Grigorijus Klimovas

VERGO SPARNAI

MINTIS

Grigorijus Klimovas

VERGO ŠPARNAI

2-asis knygos „Berlyno Kremlius“
papildytas leidimas

Iš rusų kalbos vertė
Aleksandras Gražvydas Jasmontas

MINTIS

UDK 882(73)-94
Kl-114

Versta iš

Григорий Климов
Крылья холопа
2-е дополненное издание
книги «Берлинский Кремль»
Издательство газеты «Яоссия», Нью-Йорк, 1972

Dailininkas
Romas Dubonis

ISBN 978-5-417-00962-4

© Grigorijus Klimovas, 1972
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Aleksandras Gražvydas Jasmontas, 2008
© MINTIS, 2008

TURINYS

I skyrius	Karo akademija	9
II skyrius	Kareivis ir pilietis	34
III skyrius	Nugalėtojo daina	59
IV skyrius	Racionalus grūdas	79
V skyrius	Berlyno Kremlius	94
VI skyrius	Okupacijos šiokiadieniai	108
VII skyrius	Kontrolės taryboje	129
VIII skyrius	Pergalės vaisiai	153
IX skyrius	Vyriausioji būstinė	176
X skyrius	Valstybės saugumo majoras	198
XI skyrius	Karalius atomas	216
XII skyrius	Sistemos naguose	235
XIII skyrius	Tarp dviejų pasaulių	262
XIV skyrius	Dialektinis ciklas	280
XV skyrius	Maršalo emisarai	311
XVI skyrius	Stalino partija	320
XVII skyrius	Rytų dvasia	337
XVIII skyrius	Politinio biuro narys	358
XIX skyrius	Vergo sparnai	379
Priedas	Laisvės kaina	404

Grigorijus Petrovičius Klimovas

Baigęs Industrinį institutą ir per karą 1941–1945 metais Sovietų armijos Generalinio štabo Karo diplomatijos akademiją, majoras Grigorijus Klimovas dalyvavo karo veiksmuose ir žygiuose iki visiškos Vokietijos kapituliacijos.

Po karo Grigorijus Klimovas buvo paskirtas vadovaujančiuoju inžinieriumi Kontrolės taryboje prie vyriausiosios Sokolovskio būstinės (Karlshorste). Iš čia G. Klimovas pasitraukė į Vakarus.

Knygoje „Berlyno Kremlius“ G. Klimovas aptaria priežastis, paskatinusias bėgti į laisvąjį pasaulį, sumaniai ir paprastai pasakoja apie armijos gyvenimą, kareivius ir karininkus, apie liaudies nuotaikas, apie vadinamąją jos moralinę politinę būseną.

G. Klimovo knyga „Berlyno Kremlius“ anuomet pasirodė vokiečių kalba, pasklido Rytų Vokietijoje (sovietinėje okupacijos zonoje). Verčiama į prancūzų ir anglų kalbas. Pagal šią knygą pastatytas filmas „Berlyno Kremlius“. Kuriant filmą dalyvavo pats autorius.

Nutraukęs ryšius su komunizmu ir atsidūręs laisvajame pasaulyje, G. Klimovas liko savo tėvynės patriotas, aktyviai dalyvavo politinėje ir visuomeninėje rusų emigrantų veikloje.

Atsiliepimai spaudoje apie „Berlyno Kremlių“

„...Majoro Klimovo knyga „Berlyno Kremlius“ labai vertinga, nes padeda suprasti tai, kas dabar vyksta Sovietų Rusijoje... Visi, kuriems rūpi Vakarų ateitis, turi šią knygą atidžiai perskaityti. Tikiuosi, kad ši knyga padės ugdyti valią, nukreiptą visam pasauliui išvaduoti.“ Ernstas Roiteris, Berlyno burmistras.

„...Labiausiai jaudinanti pastarųjų me-tų knyga.“ Žurnalas „Sie und Er“, Nr. 2, 1953, Šveicarija.

„...Klimovo knyga žadina gilią žmogiškąją ir politinę rusų tautos sampratą.“ Žurnalas „Welt und Wort“, 1953, Štutgartas.

„...Knyga yra vertingiausias duomenų apie Europos ir Rusijos santykius lobynas.“ Viena, „Österreischiche Press“, 1952 06 26.

„Meistriškai naudodamasis išraiškingu ir spalvingu pasakojimu, Klimovas pateikia įdomių ir ryškių rusų sielos ir valstybinės sistemos etiudų.“ Radijo stotis „Bendhazi“, 1952 04 15, Šiaurės Afrika.

„Tie, kurie nori suprasti sovietų politiką Vokietijoje, negali apsieiti be Grigorijaus Klimovo knygos. Tikslus reportažas apie tikrą padėtį pinasi su nuostabiais sovietų generolų, karininkų ir paprastų žmonių portretais.“ „Die Neue Zeitung“, Vokietija, 1951 rugsėjis.

Nepakanka mylėti laisvę ir tėvynę –
už tai reikia kovoti!

Autorius – paprastas rusas, kareivis ir pilietis. Pykti ant Stalino autorius turi mažiau priežasčių nei dauguma rusų. Jis yra vienmetis su Spalio revoliucija, jau pirmosiomis 1941 metų karo dienomis įsitraukė į aktyvų gyvenimą. Jo mintys ir išgyvenimai – tokie patys, kurie nesvetimi jaunajai sovietų kartai.

Autorius nėra komunizmo išdavikas, nes jis niekada nebuvo VKP(b) narys. Stalino komunizmo teoriją ir praktiką jis išmano kaip ir kiekvienas rusas – savo krauju, savo kūnu. Autorius tikrai nėra išskirtinis šių dienų sovietų visuomenėje, jis myli laisvę ir demokratiją ne daugiau ir ne mažiau, kaip ir kiekvienas rusas.

Iš tikrųjų ši knyga yra dienoraštis, nors autorius ir nesiekia aprašyti asmeninio gyvenimo. Ši knyga – apie nūdienos sovietus, apie tuos, kurie ir šiandien nešioja auksinius antpečius, vairuoja tankus ir lėktuvus, gyvena ir dirba anapus geležinės uždangos.

Jeigu ši knyga pasieks Berlyną, tai daugelis sovietų kareivių ir karininkų, – daug stipriau, negu tai parašyta knygoje, – slapta manys: „Čia rašoma apie mane!“

Autorius

I
SKYRIUS

Karo akademija

1.

„Kli-i-movai!“ – skverbiasi iš kažkur toli pro šiurkščią milinės gelumbę ir kareivio miego nuovargį.

Ne – tikriausiai aš tai sapnuoju. Po galvą gaubiančia miline taip šilta. Neseniai prilaužytos šakos po apsiausto brezentu tapo minkštos ir malonios. Žinoma – tai tik sapnas!

„Kapitone Kli-i-movai!“ – vėl pasigirsta nakties tyloje. Girdisi, kaip kažkas pusbalsiu kalbasi su sargybiniu, vaikštinėjančiu tarp miegančių apsiaustų eilių.

Palyginti nesunkiai galima apsieiti be maisto, bet daug sunkiau be miego. Kartą rytą, saldžiai rąžydamasis ir taisydamasis kabančias ant diržo rankines granatas, įdėmiai žvilgtelėjau į savo naktinį guolį. Naktį, įlindęs į sugriautą pastatą, tamsoje užčiuopiau kažin kokią kampuotą krūvą, ją išlyginau ir nuvirtau miegoti. Neprisimenu, ką sapnavau, bet rytą pamačiau, kad miegojau ant išardytos tolo trinkelių krūvos. Pastatas drebėjo nuo apšaudymo, o aš saldžiai knarkčiojau ant visos tonos dinamito. Taip, fronto miegas – didis dalykas!

– Įsakyta nedelsiant atvykti į fronto štabą, – pasigirsta besišnekančiojo su sargybiniu balsas, ir vėl garsiau: – Kapitone Kli-i-imovai!

Aha! Fronto štabas ne pokštas. Jis iš po žemių išknis. Nusimetu antklodę atstojusią milinę. Drėgnas, pritvinkęs balos garų, susimaišęs su specifiniu kareiviškų kvapu, tirštai persmelkęs apsiaustą, oras trenkia į veidą. Zyzia nematomi uodai. Stengdamasis nepažadinti miegančiųjų, atbulas iššliaužiu iš apsiausto.

– A-a-a-a?! – krenkščiu dar apsvaigęs nuo miego. – Ką čia pagaliau šaukia? Negi Klimovą?

– Drauge kapitone, pasiuntinys iš fronto štabo, – raportuoja tamsoje sargybinis.

– Kur jis yra? Kas atsitiko?

– Drauge kapitone, jums įsakymas, – seržantas odiniu šalmu man tiesia pailgą popieriaus kapą.

„Kapitoną Klimovą G. P. 8.00 1944 metų liepos 17 d. siųsti į Lenfronto štabo Kadrų valdybą“, – skaitau pasišviesdamas žibintuvėliu. Žemiau VTK vado ranka rašyta pastaba: „Įsakau nedelsiant atvykti į Lenfronto KV.“

„Hm, tikriausiai kas nors įdomaus! Nors ne be reikalo pažadino“, – svarstau ir klausiu seržanto:

– Gal yra kokių kitų įsakymų?

– Įsakyta nedelsiant jus nuvežti į štabą, – tvirtina šis, spausdamas motociklo starterį.

Motociklo priekaboje išlaksto paskutiniai miegai. Mes kratomės per apleisto miško kelio duobes, atsargiai pervažiuojame per aptriušusius tiltelių rąstus, riedame pro pusiau sudegusius be gyvybės ženklo kaimus. Švintančio dangaus fone juoduoja plytų kaminai ir artilerijos suaižytos stogų lentos. Motociklo ratai buksuoja smėlyje, lengvas supimas, variklio riaumojimas, paskui persiritame per žolėtą griovį ir lengviau atsikvepiame pajutę glotnią Leningrado plento asfalto juostą.

Besidriekiančiame virš drėgnos žemės lengvame ryto rūke ir medžių žalumoje šmėžuoja tvarkingi priemiesčio vasarnamiai. Daugybės balų ir mažyčių ežerėlių vanduo blykčioja lyg veidrodis. Blyškiai geltonos smėlio kopų dėmės. Horizonte kyla į dangų Leningrado fabrikų ir gamyklų kaminai. Priešais lekia lygus, šviesiai pilkas, tiesus kaip strėlė plentas.

Taip, nakties kvietimas į štabą žada būti įdomus! Šiaip sau kurjerių negainioja ir vidurnaktį žmonių iš balos nekviečia. Mano palapinės kaimynai dabar bunda iš miego. Pamatę tuščią vietą, pradžioje jie apsidžiaugs, kad ištempė mane, o ne ką nors iš jų. Sužinoję, kad iškvietė į fronto štabą, jie susidomėję pasikasys pakaušius ir susižvalgys.

Leningrado fronto vadų tobulinimosi kursai – VTK, kuriuose likimo valia šiandien esu, – savita karinė dalis. „Antikvarinė krautuvėlė“, pasak kursantų.

Čia galima sutikti palyginti jaunų žmonių, apžėlusių paties rečiausio kirpimo barzdomis ir ūsais. Šie niūrūs tipai net karštyje dėvi kailines kepures – kubanes – su raudono šilko kaspinu skersai – partizanų karinio laipsnio ženklu. Tai buvę partizanų būrių karininkai ir vadai, iš kurių dabar bando išmušti partizanišką dvasią ir moko karinės drausmės.

Netrukus po Leningrado išlaisvinimo iš blokados žiedo 1944 metų sausį iškilmingu paradu buvo pažymėtas partizanų įžengimas į miestą. Po mėnesio į Leningradą iš fronto skubiai buvo iškviestos kelios specialiosios NKVD brigados, kad nuginkluotų įsisiautėjusius miškų kareivas. Mieste partizanai elgėsi kaip užkariautoje priešo tvirtovėje ir su mėginančiais įvesti tvarką milicininkais kalbėjosi tik rankinių granatų ir automato papliūpų kalba. Milicininkus jie laikė mirtinais priešais ir atvirai gyrėsi, kas kiek „paukštšunių“ nudėjo.

Po parado ir nuginklavimo visi partizanai be ypatingo šurmulio buvo suvaryti į gyvulinius vagonus ir išsiųsti į ypatinguosius NKVD lagerius. „Laukiniams“ partizanams, kaip tautos herojams patriotams, laikraščiai gieda himnus, tačiau kai jie iš miškų patenka į platųjį pasaulį, tai pirmiausia vertinami šviesių NKVD akių. Piliečiai partizanai, ką veikėte iš tikrųjų?

Vienas dalykas reguliarieji partizanų būriai iš perrengtų Raudonosios Armijos kareivių arba pusiau reguliarieji, turintys atsiųstus iš centro vadus, radijo stotį ir aviacijos ryšį. Bet jeigu jūs bastėtės po miškus ir išlįsdavote „nusavinti produktų“, kai baigdavosi naminė degtinė ir lašiniai... Tada laikykitės – nepadės ir raudoni kaspinėliai ant kaktos.

Perkračiusi ir išskalavusi buvusius partizanus dešimtyje vandenų, NKVD išsiųsdavo juos į reguliariąją armiją, o vadus – perkvalifikuoti į VTK, panašius į Lenfronto VTK.

VTK mano ausis dažnai malonina mįslingi žodžiai:

– Tu iš kur – iš „aštuntuko“? – klausia vienas.

– Ne, iš „devintuko“, – nenoriai atsako kitas.

Pasirodo „aštuntukas“ ir „devintukas“ – tai Lenfronto 8-asis ir 9-asis šturmuotojų batalionai. Taip vadinami karininkų bausmės batalionai, į kuriuos karininkai siunčiami kovoti kaip eiliniai kareiviai. Jei lieka gyvi, tai vėl gauna buvusius karininkų laipsnius. Jei lieka gyvi... Paprastai nuostoliai šturmbatuose po kiekvieno mūšio siekia 90–95 procentus.

Kai Raudonoji Armija pradėjo pulti ir vaduoti vokiečių okupuotas teritorijas, visus buvusius sovietų karininkus, aptiktus šiose teritorijose, surankiodavo ir kaip partizanus siųsdavo į ypatinguosius NKVD lagerius. Tuos, kuriuos NKVD pripažindavo netinkamais parodomosioms kartuvėms, po šio priepirčio siųsdavo į kitus skaistyklos skyrius – į šturmuotojų batalionus. Juose suteikdavo galimybę krauju išpirkti savo kaltę tėvynei. Kol kas kariaukite! Po karo užteks laiko pasikalbėti nuodugniau.

Iš šturmbatų buvo galima išeiti tik pralieto kraujo kaina. Likusieji gyvi po kraujo maudynių, dažniausiai iš ligoninių, – paskutiniąkart perauklėti buvo siunčiami į VTK. Pas savo draugus iš VTK dažnai matydavau kareivių knygeles iš šturmbatų, jose po eilučių „eilinis“ ir „pėstininkas“ priešais būdavo žyma „pulko komisaras“ arba „eskadrilės vadas“.

Taip, įdomių žmonių sutiksi mūsų VTK! Praktiškai – tai ilgalaikis Leningrado fronto rezervas. Kad karininkai netuktų ir nesišlaistytų be darbo, jie rimta veido išraiška buvo verčiami žaisti kareivėlius. Buvęs kulkosvaidininkų kuopos vadas mokomas išardyti ir surinkti Maksimo tipo kulkosvaidį, o šaulių bataliono vadui aiškinama apie neprilygstamo 1891 metų pavyzdžio šautuvo spynos sandarą.

VTK daug „naujųjų“ ukrainiečių. Kai Raudonoji armija iš Ukrainos traukėsi, daugelis kareivių, žygiuodami pro gimtuosius kaimus, sviesdavo šautuvus į griovį ir

eidavo „namo“. „Teprasmenga ši valdžia!“ – spjaudavo pavymui besitraukiantiems daliniams.

Kai Raudonoji armija ėmė vokiečius iš Ukrainos ginti, „namisėdas“ bematant surankiojo, – tuo užsiimdavo net ne kariniai komisariatai, o patys priešakinių dalinių vadai, – vėl įbrukę jiems šautuvus, net neperrengtus siuntė į priešakines linijas! Juos taip ir vadino – „švarkelninkai“. Dniepro krantai mirgėjo nuo įvairiaspalvių civilių drabužių lavonų – kaip pavasario gėlynas.

Eiliniai, paprastai be NKVD filtracijos, buvo įtraukiami į veikiančią armiją. Suvesti smulkias asmeniškas sąskaitas valstybė laiko turės. Dabar reikalingesni buvo kareiviai negu darbo jėga konclageriuose.

VTK nors ir negarsiai, tačiau buvo jaučiama tam tikra įtampa tarp ukrainiečių ir rusų. Ukrainiečiai, kaip prasikaltę jaunesnieji broliai, tylėjo. Rusai nepiktai sakydavo: „Ak jūs, kuoduotieji...“

„Ak! Šitie vokiečiai!.. – dūsavo ukrainiečiai. – Nepateisino mūsų vilčių kalės vaikai!“

Kartą po batalionus pasklido sąrašai. Tarp kursantų buvo ieškoma totorių. Prisimenu sutrikusį vyresniojo leitenanto Haifutdulino veidą, kai jis pildė šio sąrašo prieš savo pavardę grafas. Iš gandų mes žinojome, kad visi be išimties Krymo ASSR gyventojai Kremliaus įsakymu keičia būstą. Už nelojalumą sovietų valdžiai vokiečių okupacijos metu keli milijonai žmonių perkeliami į Sibirą, pačios respublikos likviduojamos.

Tarp kursantų šis įsakymas sukėlė tokias kalbas:

– Ar žinai, kaip prie Stalingrado šėlo kalmukai? – klausia vienas. – Vokiečiai drožia priešakyje, o šie iš paskos. Ištisus pulkus naktimis išpjaudavo!

– Įdomu, kodėl Kubanės kazokai be darbo sėdėjo?! – pridūrė kitas.

– Kas iš tų kazokų liko? Rageliai ir nageliai, – atsiliepė trečias. – Kokie šie dabartiniai kazokų daliniai – juose nė vieno kazoko nėra. Iš to kazokiškumo tik kelnių įsiuvai.

Karininkai nesipiktino, kad kalmukai skerdė jų pulkus. Jie tik stebėjosi, kodėl dykinėjo kazokai. Dono ir Kubanės kazokų sritys nuo seno buvo laikomos antisovietiniais lizdais. Čia ypač žiauriai 1933 metais buvo dirbtinai sukeltas badas. Iki 1936 metų kazokų – vienintelės tautinės grupuotės – neėmė į reguliariąją tarnybą armijoje. Dabar žmonės stebėjosi, kodėl kazokai, nuo neatmenamų laikų garsėję laisvės dvasia, nekovojo su sovietų valdžia.

Tarp kursantų daug buvusių politinių darbuotojų. Daugumai šios kategorijos žmonių galvas nuėmė dar ypatinguosiuose NKVD lageriuose. Užtat tie, kurie sėkmingai prašoko ir lagerius, ir šturmbatą, buvo velniškai gyvybingi. Pakliuvę į VTK, jie su tikrai vilkišku komunistiniu graibštumu dantimis ir nagais įsikibo į savo ankstesnį amatą – žmonių bandos piemenų pareigas. Nepaisydami visų NKVD pinklių, jie

net žaislinėmis VTK sąlygomis įsigudrino niekam nežinomais būdais prasmukti į kursantų dalinių vadų pareigas. Kursantai niekada nepraleidžia palankios progos lyg per klaidą dygiai kreiptis į juos „drauge politruke“ arba „drauge komisare“, nors dabar armijoje tokių laipsnių nebėra.

Nepaisant įvairaus plauko sudėties, „antikvarinė krautuvėlė“ yra judri prekybos vieta. Beveik kasdien VTK pasirodo paslaptingos komisijos – „pirkėjai“, kaip juos vadina kursantai.

Pavyzdžiui, reikia partizanų Jugoslavijai. Sąlygos – 25 000 rublių už sielą, mėnesio atostogos, paskui nusileidimas parašiutu Jugoslavijoje. Žmonių nereikia mokyti – publika užtektinai vėtyta ir mėtyta. Rašosi į eilę. Ypač buvę partizanai, kuriems ramybės neduoda kareiviška tvarka. Tai netikėta žmonių paieška su lenkiškomis pavardėmis – telkiama lenkų „tautinė“ kariuomenė, nebežinau jau katra. Kitąkart reikia kandidatų į aukštąją Radijo žvalgybos mokyklą. Sąlygos – ne žemesnis kaip majoro laipsnis ir įgytas aukštasis išsilavinimas. Net tokiomis griežtomis sąlygomis kandidatų pakanka.

Ši gyva prekyba paaiškinama dideliu specialaus personalo armijoje stygiumi. O čia, VTK, daug naujų, nerūšiuotų žmonių, medžiagos, kuri iki šiol tarp partizanų ir okupuotose teritorijose nepatekdavo į apskaitas.

Dauguma mano VTK draugų – žmonės iš ano pasaulio. Jaunas vyras žilais smilkiniais ramiai, netgi kažkaip nenoromis pasakoja savo istoriją. Apie tai, kaip bėgo per visą Europą iš vokiečių nelaisvės Prancūzijoje, apie antrą nelaisvę jau okupuotoje teritorijoje, paskui netrukus vėl bėgimas. Kaip du kartus sušaudė, kaip sunkiai sužeistas išsikapstė iš kapo užverstas draugų lavonais. Apie dvejus metus partizaniško gyvenimo Leningrado miškuose ir pelkėse. Ir kaip apdovanojimas už ištikimybę tėvynei – NKVD lagerių skaistykla, kruvinos maudynės šturmbate ir pagaliau tylus užutėkis VTK.

Beveik kiekvienas kursantas įveikęs panašų kelią. Bet tai tik vienetai. Šimtai liko gulėti šio kelio kelkraščiuose. Įprasta, kad tokie žmonės nemėgo pasakoti savo istorijų.

Tarp jų buvau tikras pienburnis, be to, nekaltas kaip kūdikis. Pakliuvau į VTK iš 96 Ypatingojo karininkų rezervo pulko – YKRP 96 – sužeistas mūšiuose prie Novgorodo ir tris mėnesius išgulėjęs ligoninėje.

Kaip tik tuomet, kai gydžiausi ligoninėje, buvusioje Inžinierių pilyje, arba, kaip ją anksčiau vadino, – Pavlo rūmuose, Leningradas ūžė nuo nelauktos naujienos. Leningrado sovieto potvarkiu visos svarbiausios istorinės gatvės ir aikštės vėl buvo pervardytos – joms grąžinti buvę ikirevoliuciniai pavadinimai. Nevskio prospektas iš Spalio 25-osios vardo vėl virto Nevskio. Marso laukas atsikratė savo neaiškios pravardės ir vėl tapo Marso. Žiūrėjome į šitai ir negalėjome atsistebėti. Ko gero, netrukus ir kolchozus panaikins…

Leningrado fronto štabas buvo įsikūręs didžiuliame pasagos pavidalo pastate, buvusiame Generaliniame štabe priešais Žiemos rūmus. Man reikalingos durys į Kadrų valdybą atsiveria priešais įžymiąją istorinę Generalinio štabo arką. Pro šią arką 1917 metais revoliucijos jūrininkai ir Petrogrado raudongvardiečiai šturmavo Žiemos rūmus.

Priimamajame ant storų metrinių palangių sėdi ir maskatuoja kojomis keletas karininkų.

– Kapitone, jūs irgi čionai? – kreipiasi į mane vienas iš jų. Gavęs teigiamą atsakymą, užduoda man netikėtą klausimą: – Ar moki pliurpti kokia nors užsienio kalba?

– O, tiesą sakant, kas čia perkama ir parduodama? – savo ruožtu klausiu aš.

– Kol kas egzaminuoja iš užsienio kalbų. Ir kodėl aš, kvailys, anksčiau jų nesimokiau? – dirsčiodamas pro duris, liūdnai dūsauja leitenantas.

– Renka žmones į kažkokią specialią mokyklą ar net akademiją, – aiškina man kitas. – Pirmoji sąlyga – mokėti kokią nors užsienio kalbą ir turėti vidurinį išsilavinimą. Lyg kažkas rimto. Sako, net Maskvoje, – slapto troškimo tonu priduria ir beviltiškai čepsi lūpomis.

Iš užuolaida pridengtų durų išnyra prakaituotas, išraudęs karininkas.

– Ak, velnias... Kaip vokiškai vadinasi „siena“? „Langas“ žinojau, „stalas“ žinojau, o štai „sieną“ pamiršau... Ak, apmaudu!.. Dabar tikriausiai man nepavyks, – burba jis nusivylęs ir šluostosi pilote nuo kaktos prakaitą. – Klausykit, vaikinai! Įsidėmėkit viską, kas yra kambaryje. – Ratu vedžiodamas pirštą jis baksteli ir klausia, kaip šitai vadinasi.

Iš priimamajame laukiančių karininkų du moka suomiškai, vienas – rumuniškai, o likusieji prisimena mokyklines anglų ir vokiečių kalbų žinias. Gerai žinau, ką jie moka. Kuo žmonėms mažiau vilčių, tuo didesnis troškimas pakliūti į mįslingąją vietą, kurioje reikia mokėti kalbas. Visa, kas susiję su užsieniu – automatiškai kelia norą ir žadina fantaziją. Be to, žmogeliai kai ką suuodė tikro, ir kiekvienas stengiasi slėpti tai nuo kitų – kad kartais neužimtų jo vietos. Ne šiaip sau visi taip jaudinasi.

Aš nevalingai šaipausi. Čia jums ne penkios 1891 metų pavyzdžio spynos dalys! Atlikęs taktinę žvalgybą, taikiai sudrimbu ant atokiame kampe esančio suolo ir pilote prisidengęs veidą tęsiu naktį nutrauktą poilsį. Armija atbukina jausmus ir žmogų paverčia automatu. Tegul kiti pjaunasi už savo laimę, nuo manęs ji nepabėgs.

Kai ištaria mano pavardę, einu pro kabineto duris, pagal visas hitlerinės armijos taisykles stukteliu batais ir raportuoju vokiškai tokiu griausmingu balsu, kad sėdintis prie stalo majoras išsigandęs krūpteli.

Suglumęs žiūri į mane, tikriausiai galvodamas, ko manęs paklausti – „stalas“ ar „langas“, paskui klausia rusiškai, aš atsakau vokiškai. Majoras egzaminuotojas vėl rusiškai, aš vėl vokiškai. Galų gale majoras neišlaiko, juokiasi ir, siūlydamas kėdę, klausia:

– Kur jūs, kapitone, taip išsimiklinote?

Išsitraukiu iš kišenės savo ikikarinio laikotarpio dokumentus, per stebuklą išlikusius, ir guldau juos ant stalo priešais majorą.

– Oho, tai nuostabu, – sako jis. – O iš pradžių pamaniau, kad jūs vokietis. Taigi iš karto vesiu pas pulkininką.

Pro antrąsias duris jis palydi mane į gretimą kabinetą ir pristato Kadrų valdybos viršininkui:

– Drauge pulkininke, štai tikras kandidatas! Dėl kalbų galite nesirūpinti – jis jau mane išgąsdino. Maniau – diversantas.

Jis palieka ant stalo aplanką su mano dokumentais ir išeina.

Pulkininkas iš tikrųjų nesijaudina dėl kalbos. Iš karto pradeda doroti moraliai. Karininkui labai svarbi ir griežtai tikrinama moralinė politinė charakteristika.

– Taigi, kapitone Klimovai, – pradeda pulkininkas. – Mes norime jus siųsti į labai svarbią ir privilegijuotą Raudonosios armijos mokymo įstaigą. – Pulkininko tonas aiškiai iškilmingas.

– Kad suprastumėt, apibūdinsiu jums padėtį, – toliau kalba jis. – Maskva kiekvieną mėnesį reikalauja iš mūsų tam tikrų kandidatų kontingento. Mes juos siunčiame į Maskvą, visi jie ten prasmenga velniop, o tada su plūstamais laiškais grąžinami atgal. Tuos nevykėlius vėl siunčiame į bausmės kuopas, – lyg tarp kitko pastebi, mestelėjęs į mane daugiareikšmį žvilgsnį.

Trinktelėjęs delnu per pluoštą dviguba žalia linija pažymėtų popierių ant stalo, kalba toliau:

– Maskva kasdien mus bombarduoja šifruotėmis – duokite žmonių! O mes jų neturime. Tai viena reikalo pusė! Dabar kita pusė. Jūs iš VTK, ten daug žmonių su pašlijusia reputacija. Aš neklausiu, kokia jūsų „uodega“ – švinktelėjusi ar ne. Kiekvienu atveju privalote būti nepriekaištingai švarus. Be šito nepateksite ten, kur norime jus siųsti. O siųsti privalome! Suprantate?!

Man patinka originalus pulkininko atvirumas. Štai ką reiškia surasti tikrą pirkėją! Čia ir švinktelėjusi prekė tarnaus kaip pirmarūšė. Nuraminu jį sakydamas, kad su manimi viskas gerai.

– Man nusispjauti – viskas su jumis gerai ar ne, – atsako jis. – Šiame VTK daug visokiausių keistuolių. Vakar vienas iš buvusių pulkininkų prisiekinėjo, kad jis pėstininkų leitenantas. Norime siųsti į Radijo žvalgybos mokyklą, o jis spiriasi kaip ožys – aiškina nemokantis rašyti.

Pulkininko pavyzdys manęs nestebina. Žmonės, anksčiau užėmę atsakingus postus, išvaikščioję kelius iki VTK, praranda potraukį rangams ir atsakingoms pareigoms ir svajoja tik apie viena – kad tik paliktų ramybėje.

– Galbūt ir jums koks įnoris šaus į galvą, – skamba Kadrų skyriaus viršininko balsas. – Todėl kartoju – tai rimtas dalykas. Jeigu reikia jus siųsti – siųsime! Jokie fokusai

nepadės. Priešingu atveju galime reikalą taip pasukti, kad nenorite tarnauti armijoje. Žinote, kuo tai kvepia? Tribunolu! – svariai baigia pulkininkas.

Jis jau žino, kad VTK kursantų po šturmbatų nebeišgąsdinsi jokiomis bausmės kuopomis. Čia gali padėti tik tribunolas, tai yra neabejotinas sušaudymas.

Padėties komiškumas verčia mane nenoromis šypsotis. Ten, už durų, svajodami pakliūti į nežinomą gundomą šventovę, žmonės prakaituoja ir dreba. O čia pulkininkas grasina sušaudyti, jeigu imčiau ir sumanyčiau atsisakyti. Kitaip sakant, duoda man suprasti, kad jeigu turiu kokių nors kompromituojamų duomenų apie save, tai privalau juos pamiršti ir nerašyti apie tai anketoje. Visa kuo kitu pulkininkas pasirūpins.

Metęs į mane kritišką žvilgsnį, pulkininkas ima telefono ragelį ir skambina į VTK štabą:

– Taigi jūsų Klimovą siunčiame. Paruoškite visus popierius 12-a forma. Kad dvyliktos traukiniu išvyktų į Maskvą, – aiškina jis štabo viršininkui. – Ir dar, ko jie pas jus laksto apdriskę kaip valkatos? Nedelsiant perrenkite! Kad nepadarytų gėdos mūsų frontui Maskvoje.

Po kelių minučių kitame kambaryje man įteikia smalka antspauduotą paketą su asmens byla ir kelionės dokumentus į Maskvos karinę dalį numeris toks.

Priimamajame mane apspinta susijaudinusi kandidatų ruja. Iš visų pusių pasipila klausimai:

– Na, kaip? Susikirtai? Labai klausinėja?

Gūžčioju pečiais ir rodau komandiruotę į Maskvą.

– Vadinasi, iš tikrųjų į Maskvą verbuoja? – girdisi balsai. – Ach, sekasi žmonėms! Na – laimingos kelionės! – Man iš visų pusių spaudžia rankas.

Iš šaltų generalinio štabo arkos skliautų einu į saulės šviesos užlietą rūmų aikštę. Dar negaliu patikėti, kad visa tai tikrovė, o ne sapnas. Kad po trijų valandų sėsiu į Maskvos traukinį, o nešliaužiosiu su kulkosvaidžiu po Leningrado apylinkės smėlynus ir balas. Tokia laime, išskirtine laime iš tikrųjų sunku patikėti. Daugelis karininkų, Leningrado gyventojų, trejus metus praleido Leningrado fronte ir per visą tą laiką neturėjo jokių atostogų pabūti Leningrade. Net VTK karininkų leningradiečių neleido namo, į pirtį arba miestą vedžioja tik rikiuote. Maskviečiams pakliūti su tarnybine komandiruote kelioms dienoms į Maskvą laikoma neįgyvendinama svajone. Nejaugi dabar grįžtu į Maskvą?

Apsižvalgau. Taip, čia pat aplink mane – Leningradas, o kišenėje šiugžda popierėliai, ir stovėdamas tuščios rūmų aikštės viduryje dar kartą skaitau. Taip! Jokių abejonių! Maskva... Mirkteliu bronziniam angelui ant granito aukštumos mėlyname danguje ir plačiai šypsausi. Mudu su tavim beveik broliai! Jaučiu, kaip ant pečių auga sparnai. Taip, gyvenimas iš tikrųjų puikus dalykas! Velniškai puikus dalykas!

Tyčia einu pasitikti žaliakepurių patrulių, stypsančių ant visų tiltų ir sankryžose. Leningradas laikomas pasienio zona ir NKVD pasienio patrulių tikrinamas labai

griežtai. Žaliosios kepurės – tai pikčiausi žmonių su karine uniforma priešai. Neseniai pats dvi paras praleidau šaltoje kameroje be valgio ir papirosų, kol iš VTK atsiuntė palydovą su automatu, taip pat karininką kursantą. Be antpečių ir diržo konvojumi per visą Leningradą mane grąžino atgal į VTK.

Nusikaltau tuo, kad išėjau iš pirties į lauką. Kol mūsų komanda smaginosi garinėje, greit nusiprausiau ir išėjau iš tvankaus priepirčio į lauką pakvėpuoti gaiviu pavasario oru. Čia ant slenksčio žaliosios kepurės mane sučiupo kaip dezertyrą. Dabar spjaunu ant jų iš aukšto medžio. Dabar važiuoju į Maskvą! Su visais smalkos antspaudais ir parašais!

Kaip iš netikėto džiaugsmo suaugęs žmogus gali sukvailėti! Šiaip velki kareivišką jungą ir laimingas, kai saulė pakyla iki pietų. O čia staiga nelaukta netikėta... Maskva! Tai tas pats, lyg saulė nukristų iš dangaus!

VTK štabo būstinėje, buvusiame Budiono karo elektrotechnikos akademijos pastate, mane pasitinka kaip varduvininką. Per pusvalandį persirengiau nuo galvos iki kojų – nauji batai, nauja uniforma, net naujas krepšys, standžiai prikimštas konservų ir papirosų.

Lygiai pusiaudienį ateinu prie Spalio stoties bilietų kasos ir kišu pro langelį kelioninius dokumentus.

– Penkiasdešimt šeši rubliai, – trumpai taria susivėlusi galva iš langelio.

Imu skubėdamas raustis kišenėse. Ak, velnias – pinigai! To tik ir trūko! Kol buvau armijoje, pamiršau, kas tai yra, visą mano algą pervesdavo namo.

Manote, padėtis be išeities? Nieko panašaus! Socializmo sąlygomis viskas daroma labai paprastai, gyvenimas labai puikus. Kaip meteoras, pakeliui parbloškęs porą lėtų lunatikų, išlekiu į stoties aikštę. Atrišu savo krepšį ir kviečiamai sušvilpiu. Kaip lengva prekiauti socializme! Tik atrišk maišą – ir pirkėjai nutrūktgalviais jau lekia.

Po penkių minučių, palengvėjęs keliomis konservų dėžutėmis, užtat pilnomis kišenėmis pinigų, vėl einu prie kasos. Dar po dešimties minučių – aš jau ant bildančių ratų. Važiuoju į Maskvą. Kas tos arabų pasakos? Niekai!

Pro vagono lango panoramą iš tiesaus kaip strėlė Spalio kelio pylimo aukščio lėtai slenka šiaudiniai kaimų stogai, sunykę laukai tarp blizgančio ežerų vandens, susprogdintos geležinkelio stotys, virtusios apanglėjusių plytų krūvomis. Istorijos svarstyklių lėkštė lėtai, tačiau ryžtingai leidžiasi į mūsų pusę.

Dar neseniai buvau mūsų galingo prasiveržimo birželio mėnesį Karelijos sąsmaukoje liudininkas. Ištisomis valandomis drebėjo žemė nuo nesiliaujančio artilerijos apšaudymo. Nenutrūkstamu kaspinu, įtraukdami ratus virš mūsų galvų, sukosi bombonešiai ir šturmuotojai. Bombardavo, lygino su žeme DOT-ų betoną ir vėl leidosi paimti naujo bombų krovinio.

Dar visai neseniai visi VTK susijaudinę gaudė nuo džiugios žinios – sąjungininkai pagaliau išlaipino desantą Atlanto pakrantėje. Kelias dienas mes mirtinai bijojome,

kad desantas bus nublokštas į jūrą arba kad tai tik diplomatinis, o ne karinis manevras. Nesitariau su žmonėmis iš Kremliaus ir nežinau, ką jie mano. Bet visi skaitėme sovietinius laikraščius ir jų atkaklius prašymus pagalbos, kartais net kaltinant sąjungininkus sąmoningu neveiklumu.

Būdami visai arti fronto, labai gerai žinome, kiek kainuoja puolimas arba trumpa informbiuro suvestinė: „Narvos fronto ruože be pokyčių." O tuo metu ten krenta ištisų divizijų paskutiniai kareiviai, bergždžiai mėgindami pralaužti Narvos gynybą. Vokiečių armijos estų daliniai prie savo gimtosios žemės sienų mirtinai ginasi, tvirčiau nei vokiečiai. Lenfrontas srūva krauju, o informbiuras pokyčių nemato. Svarbūs rezultatai, o ne žmonių gyvybės. Lygiai taip padėtį vertina ir Vakarų politikai.

Mes tik kareiviai, o kraujas tirštesnis už vandenį grafine ant Didžiojo trejeto stalo. Diplomatai vienas kitam prisiekinėja amžina draugyste, laikydami užantyje akmenį ir laukdami tinkamo momento, kad trinktelėtų tuo akmeniu savo draugui per pakaušį. Dėl to jie ir diplomatai! O mes tik kareiviai...

Mes, sovietų kareiviai, iki išsilaipinimo Normandijoje momento sąjungininkams buvome labai dėkingi už sagas. Taip, pačias paprasčiausias sagas! Kartu su milijonais porų batų, vilnos ir audinio mundurų, pripratę prie tvarkos, užsieniečiai siuntė mums kaip nemokamus priedus uniformų sagas. Tikras sovietines sagas su žvaigžde, pjautuvu ir kūju, bet pagamintas užsienyje. Dažnai pasitaiko, kad miegant kareiviai šias sagas vienas nuo kito nupjausto. Mat sagos plastmasinės ir jų nereikia valyti.

Dabar įsitempę sekame kiekvieną sąjungininkų žingsnį Normandijoje. Vis labiau plečiantis placdarmui, mes jaučiame dar labiau stiprėjantį tikėjimą sėkme ir netolima pergale. Kasdieniuose mūšiuose ir darbe atbunka jausmai, bet jeigu yra dingstis, šie jausmai prasiveržia dešimteriopai stipriau. Iki Vokietijos kapituliacijos nebuvo kito įvykio, kuris taip džiaugsmingai būtų jaudinęs armiją, kaip sąjungininkų išsilaipinimas Prancūzijoje. Dažnai eiliniai kareiviai prašydavo karininkų papasakoti, kaip sekasi Vakaruose.

Dabar sąjungininkams mes dėkingi ne tik už kalnus konservų, milines ir sagas, bet ir kartu pralietą kraują. Geležiniai gniaužtai suveržė hitlerinės Vokietijos gerklę! Nors ir sunku, nors už vagono lango kiekvienoje stotyje tiesia rankas alkanos moterys ir vaikai, tačiau einame pirmyn į pergalę. Mes įsitikinę pergale ir dar daugiau tikime kažkuo kitu, šviesiu, kas ateis kitą dieną po pergalės.

Kalbama, kad Kremliuje Stalinas, sužinojęs apie sąjungininkų išsilaipinimą, įniršęs trypė kojomis. Nežinau, ar tuo tikėti... Degtinės su Stalinu negėriau. Mes – kareiviai, šiaip ar taip, plojome.

Politikai dalija Europą, o mes – duoną ir savo kraują.

Taigi grįžtu į Maskvą... Grįžtu mintimis atgal ir prisimenu, kaip ją palikau.

Tai buvo be galo seniai. Vieną vėsų rudens rytą, grįždamas iš vasarnamio, važiavau su Ženia priemiestiniu elektriniu traukiniu. Išsitraukiau iš kišenės karinio komisariato raginimą persiregistruoti ir pasakiau:

– Ryt ryte nueisiu, kad uždėtų antspaudą, paskui užbėgsiu pas tave – tuomet ką nors ir sugalvosime …

– Griša, bet juk tave gali paimti…

Ženios balsą gniaužė grėsmė, rudi akių karoliukai mestelėjo į mane neramų žvilgsnį. Už tuos kelis žodžius ir trumputį žvilgsnį aš jai buvau be galo dėkingas.

– Ė, niekai! Ne pirmą kartą, – atsakiau.

Kitą rytą, apsivilkęs kareivišku vatinuku, mėlynomis kelnėmis, sukištomis į kareiviškus aulinius batus, ir užsidėjęs neįprastą kepuraitę ant galvos, žingsniavau į karinį komisariatą. Per karą buvau apsirengęs kaip džentelmenas. Tai diktavo karinės Maskvos mada, todėl nesutikau priešiškų žvilgsnių. Iš kišenės kyšojo pagavi Konano Doilio knygelė „The sing of Four“, kurią skaičiau metro kaip anglų kalbos pratybas.

Įteikęs savo dokumentus antrajai karinio komisariato daliai įsispraudžiau į kampą ir įnikau skaityti gundantį romaną. Kambarys buvo pilnas keistų žmonių – išblyškę kreidiniai veidai, apžėlę neskusti skruostai, suglamžyti nesezoniniai lengvi drabužiai. Prie durų tingia poza atsišliejo du milicininkai. Skaitau apie paslaptingą pigmėjų su užnuodytomis strėlėmis, apie šlubakojį piktadarį ir kantriai laukiu, kada grąžins karinį bilietą su antspaudu „perregistruotas“.

Po kurio laiko kambaryje pasirodo antrosios dalies viršininkas su sąrašu rankoje. Jis skaito pavardes, kažkur viduryje ir mano pavardė. Net nežinau, koks tas sąrašas. Kai viršininkas išnyksta iš kambario, skamba milicininko komanda: „Eik į lauką rikiuotis!“

Visus iki vieno buvusius kambaryje, tarp jų ir mane su pirštu tarp knygos puslapių, išvaro į kiemą. Kas per vaidinimas? Juk aš čia niekuo dėtas – turiu visagalį „rezervuotas“! Bandau smukti kairėn – į mane žiūri nagano vamzdis. Dešinėn – vėl vamzdis.

– Jokių kalbų! – rėkia vienas milicininkas. – Kol kas čia – visi kaliniai! Va, atiduosime jus persiuntimo punktui – tada būsite laisvi…

Taip ir pražingsniavau per visą Maskvą saugomas milicininkų su naganais rankose. Tiesa, dainų mes nedainavome.

Pasakysite – klaida?! Nieko panašaus. Tiesiog dialektika! Atsargų frontui be galo trūko. Užnugario poreikiai – ne mažesni. Užnugaris žmonėms – lyg šarvai nuo mobilizacijos. O frontas vagia tuos žmones kartu su „šarvais“. Visa tai – dėl plano.

Pagal planą karinis komisariatas privalo šiandien persiuntimo punktui duoti penkiasdešimt žmonių. Pradeda gremžti visus galus – ima iš kalėjimų kalinius, nuteistus trumpam, dažniausiai už pravaikštas ir vėlavimus, konvojumi varo į karinį komisariatą ir tuo pačiu konvojumi į persiuntimo punktą. Jeigu planas vis tiek neįvykdomas, tai šiek tiek papildo įkišdami tarp areštuotųjų vieną kitą rezervuotą žmogų. Iš konvojaus nepabėgsi, o persiuntimo punkte savi žmonės, jau nekalbant apie spygliuotą vielą, sargybinius ir plakatą virš vartų: „Sveikiname naujokus!“

Taip rezervuotas Lenino ordino Molotovo energetikos instituto mokslinis bendradarbis tapo kareiviu. Nepadėjo nei Leninas, nei Molotovas. Nuotykis šaunesnis negu Konano Doilio knygoje! Tik gaila, kad nespėjau atsisveikinti su Ženia.

Greitai šauniai kariškai žingsniavau į frontą ir visa gerkle rėkiau: „Lakštute, lakštute, pa-a-aukšteli! Ko, la-a-kštingalėle, čiulbi nelinksmai!..“

Lyg mostelėjus fokusininko lazdele armijoje dingo visos ikikarinės dainos su „vadais proletarais“ ir kitokiu kratiniu. Užtat sparčiai pasakiškais brangakmeniais pražydo vos ne Izmailo ir Šipkos laikų rusų žygio dainos. Net tie kareiviai, kurie dainuoti negalėjo, bliovė iš visų jėgų. Todėl, kad vėl leido dainuoti apie ristus žirgus, senąją motinėlę ir jaunąją mergelę. Kremliaus fokusininkas suprato, kad kareivio širdžiai dainos apie ristus žirgus, senąją motulę ir jaunąją mergelę brangesnės už „Karlos Marksos“ barzdą.

Pakliuvęs į frontą nė kiek neapgailestavau dėl užnugario. Fronte buvo tikrieji žmonės, iš tikrųjų visa sveikoji tautos dalis. Fronte graužėme džiūvėsius, užsigerdami katilėlyje tirpintu sniegu, dieną kalėme pergalę, o naktį, jeigu nereikėjo žygiuoti, svajojome apie tolimą mylimąją. Tai buvo gyvenimas, dėl kurio buvo verta numirti.

Ir štai – šiandien grįžtu į Maskvą. Vakar apie tai net nesvajojau. Nejučia man prieš akis iškyla paveikslas, kai paskutinį kartą galvojau apie Maskvą.

Saulėtą pavasario dieną atokioje Karelijos sąsmaukos miškų laukymėje netikėtai užtikau gilią, prižėlusią žolės sviedinio išraustą duobę. Duobės gilumoje lyg vaiskioje taurėje matėsi žalsvas balų vanduo. Miško vanduo, švarus kaip krištolas, kurį mes dažnai gerdavome, atsargiai semdami pilote, kad nesusidrumstų dumblas. Duobės dugne saulės spinduliuose smaragdo spalvomis mirguliavo miniatiūrinis miško ežero paveikslas. Galva vandenyje, ištiktas paskutinių mirties konvulsijų, išskėstomis rankomis gulėjo priešo kareivio lavonas.

Kai batų kulnais ardamas statų kraštą leidausi žemyn, žemės grumstai pabiro į vandenį. Tylus miško vanduo suraibuliavo, lėtai liūdna glamone judindamas lavono plaukus. Prislėgtas šios gyvenimo ir mirties draugystės atsitūpiau. Pagaliau smalsumas nugalėjo pagarbą mirusiesiems. Atsargiai ant krūtinės atsegiau pilkai žalio munduro kišenę ir ištraukiau pluoštelį išblukusių popierių.

Įprasti kareivio dokumentai su ereliu ant ąžuolų vainiko, namiškių laiškai ir šviesia suknele vilkinčios mielos baltaplaukės mergaitės nuotrauka. Ji buvo rūpestingai suvyniota į popierių. Kitoje pusėje parašyta: „Mylimajam nuo mylimosios“, data ir tolimo Vokietijos miesto reicho pietuose pavadinimas. Pažvelgiau į žalio vandens glamonėjamus mirusiojo plaukus, į jauną nepažįstamos merginos nuo Reino krantų veidą. Dabar ten žydi obelys ir kalvų šlaituose žaliuoja vynuogienojai. Kadaise gegužės naktimis tu glamonėjai šiuos mylimojo plaukus, dabar juos glamonėja miško vanduo Rusijos tyruose.

Taip, sudėtingai pinasi gyvenimo keliai. Pažvelgiau į saulę blyškaus perlamutro danguje, į baltais žiedais lyg varške apkrėstą laukymę, į nebylią miško tylą aplinkui. Gyvenimas nepasikeitė nuo to, kad nustojo plakusi vokiečių kareivio širdis.

Išsitraukiau iš planšetės užrašų knygelę ir, sėdėdamas ant duobės krašto, parašiau Ženiai labai liūdną laišką:

„...Rytoj galbūt gulėsiu kur nors aukštielninkas, ir niekas daugiau manęs neglamonės... Net miško vanduo...“ Moterys mėgsta romantiką. O ir aš pats ne geležinis. Galų gale tik žmogus, nors ir su kareiviška miline.

Tuomet negalvojau greitai pasimatyti su Ženia. Rašiau šiaip sau. Kaip tai daro visi kareiviai mylimosioms. Juk kareivių laiškai – tai beveik vienintelė paguoda sielai. Daug kas, kam laiškų niekas nerašo, liūdi ir tyliai pavydi laimingesniems draugams.

Išlipęs Maskvoje Komjaunimo stotyje, švilpaudamas fronto dainušką, iškart nėriau į metro. Ištisą amžių padovanojau valstybei. Dabar nedaug nusidėsiu, jeigu padovanosiu keletą minučių sau. Atvirai pasakysiu kiekvienam, kas pasielgtų kitaip: tu baisus karjeristas arba tiesiog kvailys! O juk ir Ženia man niekada neatleistų, jeigu teikčiau pirmenybę kažkokiam N kariniam daliniui.

Ženios buto duris radau užrakintas. Įkišęs į plyšį raštelį, vėl užsimečiau savo turtą ant pečių ir pats sau įsakiau: „Ap-link!“ Sutvarkęs asmeninius reikalus, vėl pasukau valstybiniais keliais.

2.

Po pusvalandžio atvykau adresu, nurodytu komandiruotėje.

Einu ilgu koridoriumi ir stebiuosi. Pirmyn atgal susijaudinę bėgioja karine uniforma vilkintys žmonės, tačiau aplinka visai nepanaši į kariuomenę, o labiau į egzaminų karštligę universitete.

Pasidėję ant palangių atverstas knygeles, žmonės jausmingai tariasi, kažką greitomis kartoja, rašo raštelius ir tučtuojau siunčia juos kur reikia. Niekas nežiūri į kito antpečius ir nesirengia atiduoti pagarbos. Visi galvoja kažką kita. Daugumos žmonių, esančių koridoriuje, veido išraiška gerokai skiriasi nuo įprastų armijos karininkų, kuriems kareivinių muštras kvailinamu antspaudu paženklina sielas ir veidus. Čia dvelkia inteligentiškumu.

Netoliese du karininkai, atkišę lūpas, kalbasi nesuprantama beždžionių kalba. Visų antpečiai skirtingi – pradedant aviacijos ir baigiant pėstininkų. Čia pat šmėžuoja karinio jūrų laivyno kiteliai. Bet kas nuostabiausia – tai daugybė uniformuotų moterų ir merginų. Iki šiol vieną kitą moterį priimdavo į kai kurias karines mokyklas propagandos tikslais. Čia visai kas kita. Kurgi aš patekau?

Jaučiuosi šiek tiek susikaustęs ir nusprendžiu švartuotis prie kranto. Imu žvalgytis ir ieškau tinkamos prieplaukos. Prie vieno lango pastebiu vyresnįjį leitenantą šviesaus smėlio spalvos palaidine ir bridžiais. Aha, tai vienas mūsiškių! Aš lygiai su tokia pat uniforma. Išskyrus Leningradą, niekur kitur tokių uniformų neteko regėti.

Kai mėgstantys atsargas amerikiečiai ketino išsilaipinti Šiaurės Afrikoje, jie parūpino didžiulį kiekį vėsaus kaip šilko, šviesaus smėlio spalvos lastiko aprengti savo kareiviams. Afrikos lastiko buvo per daug, ir jie draugiškai atidavė jį savo sąjungininkams rusams. Sumani mūsų karinė vadovybė apdovanojo tropiniais kostiumais patį šalčiausią fronto ruožą – Leningrado frontą. Pagal šią egzotišką aprangą mes be vargo atpažįstame savo draugus leningradiečius.

– Klausyk, vyresnysis, – kreipiuosi į smėlio palaidinę, – tu taip pat iš Leningrado?

– Taip, iš Karelijos, – atsako vyresnysis leitenantas, pasišovęs bendrauti. Matyti, kad jis jaučiasi sutrikęs šioje triukšmingoje aplinkoje ir džiaugiasi net nepažįstamu pašnekovu.

– Na, kaip reikalai?

– Kol kas nieko. Atrodo, užsikabinau, – sako jis, bet, nepaisant teigiamo atsakymo, balse girdisi nusivylimas.

– Kur patekai? – užjaučiamai klausiu. – Ir apskritai kas čia per kilmingų damų pensionas? Aš tik šiandien atvykau ir nieko nesuprantu.

– Čia net pats velnias nesupras. Pavyzdžiui, mane vengru pakrikštijo. Kad prasmegtų ta Vengrija! – dar labiau nusivylusi dėsto smėlio palaidinė.

Aš stebiuosi dar labiau.

– Ak, jeigu pasisektų pakliūti į anglų skyrių! – dūsauja vyresnysis leitenantas. – Ten be blato nepateksi. Reikia generolo sūneliu būti. Va kaip trinasi?! Visi kišenėje turi raštelius.

Jis mosteli galva į duris su lentele „Mokymo dalies viršininkas“, prie kurių spaudžiasi būrelis karininkų dabitiškais chromo batais ir pasisiūdintais kiteliais. Šie žmonės išvaizda iš tikrųjų skiriasi nuo fronto karininkų.

– Taigi, taigi... O kur čia, tiesą sakant, kišti galvą? Kad neapsirikčiau... – klausiu.

– Kokias kalbas moki?

– Šiek tiek vokiečių, šiek tiek anglų. Rusų šiaip taip...

– Nebūk kvailas ir sakyk, kad moki tik anglų. Anglų skyrius geriausias, – moko mane būsimasis vengras.

Iš pokalbių pamažu aiškėja, kad paslaptingoji mokymo įstaiga rengia kadrus dirbti užsienyje. Jos pavadinimo niekas iš naujokų kaip reikiant nežino. Paplepėjęs su karininku – lakūnu, Žukovo karinės oro akademijos klausytoju, kuris, naudodamasis kažkokiais tvirtais ryšiais, bando pereiti iš trečio akademijos kurso į pirmą paslaptingo pensiono kursą, įsitikinu, kad ši vieta iš tikrųjų privilegijuota.

Kitas dienas pildau daugybę anketų, verčiančių knaisiotis po mano praeitį iki dešimtos kartos ir klausiančių, ar neturiu giminių arba pažįstamų užsienyje ir „hitlerinių grobikų laikinai okupuotose teritorijose“, ar kartais nepriklausiau antipartinėms grupuotėms ir ar nesirengiu joms pritarti, ar neabejoju partijos linijos teisingumu. Klausimų apie mano galimas neigiamas puses daug daugiau negu klausimų apie teigiamas savybes, būdingas žmogui. Visas šias anketas jau atvežiau užantspauduotame pakete iš Leningrado, bet čia man jas duoda pildyti iš naujo.

Prisimenu skandalą dėl anketos, kurią užpildė specialiajam instituto skyriui vienas iš mano buvusių draugų studentų. Į klausimą apie gimimo datą jis atsakė: – „1918 metai“. Į kitą klausimą: „Ką jūs veikėte per 1917 metų revoliuciją?“ jis parašė: „Dirbau pogrindyje“. Dėl to jį kelis kartus kvietė pokalbio į NKVD.

Kelias dienas laikiau vokiečių ir anglų kalbų egzaminus. Tuos, kurie neišlaikė kalbų egzamino, iš karto nušalindavo nuo kitų egzaminų ir nukreipdavo į buvusią tarnybos vietą. Išimtis būdavo dabitos „blatnieji“ su tvirtomis rekomendacijomis. Visi jie įstojo į pirmą kursą, jiems buvo taikomi mažesni reikalavimai. Likusieji buvo griežtai rūšiuojami pagal paskyrimo sąlygas: su tvirtomis žiniomis į aukštesnį kursą, priešingu atveju – išbraukia.

Po anketų skaistyklos Mandatų komisijos pavidalu ir kalbų mokėjimo patikrinimo kaip ypač svarbus dalykas buvo marksizmo-leninizmo egzaminai. Iki savo dvidešimt šešerių metų to dalyko spėjau išlaikyti pustuzinį normalių ir tris valstybinius egzaminus. Pilietiniuose institutuose, kuriuose studentai buvo gana liberalūs, vietoje marksizmas-leninizmas dažnai būdavo sakoma „marksizmas-onanizmas“.

Vėliau reikėjo laikyti klasiniu atžvilgiu visai nereikšmingus filosofijos ir dialektinio materializmo, visuotinės ir karo meno istorijos, rusų kalbos ir ekonominės geografijos egzaminus.

Visas šias procedūras atlikau abejingai. Dar neaišku, kada baigsis karas, bet, šiaip ar taip, jis jau pasiekė aukščiausią tašką ir eina į pabaigą. Mano tikslas – pasibaigus karui kuo greičiau atsikratyti karinės uniformos. Kita vertus, ši mokykla gali sulaikyti, o gal ir visiems laikams prikaustyti prie armijos. Daugumai jaunų žmonių mokykla buvo priemonė gauti konkrečią profesiją, kuri galėtų juos maitinti po karo. Man šis klausimas nerūpėjo. Bet armija yra armija, čia viešpatauja įsakymas ir jeigu įsakyta, reikia paklusti.

Buvo šviesi, karšta vasara. Maskvos upėje sustingo malkų prikrauti karavanai baržų – per visą karą Maskva šildosi tik malkomis, net garvežiai kūrenami malkomis. Aplinkui kažkaip tylu ir ramu. Vienintelė pramoga yra komendantūros patruliai, tikrinantys dokumentus kiekviename žingsnyje. Mane jie apžiūrinėja ypač įtartinai – ant pečių chaki spalvos antpečiai, o klaidžioju kaip dykūnas.

Kartą užėjau į savo senąjį butą ir kad būtų įdomiau, apsirengiau civiliais drabužiais. Nuėjęs gatve kelis žingsnius, pajutau keistą nejaukų jausmą, grįžau atgal ir vėl

apsitempiau karinę uniformą. Šalis apsiginklavusi, šalis, vilkinti kareivių milines. Uniformuotam kur kas geriau.

Kai iš Maskvos pakliuvau į armiją, sugriuvo visi mano asmeniniai planai. Grįžęs atgal nesąmoningai jaučiau, kad gyvenimas ims plaukti ankstesne vaga. Bet gyvenimas žengtelėjo pirmyn, o ir aš pats, pamatęs frontą iš vidaus, visiškai pasikeičiau. Dabar, be tikslo slampinėdamas aplink mieguistas ir negyvas, saulės šviesoje švytruojančias, dantytas Kremliaus sienas, jaučiau tik nuobodulį ir tuštumą širdyje. Aiškiai jaučiau tik viena – reikia baigti karą. O kol vyksta karas – nėra ir nebus vietos asmeniniam gyvenimui ir asmeniniams interesams.

Po mandatų komisijos ir egzaminų buvau pakviestas pas Mokymo dalies viršininką – pulkininką Gorochovą. Prie didelio stalo sėdėjo mažas žmogus su mėlynais kavalerijos antpečiais ir skusta kaip biliardo rutulys kaukole. Gudriame it lapės veide markstėsi bespalvės vandeningos akelės.

– Sėskite, drauge kapitone, – mandagiai atsakė jis į mano raportą ir mostelėjo galva į kėdę priešais stalą.

Priėmimas visai kitoks nei įprasta kareiviška drausmė. Dvelkia universiteto katedra ir išsiblaškiusiais profesoriais. Pulkininkas plonais liesais pirštais su plokščiais nagais sklaido mano gausias moraliai politines charakteristikas, karines atestacijas, anketas, egzaminų žiniaraščius.

– Vadinasi, jūs inžinierius?! Labai malonu, – pradeda jis draugiškai. – Apskritai kalbant, inžinierių mes lyg ir nemėgstame. Keletą jau turime. Per daug abejonių ir mažokai drausmės. Kaip jūs įsivaizduojate savo būsimą karjerą?

– Kaip šito pareikalaus valstybė, – atsakau atsargiai, bet nė akimirksnio nesvyruodamas. Tokiais klausimais manęs nepričiupsi.

– Ar jūs žinote, kokia čia mokykla? – klausia pulkininkas.

Išgirdęs neaiškų mano atsakymą, jis lėtai ir stabtelėdamas kalba:

– Tai darbininkų ir valstiečių Raudonosios armijos Generalinio štabo Karo diplomatinė akademija. Jūs privalote žinoti, kad pagal statutą žmonės su aukštuoju kariniu išsilavinimu, baigę Karo akademijas, privalo likti iki gyvenimo pabaigos karo tarnyboje. Valstybė skiria jūsų išsilavinimui didžiules lėšas ir negali leisti, kad žmonės vėliau užsiimtų tuo, kas jiems šaus į galvą. Jums asmeniškai valstybė jau išleido geroką krūvą pinigų.

Tuo metu jis žiūri į grafą, kurioje pažymėta, kad aš baigiau Industrinį institutą.

– Man tiesiog gaila vėl jums eikvoti laiką ir pinigus, – dėsto toliau pulkininkas ekonomiško namų šeimininko išraiška. – Taigi į ką viską kreipiu – jeigu jus priims į akademiją, tai meskite iš galvos visas civilines užgaidas ir nesvajokite apie demobilizaciją.

Pulkininkas atrodo geras psichologas ir iš anksto žino, kas apie ką galvoja. Įsitempęs sėdžiu kėdėje abejinga veido išraiška.

– Kai kurie panašūs į jus mano – karas baigsis, tada uodegą į šoną. Pamirškite! Tokiems uodegas mes jau prispaudėme! Mus jūs dominate todėl, kad, sprendžiant iš dokumentų ir egzaminų rezultatų, mums reikalingos jūsų solidžios žinios. Tik dėl to mes ir priimame jūsų atvejį.

Po šitokio įvadinio žodžio pulkininkas pereina prie detalių:

– Kodėl jūs, baigęs Industrinį institutą, dar mokėtės užsienio kalbų?

– Maniau, kad šių žinių inžinieriui prireiks.

– Taip, bet kuriems velniams jūs dar baigėte... – jis žiūri į popierius – Maskvos užsienio kalbų institutą, be to, pedagoginį? Jums ką – inžinieriaus pareigos nepatiko?

Pulkininkas labai gerai išmano dabarties sovietinės visuomenės interesų ir profesijų pokyčius. Dėl palyginti lengvai įgyjamo aukštojo techninio išsilavinimo mano mokymosi laikotarpiu į aukštąsias technikos mokyklas pakliūdavo daug netikusių studentų. Pradėję praktinę veiklą ir negavę moralinio bei ekonominio pasitenkinimo, jie nukišdavo savo diplomus giliai į stalčius ir imdavo ieškoti pelningesnės arba ne tokios atsakingos profesijos. Tai buvo paaiškinama labai dažnais inžinierių areštais už menkiausias technines klaidas ir palyginti menkus eilinių inžinierių atlyginimus. Daug moterų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, buvo linkusios ištekėti ir plušėti prie viryklės, negu dirbti veterinarėm ar agronomėm. Žinoma, jeigu tai leido daryti vyro atlyginimas. Jei ne, vėl prasidėdavo paieškos. Taip ir blaškėsi diplomuoti žmonės iš kampo į kampą po visą sovietų šalį. Valstybė atsako į tai atitinkamomis priemonėmis – pririša jaunąjį specialistą penkeriems metams gamyboje be teisės savavališkai išvykti ir kalėjimo bausme už šio įstatymo laužymą.

– O kaip jūs išmokote kalbų? – toliau domisi pulkininkas. – Gal auklių ar guvernančių turėjote?

Tardymas kaip NKVD! Mano vaikystės metais turėti guvernantę pagal tuometę klasifikaciją reiškė priklausymą „buvusiesiems“. Dabar žodis „guvernantė“ nėra toks kompromituojamas – Maskvos parkuose galima pamatyti Kremliaus aukštuomenės vaikus prižiūrinčių guvernančių, kalbančių su mažyliais prancūziškai ar angliškai. Nuvertusi ir išplūdusi senąją aukštuomenę, naujoji aukštuomenė netrukus pasuko tuo pačiu keliu.

– Mokiausi kalbų paraleliai eksternu. Vėliau laikiau paskutinio kurso egzaminus ir valstybinius egzaminus Maskvos institute, – atsakau.

– Aha, vadinasi, mokėtės kartu dviejuose institutuose. Vadinasi, jūs stropus žmogus... – baigia pulkininkas ir mąsliai trina savo skustą galvą, lyg į ją būtų šovusi nauja mintis.

Tiesą sakant, nežinau, kodėl ėmiausi kalbų. Kiekvienas studentas turi mėgstamą užsiėmimą – vienas mėgina išrasti *perpetum mobile* arba čirpina smuiku, kitas laurus skina futbolo aikštėje ir kiekviename kurse tupi po dvejus metus, trečias įnikęs į

fotografiją, radiją ar dar ką nors. Užsienio kalba studentams buvo pats klastingiausias dalykas. Kai kurie prieš diplominio darbo gynimą turėdavo penkerių metų senumo kalbų egzaminų „uodegas“. O aš slapta nuo aplinkinių, – kad nesišaipytų, – mokiausi užsienio kalbų.

Miesto bibliotekoje buvo nesutvarkytas knygų užsienio kalbomis archyvas. Tvarkyti ir cenzūruoti jų nebuvo kam, o be patikrinimo leisti į apyvartą uždrausta. Greitai radau būdą, kaip prieiti prie šių archyvų, ir ten atsivėrė naujas kitiems nepažįstamas pasaulis. Tai kėlė pasitenkinimą.

Kalbų gerai nemokėjau, bet sovietų sąlygomis ir tai buvo retas reiškinys. Galimybė jomis naudotis praktikoje sovietiniam žmogui buvo tokia menka, kad niekam nekilo mintis jų mokytis. „Dar NKVD susidomės“, – svarstė žmonės.

– Taigi, taigi... – stuksena pulkininkas pieštuku mano popierius. – Taigi, drauge kapitone. Vokiečių kalba – nors vežimu vežk. Anglų – taip pat pakanka. Bet aš matau, kad jūs stropus žmogus ir, be to, ne vaikėzas... Siūlau jums šį tą geresnio.

Jis reikšmingai nutyla ir stebi, kaip reaguoju į jo kalbą.

– Paskirsiu jus į labai atsakingą skyrių. Ten pakliūva nedaugelis. Be to, garantuoju, kad baigęs dirbsite San Franciske arba Vašingtone. Ką į tai atsakysite?

Nekeisdamas veido išraiškos žiūriu virš stalo. Kur jis suka? Ne anglų, ne vokiečių, dirbti Vašingtone... Ar tik nenori siūlyti liftininko darbo kurioje nors pasiuntinybėje? Ausies krašteliu girdėjau, kad ir tokių pokštų čia būna.

–Taigi! Paskirsiu jus į Rytų fakultetą, – ištaria maloningu tonu pulkininkas.

Nevalingai nukišu liežuvį prie kairio skruosto. Netikėtai darosi tai karšta, tai šalta.

– ... Į japonų skyrių! – baigia pulkininkas, sudėdamas į šiuos žodžius paskutines savo patoso atsargas. – Anglų kalba, beje, reikalingesnė negu kur kitur.

Aš muistausi ir jaučiuosi labai nejaukiai.

– Drauge pulkininke, gal turite ką nors paprastesnio?.. – prašau silpnu balsu. – Žinote, neseniai buvau kontūzytas...

– Čia ne krautuvė. Pasirinkimas ribotas, – pulkininko veidas staigiai keičiasi, pasidaro šaltas ir kietas.

Jam gaila sugaišto man laiko.

– Viena iš dviejų: arba japonų skyrius, arba grįžtate iš kur atvykęs. Klausimas išspręstas! Leidžiu dvi valandas pamąstyti...

„Leningrade pulkininkas, jeigu grįšiu, grasina tribunolu, o čia – katorga iki gyvos galvos su japonų kalba. Pakliuvai, atrodo, Klimovai, į reples?!“ – dūzgė mano galvoje minčių spiečius.

Kai išeinu iš Mokymo dalies viršininko kabineto, mane apspinta žvalūs nauji pažįstami. Visi domisi tokios ilgos audiencijos rezultatais.

– Na, kaip? Kur patekai? Į Vakarų? – girdisi iš visų pusių.

– Banzai! – tariu nusiminęs.

Akimirką visi sustingsta, paskui pratrūksta žvengti. Jiems tai anekdotas, man – drama.

– Žinai, kiek jų abėcėlėje yra ženklų? – užjaučiamai klausia jie. – Šešiasdešimt keturi tūkstančiai! Kultūringas japonas moka apie pusę... Dėl to jie visi akinius dėvi.

– Per pastaruosius trejus metus čia trys nusižudė, – paslaugiai informuoja mane kitas. – Visi iš japonų skyriaus. Vienas visai neseniai po tramvajumi palindo.

Taip, matyti ne šiaip sau pulkininkas domėjosi mano uolumu. Kaktą išpila prakaitas. Leningrado fronto smėlynai ir pelkės atrodo tokie brangūs ir artimi. Geriau frontas nei šešiasdešimt keturi tūkstančiai hieroglifų.

Apspitusiems karininkams mano sutrikimas teikia didžiulį pasitenkinimą. Vienas iš jų traukia mane už rankovės:

– Eime! Aš tau japonus parodysiu.

Prieš įeidamas, mano palydovas beldžia į duris ir klausiamu tonu garsiai rėkia:

– Vyrai?

Iš už durų pasigirsta švarkščiantis bosas:

– Užeik!

Lovoje arčiausiai prie durų sukryžiavęs kojas sėdi susivėlęs padaras raginiais akiniais ir vienais apatiniais. Žmogysta į mus nekreipia jokio dėmesio ir toliau šnibžda nesuprantamus užkeikimus, kartu braižydamas ore mįslingus ženklus. Kambaryje keliese. Visi jie pasiekę tam tikrą budistų transą ir švysčioja nuogais kūnais bei apatiniais drabužiais. Ne veltui mano palydovas apdairiai klausėsi už durų.

– Va, gali pasigėrėti savo būsimais kolegomis, – džiaugsmingai praneša mano palydovas. – Tai mūsų akademijos išminties lobynas. Beje, jie visi epileptikai. Būk atsargus!

Liesas tamsiaveidis leitenantas prie stalo greta lango – vienintelis dar su antpečiais – pakėlęs alkūnę ir vertikaliai tarp pirštų laikydamas rašiklį su plunksna rūpestingai braižo vingrius piešinius. Ženklai leidžiasi iš viršaus į apačią ir iš dešinės į kairę. Už lango tvieskia vasara, koridoriuose kunkuliuoja jaunos viltys, o čia kartu su tingiomis musėmis sėdi šie nelaimėliai ir iki apkvaišimo kremta Rytų išmintį.

Kitas dienas klaidžioju po akademiją kaip apgautas jaunikis. Žadėjo pasakų gražuolę, o po nuometu slypėjo varlė! Ir dar kokia.

Kartą užeina pas mane vienas iš mano laimingesnių bičiulių ir deda man į delną kažkokį mažą tamsiai žalią daiktą.

– Tai pats tikriausias japonų amuletas. Neseniai vienas iš šių samurajų, – jis akimis rodo japonų kambario kryptimi, – spruko į frontą. Spjovė pro langą, o paskui norėjo išmesti ir šį daiktelį. Vos jį iškaulijau.

– Dabar noriu padovanoti jį tavo laimei, – kalba toliau. – Šis japonas iškėlė tik vieną sąlygą. Klausyk! Sako – kas perskaitys hieroglifus atvirkščiojoje pusėje, tas be jokio vargo baigs japonų skyrių. Jame net skylutė yra – gali pasikabinti ant kaklo.

Mano delne pažaliavusia bronza tamsuoja pailgas pašto ženklo dydžio keturkampis. Vienoje pusėje pavaizduotas riebus ir sotus stabas, sėdintis sukryžiavęs kojas. Kitoje – pro žalią sluoksnį matosi pustuzinis hieroglifų. Viršuje – iš tikrųjų skylutė virvelei.

Paseilėjau pirštą ir atsargiai patryniau snaudžiantį stabą. Pirštas pažaliavo, bet stabas nepajudėjo. Tada snaudžiančią dievybę nesivaržydamas ėmiau šveisti smėliu. Greitai bronza sušvito rausvu blizgesiu, dievukas pasidarė mielesnis, o paslaptingi ženklai antrojoje pusėje – dar nesuprantamesni.

Amuletas ir paslaptingi hieroglifai mane sudomino ne juokais. Nusprendžiau pasiteirauti pirmo kurso „japonų“. Vaikinas, kurio paprašiau perskaityti hieroglifus, net nedirstelėjęs į juos iškart ėmė ieškoti žodyno. Visi žodynai buvo japonų ir anglų kalbomis.

Pasirausęs žodynuose, greitai prisipažino, kad šis dalykas jam neįkandamas.

Tada pėdinu tolyn. Antro kurso studentas žodynuose nesirausė. Jis jau žinojo jų nenaudingumą. Jis ėmė hieroglifus šifruoti intuityviai, bambėdamas panosėje: „saulė“, „medis“, „paukštis“. Paskui man paaiškino:

– Pirmučiausia – tai medis... O po medžiu tupi paukštis... Dar žemiau šviečia saulė.. Bet geriau, jeigu tu to paklausi ko nors kito.

Šį tą pradėjęs suprasti spūdinau toliau, kol radau paskutinio kurso studentų. Iš viso jų buvo tik ketvertas. Šie žmonės iš tikrųjų gerai mokėjo ir japonų kalbą, ir išmanė diplomatiją. Vos dirstelėję į amuletą, susižvalgė ir choru pareiškė, kad tai ne japonų, o kinų rašmenys. Savo išvadą patvirtino keliais japoniškais žodžiais, susijusiais su Konfucijum.

Galų gale suradau kinų ir japonų kalbų profesorių. Mokslo šviesulys apžiūrėjo mano amuletą ir išmintingu žvilgsniu be menkiausių abejonių tarė:

– Šie hieroglifai nei kinų, nei japonų. Tai labai retai sutinkami hieroglifai. Jie – Korėjos! Taip, taip... patys tikriausi.

Šitaip išsiaiškinau amuleto paslaptį. Mano sieloje pasidarė tylu ir ramu kaip budistų šventovėje. Dabar supratau pasprukusio į frontą žmogaus žodžius: „Kas šiuos hieroglifus perskaitys, tas japonų kalbą mes.“ Ko gero, jis su šiuo amuletu išvaikščiojo tuos pačius kelius, kaip ir aš, tuomet spruko į frontą. Amuletas iš tikro padėjo. Ir jam, ir man. Nusprendžiau atsisveikinti su japonų kalba pasitaikius pirmai progai.

Belaukdamas šios progos, imu apsiprasti su savo nauja tarnyba.

Akademija neseniai grįžo iš evakuacijos. Laikinai ji įsitaisė keliuose keturaukščiuose mokyklos pastatuose aplink Tagankos aikštę. Kitus fakultetus išbarstė Maskvos apylinkėse. Mūsų pastatas stovi tyliame skersgatvyje ant aukšto šlaito prie Maskvos upės. Pro langus upės pusėje matosi Akmeninis tiltas ir Kremliaus sienos anapus upės.

Vakarais mes dažnai gėrimės džiuginančiu ir žavinčiu reginiu – virš Maskvos tvyksčioja pergalių saliutai. Ypač graži saliutų apsupta Maskvos panorama atsiveria

pro mūsų akademijos langus. Baterijos išdėstytos glaudžiu ratu aplink Kremlių, ir šioje vietoje reginys labai didingas. Kalbama, kad Stalinas dažnai lipa į vieną Kremliaus varpinių pasigrožėti saliutais.

Karo diplomatijos akademija buvo įkurta karo metais, kai pasikeitusi tarptautinė padėtis reikalavo plėsti karo diplomatijos ryšius su užsieniu, kai Sovietų Sąjunga, gindamasi nuo hitlerinės Vokietijos, žengtelėjo pirmyn į tarptautinę areną. Iš dažnai besikeičiančių akademijos mokymo planų galima numatyti mūsų užsienio politikos žingsnius keletą metų į priekį.

Karo diplomatijos akademija buvo sukurta Aukštosios diplomatijos mokyklos, Aukštosios žvalgybos mokyklos, Rytų kultūrų instituto ir kitų karo ir civilinių aukštųjų mokyklų pagrindu. Kad galėtumėte įsivaizduoti atrankos sunkumus, pakanka priminti, kad į Aukštąją diplomatijos mokyklą priima žmones, tik turinčius aukštąjį išsilavinimą, – tebūnie nors Veterinarijos instituto, – ir turinčius ne mažesnį kaip penkerių metų partijos stažą.

Be japonų ir kinų, akademijos Rytų fakultetas turi dar arabų, turkų, persų, indų ir afganų skyrius. Vakarų fakultetas, be anglų, vokiečių ir prancūzų, dar turi norvegų, švedų, suomių, olandų, italų ir kitus skyrius. Dar yra Karo laivyno fakultetas, turįs visų jūros skalaujamų šalių skyrius. Karo oro laivyno fakultetas laikinai pertvarkytas į Parašiutų desanto grupę, pabrėžiant tautiškumą tų šalių, su kuriomis artimiausioje ateityje numatoma tiesiogiai bendrauti.

Kadangi akademija įkurta neseniai, tai į pirmą kursą priimti keli tūkstančiai žmonių, į antrąjį – šimtai, į trečiąjį – dešimtys, paskutinis, ketvirtas kursas dar tvarkomas. Rytų fakultete numatytas dar ir penktas kursas. Į vyresniuosius kursus poreikis didžiausias, o kandidatų mažiausia, todėl tinkamų žmonių ieškoma visoje šalyje. Užsieniečių nepriima, o sovietinių žmonių, mokančių užsienio kalbų, nedaug. Kokia pusė pirmo kurso studentų – generolų arba stambių partinių ir sovietinių darbuotojų vaikai. Pakliūti į pirmą kursą prastos kilmės žmogui praktiškai neįmanoma. Išimtį sudaro Sovietų Sąjungos didvyriai, ypač kare pasižymėję jauni karininkai ir apskritai „įžymybės“.

Visa akademija pažįsta jauną tadžikę Mamlakat. Kadaise ketvirtame dešimtmetyje jos vaikiškas portretas su gėlių puokšte ir ant rankų pačiam Vadui apskriejo visą Sovietų Sąjungą. Tolimame Tadžikistane mažytė Mamlakat gebėjo surinkti rekordinį kiekį medvilnės. Tais metais Maskvoje vyko kolchozų laukų stachanoviečių suvažiavimas ir reikėjo sensacijų. Mamlakat buvo atvežta į Maskvą, jai įteiktas Lenino ordinas, pats Vadas padovanojo auksinį laikrodį-apyrankę ir, pakėlęs ant rankų, nusifotografavo tėviška poza.

Praėjo keleri metai. Mamlakat nuo to laiko medvilnės neberenka, bet kaip ir anksčiau šildosi šlovės spinduliuose ir Vado malone. Akademijoje su šypsenėle pasakojamos jos karjeros smulkmenos. Prabangiuose „Maskvos“ viešbučio apartamentuose,

įkaitusi nuo šlovės ir auksinės dovanos, ji nėrė į vonią, pamiršusi nusiimti laikrodį. Laikrodis sustojo, o mažutė tadžikė visame daugiaaukščiame viešbutyje klaikiu kauksmu sukėlė sąmyšį. Liudininkų pasakojimu, plyšojo ji, bliovė nesavu balsu.

Dabar Mamlakat apie dvidešimt metų. Per tą trumpą laiką stachanovietiškais tempais ji spėjo pasimokyti keturiuose institutuose ir pagaliau nutūpė mūsų akademijoje. Keisti mokyklą jai tenka po kiekvienos egzaminų sesijos. Nors Lenino ordinas ir Stalino laikrodis smegenų vingių veiklos negerina, tačiau lengvai atveria bet kurias duris. Kalbama, kad Mamlakat jau ketina pereiti į kitą vietą. Tokių buvusios šlovės veltėdžių akademijoje ne vienas.

Kažin ar kur Maskvos apylinkėse yra tokia pati mokymo įstaiga, kaip mūsų akademija. Ten studijuoja tik užsieniečiai su kelialapiais ir rekomendacijomis oficialiai paleisto, bet tęsiančio savo veiklą Kominterno. Tai masinė sovietų agentūrų darbuotojų veisykla užsieniui. Jie neturi diplomatinių pasų, bet jų darbas svarbesnis ir bet kuriuo atveju aktyvesnis negu oficialių diplomatų.

Be to, daugelis žinomų užsienio komunistų, kaip Rakoši, Dmitrovas, Ana Pauker, išėjo mokymo kursą Sun Jatseno vardo komunistų universitete arba Lenino politinėje akademijoje. Visų neįmanoma pažinti! Apie mūsų akademiją taip pat daug nekalbama, nors jos veikla visai legali – rengti personalą sovietų karo atstovybėms užsienyje. Profesija įdomi ir saugi. Jeigu kartais ir įkliūsi, tai tik išsiųs atgal. O kas laukia namie – kitas klausimas!

Nors ir keista, bet į mūsų akademiją žydams stoti griežtai draudžiama. Čia aš pirmą kartą susidūriau su oficialiu patvirtinimu gandų, jau senokai sklindančių šalyje. Nacionalinės politikos klausimais Kremlius pasuko gana netikėta kryptimi. Iki šiol žydai sovietų diplomatijoje ir apskritai užsienio tarnyboje atliko ir atlieka svarbų vaidmenį. Kaip paaiškinti, kad jiems uždarė Diplomatų akademijos duris? Gal Stalinas negali pamiršti, kad 1935–1938 metų Maskvos procesuose didesnė dalis kaltinamųjų buvo žydai?

Nejučia prisimeni kai kuriuos nesenus įvykius. Traukiantis 1941 metais iš paliekamų sričių žydai buvo neiškelti ir sąmoningai pasmerkti sunaikinti vokiečių rankomis. Maskviečiai labai gerai prisimena 1941 metų rudenį. Beveik niekas iš Maskvos žydų negavo leidimo evakuotis. Kada spalio 16-ąją vokiečiai vienu šuoliu priartėjo prie Maskvos prieigų, gausybė žmonių, apimti panikos, bėgo. Dauguma jų buvo žydai, nes partiniai darbuotojai traukėsi planingai, o eiliniai maskviečiai bėgti nei galėjo, nei norėjo. Tada Stalinas įsakė atidaryti Maskvos–Gorkio–Čeboksarų plente NKVD užtvaras ir įsakė visus bėgančiuosius be evakuacijos leidimo šaudyti vietoje. Įsakymas tyčia buvo paskelbtas vėliau, nei pradėjo veikti užtvaros. Rezultatas – gausybė žydų lavonų Maskvos plento šalikelėse.

Karo metais Sovietų Sąjungos tautų vienybė patyrė sunkų išbandymą. Tautinės mažumos Kremliaus vilčių nepateisino. Dabar armijoje kas žingsnis girdi naują ne-

žinomą keiksmažodį – „jaldašas!“ Azijos tautinių mažumų kalba tai reiškia – „draugas“. Revoliucijos sukurtas kaip naujas oficialus kreipinys jis išsigimė į niekinamą keiksmažodį.

Antras azijietiškas žodis, kuriuo karo metais praturtėjo kareiviškas žodynas, buvo – „belmeidy!“ Tautinės mažumos masiškai bėgo pas vokiečius, tyčia susižeisdavo, vėliau perėjo prie pasyvaus – „belmeidy!“ Nesuprantu! Pašauktas į armiją turkmėnas arba tadžikas į visus klausimus ramiai ir trumpai atsakydavo – „belmeidy!“ Kai jam įsako „kai-rėn“, jis sukasi „deši-nėn“.

Nuolaidžiaujant Visų slavų komiteto pirmininko generolo Gundorovo lengvai rankai atsirado dar vienas naujadaras – „broliai slavai“. Kai armijoje pasakoja arba tiria kokią niekšybę, apiplėšimą ar beprasmę kvailystę, tai dažnai prideda – „tai jau broliai slavai!“ Tai pačių kareivių tam tikrų dalykų vertinimas, kai vyriausioji vadovybė skatina neatsakingus žmones ir atveria kelią jų tamsiems instinktams ir paskatoms. Kai eilinė „kampanija“ baigiasi, aukščiausia vadovybė verčia kaltę vykdytojams, leidžia pasipiktinimo įsakymą, šaudo atpirkimo ožius.

Nejuokingas „broliai slavai“ dažnai girdisi lenkų ir Baltijos šalių formuočių Raudonojoje armijoje adresu. Apie estus ir kitus baltus, kariaujančius vokiečių pusėje, kareiviai kalba su didele pagarba. Sovietų kareiviai nežino, kokią „nepriklausomybę“ suteiks baltams jų šeimininkai vokiečiai, tačiau gerai žino, kokią „nepriklausomybę“ jie gavo 1940 metais iš sovietų valdžios. Rusų kareiviai, kuriuos pastaruoju metu uoliai auklėjo abstraktaus internacionalizmo dvasia, karo metais vėl pajuto galimybę tautiškai vertinti įvykius, geba nesąmoningai vertinti net savo priešų tautinės laisvės siekį.

„Tvirtai laikosi, velniai!“ – girdisi replikos, kuriose daugiau slaptos pagarbos nei pykčio.

Po dviejų mėnesių nuo karo pradžios aš sutikau antrojo oro uosto žiedo aplink Gorkio miestą statybose daugybę užsieniečių, dirbančių žemės darbus su kastuvais ir karučiais. Juos iškart buvo galima pažinti iš aprangos. Jų veidų išraiška buvo gana rūgšti. Tai buvo anuo metu prie naujos valdžios prisijungę Estijos, Latvijos ir Lietuvos SSR piliečiai. Pasinaudoję susiklosčiusiomis aplinkybėmis, jie tapo naujų sovietinių respublikų milicininkais, partiniais ir sovietiniais piemenimis. Pabėgę nuo puolančių vokiečių kariuomenės į pasaulinio proletariato tėvynę, jie gavo į rankas kastuvą ir sužinojo, kas yra proletaras.

Marionetės buvo naudingos namie, o čia tapo darbiniais gyvuliais. Vėliau juos visus nusiuntė į normalius NKVD darbo lagerius. Kai subrendo būtinybė kurti tautinius karinius dalinius, tai juos iš lagerių pervedė į estų ir kitas tautines brigadas, kuriose jų dauguma ir gavo galą. Tokia smulkių konjunktūros riterių karjera! Ne visiems priklauso šilta vietelė Kominterne, vado titulas arba operetės maršalo munduras. Tai reikėtų įsidėmėti tiems, kurie kada nors susigundytų.

Slenka dienos. Frontuose dunda mūšiai, o virš Maskvos tvieskia saliutai. Artėja rugsėjis, su juo ir nuolatinių studijų pradžia. Vis negaliu susitaikyti su mintimi, kad esu pasmerktas Japonijos diplomato karjerai. Kai kam nors iš savo naujų pažįstamų apie tai pasakoju, jie juokiasi tarsi iš linksmo pokšto. Nejau likimas nenusišypsos ir man?

Kartą eidamas akademijos kiemu, atsitrenkiau į uniformuotą moterį. Automatiškai atidaviau pagarbą ir atsiprašiau. Kariškių aplinkoje pirmiausia žiūrima į antpečius. Nustebintas moterims nebūdingu majoro laipsniu, aš pažvelgiau jai į veidą.

– Olga Ivanovna!? – džiugiai šūktelėjau priblokštas netikėto susitikimo.

Priešais stovėjo Olga Ivanovna Moskalskaja – filologijos mokslų daktarė, Vokiečių fakulteto profesorė ir dekanė. Anksčiau mes bendraudavome. Tada ji buvo maloniai sujaudinta mano polinkio kalboms, labai mandagi ir man dėmesinga. Tai buvo aukštos kultūros žmogus ir nepaprastai žavinga. Nenuostabu, kad man ją pamačius išsprūdo džiaugsmingos nuostabos šūksnis.

– Draugas Klimovas!? – irgi nustebusi nužvelgė ji mane nuo galvos iki kojų. – Uniformuotas! Ką jūs čia veikiate?

– Ak, Olga Ivanovna, geriau neklauskite, – atsakiau sutrikęs.

– Taip, bet vis dėlto... Vėl mokotės vokiečių kalbos?

– Ne, Olga Ivanovna. Daug blogiau... Japonų! – liūdnai tariau.

– Ką-ą-ą? Japonų?! Negali būti! Jūs juokaujate.

– Man ne juokai galvoje, Olga Ivanovna.

– Aha, ta-aip! – supratingai palingavo galvą Moskalskaja. – Užeikime į mano kabinetą pasikalbėti.

Ant kambario durų, pro kurias mudu įėjome, perskaičiau lentelę su užrašu „Vakarų sektoriaus viršininkas“ ir jos pavardę. Vadinasi, Olga Ivanovna dabar dirba akademijoje.

– Tai koks idiotas įkišo jus į japonų skyrių? – klausia Moskalskaja. Ji ir be mano aiškinimų gerai išmano akademijos tvarką.

– Ne idiotas, o pulkininkas Gorochovas, – teigiu.

– Ar sutiktumėte pereiti į vokiečių skyrių? – dalykiškai klausia Moskalskaja. – Dabar aš užsiėmusi paskutinio kurso komplektavimu ir laužau galvą, kur rasti žmonių. Jeigu neprieštaraujate, tai jau šiandien įteiksiu raportą generolui prašydama jus perkelti. Kaip jūs tai vertinate?

– Tik, sergėk Dieve, kad pulkininkas Gorochovas neįtartų, jog tai mano paties noras... Antraip už padarinius aš negarantuoju, – sakau ir dėkingai spaudžiu jos ištiestą ranką.

– Dėl to nesirūpinkite. Iki greito susitikimo! – juokiasi Moskalskaja, kai einu iš kabineto.

Kitą dieną mane kviečia parengiamųjų japonų kursų viršininkas ir sutinka įtartinu klausimu, lyg pirmą kartą mane matytų:

– Tai jūs – Klimovas?

– Taip, drauge majore! – atsakau.

– Čia generolas atsiuntė įsakymą pervesti kažkokį Klimovą, – majoras žiūri į popierius, – į kažkurį Vakarų fakulteto ketvirtą kursą.

Jis kreivai žiūri tai į mane, tai į popierių.

Sąlygos akademijoje gana keistos. Tie, kurie priimti į parengiamuosius kursus, skendi palaimoje. Pirmo kurso studentai – ypač „solidžių" tautų – pilni sąmoningumo. Antras kursas vertinamas kaip jau „padaryti žmonės". Apie trečio kurso studentus šnabždamasi kaip apie žmones, turinčius galingą užnugarį. Apie ketvirtą kursą mažai žinoma – jį laiko dievų buveine. Tuo ir paaiškinami keisti parengiamųjų kursų viršininko žvilgsniai ir klausimai. Pasigailėtinas kirminas, parengtinukas – ir staiga skrenda kažkur į padangę.

– Jūs ką nors žinote apie tai? – įtartinai klausia jis.

– Visai nieko, drauge majore, – atsakau.

– Taigi! Imkite šį įsakymą, – kol kas kito kapitono Klimovo mes neturime, – ir eikite į Vakarų. Aš manau, kad tai klaida, ir mes dar susitiksime, – baigia jis.

– Klausau, drauge majore! – atiduodu pagarbą.

Taigi – aš paskutiniame akademijos Vakarų skyriaus kurse. Be visų gėrybių, iš ten visada atkelti vartai į frontą. Ne, pasaulyje iš tikrųjų yra gerų žmonių! Vis dėlto likimas man nusišypsojo.

II
SKYRIUS

Kareivis ir pilietis

1.

Frontuose vyksta mūšiai, o virš Maskvos tvieskia saliutai. Išoriškai karas Maskvoje mažai pastebimas. Tie, kurie skaitė apie įnirtingas oro kautynes Maskvos danguje, atvykę į Maskvą nustebs neišvydę bombardavimo pėdsakų. Gorkio gatvėje tik vienas aviacijos bombų sugriautas namas. Kelis kartus ėjau pro šią vietą, tačiau griuvėsius pamačiau tik tada, kai juos man parodė pirštu. Sugriautos sienų dalys uždengtos fanera, dažyta ir piešta kaip maketas kino fabrike. Bombos pataikė tik šen ten. Apie kokį nors planingą bombardavimą negali būti ir kalbos.

Panašus vaizdas ir Leningrade. Leningrado namai daugelyje vietų įdrėksti artilerijos sviedinių, beveik visi miesto pakraščių mediniai namai sugriauti ir sukūrenti kaip malkos pačių gyventojų, bet žymesnių bombardavimo iš oro pėdsakų vėlgi nematyti.

Daugelį maskviečių domina vienas pikantiškas klausimas. Nejau vokiečiai neturėjo jėgų ir galimybės numesti nors porą bombų ant Kremliaus? Šiaip sau, juokais – kad išgąsdintų jo gyventojus. Jiems vis tiek nepakenksi, nes netoli Kremliaus yra pati giliausia Kirovo metro stotis, pertvarkyta į vyriausybės slėptuvę ir sujungta su Kremliumi požemio keliu. Maskviečiai sako, kad šie darbai buvo atlikti dar gerokai prieš karą.

1942 metais vyriausybė buvo evakuota iš Maskvos į Kuibyševą. Kartu laikraščiai iškilmingai pabrėžė, kad Stalinas lieka Maskvoje. Maskviečiai dar pridėjo, kad skubiai rausiamas požeminis kelias nuo Kremliaus iki Volgos.

Dabar dauguma vyriausybės įstaigų iš Kuibyševo grįžo į Maskvą. Maskva atgijo ir vėl kunkuliuoja beveik taikiu gyvenimu. Kiekvieną vakarą keliami į dangų pririšami užtvarų aerostatai atrodo kaip nereikalingos atgyvenos. Labiausiai karą primena gausybė žmonių gatvėse su karine uniforma. Kariškių daugiau nei civilių.

Pavėlavusi dešimt dienų į mokslo pradžią iš sanatorijos grįžo Ženia. Net nežinojau, kur ji buvo. Butas buvo užrakintas, ir niekas iš kaimynų nežinojo, kur ji yra. Tai Ženiai buvo būdinga. Ji visada darė tai, kas šaudavo į galvą, ir niekam savo planų nepasakodavo.

Kartą iš įpročio užėjau paliesti pažįstamų durų. Šį kartą durys nebuvo uždarytos. Angliška spyną atrakinau raktu, likusiu mano kišenėje, ir atsargiai įėjau vidun.

Ant didžiulės sofos susirangiusi po kailiniais Ženia saldžiai miegojo. Vaikiškai čepsėdama lūpas sapne kažkam šypsojosi. Prisėdau ant sofos krašto, drebančiomis rankomis išsitraukiau portsigarą ir užsirūkiau.

Kambaryje ta pati miela netvarkinga studentiška bohema. Ant stalo išmėtytos knygos kartu su moteriškais tualeto reikmenimis. Iš pastalės kyšo vienas Ženios batelis. Antro batelio reikėtų ieškoti ant spintos arba po sofa. Kai Ženia užsinori miego, ji tiesiog pasispardo, ir bateliai išsilaksto kas kur.

Pasigėrėjęs pažįstamu paveikslėliu, giliai užsitraukiau ir atsargiai pūstelėjau papiroso dūmus į rausvas Ženios šnerves. Ji susiraukė, akimirksnį prasimerkė ir svajingai atsidususi apsivertė ant kito šono.

Kelias minutes palaukęs viską pakartojau. Šį kartą Ženia saldžiai pasirąžė, atsimerkė ir lyg nieko nebūtų įvykę sumurkė:

– A-a-ak, tai tu! Aš pamaniau, kad sapnuoju...

Kaip didelis kačiukas po kailiniais ji ėmė muistytis. Šiltas kvapas padvelkė man į veidą.

– Kaip tu įėjai? – klausia Ženia.

– Pro duris, – atsakau pirštais sukinėdamas raktą.

Viskas man taip netikėta ir neįtikima, kaip ir Ženiai.

Dar negaliu patikėti, kad po tiek laiko vėl sėdžiu ant šios sofos, kad Ženia vėl greta manęs.

Mergina iš po kailinių iškiša nuogas rankas, paskutiniu saldžiu pabudimo atodūsiu lyg paukštė, tiesdama sparnus, išskečia jas į šonus. Viena ranka brūkšteli kilimu ant sienos, antroji bejėgiškai krenta ant grindų. Tuomet juntu, kaip du šilti sparnai stipriai apsiveja man apie kaklą.

– Nejaugi tai ne sapnas, – šnibžda balsas į ausį. – Nejau tai tu.

Savo šiurkščiomis rankomis glamonėju aksominę merginos odą, įkvepiu svaiginamą šilto kūno aromatą. Tyliu ir žiūriu į Ženią neatitraukdamas akių. Širdyje dar kartą išgyvenu visas mūsų draugystės dienas.

Kadaise be galo seniai atidariau vienas Energetikos instituto auditorijos duris, tą dieną ten vyko egzaminas. Priešais atviras duris kažin kas staigiai išrūko. Pro aukštus auditorijos langus saulės šviesa peršvietė skrendančias lengvos suknelės klostes, auksiniu žybsniu švytėjo plaukų garbanos, pergalingai juokėsi atviros spindinčios akys. Man ilgesingai sumaudė širdį. Net nesupratau kodėl. Tikriausiai nesąmoningo jausmo beviltiška svajonė, kai iš anksto žinai visų norų bergždumą. „Naujokė. Išlaikė pirmą egzaminą“, – pagalvojau tik tiek.

Vėliau susipažinome. Tai buvo tik išorinė pažintis, nes visi studentai vienas kitą pažįsta. Kartais praeidama ji manęs nepastebėdavo. Kartais aš elgdavausi taip pat.

Kartą, grįždamas namo metro, pakėliau akis ir pamačiau greta savęs Ženią. Buvau vienas, ji taip pat. Tarp nepažįstamų žmonių mes pasijutome artimesni. Užsimezgė kalba. Pamelavau, kad aš taip pat studentas, bet iš vyresnio kurso. Man nesinorėjo Ženiai prisipažinti, kad esu to paties instituto mokslinis bendradarbis.

Studentų akyse mokslinis bendradarbis – tai lyg diferencialo ženklas, kažkas neapibrėžto ir nesuprantamo.

– Ką dabar ketinate veikti? – netikėtai Ženia paklausė po penkių minučių pokalbio.

Gūžtelėjau pečiais. Juk nesakysi, kad namie manęs laukia brėžiniai ir lentelės, nuo kurių ją persmelks pagaugai.

– Tuomet važiuokime su manim, – kategoriškai pareiškė Ženia. – Padėsi man kai ką atlikti namie. Aš dabar viena ir nespėju tvarkytis.

Pagalvojau, kad Ženia privers mane spręsti kokius nors uždavinukus. Buvau sužavėtas ir atsidaviau jos valiai.

– Ten darbo užteks – paguodė mane naujoji pažįstama.

Taip pirmą kartą patekau į Ženios butą. Gyveno ji viena. Tai nebuvo nieko nuostabaus karo metu. Mane labiau nustebino, kad ji gyvena trijuose kambariuose. Vienišai studentei tai buvo gana neįprasta. Kaip dažna Maskvoje, čia turėjo gyventi trys šeimos.

Vietoje uždavinukų Ženia mane privertė perstatyti baldus. Po valandos ji vadino mane „tu“ ir vaišino papirosais, kaip šeimininkė vaišina padienį darbininką. Tai, kas man atrodė kosmine svajone, tapo be galo artima ir paprasta.

Jau pirmą dieną mane nustebino Ženios gyvenimo būdas. Jai buvo tik aštuoniolika metų, bet savarankiška jautėsi ne pagal amžių. Vėliau iš žodžių nuotrupų supratau, kad jos tėvas kadrinis kariškis. Pasakojo ji apie tai nenoromis ir probėgšmais. Labai šiltai kalbėjo apie mamą, dirbančią karo gydytoja fronte. Atrodė, kad jaučiasi palikta ir vieniša. „Kaip čigonė...“ – kartą Ženiai nejučia išsprūdo su sielvarto prieskoniu. Smulkiau kalbėti apie savo šeimos reikalus ji nepanoro.

Man Ženia atrodė kaip pamestas vaikas, ir kaip įmanydamas stengiausi jai padėti. Ji jautriai reagavo į mano dėmesį. Kartą vakare su jai įprastu tiesmukiškumu apsivijo rankomis man kaklą ir pažvelgusi į akis tiesiai pasakė: „Žinai, Griša, aš taip prie tavęs pripratau. Pabučiuok mane! Tik stipriai, stipriai!“

Ženios gyvenimas man taip ir liko mįslė. Dažnai liepdavo paimti jai siunčiamus sunkius siuntinius. Juose būdavo daugybė daiktų, sunkiai gaunamų karo metu. Kartais man tai keldavo įtarimą, paženklintą pavydu. Bet Ženia tik juokdavosi: „Nors tėvas ir valkata, bet vis dėlto manimi rūpinasi!“

Kartą sutikau jos bute pagyvenusį žilą žmogų. Kai jis išėjo, Ženia probėgšmais man parodė kelis prirašytus blankus su antspaudais. Blankuose po raudonu herbu buvo parašyta: „SSRS Valstybinės prokuratūros Karo kolegija.“

– Tai vienas tėvo pažįstamas. Tų popierėlių man reikia pateisinti pravaikštoms institute, – Ženia nerūpestingai įmetė blankus į stalčių.

Aš tik pakraipiau galvą. Juk tai aukščiausia NKVD teisminė instancija! Tokius blankus pavojinga net rankose laikyti, o šiai mergiščiai žmonės juos atneša namo, kad pateisintų pravaikštas. Akivaizdu, kad ji turėjo kažkokių galingų ryšių.

Ženia buvo neprilygstama padauža. Kartą susiruošė su savo drauge Lora, Kinematografijos instituto studente, į teatrą. Lora garsėjo paukščio protu ir gražiu veideliu. Aš tam tikrais sumetimais į teatrą pakviestas nebuvau.

– Mudvi važiuojame į teatrą su reikalais, – paaiškino man Ženia. – Tu sėdėk čia ir lauk. Nedrįsk išeiti! Greitai grįšiu.

Tuomet pradėjo rengtis. Kai Lora klausiamai į ją pažiūrėjo, ji juokdamasi draugę nuramino:

– Griša savas žmogus. Gali nesivaržyti. Renkis!

Instinktyviai pajutau kažką negero, bet todėl, kad kiti kambariai buvo šalti, tai paėmiau laikraštį ir vaizdavau, kad manęs nėra. Ženia ir Lora sukaliojosi prieš veidrodį ir ginčijosi, kurios nugara ir kitos kūno linijos dailesnės. Pagaliau Ženia teisėju pakvietė mane. Prieš nuleisdamas laikraštį šiek tiek svyravau, bet pagaliau smalsumas atsargumą nugalėjo. Kai tik nuleidau laikraščio kraštą, man į galvą buvo paleista sunki knyga.

– Kur žiūri? Tu ir nežiūrėdamas turi žinoti, kuri dailesnė! – pamokomai tarė Ženia.

Taip šiame kilimais nukabinėtame kambaryje mudu su Ženia ir draugavome. Už langų pliekė zenitiniai pabūklai, Maskvos dangus tvieskė prožektoriais. Kažkur griaudė karas, frontuose liejosi kraujas. Pagaliau atėjo ir mano eilė vilktis karo milinę.

Dabar aš vėl čia.

Pro platų langą krenta purpuriniai besileidžiančios saulės spinduliai. Perlamutro juostos už lango kerta šaltą orą, tyliai šliaužia užuolaidų klostėmis ir šoka kambaryje kibirkščiuojančių dulkelių šokį. Besileidžiančios saulės spinduliai remiasi į kilimą ant sienos. Aksominis raštas užverda gintarine keistų pietų vaisių drėgme, blėsta gęstančia šviesa nežinomo pasakų pasaulio, kuriame yra visa, ko mums trūksta gyvenime. Raštas lėtai gęsta, dabar jis plūsta krauju. Jis šiltas, jis tirštas, jis rūksta. Spalvos miršta kaip už lango diena, gilėja ir tamsėja. Jos kviečia į kažką kamuojamo ir nesuprantamo, tolimo ir gražaus. Į ką jos dabar panašios? Į tamsiai raudoną, aitrų kaip muskatas Kaukazo vyną. Tokį vyną geria kaip meilės simbolį ir šaukia: „Kartu!“

Pakeliu ranką ir atsargiai liečiu spalvomis žaidžiantį aksomo audinį. Aš įsitikinęs, kad jis šiltas, kad pajusiu jo šilumą, kad mano delne liks nykstančios spalvos. Noriu jas pagauti, sustabdyti.

– Griša, apie ką tu galvoji? – staiga tyliai klausia Ženia.

– Taigi guli žolėje, paskui atsimerki, – mąstau garsiai. – Prie pat nosies ropoja skruzdėlė. Stiebai tokie dideli, o vargšė skruzdėlė visai mažutė. Ropoja vargšelė,

skuba, krenta ir vėl skuba... O kur ji skuba? Pakišk jai pirštą – ropos ir juo. Reikia tik spustelėti kitu pirštu – ir skruzdėlės nebėr. Toks ir mūsų gyvenimas. Manai, kad kažkas esi... O atsimerki – ir matai, kad tu tik skruzdėlė...

– Kodėl tai tau atėjo į galvą kaip tik dabar? – nustebusi pakelia antakius Ženia.

– Aš dabar toks laimingas... Gaila, kad negalima laimės sustabdyti, jos pagauti... Galų gale mes tik skruzdėlės...

Ženia tyliai trina skruostą į mano petį:

– Ar tu kada nors pastebėjai, kad moterys skirtingos? Pavyzdžiui, Lora – juk ji tik patelė. Ji jaučia, kad cukrus – saldus, sniegas – šaltas. Ir tai viskas! O kartais norisi kažko daugiau, kas peržengia norus...

Atskirta nuo pasaulio, gęstančioje šviesoje kambario tyla alsuoja nekalta ramybe. Visoje žemėje, nuo krašto iki krašto, srūva kraujas, o čia... Norisi galvoti ir kalbėti apie ką nors gero, švaraus. Tai ypač jaučia ką tik grįžę iš fronto kareiviai.

– Nori, papasakosiu tau apie vieną tyrą meilę? – klausiu.

– Jei joje yra kas nors tokio... – Ženia prašomai žiūri į mane. – Tai geriau nesakyk.

– Ne, ten nebuvo ničnieko. Net bučinių, – tariu. – Štai tu prašnekai apie moteris. Purvinos sieliūkštės pasakoja istorijas apie frontą. Apie moteris fronte. O aš fronte pažinau ką kita – moters sielos didybę. Mergina pilka miline! Šiuos žodžius aukso raidėmis iškalčiau marmure...

Žodžiai patamsės tyloje skamba nenatūraliai garsiai. Kad nusiraminčiau, virpančiais pirštais glostau kaštoninius Ženios plaukus.

– Kai kareivis plūsta krauju – tai viena, – kalbu negirdėdamas savo balso. – Bet kai šį kareivį ant rankų neša moteris – kas kita...

– Buvau sužeistas ir mane iš sanitarinio bataliono atvežė į stacionarą, – pasakoju. – Lyg kliedesys – naktį priimami sužeistieji, aplinkui viskas siūbuoja. Užkloję iki galvos kažkur neša neštuvais. Atsipeikėjau rentgeno kabinete. Ryški šviesa. Įsivaizduok sau – nuogas, sudarkytas, baisu į save žiūrėti. Guliu ant stalo, o prie manęs pasilenkė mergina – medicinos sesuo. Matau tik tamsiaplaukę galvą. Kasos susuktos aplink galvą, aukšta kakta ir švelni kaklo oda. Kai ėmė mane versti, pamačiau jos veidą. Didelės mėlynos akys ir lygi kakta. Ji mane atsargiai perverčia. Aš sunkus, jai, vargšei, nelengva. Juk naktis, nemiega... Sukandau dantis – mėginu apsiversti pats, bet negaliu. Ašaros iš nuoskaudos trykšta.

Ženia nuščiuvusi klausosi.

– Tada ji į mane pažiūrėjo, – kalbu toliau. – Tikriausiai niekas taip neatspėja vienas kito minčių, kaip iš to žvilgsnio mudu. Niekada moteris man neatrodė tokia graži. Juk buvau tik vienas iš tūkstančių purvinų ir kruvinų būtybių, o ji taip manimi rūpinosi. Tuomet šiuo žvilgsniu norėjau jai padėkoti...

– Tik, dėl Dievo, nebaik blogai, – virpėdama visu kūnu šnibžda Ženia. – Kaip norėčiau būti jos vietoje!

– Ligoninėje gulėjau tris mėnesius. Kai jau vaikščiojau, kartą kalbėjausi su mūsų palatos seserimi Tamara. Skundžiausi nuoboduliu – kaukiau kaip šuo, žiūrėdamas į mėnulį. Vėliau atsitiktinai užsiminiau apie seserį iš rentgeno kabineto.

– A, tai Vera! – sako ši.

Po kelių dienų Tamara vėl prieina:

– Viera nori tave pamatyti. Gali ją susitikti klube, – paskui nustebusi priduria – Ir kam jai tavęs prireikė?

Ženia plačiai atmerktomis akimis žiūri į tolį.

– Sužeistiesiems į klubą eiti buvo draudžiama. Visų drabužiai paimti – likę tik baltiniai ir chalatai. Bet mes darėme taip: vienas po čiužiniu turi batus, kitas – kelnes, trečias – palaidinę. Paeiliui ir vaikščiojome, – pasakoju toliau prisimindamas evakuacijos ligoninę EL-1002. – Prieš koncertą fojė groja orkestras. Vera ir dar kelios seserys stovi prie sienos. Žiūriu ir bijau prieiti. Paskui išdrąsėjau ir pakviečiau Verą šokti. Ir štai kas įdomu – mudu abu neištarėme nė žodžio, ji tik padėjo ranką ant peties, ir jaučiu, kad Tamara neapgavo. Paskui ji mato, kad man sunku šokti, nuvedė į šalį, kur mažiau žmonių, ir visą vakarą mudu sėdėjome. Keista mergina buvo, studentė medikė.

– Na, o paskui? – klausia Ženia.

– Paskui prasidėjo koncertas. Prie durų stovi politvadovas ir gaudo sužeistuosius. Prisišliejau prie laiptų kaip benamis šuo. Vera su draugėmis eina į salę paskutinė. Vėliau draugėms ir politvadovui žiūrint grįžta atgal, ima mane už parankės ir veda iš klubo. Tai ne juokai – asmenines pažintis su sužeistaisiais vadovybė draudžia. O kuriam galui?! Stovėjome mėnesienoje po beržais ir kalbėjomės. Kaip šešiolikmečiai.

– Nejaugi nesibučiavote? – šnibžda Ženia.

– Ne. Man tai būtų buvęs nusikaltimas. Matyt, ji norėjo išgydyti ne tik mano kūną, bet ir sielą. Pagailo liūdinčio kareivio.

– Tu prisimeni ją ir dabar?

– Taip... Net nenorėdamas to, – atsakau susimąstęs. – Tu kalbėjai apie moters sielą. Vera buvo tikra moteris. Aš ją prisimenu kiekvieną kartą, kai klausau „Žygio valso“ – „Ryt vėl į žygį... Tad žodį man tarkite – nežinau apie ką“... Kai grįžau į savo korpusą, jau buvo gautas įsakymas keltis į kitą ligoninę. Mes nespėjome net atsisveikinti.

Šią pirmą mūsų susitikimo dieną Ženia buvo itin miela. Tik kai jai pasakiau, kad dabar mokausi akademijoje, jos akys apsiniaukė:

– Bet tai reiškia, kad tu visiems laikams liksi armijoje.

Bejėgiškai gūžtelėjau pečiais ir lyg teisindamasis atkirtau:

– Juk tavo tėvas kadrinis karininkas.

– Štai dėl to ir gyvenu kaip beglobė, – nusisukusi nuo manęs ir žiūrėdama į sieną atsakė Ženia. – Dabar man trūksta, kad ir tu pasidarytum toks valkata, kaip tėvas.

Maskvos komendantūros patruliai itin griežti ir priekabūs. Jie ne tik tikrina dokumentus, bet ir nuodugniai rūpinasi karių uniformos dėvėjimo tvarka. Jeigu kurio nors kariškio nepakankamai švarios sagos, nevalyti batai ar nutrūkusi milinės velkė – jis komendantūros ir kelių valandų karinės rikiuotės muštro neišvengs.

Stovintys prie metro stoties „Krasnoselskaja“ eskalatorių patruliai labiausiai tulžį lieja dėl neseniai nuolat pasirodančių šioje stotyje su karine uniforma įžūlių ir pasipūtusių padarų. Ant pečių – normalūs kareiviški antpečiai, bet su kažkokiu nematytu auksiniu apvadu išilgai raudono krašto. Kareiviai su auksiniais apvadais visi kaip vienas apsirengę naujomis karininkų milinėmis iš žalios angliškos medžiagos. Maža to – jie avi pavydą keliančiais girgždančiais chromo batais, susijuosę standžiais diržais su žvaigžde sagtyje ir portupėja, ant galvos – į šoną nusmauktos kailinės kepurės. Net kepurės pasiūtos ne iš avikailio, o iš pilko karakulio! Ne kiekvienas karininkas gali sau leisti tokią prabangą! Daugelis šių dabišių kareivių atsainiai mosuoja portfeliais. Armijoje rankų reikia pagarbai atiduoti ir prispausti jas prie šlaunų, o ne portfeliams nešioti.

Pradžioje komendantūros patruliai nuo tokio visų karinio reglamento pagrindų pažeidimo tiesiog apstulbo. Vėliau, iš anksto gardžiuodamiesi gausiu areštinės grobiu, iš auksinių antpečių ėmė reikalauti raudonarmiečių knygelių. Vietoje raudonarmiečių knygelių išvydę raudonus asmens pažymėjimus su herbu ir auksinių raidžių įrašu „Karo akademija“, jie labai nustebę atidavė pagarbą ir pavymui gūžtelėjo pečiais: „Čia be puslitrio nesuprasi! Antpečiai kareivių, dokumentai karininkų?!“

Kai kurie mūsų akademijos pirmo kurso studentai karininkų laipsnių neturi. Kai kokio nors proletariato vado iš Maskvos sūnui ateina laikas eiti į kariuomenę, tai vadas skambina telefonu tiesiai akademijos viršininkui generolui Bijaziui: „Nikolajau Ivanovičiau, kaip gyvuoji? Kaip sekasi? Aš tau savo įpėdinį atsiųsiu, tu su juo pasikalbėk.“ Šitaip armijoje galima tarnauti neišvykus iš namų net karo metu, nepatiriant jokių fronto netikėtumų ir kartu įgyjant pavydėtiną profesiją.

Skirtingai nuo kitų akademijų, mums leidžiama gyventi privačiuose butuose, o ne tik kareivinėse. Akademijoje laipsnis keliamas po kiekvieno kurso. Į pirmą kursą įstoję jokio laipsnio neturintys studentai paskutinį kursą baigia būdami kapitonai. Tačiau kapitonų pasitaiko ir jau pirmame kurse. Sudėtis gana marga.

Akademijoje svarbiausia ne žinios, o kuriame kurse ir kokiame fakultete asmuo mokosi. Pavyzdžiui, pirmo kurso studentai, išsirikiavę skyriais, laukia eilės į valgyklą. Tuo metu pro duris be rikiuotės ir eilės pavieniui braunasi tokie pat studentai. Stovintys eilėje apmaudžiai mindžikuoja ir bejėgiškai dūsauja: „Ak, tas ketvirtas kursas!“ Paskutinio kurso studentai mokosi kaip laisvi klausytojai, jiems daromos nuo-

laidos ir teikiama laisvė. Skiriamas net sausas davinys į namus – tai, kas galima tik karininkams – auklėtojams.

Mūsų Vakarų fakulteto vokiečių skyriaus ketvirtame kurse – tik aštuoni klausytojai. Juos visus surinko iš įvairiausių vietų, dauguma – jau ne pirmą kartą universiteto suole. Sudėtis labai stipri, bet ir reikalavimai atitinkamai aukšti. Dirbti reikia įtemptai ir daug. Be kursui būtinų disciplinų, reikia pasivyti vadinamąsias specialias žemesnių kursų disciplinas. Pavyzdžiui, armijos statutas, armijos ginkluotė, armijos organizacija, specialiosios armijos tarnybos. Kuklus „spec. paskirties" pavadinimas slepia žvalgybą ir kontržvalgybą. „Armija" – savaime aišku, ne sovietų, o vokiečių. Nė vienas sovietų karininkas net savo srityje nežino tiek apie Raudonąją armiją, kiek turi žinoti mūsų akademijos klausytojai apie visas „savo" armijos rūšis, tai yra vokiečių, anglų ir taip toliau, atsižvelgiant į skyrių, kuriame jis mokosi.

Specialių disciplinų vadovėliai paprastai yra atitinkamos armijos statutų arba dokumentų originalai. Naujausių arba subtilių dalykų paskaitas konspektuoti draudžiama. Paruoštų konspektų, atspausdintų hektografu ir kruopščiai sunumeruotų egzemplioriais, galima gauti studijuoti specialioje mokymo patalpoje pasirašius ir užstačius savo dokumentus. Šių konspektų turinys nuo gyvenimo atsilieka ne daugiau kaip mėnesį. Informacija atitinka ne tik tikrovę, bet ir projektuojamus bei tiriamus dalykus. Dažnai prie standartinių konspektų pridėtos originalų fotokopijos. Iš jų galima spręsti, kad dalis darytos iš trofėjinių dokumentų ar daiktų, dalis – kitokioje, ne tokioje ramioje aplinkoje. Kartais aiškiai matosi mikrokameros darbas. Tokios kameros įtaisomos į sagą, moteriškos rankinės užraktą ir t. t.

Paviršutiniškai susipažinęs su kokiu nors mokslu, žmogus dažnai linkęs teigti, kad šį dalyką jis moka tobulai. Kuo daugiau žmogus žino, tuo mažiau turi pasitikėjimo savo žiniomis. Dabar mus moko įdomių dalykų. Verčia studijuoti autentiškus viduramžių literatūros kūrinius gotų ir senosiomis vokiečių kalbomis, kurių nemoka šių dienų vokietis. Jau skaitęs „Nibelungų giesmę", bet susidūręs su jos originalu, tik mąsliai kasys pakaušį ir nė žodžio nesupras. Pagal tai, kaip žmogus taria žodžius „kepta žąsis", mes privalome nustatyti, iš kur jis kilęs kelių kilometrų tikslumu.

Niekada nepatikėsiu žmogumi, tvirtinančiu, kad kai ką jis žino tobulai. Prisimenu matematikos profesoriaus Zimino, žinomo ir kaip filosofo bei teologo, žodžius. Į vieno studento tvirtinimą, kad jis puikiai išmano matematiką ir nesutinka su gautu trejetu, profesorius Ziminas burbtelėjo: „Penketui matematiką moka tik Dievas, aš pats moku ketvertui, o geriausias studentas – trejetui. Eikite, jaunuoli, ir dar pasimokykite!"

Mes turime žinoti, kas įvairiose Vokietijos vietovėse ką geria ir valgo, kaip rengiasi ir kokie ten įpročiai. Mes turime išmanyti menkiausius tautinės grupės požymius, turime neklysdami atskirti Vokietijos vynų markes, būtinas žinoti vyno komivojažieriui. Mus moko, kokių Vokietijos provincijų gyventojai nemėgsta savų kompatriotų,

kas jie, dėl kokių priežasčių ir kokiais žodžiais vokiečiai keikiasi. Kalbant su bavaru galima pelnyti jo simpatijų, tinkamu žodeliu išplūdus prūsus. Mus moko perprasti visus gyvuojančius ir išnykusius, politinius ir ekonominius, ideologinius ir religinius vokiečių tautos prieštaravimus vokiečių tautoje. Taip chirurgas tyrinėja ligos židinį ir paciento silpnąsias puses.

Vokietijos kompartijos istorija mums pateikiama visai kitu kampu negu komunistinio judėjimo vadovėliuose. Kartu lektorius vartoja terminą „mūsų potencialas“ arba dar tikslesnius apibrėžimus. Dviejų valandų paskaitoje nė karto neišgirsi žodžio – kompartija. Šių paskaitų konspektus būtų įdomu skaityti patiems vokiečių komunistams. Kai kurie yra įsitikinę kovojantys už geresnę Vokietiją. Politinis judėjimas – tai ne kas kitas, kaip tam tikros rūšies ir laipsnio lengvatikių žmonių gaudymas. Turintys reikalo su Kominternu vadai geriau orientuojasi šiuo subtiliu klausimu.

Kartą vienas klausytojas lektoriaus paklausė: „Kaip paaiškinti, kad dabar nebėra komunistų perbėgėlių iš vokiečių pusės?“

„Jeigu jūs mąstote, patys suprasite kodėl. Nenoriu gaišti laiko, aiškindamas tokius paprastus dalykus, – atsakė lektorius. – Mums perbėgėlių nereikia. Šie žmonės daug naudingesni, kai lieka anoje pusėje ir dirba mums.“

Šis lektorius, be mūsų akademijos, ardomosios veiklos užnugaryje kursą skaito ir Žvalgybos aukštojoje mokykloje.

Šiuo atžvilgiu perbėgėlių menkavertiškumas tik viena dalyko pusė. O pažvelgus giliau? Kur dingo gausi Vokietijos komunistų partija? Vokietija buvo pirmoji pasaulio valstybė, užmezgusi glaudžius draugystės ir prekybos ryšius su Sovietų Rusija. Vokietijoje buvo stipriausia komunistų partija ir pats ryžtingiausias proletariatas Europoje. Vokietijos kompartija ir jos proletariatas mums buvo proletarinio sąmoningumo ir solidarumo pavyzdys. Kadaise komunizmas Vokietijoje suleido gilias šaknis. Buvo manoma, kad Vokietija bus tolesnė grandis pasaulinės revoliucijos grandinėje. Telmano kepuraitė mums buvo taip gerai pažįstama, kaip Karlo Markso barzda. Ir staiga!

Dabar vokiečiai kovoja kaip velniai, niekas į nelaisvę neina, o mūsų propaganda, pamiršusi „klasinį vertinimą“, visiems vokiečiams uždėjo „fašisto“ žymę ir nori tik vieno – „žudyk vokietį!“ Juk visų komunistų suvaryti į konclagerius Hitleris negalėjo. To nesako net mūsų propaganda. Ir štai nacizmas suvešėjo! Kur komunistinis sąmoningumas, proletarinis solidarumas, klasių kova ir pan.?

Neseniai mūsų akademija persikraustė į kitas patalpas greta Stalino Raudonosios armijos motorizacijos ir mechanizacijos akademijos. Kadaise čia buvo junkerių mokykla, vėliau artilerijos. Patalpos nejaukios, trenkia kareivinėmis. Užtat vadovybė išsprendė svarbiausią problemą – visi mes atsidūrėme po vienu stogu, už vienos tvoros, pastatų komplekso viduryje yra muštro aikštė ir visai čia pat – areštinė.

Rudens dienomis galima stebėti pamokomą reginį. Po akademijos kiemą slampinėja keli klausytojai, konvojuojami tokių pat klausytojų, bet dabar sargybinių. Areštuoti klausytojai be antpečių ir diržų, rankose – šluotos ir semtuvai. Neskubėdami jie šluoja į krūvas, pučiant rudens vėjui, nuolat nuo medžių krintančius lapus. Šis darbas toks pats prasmingas, kaip pilti vandenį į kiaurą statinę. Tačiau areštantai nei nusimena, nei skuba. Laiko iki pietų dar daug, o kameroje nuobodu. Šiek tiek nemaloniau, kai juos rikiuoja į vieną nuo kito kelių žingsnių atstumu ir verčia rankioti kieme nuorūkas. Lyg ir gėda.

Einantys pro šalį klausytojai kelia pričiuptiems draugams nuotaiką: „Vaje, Kolia, vėl sėdi! Už kokius žygdarbius? Kiek užsidirbai?“ Kiti sustoja ir akimis ieško tarp areštuotųjų generolų sūnelių. Vis dėlto įdomu – tėvas generolas, o sūnus sargybinių prižiūrimas kieme nuorūkas rankioja.

Areštinės aukos dažniausiai yra pirmakursiai, kurių daugelis dar nepripratę prie kareiviškos drausmės. Tik dėl jų ir sugalvota pedagoginė bausmė šluoti lapus ir rankioti nuorūkas. Taip jiems atima norą laisvai mąstyti ir įkala besąlygiško paklusnumo viršininkams jausmą. Jie privalo visiems laikams įsidėmėti, kad karo tarnyboje įsakymas – aukščiausias įstatymas. Jiems diegiamas tam tikras besąlyginis refleksas.

Areštinės duryse kažkas kruopščiai peiliu išraižė: „Aš jus išmokysiu mylėti laisvę!“

Dabar armijoje tai paplitusi frazė. Generolai šūkalioja šiuos žodžius karininkams po eilinio patikrinimo arba inspekcijos, kai aptinka prastą drausmę. Mokymo skyriuose šiuos skambius žodžius, palydėdami keiksmais ir net niuksais į dantis, kareiviams tiesiai į veidą rėkia seržantai.

Į tai yra tylus, bet prasmingas atsakymas: „Iki pirmo mūšio...“ Ne veltui pagal naująjį statutą karininkai eina ne savo kuopos priešaky, o iš paskos.

Taip, armiją dabar sunku pažinti! Daug kas pasikeitė per karą, pasikeitė į pačias netikėčiausias puses!

Daugelis iš mūsų nuoširdžiai piktinasi kareivių mokymo būdais, kai jie atsargos dalyse ruošiami frontui. Ten kareiviai mokomi tik rikiuotės, paklusti komandai „kairėn“ ir „dešinėn“, atiduoti pagarbą ir žygiuoti glaudžiomis eilėmis. Beveik visuomet kareivių šautuvai mediniai. Dažnai kareiviai patenka į frontą nė karto neiššovę iš tikro šautuvo. Atrodytų, kad tai siaubinga kvailystė?! Murma ir patys kareiviai, bet paskui pripranta ir paklūsta. Kartais tai aiškinama vietos priežastimis. Bet bendri planai nuleidžiami iš viršaus ir turi savo gilią prasmę.

Kremliui nesvarbu, kad kareivis mirs, nes daug blogiau, jeigu kareivis nepaklus. Tuo paremti ir mokymo planai. Svarbiausia yra išmokyti kareivį besąlygiškai paklusti. Mirk, bet vykdyk įsakymą! Dėl to paprasčiausias kareivio mokymas prasideda nuo atsisakymo bet kokio bandymo savarankiškai mąstyti. Kareivis pratinamas pasijusti tik negendančiu sraigteliu rikiuotėje, sistemoje, toje visumoje, kuri vadinama armija ir valstybe.

Gavęs tikrą mirtį reiškiantį kovos įsakymą, kareivis gali pagalvoti, kad tai beprasmybė, ir susvyruoti. Todėl jis dar prieš tai pratinamas beprasmiškų dalykų ir paklusnumo. Prieš siunčiami į frontą kareiviai kasdien gainiojami su mediniais šautuvais pagal komandą „ant peties“, kaip einama tik į paradą. Šitokia dvasia jie dresuojami šaltyje nuo aušros iki sutemos: kairėn, dešinėn, ant peties, prie kojos... Po šių ilgų „karo pratybų“ jie verčiami dainuojant eiti visą kilometrą į valgyklą, varomi kelis kartus atgal ir reikalaujama, kad dainuotų garsiau. Pakeliui į valgyklą visa kuopa keliskart guldoma į sniegą ir įsakoma šliaužti pirmyn „pasalomis“. Kareiviai alkani, o valgykloje laukia viliojantis vanduo su kopūstais ir gabalėlis juodos duonos. Manote, kad visa tai kvailystė?!

Ne, ne... Tai labai gerai sugalvotos ir iš viršaus nuleistos direktyvos. Ši pastarojo laiko naujovė įvesta armijos moralinio auklėjamojo darbo patirties pagrindu. Tai dialektinis dėsnis, kad viskas juda, viskas keičiasi. Kremlius žino, ką daro!

Vidury žiemos pakliuvau į vidaus sargybą akademijoje. Vyresnio kurso studentai dažniausiai vadovauja ir vedžioja sargybą, jaunesnieji stovi postuose. Pagal sargybos tvarkaraštį tapau areštinės viršininku.

Pusė iš penkiolikos mano suimtųjų sėdėjo už dvejetus per egzaminus, kiti – už drausmės laužymą. Po rytinės „mankštos“, rankiojant nuorūkas, išrikiuoti suimtieji su ginkluota sargyba vedami pusryčiauti. Paprastai tai vyksta, kai papusryčiauja visi akademijos darbuotojai. Čia suimtieji jaučiasi lyg padėties šeimininkai. Virėjai dosniai krečia pilnus dubenėlius ryžių košės su slyvomis, kakavą iš virtuvės jie tempiasi kibirais. Nors akademijos klausytojams priklauso 9-ąja vadinama „akademinė norma“, tačiau daugumai šios normos neužtenka, o priedas nepriklauso. Vieninteliai sotūs iki kaklo – areštuotieji. Virėjai žino, kad po pusryčių juos atvarys kapoti virtuvei malkų, vadinasi, „darbo žmogų“ reikia pamaitinti.

Jau nuo pat pakėlimo vienas mano areštuotas studentas paskelbė streiką. Kai kitus areštuotuosius išvedė rankioti nuorūkų, jis trumpai pareiškė: „Aš šiais dalykais neužsiimu.“ Kai specialiai grįžau į areštinę ir pasiūliau jam eiti pusryčiauti, jis tik atsainiai numojo ranka: „Aš to valgyti negaliu!“

„Vargšas vaikinas! – pamaniau. – Tikriausiai jis skrandininkas.“

– Gal tu rūkyti neturi, tai nusiųsiu ką nors į turgų machorkos?“ – paslaugiai pasiūliau.

Nors areštuotiesiems rūkyti negalima, bet... savi žmonės. Konvojininkai dažnai bėgiojo į turgų rūkalų suimtiesiems. Galbūt jau rytoj pačiam teks nusidėti.

– Ne, ačiū, – atsakė mano suimtasis, – machorkos nerūkau. Nori – užsirūkyk?!

Jis ištiesė man pravirą pakelį „Kazbek“.

Dauguma mūsų rūkė ant kiekvieno kampo invalidų parduodamą machorką. Tabako davinys kariuomenės užnugario dalyse, net akademijose, nepriklausė, o pirkti papirosus „Liukse“ ne pagal kišenę net karininkams, turintiems limito knygeles su

15 proc. nuolaida. Limito knygeles mes paprastai parduodavome medžiojančioms kartūną kaimietėms. Daugumos mūsų atlyginimai 600–800 rublių, į rankas gauni pusę. Taigi po 80 rublių už pakelį „Kazbeko“ nerūkysi.

Vėliau iš kapojančių virtuvei malkas suimtųjų sužinojau, kad streikininkas jau antra diena nieko nevalgo ir kad jis laukia „tėtės“, kaip ironiškai paaiškino kapotojai. Kai visi suimtieji po pietų buvo užrakinti, aš geriau įsižiūrėjau į tą, kuris laukė „tėtės“.

Jam buvo dvidešimt, bet jo sunykusiame ir niekinamos pašaipos paženklintame veide atsispindėjo visi sostinės nakties gyvenimo pėdsakai. Šiuos veidus dažnai galima pamatyti aplinkoje, kurioje žmonės iš gyvenimo nori labai daug. Blyški gelsvoka oda, maišeliai su mėlynais ratilais paakiuose, nukarę lūpų kampai, briliantinu tirštai sutepti juodi plaukai, siaurai skusti ūsiukai virš lūpos – paskutinė amerikiečių kovinių filmų naujovė.

Stengdamasis kompensuoti savo pirmosios dienos pusės vienatvę, juodaūsis užmezgė žvalią kalbą su grįžusiais po darbo likimo draugais. Reikia pripažinti – kalba buvo įdomi. Jis puikiai nutuokė visus Maskvos užkulisio gyvenimo reikalus. Politiką išmanė taip, lyg kasdien būtų lankęsis Kremliuje.

Susidomėjęs pokalbiu, liepiau sargybiniui atidaryti kameros duris ir užsklęsti išorines. Tai buvo paprasta – sargybinis užkišdavo savo šautuvą už rankenos skersai durų. Tada mes kartu su areštantais patogiai įsitaisėme koridoriuje, rūkėme ir plepėjome. Kas ant suolo, o kas tiesiog parietęs kojas atsitūpė palei sieną.

Kai dar kartą pasidomėjau, kodėl jis nevalgo, juodaūsis mostelėjo ranka, tarsi sakydamas, kad tas dalykas nevertas dėmesio:

– Nuo šitokio maisto tik susirgsiu. Palauksiu! Jūs ką manote – aš sėdėsiu nuo skambučio iki skambučio?! Tėvas rytoj žadėjo užeiti pas generolą.

Iš areštinės žiniaraščių žinojau, kad jis pasodintas „visai porcijai“, tai yra 10 parų, iš jų sėdėjo tik antrą dieną. Iki paskutinio skambučio buvo dar toli.

– Nejau namie tu geriau valgai? – paklausiau ir išpūčiau akis.

Mano naivus susižavėjimas suveikė.

– Namie valgau tai šokoladą, tai grietinėlę, – dar labiau šiepdamas lūpas atsakė juodaūsis. – Spintoje pyragai – kirsk užsimanęs. Tai, žinoma, dieną. O vakarais aš visada „Metropolyje“ arba „Maskvoje“. Ten irgi galima pavalgyti.

Jis kalbėjo tokiu natūraliu tonu, lyg manytų, kad kiekvienas jo pašnekovas leidžia vakarus šiuose restoranuose, skirtuose tik užsienio turistams ir „ypatingajai“ publikai. Daugumą maskviečių apie šiuos restoranus žino tik tiek, kad visi padavėjai ir aptarnaujantis personalas yra NKVD agentai ir paprastam mirtingajam ten užeiti pavojinga. Jeigu kas nors ten užeina kelis kartus iš eilės, tai paskui jis kviečiamas į NKVD, turi pateikti iš šių restoranų sąskaitas, kiekvieną prilygstančią normalaus žmogaus mėnesio atlyginimui, ir mandagiai prašomas suvesti debetą ir kreditą, atsiskaityti už savo pajamas ir išlaidas.

– Tikriausiai tavo tėvas gerai uždirba, – pastebi vienas areštuotasis.

– Tai, n-e-e, – atlaidžiai pro dantis košia juodaūsis, – jis Cė Ka dirba...

Pokalbio dalyviai į tai atsakė pagarbia tyla, žįsdami kvapnųjį „Kazbeką“, kuriuo juos dosniai vaišino tėtės iš Cė Ka atžala.

Iki pat signalo gultis juodaūsis linksmina mus pasakodamas, kaip šauniai intymiose ir uždarose rūmų aplinkos išgertuvėse šoka maršalo Timošenkos duktė – nuoga, ant stalo arba rojalio. Jis gardžiuojasi Politbiuro nario Anastaso Mikojano kreivakojo sūnaus nepadorių nuotykių nešvankiomis smulkmenomis. Patį Mikojaną jis vadina „Stasiku“, jo sūnų taip pat draugiška pravarde. Sprendžiant iš papasakotų detalių, galima numanyti, kad ir jis pats dalyvavo šiose orgijose. Šie pasakojimai, be abejo, būtų pamoka profesoriui neuropatologui arba seksualinių nusikaltimų tardytojui.

Mane sukrečia, kad visos šios istorijos tiksliai sutampa su tomis, kurias jau ne kartą girdėjau iš Ženios. Matyt, tai ne pramanai.

Visai nesivaržydamas juodaūsis atverčia paskutinius draudžiamosios knygos puslapius ir pasakoja mums intymias smulkmenas iš paties Vado gyvenimo. Mes sužinome, kad ilgą laiką apie Svetlaną bergždžiai sukosi vienas žymus Maskvos režisierius, kol rūpestingas tėtušis pasiuntė įkyrųjį gerbėją į Sibirą. Vėliau Svetlana tyrai pamilo paprastą ir kuklų studentą. Šiam tyram romanui kiekviename žingsnyje trukdė gausi NKVD leibgvardija, sekusi kiekvieną jos žingsnį. Net nakties tamsoje Svetlana nesiryžo bučiuotis, mat žinojo, kad už kiekvieno krūmo tupi sekliai, kurie viską praneš tėvui. Galiausiai tėčiui tai taip pat įkyrėjo, ir jis jau ketino vargšą studentą išsiųsti paskui režisierių. Bet Svetlana staiga ėmė kiek įmanydama priešintis, tad tėtis tik ranka numojo. Tikrą dukterį siųsti į Sibirą nepatogu, o vienuolynų nebėra. Vėliau Svetlana ištekėjo už studento, bet, kaip sakė juodaūsis, be tėtušio palaiminimo. Būsimasis senelis tai sužinojo vėliau. Čia juodaūsis, Džiugašvilių dinastijos istoriografas, gudriai ir reikšmingai prisimerkė.

Paprastam žmogui pasakoti šiuos dalykus tokiai gausiai auditorijai reiškė žaidimą su mirtimi. Bet juodaūsis nė nemirktelėjo.

Su dar didesniu įkvėpimu, vartydamas akis, jis perėjo prie spalvingų „Vaskos“ nuotykių. Iš visko sprendžiant, „Vaska“ buvo jo didvyris ir gyvenimo idealas. Ryškiausias „Vaskos“ charakterio bruožas buvo silpnybė Maskvos restoranams ir artistėms. Juodaūsio žodžiais, į frontą „Vaska“ pakliūdavo tik tada, kai tėčiui trūkdavo kantrybė ir nenuoramą sūnų tiesiog išvydavo išsiblaivyti. Juodaūsis prisiekė, kad kiekvienos dabar žinomos Maskvos artistės karjera prasidėjo „Vaskos“ guolyje. Toliau sekė režisieriaus Aleksandrovo ir jo paskutinės žmonos Liubovės Orlovos šeimos dramos smulkmenos, kai į tylią idilę „Vaska“ įsibrovė tik iš sportinio intereso. Vado sūnaus siautėjimams ir išgertuvių skandalams juodaūsis paskyrė ne mažiau kaip dvi jausmingo pasakojimo valandas.

„Taip, tavo gyvenimas veide įsirėžęs“, – pagalvojau.

Tada mes sužinome paskutines mokslo ir technikos naujienas.

– Kostikovas dabar taip pat sėdi, – sako juodaūsis, belsdamas „Kazbeko“ tūbele į kartono dėžutės viršelį.

Kostikovas – reaktyvinio ginklo, oficialiai armijoje vadinamo gvardijos minosvaidžiu ir kareivių praminto „Katiuša“, išradėjas ir konstruktorius. 1937 metais aukščiausių apdovanojimų sąraše tarp įžymių generolų ir karo pramonės darbuotojų pavardžių pirmą kartą šmėstelėjo niekam nežinomo inžinieriaus kapitono Kostikovo pavardė. Vėliau jis oficialiai buvo paskelbtas kaip „Katiušų“ konstruktorius, gavo aukščiausius apdovanojimus ir karo technikos tarnybos generolo leitenanto laipsnį. Karo metais dėl nepaprastų kovinių jo kūdikio – „Katiušos“ – savybių Kostikovas buvo laikomas vienu iš tėvynės gelbėtojų sudėtingiausiais karo momentais.

– Negali būti! – suabejojo vienas areštuotasis. – Uždaryti tokį žmogų...

– Tai nieko nereiškia, – dalykiškai tarė juodaūsis. – Užrakinti jie geriau dirba negu laisvėje. Tai jau patikrinta praktikoje. Pameni Tupolevą? Buvo tik vienas žmogus, kuris valstybės banke turėjo atvirą sąskaitą. Eik ir imk kiek nori – milijoną, šimtą milijonų. Kai atėjo laikas, taip pat uždarė...

Juodaūsis visai ne kvailys. Jis blaiviai žiūri į supančio pasaulio dalykus ir aiškiai supranta skirtumus. Klasinius skirtumus. Kam – „Metropolis“ ir artistės, o kam – užrakintam dirbti.

Anatolijus Nikolajevičius Tupolevas – talentingiausias sovietų aviakonstruktorius SSRS aviacijos tapsmo metu. Visi žino sovietų lėktuvus, – pradedant keturių variklių mašinomis, gelbėjusiomis „Čeliuskiną“, baigiant tolimaisiais bombonešiais, kuriais Čkalovas ir Gromovas skrido per Šiaurės ašigalį į Ameriką, – visi jie turėjo „„ANT“ markę ir buvo Tupolevo darbo vaisius.

1937-aisiais Tupolevas kartu su daugybe žymių sovietų mokslininkų buvo suimtas ir be pėdsakų dingo iš horizonto. Apie jo areštą žmonės sužinojo iš to, kai „ANT“ lėktuvai buvo pavadinti „CAG“.

1944 metų pavasarį Manerheimo linijos Karelijos sąsmaukoje šturmo metu virš mūsų galvų suko ratus debesys naujų dvimotorių bombonešių su ryškiai raudonomis kintamo žingsnio sraigto įvorėmis – mes juos pavadinome „raudonnosiais“. Tai buvo nauji Tupolevo kūriniai. Visus šiuos metus jis, kaip ir anksčiau, konstravo lėktuvus ypatingajame konstruktorių biure, kurio visas personalas buvo kaliniai. Sąlygos skyrėsi tik tuo, kad kiekvienam už nugaros stovėjo NKVD sargybinis, ir dar tuo, kad vertė dirbti sparčiau negu laisvėje, žadėdami sutrumpinti bausmės laiką ir kitokias lengvatas. Labai pelninga – jokios atviros sąskaitos valstybės banke.

Kai po signalo visi suimtieji buvo nuvesti į savo kameras, areštinės vidaus sargybos leitenantas, į nieką nesikreipdamas, palingavo galvą ir atsiduso: „Iš šitokių parazitų muilą reikia virti! Jis valgo tik šokoladą... Kad tavo motiną kas nors už kojos!“

Kitą rytą prie durų, vedančių į akademijos viršininko kabinetą, atriedėjo įspūdingas limuzinas. Apsirengęs odiniu paltu ir prabangiu užsieniniu kostiumu, storas mažas žmogus užbėgo laiptais aukštyn. Visa tai mačiau pro sargybos patalpų langą, esantį tiesiai prieš generolo laiptinę. Po kelių minučių ant stalo už mano nugaros suskambėjo telefonas – generolas įsakė „tėvelio sūnelį" paleisti iš areštinės pirma laiko.

Kai sargybinis suimtąjį iš areštinės atvedė į sargybos patalpas, kuriose turėjau jam atiduoti antpečius, diržą ir kišenėse buvusias smulkmenas, žmogus odiniu paltu ėjo pro duris prie savo limuzino. Sūnaitėlis tučtuojau pasitraukė nuo lango – matyt, nusprendė tėtušiui į akis nelįsti.

Besimokant nepastebimai prabėgo žiema. Po truputį įsitraukiau į darbą, radau naujų pažįstamų. Neprisimenu, kaip ir kokiu būdu pirmą kartą sutikau vyresnįjį leitenantą Beliavskį. Kokių trisdešimties metų, liesas ir pasitempęs, jis pasižymėjo neįveikiama ramybe ir išoriniu abejingumu viskam. Kartu jis buvo kaip reta karštas, užsidegantis.

Kadaise Beliavskis baigė Leningrado universitetą, vėliau specialius kursus dirbti užsienyje. Jis puikiai moka kelias kalbas. Jis buvo nusiųstas Ispanijos avantiūros metu ir ten kurį laiką buvo „ispanas". Mįslingais būdais Beliavskis gebėjo dešimt metų nešioti leitenanto antpečius. Jo kolegos iš Ispanijos laikų dabar turi gerokai aukštesnius antpečius ir pareigas.

Beliavskio aistra – teatras. Jis perka bilietus į visas Maskvos teatrų premjeras visam mėnesiui. Kartais man atrodo, kad jis dar neatsipeikėjo nuo dvasinės traumos, kuria serga visi leningradiečiai, ir teatre ieško progos užsimiršti. Beliavskis buvo Leningrade per visą sunkiausią blokados laiką, tačiau apie šias dienas iš jo negalima išpešti nė žodžio.

Visa akademija pažįsta Valentiną Grinčuk. Paprastai ją vadina švelniai ir trumpai – Valia. Sunkiai sužeistą ją prieš kelis mėnesius lėktuvu atskraidino į vieną pamaskvės ligoninę. Kai pasveiko ir buvo išleista iš ligoninės, ją priėmė į mūsų akademiją.

Valios išvaizda beveik vaikiška – daugumai mūsų jos ūgis siekia juosmenį. Kai jai rinko batus, tai visuose Maskvos karinės apygardos sandėliuose tokio mažo dydžio nerado, batus reikėjo siūdinti pagal vaikišką kurpalių. Bet mažai kas iš akademijos klausytojų turi tiek ordinų, beje, reikšmingų kovinių ordinų, kiek šis vaikas. Šie ordinai visai nedera prie jos skaistaus ir vaikiškai nekalto veido, tad žmonės nevalingai atsigrįžta jai pavymui. Kartais net vyresnio laipsnio jai pirmi atiduoda pagarbą.

Iki karo keturiolikmetė basakojė Valia atkampiame Polesės kaime su kibirais bėgiojo šulinio vandens ir vargu ar žinojo, kas yra Vokietija ir Stalinas. Vaiskų birželio rytą jos vaikišką sielą aptemdė prasidėjęs karas. Apsvaigę nuo pirmų lengvų pergalių, vokiečiai užėmė kaimą ir nesivaržydami šeimininkavo naujoje Rytų erdvėje. Tomis

dienomis Valia patyrė nemažai kareiviško bato spyrių. Instinktyviai ji išmoko nekęsti svetimų žmonių su pilkai žalia uniforma.

Atsitiktinumas jai lėmė greitai sutikti partizanus iš reguliaraus partizanų būrio, permesto iš Raudonosios armijos į vokiečių užnugarį. Pradžioje ja pasinaudojo kaip žvalge. Kam iš vokiečių galėjo ateiti į galvą, kad vienplaukė liesutė mergaitė, kuri iš pažiūros atrodė neturinti nė dvylikos metų, susijusi su šiose vietose grėslių partizanų būriu.

Kai Valia tapo našlaitė, ji paliko gimtąjį kaimą ir išėjo pas partizanus. Pakaitomis buvo kulkosvaidininkė, minuotoja, snaiperė, savanoriškai eidavo į tolimus žygius, rizikingą žvalgybą. Nemažai vokiečių, kurie ją laikė tik vaiku, už savo aplaidumą sumokėjo gyvybe. Dar nežinodama, kas yra gyvenimas, Valia dažnai mirčiai žiūrėjo į akis. Galbūt dėl to ir buvo tokia bebaimė ir abejinga mirčiai. Jos siela brendo mūšiuose, kraujyje ir neapykantoje. Vaiko kūne plakė sudiržusi kareivio širdis.

Tik viena buvo blogai – Valia nemokėjo šypsotis. Ji nežinojo, kas yra juokas, linksmybės ir džiaugsmas. Šių gyvenimo pusių jai neleido pažinti karas.

Šiandien grakšti aštuoniolikmetė mergina žingsniuoja per Maskvos akademijos kiemą. Iš po nusmauktos ant kaktos pilotės lengvai plaikstosi sidabruojantys plaukai. Mažos kojytės su chromo batais eina per gyvenimą tvirtai ir drąsiai. Jos vienmetės dar sėdi mokyklos suole. Tuo tarpu šiai vaikiškai merginai ant trapių pečių guli vyresniojo leitenanto antpečiai ir fronte praleisti metai, žalia karininko kitelio krūtinė žydi kovinių ordinų eilėmis, auksinėmis ir raudonomis sužeidimų juostelėmis.

– Valiuša! – šypsosi jai priešpriešiais karininkai ir gėrėdamiesi šnibžda įkandin: – Šaunuolė!

Kartą man parodė kapitoną, lakūną, antro kurso klausytoją. Nei iš šio, nei iš to jis pakvietė Valią į koncertą. Valia noriai sutiko. Viso vakaro smulkmenos nežinomos. Žinoma tik tai, kad įkaitęs kapitonas mėgino elgtis su Valia taip, kaip įprasta elgtis su merginomis iš fronto. Nebuvę fronte karininkai šiuo reikalu labai apsirinka.

Kai Valia jį griežtai atstūmė, įsiutęs kapitonas šūktelėjo:

– Žinome, kaip jūs užsitarnaujate šiuos ordinus. Visos jūs...

Šiek tiek vėliau kapitoną rado gatvėje kruvina galva ir pistoleto rankena pramušta kaukole.

Kai akademijos viršininkas generolas Bijazis Valią iškvietė ir pareikalavo pasiaiškinti, ji trumpai pasakė:

– Tegul dėkoja, kad liko gyvas!

Generolas tik skėstelėjo rankomis ir įsakė grąžinti Valiai pistoletą. Nuo tol net labiausiai užkietėję merginų frontininkių kritikai į Valią kreipdavosi „Jūs“.

3.

1945 metų vasaris. Vokiečių kontrpuolimas Vakarų fronte Ardėnuose užspringo savo krauju. Sąjungininkų ekspedicijos pajėgos rengiasi šuoliui per Reiną ir garsiąją Zigfrido liniją. Mūsų kariuomenė po ilgo ruošimosi, daužydama Rytų pylimo įtvirtinimus ir plėsdama placdarmą paskutiniam smūgiui hitlerinės Vokietijos širdyje, ėmė pulti prie Oderio. Karas artėja į pabaigą.

Nors ir keista, bet sąlygos Maskvoje, palyginti su ankstesniais metais, šiek tiek pagerėjo. Galbūt sunkumai nusistovėjo ir žmonės prie jų priprato, gal sėkmė frontuose laukiant greitos karo pabaigos padeda ištverti šiuos sunkumus. Ir šalyje, ir armijoje jaučiasi visuotinis dvasios pakilimas. Įvyko stebuklas – armija per karą ne išseko, o sustiprėjo techniškai ir moraliai, pasisėmė jėgų kovose ir pergalėse. Karo pabaigoje armijai pakanka lėktuvų, tankų, automatinių ginklų, šaudmenų, mundiruotės, tai yra to, ko katastrofiškai trūko karo pradžioje. Tai sunkiai įspėjama mįslė, į kurią ieškodami atsakymo daugelis mūsų laužo galvas.

Naivu manyti, kad šis stebuklas yra tik tautos pastangų karo metais rezultatas arba tik moralinis lūžis tautos sieloje kariaujant, arba tik sąjungininkų pagalba. Pramonės ir karo potencialas karo pabaigoje buvo mažesnis negu pirmą karo dieną. Moralinis veiksnys yra labai svarbus ir įdomus šiuo požiūriu, kad visiškai nepateisinęs Kremliaus planų karo pradžioje dėl sumanios vidaus propagandos ir priešo klaidų kare vėl buvo suvestas į Kremliaus vardiklį. Sąjungininkų pagalba didžiulė, ji gerokai lengvino kareivių ir rusų liaudies dalią, užkamšė daugelį Kremliaus karo mašinos skylių, trumpino karo terminus. Bet nė vienas šių veiksnių pavieniui nelėmė karo baigties. Nekalbėsime „jeigu...“

Karas – tai šachmatų žaidimas su tokia pat gausybe variantų. Šachmatų ėjimai gali keistis pagal aplinkybes, tačiau už jų visų slypi pagrindinė žaidėjo strategija – jo etiudas. Kremlius šiame kare sužaidė gambito partiją. Tai aiškiai matėsi paskutiniame karo periode.

Akademijoje aš dažnai girdžiu šnekas apie „tris etapus“. Besiskirdamos smulkmenomis, jos iš esmės sutampa su gana sklandžiu paskutiniųjų metų aiškinimu. Šių šnekų ištakos prasideda Kremliuje ir Raudonosios armijos Generaliniame štabe. Ne veltui mūsų akademija už akių vadinama Kremliumi ir ne veltui daugelis mūsų klausytojų turi „tėtušius“ Generaliniame štabe. Čia galima sužinoti daug, ko nežino paprastas kareivis.

Kai šia tema imama šnekėti, visi pasakotojai pabrėžia, kad jie spjauna į gandus ir oficialias versijas. Daug gandų specialiai skleidžia NKVD „klausytojai“. Kremlius turi ne tik oficialų spaudos ir radijo propagandos, bet ir etatinį NKVD „klausytojų“ aparatą, kurio uždavinys yra nuolat dezinformuoti liaudį Kremliui norima kryptimi. Žinoma, Kremlius niekada neprisipažins gando apie gambito partijos „tris etapus!“

Karo istoriją galima skirstyti į tris periodus. Pirmasis prasidėjo tą dieną, kai buvo pasirašyta sovietų ir vokiečių draugystės sutartis. Kitą dieną po sutarties pasirašymo, 1939 metų rugsėjį, atvykau gamybinės praktikos į „Rostselmašo" gamyklą – ne tik SSRS, bet ir visoje Europoje stambiausią žemės ūkio mašinų gamybos kombinatą. Kombainų ceche, į kurį buvau paskirtas, išvydau keistų dalykų. Cecho bazę sudarė U raidės pavidalo konvejeris, prie kurio buvo renkami kombainai. Judanti konvejerio juosta buvo įmontuota į grindis, kombainai buvo kabinami kabliu už dugno ir jie savo ratais šliaužė konvejerio pusračiu. Dabar konvejeris nejudėjo, pusiau sumontuoti kombainai sustingo. Užtat kiekvienas laisvas protarpis tarp konvejerių, kombainų ir staklių buvo užverstas dėžėmis prieštankinės artilerijos sviediniams. Jas iškepė per vieną dieną pasirašius draugystės sutartį.

Tas pats vaizdas buvo ir kituose cechuose. Sutarties pasirašymo dieną telegrafu iš Maskvos gamyklai buvo liepta atplėšti slaptą mobilizacinį paketą, saugomą slaptojoje seifo dalyje kiekvienoje gamykloje. Visi „Rostselmašo" cechai per visą mano trijų mėnesių praktiką karštligiškai gamino karinę produkciją. Šie cechai taikos metu gamino taikią produkciją. Be to, „Selmaše" vos jį pastačius nepertraukiamai veikė vadinamieji „spec. cechai", gaminantys artilerijos ginkluotę.

Dažnai būdamas Rostovo prekių stotyje pats mačiau daugybę ešelonų su ginklais, juos pradėjo gaminti visos taikios Rostovo gamyklos. Nekalbu apie „N" karines gamyklas, kurių kiekviena turi savo geležinkelio šaką, ir jų produkcija žmonėms į akis nekrenta.

Padarius ekskursą į marksistinę politinę ekonomiją, sovietinės pramonės „gamybos priemonėse" galima įžvelgti dvi jos svarbiausias kategorijas – karinę pramonę, nuolat gaminančią tik karinę produkciją, ir visas kitas pramonės rūšis, savo forma taikias, tačiau sukonstruotas taip, kad žaibiškai būtų galima pereiti arba prie gatavos karinės produkcijos, arba produkcijos komponentų. Skirtumas tarp šių dviejų kategorijų gana sąlygiškas. Staklių gamyba iš pirmo žvilgsnio atrodo taiki, bet 90 proc. gaminamų staklių skirta karinėms gamykloms. Ši antroji pramonės kategorija, visą laiką įtemptai dirbusi taikai, 1939 metų spalį buvo visiškai nukreipta į mobilizacijos planus ir dirbo tik karui.

Mūsų Industrinio instituto studentai kartu su manimi atliko gamybinę praktiką šimtuose stambiausių gamyklų įvairiose SSSR vietose. Šis vaizdas buvo visur. Atviras ruošimasis karui buvo akivaizdus jau 1939 metų spalį. Neaišku buvo tik viena – su kuo bus kariaujama. Daugelis buvo įsitikinę, kad Kremlius nusprendė kartu su Vokietija pasidalyti pasaulį pusiau. Suomijos, Pabaltijo ir Besarabijos akcijos, vykdytos netrukus po to, šią spėlionę patvirtino.

Kad ir kaip ten būtų, Kremlius jau tada dėl viso pikto nutarė, kad atėjo valanda spręsti vidaus politikos uždavinius. Jau tada Kremliaus karo mašina visu greičiu buvo rengiama kovai. Tam buvo pasitelkiama ir Vokietijos draugystė. Į Kronštatą plaukė

Vokietijoje pirkti povandeniniai laivai. Vokiškas atpažinimo ženklas „U“ buvo perdažomas į sovietinį „Щ“. Jūreiviai juos taip ir praminė – „lydekos“ (rus. „щука“ – *vert. past.*). Pagal šiuos pavyzdžius buvo statomos dešimtys „lydekų“ sovietų povandeninių laivų statyklose. Vokietijoje buvo užsakytos kelios linijinių laivų „dėžės“. Ginkluotė jiems buvo gaminama Leningrade Kirovo gamykloje. Šie linijiniai laivai į paskirties vietą atplaukti nespėjo. Draugystė buvo plėtojama visu pajėgumu.

Tam tikru šios „draugystės“ metu, – tikslią jos datą nustatys istorikai, – „Aukštųjų susitariančių šalių“ santykiuose prasidėjo nelaukti pokyčiai. Abiejų partnerių apetitas išaugo. Matyt, Hitleris, apsvaigęs nuo sėkmės, nusprendė, kad pyragą gali suvalgyti ir be savo ūsuoto draugo.

Kiekvienas sovietų Generalinio štabo karininkas juoktųsi išgirdęs, kad Vokietijos puolimas Kremliui buvo netikėtas. Šiuolaikiniai žvalgybos metodai tokį netikėtumą daro negalimą. Juo labiau žinant, kad nėra pasaulyje vyriausybės, taip gerai informuotos apie savo kaimynų reikalus, kaip Kremlius.

Netikėto „klastingo puolimo“ mito reikėjo tik vidaus vartojimui, kad būtų galima pateisinti Kremliaus mezaliansą. Jau prieš kelias savaites iki karo veiksmų pradžios sovietų ir vokiečių fronte daugelis Sovietų Sąjungos radijo klausytojų girdėjo anglų radijo suvestines apie 170 Vokietijos divizijų, sutelktų prie rytinių reicho sienų. Gal naiviems Kremliaus berniukams ausis užgulė?!

Kas negirdėjo radijo, tas skaitė oficialų TASS'o paneigimą: „Pastaruoju metu užsienio spaudoje pasirodo provokacinių pranešimų apie Vokietijos kariuomenės telkimą prie SSRS sienų. Remdamasis gerai informuotais šaltiniais, TASS įpareigotas pranešti apie visišką šių užsienio spaudos pranešimų nepagrįstumą ir melagingumą.“ Taškas! Sovietų žmonės puikiai žino, kad TASS'o pranešimus reikia suprasti kaip tik atvirkščiai.

Jau 1941 metų pavasarį Kremliui buvo aišku, kad karas neišvengiamai prasidės artimiausiais mėnesiais. Tuomet buvo sukviestas nepaprastasis Politbiuro pasitarimas, kuriame buvo aptarta pasikeitusios padėties strategija, tai yra būsimas karas. Tuomet įsteigiamas Gynybos komitetas, apie kurį pranešta tik prasidėjus karui.

Kremlius puikiai suprato tarpusavio jėgų santykį. Dar geriau negu Vokietijos vyriausioji vadovybė. Nepaisant karštligiškos ruošos, šis santykis nebūtų buvęs Kremliaus naudai. Galimybė išsigelbėti buvo tik ilgas priešą sekinantis karas panaudojant neaprėpiamas teritorijos erdves, Rusijos materialinius ir žmonių išteklius – taikant seną Kutuzovo strategiją dabarties sąlygomis. Kaip tik tada ir buvo nuspręsta imtis karo gambito partijos. Tik ji suteikė progą išsigelbėti, apie pergalę kalbėti buvo anksti. Ši gynybos strategija buvo itin brangi ir neišvengiamai reikalavo siaubingų liaudies aukų, ji visiškai prieštaravo ikikarinei Kremliaus propagandai apie karą „su mažomis aukomis svetimoje teritorijoje“. Apie tai kalbėti atvirai buvo negalima. Tai buvo didžiausia Kremliaus paslaptis per visą Politbiuro gyvavimą.

Tuomet buvo nustatytos apytikrės atsitraukimo ribos, aukos ir rezervai, jau tada galutine riba buvo numatytas Stalingradas. Šaltakraujiškai buvo skaičiuojamos žmonių gyvybės, visos didžiulės šalies žmonių kartos darbo, prakaito ir kraujo vaisiai. Politbiuro nariai ant savo kaklo jautė užnertą kanapinę virvę. Reikėjo gelbėti savo kailį. O jo kaina... Cha! Juk mūsų teorija materialistinė! Jau tuomet karas buvo padalytas į du periodus. Jau tuomet buvo apskaičiuota, ką būtina išsaugoti kaip atsargas „trečiam periodui". Visa kita, ko „trečiam periodui" nereikėjo, buvo pasmerkta kaip auka.

Kai prasidėjo karas, kareiviai į frontą ėjo su sena, niekam tikusia ginkluote, trūko paprasčiausių, nepamainomo 1891 metų pavyzdžio, šautuvų. Tuo tarpu dešimtys milijonų mundiruotės porų, milijonai šautuvų ir automatų, gerai suteptų ilgai saugoti, gulėjo užplombuotuose sandėliuose – jie buvo skirti „trečiam periodui". Dažnai šie sandėliai buvo deginami arba pakliūdavo į vokiečių rankas, o saviems jie buvo neprieinami. Tai buvo atvejai, kai vokiečių puolimas buvo greitesnis, nei numatė Kremliaus grafikas.

Šiame „antrame periode" daug kas krypo ne taip, kaip numatė Kremlius. Didžiausia skaičiavimo klaida pasirodė liaudies moralės būklė. Rusų liaudis aiškiai parodė, kad ji neturi jokio noro ginti Politbiurą. Dėl to armijos moralė buvo menka, dėl to būta tiek daug žmonių aukų. Kad kompensuotų klaidas, teko imtis ypatingų priemonių, teikti karui nacionalinį politinį pobūdį. Teritorijos nuostoliai nuo „grafiko" beveik neatsiliko, tačiau šio „grafiko" laikymasis kainavo daugiau žmonių gyvybių. Materialinių išteklių nuostoliai buvo pagal grafiką – besiginančios armijos dalys gaudavo tik seną mundiruotę ir pasenusius ginklus, užsigulėjusias prekes, seno tipo lėktuvus ir tankus. Geriausi dalykai buvo taupomi „trečiam periodui". Tas pats buvo ir su žmonėmis. Gynybiniam periodui buvo aukojami šešiasdešimtmečiai senukai ir moterys, o puolamojo „trečio periodo" rezervai tuo metu laukė savo eilės Tolimuosiuose Rytuose.

Kartu scenoje atsirado ir naujas teigiamas veiksnys. Laikomos priešais Stalino ir Hitlerio draugystės laikotarpiu Vakarų demokratijos dabar noromis nenoromis tapo sąjungininkės. Žinoma, jos nebuvo naivios ir visų Kremliaus išsišokimų nepamiršo. Bet čia pasitaikė proga visą sunkiausią karo naštą sukrauti ant svetimų pečių, be to, ant gana abejotino ir klastingo subjekto. Širdies gilumoje jie, be abejo, norėjo, kad abu totalitariniai išsigimėliai vienas kitą surytų. Bet kol Kremliaus išsigimėlio atmaina patirdavo tik pralaimėjimus ir kilo pavojus dėl jo priešlaikinės žūties, Vakarų demokratijos buvo pasirengusios padėti. Ne dėl to, kad jis liktų gyvas, o tam, kad jis sunaikintų arba nors susilpnintų savo nacistinį pabrolį.

Čia ir prasidėjo žaidimas. Kremlius pasirodė jeigu ne protingesnis, tai, šiaip ar taip, gudresnis. Paslėpus savo atsargas, jam pavyko gauti didžiulę Vakarų demokratijų pagalbą. Šios paramą apskaičiavo taip, kad Kremliaus lokys pajėgtų kovoti ir

mirtinai sužeisti nacistinį erelį. O nualintas jis pats turėjo nugaišti. Vokietiją pribaigti ir diktuoti jai sąlygas buvo skirta Vakarų demokratijoms. Tačiau Kremliaus lokys pasirodė gudresnis. Išsitraukęs iš už nugaros savo kozirį – „trečio periodo“ rezervus, jis ne tik liko gyvas, bet ir nugalėjo.

„Trečiame karo periode“ proporcingai spartėjant Raudonosios armijos judėjimui į Vakarus, karinės dalys gaudavo vis daugiau aukščiausios rūšies savos gamybos ginkluotės. Automatinio ginklo partijos frontui 1945 metais štabo karininkams nebuvo paslaptis – nė karto nenaudoti automatai dažnai turėdavo ikikarinius gamyklų ženklus.

Kremlius, negailėjęs žmonių gyvybių, karo pabaigoje labiau stokojo gyvosios jėgos nei ginklų. Eikvojęs pradžioje šlamštą, paskutiniame karo periode Kremlius sunkiai suvedė galą su galu, nes trūko žmonių. Be to, atsiliko antraeilė karo požiūriu pramonė. „Trečio periodo“ pabaigoje pakako savų tankų ir lėktuvų, bet katastrofiškai stigo autotransporto ir kitų „smulkmenų“. Dar blogiau buvo su maistu. Maisto produktų trūko siaubingai. Užsiėmęs tik karo pramone, Kremlius be priežiūros paliko tai, kas Rusijos sąlygomis atrodė savaime aišku.

Taip tarp Maskvos kariškių hipotetiškai buvo aiškinamos karo sėkmės mįslės.

Kaip tik baigėsi Didžiojo trejeto Krymo konferencija. Sukalusi pušinį mietą į Hitlerio kapą, konferencija iš esmės sprendė pokario pasaulio tvarkymo reikalus.

Remdamiesi Krymo konferencija, Kremliaus rūmininkai atvirai kalba apie du pastaruosius bandymus taikiai tartis su Hitleriu. Pirmą dirvos zondavimą separatinei taikai Rytų fronte Hitleris mėgino tada, kai Raudonoji armija įsitvirtino dešiniajame Dniepro krante. Kremlius noriai ėmė derėtis, o jo pagrindinė sąlyga buvo palikti 1941 metų SSRS sienas. Iš to matyti, kaip tuo metu Kremlius menkai tikėjosi ko nors daugiau. Svarbiausia jam buvo išsaugoti savo apipešiotą kailį ir ikikarines sienas. Antra vertus, Hitleris, nors istorijos ratas sukosi ne jo naudai, per daug tikėjo savo lemtimi ir genialumu – jis pareikalavo iš Kremliaus kaip kompensacijos dešiniakrantės Ukrainos. Šiuo atveju abu totalitariniai partneriai, kaip ir anksčiau, žaidė gana atviromis kortomis, daug atviresnėmis negu su demokratiniais kontrpartneriais.

Antrą kartą Hitleris mėgino derėtis tada, kai istorijos kilpa jau veržė Vokietijos kaklą. Tai buvo prieš pat Krymo konferenciją. Vykdamas į Jaltą, Stalinas prieš tai neatsisakė derėtis su Hitleriu. Kas daugiau pasiūlys – Hitleris ar demokratijos? Šį kartą Hitleriui teko žiauriai sumokėti už savo nekantrumą per pirmąsias derybas. Dabar Kremlius neprašė išsaugoti senųjų sienų, bet reikalavo laisvų rankų Balkanuose, sąsiaurių Vidužemio jūroje ir didelių nuolaidų Artimuosiuose Rytuose. Dabar jau Hitleriui buvo siūlomos ankstesnės sienos, o svajonės apie pasaulinę imperiją brendo kitoje galvoje. Slapta kozirių politika pasiteisino – ji atnešė ne tik išsigelbėjimą, bet ir tolimesnio žaidimo galimybes.

Hitleris griežtai atsisakė Kremliaus diktuojamų sąlygų. Jos jam buvo tolygios dvasinei mirčiai. Jis buvo linkęs rinktis dvasinę ir fizinę žūtį, tempiant paskui save į bedugnę visą savo tautą, visą valstybę. Tą valandą hitlerinei Vokietijai buvo pasirašytas mirties nuosprendis.

Krymo konferencijoje buvo pasiekta visiška besiderančių pusių vienybės regimybė. Tuomet Stalinas metė į šalį visas mintis apie galimą separatinę taiką su Vokietija ir nukreipė visą savo dėmesį į diplomatinį žaidimą su Vakarų demokratijomis. Livadijos rūmuose jis jautėsi labiau pasitikintis negu Teherane. Bet ir čia jis ėmėsi ne šiurkščių reikalavimų taktikos, o reikalavo pagalbos ir nuolaidų už garantijas, kurių jis neketino vykdyti. Rodyti savo jėgą buvo per anksti. Ši jėga dar tik augo. Jos dydis buvo neaiškus pačiam Kremliui. Reikėjo vilkinti laiką ir kaulyti kuo daugiau.

Vakarų sąjungininkai darė didelių nuolaidų. Jie buvo įsitikinę, kad užgrobti visą Europą Kremliui neužteks jėgų, kad „*coup the grace*“ atiteks jiems, o Kremliaus lokys taip ir įstrigs su ištiesta letena kur nors ties Lenkijos siena. Jie darė daug nuolaidų tikėdami, kad Kremlius nepajėgs jomis pasinaudoti.

Tik atsargus ir įžvalgus Čerčilis anuomet mąstė apie galimą pavojų, siūlė Vakarų sąjungininkams planą veržtis į Europą per Balkanus, šitaip atkertant Europą nuo raudonojo pavojaus iš Rytų. Sąjungininkams šis planas būtų kainavęs brangiau negu veržimasis pro Atlanto pakrantę. Dėl to mėgėjai žarstyti žarijas svetimomis rankomis nusprendė Kremliaus lokiui suteikti progą dar kartą nusvilti letenas ir įkišti jį į ugnį. Bet jie vėl apsiriko.

Kremliaus lokys įlindo į ugnį, bet nuolat skundėsi silpnumu, galvos svaigimu ir reikalavo kuo daugiau paramai skiriamų vaistų. Vakarų sąjungininkai tikėdami, kad jis galiausiai vis dėlto nugaiš, noriai jam mestelėdavo naujus milijardus kaip pagalbą, o Kremliaus lokys juos taip pat tvarkingai atidėdavo atsargai.

Taip dėl vienos pusės gudrumo ir kitos pusės pasenusios diplomatijos padorumo Kremlius netikėtai Vakarų demokratijoms ir pats sau atsistojo ant kojų. Ne tik atsistojo, bet ir atsidūrė ten, kur norėjo būti 1939–1941 metais. Padėtis buvo dar palankesnė negu prieš karą.

Kas yra diplomatija? Kai dviese, nuoširdžiai vienas kitam šypsodamiesi, tiesiog meluoja. Be to, kiekvienas iš anksto žino, kad priešais sėdintis meluoja. Jeigu vienam šaus į galvą sakyti tiesą, kitas tai supras kaip suktą melą ir nepriims už gryną pinigą. Meternichas ir Taleiranas dabar vargiai gautų ministrų portfelius. Dabar reikalavimai labai išaugo. Žmonių visuomenės pažanga subrandino naują dvasinių vertybių kategoriją, diplomatinis melas nustojo buvęs dailiuoju pavienių žmonių menu, tapo visiems prieinamas ir plačiai vartojamas.

Taigi Krymo konferencijoje Aukštosios susitariančios pusės paspaudė viena kitai ranką, pasirašė sutartį, kuria mažiausiai viena pusė nė kiek netiki ir kurios neketina

laikytis. Sutartis paskelbiama spaudoje. Visi žmonės, išskyrus jo autorius, sutartimi tiki ir džiaugiasi. Juk iš tikrųjų viskas taip puiku! Mūsų ateitis matoma kaip saulėta diena, kaip mėlynas Dumbarton Okso dangus.

Tiesa, eiliniam žmogui politika šiai dienai baigiasi tuo, kad duonos kilogramas Maskvoje kainuoja 50 rublių.

1945 metų vasario vidury išlaikiau ketvirto kurso egzaminus. Kadangi daug dalykų buvo įskaityta iš ankstesnių mokymo įstaigų, likau laisvas dešimčia dienų anksčiau nei kiti mano kurso klausytojai. Vargais negalais man pasisekė gauti savaitės atostogas. Tarnybos komandiruotės dingstimi akademijos vardu man buvo išrašyta komandiruotė, todėl galėjau aplankyti savo gimtąjį miestą pietuose.

Malonumo ši išvyka man suteikė nedaug. Miestas man padarė tokį įspūdį kaip rudens sodas po audringos nakties, kai medžiai stovi nuogi, o po kojomis traška šakelės ir sudžiūvę nukritę lapai. Pats negali suprasti, kodėl širdyje pajunti tuštumą ir liūdesį.

Iki karo Novočerkaskas garsėjo savo triukšmingu jaunimu. Šimto tūkstančių gyventojų mieste buvo penkios aukštosios mokyklos, ir studentija kūrė miesto įvaizdį. Dabar dvyliktą valandą dienos eidamas iš stoties centrine gatve sutikau tik kelias sukriošusias senutes. Būdingas užkampio vaizdas. Ši mirtina tyla ir retai matomo žmogaus vaizdas stebina visus atvykusius iš fronto.

Užsukau pasidairyti po šaltais savo buvusios *Alma mater* skliautais. Atsiminimai pasirodė gražesni nei tikrovė. Ar tikrovė tiek pasikeitė, ar aš pats, bet, pasibastęs po platųjį pasaulį, įgijau kitus vertybių matus.

Gatvių pakampėse sėdėjo į skudurus susigaubusios senutės ir stiklinėmis pardavinėjo saulėgrąžas bei savo darbo karameliniais ledinukais. Kaip 1923 metais! Anais laikais šis malonumas man kainuodavo 5 kapeikas. Dabar savo mažam pusbroliui saulėgrąžoms daviau raudoną trisdešimtrublinę. Ką šiame gyvenime mato vaikai?

Aplink viešpatavo begalinis skurdas ir viskas buvo taip nualinta, kad net kuklios ikikarinės sąlygos žmonėms atrodė buvus aukso amžiumi. Kas anksčiau buvo vadinama trūkumais, šiandien dažnai laikoma pasiturimu gyvenimu. Iš tikrųjų žmogus – tai pats tobuliausias žinduolis. Kiti padarai tokiomis sąlygomis seniai būtų pakratę kojas, o žmogus, kūrybos viršūnė, vis dar kruta. Būtent kruta! Kitaip šitai sunku pavadinti.

Novočerkaskas kelis mėnesius buvo vokiečių okupuotas. Man ir čia labai norėjosi išgirsti nuomonę apie vokiečių elgesį iš žmonių, nebijančių sakyti tikrą ir nešališką tiesą.

Tiesos paieškos šiuo klausimu kankino ne tik mane, tai buvo masinis reiškinys tarp rusų kareivių. Iki karo dauguma rusų į vokiečius žiūrėjo kaip į viską, kas anapus sienos, lyg į aukštesnius padarus. Net kai prasidėjo karas ir žmonės susidūrė su priešybe, jie tuo nenorėjo tikėti. Pamokyti dvilypės Kremliaus žodžio ir darbų šalies

viduje patirties, žmonės netikėjo Kremliaus propaganda. Bet šiuo atveju propaganda daugeliu atvejų buvo teisi. Žmonės tai pamatė savo akimis, net tada nenorėjo tuo tikėti, veltui ieškojo šio miražo pėdsako, kuris buvo jų vaizduotėje apie Vakarus ir kurį vokiečiai griežtai nuosekliai ir tobulai stengėsi sugriauti.

Kaip tik šie žmonės, kurie anksčiau į vokiečius žvelgė kaip į kultūros idealą, o vėliau atrado šaltą žvėries kaukę, kaip tik jie ir buvo vokiečiams labiausiai negailestingi. Tegul šią mažą detalę sužino tie, kuriuos rusai žudė tik dėl to, kad jie vokiečiai. Žmonės žiauriai keršija nepasiteisinusiems dievams.

Kai išlipau iš traukinio Maskvos stotyje ir vėl nėriau į sostinės skubos ir maišaties verpetą, pajutau tokį palengvėjimą, kaip žmogus, grįžęs namo iš kapinių. Maskvoje virė gyvenimas, kunkuliavo viltys. Ten, visoje didžiulėje šalyje, žmonės juto tik kaulėtą bado ranką ir nematė jokių prošvaisčių. Po vokiečių okupacijos jungo atėjo dar sunkesnis jungas – atpildo laukimo baimė. Žmonės nežinojo, už ką, bet suprato, kad tas atpildas neišvengiamas. Dauguma didžiulės Sovietų Sąjungos teritorijos gyventojų buvo laikinai vokiečių okupuoti. Dabar virš jų visų kabėjo atpildo už „Tėvynės išdavimą“ šmėkla.

Vasario pabaigoje visi mūsų kurso absolventai buvo išsiųsti į fronto veikiančią armiją, į privalomą kovinę stažuotę prieš valstybinius egzaminus. Mane paskyrė į pirmąjį Baltarusijos fronto štabą.

Anomis dienomis pirmo Baltarusijos ir pirmo Ukrainos frontų daliniai nuožmiai kovojo traiškydami „drakonui dantis“ ir kitokias vokiečių karo inžinerijos technikos naujoves. Pralaužus Rytų pylimo įtvirtinimus, mūšiai vyko, siekiant išplėsti Oderio placdarmą. Įkvėpti sėkmės mūsų daliniai pašėlusiai veržėsi į hitlerinės Vokietijos širdį – Berlyną.

Ar verta apie tai prisiminti? Tam yra istoriografai ir metraštininkai. Vieni kruopščiai juoda dažys baltai, kiti irgi kruopščiai viską darys kaip tik atvirkščiai. Buvo ir viena, ir kita.

Man dažnai ateina į galvą mintis apie nusikaltimą ir bausmę, apie kaltės ir atpildo kriterijus, kur baigiasi teisingumas ir prasideda nusikaltimas. Kam malonu žiūrėti į moters lavoną pakelės griovyje? Apatinė kūno dalis nuoga, į tarpkojį buožės smūgiu įkaltas alaus butelis. Nesibaigiančiu srautu keliu traukia kariuomenė. Visi mato šį lavoną griovyje, dauguma nusigręžia, bet niekam neateina į galvą jį patraukti toliau. Lavonas guli griovyje kaip simbolis. Ko simbolis?

Sunku apie visa tai spręsti. Juk tai barbariškumas, už kurį reikia bausti. Taip! Bet jeigu jūs nusikaltėlį patrauksite į teismą, tai paaiškės, kad visa jo šeima, žmona, vaikai, namas – visi nužudyti, sudeginti, paversti pelenais šių, kuriems jis dabar keršija. Nužudytųjų pelenai byra į jo... širdį! Jis isteriškai draskys nuo savęs palaidinę ir pamišėlio akimis šauks: „Jeigu netiki, kad aš teisus, užmušk mane!..“ Jis visa širdimi įsitikinęs, kad atlieka savo pareigą mirusiesiems ir Aukščiausiajam teisingumui. Jis

mano esantis teisus. Aš kelis kartus kėliau pistoletą... ir nuleidau. Kur teisingumo kriterijai? Kas blogiau – kaltė ar atpildas?

Aplink daug žiaurumo, beprasmiško žiaurumo. Vėliau vokiečiai piktinsis šiais žiaurumais. Tegul klausia Dievo! Ten kai kas pasakyta apie baudžiamą puikybę.

Jeigu vokiečiams primintume apie milijonus, taip milijonus, nukankintų Vokietijoje rusų belaisvių, tai jie rastų daugybę pateisinimų, aiškintų tai objektyviomis priežastimis. Bet faktas – taip buvo? Buvo. Milijonai rusų Vokietijoje dirbo kaip vergai – tai buvo? Buvo! Kai kas bando tai pateisinti karu ir nugalėtojo teise. Bet šiandien taip pat karas ir nugalėtojai mes. Taip – mes!

Kas rimtai susimąstys apie nusikaltimą ir bausmę, tas tebloškia ant vienos svarstyklių lėkštės visą rusų sielvartą ir kančias, o ant kitos – vokiečių sielvartą ir kančias. Be abejonės, rusų sielvarto lėkštė nusvers. Pabandykite bešališkai spręsti, kas sukėlė šią sielvarto ir siaubo epopėją, kurios vardas karas. Paprastas rusų kareivis iki širdies gelmių įsitikinęs, kad karą pradėjo vokiečiai. Jis ne politikas su cigarete dantyse ir jis negalvoja apie Kominterno intrigas arba Vokietijos kovą dėl pasaulio rinkų ir „lebensraum“. Jis galvoja apie savo sudegintą namą, išvarytą į vokiečių nelaisvę žmoną, apie mirusius iš bado vaikus...

Labai norėčiau kiekvieną vokietį matyti kaip dorą žmogų, koks jis buvo man iki karo, kuriam būčiau galėjęs spausti ranką. Bet faktai, prakeikti faktai! Žvelgiant faktams į akis, reikia turėti pilietinės drąsos. Man dešimtis kartų kraujavo širdis, kai žvelgiau į šiuos faktus. Deja, aš bejėgis skelbti savo nuosprendį arba išteisinimą. Tegul apie tai sprendžia Dievas!

Paskutinėmis balandžio dienomis pačiame gatvių mūšių Berlyno centre įkarštyje netikėtai buvau iškviestas į Maskvą.

III
SKYRIUS

Nugalėtojo daina

1.

Švelnioje salės prieblandoje po didžiuliais krištolo šviestuvais plaka migdančios muzikos bangos. Tarp marmuro kolonų oras dvelkia žmogaus kūno šiluma, aštriu rafinuotų kvepalų aromatu, savitu sostinės gyvenimo alsavimu. Aš kišu pirštus už standžios odos portupėjos ir godžiai apsižvalgau.

Negaliu patikėti, kad dar vakar po mano kojomis nuo sprogimų drebėjo Berlyno grindinio akmenys, kad aplinkui krito mirties ištikti žmonės pilkomis milinėmis. Man atrodo, kad mano kitelis dar skleidžia aitrų Berlyno kvapą – degėsių, kalkių dulkių ir parako dūmų mišinį.

Iš estrados liejasi pažįstami fronto dainelės garsai – tokie paprasti, jaudinamai nuoširdūs ir savi. Kur juos paskutinį kartą girdėjau? Taip, tanko vairuotojas vyresnysis seržantas Petrenko! Jaunas, pašėlusiai narsus vaikinas dažnai traukdavo šią dainelę akompanuojant akordeonui. Puikus buvo vaikinas! Petrenka nepasiekė Berlyno, Brandenburgo smėlynuose tanke sudegė gyvas.

Greta manęs krėsle atsilošė leitenantas Beliavskis. Akademijoje susitikęs jis man pasakė turintis bilietus į SSSR nusipelniusių artistų koncertą. „Einam, einam! Tau reikia šiek tiek prasiblaškyti“, – pasakė jis, plodamas man per petį. Tad šitaip kitą dieną grįžęs į Maskvą atsidūriau Sąjungų rūmų Kolonų salėje.

Per pertrauką po pirmos koncerto dalies mes vaikštome po fojė. Buvęs du mėnesius priešakinėse linijose, vėl žvelgiu į Maskvą ilgesingomis akimis. Po trumpo išvykimo į akis labai krenta tai, ko nepastebi nuolat čia gyvendamas.

Dauguma žiūrovų yra karininkai – Gynybos liaudies komisariato ir Maskvos garnizono darbuotojai, Karo akademijų klausytojai, atsidūrę kelioms dienoms Maskvoje frontininkai, pasinaudoję proga pakliūti į koncertą. Praktiškai visi fiziškai sveiki vyrai dėvi karines uniformas. Į žmogų civiliais drabužiais žiūrima arba kaip į beviltišką invalidą, arba kaip į įtartiną. Daug karo invalidų – ta pačia karine uniforma, bet be antpečių. Net civiliais drabužiais daugelis vyrų – su ordinais arba karo ordinų juostelėmis.

Karinio laipsnio prestižas per karą pakilo į neregėtas aukštumas. Iki karo karininko profesija nebuvo populiari, į karininkus žiūrėdavo kaip į veltėdžius. Karo metais karininkų korpusą papildė atsargos karininkai. Armija pasidarė kiekvienos šeimos dalimi. Karo tarnybą imta vertinti kaip būtinas ir garbingas pareigas. Išorinės ir vidinės reformos armijoje ir šalyje vertė visus keisti savo pažiūras į karinį laipsnį. Šiandien kovojantis karininkas buvo garbingiausias žmogus.

Iki karo civiliai į kariškius žvelgė su tam tikra panieka, o dabar viskas atvirkščiai. Žmonės su tamsiai mėlynais ševiotiniais kostiumais atrodo lyg aukštesnės būtybės. Dauguma jų – išvargę ir išblyškę. Karštligiškas ir nenormuotas darbas paliko pėdsakus. Net daugumos moterų veidai ir apranga nuo įprasto maisto stygiaus, kasdienių rūpesčių ir pavojų paženklinti tuo pačiu pilku be individualybės antspaudu. Badas ir šaltis, įtemptas alinantis darbas, paprasčiausių dalykų trūkumas – neišvengiamai atpratino šiuos žmones džiaugtis ir šypsotis. Visų veidai abejingi, išblyškę, suvargę. Net jaunimas prarado savo laisvumą ir jaunatvišką ikikarinių metų nerūpestingumą.

Karo nuovargis užnugaryje matomas daug ryškiau negu fronte.

Atskirą grupę sudaro liaudies komisariato darbuotojai – gerai apsirengę, sotūs ir iki šleikštumo savimi patenkinti. Mieste juos galima neklystamai atskirti iš šviesiai rudų odinių paltų, kuriais jie apsirengė per vieną naktį. 1943 metais amerikiečiai kartu su lendlizu siunčiamomis šimtais tūkstančių automašinų kaip vairuotojų spec. aprangą atsiuntė ir šiuos odinius paltus. Automašinos kaip ir pridera pasiekė frontą, o odiniai paltai įstrigo Maskvoje kaip spec. apranga. Liaudies komisariato vadovaujamiems darbuotojams. Fronto vairuotojams – tai nereikalinga prabanga, o sovietų atsakingiesiems dar nuo revoliucijos laikų liko potraukis odiniams drabužiams.

Maskvoje sklando gandas, kad amerikiečiai stebisi pamatę sovietų atsakingus darbuotojus, apsirengusius vairuotojų spec. drabužiais. Iš naivumo jie galbūt mano, kad tai diktuoja sovietų bosų proletarinis kuklumas.

Be tikslo paklaidžioję po fojė tarp blizgančių ordinų ir išblyškusių veidų, mudu su leitenantu Beliavskiu prieiname prie stiklinės bufeto vitrinos. Po stiklu astronominėmis kainomis žėri patys prašmatniausi skanėstai, kokie tik buvo Maskvoje geriausiais ikikariniais metais. Bet kainos! Gėda žiūrėti, kai žmonės, pasisukinėję prie bufeto kaip muziejaus vitrinos, laižydamiesi ir rydami seiles, suka atgal tuščiomis rankomis.

– Dar gerai, kad mes be damų, – stoiškai sako Beliavskis. – Ir kuriems velniams tai rodoma?! Jau verčiau nežadintų vaizduotės.

Antroje koncerto dalyje kaip geriausias numeris pasirodė Valstybinis džiazo orkestras, kuriam dirigavo nusipelnęs artistas Leonidas Utiosovas. Utiosovas – Sovietų Sąjungoje populiariausias džiazo kolektyvo vadovas, kuriam užkrautas keblus uždavinys tempti Vakarų Europos džiazo muziką prie dažnai besikeičiančio socialinio užsakymo poreikio. Jo džiazo interpretacija pakaitomis auditoriją įkvepia tai stacha-

novietiškų motyvų fokstrotais, tai maršu, triuškinančiu sujžūlėjusius imperialistus. Šiandien jis trombonais ir saksofonais kala vinį į fašistinės Vokietijos karstą.

Priešais žiūrovus kraiposi storutėlis familiarus žmogelis. Jis vilki tradicinį artisto švarką, pasipuošęs krakmolyta apykakle. Kilpelėje vietoje chrizantemos žybčioja „Darbo Raudonosios vėliavos“ ordinas. Apimtas patriotinės karštligės, kratydamas rankas, Utiosovas spaudžia iš prakaituojančio orkestro paskutinius „Leningrado bangų“ lašus.

Didžiausias publikos simpatijas Utiosovas pelnė savo garsiuoju numeriu: „Mano šeima gyvena puikiai ir pasiturimai! Aš uždirbu dvidešimt tūkstantėlių... Dukra irgi šiek tiek užsidirba – penkis tūkstančius... Na, žinoma, ir vyras inžinierius padeda... Visais šešiais šimtais rublių!“ Plojo audringai, bet šį numerį jis netrukus baigė. Sako, kad jį gerokai tampė NKVD.

Salėje įsivyravo minutės tyla. Orkestre kažkoks sąmyšis, šnibždesiai, sutrikimas. Netikėtai už žmonių nugarų plyksteli lankinės lempos ir estradoje kertasi ryškios virpančios šviesos dėmė. Lankinių lempų šviesos susikirtime stovi Utiosovas, rankoje jis laiko popieriaus lapelį, susitaršiusių plaukų sruogos krenta ant prakaituotos kaktos. Pajaco kaukė nuimta, ir visa storulio žmogaus figūra skleidžia nesuvaidinto įkvėpimo nuotaiką.

„Draugai! Bičiuliai!“ – pasigirsta jo balsas.

Salė laukdama sukluso. Žmonės sulaikė kvėpavimą. Girdisi, kaip kažkas galinėse eilėse girgždina krėslą.

Ryškiai tardamas žodžius, trūkčiojamu balsu Utiosovas juos žarsto lėtai stabtelėdamas į apmirusią salės tylą: „Vyriausiojo... kariuomenės... vado... įsakymas..!“

Salė kamuojama laukimo apmirė. Girdžiu, kaip daužosi mano krūtinėje širdis, kaip mėšlungiškai spaudžia krėslo rankeną vyresnysis leitenantas Beliavskis. Įsakymas gali būti tik vienas.

„Šiandien, 1945 metų gegužės 2-ąją, pirmojo Ukrainos fronto kariuomenė, kovodama su...“ – skamba virpantis balsas.

Nematau, iš kur sklinda šis balsas. Jis virpa mano krūtinėje, jis kyla į gerklę kaip mano paties balsas. Štai ji – Pergalė!

Iš tikrųjų mūšių ir pergalių patosas atrodo daug paprasčiau ir kasdieniškiau krūpčiojančiose Berlyno gatvių akmeninėse šachtose, štabo tanko šarvuotame gaubte, kasdieniame kareivio gyvenime apskritai negu tarp šios salės marmurinių kolonų. Ten – tik kovinių užduočių sprendimas, suvestinės, skaičių, metalo, žmonių gyvybių kaita. Čia – metai įtempto laukimo, beribis tautos džiaugsmas ir išdidumas. Kiekvienas armijos žingsnis pirmyn sutinkamas su liguistu virpuliu kaip žingsnis pergalės link ne dėl pačios pergalės, o kaip pabaiga baimės dienų dėl vyro, tėvo, brolio mirčių. Širdys dreba, laukdamos nuasmeninančio alkio, niūraus užnugario darbo frontui dienų pabaigos. Visų širdyse viena – greičiau pabaiga. Greičiau!

Užnugaryje žmonės serga lėtine psichoze. Jie tvirtai tiki, kad pergalės diena, karo pabaigos diena akimirksniu, kaip vaikiškoje pasakoje, ne tik išvaduos nuo visų košmarų, bet atneš ko nors daugiau, geriau, nei buvo iki karo. Ši visuotinė paskutinių karo dienų psichozė spindi visų akyse. Tai nematomas ir nejaučiamas fluidas, pripildantis vilties nualintas žmonių sielas. Sukandę dantis, iš paskutinių jėgų į pergalę jie skuba kaip bėgikai į finišą, matantys tik slapčiausią troškimą. Paskutiniu šuoliu krūtine pasiekti šią liniją – ir kristi negyvam. Ten bus gerai. Ten saldus poilsis, ten pelnytas užmokestis už pasiaukojamą darbą, prakaitą, kraują.

Užsimerkiu, kad nematyčiau žmogaus estradoje.

Salės tyloje balsas kyla ir stiprėja: „Mūsų kariuomenė po nuožmių ir kruvinų mūšių šiandien užėmė hitlerinės Vokietijos širdį – Berlyną...," – Utiosovo balsas springsta iškilmingu gargiančiu klyksmu.

Salė pašoka skatinama bendro vidinio dvasios pakilimo. Kurtinamas stichiškas plojimų griausmas drebina marmuro kolonas. Kažin ar šios sienos girdėjo ką nors panašaus. Vyresnysis leitenantas Beliavskis ir aš iki skausmo plojame delnais, žvelgdami vienas į kitą. Visais kitais oficialaus pobūdžio plojimų atvejais sovietų žmonės linkę vienas į kitą nežiūrėti. Dabar mums nėra ko gėdytis, nereikia veidmainiauti.

Apsižvalgau. Tai ne dirbtinai parengtos ovacijos partijos ir vyriausybės vadams, kai kiekvienas akies kraštu stebi, ar stropiai ploja jo kaimynas, ir laukia, kada baigsis prezidiumo pirmininko – balagano dirigento – maloningos delnų katutės, – oficialus ženklas ovacijas baigti. Tai tikros ovacijos. Pirmą kartą gyvenime negėda ploti. Pirmą kartą gyvenime matau šiuos tikrus ir karštus jausmus didžiulėje auditorijoje. Plojimai gaudžia, netyla. Tai rusų tauta stovėdama dėkoja rusų kareiviui už sunkų kovų darbą, už pralietą kraują.

Iš kažkur toli, slopinami plojimų audros, girdisi žodžiai: „Pažymint Berlyno užėmimo pergalę, įsakau – šiandien, 1945 metų gegužės 2-ąją, 22 valandą Maskvos laiku, paleisti 20 artilerijos salvių iš 220 pabūklų Maskvoje ir miestuose didvyriuose Stalingrade, Leningrade, Odesoje..."

Išėję iš koncertų salės, mes žingsniuojame į Sverdlovo aikštę. Dar neišblėso aviečių spalvos saulėlydžio juosta. Virš skendinčio vakaro sutemose miesto nugalėtojo dangus šviesus. Juoduoja keisti namų stogų siluetai gęstančios žydrynės fone. Nuostabiai gražūs Maskvos vakarai gegužę. Jie pasakiški, nutvieksti pergalės šviesų, paženklinti karinės šlovės pergalės aureole.

Toli vakaruose negyvoje tamsoje skendi kitas miestas. Paklupdytas miestas. Šio miesto gyventojams nelinksma. Dar rūksta kadaise buvusių jaukių namų, kuriuose virė taikus gyvenimas, griuvėsiai. Dar vakar negalvoję apie mirtį, gatvėse tįso lavonai. Gyvieji sėdi užsidarę savo butuose be šviesos ir ugnies, drebėdami nuo kiekvieno šnaresio už durų. Kapų šalčiu dvelkia į juos ateitis. Vargu ar jie galvoja

apie ateitį. Jie dar negali suprasti šios prarajos gilumos, į kurią atvedė jų žmogiškoji puikybė.

– Taip! Kartais ir Maskva gali būti graži, – nevalingai išsprūsta iš vyresniojo leitenanto Beliavskio krūtinės, visada kritikuojančio Maskvą Leningrado naudai.

Gęsta paskutinio saliuto ugnys. Tvyrant tylai mano ausyse skamba paskutiniai įsakymo žodžiai: „Garbė ir šlovė didvyriams, kritusiems kovoje už mūsų Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę!“

Tebūna jūsų pralietas kraujas ne veltui...

2.

Kiekvienas maskvietis pažįsta Minino ir Požarskio paminklą. Seniai stovi bronziniai rusų patriotai Raudonojoje aikštėje prie Kremliaus sienos. Juos prausia niūrūs rudens lietūs, aštriu sniegu kedena jiems barzdas gruodžio vėjai, šiltu alsavimu glamonėja pavasario saulė. Žmonės gimsta, kad mirtų. Už Kremliaus sienos ateina ir išeina carai ir valdovai, o bronziniai milžinai vis stovi savo vietoje.

Vogčiomis žegnodamosi Maskvos senutės pašnibždomis pasakoja, esą kartais bronziniai milžinai nuleidžia savo sunkias blakstienas ir užmerkia šaltas akis, kad nematytų to, kas aplinkui dedasi.

Bet kartą, tik vieną vienintelį kartą per šiuos ilgus metus, bronziniai milžinai įkvėpė visa krūtine, atsistojo visu ūgiu, pažvelgė vienas į kitą, stipriai apsikabino ir pasibučiavo. Senutės dievagojasi, kad tuomet šalta bronza verkė. Apsipylė džiaugsmo ašaromis bronza, ir mes – rusų žemės gyventojai.

Tuo tikiu aš pats, ir tai patvirtins kiekvienas rusas, buvęs Maskvoje aną saulėtą, Tūkstantis Devyni Šimtai Keturiasdešimt Penktų metų Gegužės Devintą dieną.

Dar prieš kelias dienas Maskvoje sklandė neaiškūs gandai apie kažkokias slaptas derybas tarp sąjungininkų ir vokiečių aukščiausiosios vadovybės atstovų. Niekas nieko suprantamai nežinojo, tačiau įtampa dar labiau stiprėjo, laukimo atmosfera kaito iki kraštutinumo.

Sovietų Sąjungoje taip ir nebuvo paskelbtos tikrosios kapituliacijos sąlygos. Vokietijos kapituliacija įvyko generolo Eizenhauerio štabo būstinėje, mažame mokyklos pastate netoli Reimso Prancūzijoje, 1945 metais gegužės 7 dieną, 14.41 val. Europos laiku. Kapituliaciją pasirašė Vokietijos štabo viršininkas generolas pulkininkas Jodlis, sąjungininkams atstovavo štabo viršininkas generolas Eizenhaueris, generolas leitenantas Valteris B. Smitas, Sovietų Sąjungai – generolas Susloparovas. Galutinis kapituliacijos tekstas buvo pasirašytas 8 gegužės 12.01 val. Europos laiku Berlyno priemiestyje – Karlshorste. Tada ir buvo oficialiai paskelbta apie kapituliaciją. Sovietų

Sąjungoje apie kapituliaciją buvo pranešta Stalino kreipimesi per radiją naktį iš gegužės 8-osios į 9-ąją.

Gegužės 9-osios rytą pabudau nuo žemės drebėjimo. Kažkoks pamišėlis purtė mane už pečių. Plačiai atvertose džiūgaujančiose vyresniojo leitenanto Beliavskio akyse viską supratau be žodžių.

Karštligiškai skubėdamas apsirengiau, drebančiais neklusniais pirštais užsisagsčiau kitelio sagas. Beliavskis mane skubina. Aš taip pat skubu, pats nežinodamas kur. Reikia nusivalyti batus – šiokią dieną batai turi švytėti kaip saulė. Reikia prisisiūti švarią apykaklę, milinės skvernu nublizginti sagas. Niekada nejaučiau tokio vidinio karinės uniformos blizgesio poreikio, kaip šią dieną. Nevalingai užkišau po antpečiu portupėjos diržą. Diržas ir portupėja dėvimi virš kitelio tik parade ir sargyboje. Bet ar šiandien ne paradas? Tegul pabando kas nors rodyti man uniformos trūkumus. Dabar lekiam! Ten, kur žmonės, kur džiaugsmas, kur iškilmės ir triumfas.

Kai greitu žingsniu einame pro akademijos vartus, sargybinis mus ypač šauniai sveikina ir šypsosi, lyg mes žinotume tą pačią paslaptį. Taip, pergalė! Pasirašyta besąlygiška kapituliacija.

Akademija gaudžia kaip spiečiantis avilys. Visi klausytojai išrikiuoti fakultetais aikštėje klausytis Vyriausiojo vado įsakymo. Danguje švyti saulė. Ordinais dega karininkų eilės, sustingusios pagal komandą „Į vėliavą lygiuok!“ Skamba trimitai. Lydimas su plikais kardais asistentų, plazda pavėjui auksiniais kutais raudonas šilkas. Vėliavnešys ir asistentai – Sovietų Sąjungos didvyriai. Akademijos viršininkas skaito Stalino įsakymą, brėžiantį brūkšnį po ketverių metų didvyriška rusų tautos kova prieš hitlerinę Vokietiją. Vėliau klausytojams kalba Vakarų fakulteto viršininkas pulkininkas Jachno. Tačiau šie žodžiai skamba labai silpnai. Jie negali išreikšti visos didybės momento, į kurį mes taip ilgai ėjome ir sumokėjome brangiai.

Norisi greičiau ištrūkti į miestą, į žmonių šurmulį, kur per kraštus putoja nesulaikomas pergalės džiaugsmas. Net nepusryčiavęs su grupe karininkų skubu į Maskvos centrą.

Pakeliui užbėgame į „amerikinę“, kurioje galima išgerti stovint. Užsisakome po bokalą alaus. Neseniai Maskvoje pasirodė alaus po 16 rublių už bokalą. Tai karininko dienos atlyginimas. Kai kurie iš mūsų kompanijos kišenėje neturi ir tiek, gelbsti draugai.

– Fronte geriau nei užnugaryje, – kalba vienas berdamas į alų druskos ir stebėdamas kylančius nuo dugno burbuliukus. – Ten bent išgerti galima.

– Nieko. Greitai bus visko, – guodžia kitas. – Matai – alaus jau yra. Po poros mėnesių gyvensime kaip pasakoje. Ne veltui kariavome! Luktelėk – pamatysi, kas bus.

Jo balse skamba nepalaužiamas tikėjimas kažkokiu artėjančiu stebuklu. Tarsi žinotų, kad jam paruošta dovana, apie kurią kol kas negalima kalbėti. Jeigu juo kas

nors netikėtų, jis jį tučtuojau apkaltintų išdavyste. Jis pats nežino, kokia ši išdavystė, bet laikytų tą žmogų išdaviku.

Apie tai mažai šnekama, nebent frazių nuotrupomis. Apie tai nerašo laikraščiai, bet gana aiškiai užsimenama. Tas mįslingas ir neapčiuopiamas kažkas plevena ore, mes godžiai juo kvėpuojame, jis mus svaigina. Mes negalvojame, mes nesvarstome, mes tik jaučiame. Šio svaiginančio jausmo vardas – viltis. Mes kažkuo viliamės. Tas kažkas toks didelis, tiek nesuvokiamai geidžiamas, tiek nukištas į mūsų sąmonės užkaborius, kad mes nesiryžtame apie jį ne tik kalbėti, bet ir galvoti.

Ko mes viliamės? Buvusio nesugrąžinsi, mirusiųjų nebeprikelsi. Galbūt mes džiaugiamės, kad vėl grįšime į taikų ikikarinį gyvenimą? Bet tuo nedaug kas apsidžiaugs. Pirmiausia galime džiaugtis stovėdami ties riba. Ties pačia tamsiausia mūsų gyvenimo pradžios periodo riba ir nežinoma naujo gyvenimo periodo pradžios riba. Ir kiekvienas iš mūsų viliasi, kad šis periodas, kaip vaivorykštė po audros, bus šviesus, saulėtas ir laimingas. Paklausus, ko mes tikimės, dauguma, ko gero, savo mintis išsakys paprastai: „Velniop visa, kas buvo iki karo!“ O kas buvo iki karo, gerai žino kiekvienas.

Maskvoje švenčių ir paradų esu matęs daug. Gatvėmis marširuodavo kolonos demonstrantų, ant šaligatvių sustoję žmonės dairydavosi. Šiose šventėse labiausiai jautėsi viena – žmonės norėjo švęsti ir linksmintis iš tikrųjų, o ne demonstruoti savo džiaugsmą ir linksmybę. Tai būdavo beždžionių teatras, kuriame vyravo netikrumo jausmas. Dauguma stengėsi negalvoti, kad pirmiausia juos šias šventes švęsti skatino ne kas kita, o tik slapta mintis: „Kad kartais neužfiksuotų, jeigu nenueisiu!“

Šiandien kas kita. Jokių organizuotų demonstracijų nėra. Visur, kur tik pažvelgsi – lyg bekraštė jūra, Maskvos gatvės pilnutėlės žmonių. Žmonės ant šaligatvių, ant grindinio, žiūri pro atvertus langus, stovi ant namų stogų. Maskvos centre žmonių tiek daug, kad jie užtvindė ne tik šaligatvius, bet ir gatves. Nuo vienos namų linijos iki kitos – vientisa šurmuliuojančių žmonių srovė. Beviltiškai gaudžia įstrigusių minioje ir negalinčių net pajudėti automašinų sirenos. Visa Maskva skuba į centrą.

Štai grupė pavasariškai šviesiais drabužiais pasipuošusių merginų. Jos džiugios ir susijaudinusios. Jos šokinėja, tarytum kojose būtų išaugę sparnai. Jos kupinos džiaugsmo. Merginų rankose gėlės. Karinėje Maskvoje gėlės retas dalykas, kaip ir Šiaurės ašigalyje. Gėlių puokštė Maskvos merginų rankose 1945 metų pavasarį! Tai... Europos kainomis tai brangiau negu puokštė raudonųjų orchidėjų arba sausį raudonos rožės.

Priešais mus gyvai šnekasi keli karininkai – lakūnai. Paprasti vaikinai, oro kareiviai. Vienas iš jų civiliais drabužiais, su kabančia tuščia dešine rankove. Kairė švarko pusė gausiai apkabinėta ordinais, pačiame viršuje ties kišene, kurią civiliai puošia šilkine skarele, aštriais kampais žybčioja dvi auksinės Sovietų Sąjungos didvyrio žvaigždutės.

Žibančiomis kaip žvaigždės akimis mergina viesulu lekia prie lakūnų. Lyg ji pati būtų jų laukusi ir ieškojusi. Įsibėgėjusi bučiuoja vieną, paskui kitą... Stipriai bučiuoja šiuos šaunius vaikinus, nors jie atrodo suglumę. Iš tikrųjų už ką? Juk mes tokie, kaip visi!

Mergina bučiuoja juos visus iš eilės. Bučiuoja stipriai ir nuoširdžiai, kaip už brangią dovaną sesuo mylimą brolį. Visos sostinės akivaizdoje išdidi ir laiminga ji bučiuoja žmones, atidavusius už Maskvos dangų gyvenimą.

Lakūnas invalidas negrabiai kaire ranka prie krūtinės prispaudė gėlių puokštę. Švelnūs lapeliai maloniai glosto šaltą ordinų metalą. Mergina ypač meili invalidui, ji nenori jo paleisti iš glėbio. Jiedu vienas kitam nieko nesako. Jausmai, karšti žmogiški jausmai stipresni už žodžius.

Mergaite, kaip norėtųsi tave bučiuoti ir man! Bučiuoti tiesiog už tai, kad tu taip puikiai moki dėkoti kareiviui.

Štai balta skarele senutė. Ji sutrikusi žvalgosi aplinkui, verdančioje žmonių maišatyje kažko ieško. Akivaizdu, kad ji retai būna gatvėje ir nepratusi prie triukšmo. Paprasta rusė motina. Tūkstančius tokių motinų regėjome kaimuose, kur driekėsi frontas. Mes, peržengę slenkstį, į jas taip ir kreipdavomės – „motin!“ Jos be žodžių kišdavo mums į milinės kišenę gabalėlį duonos ir vogčiomis įkandin žegnodavo.

Nuošalyje prie sienos, apsirengę susidėvėjusiomis fronto milinėmis, prisiglaudė du pagyvenę kareiviai neskustais, šeriais apžėlusiais veidais. Ant pečių kabo supliuškę krepšiai. Matyt, grįžta iš fronto ar atvirkščiai. Pergalės diena juos netikėtai užklupo Maskvoje. Šiandien nėra kur skubėti, nereikia bijoti komendantūros patrulių. Jie taikiai šildosi saulėje, suglumę žvalgydamiesi, ko, tiesą sakant, šie žmonės kraustosi iš proto. Lygiai kaip fronto kelių kryžkelėje traukia į laikraščio skiautę susuktą pamėgtą machorką. Ko kareiviui bereikia – maišelyje ant pečių gabalėlis duonos, kišenėje graibstyk machorką, o aplink šviečia saulė.

Senutė balta skarele smulkiu senatviniu žingsneliu iriasi per minią. Ji prieina prie besišildančių saulėje kareivių, kažką jiems jaudindamasi sako, tempia juos už rankovių. Kareiviai susižvalgo. Atsisakyti negalima. Juk ji – „motina!“

Kiek sūnų ji paaukojo, kad ateitų šis saulėtas rytas? Augino ji sūnūs, kad senatvėje jie būtų atrama ir paguoda. O dabar... Neiškeitė ji nuslėpto butelio degtinės į duonos kepalėlį. Ji šalo ir alko. Bet degtinės butelis buvo šventybė. Sūnų laukė. Kolia žuvo prie Poltavos. Jūrų mūšyje žuvo jūreivis Petka. Ilgai ji laukė. Gal bent nedorėlis, be žinios dingęs Griša kada nors grįš namo.

Šiandien širdis neišlaikė ir sena motina išėjo į gatvę ieškoti savo sūnų, kviesti į svečius pirmus pasitaikiusius kareivius, sveikinti juos su pergale. Šiandien jos sūnūs bus šie kareiviai, grįžę namo su pergale. Jie sužinos, kas yra senutės motinos širdis, apie kurią jie dainavo fronto dainose. Šiandien jie nuslėptą butelį su gyvuoju vandeniu atkimš. Jie išgers už tai, kad Koliai prie Poltavos būtų lengva žemelė. Kaip gulbės

pūkas, kaip motinos glamonė. Jie išgers už tai, kad jūrininką Petką šildytų šaltos Baltijos bangos. Šildytų ir myluotų kaip tamsią naktį jaunutė nuotaka. Išgers už nedorėlį Grišką, kad nepamirštų, jeigu gyvas, kelią prie motinos slenksčio.

Ak, ir aš išgerčiau už jus, už visus! Išgerčiau iki dugno ir trenkčiau į žemę stiklinę, kaip dera kareivio minėtuvėse.

Kominterno aikštė. Prie Amerikos pasiuntinybės tarp „Metropolito" viešbučio ir Maskvos universiteto korpusų tokia pat bekraštė žmonių jūra, kaip ir centre. Iš atvirų pasiuntinybės langų smalsiai žiūri moterys su neįprastomis maskviečiams margomis suknelėmis. Spragsi fotoaparatai. Rami ir tyli pasiuntinybė. Tingiai pavėjui plazda dryžuota ir žvaigždėta vėliava.

Žmonės aikštėje susidomėję žvelgia aukštyn. Jie lyg laukia tuoj balkone pasirodysiančio ir ką nors pasakysiančio Amerikos pasiuntinio. Minia suka eilėmis aplink pasiuntinybę kaip vanduo sietuvoje. Bet pasiuntinys užsiėmęs Kremliuje. Kodėl jam turi rūpėti ši pilka beveidė masė. O ir nepriimta diplomatams kalbėti su liaudimi per savo vyriausybės galvą.

Lėtai, nepaliaudama pypinti, per žmonių jūrą braunasi konsulo mašina. Kreminės spalvos kelnėmis, žalia striuke, su kaklaraiščiu Amerikos karininkas mėgina prasibrauti į pasiuntinybę. Jeigu jis iki šiol nežinojo rusų papročio „supti", tai šiek tiek išsigando pajutęs, kad skrenda aukštyn. Jis stačia galva lekia į mėlyną dangų, švelniai nusileidžia ant maskviečių rankų, vėl bejėgiškai rankomis gaudo orą. Šitaip virš žmonių galvų mėtomas dešimčių rankų, jis artėja prie pasiuntinybės pastato. Taisydamasis sulamdytą kostiumą ir laikydamas rankoje kepurę, jis lipa pastato laiptais, suglumęs šypsosi ir tikriausiai nežino, ką reikėtų pasakyti – „Okey!" ar „God damn you!"

Meiliai į džiūgaujančią Maskvą iš viršaus žiūri saulė. Glėbesčiuojasi ir bučiuojasi gatvėse žmonės. Nepažįstami kviečia į svečius nepažįstamus. Dėk ant stalo viską – negailėk. Išversk kišenes – negailėk. Sunku buvo – ištvėrėme. Ištvėrėme ir nugalėjome. Dabar kruvinai kovai galas, galas visiems sunkumams ir nepritekliams. Vadas atsidėkos liaudžiai už ištikimą tarnybą tėvynei. Vadas nepamirš!

Kiekvienas linksminasi kaip išmano. Kremliuje vadai ir vadukai maukia šampaną. Užsienio diplomatai solidarizuodamiesi užgula „Vodca Visitor's", užsieniečių požiūriu, rusų sielos įsikūnijimą. Tuo tarpu dauguma žmonių Maskvos gatvėse apgirtę iš pergalės džiaugsmo ir pasididžiavimo.

Psichiatrai gerai pažįsta masinę psichozę. Šio reiškinio masinis pobūdis nepaaiškinamas.

Kas buvo Maskvoje 1945 metų gegužę ir kas pats išgyveno tai, ką išgyveno kiekvienas rusas karo metais, tas neklysdamas žino, kas yra masinė psichozė. Aš mačiau ir išgyvenau tai tik vienintelį kartą gyvenime ir vargu ar dar kada nors ką nors panašaus patirsiu. Tai buvo nervų akumuliatoriaus iškrova. Iškrova to, kas kaupėsi metų metus. Daugelis to nesuprato, bet kiekvienas jautė. Maskva priminė karštligės apimtą ligonį.

Kai mokiausi paskutiniame Industrijos instituto kurse, egzaminų sesijos mums buvo sunkus laikotarpis. Fronte prieš mūšį retai mačiau, kad kareiviai pastebimai jaudintųsi. Bet aš puikiai prisimenu prie egzaminų kabinetų belaukiančius ir nervų traukulių ištiktus studentus. Fronte žmogus gali prarasti tik gyvybę. Egzaminuose mes rizikavome prarasti viltį, daugiametę viltį. Žmogui tai buvo daug daugiau. Psichinio potencialo skirtumas buvo gerokai aukštesnis.

Egzaminų sesijos metu išoriškai atrodžiau ramus, net nejaučiau jokio jaudulio. Tai buvo suvaldyta ir užgniaužta. Užtat po sesijos gulėdavau lovoje paslikas kelias paras, lyg būčiau ištiktas paralyžiaus. Tai buvo akumuliatoriaus iškrova.

Tas pats šiandien Maskvoje. Tai daugiamečio ir sudėtingo psichinio proceso tautos sieloje iškrova. Karo pradžia žmonėms sukėlė pirmą postūmį. Žmonės karą suvokė kaip palengvėjimą, kaip galimybę išsivaduoti iš nekenčiamo režimo sąlygų. Psichinio palengvėjimo proceso kreivė pamažu krito tada, kai žmonės suprato savo vilčių nepagrįstumą. Įsivyravo tam tikras pusiausvyros laikotarpis, kuriame žmonės jautė tik viena – visų vilčių bergždumą. Vėliau žmonių širdyse prasidėjo įtampos polių kaita. Didėjant neigiamam požiūriui į išorinį karo veiksnį, kartu pasisėjo ir sudygo nauja viltis – sulaukti geresnės ateities galima savo jėgomis, reikia tik išvyti išorės priešą. Tuo metu išorės veiksnys tapo jiems priešu. Siaubingai sunkiai liaudis ėjo į pergalę, genama neapykantos priešui ir vis labiau augančios vilties sulaukti geresnės ateities po karo. Rusai žudė vokiečius keršydami už nepateisintą viltį, sudaužytą svajonę. Ir vis stipriau vedė juos pirmyn naujos vilties kelrodė žvaigždė. Niekada jie nebūtų kovoję už tokią tėvynę, kokią pažino iki karo. Iš pradžių jie nenorėjo kariauti tikėdamiesi, kad vokiečiai atsiųs jiems mesiją, dabar jie kariavo dėl to, kad mesiją jie pamatė iš kitos pusės.

Nesupratingas žmogus tvirtina, kad viltis – niekis. Tai, kas neapčiuopiama, rankomis nepaliečiama ir nepaskanaujama. Užtat gydytojai gerai žino, kiek daug reiškia viltis. Kartais sunkiai sužeistam ar sergančiam žmogui viltis yra tai, nuo ko priklauso jo gyvybė ar mirtis. Atimkite kritišku momentu žmogui viltį – ir jis mirs. Suteikite mirštančiojo sielai viltį – ir jis gyvens. Šis nematerialus dalykėlis turi didžiulę jėgą. Tai viena iš spyruoklių, suteikiančių jėgos žmogaus, visuomenės, tautos poelgiams.

Prie Istorijos muziejaus susitinku vyresniąją leitenantę Valentiną Grinčuk. Jos veide šmėkščioja kiek sukaustyta šypsena, tarsi mergina nesuprastų, kodėl aplinkui tiek triukšmo ir jaudulio. Ji neklysdama rasdavo kelią į sunkiai pasiekiamas partizanų lūšnas, bet čia ji atrodo lyg maža mergaitė, paklydusi tankiame žmogaus stichijos miške. Valia net nepastebi susižavėjusių žmonių žvilgsnių, atsigrįžtančių įkandin.

– Na, Valiuša! Su pergale! – sveikinu ją.

Šiandien tai kartojau jau dešimtis kartų. Žiūriu į Valios rugiagėlių spalvos akis, imu ją kaip vaiką už smakro, pakeliu jos galvą į dangų. Žydros akys man atsako rimtai ir šiek tiek liūdnai.

– Su pergale, Valiuša! – pasilenkiu ir stipriai bučiuoju putnias Valios lūpas.

Ji nesipriešina, tik plačiai atmerktomis akimis bejėgiškai žiūri kažin kur į tolį. Po stangriu portupėjos diržu jaučiu gležną mergišką kūną.

Valia, tu šiandien kažkokia visai menkutė. Kas tau? Juk tu į šią dieną turi daugiau teisių negu kas nors kitas. Mergaite su ordinais, žaizdotu vaikišku kūnu, atmerk plačiau savo žydras akis. Šią dieną, kuriai tu atidavei savo jaunystę, įsidėmėk visam gyvenimui.

Man norisi paimti Valią ant rankų ir tarti: „Valiuša, žvelk į džiūgaujančią Maskvą! Narsusis Polesės vaike, juk ji tau dėkoja! Tai dovana tau – už naktis sniege, už dienas mūšiuose, už komandą „Ugnis!“, už paskutinę prie diržo granatą. Tu nebūtum pabūgusi trūktelėti prispaustos prie krūtinės granatos žiedo. Taigi nebijok džiaugtis šia diena, į kurią mes ėjome daug dienų ir metų! Ėjome pro dūmus ir gaisrų liepsnas, per gimtosios pastogės pelenus, per draugų kūnus.“

Mudu su Valia ilgai klaidžiojame po miestą – Gorkio gatve, prie Didžiojo teatro, krantine aplink Kremlių. Norisi sugerti į save viską, kuo šiandien kvėpuoja pergalę švenčianti sostinė. Norisi pakilti virš pasaulio, apžvelgti visa, kas vyksta, visiems laikams įsidėmėti šią nepakartojama didybe paženklintą dieną. Juk ne kiekvienam nusišypsojo likimas būti šiandien Maskvoje, didžiųjų įvykių centre.

Mudu su Valia einame tylėdami, kiekvienas paskendęs savo mintyse.

Jeigu pasaulyje yra absoliuti laimė, tai šiandien turiu būti absoliučiai laimingas. Auksinis žmonijos sapnas apie taiką visame pasaulyje šią saulėtą Gegužės devintąją nusileido ant žemės. Tamsiosios jėgos paverstos dulkėmis. Virš pasaulio plaukia didingi nugalėjusių valstybių himnai. Jie skelbia tautoms laisvę. Išsivadavimą iš baimės dėl savo gyvybės. Išsivadavimą iš rasinės nacizmo neapykantos, iš klasinės komunizmo nesantaikos. Išsivadavimą iš baimės dėl savo laisvės. Ar ne didingai skamba Atlanto chartijos žodžiai?

Mūsų vadai atsisakė nuo doktrinos apie kapitalistinės ir komunistinės sistemų sambūvio viename pasaulyje negalimumo. Didžiosios Vakarų demokratijos savo kareivių krauju sutvirtino neišardomą mūsų šalių tautų draugystę. Karo žaizdre buvo iškaltas tautų, valstybių ir vyriausybių tarpusavio supratimas. Šie istorijos kataklizmai nušluoja nuo žemės paviršiaus politines sistemas ir valstybes, keičia politinį pasaulio žemėlapį. Šiandien nugriaudėjęs karas neišvengiamai turi sukelti esminius sovietų sistemos pokyčius. Juk ne veltui partija ir vyriausybė leido liaudžiai tai aiškiai suprasti paskutiniais karo metais.

Apie ką susimąstė su ordinais ant krūtinės mergina – prisimena ji gimtoji kaimo pelenus ar nuverstų nuo bėgių traukinių dundesį? Gervių klyksmas virš gimtosios Polesės pelkių tau brangesnis negu įmantrus Maskvos gatvių triukšmas. Gamtos vaike, tu ėmeisi ginklo negalvodama apie Staliną arba prieštaraujančias valstybių sistemas. Tu spausdavai snaiperio šautuvo gaiduką tik dėl to, kad žmogus taikiklio

kryžmėje atėjo į tavo žemę, dėl to, kad jis padegė tavo namus, dėl to, kad jis nužudys tave, jeigu nenužudysi jo tu.

Žiūriu į Valią akių krašteliu.

– Valia, kodėl tu tokia liūdna? – klausiu. – Apie ką svajoji?

– Šiaip sau, – prabyla ji. – Kažkodėl liūdna. Kai buvo karas, tiesiog kariavome. Jeigu ir galvojome, tai tik kad greičiau pasibaigtų. Ši pabaiga atrodė tokia stebuklinga, o išėjo visai paprastai. Dabar ši diena praeis ir vėl...

Valia nutyla, bet aš suprantu, ką ji galvoja.

Staiga man jos pasidaro gaila. Matyt, ji prisimena šiaudinius Polesės kaimo stogus, svirtį prie šulinio ir mažą basakoję mergaitę su kibirais rankose. Savo sąmonėje ji gliaudo tą klausimą, kurį sprendžiame dabar visi. Jame pulsuoja kylanti baimė, kad viltis, kuria mes gyvenome per karą, gali vėl išblėsti...

Iš nusileidusių ant miesto vakaro sutemų lėtai į dangų plaukia aliuminiai pririštų užtvarų aerostatų cigarai. Šiandien jie kyla paskutinį kartą, kad dalyvautų paskutiniame pergalės saliute. Aplink Kremlių visur išdėlioti prožektoriniai priešlėktuvinės gynybos įrenginiai. Merginos pilkomis milinėmis dalykiškai tikrina didžiulių elektrinių akių parengtį. Šiandien jos paskutinį kartą naršys Maskvos dangų.

Atsisveikinau su Valia ir vėl įsilieju į mūsų akademijos karininkų grupę. Mes lėtai braunamės Raudonosios aikštės link. Netrukus bus saliutas, o iš Raudonosios aikštės jis matomas geriausiai.

Nė viena šventinė demonstracija prie Kremliaus neregėjo tiek daug žmonių. Šalia Istorijos muziejaus žmonių srautas kunkuliuoja kaip tiršta vientisa masė. Neįmanoma eiti kur nori. Galima tik įsilieti į srautą ir pasiduoti jo valiai.

Šiame žmogiškos stichijos šurmulyje kaip užburta pilis tyliai ir be gyvybės ženklo miega Kremlius. Virš minios pakilęs granitinis mauzoliejaus platformos kupolas, kur po stikliniu gaubtu amžinu miegu miega vaškinė Sovietų valstybės įkūrėjo figūra. Ant šios platformos paradų ir demonstracijų metu puikuojasi vadai ir vadukai, iš saugaus atstumo už ginkluotų NKVD sargybos durtuvų linijos meiliai šypsosi liaudžiai. Bet šiandien granito platforma tuščia. Nėra ir apsupties linijos durtuvų. Šiandien Raudonoji aikštė visa priklauso liaudžiai. Kaip prieš šimtus metų, kai liaudis prie Kremliaus sienų eidavo švęsti arba maištauti.

Šimtai tūkstančių žmonių. Begalė plačiai atmerktų akių. Jie iš pat ryto eina į Raudonąją aikštę, lyg kažko laukdami žvalgosi. Tyli daugybė juoduojančių galingų garsiakalbių. Tyli kaip suglumęs skolininkas, apsimetantis, kad nepažįsta kreditoriaus. Žmonių aikštėje vis daugėja ir daugėja. Kas juos čia traukia?

Kaip ir anksčiau, nebylioje tyloje snaudžia Kremlius. Kaip sargyba prie senovinių sienų sustingo sidabrinės eglės. Į dangų šauna aštrios Kremliaus bokštų viršūnės. Aukštumoje ant nematomų bokštų virbų rusena rubininės Kremliaus žvaigždės.

Kadaise, kai buvau dar vaikas, mums aiškino, kad raudona penkiakampė žvaigždė – tai komunizmo simbolis, simbolis kraujo, kurį praliejo proletariatas visuose penkiuose žemynuose.

Siūbtelėjo po kojomis žemė. Krūptelėjo pakirdusi iš miego Raudonoji aikštė. Ugnies pliūpsniu virš juodo Kremliaus silueto rausta dangus. Žaibas iš šimtų pabūklų vamzdžių nutvieskia dantytas sienas, strėlinius bokštus, sunkų mauzoliejaus kubą, žvelgiančių į dangų žmonių galvų jūrą. Skrosdamos nakties tamsą, šimtai ugnies juostų sminga į miesto nugalėtojo dangų. Ugnys veržliai kyla į viršų, ropščiasi vis aukščiau ir aukščiau. Akimirkai sustingusios zenite, jos pokšėdamos byra kibirkščiuojančiomis įvairiaspalvėmis žvaigždutėmis. Žvaigždutės plazda, lėtai, lyg nenoromis leidžiasi žemyn; krenta vis greičiau, greičiau, gęsta skrydyje. Nespėjo užgesti paskutinės kibirkštys, kai orą ima drebinti griausmingas salvės gaudesys. Paskutinės pergalės pirmasis saliutas! Paskutinės didžiosios epopėjos sekundės! Atmerk akis, atverk širdį, visiems laikams gaudyk šias sekundes.

Vėl dreba žemė, vėl pergalingo saliuto žaibas nušviečia Kremliaus sienas, juodą dangų ir liaudies sielą. Vėl ropščiasi į dangų ugnys, vėl kaip vilties pragiedruliai blyksteli ir gęsta plazdančios žvaigždutės. Štai ji, pergalė, ugnies vainike! Tu ją matai, jauti jos alsavimą ties savo veidu.

Vaivorykšte mirguliuoja didžiulio fontano srovės – piramidės mirties bausmės vietoje. Upe teka vanduo po mūsų kojomis, srūvantis iš fontano tiesiai į aikštę. Tvyksčioja saliutais dangus. Šoka prožektorių spinduliai. Rūškanai žiūri pro saliutų plyksnius senovinis Palaimintojo Vasilijaus soboras. Be galo, be krašto kunkuliuoja prie Kremliaus sienų žmonių stichija.

Prieš mano akis iš praeities rūko keliasi nauja Raudonoji aikštė.

Rūškanas buvo 1941 metų lapkričio 7-osios švininis rytas. Krintančio sniego maršką kabėjo virš Maskvos. Tokia pat pilka maršką dengė žmonių veidus ir sielas. Šuniška baime stingo Kremliaus įnamių širdys. Kremliuje pūtė skersvėjis. Priešas prie vartų! Puolama Maskva! Žiemos prieblandoje rūškanai dunksojo dantytos Kremliaus sienų viršūnės. Po sniego kepurėmis niaukėsi Kremliaus cerkvių bokštai. Tądien Raudonoji aikštė buvo šalta ir žvarbi.

Kariuomenė pro granito mauzoliejų žygiavo glaudžiomis eilėmis ir apsiginklavusi. Nuo mauzoliejaus platformos už parapeto kaip elgeta tiesė ranką žmogus su miline. Kariai keliavo žygio maršu. Atkišęs ranką žmogus su miline lydėjo divizijas, einančias iš Raudonosios aikštės tiesiai į mūšį Maskvos apylinkėse.

Mano ausyse dar skamba anų dienų maršo dainos žodžiai: „Už gimtąją Maskvą, už sostinę mano...“ Vade, mes įvykdėme priesaiką. Dabar žodis tau.

Nebylus Kremlius. Žvaigždės ant bokštų kraujuoja. Niekas nežino, ką galvoja Kremliaus žmonės. Šiandien jie pasiekė pergalę kartu su liaudimi. Ar rytoj ši ranka vėl negriebs tautos už gerklės?!

Netoliese svirduliuoja du pagyvenę darbininkai. Ant jų galvų sulaužytais snapeliais kepurės, baltų marškinių apykaklės atsegtos. Vyrai vos laikosi ant kojų. Matyt, alus iš tuščio skrandžio trenkė į galvą.

– Stiopa, einam namo! – kviečia vienas su rudais, pageltusiais nuo tabako ūsais.

– Namo? Nenoriu namo! – spiriasi kitas.

– Ko tau čia reikia? Mišios baigėsi. Einam! – tempia ūsočius.

– Palauk, Ivanai... Skelbs dekretą.

– Tu jau turi dekretą – nepramiegok rytoj darbo...

– O aš tau, Ivan, sakau, dekretas bus. Ar tu supranti, kas yra dekretas, ar nesupranti? Kai tik dvylikta valanda – taip dekretas. Kai žvaigždė danguje tekės... Žiūrėk – kur žvaigždė? – svirduliuodamas jis užverčia į dangų galvą ir vedžioja aplinkui pirštu.

– Štai tau žvaigždė, – mosteli ūsočius į raudoną Kremliaus bokšto žvaigždę. – Ir kelnėse žvaigždės šviečia... Einam!

– Kažko trūksta, – sako vienas iš mano palydovų. – Žiūrėk, jau dvylikta valanda, o žmonės stumdosi ir net neketina išsivaikščioti. Juk žino, kad nė velnio nebus, bet kažko laukia.

– Gal traukiam namo? – siūlau.

– Na ne, palauk, – abejoja jis. – Pasižvalgykim dar šiek tiek. Gal iš tikrųjų kas nors bus.

Dar kurį laiką mes be jokio tikslo slampinėjame po aikštę. Žmonės žiūri vienas į kitą, žvalgosi aplinkui, vis dar tikisi vėluojančio stebuklo. Pagaliau, kai Spaso bokšto laikrodžio rodyklės artėja prie pirmos valandos, žmonių masė plūsteli prie metro stočių. Metro veikia iki pirmos. Reikia namo. Kad kartais nepramiegotum darbo.

– O žinai, kažkaip gaila, kad ši diena taip greitai baigėsi, – apgailestauja mano palydovas. – Kažko trūksta.

Namo važiuojame metro traukiniu. Kaip sykis priešais mus sėdi pagyvenusi moteris sunešiota kareivio uniforma. Akivaizdu, kad moteris tik šiandien atvyko iš fronto. Iš nuovargio ji užsimerkė ir snaudžia, svyruodama nuo šono į šoną pagal traukinio taktą.

Kitoje stotelėje į vagoną įlipa leitenantas. Vagone niekas nestovi, tačiau ir sėdimų laisvų vietų nėra. Leitenantas iš eilės apžiūri visų sėdinčių kariškių antpečius. Maskvoje griežtai laikomasi drausmės – laipsniu jaunesnis privalo užleisti vietą vyresniajam.

Leitenanto žvilgsnis stabteli ties kareivio uniformą vilkinčia snaudžiančia moterimi. Jis prieina prie pat jos ir garsiai piktai komanduoja: „Stot!“ Suglumusi moteris atsimerkia ir kaip visi prie komandos pripratę kariškiai automatiškai pašoka ant kojų. Leitenantas šiurkščiai nustumia moterį į šalį ir sėdasi į jos vietą.

– Štai tau ir dovana nugalėtojui, – pro dantis iškošia mano draugas. – Stok – ir užleisk vietą kitiems.

3.

Retai gegužės mėnesį būna tokie bjaurūs orai kaip šiandien, 1945 metų 24 dieną. Nuo ankstyvo ryto virš Maskvos kabo smulkaus lietaus marška, panaši į vandens dulkes. Veltui mes dairomės į dangų vildamiesi, kad lietus liausis. Horizontas užtrauktas lygia purvinai pilka mase. Lyg dangaus jėgos tyčia nusprendė gadinti mums šventinę nuotaiką.

O šventė mums didelė. Šiandien ypatingu vyriausiojo vado įsakymu Raudonojoje aikštėje paskirtas milžiniškas Pergalės paradas. Geriausiųjų apžiūra. Demonstracija pajėgų, kurios parklupdė hitlerinę Vokietiją.

Paradas buvo rengiamas seniai ir kruopščiai. Jau balandžio mėnesį iš fronto buvo siunčiami pavieniai labiausiai mūšiuose pasižymėję kareiviai ir karininkai. Svarbiausias atrankos požymis buvo kovinių apdovanojimų skaičius, ordinai ir medaliai ant kandidatų krūtinių. Tuo metu dar niekas nežinojo, kodėl jie siunčiami į sostinę. Čia jų buvo sudarytos jungtinės dalys. Kiekvienam frontui atstovavo vienas jungtinis pulkas su kariuomenės rūšių padaliniais. Jungtinės dalys gavo naują paradinę aprangą, kokią iki šiol buvo matę tik paveikslėliuose. Daugiau kaip mėnesį vyko specialios rikiuotės pratybos. Maskviečiai ne kartą laužė galvas – kokio velnio narsios kuopos ir batalionai, nuo kojų iki galvos apkarstyti ordinais, šauniai paradiniu žingsniu marširuoja gatvėmis, kai frontuose vyksta nuožmūs mūšiai.

Mūsų akademijos klausytojai, atrinkti į Pergalės paradą, kasdien plušėdami po keturias valandas rikiuotės pratybose ant akmeninio aikštės grindinio, nuklaipė ne vieną batų porą. Mus dresavo ypač griežtai, nes akademijoje rikiuotės pratybos buvo laikomos trečiaeiliu dalyku ir normaliais laikais to beveik nedarydavome. Dabar mes buvom verčiami prisiminti pėstininkų išmintį. Daug lengviau vesti batalioną pagal azimutą, nei pačiam šlifuoti lygiavimą 24 žmonių eilėje, kartu užverčiant koją devyniasdešimties laipsnių kampu, iškreipus kaklą ir išsprogdinus akis pagal komandą „Lygiuok dešinėn!“ Be to, dar reikia šaukti „Ur-r-ra!“.

Rengdamiesi paradui mes iki akinamo blizgesio nušveitėme sagas ir diržų sagtis, kruopščiai pritaikėme naujus dvieilius mundurus, specialiai skirtus parado dalyviams, prisisiuvome naujus antpečius. Mums net davė naujas kepures ir chrominius „A“ kategorijos batus, priklausančius tik vyresniesiems karininkams. Matyt, Kremliaus šeimininkai dėl būsimo spektaklio nepašykštėjo. Dėl to kiti klausytojai, neragavę šio dosnumo, mus tikino, kad po parado visas dovanas atims.

Ir va dabar šis be perstojo dulkiantis lietus. Dėl prastų orų civilinė demonstracija atšaukta, bus tik karinis paradas. Kariškiai šlapti lietuje įpratę.

Kol ateina eilė eiti į Raudonąją aikštę, mes jau permirkome kiaurai, kaip vištos. Tačiau nepaisant to, kad vanduo teka tiesiai už apykaklės, mūsų nuotaika kuo puikiausia.

Raudonoji aikštė. Sunkiai kabo raudoni audeklai ant VCIK'o ir Istorijos muziejaus pastatų. Dienos šviesoje aikštė atrodo visai kitaip, negu naktį švysčiojant saliutams. Blaiviai ir paprastai. Lyg tai kelias čia ne baigtųsi, o tik prasidėtų. Pilkas kelias į pilką ateitį.

Lygiavimas dešinėn! Suakmenėjusios galvos posūkyje, sustingusiame akių lygiavime kartu su maršu slenka pro mus Kremliaus sienos. Ten, mauzoliejaus tribūnoje, į kurią nukreiptos defiliuojančių paradiniu maršu jungtinių pulkų akys, stovi Vadas, mūsų skausmas ir šlovė. Šiandien pergalės labui jis nusižengė savo nuolat rodomam kuklumui. Šiandien jis žėri prašmatnia generalisimo uniforma. Pasirašydamas įsakymą suteikti draugui Stalinui karinį Sovietų Sąjungos generalisimo laipsnį, Josifas Visarionovičius tikriausiai susiraukė prisiminęs savo kolegas Franką ir Čan Kaiši.

Pirmas Raudonąja aikšte žygiuoja jungtinis Gynybos liaudies komisariato ir Maskvos garnizono pulkas. Pirmi tarp pirmųjų, geriausi iš geriausių. Paskui jį mušdamas koja eina I Ukrainos fronto jungtinis pulkas, visada buvęs svarbiausio smūgio smaigalyje ir šturmavęs Berlyną.

Eina jungtiniai pergalės ir šlovės pulkai. Jie daug kuo skiriasi – su mėlynais kombinezonais ir odiniais šalmais tankistai, kazokų kavalerijos dalys su čerkesėmis ir raudonais bei mėlynais gobtuvais, auksiniais sparniukais lakūnai. Tarsi nesibaigianti pilkai žalia juosta žengia narsieji pėstininkai. Jų skirtingos spalvos oda, skirtinga kalba. Bendra tik viena – kiekvieno krūtinė dega narsumo ir didvyriškumo ugnimi, Didžiojo tėvynės karo ordinais ir medaliais, ištikimo kovinio tarnavimo Tėvynei įrodymu.

Kiekvieno jungtinio pulko priešakyje žengia nusipelnę frontų generolai. Pilkai mėlyni mundurai, sidabriniai paradiniai diržai ir nikeliuotų palašų portupėjos, lakuoti batų aulai. Paauksuotos sagos, kepurės, ordinai. Spinduliuoja žvaigždės, žėri ordinai. Kadaise buvę kuklūs proletariniai generolai pasikeitė.

Sustiprinti dešimtimis galingų garsiakalbių, pergalingajai armijai virš Raudonosios aikštės aidi partijos ir vyriausybės vadų sveikinimai.

Plazdėdamos paskutiniame skrydyje prie mauzoliejaus papėdės viena po kitos krenta kadaise išdidžiai žygiavusių per Europą trofėjinės vokiečių divizijų, SS smogikų vėliavos, buvusios šlovės blizgučiai. Dabar jos beformės voliojasi nieko vertoje krūvoje po mūsų kojomis prie Kremliaus sienos.

Nors merkia lietus, nors kiaurai peršlapo mundurai, mums lengva ir džiugu. Tai paskutinis iškilmingas didžios kovos aktas. Dėl šios dienos mes aukojome daug – žydinčius miestus ir kaimus, milijonus geriausių mūsų tėvynės žmonių gyvybių. Dar ilgai žiojės „gyvybinės erdvės" ieškotojų mūsų šaliai padarytos kruvinos žaizdos. Dar ilgai žemdirbio plūgas rusų žemėje vers svetimus kaulus, dar daug metų javų laukuose styros apdegę tankai.

Bet tai jau praeitis. Mes baigėme mūšį kaip didvyriai ir nugalėtojai. Atkakliu darbu mes užgydysime karo padarytas žaizdas ir gyvensime taikiai ir laimingai. Gyvensime

naują gyvenimą – be abejo, geriau negu prieš karą. Suvokdami pergalę mes daug ką pamirštame ir viltingai žvelgiame į ateitį.

Sunkia eisena žengia pagyvenęs augalotas seržantas. Uola, o ne žmogus. Šitokie mirties valandą nekviečia mamos, šitokie miršta tylėdami, suleidę pirštus į gimtąją žemę. Didžiuliai Zaporožės Sečės laikų ūsai. Įdegęs saulėje, lyg plūgo išarti plėšiniai, raukšlių išvagotas veidas. Ant seno seržanto krūtinės ištisa galerija ordinų.

Visą gyvenimą seržantas mojavo pjautuvu ir kūju, tačiau negalėjo kęsti jų atvaizdų raudoname fone su įvairiausiomis komunistinėmis pasakaitėmis. Nepaisant to, šiandien jis atstatęs krūtinę su daugybe ordinų, ant kurių visų iki vieno prilipdyti šie įkyrūs simboliai.

Fronte seržantas saugojo ne tiek savo galvą, kiek savo vešlius ūsus. Kolektyvizacijos metais jis tikriausiai jeigu ir ne nuskuto, tai šiek tiek juos patrumpino – kad nelaikytų buože. Tuomet buvo baisiau negu fronte. Tuomet niekas nežinojo, pas ką ir kada likimas pabels į duris. O dabar padvelkė laisve. Galima ir ūsus auginti.

Karo metais daugelis net jaunų kareivių želdino ūsus ir barzdas. Iki karo toks nesivaržymas buvo pavojingas. Maža barzda – trockistas, barzda kaip kastuvėlis – buožė, ilga – popas. Buvo pirklių, šventikų, generolų barzdos. Dėl ūsų buvo nė kiek geriau. Maži ūsiukai – baltagvardietis, dideli – policininkas. Tik žiūrėk, kad už šį išorinį socialinį požymį neatsidurtum už grotų.

O šiandien senas seržantas nė nežino, kuo labiau didžiuotis – ūsais ar ordinais.

Daug kas pasikeitė per karą. Labai daug. Ar būtų kas iki karo bent žodį taręs apie Georgijaus kryžius? Jau nekalbant apie jų turėjimą namie ar rodymą. Išmėtė juos Georgijaus kryžiaus kavalieriai arba užkasė kuo toliau ir giliau. O štai šiandien Raudonojoje aikštėje prie Kremliaus sienos išdidžiai žengia senas seržantas, ir ant jo krūtinės kartu su sovietiniais ordinais puikuojasi keturi Georgijai. Paskui bandykite kam nors sakyti, kad sovietų valdžia neevoliucionavo, kad rytoj nenaikins kolchozų? O ar neatidarė cerkvių, ar neskelbia gerosios žinios varpinių varpai?

Iki karo šimtai tūkstančių kunigų buvo likviduoti kaip „liaudies opiumas“. Apie nedaugelį anų, kuriuos kaip išimtį paliko laisvėje, sovietiniai žmonės žinojo tik viena – jie visi yra NKVD informatoriai. Kiekvieną vakarą dangstydamiesi tamsa jie nerdavo pro NKVD duris su tam tikra informacija apie savo parapijiečius.

O dabar skelbiama religijos laisvė. Maskvoje atidaryta Dvasinė seminarija ir... Ypatingasis komitetas religijos reikalams prie SSRS SNK, kuriam vadovauja draugas Karpovas. Cerkvę pririšo prie grandinės, kad saugotų valstybę. Dabar ji patyrusi ir bus klusni.

Visoje šioje komedijoje mus stebina viena. Naujai atidarytos cerkvės sausakimšos žmonių. Jungtuvės cerkvėje tampa nauja mada, ypač kaimuose. Nepaisant visko, liaudies sieloje religija nesunaikinta. Bet kaip Kremliaus akademijos klausytojas aš per daug gerai nutuokiu kai kuriuos dalykus. Man nesinori vėliau iš akademijos

viršininko rankų gauti cerkvėje darytas nuotraukas ir išgirsti pastabą: „Jūs tikriausiai pamiršote, kad akademijos klausytojams griežtai draudžiama fotografuotis kur nors kitur, išskyrus akademijos reikalui?“

Šios klaidos yra dažna dingstis atsikratyti klausytojų.

Dabar Maskvoje kartais skamba per stebuklą išlikę varpai. Kunigai skubiai grąžinami iš Sibiro: iš katorgos – tiesiai prie altoriaus. Dar neužsitraukė ganytojo nuospaudos nuo kirvio, o jis jau aukoja mišias, kad atsiųstų iš aukštybių pergalę ir... už Vado sveikatą. Žmonės klauso varpų skambesio neslėpdami džiaugsmo. Kartu jie nė kiek neabejoja, kad naujieji ganytojai neišvengiamai bendrauja su NKVD.

Tokia jau tvarka NKVD – savo senų klientų nepamiršta. Dauguma NKVD kalinių, atlikusių aštuonerių ar dešimties metų bausmę, gauna pasiūlymą būti NKVD informatoriais. „Pateisinkite šį pasitikėjimą, kurį mes rodome išleisdami jus į laisvę!“ – sakoma jiems tuomet. Reakcinėse šalyse atsėdėjai savo terminą – ir mauk. Pas mus žmogus apgaubtas dideliu rūpesčiu. Laisvę jis gauna kaip malonę ir privalo už ją dėkoti bei užsitarnauti „pasitikėjimą“.

Raudonoji aikštė liepsnoja ordinais. Karo metais atsirado daug naujų ordinų. Ordinai taip pat atsigrįžo atgal. 1944 metų trijų laipsnių kareivių ordinai „Šlovė“ ir medalis „Už dalyvavimą 1941–1945 metų Didžiajame tėvynės kare“ aiškiai pasiskolinti iš juodos ir oranžinės Georgijaus juostos. Karo laivyne admirolams ir kapitonams įvesti ordinai „Ušakovas“ ir „Nachimovas“, o jūrininkams to paties pavadinimo medaliai. Armijos generolai puošiasi „Suvorovo“, „Kutuzovo“ ordinais, o vyresnieji karininkai – „Aleksandro Nevskio“ ir „Bogdano Chmelnickio“. Labiausiai paplitęs „Tėvynės karo“ ordinas. Ne šiaip sau karo, o Tėvynės. Maršalams skiriamas ypatingas „Pergalės“ ordinas iš aukso, platinos ir briliantų, kainuojantis 200 000 rublių. Ordinų žvaigždės nors ir liko penkiakampės, bet pradėjo spindėti ir gerokai panėšėti į Jekaterinos laikų žvaigždes. Atsirado gvardijos, gvardiečių vėliavos ir ženkleliai. O anksčiau? Gink Dieve tariant šį žodį.

Naujajame statute atsirado oficialus sveikinimas „Sveiki gyvi!“ Tai vietoje „Sveiki, drauge pulkininke!“ Kol kareiviai batalionuose plėšo kakarinę mokydamiesi naują „Sve-e-e...“, jau visai rimtai šnekama, kad netrukus į generolus reikės kreiptis „Jūsų prakilnybe!“

O ko verti auksiniai antpečiai? Juk anksčiau NKVD tardytojo lūpose jie buvo grėsmingas kaltinimas – „auksapetis“. Žygiuojančių parade generolų diržai visai tokie patys kaip buvusių caro generolų portretuose – sidabriniai ir šlakuoti. „Internacionalas“ pakeistas „Sovietų Sąjungos himnu“. Įkyrus kvietimas „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ iš savo įprastinės vietos virš pavadinimo „Pravda“ išnyko.

Ką čia ir kalbėti, ledai pajudėjo! Jeigu ir toliau taip bus, tai greitai ir kolchozus panaikins. Kaip įprasta: „Turint omenyje socializmo statybos laimėjimus...“

Jei dabar Leninas iš po savo mokinio kojų atsikeltų ir nuo mauzoliejaus platformos pažvelgtų į Raudonąją aikštę, tai jis, be abejo, pasibaisėtų, kad nesilaikoma principų, dėl kurių vyko 1917 metų proletarinė revoliucija. Kur mes atėjome? Arba kur mes einame?

Juk pagal paskutinį SSRS Aukščiausiojo Sovieto įsaką atsargos generolai gauna žemės sklypą visiems laikams ir neatlyginamų paskolų sodybai statyti. Štai jums ir dvarininkai socializmo sąlygomis! Vienintelė kliūtis prie šių gėrybių yra faktas, kad didžioji sovietų generolų pusė savo karjerą baigia NKVD.

Taip, nuo šių naujovių tiesiog galva svaigsta!

Raudonąja aikšte žygiuoja pergalę iškovojusi armija. Žingsnių aidas atsimuša mano širdyje. Man šiandien armija ne tik karinė tarnyba – armijoje pirmą kartą pažinau Tėvynę. Iki tol jaučiausi tik kaip marksistinės klasifikacijos ameba. Iki karo gyvenau iliuziniame naujų sąvokų pasaulyje – komunizmas, socializmas, sovchozai, kolchozai. Laikraščiuose mačiau milžiniškus skaičius, gražius žodžius ir šūkius, traktorius ir gamyklas, naujus namus ir statybas. Be to, savo asmenine patirtimi kartu su visa liaudimi ištvėriau nežmoniškus sunkumus ir žiaurumą, bet teisinau visa tai „didžiojo persilaužimo" būtinybe.

Kai prasidėjo karas, pamačiau bejėgiškumą visą šio pasaulio, kuriame propagandos užhipnotizuotas gyveno sovietinis žmogus. Vėliau pažinau kai ką svarbesnio – pažinau tautą. Pirmą kartą pasijutau esąs tautos narys, o ne marksistinės klasifikacijos vienetas. Tai aplankė ne tik mano sielą, bet milijonų žmonių sielas. Tai įvyko ne dėl Kremliaus nacionalinės, tėvynės politikos manevro. Kremliaus manevras yra tik rezultatas, neišvengiama išeitis iš susidariusios padėties.

Karas sudrumstė šalį iki dugno, pakėlė į paviršių tai, kas glūdėjo pačiose gelmėse. Užnugaryje atsidūrė visos dirbtinės dekoracijos ir pasaulį vėl išvydo tikroji jėga – žmogus toks, koks jis yra. Žmogus gimsta kraujuodamas ir kentėdamas, kraujyje ir kančiose žmonės vienas kitą pažįsta.

Fronte mačiau pagyvenusių žmonių, niekada neregėjusių geležinkelio. Bet šie miškų žmonės, laikydami rankoje butelį su benzinu, kuris kareiviui tiek pat naudingas, kaip numirėliui aspirinas, nė per žingsnį nesitraukė nuo tankų. Kareiviai susižavėję pasakojo, kokie jų kraštuose auga grybai ir uogos, kokios ten bitės ir kokie paukščiai. Paskui, širsdami, kam sutrukdė, jie atremdavo pikiruojančių bombonešių atakas. Kiekvienas iš jų savaip, tylomis arba šykščiais neįmantriais žodžiais liudijo viena, kas siejo mus visus – žmogų, amžių nugludintą, mėgstantį savo tvarką, savo gyvenimo būdą, mylintį savo šalį ir tautą. Tai nebuvo atsitraukimas atgal į praeitį. Tai buvo tik pasaulėžiūros plėtra, požiūris į dalykus be propagandinių akidangčių, kai nieko nematai, kas užnugaryje ir iš šonų.

Susidūrus su tikruoju gyvenimu, nublanko ir ėmė atrodyti esanti negyva visos dialektinio materializmo teorijos schema. Supratau, kad visa tai, kam mes ketvirtį

amžiaus aukojome siaubingas aukas – visa tai, jeigu ir ne kliedinčio eksperimentatoriaus užmačia, tai geriausiu atveju eksperimentas, reikalaujantis daugelio pataisymų. Šiandien, žygiuodamas Raudonąja aikšte, nematau išeities, bet esu tvirtai įsitikinęs klaidingumu to, dėl ko mes gyvenome iki karo.

Raudonojoje aikštėje griaudžia Pergalės paradas. Narsūs kareiviai mėlynais kombinezonais išlindo iš atvirų sunkiųjų tankų ir savaeigių pabūklų angų. Jie išraiškingai mojuoja raudonomis vėliavėlėmis, didžiuojasi savo auksiniais antpečiais ir Georgijaus juostomis. Jie saliutuoja Kremliaus sienoms ir Vadui, kuriam ant pečių – konservų dėžutės dydžio antpečiai.

Generalisime, šiandien tave sveikiname su pergale taip, kaip ir tu mus sveikini!

Bet tau priminsime, – atsimeni 1941 metų vasarą? Pameni, kaip tu graudžius verksmus užtraukei: „Brangūs broliai ir seserys, piliečiai ir pilietės...“ Tuomet savo ausimis netikėjome. Ketvirtį amžiaus tu siundei brolį prieš seserį, seserį prieš brolį. Iki šiol žodis „pilietis“ skambėjo tik NKVD tardytojo užstalėje kaip kreipinys į svetimą elementą. Kur dingo tavo komunistai, komisarai, politiniai darbuotojai ir kitokie „draugai“? Tu buvai teisus kreipdamasis į mus „piliečiai ir pilietės“. Mes tau buvome ne draugai! Pajutęs ant kaklo kilpą, tu pakvietei į talką liaudį. Mes išgirdome. Žuvome, bet kovojome. Alkome, bet dirbome. Ir mes nugalėjome. Mes – mes, o ne generalisimas Stalinas ir kompartija. Ateityje – prisimink praeitį! O šiandien pergalės garbei iš visų jėgų griausmingai traukiu trigubą „Ur-r-ra!“ Tedreba Kremliaus sienos.

Taip praėjo Pergalės šventė. Visada, kai minėsiu šias dienas, prisiminsiu tą džiaugsmingą virpulį krūtinėje, tą kylantį gerklėn jausmą, kurį jaučiau kunkuliuojantį Pergalės dieną. Taip, užvertęs į žvaigždes galvą, kaukia lyg vilkas nugalėtojas. Jis džiaugiasi laisvu keliu į priekį, į ateitį.

IV
SKYRIUS

Racionalus grūdas

1.

Neseniai akademijoje įvyko ypatingas atsitikimas. Vidury baltos dienos kaip absurdiško atsitikimo auka žuvo vienas karininkas. Kapitonas, ką tik baigęs paskutinį japonų skyriaus kursą, gavęs itin puikią paskyrą dirbti užsienyje, laimingai gyveno santuokoje. Atrodo, žmogus stovėjo ant tvirto laimės slenksčio. Kas galėjo numatyti, kad po kelių valandų jį ištiks tragiška lemtis?!

Akademijos fasadas yra Voločajevo gatvėje. Penkiasdešimties metrų laisvas protarpis tarp pastatų buvo atitvertas įprasta grota. Teikdamas ypatingą svarbą ne tik auklėtinių, bet ir pastatų išvaizdai, generolas Bijazis įsakė nugriauti senąją tvorą ir jos vietoje sukurti ką nors didingesnio.

Kai tvorą nugriovė, klausytojai ėmė naudotis tiesesniu patogesniu keliu į tramvajų stotelę. Iki šiol tekdavo sukti gerokai į šoną pro kontrolinį postą. Naudodamiesi proga visi akademijos žmonės ateidavo ir išeidavo pro naujus vartus. Pastebėjęs šią netvarką, generolas įsakė išlaužoje pastatyti sargybinį ir griežtai paliepė nieko nepraleisti. Bet negi gali vienas sargybinis kontroliuoti penkiasdešimt metrų tarpą, pro kurį vaikšto tavo draugai? Tada generolas prigriebė sargybinius grasindamas belange.

– Ką man daryti, drauge generole? – aikštijosi sargybinis. – Šauti?

– Taip, šauti! Postas – šventas reikalas. Statutą mokate? – atsakė generolas.

Baigėsi paskaitos ir į tramvajų vedančios išlaužos link nuskubėjo karininkų virtinė. Veltui sargybinis šaukė ir grasino iki užkimimo – niekas negelbėjo. Tuo metu eilinės apžiūros dingstimi pasirodė apvali generolo figūra. Kaip visada, nekreipdamas dėmesio į draudimą, pro sargybinį ėjo kapitonas – japonas.

– Stot! – nevilties apimtas šūktelėjo sargybinis.

Paskendęs savo mintyse, kapitonas žingsniavo tolyn nė neatsigręždamas.

– Stot! Šausiu! – vėl subliovė sargybinis.

Kapitonas tolo, o generolas vis artėjo.

Nesitverdamas savo kailyje, sargybinis kilstelėjo šautuvą ir nesitaikydamas iššovė. Buvo ketvirta valanda dienos, gatvė pilna žmonių, sargybinis buvo taip sumišęs, kad šaudydamas į taikinį vargu ar būtų pataikęs. Tačiau lemtinga kulka savo aukos neaplenkė! Lyg pakirstas kapitonas peršauta galva griuvo ant grindinio. Visą karą išbuvus užnugaryje ir net negirdėjus kulkos švilpesio – prabėgus kelioms dienoms po karo imk sau ir mirk nuo draugo kulkos Maskvos gatvėje! Ką po to galima pasakyti? Lemtis!

Sargybinis, aišku, nenukentėjo. Nors atvejis skandalingas, tačiau generolas sargybiniui pareiškė padėką „už puikią tarnybą sargyboje“. Tokiais atvejais sargybinio bausti negalima, nes tai neigiamai paveiktų kitus sargybinius. „Poste geriau nušauti nekaltą, negu pražiopsoti priešą“ – tai kareiviškas dėsnis.

Šis atsitikimas mane privertė susimąstyti apie likimą. „Nuo likimo nepabėgsi!“ – sako mūsų senoliai. Dabar mes tuo netikime. Tiksliau, mus moko netikėti. Kad labiau tikėtume Vadu.

Šiandien susimąstyti apie savo likimą priežasčių turiu daugiau negu bet kada. Akademija baigta ir stoviu ant savo gyvenimo naujo etapo slenksčio, jeigu vaizdžiau pasakyčiau – ant gyvenimo kryžkelės. Man šie gyvenimo keliai gana aiškūs, be to, man aiškiausias vienas dalykas – kai nueisiu vienu iš šių kelių, juo grįžti nebegalėsiu. Šiandien dar turiu šiokį tokį pasirinkimą, todėl savo kelią privalau gerai apgalvoti.

Pastaruoju metu kartais girdėdavau gandų, kad aš siūlomas kandidatu į etatinius akademijos dėstytojus. Apskritai apie puikesnę perspektyvą nėra ko ir svajoti. Tai akademijos absolventų galimybių viršūnė. Akademijos dėstytojai dažnai keičiasi. Iš esmės tai karštasis Generalinio štabo rezervas, į kurį dirsčiojama kiekvieną kartą, kai reikia specializuotis užsienyje. Šiandien gali būti siunčiamas į Europą, rytoj – į Ameriką. Važiuoji kaip garbingos delegacijos pagalbininkas, bet visada turi savarankišką ir atsakingą užduotį. Grįžęs į Maskvą atsiskaitai ne įstaigai, siuntusiai delegaciją, o atitinkamam Generalinio štabo skyriui.

Visai neseniai vienas akademijos dėstytojas buvo komandiruotas į išvyką po Čekoslovakiją, Austriją ir kitas Vidurio Europos šalis. Važiavo jis kaip „vertėjas“ kartu su pasaulinio masto sovietų botanikos profesoriumi, SSRS Mokslų akademijos nariu. Kokias gėlytes skins profesorius su tokiu „vertėju“ ir kas kam paklūsta, atspėti nesunku.

Likęs dirbti akademijoje nuolat esi viliojančių kelių kryžkelėje. Darbuotojai labai gerai informuoti apie Generalinio štabo užkulisius. Labai svarbūs dalykai yra gebėjimas pralįsti, protekcijos, ryšiai. Čia visada atsiranda proga nepastebimai keisti savo likimą. Tai jau nebe aklas atsitikimas, ištraukęs mane naktį iš Leningrado fronto miškų ir įmetęs į Kremliaus akademijos katilą. Trumpai sakant, būti darbuotoju yra geriausias daugumos akademijos auklėtinių išsvajotos karjeros kelias.

Pirmą kartą sužinojęs apie savo kandidatūrą, pajutau prieštaringus jausmus.

Viena vertus – Maskva, nauja rūmų atmosfera, didžiulės galimybės. Čia plati veikla ir gundančios ateities perspektyvas.

Bet... Yra rimtas ir svarus „bet“. Šis kelias veda tik pirmyn. Reikia vien atsigręžti atgal arba pasukti į šoną – ir tu žuvęs. Norint šiuo keliu eiti, būtina visiška vidinė darna ir tikėjimas savo teisumu. Aišku, yra ir pakaitalai – veidmainystė, karjeros siekis bet kuria kaina, neprincipingumas. Esu Stalino epochos auklėtinis ir gerai žinau, kad šie pakaitalai sovietų gyvenime vaidina esminį vaidmenį. Bet vis tiek tai tik pakaitalai ir jie toli nenuves. Aš ne naivus berniukas ir ne vargšų šelpėjas, siekdamas aukščiausių tikslų galiu pateisinti abejotinų priemonių būtinumą. Bet dėl to reikia tikėti savo galutinio tikslo tyrumu. Deja, turėdamas savo siekį, šiandien tikslo tyrumu dar netikiu.

Kartais šis pusiausvyros neturėjimas man kelia apmaudą. Kurio galo savo sieloje knebinėtis? Šiuo požiūriu save kontroliuodavau nuolat. Negalima atpalaiduoti „inteligentiškų“ jausmų. Tokie žmonės pasmerkti žūčiai. Kad sovietų sąlygomis išgyventum, reikia turėti vilko dantis ir lapės uodegą. Nugvelbei ką nors, tad mėtyk pėdas. Kartais ieškodamas savo žalingo „minkštakūniškumo“ atsigrįžtu į savo praeitį. Ne, atrodo, šio trūkumo neturiu.

Man reikia laiko, kad galėčiau sutvarkyti savo mintis ir jausmus. Karo metai tiesiog išvedė iš dvasinės pusiausvyros. Laikinai reikia pakeisti aplinką, viską blaiviai įvertinti pažvelgus iš šalies. Taip dailininkas žvelgia į savo darbo vaisių, paėjėjęs toliau nuo molberto arba žiūrėdamas per tolinančią linzę.

Po Pergalės dienos triukšmo Maskvos atmosfera per daug pilka ir vienoda. Europoje pučia gaivūs vėjai, ten vyksta didžiulis istorinis lūžis. Po trumpų komandiruočių grįžę iš Vakarų, akademijos klausytojai pasakoja įdomius dalykus. Man ne pro šalį būtų susipažinti su pacientu, kurį pagal savo pareigas turiu gydyti.

Tikslingiausia būtų vykti padirbėti į okupuotas Europos šalis. Ten, kitoje terpėje, pačiame centre to, ką mes šiame kare laimėjome, kūrybiniame darbe vėl atgausiu prarastą pusiausvyrą ir grįšiu atgal į Maskvą sužinojęs tai, ko man reikia mano būsimame darbe ir gyvenime. Šiaip ar taip, vis tiek esu Generalinio štabo rezerve.

Šių samprotavimų kamuojamas pasitariau su papulkininkiu Taube.

Papulkininkis, profesorius baronas von Taubė – vienas pulkininko Gorochovo iš mokymo dalies pavaduotojų. Akademijoje jis yra lyg savotiškas muziejaus egzempliorius, tačiau kartu dėl savo puikių žinių ir gebėjimų nepakeičiamas. Nepaisant kompromituojančio „von“, papulkininkio Taubės vardas turi svorį, o jo žodis neretai yra lemiamas. Klausytojai jį vertina kaip labai kultūringą, dalykišką ir dėmesingą karininką – auklėtoją, su kuriuo galima atvirai pasikalbėti.

Be papulkininkio Taubės, akademijoje gerai žinomas generolas majoras Ignatjevas. Jaunystėje jis buvo paskutinio caro pažas, carinio Generalinio štabo akademijos

auklėtinis, ilgus metus caro karo atašė Paryžiuje. Po revoliucijos jis ilgai gyveno emigracijoje, bet ketvirtame dešimtmetyje jis dėl kažkokių priežasčių pasidavė nugalėtojo malonei. Studentiškam jaunimui jis didelis autoritetas dėl savo dviejų memuarų knygų „Penkiasdešimt metų rikiuotėje“. Šiandien buvęs kavalergardas ir grafas Ignatjevas vėl gavo generolo mundurą ir net Raudonosios armijos operetinio istoriografo pareigas. Žinoma, juo nepasitikima ir jo pagrindinė užduotis – demonstruoti sovietų valdžios pakantumą atgailaujantiesiems. Savo memuaruose jis sumuoja gana miglotas priežastis, kurios skatino jį grįžti. Maskvoje atvirai kalbama, jog jam Paryžiaus restoranuose tiesiog pabodo plauti indus.

Paskutiniais karo metais buvo keli daugiau ar mažiau žinomų emigrantų grįžimo į SSRS atvejai. Neseniai į Maskvą atvyko kadaise buvęs garsus rašytojas Kuprinas. Maskviečiai taip pasakoja apie jo atvykimą. Išlipęs Maskvos stotyje, Kuprinas pastatė savo lagaminus ir atsiklaupęs pabučiavo gimtąją žemę. Kai atsistojo ir siekė savo lagaminų, jų jau nebuvo likę nė kvapo.

Neseniai mudu su Beliavskiu lankėmės Aleksandro Vertinskio koncerte. Jo viešas pasirodymas mums buvo netikėtas, ir dauguma žmonių jį vertino kaip vyriausybės naujos liberalizacijos apraišką. Tiesa, koncertuoti jam buvo leidžiama tik mažuose klubuose Maskvos pakraščiuose. Šis faktas buvo malonesnis negu pats Vertinskio menas. Senas paliegėlis, lydimas jaunutės žmonos dainininkės, iš scenos sklinda morfijaus kvapas, o visa figūra graudžiai ir grasiai primena: „Sušelpkite buvusį žmogų!“ Praeities šydas malonesnis negu prisikėlęs lavonas.

Kas ėjo praėjo. „*Gutta cavat lapidem*“ – sakė romėnai. Lašas po lašo ir akmenį pratašo, o laikas – žmogų. Be reikalo kai kas pamiršta, užsisklendžia iliuziniame praeities pasaulyje, vengia susitaikyti su šia vieta ir padėtimi, kurią pasiūlė jų pačių sukurta istorija. Žinoma, Vertinskis nėra dvasinis idealas arba praeities modelis. Bet mes turėjome ir kitokių būdų patikrinti istorijos laiką.

Gal ir nesąmoningai, bet rodydama naujajai kartai senąjį pasaulį, sovietų valdžia padarė protingą gestą. Savo akimis, be jokios propagandos mes aiškiai supratome, kaip toli į priekį pažengė laikas ir mūsų interesai.

Papulkininkis Taubė įdėmiai išklausė mano argumentus – žinoma, aš nė žodžiu neprasitariau apie savo vidines abejones – ir, neišbraukdamas mano kandidatūros likti akademijoje, pažadėjo tarpininkauti aukščiausiose instancijose dėl mano komandiruotės į užsienį.

Be papulkininkio, spustelėjau dar kai kuriuos mygtukus, darančius įtaką skiriant absolventus į darbą. Šiuo atveju veikti reikia atsargiai ir žinoti, ką ir kam sakyti. Kartais siekiant norimo rezultato reikia sukurti visiškai priešingo noro regimybę. Kas parodo savo norą vykti į užsienį tiesiogiai, tas į jį nepateks niekada.

Po kurio laiko mane iškvietė į pulkininko Gorochovo kabinetą. Pulkininkas priėmė mane kaip seną pažįstamą.

– A, majoras Klimovas! Malonu jus matyti, – pradėjo jis taip meiliai, lyg būtų tik ir svajojęs mane susitikti.

Susikaupiau. Kuo meiliau pulkininkas kalba, tuo netikėtesnis gali būti pokalbio rezultatas.

– Vis dėlto jūs manęs nepaklausėte. Sprukote iš rytinio, – lyg bartų neklaužadą berniuką linguoja galvą pulkininkas. – Jums niekada nedovanočiau, jeigu ne tie geri atsiliepimai.

Laukdamas, kada pulkininkas pradės kalbėti apie reikalą, tyliu. Žinoma, jis kvietė mane ne tam, kad bertų pagyras.

– Vadinasi, jums norisi padirbėti laisvėje? – skamba draugiškas klausimas.

Nustebęs pakeliu antakius.

– Iš pradžių norėjome jus palikti čia, – sako pulkininkas. – Dabar yra siūlymas leisti jums padirbėti ir įrodyti savo tinkamumą kitoje vietoje. Manau, kad nebuvo apsieita be jūsų asmeninės įtakos...

Jis žiūri į mane pusiau klausiamai, pusiau ironiškai. Be abejo, jis anuomet suprato mano vaidmenį, kai buvau pervestas iš Rytų fakulteto į Vakarų.

– Jūsų komandiruotei nepriešťarauju, – patylėjęs sako pulkininkas. – Manau, jūs nepriešťaraujate taip pat.

Sėdžiu abejinga veido išraiška. Nereikalingas smalsumas ir klausimai Generalinio štabo karininkams nepriimtini. Čia labiau nei kur kitur galioja sena taisyklė: žodis – sidabras, tylėjimas – auksas. Kai kas mano, kad menas tylėti ir klausyti – gana reta žmonių savybė. Dauguma nori parodyti save, o ne pažinti pašnekovą.

– Jūs turite vienintelį trūkumą, – toliau dėsto pulkininkas. – Kodėl iki šiol esate ne partijos narys?

– Drauge pulkininke, šioje akademijoje aš dar tik metai, – aiškinu. – Stojant į partiją reikia trijų partijos narių, kurie pagal bendrą darbą mane pažintų ne mažiau kaip trejus metus, rekomendacijų.

– Na, o anksčiau?

– Iki šiol neturėjau progos būti vienoje vietoje daugiau kaip dvejus metus.

Man nežti liežuvį pasakyti pulkininkui tiesą:

– Manau, kad žmogus turi ateiti į partiją jau būdamas patyrusiu visuomenės nariu, o ne naudoti partiją kaip karjeros trampliną.

Juk dauguma „tikrų“ šiuolaikinių komunistų elgiasi kaip tik taip. Būtent jie, stengdamiesi parodyti savo ištikimybę partijos veiklai, kelia didžiausią triukšmą. Tie, kurie iškyla savo pačių pastangomis ir vėliau būtinumo verčiami stoja į partiją, yra tik pasyvūs ir nebylūs pakeleiviai.

Bet negi tokius dalykus galima sakyti? Tai reiškia tam tikrą svyravimą, dvejojimą. O sovietas, jeigu jis nori gyventi, jau nuo gimimo dienos privalo besąlygiškai tikėti partijos linijos tyrumu. Būčiau blogas diplomatijos akademijos auklėtinis, jeigu

sumanyčiau atvirai kalbėtis su pulkininku. „Niekada nepasiduokite pirmajam širdies postūmiui, nes jis pats nuoširdžiausias ir tyriausias!“ – teigė Šarlis Taleiranas.

– Manau, kai mes susitiksime vėl, jūs jau nebeturėsite šio trūkumo, – baigia pulkininkas. – Šiaip jūsų charakteristikos nepriekaištingos. Jūsų asmens byla bus perduota vyriausiajai Kadrų valdybai, kuri išbandys jus praktinėje veikloje.

Po pokalbio su pulkininku Gorochovu laukiu, kol pakvies į eilinį anketinį patikrinimą aukščiausiose instancijose.

Paprastai prieš siunčiant dirbti į užsienį net mūsų akademijos klausytojus, kurie ir be to pereina griežtą atranką, kviečia į pakartotinį anketinį patikrinimą VRAV (Vyriausioji raudonosios armijos valdyba) ir CK VKP(b) mandatų komisijoje. Budrumas niekada nekenkia. Galbūt kieno nors širdyje įsiveisė velniava arba kas nors pasikeitė giminaičių arba žmonos aplinkoje.

Vienas nemaloniausių mūsų būties institutų yra kolektyvinė giminės atsakomybė. Žmogus gali būti nepriekaištingas sovietų visuomenės narys, bet pakanka kam nors iš jo tolimų giminių pakliūti į NKVD – ir jis automatiškai įtraukiamas į „politiškai nepatikimųjų“ kategoriją.

Per karą sovietų kariniuose komisariatuose buvo žinoma „nepatikimųjų“ kategorija, jų nešaukė į karo tarnybą. Dalį šių žmonių panaudodavo darbo batalionuose. Jie negaudavo ginklo ir buvo laikomi atokiau nuo fronto. Tai buvo žmonės, kurių giminės turėjo labai glaudžių ryšių su NKVD. Kiti, kurie kažkada buvo represuoti arba pateko į juoduosius NKVD sąrašus, buvo laiku areštuoti ir internuoti jau pirmomis karo dienomis. Jeigu kas nors iš esančių karinėje įskaitoje „nepatikimųjų“ įteikdavo raportą dėl siuntimo į frontą, tai toks savanoris nedelsiant būdavo areštuojamas ir siunčiamas į NKVD lagerius. Kariniai komisariatai gerai žinojo šio patriotizmo kainą. Sovietų valdžia įsitikino, kad, nepaisant ilgų perauklėjimo metų, ruso sieloje ištikimybė tėvui, motinai ir giminės kraujui stipresnė už visus komunistinės mokyklos žodinius apvalkalus.

Paskutiniais karo metais dėl kadrų stygiaus „nepatikimuosius“ iš dalies šaukdavo ir į veikiančią armiją. Į frontą juos siųsdavo eiliniais, nors dauguma jų buvo inteligentai ir atsargos karininkai. Sutikęs kareivį, iki karo buvusį mokytoju arba inžinieriumi, tai ir be anketos žinojau, kas už to slypi.

Per ilgus sovietų eksperimentus represuotųjų skaičius pasiekė tokį lygį, kad šiandien „nepatikimieji“, be abejonės, sudaro pagrindinę naujos sovietų visuomenės grupę. Abiem pusėms tenka ieškoti išeities iš susidariusios padėties. Žmonės nori gyventi, o valdžiai reikia darbininkų. Tarp šių dviejų būtinybių stovi neįveikiama anketos užtvara. Daugelis žmonių niekada gyvenime nematė savo „piktosios dvasios“, neturi su ja nieko bendro ir, suprantama, apie ją anketose nerašoma. Valdžia įžvelgia anketų netikslumus, tačiau kartais priversta to „nematyti“. Sovietų teroro politika atvedė į aklavietę – pagal sovietų klasifikaciją šiandien visai švarių ir patikimų piliečių

SSRS mažiau negu prieš trisdešimt metų. Atsižvelgiant į tai, nesvarbiais atvejais, kai tam tikras žmogus reikalingas, valdžia anketinius duomenis tikrina aplaidžiai. Tačiau rimtu atveju ta pati valdžia, įklimpusi į savo sukurtus prieštaravimus, nepasitiki jokiomis anketomis ir net savo pačios išduotomis charakteristikomis ir tikrina kandidatą su isterišku nepasitikėjimu ir skrupulingu kruopštumu. Prieš siunčiant žmogų į užsienį tikrinimo laikas užtrunka nuo trijų iki šešių mėnesių. Jeigu NKVD prašymu tikrinant anketos duomenis kandidato gyvenamoje vietoje surandamas koks nors tolimas be žinios dingęs giminaitis, o dingimo priežastys neišaiškintos, – kandidatas į komandiruotę nesiunčiamas. Kas nežinoma, visada laikoma neigiamu veiksniu.

Belaukiant kvietimo į Generalinio štabo Kadrų skyrių, po kelių dienų man buvo įsakyta atvykti pas akademijos viršininką. Tai buvo ne pagal įprastą tvarką, kai absolventai siunčiami į darbą, todėl eidamas pas generolą norom nenorom mąsčiau apie kvietimo priežastį.

Apie generolą Bijazį akademijoje sklinda įvairiausių gandų. Daugelis klausytojų įtartinai triukšmingai žavisi nepaprastais generolo talentais ir pasakoja, kad jis itin aukštos kultūros žmogus, kadaise dirbęs sovietų pasiuntiniu Italijoje, kad jis ne tik puikiai moka visas akademijoje dėstomas kalbas, bet geba kiaurai matyti žmonių sielas ir spėti neišsakytas mintis. Galima neabejoti, kad klausytojai, tai pasakojantys, sulauks didesnio pasisekimo diplomatinėje tarnyboje negu tie, kurie tvirtina, jog generolas Bijazis pradėjo savo karjerą Tbilisio turguje pardavinėdamas chalvą ir vaisius, o vienintelė jo puiki savybė – išorinis patrauklumas ir saldžios kaip rachatlukumas manieros ir kalbos.

Kartais akademijos koridoriais nuvilnija įspėjantis šnibždesys: „Attention! Generolas vėl paikioja!“ Tuomet patirties pamokyti klausytojai apdairiai išnyksta iš kiemo ir laikydamiesi atstumo stebi įvykius. Išoriškai generolas labai meilus ir mandagus, pabrėžtinai išsigražinęs ir dabitiškas. Nė vienas pasipainiojęs priešais klausytojas neišvengs generolo žvilgsnio ir detalaus bei kritiško įvertinimo.

– Ko gi jūs, balandėli, žirgliojate kaip boba turguje? – generolas stabdo vidury kiemo užsižiopsojusį kapitoną. – Nagi paėjėkite taip, kaip vaikšto tikri karininkai!

Paskui prasideda vaidinimas. Žiūrovai pro antro aukšto langus gėrisi spektakliu.

– Mielasis, kodėl tavo batai nenublizginti? – saldžiu balsu klausinėja generolas. – Batai turi būti kaip veidrodis, kad būtų galima skustis!

– Balos kieme, drauge generole, – išsproginęs akis teisinasi nelaimingasis.

– O jūs labiau po kojomis žiūrėkite! Varnų negaudykite! Kas jus verčia po pelkes braidžioti?! Štai kokie turi būti batai! – Ir generolas atkiša savo mažą putnią kojytę, aptemptą lakuotu aukštakulniu batu.

– Taip, drauge generole!

– Beje, ar taip sveikinami viršininkai? Nagi pakartokite dar kartą!

Mokydamas sveikintis, generolas gainioja kapitoną po kiemą pirmyn ir atgal. Galiausiai generolas įsismagina ir pats ima rodyti, kaip šią sudėtingą operaciją reikia „tinkamai“ atlikti.

– Kai buvau jaunas... neatrodžiau toks skuduras... kaip jūs, jaunuoli... – pūkščia generolas.

– Kai tu buvai jaunas, obuoliais prekiavai, – apmaudžiai galvoja kapitonas. – Kada jis, velniai rautų, mane paleis!?

– O! O čia-a-a ka-as? – dirbtinai apstulbęs generolas delnu glosto ranką prie kepurės snapelio laikančio kapitono skruostą. – Ai-ai-ai! Pas panas su tokia barzda tikriausiai nevaikštote... Gėda, gėda... O man dėl jūsų visų raudonuoti tenka...

Iki soties pasilinksminęs, generolas žingsniuoja toliau ieškodamas progos įvesti tvarką. Jo aptukusios akelės triumfuoja, veide atsispindi tylaus sielvarto liūdesys – kaip rūpestingo tėtušio, kurio daugybė vaikų už visą rūpestį atlygina tik širdgėla.

Kapitonas su palengvėjimu atsidūsta, bet tuoj sužino, kad džiaugėsi per anksti. Iš paskos kaip šešėlis tyliai slenkantis generolo adjutantas atsiliko suvesti buhalterijos sąskaitų. Jis išsitraukia iš kišenės užrašų knygelę ir pirštu kviečia kapitoną. Kitą dieną nusikaltėlį pasieks atitinkamas pranešimas. Karininkams namų areštas reiškia, kad už šias dienas negaus atlyginimo.

Apie generolą ne be pagrindo sakoma – minkštai kloja, bet guolis kietas. Eidamas pas generolą niekada negali žinoti audiencijos rezultatų. Akademija pilna netikėtumų. Pavyzdžiui, neseniai beveik visą japonų skyrių, išskyrus aukštesniuosius kursus, pertvarkė į trumpuosius kursus, rengiančius armijai japonų kalbos vertėjus. Nusivylę diplomatai guodžiami, kad tai laikina priemonė, nes vėliau visi galės tęsti mokslą. O kol kas jie nuo ryto iki vakaro kala japonų karinę terminologiją. Pertvarkymo imtasi iškart po Krymo konferencijos, ir mokymo tempai taip spartinami, kad klausytojai nedviprasmiškai susižvalgo. Iš mokymo planų galima tiksliai nustatyti, kada baigsis mokslas ir... Apskritai slaptieji Krymo konferencijos punktai mums ne paslaptis. Ne veltui mums nuolat primenama, kad užsienio pasiuntinybių bendradarbiai būtų laimingi su kuo nors iš mūsų artimiau susipažinę. Jei kas nors iš mūsų be specialaus leidimo sumanytų Maskvos gatvėse persimesti keliais žodžiais su užsieniečiu, tai reikštų, kad jis iš savo angelo sargo tikisi pernelyg daug.

Kai kuriems klausytojams prieš pradedant dirbti reikia išklausyti dar vieną delikatų specialųjį kursą – gero elgesio tono taisykles ir kai kurias papildomas elgesio užsienyje subtilybes. Kartais šis kursas, atsižvelgiant į asmens skyrimo vietą, būna individualizuotas. Kartais verčia kreipti ypatingą dėmesį į šiuolaikinius Vakarų šokius arba baigti aukštąjį moterų širdžių pavergimo mokslą, kuris nuveda iki diplomatų seifų. Kartais instruktuojama, kaip rinktis pižamos spalvą, atskleisti intymias kambarinės paslaptis ir Mefistofelio bei Kazanovos virtuvės receptus. Čia pirmu smuiku nepakeičiamai groja pats generolas Bijazis – šauniausias akademijos kavalierius.

Kuo jis nudžiugins mane? Gal taip pat paskirs kokį specialųjį kursą?

Turint galvoje visa tai, buvau tiesiog nustebęs, kai generolas Bijazis trumpai paaiškino, kad aukštosios instancijos patvirtino mano komandiruotę į Vyriausiąją Sovietų armijos administracijos Vokietijoje štabą. Matyt, mane laiko tiek patikrintu ir patikimu, kad šiuo atveju nėra reikalo dar kartą tikrinti prieš vykstant į užsienį.

– Jūsų duomenys tokie, kad galėtume jumis didžiuotis, – teigia generolas.

Dabar jo veidas ir manieros visai neprimena įprastos saldokos kaukės. Jis kalba trumpai ir oficialiai. Tai vyresnio viršininko pokalbis su jaunesniu kolega, su kuriuo išorinių efektų generolui neprireikia. Klausimas jau išspręstas, ir tai jis tik praneša.

– Nepamirškite, kad kur bebūtumėte – jūs vis tiek mūsų žmogus, – generolas pabrėžia žodį „mūsų“. – Jūs priklausysite kitai vadovybei, tačiau bet kurią minutę mes jus galime susigrąžinti atgal. Prireikus jūs turite teisę susirasti mus be jūsų būsimos vadovybės žinios. Armijoje tai draudžiama, bet šiuo atveju tai išimtis.

– Nuo to, kaip jūs atliksite praktinį darbą, priklauso jūsų tolimesnis likimas. Tikiuosi, kad mes kada nors dar susitiksime...

Klausau generolo neįtikėtinai ramiai. Kare degiau, sielojaus, kažko siekiau. Dabar kausto vien šalta ramybė. Lygiai tokią ramybę jaučiau, kai 1941 metų birželio mėnesį pirmą kartą sužinojau apie prasidėjusį karą. Tuomet įsitempęs laukiau įvykių. Ką tai reiškia dabar, dar negaliu suprasti. Mūsų vidinis pasaulis – tai mus supančios tikrovės atspindys. Aktyviame darbe, tarptautinių interesų lydymo tiglyje rasiu racionalų mūsų būties grūdą. Patogesnę vietą už Berlyną sunku rinktis.

Dabar savo vidinį pasaulį sąmoningai dedu ant bandomojo akmens.

– Tikiuosi, kad jūs garbingai pateisinsite šį pasitikėjimą, kurį rodo tėvynė, siųsdama jus į patį atsakingiausią pokario frontą. Ten darbas svarbesnis ir rimtesnis negu per karą, – sako spausdamas man ranką generolas. – Drauge majore, linkiu jums sėkmės!

– Taip, drauge generole! – tariu žiūrėdamas akademijos viršininkui į akis ir stipriai spustelėdamas į jo rankos paspaudimą. Juk vykstu į Berlyną, kad sugrįžčiau iš ten geresnis savo tėvynės pilietis, negu gebu būti dabar.

2.

Ženios gyvenimo mįslė vidury žiemos nustojo buvusi paslaptimi.

Sausį į Maskvą grįžo Ženios mama. Norėdama būti arčiau vyro, ji visą karą dirbo karo gydytoja pafrontės ligoninėse. Dabar iš armijos demobilizavosi ir grįžo namo.

Ana Petrovna buvo tikra Ženios priešybė. Jos didžiausias malonumas buvo pasakoti apie vyrą. Rodant susidomėjimą reikėjo daug kantrybės dešimtą kartą klausytis

tą pačią istoriją – apie tai, kaip jie susituokė, kaip vyras niekada nebūna namie ir visą laiką atiduoda tarnybai, kaip sunku būti kadrinio kariškio žmona. Su visomis smulkmenomis pasakojo apie jį ir jo paprastus tėvus, nuoseklų kilimą tarnyboje ir pagaliau svaiginamą karjerą per karą. Ana Petrovna buvo nepaprastai meili ir nuoširdi. Būdama žymaus generolo žmona, ji nė trupučio nesididžiavo savo padėtimi ir pasakodavo aibę anekdotų apie naujosios aristokratijos neraštingumą ir pilkumą. Čia nebuvo jokio prieštaravimo. Pati Ana Petrovna puikiausiai suprato, kokią atsakomybę jai užkrauna nauja gyvenimo draugo padėtis, visur stengėsi žengti koja kojon su laiku ir vyru. Savo vietą visuomenėje šiandien ji visiškai pateisino ir išoriškai, ir vidumi.

Plačiuosiuose sluoksniuose gana skeptiškai žiūrima į naująją aristokratiją kaip į išsišokėlius. Tai įvyko daugiausia dėl to, kad per revoliuciją į viršų iškilo nauji, niekam nežinomi žmonės. Per revoliuciją tai buvo natūralu. Po revoliucijos jie užėmė vadovaujamus valstybinius postus, nors dažnai neturėjo tinkamo išsilavinimo nei patirties. Tačiau sovietų vadovai turėjo privalumą – kunkuliuojančią energiją ir begalinį užsispyrimą. Po kurio laiko ši revoliucinė gvardija paseno, nugyveno savo amžių ir vis labiau ryškėjo jos ir naujų uždavinių neatitikimas.

Kartu brendo nauji sovietų specialistų kadrai įvairiose srityse. Jie buvo išeiviai iš plačiųjų liaudies masių, tačiau jau įgiję reikiamą išsilavinimą, specialų pasirengimą ir turėjo praktinės vadovavimo patirties.

Karo pradžioje biurokratinė bala pratrūko kaip šunvotė. Apipelijusiems revoliucijos didvyriams reikėjo naujos sovietų mokyklos jaunų kadrų pamainos, galinčios spręsti naujus uždavinius. Viską lėmė ne seni nuopelnai, o gebėjimai. Ne veltui karo metais, ypač armijoje, į paviršių iškilo nauji talentingi karo vadai, kurie iki šiol vegetavo nežinioje.

Ikikarinė partinė ir biurokratinė aristokratija baigė pūti prabangoje ir perteklių je, dėl kurių kadaise buvo priekaištaujama carinei aristokratijai. Išsigelbėjimui karo metais į jų vietą, galbūt tik laikinai, buvo pašauktos geriausios tautos galios. Vienas tokių buvo Ženios tėvas.

Ana Petrovna – rūpinimosi vyru, šeima, namais įsikūnijimas. Tačiau, nors didžiavosi vyro karjera, pati to nepastebėdama ji dažnai sielvartavo, kad ši karjera praktiškai sugriovė šeimą.

Po truputį su Ana Petrovna taip susidraugavau, kad kartais drauge su ja kariavau viename fronte prieš Ženią. Pripratusi prie savarankiškumo, Ženia visai nenorėjo paisyti net motinos autoriteto. Ją dar veikė tik grasinimas: „Štai palauk, parašysiu tėvui, ką tu čia kreti...“ – Tuomet kuriam laikui Ženia nurimdavo.

Per valstybinius egzaminus, norėdamas susikaupti ir neatitrūkti nuo įtempto darbo, su Ženia nesusitikinėjau ir tik paskambindavau telefonu.

Gavęs paskyrimą dirbti Berlyne po ilgos pertraukos aplankiau Ženią. Iš jos tikėjausi ko tik nori, tik ne lipšnaus sutikimo.

Neapsakomai nuostabai Ženia mane sutiko taip audringai, kad net Ana Petrovna priekaištingai palingavo galvą: „Nors manęs gėdintumeisi!“

– Griša! – įsibėgėjusi ji mane įsuko verpetu dar prieškambaryje. – Tėtis čia buvo... Ištisas dvi savaites... Tik įsivaizduok – net dvi savaites!

Ženia tėvą myli be galo ir dievina. Bet kartu ji pavyduliauja jo darbui ir ilgisi retai matydama namie.

– Pažiūrėk, ko tik jis man parvežė!

Ji tempia mane į savo kambarį ir ima išdidžiai rodyti krūvas brangenybių, kurias padovanojo jai tėvas. Jau ir anksčiau į jų butą keliavo dėžės su įvairiausiais trofėjais. Kiekvieną kartą, kai kas nors iš štabo karininkų vykdavo į Maskvą, pakeliui atvežtavo iš generolo dovanų. Raudonajai armijai puolant Rytų Prūsiją, tai buvo įprastas dalykas visoms kariškių šeimoms. Jaunesnieji karininkai namo siuntė drabužius, vyresnieji – vertingesnius daiktus – net rojalius ir baldus. Juridiškai – tai plėšikavimas, karo kalba – trofėjai. Vokiečių atžvilgiu – skolą sumoka daiktais. Apie moralę dar pakalbėsime.

Maskvoje sklando populiarus anekdotas. Vienas karininkas iš fronto savo žmonai atsiuntė dėžę muilo. Ši nieko negalvodama muilą pardavė turguje. Po kelių dienų gauna vyro laišką. Jame rašoma, kad kiekviename muilo gabale įdarytas auksinis laikrodis. Vienas pasakotojas pagal savo skonį priduria, kad žmona pasikorė, kitas – nusiskandino, trečias – nusinuodijo.

Filosofai mėgsta sakyti, kad skurdas žmogų taurina. Galbūt, kai yra tam tikros ribos ir tam tikros sąlygos. Tačiau nuolatinis ir masinis skurdas žmogaus orumą žemina ir skatina bjauriems nežmoniškiems dalykams.

Svetainėje ant grindų stovi didžiulis žmogaus ūgio radijo aparatas. Iš pirmo žvilgsnio dėl žiburiuojančios mygtukų klaviatūros ir svertų suabejojau, ar tai radijo imtuvas, ar radijo stotis. Iš tikrųjų generolas rado radiją, tinkamą jo rangui. Pagaliau matau, kad tai itin modernus didžiausio pajėgumo superheterodino modelis.

Tiesiu ranką ir noriu įjungti kištuką į lizdą sienoje.

Ana Petrovna įspėjančiai pakelia pirštą:

– Griša! Būk geras, nejunk. Kolia kuo griežčiausiai uždraudė.

– Na ir kas... Ko gi jūs baiminatės? – prieštarauju.

– Ne, ne... Kol draudžiama, negalima. Net pats Kolia nejungė.

Še tau, kad nori! Jau mėnuo, kai baigėsi karas, o pergalingasis sovietų generolas, kol Kremlius neleidžia, nedrįsta klausytis radijo.

– Griša, ar girdėjau paskutinį anekdotą? – Ana Petrovna nukreipia mano dėmesį nuo radijo.

– Apie sprandinę? – klausiu jau pripratęs prie Anos Petrovnos pasakojimų apie generolų žmonas.

– Ne, naują! Vienas generolas atsiuntė žmonai iš fronto pianiną. Na, kol jį vežė, pianinas susikratė, kviečia derintoją. Pianiną suderino ir pastatė kambaryje. Žmona būtinai nori pastatyti matomiausioje vietoje.

– Taip negalima, – sako derintojas. – Nebus rezonanso.

– Ė, menkniekis! – mosteli ranka žmona. – Aš savo generolui parašysiu – ir rezonansą atsiųs.

Mus nutraukia Ženia.

– Griša, žiūrėk. Dar kai ką turiu, – ji kūlverstiais puola į kitą kambarį. – Auksinis pistoletas!

Tikiuosi pamatyti originalų žiebtuvėlį arba moterišką niekutį. Atsivėdėjusi Ženia sviedžia man ant kelių sunkų daiktą geltonos odos dėkle.

– Skaityk, kas ten parašyta! – įsakinėja ji man prie pat galvos.

Sagstau geltoną odą. Mano delne švyti paauksuotas vokiškas „Valteris“. Šono plokštėje įmantri graviruotų gotiškų raidžių pynė. Krenta į akis du grobuoniški žaibo zigzagai – SS ženklas.

Užrašas ant pistoleto byloja:

– SS generolui Andreas von Schenau Didžiosios Vokietijos vardu. Fiureris.

Auksinis garbės ginklas! Dovana SS generolui nuo paties Hitlerio. Kadaise šiuo blizgančiu metalo gabalu didžiavosi žmogus, kuris laikė save aukščiausiu padaru. Dabar jis sėdi belaisvių stovykloje ir skina agurkus, o puikuolis niekutis tiek pat abejingai švyti nugalėtojo rankose. Taip, nieko nėra taip kintamo ir nepastovaus, kaip žemiškoji šlovė!

– Dabar su manimi nejuokauk, – Ženia spaudžia apkabos sklendę. – Pilna!

Apkaba kaip gyvačiukė išslysta ant sofos pagalvės. Pro plyšį matosi raudoni šovinių galiukai.

– Na ir sugalvojo tėvas dovanėlę, – stebiuosi ir dedu apkabą toliau nuo pistoleto. – Svarbiausia kam?

– Nebijok. Jeigu būsi geras, tai visai nepavojinga, – ramina mane Ženia.

– Ir dar tėvas atvežė du „Opelius“, – čiulba ji. – „Admirolą“ jis pasiliks sau, o „Kapitonas“ dabar mano. Supranti? Mano! Kad rytoj būtum čia. Mokysi vairuoti. Kartok įsakymą!

– Klausyk, Griša, kokie apskritai tavo ateities planai? – klausia ji žaismingai, jau pamiršusi savo naujuosius žaislus. Laisvai, kaip elgiasi su savo auksiniu pistoletu, ji deda savo galvą man ant kelių ir vedžioja man ant kaktos klaustuką.

Jos balse girdisi žaismingas iššūkis. Amžinasis moters koketavimo instinktas sovietų generolo dukters širdyje nė kiek nepasikeitė.

Man nesinori temdyti džiaugsmingos Ženios nuotaikos. Kažkur gilumoje knibžda gailesčio jausmas, kad rytoj man reikės su visais išsiskirti. Tačiau taip reikia, be to, juk ne visiems laikams.

– Rytoj skrendu į Berlyną... – lėtai tariu žiūrėdamas į lubas. Šiuos žodžius sakau taip tyliai, lyg dėl to būčiau kaltas.

– Ką-ą-ą? - netikėdama tęsia Ženia. – Vėl tavo kvaili pokštai?

– Tai ne pokštas...

– Niekur tu nevažiuosi. Pamiršk tai! Supratai?!

– Tai ne nuo manęs priklauso...

Bejėgiškai gūžteliu pečiais.

– Dieve! Kaip norėčiau tave prilupti! – sušunka Ženia. – Jeigu tau taip norisi pamatyti užsienį, nueik į operetę. Nejau tau negaila vėl išvažiuoti ir palikti mane kalti šiuos kvailus integralus?!

Ji žiūri į mane beveik maldaudama. Žvilgsnyje kažkas daugiau nei prašymas ar kaprizas.

– Ženia, tai priklauso ne nuo mano noro... Pareiga...

– Pareiga, pareiga... – kaip aidas kartoja mano žodžius Ženia. – Per daug dažnai aš šiuos žodžius girdžiu – pareiga!

Staiga išgaruoja jos nerūpestingumas ir linksmumas. Balsas pasidaro liūdnas ir rimtas.

– Buvau be galo laiminga, kad tu ne kadrinis kariškis. Tu manai, aš namie laiminga? Juk aš – našlaitė!

Ženia išsitiesė, jos veidas išbalo, ploni pirštai nervingai pašo šilkinę sofos dangą.

– Visą savo gyvenimą tėvą mačiau tik vieną kitą savaitę... Mes beveik svetimi. Ar tu supranti, kodėl jis mane užverčia dovanomis? Jis jaučia tą patį. Tai Kinija, tai Ispanija, tai dar kažin kur... Ir taip visą laiką...

Nuo jaudinimosi Ženios balsas dreba, akyse kaupiasi ašaros. Ji nesivaldo, žodžiai sprūsta iš lūpų kaip aistringas kaltinimas, kaip skundas likimu.

– Draugės sako, kad aš laiminga – visa tėvo krūtinė nusėta ordinais... O aš šių ordinų nekenčiu... Jie iš manęs atėmė tėvą... Kiekvienas iš jų – tai metai atsiskyrimo. Pažiūrėk į mamą! Jai nespėja išdžiūti džiaugsmo ašaros, kad tėvas grįžo gyvas, sveikas, kai vėl verkia. Vėl kažkur lydi ir net nežino kur... Kartais laiško nesulaukiam visus metus...

– Jis taip pat kartoja – pareiga, pareiga... Dabar tu... Nenoriu gyventi taip, kaip mama... Nenoriu skaityti tik tavo laiškus...

Ženia užsidengia rankomis veidą. Pečiai mėšlungiškai krūpčioja. Kniūbsčia krenta ant sofos pagalvių. Kaip įžeistas vaikas, ant aksomo pagalvių, drėkindama ašaromis fiurerio dovaną, graudžiai verkia jos nauja savininkė.

Tyliai glostau ant raudono aksomo netvarkingai išsidraikiusius Ženios plaukus, žiūriu pro langą į saulės nušviestus namų stogus, į žydrą vasaros dangaus ūką. Lyg ten ieškočiau atsako. Ką turiu daryti? Čia šalimais mylima ir mylinti moteris. Kažkur ten tolumoje manęs laukia pareiga.

Kas yra pareiga? Ar tai tik ne atsikalbinėjimas, už kurio mes kabinamės, kad pateisintume savo sąžinę. O gal tai aukščiausia sąžinės apraiška? Viskas priklauso nuo pagrindinio principo. Pareiga – tai tikėjimo vedinys ir pagrindinio principo neklystamumas.

Mano pareiga – rasti šį tikėjimą. Tai pareiga kvadratu.

Vakare sėdžiu su Ana Petrovna svetainėje. Ženia, kaip pavyzdinga mergaitė, pasidėjo ant stalo knygas ir kramto pieštuką, ruošiasi paskutiniams egzaminams. Atkakliai man ant kelių kariasi Ženios mylimas baltas angorų veislės katinas. Ana Petrovna kaip įprasta skundžiasi savo vienatve.

– Siūlė jam vietą Artilerijos valdyboje, tai ne – vėl lenda į pragarą. Prie Kionigsbergo pramušė galvą – vis tiek mažai. Jau atrodo ir ordinų pakanka, ir laipsnis aukštas. Dabar įsikalė – būsiu maršalas. Priėmime pats Stalinas tai sakė. Tad ir kartoja kaip gegutė.

Likus kelioms dienoms iki Vokietijos kapituliacijos, kai pergalė iš esmės buvo čia pat, generolą skubiai iškvietė į Maskvą. 1945 metų gegužės 10 dieną pergalės prieš Vokietiją garbei jis kartu su Raudonosios armijos generalitetu dalyvavo iškilmingame VKP(b) CK priėmime Kremliuje.

Jo plačią krūtinę papuošė dar vienas Lenino ordinas, auksiniuose generolo antpečiuose sužibėjo dar viena žvaigždė. Tačiau Anai Petrovnai džiaugtis pasimatymu su vyru teko neilgai. Jis gavo naują slaptą paskyrimą, visą dieną praleido Generaliniame štabe ir į visus Anos Petrovnos klausimus atsakė trumpai: „Gausi laišką su lauko pašto adresu.“

Jo buvimo vietą Ana Petrovna sužinojo tik po kelių mėnesių, kai prasidėjo karas su Japonija. Bet ir tai ji sužinojo tik perskaičiusi laikraštyje Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaką apie generolo apdovanojimą už ypatingus nuopelnus mūšiuose su Japonija.

Pūkuotas Ženios numylėtinis savo jausmų pertekliumi ėmė man įkyrėti. Po jo glamonių visada nuo galvos iki kojų būnu aplipęs baltais plaukais. Murkiantį padarą kaip galima atsargiau imu už pakarpos ir metu už durų.

– Kaip jis taps maršalu, jeigu karas pasibaigė? – klausiu Anos Petrovnos. – Karas su Japonija, jeigu jis bus, ilgai neužtruks. Su kuo gi kariauti?

– Nežinau, – dūsauja Ana Petrovna. – Jis su manimi apie politiką kalba nedaug. Po to, kai jis paskutinį kartą buvo Kremliuje, pasipūtė kaip gaidys. Matyt, ten kažką galvoja, jeigu sako. Stalinas jam – pradžia ir pabaiga. Jeigu jam Stalinas pasakė „būsi maršalas“, tai jis dėl šios maršalo žvaigždės į dangų kabarosis.

– Kas per velniava – šmėkščioja man galvoje. – Kremlius žodžių vėjais nelaido.

Tada Anai Petrovnai nieko neaiškinu. Šiuo požiūriu generolas teisus. Nieko nėra kvailiau, kaip su moterimi kalbėti apie politiką. Jaunuoliui tai taktinė klaida, suaugusiam – neatsargumas arba geriausiu atveju nenaudingas laiko švaistymas. Užtat klausytis moterų kartais labai naudinga.

Anos Petrovnos žodžius prisiminiau ir supratau tik vėliau Vokietijoje sėdėdamas prie Jungtinės kontrolės tarybos stalo. Tai, kas kitiems paaiškėjo daug vėliau, man tapo žinoma po pirmo posėdžio.

Taip Maskvoje prabėgo mano paskutinė diena.

Kitos dienos rytą praleidau Centriniame Maskvos oro uoste. Dar anksti ir ryto migla guli ant žemės, šalta matine rasa slūgsta ant lėktuvų plokštumų. Niekas nejuda, tylu ir ramu. Pakilimo aikštėje išskėtė žalius sparnus daugybė transporto lėktuvų, visi iki vieno – „Duglai".

Mano širdyje taip lengva, lyg pleventų lengvas ir tyras ryto oras, taip ramu ir tylu, kaip šiame aplinkui išsidriekusiame rasos nupraustame oro uoste. Tikriausiai kiekvienas keliautojas ne kartą jautė šį lengvumą ir erdvę prieš vykstant į tolimą kelionę.

Kartu iš anksto džiaugiesi būsimu grįžimu prie pažįstamų krantų, į gimtąją terpę, į tėvų namus.

Po metų vėl grįšiu į Maskvą. Tuomet ji bus man dar brangesnė ir artimesnė negu dabar.

Prie manęs artinasi du karininkai, matyt, skrendantys tuo pačiu lėktuvu.

– Kaip sekasi, majore? – klausia vienas iš jų sveikindamasis. – Vadinasi – šen Europą?

– Verta pasižiūrėti, kas ši senutė Europa yra iš tikrųjų, – priduria kitas.

Oro uostas atgyja. Atvyksta dar keli žmonės su komandiruotėmis į Sovietų karinės administracijos štabą. SKA turi savo lėktuvus, kursuojančius Maskvos–Berlyno trasa. Iš Vokietijos nuo labai svarbių ir skubių krovinių svorio lėktuvai skrenda vos neliesdami pilvu žemės. Užtat iš Maskvos jie grįžta pusiau tušti. Taigi šiek tiek luktelėjęs mūsų lakūnas moja ranka ir prašo dispečerio leidimo skristi.

Lyg atsisveikindamas lėktuvas brėžia virš Maskvos ratą. Sostine, kokia tu mažytė iš viršaus! Guli žalioje pievelėje kaip žalas veršiukas. Pakraščiuose pabirusios supuvusių lentų stogais kaimo trobelės, o aplink, kiek akys aprėpia, žaliuoja žolė, krūmai, medžiai.

Dar kartą mėginu ką nors įžvelgti, bet po lėktuvo sparnu jau plaukia debesys.

V
SKYRIUS

Berlyno Kremlius

1.

„Duglas“ S-47 atlieka viražą. Apačioje kiek akys aprėpia driekiasi griuvėsių kapinės. Žiūriu į laikrodį. Pagal laiką mes jau turime būti virš Berlyno. Apačioje panorama panašesnė į maketą negu į miestą. Kreivuose tekančios saulės spinduliuose tamsų raštuotą šešėlį skleidžia apdegę sienų skeletai. Kai mes grūmėmės Berlyno gatvėse, sugriovimo masto lyg ir nematėme. Dabar iš viršaus Berlynas atrodo miręs miestas, lyg iš archeologinių Asirijos kasinėjimų. Gatvėse nesimato žmonių, mašinų judėjimo. Tik kur bepažvelgsi, visur žiojėja apsvilusių plytų dėžučių langų įdubos.

Štai jis – didžiojo karo veidas! Išvartyto betono ir aprūkusių plytų chaosas, negyva kalkių dulkių marška nuklojusi kadaise žydėjusį III imperijos metropolį. Karo simfonija! Kai Geringo oro armados griaudė virš Londono ir Paryžiaus stogų, vokiečiams tai atrodė simfonija ir maloniai glostė jų ausis. „Deutschland, Deutschland über alles!“ – mušdamas taktą alaus bokalu mėgo dainuoti Michelis, o po kiekvieno eilinio „šopeno“ tvirtai pridurdavo: „Über alles in der Welt...“ Ne, matyt, neutralus teisingumas yra aukščiau už alaus šovinizmą!

Lėktuvas lėtai sukasi virš miesto, lyg rodydamas išsitiesusį po mūsų kojomis priešą. Kiek daug čia griaudėjo pergalingų paradų ir fanfarų. Visokio plauko kondorai, legionai, fiureriai. Spindesys ir pablizgai. O dabar... *Sic transit gloria mundi*... Jūs per daug dažnai laimėdavote kautynes, kad visada pralaimėtumėte karus.

Pirmą kartą su Berlynu susipažinau iš knygų. Mano vaizduotėje jis buvo miestas, kuriame traukiniai važinėja sekundžių tikslumu, o žmonės panašūs į laikrodžio mechanizmą. Paryžius man buvo amžinai džiūgaujantis, Viena man atrodė be perstojo dainuojanti, o Berlynas mano vaizduotėje buvo nuolat paniuręs, be šypsenos miestas, kurio gyventojai negali suvokti *L'art de vivre*.

Asmeniškai pirmą kartą susitikome 1945 metų balandį. Skleidžiančio liepų pumpurus ir meilę įsimylėjėlių širdyse mėnesį. Mėnesį, kai, kaip rašo poetai, gyslose kraujas srūva greičiau. Tuomet kraujas gyslose iš tikrųjų tekėjo sparčiau. Tačiau va-

rinėjo jį ne meilė, o neapykanta. Jis sroveno ne tik gyslose, bet ir akmeniniu Berlyno grindiniu.

Pro gretimą apvalų langelį į lėtai slenkančią Berlyno panoramą žiūri medicinos tarnybos majoras. Jo veidas susimąstęs ir pilnas gailestingumo. Majoras atsigręžia į mane ir sako:

– Gyveno sau žmonės. Ko jiems, tiesą sakant, trūko!?

Matyt, jis galvoja apie tą patį, kaip ir aš.

Adlershofo oro uostas. Pakilimo tako pakraščiuose kaip didžiuliai žiogai užrietę uodegas dunkso „Junkeriai" su voriškomis svastikomis ant fiuzeliažo. Dabar jie nusileido ilgam. Virš oro uosto pastato stypso stiebas be vėliavos. Dispečerinėje vienu metu kalbėdamas trimis telefonais budi lakūnas leitenantas. Kartu spėja nuraminti artilerijos pulkininką, kurio žmona pasimetė kažkur ore tarp Maskvos ir Berlyno.

– Taip, taip... Pusė jau pakrauta... Kita skrenda dviem „Duglais" rytoj... Važtaraštis yra..., – šaukia jis tartum į telefono ragelį, tartum nekantriam artileristui.

Prie stovinčio šalia manęs leitenanto lakūno prieina žmogus, vilkintis papulkininkio uniformą. Žemesnį laipsnį jis, atrodo, pasirinko tikrumo dėlei. Likus dar penkiems metrams, jis kelia ranką prie kepurės snapelio ir švelniai šypsodamasis baikščiai klausia:

– Drauge leitenante, malonėkite pasakyti, kur čia yra Bugrovo ūkis?*

Žodžius jis taria pašnibždomis, lyg kalbėtų apie paslaptį.

Apstulbęs leitenantas žiūri į papulkininkio antpečius ir bando suprasti, kas vyksta: ar jam vaidenasi ausyse, ar akyse. Tada suglumęs jis apžiūrinėja papulkininkį nuo galvos iki kojų. Papulkininkis vis labiau kaltai jaudinasi ir bejėgio inteligento tonu priduria:

– Matote, mums įsakyta, o kur važiuoti, nežinome.

Leitenantas lyg iš vandens ištraukta žuvis žiopčioja, paskui vėl užsičiaupia. Kas per baidyklė? Ar tik ne persirengęs diversantas?

Papulkininkiu susidomėjau ir aš. Jis apsirengęs nauju kareivio munduru, apsiavęs naujais kareiviškais batais, susijuosęs kareivišku diržu. Bet kuris karininkas greičiau juostųsi vokišku trofėjiniu diržu negu kareivišku. Ant papulkininkio pečių puikuojasi naujutėlaičiai lauko antpečiai. Normalūs karininkai net fronte nešioja auksinius antpečius, o pasibaigus karui, vargu ar būtum sutikęs karininką su lauko antpečiais. Ant papulkininkio pečių keverziškai tabaluoja krepšys. Karininkai jų nemėgsta ir kraustydamiesi juos dažniausiai išmeta. Papulkininkio diržas nusmukęs ant klubų, o tai patyčių vertas iššūkis visiems sovietų armijos seržantams. Visa jo uniforma atrodo lyg ant karvės kabantis balnas. Po kaire pažastimi jis, lyg bijodamas, kad nepavogtų, negrabiai spaudžia šiurpsančią naują milinę. Ant sėdynės brezentiniame dėkle įspūdingas naganas. Žmogus aiškiai rengiasi rimtai kariauti! Be to, kas per kreipinys į

* Tuo metu daugelis karinių dalinių sąlygiškai buvo vadinami „ūkiais" su dalinio vado pavarde.

leitenantą? Tikras papulkininkis pagal statutą niekada pirmas leitenanto nesveikina. Jeigu reikia, tai leitenantą pasikvies. Ir be jokių „malonėkite pasakyti...“

Netoliese, apsikarsčiusi maišais ir lagaminais kaip Maskvos stotyje, stovi tokių pat komiškų būtybių grupė. Aš kreipiuosi į karininką lakūną ir klausiu rodydamas į papulkininkį ir jo bendražygius:

– Kas čia per tipai?

Šis nusijuokia ir sako:

– Demontuotojai. Juos ten taip prigąsdino, kad bijo pajudėti. Net į tualetą lagaminą tempiasi. Ko jie, kvailiai, bijo? Čia, Vokietijoje, nevagiama, o tiesiog imama. Juk juos pačius to pasiuntė. Išdabino visus pulkininkais ir papulkininkiais, o jie armijoje niekada nebuvo. Savo apranga baimę kareiviams kelia, o patys dar labiau bijo. Ir mus iš vėžių išmuša.

– O šiaip nieko sau vaikinai. Paskutinius baltinius Vokietijai velka, – kalba toliau jis. – Anksčiau jų atvykę kolegos taip prasigyveno, kad kartu su demontuota įranga net karves „Duglais“ siunčia. O dujines virykles ir rojalius – įprasta kasdienybė. Pats dirbu trasoje Maskva–Berlynas. Prisižiūrėjau!

Mūsų pokalbį nutraukia keistas variklio gaudimas. Netoliese, tirtėdamas visu kūnu, spjaudo dūmus mažas automobilis. Ant jo sparnų plevėsuoja raudoni trikampiai vimpelai. Prie vairo sėdi augalotas majoras ir kaip pakliūva žarstosi svertais ir pedalais. Nuo įtampos ir neįprasto darbo net sprandas paraudo. Lyg kviesdamas į pagalbą, o kartui įspėdamas nesiartinti, majoras kelis kartus pašėlusiai signalizuoja. Jis bando važiuoti įjungdamas tai ketvirtą, tai atbulinį greitį. Automobilis, nesuprasdamas ko iš jo nori, mėšlungiškai trūkčioja vietoje. Vargšai dantračiai! Žmogaus kvailumo neatlaikys net Krupo plienas. Galiausiai nelaiminga auka trūkteli iš vietos ir vos neatsitrenkusi į betono kupolą prie oro uosto vartų, išnyksta dūmų ir dulkių debesyje.

Kreipiuosi į tą patį lakūną ir klausiu:

– O čia kas per urvinis žmogus?

Šis, lyg tai neverta dėmesio, kurį laiką tyli. Tada su būdinga oro uosto darbuotojų panieka pėstininkų karininkams nenoromis sako:

– Komendantūros padugnė. Bando įvesti čia švarą ir tvarką. – Šiek tiek pasvarstęs, kaip dar būtų galima išreikšti panieką žmonėms, puošiantiems savo mašinas raudonomis vėliavėlėmis, priduria: – Iki karo kokiame nors kolchoze bulves kasė. Dešimt tokių avigalvių atsidūrė po žemėmis, o vienam kvailiui pasisekė – į majorus prasmuko. Na dabar ir kelia skandalus. Nori atsigriebti už savo šunišką gyvenimą. Antpečius nuplėš – vėl piemeniu liks. – Jis nutyla rodydamas, kad pokalbis baigtas.

Po kurio laiko mums pavyksta susisiekti telefonu su Sovietų karinės administracijos štabu ir iškviesti automobilį. Vasaros vakaro prietemoje išvykstame į Karlshorstą – SKA rezidenciją.

Vyriausiasis Sovietų karinės administracijos štabas Vokietijoje įsikūrė buvusios Karo inžinerijos mokyklos pastate viename iš Berlyno priemiesčių – Karlshorste. Prieš

mėnesį čia buvo pasirašytas vienas reikšmingiausių mūsų dienų istorinių dokumentų. 1945 metų gegužės 8 d. Sąjunginės aukščiausiosios vadovybės atstovai – maršalas Žukovas ir vyriausiasis aviacijos maršalas Tederis bei Vokietijos aukščiausiosios vadovybės atstovai pastato salėje, kurioje dabar dirba Politinio patarėjo skyrius, pasirašė Vokietijos sausumos, jūros ir oro Ginkluotųjų pajėgų besąlygiškos kapituliacijos aktą. Čia feldmaršalas Keitelis, prieš tvirtindamas savo parašu gėdingą hitlerinės imperijos galą, paskutinį kartą su beprasmišku prūsišku pasipūtimu mostelėjo savo maršalo lazda.

Keli triaukščiai kareivinių tipo pastatai neproporcingai išbarstyti po kiemą ir aptverti dantyta ketaus tvora. Būdingas rytinės Berlyno dalies ramus priemiestis. Ostendas. Kaip daugumoje Europos sostinių – tai proletarinė miesto dalis. Iš čia mes auklėsime Vokietiją.

2.

Kitą dieną atvykęs į Karlshorstą aš prisistačiau SKA Kadrų skyriaus viršininkui pulkininkui Utkinui. Atsidūręs pulkininko kabinete pagal visas statuto taisykles šauniai taukštelėjau kulnimis ir, pakėlęs ranką prie kepurės snapelio, raportavau:

– Majoras Klimovas Vyriausiosios RKKA kadrų valdybos įsakymu atvyko jūsų žinion. Drauge pulkininke, leiskite parodyti dokumentus.

– Duokite šen ką turite, – atkišo ranką pulkininkas.

Ištraukiau iš žygio krepšio dokumentus ir atkišau juos pulkininkui. Atplėšęs smalka antspauduotą didelį paketą, jis ėmė skaityti daugybę mano charakteristikų ir anketų.

– A, taip... Diplomatinės tarnybos referentas suteikiant laipsnį, – skaito pulkininkas dokumentą. – Šiuo atveju jums rasime daug darbo. Kur norėtumėte dirbti?

– Ten, kur būčiau naudingesnis, – sakau.

– Na, tarkime, Teisės skyriuje – leisite Vokietijai naujus įstatymus. Arba Politinio patarėjo skyriuje. Beje, tai labai nuobodu, – nelaukdamas mano atsakymo kalba pulkininkas. – O kaip jums atrodo Valstybės saugumo valdyba?

Atsisakyti tokio garbingo pasiūlymo reikštų prisipažinti nelojalumą arba savižudybę. Tačiau darbas slaptojoje policijoje mane mažai viliojo, aš jau buvau ne tokio amžiaus, kad skaityčiau detektyvinius romanus. Dairaus išeities, ieškodamas nekaltos priežasties:

– Drauge pulkininke, ką ten reikės dirbti?

– Iš esmės tą patį, ką ir Sovietų Sąjungoje. Be darbo nesėdėsite. Greičiau atvirkščiai.

Nesuvokiu, ar suprato pulkininkas savo žodžių žaismą, ar tai jam išsprūdo nejučia. Šiaip ar taip, „sėdėti atvirkščiai“ – VRM gana dažnas reiškinys. Manau, kad geriau nei „sodinti“, nei „sėdėti“, ir sakau:

– Drauge pulkininke, jeigu jūs klausiate mano pageidavimų, tai man atrodo, kad tikslingiau būtų panaudoti mane pramonėje. Civilinė mano specialybė – inžinierius.

– Tokie mums taip pat reikalingi. Pažiūrėsime, ką turime tinkamo.

Pulkininkas rausiasi etatų sąraše, paskui kelia telefono ragelį:

– Drauge generole? Atleiskite, kad trukdau. – Pulkininkas priešais nematomą generolą tiesina nugarą ir tempia atgal pečius.

Perskaitęs jam mano anketos duomenis, klausia:

– Ar įsakysite siųsti jį jums dabar? Klausau!

Šitaip antrą savo atvykimo į Karlshorstą dieną atsidūriau generolo Šabalino kabinete.

Didžiulis, kilimais išklotas kambarys. Priešais langą – futbolo aikštės dydžio rašomasis stalas. Prie jo stovi raudonu audeklu užtiestas antras T raidės formos stalas – būtinas didelių viršininkų kabinetų atributas, konferencijų vieta.

Prie stalo žila galva. Energingas kvadratinis veidas. Gilios uždribusios pilkos akys. Valingo atlikėjo, bet ne inteligento tipas. Žemiau generolo antpečių ant tamsiai mėlyno kitelio tik kelios ordinų juostelės, užtat dešinėje krūtinės pusėje – raudonas vėliavos formos paauksuotas ženklelis „VKP(b) CK narys“. Taigi ne karo generolas, o senas partijos darbuotojas.

Generolas neskubėdamas skaito mano asmens bylą, protarpiais patrina nosį ir patraukia cigaretę, tarytum manęs kambaryje ir nebūtų.

– O jūs šitas... patikimas? – netikėtai klausia jis ir kad geriau mane matytų kilsteli ant kaktos akinius.

– Drauge generole, kaip Cezario žmona, – atsakau.

– Kalbėkite rusiškai. Mįslių nemėgstu, – generolas nuleidžia nuo kaktos akinius ir vėl gilinasi į mano asmens bylą.

– Taigi, kodėl jūs iki šiol ne partijos narys? – klausia jis toliau skaitydamas bylą.

„O ženklelis vis dėlto prabilo“, – sumoju ir sakau:

– Dar nesijaučiu gerai pakaustytas, drauge generole.

– Senas inteligento išsisukinėjimas. Kada gi jūs pasijusite pakaustytas? – girdisi iš anapus rašomojo stalo balsas.

Atsakau itin partietišku trafaretu:

– Nepartinis bolševikas, drauge generole.

Visais kebliais atvejais geriausia išeitis – atsiriboti kokiu nors sparnuotu stalinietišku žodžiu. Šios formuluotės neaptariamos ir nekelia kitų klausimų.

– Ar nors kiek įsivaizduojate savo būsimąjį darbą? – vėl klausia generolas.

– Tiek, kiek susijęs su pramone, drauge generole.

– Išmanyti tik pramonę čia maža. Ar turite leidimą slaptam darbui?

– Šį leidimą visi mūsų akademijos absolventai gauna automatiškai.

– Kas davė leidimą?

– RKKA GUK* ir VKP(b) CK Užsienio skyrius.

Šie žodžiai generolui daro įspūdį. Jis pasitikrina dokumentuose, klausia apie mano ankstesnį darbą pramonėje ir tarnybą Raudonojoje armijoje. Tada, matyt, pamalonintas ir teigiamai nusprendęs sako:

– Gerai, kad mokate kalbas. Mano specialistai visai jų nemoka, o vertėjai neišmano specialių dalykų.

Baigęs apklausą generolas pradeda pirmąjį instruktažą.

– Jūs niekada nedirbote užsienyje? Ne. Turite visiems laikams įsidėmėti, kad visi būsimieji Kontrolės tarybos bendradarbiai – kapitalistinių žvalgybų agentai. Jokių asmeninių pažinčių, jokių asmeninių pokalbių. Manau, kad tai žinote, bet vis tiek primenu. Mažiau kalbėkite, daugiau klausykite. Kas daug kalba, tam liežuvį išrauname. Mums ir sienos viską praneša. Šito nepamirškite.

Savo tėvišką pamokymą sutvirtina reikšmingu žvilgsniu. Aš reiškiu visišką sutikimą, o pats svarstau: „Leksika įprasta. Matyt, generolas turi didelę darbo MVD patirtį."

– Visai tikėtina, kad jus mėgins verbuoti dirbti kokiai nors užsienio žvalgybai. Ką tokiu atveju darysite?

– Sutiksiu, – atsakau. – Prieš tai gerokai pasiderėjęs ir sukūręs realių sąlygų įspūdį.

– O tada?

– Tada pranešiu savo vadovybei. Šiuo atveju jums.

– Kortomis lošiate?

– Ne.

– Geriate?

– Saikingai.

– Na, tai lanksti sąvoka. O kaip su moterimis?

– Nevedęs.

– Pažvelgus į jus, majore, esate Jėzus Kristus, – generolas giliai įtraukia cigaretės dūmų, mąsliai juos pučia į šoną. – Blogai, kad nevedęs.

Jo žodžius suprantu geriau, negu jis mano. Akademija laikėsi griežto įstatymo: viengungių į užsienį nesiųsdavo. Tiesa, okupuotosios šalys buvo išimtis. Labai dažnai kai kuriuos karininkus mokslo metu kviesdavo pas akademijos viršininką, jiems įteikdavo komandiruotę dirbti užsienyje ir įsakymą registruoti santuoką. Tai buvo įprastas reiškinys, ir žmonės, matantys galimybę dirbti užsienyje, iš anksto rinkdavosi kandidatę į žmonas ir ... įkaitą.

– Taigi, majore, – baigia generolas. – Su šiais vyrukais iš Kontrolės tarybos būkite atsargus. Jūs čia priešakiniame pokario fronte. Dabar eikite ir susipažinkite su mano vyriausiuoju adjutantu.

* Vyriausioji Raudonosios armijos Kadrų valdyba.

Kai jau imu už veltiniu ir cerata apkaltų durų rankenos, generolas dar kartą pavymui klausia:

– Kaip pakliuvote į akademiją?

Jis pirmą kartą leidžia sau šiek tiek nusišypsoti, rodydamas, jog tai asmeniškas klausimas. Jaučiu, kad generolui tai rūpi daugiau, negu jis stengiasi rodyti. „Gal specialiai pakišo, – galvoja sau generolas. – Paskui dar turėsi nemalonumų."

Atsakau, kad į akademiją patekau iš fronto atrankos būdu. Tai patenkina generolą ir jis leidžia eiti. Einu iš kabineto į priimamąjį, kuriame prie stalo sėdi žmogus majoro uniforma.

Vyriausiasis generolo adjutantas mano veide įžvelgia teigiamą audiencijos rezultatą ir tiesia man ranką:

– Majoras Kuznecovas.

Po neilgo pokalbio adjutanto klausiu, ką reiškia dirbti generolo aparate.

– Mano darbas – iki trečios valandos nakties sėdėti ant kėdės, o savo darbą – pats pamatysite, – pašaipiai sako majoras Kuznecovas.

Netrukus man pasitaikė proga pažinti SKA vyriausiojo vado paduotojo aparato darbą. Kartu norom nenorom prisiminiau generolo instruktažą apie budrumą bendraujant su sąjungininkais.

Vieną rytą generolo kabineto durys triukšmingai atsivėrė ir išbėgo majoro uniforma vilkintis mažas judrus žmogus:

– Drauge Klimovai, generolas prašo jus trumpam užsukti. – Mažojo majoro manieros pasižymėjo kažkuo, kas paprastai būdinga smulkmeniškam žmogui.

Generolas paėmė iš man nepažįstamo žmogaus segtuvą su dokumentais ir ištiesė:

– Sutvarkykite šiuos popierius. Pasikvieskite mašininkę, turinčią leidimą dirbti su slaptais dokumentais, ir padiktuokite jai medžiagos turinį. Dirbkite Slaptosios dalies patalpose. Kalkės neišmeskite ir baigę darbą atiduokite. Tuomet praneškite man.

Priimamajame probėgšmais pasiteiravau adjutanto:

– Kas čia per majoras?

– Majoras Filinas. Dirba „Tegliche Rundšau", – paaiškino šis.

Užsidaręs Slaptosios dalies kambaryje ėmiau skaityti aplanko dokumentus. Dalis lapelių buvo parašyti angliškai, dalis vokiškai. Kažkokios lentelės, skaičių stulpeliai. Pradžioje įdėtas lapelis, atspausdintas rusiškai. Kampelyje raudonas grifas „Slaptai". Nežinomas informatorius praneša:

„Agentūros tarnyba nustatė, kaip Amerikos žvalgybos agentai pagrobė B. imperijos instituto ekonominės statistikos prof. D. ir dr. N. Pas aukščiau nurodytus vokiečių mokslinius bendradarbius atėjo Amerikos žvalgybos agentai ir pasiūlė jiems duoti kai kuriuos parodymus Amerikos valdžiai. Sovietų Berlyno sektoriuje gyvenantys vokiečiai parodymus duoti atsisakė. Tuomet D. ir N. buvo pagrobti ir namo grįžo tik po kelių dienų.

Grįžusius prof. D ir dr. N. apklausė mūsų agentūros tarnyba. Apklausiamieji tvirtino: „Naktį į birželio... mus prievarta pagrobė Amerikos žvalgybos karininkai ir lėktuvu nuskraidino į Amerikos ekonominės žvalgybos Vyriausiąją būstinę Visbadene. Ten mus tris dienas tardė žvalgybos karininkai... (vardijamos pavardės). Duomenys, kuriais domėjosi Amerikos žvalgybos karininkai, nurodyti priede."

Toliau įdėtos Imperijos ekonominės statistikos instituto duomenų lentelės. Duomenys dideliu tiražu išspausdinti hektografu ir savo turiniu nėra slapti. Matyt, jie buvo išspausdinti dar prieš kapituliaciją ir jais buvo naudojamasi Vokietijoje. Nors „buvo prievarta pagrobti", vokiečių mokslininkai paėmė šiuos duomenis iš instituto archyvo ir jų kopiją įteikė amerikiečiams, o vėliau taip pat apdairiai antrą kopiją – rusams.

Daug įdomesni buvo dokumentai anglų kalba. Tiksliau ne patys dokumentai, o pats jų buvimas. Tai buvo vokiečių profesorių Visbadene apklausos stenogramos kopija ir tų pačių instituto duomenų kopija, tačiau jau anglų kalba. Mūsų agentūros tarnyba nelabai pasitiki vokiečių parodymais ir daro įprastą kryžminį patikrinimą. Amerikos dokumentai neturėjo būtinų antspaudų, numerių ir lydraščių. Šie dokumentai iš amerikiečių pusės atėjo aplinkiniu keliu. Vadinasi, mūsų agentūros tarnyba turi savo nematomą ranką Amerikos ekonominės žvalgybos centre. Majoras Filinas iš tikrųjų įprato dirbti tvarkingai. „Tegliche Rundšau" užsiima gana savotiška žurnalistika.

Po kelių dienų iš Amerikos vyriausiosios būstinės Berlyne, Celendorfe, generolo Šabalino adresu atėjo didelė antspauduota siunta. Tuo metu Kontrolės taryba iš tikrųjų dar nedirbo, ir sąjungininkai vienas su kitu tik susipažino. Įdėtame lydraštyje amerikiečiai mandagiai pranešė, kad keisdamiesi ekonomikos informacija šioje siuntoje sovietų pusei siunčia kai kurių duomenų apie vokiečių ekonomiką. O aš matau tas pačias lenteles, kurias slaptai, „prievartinio pagrobimo" būdu pateikė majoras Filinas. Šį kartą su visais būtinais antspaudais, adresais ir kopijų paskirstymo sąrašu.

Duomenys daug išsamesni negu majoro Filino aplankas. Kur mes dėjome grifą „slaptai", amerikiečiai nemato jokių paslapčių ir draugiškai dalijasi su sovietų puse.

Einu į generolo kabinetą ir rodau medžiagą ir siuntėjo adresą „Economical Inteligence Division". Generolas žiūri į pažįstamą medžiagą, mąsliai pieštuku krapšto pakaušį ir sako:

– Ko jie mums taip į draugus peršasi? Medžiaga iš tikrųjų ta pati. – Paskui košia pro dantis: – Tai koks nors triukas. Vis tiek jie visi šnipai.

3.

Ekonominė SKA štabo valdyba įsikūrė buvusioje vokiečių Šv. Antonijaus ligoninėje. Ligoninė pastatyta moderniai, apsupta žalio parkelio, kuris saugo pastatą nuo žmonių žvilgsnių ir gatvės triukšmo. Po kojomis čeža pernykščiai spygliai.

Parke sukurtas laukinės gamtos įspūdis. Priešais valdybą nuo vaisių naštos linksta žemaūgių laukinių obelų šakos.

Netoli automašinos laukdamas šeimininko žolėje nuo šono ant šono gulinėja generolo vairuotojas Miša. Kilstelėjęs viršun ranką jis iš nuobodulio nusiskina mažą ryškiai raudoną obuoliuką.

– Drauge majore, ateikite čionai – šį tą parodysiu! – kviečia mane, kai einu pro šalį.

– Žiūrėkite va ten! – jis rodo pirštu į aukštą medžio viršūnę netoliese. – Matote – tupi prie pat kamieno?

Stengiuosi įžiūrėti rodomą daiktą, bet nieko, išskyrus besiskverbiančius pro medžio šakas saulės spindulius, nematau.

– Tuoj išvysite, – šnibžda Miša.

Jis atsargiai atsistoja, čiumpa nuo žemės akmenuką ir sviedžia į tamsiai žalią medžio vainiką. Iš lapų tankmės pakyla stambus paukštis, neskubriai mojuoja sparnais ir sklendžia į kitą medį.

– Matėte, drauge majore? – linguoja galvą Miša. – Nebijo, velnėnas. Matyt, nepratęs, kad į jį akmenis laidytų.

– Koks čia paukštis? – klausiu.

– Ulbuonėlis. Laukinis balandis, – sako Miša. – Pats jautriausias paukštis. Tikriausiai stebisi, kai į jį akmenimis šaudo. Vokietijoje tvarka! Jeigu į paukštį akmenį mesi, bemat nutvers tave už apykaklės policininkas. Savo namuose jie tvarkytis geba...

Paskui lyg prisiminęs ką nors įdomaus, jis kviečia užeiti:

– Eime, drauge majore. Aš jums dar kai ką parodysiu!

Mudu apeiname pastatą. Miša veda mane prie netoliese krūmais apžėlusios kalvelės. Traška ant keliuko tarp krūmų žvyras. Netikėtai takas plečiasi iki aikštelės dydžio. Šakos virš mūsų galvų susipynusios kaip skliautas. Prasiskverbiantys pro lapiją šviesos spinduliai kuria savotišką šviesos ir šešėlių žaismą.

Aplinka primena miško tankmėje pastatytą katalikų koplyčią. Tarp samanomis apžėlusių akmenų srovena vanduo. Upeliukas klusniai čiurlena ir dingsta krūmuose. Susidomėjęs vandens kilme, greitai tarp akmenų surandu paslėptą vandentiekio čiaupą.

Visa ši kalva dirbtinė, tačiau kuria laukinės gamtos įspūdį, dvelkia grožiu ir ramybe. Jautiesi toli nuo žemiškosios sumaišties ir liūdesio.

Gamtos altoriaus viduryje iškirsta ovalo pavidalo niša. Iš gilumos, palenkusi nuo tylaus sielvarto dėl nuodėmingo pasaulio galvą, baltuoja Madonos su kūdikiu figūra. Ant statulos pjedestalo skaitau nusitrynusį lotynišką užrašą. Kartą kažkas iš šioje ligoninėje besigydžiusių sunkių ligonių, dėkodamas už pagijimą ir išreikšdamas susikaupusius jausmus ir mintis atsidūrus ant mirties slenksčio, vieniems paliko pamokymą, kitiems paguodą. Žmogus, palikęs ligoninei šią dovana, turėjo puikų skonį.

– Drauge majore, kas čia? Meldžiasi čia vokiečiai ar ką? – klausia Miša pašnibždomis, tarsi būtume bažnyčioje ar kapinėse.

– Taip, meldžiasi, – tariu. – Kai artinasi mirtis, visi prisimena Dievą.

Aiškinu jam užrašo ant Madonos statulos prasmę.

– O žinote ką, drauge majore?! Kaip čia pasakius. Nežinau, kodėl, bet čia gera. Malonu, kad žmogus nepamiršo – mokėjo geru už gera. Matyt, ir vokiečiai turi sielą.

Tuo metu Mišą pakviečia prie automašinos ir jis nuskuba. Aš žingsniuoju į Ekonomikos valdybos būstinę.

Valdyboje, kuriai vadovauja generolas Šabalinas, įsikūrė Pramonės, Prekybos ir aprūpinimo, Ekonominio planavimo, Žemės ūkio, Transporto, Mokslo ir technikos skyriai. Be to, kituose pastatuose netoliese yra Reparacijų skyrius, kuriam vadovauja generolas Zorinas, ir generolo Demidovo Ūkio skyrius. Abu šie skyriai taip pat priklauso Ekonomikos valdybai ir paklūsta generolui Šabalinui. Ūkio skyrius užsiima tik SKA vidaus reikalais Vokietijoje. Pats didžiausias Ekonomikos valdybos Reperacijų skyrius yra savarankiškesnis ir palaiko tiesioginius ryšius su Maskva. Generolas Zorinas – ekonomikos generolas, iki karo turėjęs aukštą ūkio postą Maskvoje.

SKA štabo Ekonomikos valdyba iš tikrųjų yra sovietų zonos Vokietijoje Ekonomikos ministerija, aukščiausias organas, kuris turi vadovauti visam sovietų zonos ekonominiam gyvenimui. Kadangi karo veiksmai baigti, svarbiausias darbas dabar yra perimti Vokietijos ekonomiką. Kai žiūri į vasaros spinduliuose taikiai snaudžiantį geltoną Ekonomikos valdybos pastatą, sunku įsivaizduoti didžiulius uždavinius, kuriuos sprendžia ši įstaiga. Juk mes turime aukštyn kojom apversti labiausiai Europoje išvystytą Vokietijos ekonomiką.

Mano atvykimo į Karlshorstą dieną generolas Šabalinas turėjo tik du etatinius darbuotojus – adjutantą majorą Kuznecovą ir asmeninės kanceliarijos viršininką Vinogradovą. Pagal etatų pareigas reikėjo bent penkiasdešimties žmonių.

Aš pagal pareigas buvau įformintas kaip ekonomikos klausimų ekspertas. Kadangi pareigos buvo dar naujos, mano darbas gerokai skyrėsi nuo etato pareigų. Lydėjau generolą visose jo kelionėse kaip adjutantas, o adjutantas Kuznecovas, gerai išmanantis generolo reikalus, nes dirbo kartu su juo jau kelerius metus, pakeisdavo jį valdyboje. Dėl to jis buvo labai nepatenkintas ir niurzgėjo: „Jūs ten su generolu važinėjate, degtinę maukiate, o aš turiu už jus dirbti.“ Nepaisant to, daugelis skyrių viršininkų specialiai laukė, kada generolas išvyks, ir buvo linkę spręsti savo klausimus su Kuznecovu. Jo vizos įsakymų projektuose pakakdavo gauti maršalo Žukovo parašą.

Kai kartą Kuznecovo paklausiau, kas per paukštis yra Vinogradovas, jis trumpai atsakė:

– Profsąjungietis.

– O vis dėlto? – pasidomėjau.

– Profsąjungietis, ir tiek. Tu ką, nežinai, kas yra profsąjungietis? – pašnairavo į mane Kuznecovas.

Netrukus sužinojau, kas yra „profsąjungietis“. Pirmiausia Vinogradovas civilis. Jis dalykiška išvaizda mosuodamas popieriais laksto koridoriais. Kai dirstelėjau į šiuos lapelius, pasirodė besą sąrašai žmonių, kuriems Kontrolės taryboje priklauso speciali pilietinė ekipiruotė. Pirmoji sąraše puikavosi paties Vinogradovo pavardė, nors jam Kontrolės taryboje nebuvo ko veikti. Sveikindavosi Vinogradovas kitaip nei visi žmonės. Paprastiems mirtingiesiems Vinogradovas visada turėdavo paruošęs stachanovietišką „Sveikas!“, palydimą žvaliu rankos mostu, man ir Kuznecovui – „Sveiki! Kas naujo horizonte?“, generolui – „aistringą“ „Sveiks tamsta!“, nors taip sveikintis dera tik kariškiams.

Išoriškai Vinogradovas ne žmogus, o ugnikalnis. Tačiau įsižiūrėjus aiškiai matyti, kad kunkuliuojanti „asmeninės kanceliarijos viršininko“ veikla sutelkta į audinių atraižas, davinius, spiritinius gėrimus, butus ir taip toliau. Visas šias gėrybes skirsto Vinogradovas, atsižvelgdamas į tai, kokią abipusę naudą jis gali gauti iš žmogaus. „Profsąjungietis“ atlieka kadrų, visuomeninio darbo, partinio darbo, ūkio darbo apskaitą ir, be to, visur kaišioja savo nosį. Ne Vinogradovas, o Liaudies komisarų taryba. Jis mirtinai bijo tik vieno – kokio nors konkretaus darbo.

Vinogradovui jau per keturiasdešimt. Kartą man į rankas pakliuvo jo tarnybos lapas. Kuznecovas apibūdino teisingai – „profsąjungietis“ , ir tiek. Visą gyvenimą ką nors organizavo – tai kokias nors brigadas, tai arteles, tai entuziazmą, tai stachanovystę. Išsilavinimo – jokio, užtat energijos, įžūlumo ir puikybės – iki kaklo. Kitose šalyse šie žmonės paprastai sulenda į prekybos agentų, renginių organizatorių arba cirko juokdario profesijas. Sovietų Sąjungoje jie atlieka nemažą vaidmenį valstybės aparate, savotiškai sutepdami didžiulę mašiną, keldami šėlsmą iš fiktyvių sąvokų – profsąjungos, spartuoliškumas, soc. lenktyniavimas, entuziazmas. Puldinėja toks tuščiagalvis plepys kaip šuo apie avių bandą ir savo garsiu lojimu gena ją reikiama kryptimi.

Netrukus į slaptosios dalies viršininko pareigas buvo priimtas kapitonas Bystrovas. Pradėjęs pas mus savo tarnybą, Bystrovas kelias dienas užsiklojęs miline miegojo ant stalo slaptosios dalies patalpose.

Vėliau paaiškėjo, kad taip jis miegojo generolo įsakytas. Slaptojoje dalyje nebuvo seifo, ir generolas, vengdamas tarptautinių šnipų pinklių, vertė kapitoną miegoti vietoj pagalvės pasikišus patikėtus slaptus dokumentus.

Į Vinogradovą kapitonas Bystrovas žiūrėjo su neslepiama panieka, nors šis ir užėmė aukštesnes pareigas.

Kartą vakare kapitonas sutiko mane gatvėje.

– Eime, aplankysime Vinogradovą! – pasiūlė jis.

– O ką ten pas jį veiksim? – pasidomėjau nustebintas neįprastu pasiūlymu.

– Eime, eime... Pasijuoksime! Tokių dalykų net teatre nepamatysi, – mirktelėjo kapitonas. – Naktimis tu jo nesutinki?

– Ne.

– Jis kiauras naktis po Karlshorstą trainiojasi kaip šakalas, šlamštą iš visų butų rankioja. Vakar aš jį užklupau auštant – tempia per kiemą kažkokius skudurus, dulkinas, aplipęs voratinkliais. Kas tik pasitaiko, viską į savo butą velka. Dabar ten muziejus.

Nenorėdamas įžeisti savo naujo bendradarbio, pasukau su juo.

Vinogradavas pravėrė mums duris, pasimarkstė ir paklausė Bystrovo:

– Na, ko tu čia dar nematei?

– Atidaryk, atidaryk, – įrėmė pečius į duris Bystrovas. – Pasigirk radiniais!

– Kur tave velnias neša, – ėmė priešintis Vinogradovas, – jau einu miegoti.

– Tu – ir staiga miegoti? – šaipydamasis prakošė Bystrovas. – Nejaugi jau visą Karlshorstą išlandžiojai?

Galų gale Vinogradovas įsileido mus į vidų. Butas tikrai atrodė įdomiai. Labiau priminė sandėlį negu gyvenamąją patalpą. Čia esančių baldų pakaktų mažiausiai trims butams.

Kapitonas žvalgosi į visas puses, ieškodamas to, ko dar nematė, tada eina prie uždaryto bufeto:

– O čia ką turi?

– Nagi nieko! Tuščia, – apmaudžiai taria Vinogradovas.

– Nagi atidaryk!

– Juk tau sakoma, kad tuščia.

– Atidaryk, o tai pats atidarysiu! – Bystrovas nutaiko batą į poliruotas bufeto dureles.

Vinogradovas gerai žino, kad kapitonui nieko nereiškia žodžius paversti tikrove. Jis nenoromis išsitraukia raktą ir atidaro bufetą. Vidus pilnas indų. Šie įvairiausi, matyti, kad surinkti iš tuščių butų.

– Sudaužysiu tau dabar čia viską? – siūlo kapitonas. – O tuomet eik skųstis! A?

– Kas tu per pamišėlis? Toks turtas – ir daužyti! Eik geriau miegoti! – mėgina nuraminti įsisiautėjusį svečią Vinogradovas.

Aš žiūriu tylėdamas. Štai šis profsąjungų šauklys garsiau už kitus pučia apie kultūrą, apie rūpinimąsi žmonėmis, apie mūsų uždavinius. O kartu – yra didžiausias plėšikas ir savanaudis, kurio visos mintys apsiriboja asmenine nauda. Šiuos žmones auklėjo ir puoselėjo sovietų sistema.

– Na, rodyk kitus savo turtus! – reikalauja Bystrovas.

– Kokie čia turtai, – maivosi Vinogradovas. – Na, jeigu nori pažiūrėk į šviestuvą.

– Kiek naktų nemiegojai, kol šį šviestuvą iškapstei? – klausia kapitonas. Paskui jis eina prie kabyklos prieškambaryje ir apžiūrinėja ant pakabos kabantį aksomine apykakle papuoštą paltą, kuris pagal sukirpimą turėtų būti Bismarko amžininkas.

– O čia kas? – tampo kapitonas muziejinį paltą už rankovės.

– Ramiau, ramiau – šnypščia Vinogradovas. – Neplėšk!

– E-e-ch! Irgi man! – kapitonas iš visų jėgų tampo rankovę.

Rankovė traškėdama atsiskiria nuo palto. Kapitonas čiumpa aksominę apykaklę.

– Ką tu darai?! – verksmingai rypuoja Vinogradovas. – Aš jį norėjau broliui nusiųsti.

– Jeigu tavo brolis toks pat sendaiktininkas kaip tu, – tęsia savo ardomąją veiklą kapitonas ir nuplėšia apykaklę. – Jam toks šlamštas nereikalingas.

– Kad ne, jis neturtingas.

– Pas mus vargšų nėra, – moko Bystrovas. – Mūsų šalyje visi turtingi. Tu ką – pamiršai? O dar profsąjungietis.

Kapitonas įkiša ranką į stovinčią kampe dėžę ir iš jos ištraukia kelias mėlynas kartono dėžutes. Atplėšęs ją prapliumpa juoku. Nesitveriu juoku ir aš.

– O kam tau šito reikia? – kapitonas kiša Vinogradovui į panosę gumulą higieninių įklotų. – Atsargai?

Tik po ilgų įkalbinėjimų man pavyksta įsisiautėjusį kapitoną išvesti iš Vinogradovo buto.

Pirmosiomis buvimo Karlshorste dienomis neturėjau kada žvalgytis į šalis. Slenkant savaitėms su aplinka įdėmiau susipažįstu.

Saugumo sumetimais Karlshorstas gyvena pusiau apsiausties būsenoje. Visas rajonas tankiai apsuptas sargybinių. Po devintos valandos vakaro judėjimas Karlshorsto teritorijoje draudžiamas net kariškiams. Kam būtina, praneša tam tikrą šio vakaro štabo slaptažodį. Dažnai tenka likti tarnyboje pas generolą iki antros trečios valandos nakties. Kai mes grįžtame namo, kas penkiasdešimt metrų iš tamsos girdisi nematomo sargybinio balsas:

– Stok! Slaptažodis?

Generolas gyvena mažame kotedže priešais Vyriausiąjį štabą. Čia yra dauguma SKA generolų butų, sargybos dar daugiau, reikalauja ypatingų leidimų.

Kai vėliau apsipratome su Karlshorsto režimu, mums dažnai tekdavo vienu metu derintis prie neįtikėtino griežtumo ir budrumo kartu su neįtikėtinu aplaidumu ir netvarka. Toje pusėje, kur yra maršalo Žukovo darbo kabinetas, SKA štabas saugomas kaip pridera. Tačiau kitoje pusėje prasideda smėlio dykvietės, esančios prie pat tankaus miško. Čia apsaugos nėra visai. Kas žino Karlshorsto tvarkelę, tas prie maršalo durų be jokių leidimų ir slaptažodžių gali atvesti visą priešo diviziją.

Majoras Kuznecovas ir vairuotojas Miša apsigyveno šalimais prie generolo namelio. Po vienu stogu su generolu įsikūręs amžinai paniuręs seržantas Nikolajus. Jis atlieka tarno pareigas, nors sovietinėje kariuomenėje tarnų nebūna. Be Nikolajaus, kartu su generolu gyvena dar ir Dusia, – dvidešimt penkerių metų mergina – repatriantė, buvusi rytietė. Ji atlieka kambarinės pareigas.

Kartą Dusios paklausiau, kaip jie gyveno valdant vokiečiams. Ji gana santūriai atsakė:

– Aišku blogai, drauge majore.

Ji tai pasakė nuoširdžiai, tačiau balse girdėjosi ir kitkas. Be abejo, ji kaip visi repatriantai džiaugiasi mūsų pergale, bet vis tiek jos džiaugsmą kažkas temdo.

Kartais saugomos ginkluotų sargybinių Karlshorsto gatvėmis marširuoja grupės jaunų vaikinų. Jie apsirengę sovietų kareivių uniforma, tačiau juodos spalvos. Tai buvusių rytiečių darbo batalionai, dirbantys statybose. Jų veiduose – nė lašo džiaugsmo. Jie įsitikinę, kad sugrįžus į Sovietų Sąjungą nieko gero nebus.

Išskyrus Treskus – alėjos, kuria važinėja tramvajai, ir kelių didelių pastatų, kuriuose įsikūrę įvairūs SKA štabo skyriai, Karlshorste tėra maži nameliai – už grotuotų tvorų skęstantys medžių žalumoje kotedžai. Apskritai čia gyveno vidurinė vokiečių klasė.

Iš išorės namai paprasti ir kuklūs – glotnūs betono kubai su raudonų čerpių kepurėmis. Užtat vidaus įranga, gyvenimo patogumai, kuriuos galima vadinti komfortu, visa tai gerokai pranoksta įprastą sovietų kasdienybę. Kas žingsnis Karlshorste mes susiduriame su neįprastais daiktais. Duryse dažnai matomi durtuvų ir buožių pėdsakai, tačiau rankenos nekliba, užraktai sklandžiai užsidaro, vyriai negirgžda. Net laiptai ir turėklai blizga, lyg juos ką tik specialiai mums būtų nudažę.

Nenuostabu, kad vokiečių namai krenta mums į akis savo tariamu naujumu. Juk SSRS daugelis namų nė karto neremontuoti nuo 1917 metų.

Pirmąsias dienas Karlshorste gyvenau viešbutyje SKA svečiams. Susipažinęs su aplinka, paprasčiausiai įėjau į tuščią namuką, pasislėpusį medžių žalumoje ir žydinčiuose krūmuose. Viduje viskas buvo taip, kaip jį paliko šeimininkai. Vinogradovas, atrodo, čia dar nesilankė. Čia ir įsikūriau.

VI
SKYRIUS

Okupacijos šiokiadieniai

1.

– Eikite žemyn ir laukite manęs mašinoje, – taria generolas, kai jo pakviestas ateinu. Galvos kinktelėjimu jis leidžia suprasti, kad daugiau liepimų nebus.

Generolas įpratęs niekad nesakyti, kur važiuojame. Taigi mes galime vykti į Kontrolės tarybą arba į oro uostą, o iš ten į Maskvą arba Paryžių. Ar jis mano, kad valdiniai turi skaityti jo mintis, ar didžiųjų žmonių pavyzdžiu įslaptina savo judėjimo kryptį vengdamas pasikėsinimo. Tai jam netrukdo vėliau urgzti ant savo palydovų, kad šie nepasirengę išvykai, nesurinko reikiamos medžiagos ir apskritai kodėl su juo važiuoja.

Iki karo generolas Šabalinas buvo Sverdlovsko srities VKP(b) srities komiteto pirmasis sekretorius. Per karą jis buvo Karinės tarybos narys ir Volchovo fronto užnugario viršininkas – partijos akys ir ausys armijoje. Šie partiniai generolai niekada neplanuoja ir tiesiogiai nedalyvauja kovinėse operacijose, tačiau be jų parašo negalioja nė vienas įsakymas.

Mašinoje jau sėdi majoras Kuznecovas.

– Kur važiuojame? – klausiu.

– Kur nors, – abejingai atsako adjutantas. Jis jau priprato prie generolo manierų ir dėl to nebesuka sau galvos.

Išvažiavus į greitkelį, mūsų „Admirolas“ pasuka į Dresdeną. Spidometras rodo devyniasdešimt kilometrų, tačiau greičio pojūtis tirpsta autostrados betone. Nors ir keista, tačiau rusai Vokietijos greitkelius pripažino ne iš karto. Pirmus mėnesius po kapituliacijos dėl kažkokių priežasčių mes jų vengėme. Vėliau apie autostradas sakydavo: „Tai geriausias paminklas, kurį paliko Hitleris.“

Dresdene mūsų „Admirolas“ sustoja prie „Baltojo elnio“ viešbučio, čia išsirikiavo visa automašinų jūra su raudonomis vėliavėlėmis prie radiatorių. Visur automatais ginkluoti sargybiniai. Ant pastato laiptų stovi būrelis generolų. Iš jų išsiskiria dukart Sovietų Sąjungos didvyris tankų armijos generolas pulkininkas Bogdanovas – Saksonijos federalinių žemių karinis gubernatorius.

Šiandien duoti SKA vadovybei atskaitą čia pakviesti visi Saksonijos kariniai komendantai iš Dresdeno ir Berlyno. SKA sulaukė apie vietos komendantūrų darbą daugybę skundų ir kaltinimų. Po kapituliacijos komendantai negavo jokių instrukcijų ir užsiėmė tokia politika, kokia kam šovė į galvą. Dauguma jų karo metais iškilę į paviršių pusiau beraščiai karininkai ir visiškai netinkantys taikaus laikotarpio okupacinei politikai.

Konferencijai dar neprasidėjus generolas Šabalinas su generolu Bogdanovu išnyksta prieš tai kažką pašnibždėjęs adjutantui. Majoras Kuznecovas tempia kartu ir mane:

– Eime rinktis mašinos.

– Kokios mašinos? – klausiu nustebęs.

– Generolui, – trumpai atsako šis. – Tuoj pamatysi, kaip šitai daroma. Einam!

Mes žingsniuojame tarp šventiškai atrodančių automobilių, kuriais Saksonijos miestų komendantai atvažiavo į pasitarimą. Gavęs į savo rankas miestą ir tapęs jo absoliučiu šeimininku, komendantas pirmu aktu sau rekvizavo geriausią miesto automašiną. Dabar prieš mus geriausių Vokietijos pramonės automašinų modelių paroda, pradedant šiek tiek konservatyviais „Maibach“ ir baigiant paskutinėmis „Mercedes Benz“ naujovėmis. Mašinų šeimininkai jau buvo „Baltajame elnyje“. Mašinose sėdi tik kareiviai vairuotojai.

Majoras Kuznecovas neskubėdamas apžiūrinėja automašinas. Jis bato galu baksnoja padangas, spausdamas užgalį tikrina lingių stangrumą, žiūri net spidometro skaitiklio rodmenis, kad žinotų, kiek kilometrų ši mašina jau nuvažiavo. Galiausiai majoras renkasi atvirą „Chorche“.

– Kieno ši mašina? – klausia jis išsidrėbusio prie vairo kareivio.

– Papulkininkio Zacharovo, – atsako kareivis tokiu tonu, lyg šis vardas būtų žinomas visame pasaulyje. Jis net nemėgina mūsų sveikinti – vairuotojai greitai perima savo šeimininkų įpročius.

– Neprasta mašina, – įvertina Kuznecovas. Jis braukia pirštais per valdymo mygtukus, dar kartą žvelgia į mašiną ir sako: – Pasakyk savo papulkininkiui, kad jis nusiųstų šią mašiną į Karlshorstą generolui Šabalinui.

Kareivis šnairuodamas žiūri į majorą. Jo akyse blykčiojai apmaudas – papulkininkis pasodino saugoti savo mašiną, o ją nori nugvelbti vidury dienos. Tačiau kareivis nesistebi, tik šiek tiek abejodamas klausia:

– O kas tas generolas Šabalinas?

– Po konferencijos tavo papulkininkis gerai žinos, kas jis toks, – atsako majoras. – O tu raportuok papulkininkiui, kad jis tave nubaustų už nepagarbą generolo Šabalino adjutantui.

Trofėjai skirstomi tik pagal laipsnius ir pareigas: kareiviams – laikrodžiai ir kitokie barškučiai, jaunesniesiems karininkams – akordeonai, vyresniesiems karininkams...

Klasifikacija sudėtinga, bet jos griežtai laikomasi. Jeigu kuriam nors leitenantui likimas davė į rankas dvivamzdį „trys žiedai“ ir dar „su karūna“, tai vargšelis leitenantas jau pralaimėjęs bylą. Jei ne vienu , tai kitu būdu dvivamzdis vis tiek paklius į majoro lagaminą. Bet ir pas majorą ilgai neužsigulės, jeigu šis nesugebės jo gerai paslėpti. Ypač giežtai šia tvarka skirstomos trofėjinės automašinos. Mašinos lengvai nepaslėpsi – į lagaminą neįdėsi.

Todėl papulkininkio vairuotojas ir nesistebi, o tik klausia, kas yra generolas Šabalinas – ar įsakymas atitinka „reglamentą“, ar ne.

Apspangę nuo savo valdžios vietose, Saksonijos komendantai padarė taktinę klaidą, akivaizdžiai rodydami vyresnei vadovybei šią gundančių automašinų gausą. Dėl tokio neatsargumo jie neteko pusės savo automobilių, išrikiuotų prieš „Baltąjį elnią“ ir savo nelaimei patikusių generolams. Kai po kelių mėnesių buvo sukviesta antra panaši konferencija, tai prisiminę pamoką daugelis komendantų atvažiavo prie „Baltojo elnio“ vos ne su vežimais. Aišku, jie vėl įsitaisė gerus automobilius, bet šį kartą apdairiai paliko juos namie.

Netrukus viešbučio konferencijų salėje prasideda pasitarimas. Į konferenciją pakviesti beveik trys šimtai karininkų. Dalyvauja tik majorai ir aukštesnio laipsnio komendantai. Salėje yra ir keli generolai – Dresdeno, Leipcigo ir kitų didelių Saksonijos miestų komendantai. Jie taip pat pakviesti keistis patirtimi ir ant savo kėdžių sėdi gana ramiai. Prie prezidiumo stalo, užtiesto raudonu audeklu, įsitaisė SKA vadovybė. Prezidiumo centre – kaip aukščiausios valdžios iš Karlshorsto atstovas – generolas Šabalinas.

Komendantai laukė neilgai. Generolas Bogdanovas pradeda pasitarimą ir praneša, kad SKA ausis pasiekė kai kurie komendantūrų darbo vietose iškreipimų ir iškrypimų faktai. Jis siūlo dalyviams dalytis „savo patyrimu“ ir negailestingai kritikuoti komendantūrų veiklos trūkumus. Be to, jis leidžia suprasti, kad SKA žino daug daugiau, negu kai kam atrodo; bus geriau, jeigu dalyviai nelauks SKA įsikišimo ir patys atskleis kraujuojančias žaizdas. Kitaip sakant – jeigu kas jaučiasi nusidėjęs, tegul stengiasi atskleisti kuo daugiau kaimyno nuodėmių ir slėpti savąsias.

Pirmasis iš vietos pakyla papulkininkis.

– Žinoma, komendantūrų darbe yra šiokių tokių negerovių, kurių dažniausiai pasitaiko dėl kontrolės iš viršaus nebuvimo, – prabyla jis. – Karinės komendantūros paliktos savieigai ir dėl to...

Ėmęsis saviplakos, papulkininkis pasisakymą pradeda gana neryžtingai. Jis žvelgia į savo kolegų eiles, lyg ieškodamas paramos. Šie panarino akis ir įdėmiai tyrinėja savo batų galus. Generolas Bogdanovas laukdamas brauko pieštuku po raudoną audeklą.

– Daugelis karo komendantų pamiršo savo pareigas, kai kurie puolė moraliai ir suburžuazėjo. Šiems žmonėms sovietų karininko moralinis tyrumas tapo... ė-ė-ė. – Papul-

kininkis jaučia, kad aukštosios moralės sritį užgriebė per toli ir imasi patiesvarbiausio: – Pavyzdžiui, imkime majorą... majorą, N. miesto komendantūros viršininką.

Generolas Bogdanovas nutraukia:

– Galima be slapyvardžių. Čia visi savi.

– Na, vadinasi, pavyzdžiu imsime majorą Astafjevą, – pasitaiso papulkininkis. – Kai buvo paskirtas N. komendantu, jis aiškiai smuko. Netoli miesto yra kunigaikščių pilis, kurioje gyveno įvairūs baronai. Dabar majoras Astafjevas joje įtaisė savo rezidenciją. Ten jis gyvena taip, kaip negyveno caro bajorai ir dvarininkai. Reikia pripažinti, kad ne gyvenimas, o rojus.

Papulkininkio žodžiuose pasigirsta pavydo gaidelė. Matyt, jis pasakų pilyje su savo kolega Astafjevu ne kartą puotavo, bet vėliau jie kažkuo nepasidalijo, ir papulkininkis nusprendė prisiminti moralę. Žvalgausi po salę tikėdamasis pamatyti majorą, turintį dvarininko polinkių. Mano nuostabai beveik visi salėje esantys majorai įtartinai susigėdę nuleido akis.

– Taigi majoras Astafjevas aiškiai moraliai supuvo. Pilyje jis turi daugiau tarnų negu velionis grafas. Kiekvieną rytą, kai majoras Astafjevas prasikrapšto akis, jis nežino, kur esąs. Kol neišmaukia pusės kibiro agurkų surymo. Tam, kad išsipagiriotų po nakties išgertuvių. Tik tada majoras Astafjevas kaip tikras ponas ištiesia savo kojeles. Viena vokietė mauna kojinę ant kairės kojos, kita – ant dešinės. Trečioji laiko paruošusi šilkinį chalatą. Apsimauti kelnių be kieno nors pagalbos jis taip pat negali.

Salėje didelis pagyvėjimas ir juokas. Šaunaus majoro gyvenimo būdas klausytojus aiškiai sudomina.

– Bet tai tik žiedeliai, o uogelės dar laukia, – sušunka oratorius. – Ištvirkavimas su vokietėmis Astafjevui tapo kasdienybė. Jis turi specialią komandą, kuri tik ir užsiima gaudydama jam moteris visame rajone. Pagautąsias kelias dienas laiko komendantūros požemiuose, o tada jos atsiduria majoro guolyje.

Netoliese pastebiu vieną majorą, kuris sukandęs dantis kruopščiai kažką rašo ant priešais pasklidusių popieriaus lapelių. Matyt, jis ir yra majoras Astafjevas. Žinoma, jis rašo ne pasiteisinimą, o kaltinimą. Tik jau skirtą papulkininkiui.

– Dažnas atvejis, kai dalykiškumas virsta despotiškumu, – dėsto toliau papulkininkis. – Neseniai po eilinių išgertuvių papulkininkis Astafjevas panoro žuvienės. Daug negalvojęs įsakė atidaryti prie pilies esančio tvenkinio šliuzus ir taip prigaudyti žuvies. Pora žuvelių majorui pateko į žuvienę, o keli šimtai centnerių žuvies nugaišo. Draugai karininkai, argi tai ne pasipiktinimą keliantis faktas?

Salėje jo žodžiai kelia greičiau linksmumą negu pasipiktinimą. Kiekvienas prisimena panašų atvejį iš savo praktikos ir dalijasi su kaimynu įspūdžiais.

– Majoro Astafjevo istorija, – baigia papulkininkis, – įdomi tuo, kad tai tipiškas pavyzdys. Daugelyje komendantūrų padėtis nedaug kuo skiriasi nuo majoro Astafjevo atvejo. Daugiau šitokie dalykai nepakenčiami. Mūsų uždavinys čia – panašius

dalykus atskleisti ir pasmerkti, paraginti sujžūlėjusius savavaliautojus susitvarkyti, priminti jiems apie proletarinio teisėtumo egzistavimą.

Klausytojų veiduose linksmą pagyvėjimą keičia nekaltas tylėjimas, akys vėl ima tyrinėti savo batų galiukus. Dalykas pakrypsta į blogąją pusę, kai primenama atsakomybė. Dabar karas baigėsi, ir komendantai iš patirties išmano sovietų įstatymus.

Pagal kolektyvinio auklėjimo psichologinę dogmą sovietinis teisėtumas dažnai taiko atpirkimo ožių praktiką, kai kažkam suverčiamos visos kolektyvo nuodėmės ir, siekiant įbauginti kitus, įstatymo laikomasi itin griežtai.

Į menkus prasižengimus sovietų įstatymai žiūri pro pirštus. Netempsi žmogaus į teismą dėl kažkokio išmušto danties ar išdaužto stiklo – yra svarbesnių dalykų, pavyzdžiui, skirti žmogui dešimt metų už socialistinių varpų rinkimą laukuose arba penkerius metus už fabrike pavogtą socialistinio cukraus gabalėlį. Dantys ir stiklas – kol kas asmeninė nuosavybė, ir socialistiniai įstatymai jų negina. Teisėtumo jausmas dingsta. Kai šis procesas grėsmingai išauga, tai prasideda atpirkimo ožių paieška. Pakliūti į „ožius“ – labai nemalonus dalykas. Daug ką galima krėsti nebaudžiamai, o vėliau užmokėti savo galva už niekus.

Jei tik SKA vadovybė nekaltos savikritikos dingstimi nusprendė įgyvendinti tam tikras dalyko taisymo priemones – tai reikalai prasti. Vadinasi, greitai pakvips svilėsiais – keli komendantai paklius į Karo tribunolą. Kuriam kris burtai? Atmosfera salėje įkaista, jaučiasi nervingumas.

Bogdanovo sumanymas pasirodė teisingas. Po papulkininkio įžanginio žodžio, kuris, ko gero, buvo suplanuotas per pokalbį SKA, prasideda įnirtingas plakimas. Komendantai įnirtingai drabstosi vienas ant kito purvus, o sekretoriai viską stenografuoja. Prieina generolų – Dresdeno ir Leipcigo komendantų – eilė. Vaizdas įdomus. Ne dažnai pamatysi generolą, stovintį lyg mokinuką gausioje auditorijoje ir išpažįstantį savo nuodėmes. Kartais komendantas generolas prisimena savo generoliškus antpečius ir mėgina teisintis. Tuomet balsas iš prezidiumo ragina: „Generole, nesivaržykite. Čia savi žmonės.“

Išauklėta paklusti masių psichologija. Jei iš viršaus įsakyta atgailauti, tai atgailauja visi. Kas dar nenusidėjęs, tas gailisi būsimų nuodėmių. Komendantai choru atskleidžia savo „trūkumus“ ir prisiekia ateityje būti caca berniukais ir klausyti tėvelio.

Salėje pakyla figūra ir kreipiasi į prezidiumą:

– Drauge generole, galima paklausti? Tai šiek tiek ne į temą, bet norėčiau pasitarti.

– Na, rėžkite, kas slegia jums širdį, – draugiškai skatina generolas Bogdanovas. Tikriausiai eilinė atgaila, o atgailų generolas klauso noriai.

– Mano komendantūra yra prie pat Čekoslovakijos sienos, – pradeda komendantas. – Kasdien per sieną pas mane varo minias nuogų žmonių. Kol kas juos laikau rūsyje. Juk negalima, kad jie šitokie gatvėmis lakstytų, o aprengti jų neturiu už ką.

Salėje girdisi juokas. Generolas Bogdanovas klausia:

– Kaipgi taip – nuogi?

– Labai paprastai, – sako nevykėlis komendantas. – Visiškai nuogi. Kaip motina pagimdė. Net žiūrėti gėda.

– Nieko nesuprantu, – susižvalgo generolas su kitais prezidiumo nariais. – Paaiškinkite išsamiau. Iš kur šie nuogi žmonės?

Komendantas aiškina:

– Vokiečiai iš Čekoslovakijos. Prie sienos čekai juos išrengia nuogai, o paskui per sieną varo pas mane. Sako: „Čia jūs atėjote nuogi, nuogi ir grįšite." Sudetų vokiečiai. Pagal Potsdamo susitarimus juos perkelia į Vokietiją. Čekams tai pokštai, o man – bėda. Kaip šiuos žmones galėčiau aprengti, jei tikri mano kareiviai neturi uniformų.

Kitas komendantas klausia:

– Mano mieste yra bankas. Kartu su banko direktoriumi tikrinau asmeninius seifus rūsiuose. Pilni auksinių daiktų, briliantų – kalnai vertybių. Laikinai įsakiau viską užantspauduoti. O ką daryti toliau?

Trečiam nerimą kelia įkurta komendantūros kieme vokiečių tankų divizija.

Įdomu, bet nė vienas komendantas nesiskundžia sunkumais su vokiečiais. Nei diversijų, nei neramumų. Kur kas daugiau rūpesčių su savais žmonėmis.

– Spręsdamas okupacinius klausimus, okupacinis aparatas turi būti aukšto lygio. Okupuotoje šalyje mūsų armijos ir mūsų valstybės prestižą reikia saugoti šventai. Komendantūros – tai mūsų pirmasis ryšys su Vokietijos gyventojais, – kalba dalyviams generolas Bogdanovas.

„Šiame parodomajame valstybės asmenyje surinktos visos armijos atliekos. Kol kas menkai atsižvelgiama į nugalėtos šalies visuomeninę nuomonę, bet vėliau tai atsirūgs", – galvoju atsakydamas generolui.

Po pasitarimo dalyviams rengiamas banketas. Majoras Kuznecovas, aš ir dar vienas karininkas iš Dresdeno SKA užimame staliuką lango nišoje.

Kadaise „Baltojo elnio" viešbutis buvo mėgstama kurorto svečių ir užsienio turistų vieta. Pro langą matyti lengvu rūku apgaubta Elbė, dalijanti Dresdeną į dvi puses. „Baltasis elnias" įsitaisęs paukščio skrydžio aukštyje. Iš čia beveik nesimato karo paliktų griuvėsių. Panorama po mūsų kojomis alsuoja ramybe ir senovine kultūra. Nors pusė miesto sugriauta, Dresdenas gražus. Jame daug tikro kilnumo kitos Vokietijos, apie kurią mes pamirštame dėl nesenų pastarųjų metų įspūdžių. Čiuožia grindimis beaistriai padavėjai universiteto profesorių veidais. Baltomis liemenėmis apsirengę vaikiščiai nardo tarp stalų, dalykiškai mosuodami servetėlėmis ir paklusdami nebyliems didingo vyriausiojo žvilgsniams. Savo vaikiškose vizijose jie tikriausiai svajoja kada nors būti jų vietoje, išdidžiai dėvėti juodą fraką ir vadovauti salei. Europoje kelnerio profesija pakylėta į meno viršūnes. Sovietų Sąjungoje ji laikoma niekinga vyro profesija. Įdomus kontrastas: proletariato valstybėje proletaro profesija tapo niekingu užsiėmimu. O be kelnerių neapsieisi net komunizmo

sąlygomis. Skirtumas tik toks, kad kai pas mus tai laikoma šuniška profesija, sovietų kelneriai ir elgiasi kaip šunys.

Mūsų ausis glosto pažįstama melodija. „Žydra skarelė!“ Mėgstu klausytis šios paprastos dainelės Maskvos estradose, kai kareiviai groja akordeonu ir dainuoja mergino pilkomis milinėmis. Šiandien ji simboliškai skamba grojant vokiečių kapelai.

Majoras Kuznecovas apžvelgia salę ir pareiškia:

– Jauki aplinka. Jeigu visus svečius velniop išvarytume, būtų visai gerai.

Susirinkę salėn komendantai po nemalonios konferencijos šiek tiek nusiramino. Jie mėgina guosti save prisimindami karo metų kovų žygdarbius. Tam linksminamųjų gėrimų gausybė. Salė ima pakrikai ūžti.

Mūsų trečiasis palydovas, šnairuodamas po salę, sako:

– Tas pats man ateidavo į galvą, kai būdavau Maskvos metro. Metro nuostabus, o publika nedera, visą vaizdą gadina. Aplink marmuras, o viduryje vėmalai.

Klausiu majoro Kuznecovo, kuris, būdamas adjutantu, gerai išmano armijos tvarką:

– Kaip manai – kas bus majorui Astafjevui ir kitiems, kuriuos prausė konferencijoje?

Majoras Kuznecovas šypsosi:

– Nieko. Daugių daugiausia – perves į kitą komendantūrą. Profesionalai niekšai taip pat reikalingi. Be to, visi šie gyvuliai nuoširdžiai atsidavę partijai. O ištikimiems žmonėms daug kas atleidžiama. Jie tiek reikalingi partijai, kiek ir jiems partija. Neišardomas kompleksas.

Mane stebina, kad majoras ir jo senas pažįstamas taip laisvai kalba kebliomis temomis. Po karo tai savotiška atmosfera šalyje ir armijoje. Žmonės pajuto, kad jie išsikovojo sau laisvę, kad jie nugalėjo, ir šis jausmas padarė didelį poveikį. Tam taip pat talkina naujovių kontrastas susidūrus su Vakarais.

Bebūnant Dresdene generolas Šabalinas apsistojo viloje, kurią užėmė generolas Dubrovskis – SKA Ekonomikos skyriaus viršininkas Saksonijoje. Anksčiau ši vila priklausė stambiam vokiečių prekybininkui. Už vilos nuostabus sodas.

Po penkių minučių buvome vietoje.

Generolo Dubrovskio kabinete dabar kitokio pobūdžio posėdis. Vienoje stalo pusėje – generolas Šabalinas, greta jo generolas Dubrovskis. Kitoje stalo pusėje miesto vadovai vokiečiai – Saksonijos landratas ir Dresdeno burmistras. Vokietis burmistras kalba švariausia rusų kalba. Ne taip seniai jis buvo Raudonosios armijos papulkininkis.

Aptariami Saksonijos ekonomikos uždaviniai okupacinio režimo sąlygomis. Viskas vyksta nepaprastai sklandžiai. Burmistras yra ne tik klusnus vykdytojas, bet ir vertingas konsultantas vietos klausimais. Ne mes įsakome ir ko nors reikalaujame. Ne. Burmistras rekomenduoja mums tikslingas priemones ir siūlo jas tvirtinti.

Tik vienintelį kartą burmistro veidu praslinko vokiečiams būdingas šešėlis. Kai buvo svarstomas aštrus sparmedžių klausimas šachtoms, generolas Šabalinas nedaug galvojęs pasiūlė:

– Bet juk aplinkui daugybė miškų, – kirskite juos.

Papulkininkis burmistras iš siaubo sumojavo rankomis:

– Jeigu mes šiuos miškus iškirsime, tai po penkerių metų mūsų žydinti Saksonija virs dykuma.

Buvo rastas kompromisas: ieškoti kitų šaltinių, o kol kas kirsti vietinius miškus.

Landratas primena iškabą – minkštakūnis kažkokios demokratinės partijos padaras, pasirengęs pasirašyti bet kurį popierių. Už jo nugaros dirba mūsų žmogus, dar vakar dėvėjęs sovietų antpečius, o šiandien – šimtaprocentinis vokietis ir burmistras. Jis iš kalio neriasi, kad išieškotų kuo daugiau reparacijų. Klasiškai svetimas elementas, surastas per naktį, kiti apsvaiginti baime, o savi žmonės dirba prisidengę naujos demokratijos kauke.

Mases iš viršaus reikia valdyti sumaniai. Masių psichologija – tai tikslusis mokslas, smulkiai išgvildentas Kremliaus. Žmogus – tai visuomeninis gyvulys. Šiuolaikinės visuomenės sąlygos žmogų daro daug labiau priklausomą nuo bandos negu visus jo keturkojus protėvius. Dabar į mišką nepabėgsi. Kremliaus piemuo savo darbą išmano.

Ši mintis nevalingai ateina į galvą stebint įvykius generolo Dubrovskio kabinete. Žiūriu į vokiečių „naujos demokratijos“ atstovus, paskui apsižvalgau ir tyrinėju salės, kurioje esame, aplinką.

Saksonijos SKA štabas įsikūrė buvusiuose Saksonijos karalių rūmuose. Nuo ąžuolinėmis lentelėmis iškaltų aukštų sienų prietemoje mus stebi viduramžių kostiumais apsirengę portretai. Auksinių rėmų gyventojas pasirėmęs špaga šaltai žiūri virš galvų žmonių su auksiniais antpečiais. Šie nors nugalėtojai. Bet šis padaras su pilku civiliu kostiumu ir vokiška pavarde! Ką galvojo kilmingasis karalius apie savo palikuonis? Smulkėja žmogeliai... Ar ne tiesa, Jūsų Didenybe?

Atsisveikindamas spaudžiu burmistrui papulkininkiui ranką. Iš mandagumo su juo net kalbu vokiškai. Kad bent kiek nesijaustų palaižūnu. Kartais naudinga tarnui kelti savarankiškumo įspūdį.

Kitą dieną važiuojame į Halę, Saksonijos provincijos sostinę. Čia generolas Šabalinas sutinka savo seną bičiulį generolą Kotikovą, Saksonijos provincijos SKA Ekonomikos valdybos viršininką*. Vėliau generolas Kotikovas plačiai išgarsėjo kaip sovietinio Berlyno komendantas, sąjungininkai jo vardą tikriausiai prisimins ilgai. Išoriškai generolas Kotikovas labai simpatiškas ir svetingas šeimininkas.

Pradžioje intermeco su komendantais – vaizdas toks pat koks ir Federalinėje žemėje. Paskui generolas Šabalinas tikrina „naujos demokratijos“ darbą. Vietinis vokiečių vadas gal penkiolika metų gyveno Maskvoje Pokrovsko gatvėje, beveik mano kaimynas. Halėje mes dalyvaujame tokiuose pat pasitarimuose kaip ir Dresdene.

* Kalbama apie dvi skirtingas provincijas – Saksonijos federalinę žemę su centru Dresdene ir Saksonijos provinciją su centru Halėje.

Jis savo veikloje dar labiau stengiasi negu jo kolega Dresdene. Generolui Šabalinui tenka šaldyti jo įkarštį, kai šis pateikia ilgą numatomų socializacijos priemonių sąrašą.

– Ne taip greitai, – sako Šabalinas. – Atsižvelkite į Vokietijos ekonomikos ir pereinamojo laikotarpio ypatumus. Įteikite savo siūlymus generolui Kotikovui.

Grįždami į Berlyną priversti netikėtai sustoti. Netoli Liuterštadto triukšmingai sprogsta užpakalinio rato padanga. Vairuotojas neturi nei atsarginio rato, nei kameros, nei gumos klijų. Įtūžęs generolas keikiasi – kad ir kas būtų, jis nori dar iki tamsos grįžti į Berlyną. Matyt, jis nelabai pasitiki komendantūrų darbu.

Mudu su Kuznecovu susižvalgome – rasti ratą teks mudviem, nes vairuotojas Miša iš baimės prarado visą savo išradingumą, kuriuo pasižymi sovietų vairuotojai. Išeitis viena – gauti ratą iš kokios nors pro šalį važiuojančios mašinos. Šiandien Vokietijos keliuose tai įprastas reiškinys.

Pagal visas karo meno taisykles mes blokuojame kelią, stabdome visas važiuojančias mašinas ir jas apžiūrime. Mūsų „Admirolui“ netinka nė vienas ratas. Sustabdytųjų nuostabai netrukdomai juos paleidžiame. Mintyse jie tikriausiai atsisveikino su visais savo lagaminais. Kontrolė labai solidi – spindėdamas įsiuvais ir kitokiais generoliško orumo ženklais šalia stovi pats generolas.

Po kurio laiko pamatome plentu judančią keistą autokoloną. Išdažyti visomis vaivorykštės spalvomis keli dengti sunkvežimiai, margos afišos, kvepia keptais svogūnais ir bohema. Pasirodo – klajojantis cirkas, XX amžiaus čigonai. Tetrūksta tik tamsiaveidės Karmen. Vaizdingą kortežą baigia amerikietiškas karinis visureigis, prie kurio vairo sėdi Amerikos kapitonas.

Žvalgausi aplinkui ieškodamas šio parado vado ir svarstau, kokia kalba reikėtų aiškintis. Tuomet iš visureigio iššoka trūkstamoji Karmen ir kreipiasi į mus Vedingo lūšnų dialektu*.

Akimirksnį mudu su Kuznecovu net pamirštame, kodėl sustabdėme šiuos automobilius. Vedingo žibuoklė iš tikrųjų buvo velniškai graži. Ne veltui Amerikos kapitonas ėmėsi lydėti savo širdies damą į pavojingą kelionę sovietų zonoje. Dėl šitokios moters gali pamiršti visus Eizenhauerio ir Žukovo įsakymus drauge paėmus.

Šiaip taip akis atplėšę nuo viliojančio vaizdo, pradedame apžiūrinėti mašinų ratus, techniniais klausimais tardamiesi su Miša. Galiausiai ateina eilė ir amerikietiškajam visureigiui.

– Kaip dėl visureigio ratų? – klausia Kuznecovas Mišos.

– Skylės susieina. Šiek tiek šlubuosime, bet iki namų nuvažiuosime, – sako šis.

Taigi klausimas išspręstas. Tuoj gausime papildomą tiekimą lendlizu. Be to, ant visureigio užpakalio kabo penktas ratas. Nereikalinga prabanga.

* Vedingas – pagarsėjusios Vedingo lūšnos, neturtingas šiaurės rajonas.

Aiškinu Karmen savo varganą būklę ir rodau pirštu į penktąjį ratą. Generolas prisimena Potsdamo susitarimus ir gąsdinimo psichologiją: „Klauskite amerikiečio, ar jis turi leidimą į sovietų zoną. Kodėl čia važinėjasi?“

Tačiau talentai ir gerbėjai už Potsdamo susitarimų pažeidimą ir važiavimą svetima teritorija pasirengę su džiaugsmu atsipirkti tokia pigia kaina kaip vienas ratas ir be šios psichologinio poveikio priemonės.

Užsirašau kapitono Berlyne adresą, kad parvykus savininkui būtų galima grąžinti ekspropriacijos objektą. Vėliau kelis kartus įsakiau Mišai nuvežti šiuo adresu ratą. Atvirai kalbant, nuogąstauju, kad ratas virto buteliu degtinės ir be pėdsakų dingo Mišos skrandyje. Jeigu Amerikos kapitonui tektų skaityti šias eilutes, tai dar kartą reiškiu padėką ir apgailestavimą dėl šio įvykio.

Berlyną privažiuojame jau temstant. Generolas staiga sunerimsta ir Mišai įsako:

– Jokiu būdu nevažiuoti per amerikiečių sektorių. Ieškok kelio per Rudovą.

Lengva sakyti, bet ne taip lengva šį Rudovą rasti. Vienoje vietoje susprogdinti tiltai, kitoje uždarytas kelias. Kur mes suktume – visi keliai veda į Amerikos sektorių. Generolas velniuojasi ir įtartinai nenori važiuoti Amerikos žeme.

Galų gale vis dėlto pakliūvame į Amerikos sektorių. Generolas kategoriškai atsisako važiuoti įprastu keliu per Potsdamo gatvę ir įsako Mišai brautis pro miesto pietinį pakraštį tol, kol pakliūsime į sovietų sektorių. Miša tik galvą linguoja. 1945 metų vasarą važiuoti per Berlyną naktį ir dar nežinomais pakraščiais – sunkus uždavinys.

Generolas vaidina komediją. Juk negali jis rimtai bijoti kokios nors diversijos ar pasikėsinimo. Abipusis važiavimas po Berlyną nedraudžiamas. Jokių slaptų dokumentų neturime. Aišku – generolas net čia vaidina ideologinį blefą.

Mūsų automobilis lėtai kaip didžiulis vabalas slenka klaidžiais skersgatviais. Kartais iš tamsos žibintų šviesa užgriebia amerikiečių sargybinio figūrą. Visi postai dvigubi. Sargybinis nepatenkintas merkiasi nuo ryškios šviesos, jo draugė nuo pirmo išgąsčio ima šypsotis. Žinoma, sutrukdytos poros nežino, kad iš tamsos į juos žiūri sovietų generolo akys. Generolas niurzga – jam tai ryškus Amerikos armijos moralinio smukimo įrodymas.

Po ilgų klaidžiojimų po griuvėsius ir Berlyno pakraščių daržus mūsų žibintai apšviečia geltoną rodyklę su užrašu „Karlshorstas“. Gera vėl jaustis savo gimtame lizde grįžus iš kelionių po priešišką ir nepažįstamą šalį. Malonu kur nors važiuoti, bet dar maloniau grįžti namo.

2.

Nuo liepos 17-osios iki rugpjūčio 2-osios netoli Berlyno Potsdame įvyko pirmasis Didžiojo trejeto pokario susitikimas, vėliau įėjęs į istoriją kaip Potsdamo konferencija.

Krymo konferencija sprendė karo baigties ir pokario tvarką bendrais bruožais, o Potsdamo konferencija svarstė šių klausimų detales. Vokietija besąlygiškai kapituliavo ir buvo būtina galutinai suderinti ir patikslinti nugalėjusių valstybių politiką, jos įgyvendinimo metodiką, okupacinių įstaigų darbo koordinavimą.

Konferencijoje į akis krito elgesio skirtumai tarp sovietų ir Vakarų sąjungininkų pusių. Vakarų demokratijos pabrėžė politiką, kuri ateityje neleistų atgimti vokiškajam militarizmui, užkirstų kelią naujai vokiečių agresijai. Viena vertus, naikinant ir ribojant karo pramonės potencialą, kita vertus, Vokietiją demokratiškai auklėjant.

Kai apie Vokietiją buvo kalbama bendrais bruožais, sovietų pusė išsiskleisdavo spalvingomis frazėmis apie demokratiją. Bet kai ateidavo eilė detalėms, sovietų atstovai tylomis gerdavo iš grafinų vandenį ir rūkydavo papirosus. Susidarydavo vaizdas, kad šiuo klausimu sovietų pusė tikslaus plano neturi. Taip bent turėjo atrodyti Vakarų atstovams. Nors sovietai visada atvyksta į konferencijas su itin gerai parengtais planais, šį kartą jie elgėsi labai santūriai.

Mažai kas iš Vakarų politikų tuo metu manė, kad Kremlius turi labai gerai apgalvotą politikos Vokietijoje planą. Bet kol kas šio plano dėti ant konferencijos stalo nevertėjo. Jis išaiškėjo vėliau iš sovietų okupacinės valdžios veiksmų. Stalinas nepamiršo žodžių: „Vokietija – tai raktas į Europą“.

Tolimais Vokietijos ateities klausimais Potsdamo konferencijoje Kremlius darė didelių nuolaidų ir iš esmės sutiko su Vakarų sąjungininkų politika. Užtat didelį suinteresuotumą, aktyvumą ir atkaklumą sovietų pusė rodė artimos ateities klausimais – žalos atlyginimo ir teritorinių pretenzijų rytinėje Vokietijos pusėje klausimais.

Kioskelis atsidarė paprastai. Per daug paprastai, kad Vakarų politikai galėtų suprasti šią nesudėtingą mechaniką. Ateitis – tai niekuo neįpareigojantys pažadai. O kol kas šių pažadų kaina iš Vakarų reikia stengtis išsiderėti kuo daugiau reparacijų ir nuolaidų.

Vakarų demokratijos, nuramintos tariamomis nuolaidomis arba tariamu Kremliaus nesuinteresuotumu principinės politikos dalyje, nusileido plačioms Kremliaus reparacinėms ir teritorinėms pretenzijoms, kurios Vokietiją automatiškai darė priklausomą nuo Sovietų Sąjungos. Vakarų sąjungininkai patys atidavė Stalinui į rankas vadeles, kuriomis jis valdys Vokietiją.

Jie tai suprato kaip atpirkimo auką, kuri turi tenkinti Kremliaus ekonominius interesus ir daryti jį labiau sukalbamu pokario pasaulio santvarkos ir tarpusavio bendradarbiavimo klausimais. Jie problemą matė idealistiškai. Tuo tarpu Kremlius visada stovėjo ant materialistinės platformos. Pradžioje rūpėjo užsitikrinti materialinę bazę, o paskui, remiantis šiuo pagrindu, plėtoti tolesnę politiką, paisant jau ne pasenusių įsipareigojimų, o realių galimybių.

Už miglotas politines garantijas suteikę Kremliui Vokietijoje didžiulę materialinę bazę, Vakarai padarė rimtą klaidą. Garantijų bus laikomasi tik tol, kol ši regimybė Kremliui atrodys naudinga.

Galvojant apie Potsdamo konferencijos Didžiojo trejeto asmeninę sudėtį, nevalingai matai tam tikrą paprastumą. Nėra mums gerai žinomo vardo – prezidento Ruzvelto.

Ruzveltas neišgyveno vos kelių dienų iki pergalės, kuriai jis atidavė tiek jėgų ir energijos. Galbūt tai yra viena paguodos pusė – jis nebematė griūties šių iliuzijų, iš kurių jis kūrė savo pokario pasaulio planus. Jis iš tikrųjų buvo didis žmogus, geras senis ir tyras lyg krištolas idealistas. Jam buvo sunku suprasti „puikų vaikiną Džo".

Potsdamo konferencijos dienomis Stalinas kartu su Vakarų delegacijų pareigūnais važinėjo automobiliais po Berlyną. Vienas šios išvykos rezultatas buvo įsakymas SKA Karinio oro laivyno skyriaus ekspertams padaryti jam asmenišką pranešimą apie sąjungininkų oro reidų į Berlyną detales. Berlyno griuvėsiai iškalbingesni nei laikraščių suvestinės ir skaičiai apie numestų bombų tonas.

Važinėdamas po Berlyną ir žiūrėdamas į bekraštes akmenines namų kapines, pamatai, kad per didžiulį miestą iš viršaus tvojo tokiu pat didžiuliu kūju. Lygindamas vokiečių aviacijos skrydžių pėdsakus Leningrade ir Maskvoje su Berlyno vaizdu po USAF ir RAF skrydžių, gali susimąstyti.

Šis vaizdas Stalinui padarė didesnį įspūdį nei karo patarėjų pranešimai per karą ir paveikė jo taikingumą labiau negu Ruzvelto įtikinėjimai ir įkalbinėjimai. Ne veltui šiuo klausimu jis pareikalavo specialaus pranešimo.

Kol Didysis trejetas Potsdamo konferencijoje tarėsi, SKA tęsė savo veiklą. Vienas pirmųjų SKA darbų, kuris iš pagrindų veikė vidinę Vokietijos ekonomikos struktūrą, buvo maršalo Žukovo įsakymas Nr. 24. Įsakyme kalbama apie nacionalsocialistų nekilnojamojo turto konfiskavimą ir lyg tarp kitko teikiami nurodymai rengtis gamybos priemonių nacionalizacijai bei žemės reformai.

Vadinamoji žemės reforma generolui Šabalinui kėlė daug rūpesčių. Vokiečių vietos valdžia dar nepriprato prie sovietų vadovavimo būdų ir nemokėjo skaityti tarp eilučių. Įsakyme Nr. 24 tikslių skaičių nebuvo. Įsakyme mirgėjo demokratinės frazės ir naujai vokiečių valdžiai teikė įgaliojimus. Vokiečių „liaudis", vadovaujama savo „geriausių atstovų", „pati turi parengti žemės reformos projektą ir pateikti jį SKA analizuoti bei tvirtinti". Tinkamą visai teritorijai projektą turėjo rengti atskirų provincijų landartai.

Kartu su įsakymu Nr. 24 generolas Šabalinas gavo ir slaptą instrukciją, kurioje jau visai tiksliai nurodoma, kaip šios reformos, kurias fiktyviai rengė vokiečių savivaldybės, turi atrodyti iš tikrųjų.

Kelis kartus stebėjau procedūrą, kaip generolo Šabalino kabinete šiai žemės reformai buvo rengiamasi.

Prie Ekonominės valdybos vartų, išdažytas mugės vėliavėlėmis ir gaidžių bei ožių atvaizdais, rieda solidus „Maibach“. Iš didžiulio kėbulo gelmių ant žemės neryžtingai žengia kostiumuota bespalvė figūra. Tai landratas, SKA valia – „geriausias vokiečių liaudies atstovas“. Plastiška eisena figūra braunasi koridoriumi. Įėjęs į generolo priimamąjį, landratas klusniai lenkia nugarą. Ant rankos chalatą primenantis lietpaltis, po pažastimi aplamdytas portfelis, skrybėlė prispausta prie pilvo, tarytum skydas nuo galimo smūgio. Meilikaujamai šypsodamasis „geriausias atstovas“ atsargiai lyg ant akėčių sėdasi ant kėdės ir laukia audiencijos.

Kai ateina eilė, landratą pakviečia į kabinetą. Generolas per vertėją susipažįsta su Saksonijos žemės reformos projektu.

– Kokią didžiausią ribą jie siūlo šį kartą? – klausia generolas.

– Nuo šimto iki dviejų šimtų morgenų, atsižvelgiant į aplinkybes, drauge generole, – rankoje laikydamas projekto lapelius atsako vertėjas.

– Jūs idiotai! Trečias variantas ir vėl niekam tikęs. Pasakyk jam, kad su šituo mes negalime sutikti.

Vertėjas verčia. Landratas bejėgiškai lamdo savo portfelį. Paskui jis ima aiškinti, kad šis projektas sudarytas apskaičiavus tinkamiausią žemės reformos ekonominį efektą provincijos sąlygomis. Jis bando atskleisti Saksonijos žemės ūkio specifiką, kalba apie neišvengiamą būtinybę, griežtas Vokietijos gamtines sąlygas, glaudžią gyvulininkystės, miškų ūkio ir žemės kultūrų sąveiką, apie mažosios, bet visur reikalingos mechanizacijos ypatumus. Po truputį landratas įsismagina, jo žodžiai persmelkti nuoširdaus noro rasti geriausią problemos sprendimą pagal įsakymą Nr. 24.

Net kai to nereikalauja mano tiesioginis darbas, tokiuose susitikimuose visada stengiuosi dalyvauti. Pasirodo, neplaninė kapitalistinė Vokietijos ekonomika sovietų specialistui tampa įdomiu tyrinėjimo objektu.

Vokietijos ekonomika – sudėtingas ir tikslus mechanizmas. Man dažnai teko matyti, kaip vokiečių specialistai, apimti siaubo, skėsčiojo rankomis, kai generolas duodavo jiems patarimų arba pasiūlymų, įprastus sovietų sąlygomis planuojant ar pertvarkant. Tuomet specialistai choru šaukė: „Bet tai prilygsta savižudybei!“

Taip ir šį kartą. Generolas žaidžia pieštuku, mąsliai rūko papirosą, leidžia dūmų ratus. Jis net neprašo versti landrato samprotavimų. Jam tai prasmės neturintis garsas. Kai generolas mano, kad laikas baigėsi, jis rauko kaktą ir kreipiasi į vertėją:

– Pasakykite jam, kad projektas turi būti perdirbtas. Mes turime ginti Vokietijos valstiečių, o ne stambiųjų žemvaldžių interesus.

Generolas – klasikinis sovietų vadovo pavyzdys, vykdymo automatas, negebantis suvokti kitos pusės įrodymų ir kritiškai savarankiškai spręsti. Ant šio automato pečių guli generolo antpečiai, ir šiandien jis sprendžia Vokietijos ekonomikos likimą,

Sutrikęs landratas pakyla. Visi jo įrodymai beverčiai. Žemės ūkio reformos projektas bus perdirbinėjamas dar kelis kartus. Tai tęsis tol, kol „savarankiškas" vokiečių projektas tiksliai atitiks slaptas instrukcijas, saugomas generolo seife.

Žemės reforma yra labiau politinė nei ekonominė priemonė. Kol kas svarbu ekonomiškai pakirsti vieną iš stipriųjų vokiečių visuomenės grupių, kita vertus – sukurti naują grupę, prijaučiančią naujai valdžiai. Kitame etape, kai naujoji valdžia sustiprės, pirmieji bus sunaikinti fiziškai, o antrieji pažins SSRS gerai žinomą formulę: „Žemė jūsų, vaisiai – mūsų!" Todėl generolas Šabalinas ir nerodo susidomėjimo svarstydamas žemės reformos ekonominį poveikį.

Kai žiūriu į vokiečius, su kuriais man tenka susidurti generolo Šabalino kabinete, mane neretai apima gailestis.

Dauguma jų – komunistai. Vienokia ar kitokia forma jie kovojo prieš hitlerinį režimą, daugelis dėl savo įsitikinimų nukentėjo. Po kapituliacijos jie mus sutiko su džiaugsmu. Vieni kaip savo išlaisvintojus, kiti kaip ideologinius sąjungininkus. Daugelis jų atėjo pas mus norėdami dirbti būsimos Vokietijos labui. Aišku, reikia turėti omenyje neišvengiamą konjunktūros riterių kiekį.

Prieš gaudami vadovaujančius postus, šie žmonės buvo kruopščiai patikrinti politinio patikimumo požiūriu. Matydami mus kaip savo ideologinius sąjungininkus, jie kurį laiką nebijojo laisvai reikšti mintis. Be to, į akis ryškiai krito tai, kad daugelio jų įsitikinimai ir siekiai kertasi su instrukcijomis, kurias jie gauna iš mūsų. Mums reikia nebylių vykdytojų, o ne lygiateisių partnerių. Ateis laikas, kai šie žmonės bus priversti apsispręsti: arba nebyliai vykdyti mūsų įsakymus ir tapti mūsų klusniais įrankiais, arba pasišalinti ir užleisti vietą kitiems.

Be oficialių vokiečių valdžios atstovų Ekonomikos valdyboje lankosi ir kiti asmenys. Ypač įdomūs lankytojai ateina į Mokslo ir technikos skyrių. Šio skyriaus viršininkas pulkininkas Kondakovas iki karo buvo sąjunginio Aukštojo mokslo reikalų komiteto Aukštųjų karo mokymo įstaigų skyriaus viršininkas. Jis nejaunas ir labai kultūringas žmogus, išmanantis savo darbą ir gebantis suprasti žmones.

Kartą su pulkininku Kondakovu susitikome koridoriuje. Jo veide matėsi neviltis.

– Grigorijau Petrovičiau, – kreipėsi jis į mane, – būkite geras – padėkite!

– Kas atsitiko, drauge pulkininke? – klausiu.

– Čia vienas vokietis mane užkankino. Išrado kažkokią velniavą ir siūlo ją mums. Apie smulkmenas jis kalbėti nenori, o ką jis šneka, ničnieko nesuprantame.

– Drauge pulkininke, kaip aš jums galiu padėti?

– Na, bent pasikalbėkite su juo. Man per vertėją sunkiau suprasti negu jums.

Pulkininko kabinete mūsų laukė liesas šviesiaplaukis vokietis. Kai mes įėjome, jis pats prisistatė, tada supažindino su savo jaunute, lėlę primenančia žmona.

– Na, Herr Ingenieur, was haben Sie? – klausiu.

– Herr majore, pirmiausia norėčiau atkreipti jūsų dėmesį į šį faktą, kad esu ypač suinteresuotas atiduoti savo išradimą į rankas didžiosios Sovietų Sąjungos, kur jis tarnaus dirbančiųjų naudai...

– Gut! Was haben Sie denn? – sulaukęs momento, kai išradėjas įkvėpė oro, nutraukiau jo besiliejančius jausmus.

– Nenoriu, kad mano išradimas pakliūtų į rankas amerikiečiams, nors žinau, jog jie užmokėtų man daugiau. Nemėgstu imperialistų. Pats esu įsitikinęs komunistas ir...

– Na gut! Daran zweifle ich nicht, – nutraukiau jį vėl, jau įpratęs prie politinių įžangų. – Was haben Sie eigentlich?

Po valandos pokalbio tiksliai žinojau tiek, kiek ir pulkininkas. Kalba sukosi apie paslaptingą variklį su stebuklingu naudingo veikimo koeficientu ir kitokiomis viliojančiomis savybėmis. Išradėjas daro labai aiškias užuominas, kad jo variklis atliks perversmą karo dalykuose, apversdamas aukštyn kojomis šiuolaikinę karo techniką. Kartu jis tvirtina, jog rizikuodamas savo gyvybe jis kelerius metus savo išradimą slėpė nuo „fašistų“, kad šie nepakenktų žmonijai.

Kai jo klausiu, kokios rūšies kurą naudoja jo variklis, išradėjas nutaiso tokią grimasą, lyg norėčiau paveržti iš jo patentą ir išradėjo teises. Išradėjas prašo mūsų pagalbos savo darbui baigti arba, tiksliau, darbui ir variklio modeliui atkurti. Bėda ta, kad visi skaičiavimai, brėžiniai ir modeliai žuvo per bombardavimą nuo amerikiečių bombų. Vėliau mes pripratome prie nuorodų į bombardavimus visais atvejais, kai reikėdavo ką nors nuslėpti ir pagražinti pasakėles dramatiškomis detalėmis. Mainais už mūsų paramą išradėjas įsipareigoja perduoti savo patentą į sovietų vyriausybės rankas.

Paprašiau išradėjo sudaryti man visų jo darbui būtinų priemonių sąrašą.

Su įtartinu pasirengimu, lyg tik to būtų ir laukęs, išradėjas atsega portfelį ir tiesia man trijų egzempliorių sąrašą. Sąraše yra ko tik nori – pinigai, maisto produktai, net papirosai – išskyrus daiktus, kurie būtini darbui.

Man, kaip anksčiau ir pulkininkui, kyla noras tvoti išradėjui per sprandą ir vyti jį pro duris. Įsitikinęs, kad šį triuką jis kartoja vienu metu ar paeiliui visose keturiose okupacinėse Berlyno valdybose. Padorumo dėlei dar tampo su savimi žmoną ar draugę. Tačiau šis bendravimo būdas prieštarautų pagrindiniam Mokslo ir technikos skyriaus darbo principui.

Pulkininkas nusprendžia suteikti išradėjui galimybę įrodyti savo tvirtinimų realumą. Kartu jis murma:

– Na, palauk! Jeigu tu mane už nosies vedžioji, tai susipažinsi su požemiu.

Aplink visus Ekonominės valdybos skyrius mitrūs gešeftmacheriai sukasi kaip musės virš mėšlo krūvos. Vieni skundžia, kiti siūlo savo paslaugas aktualiose šios dienos srityse. Po to, kai Berlyno laikraščiai sumirgėjo rašiniais apie Amerikos nu-

mestas ant Japonijos bombas, kasdien SKA Mokslo ir technikos skyrių pasiekia siūlymų pirkti atominės bombos patentą ir net atominį variklį. Atomines bombas mums siūlė urmu ir mažais kiekiais, su nuolaida ir išsimokėtinai.

Aišku, pagrindinė Mokslo ir technikos skyriaus veikla vyksta kitais kanalais. Žmonės, kurie iš tikrųjų mums reikalingi, patys pas mus neateina. Paprastai mes jų ieškome ir pas juos važiuojame.

Mokslo ir technikos skyrius yra tik išorinis fasadas, to paties pavadinimo NKVD skyriaus priėmimo ir rūšiavimo punktas. Pulkininkas Kondakovas renka medžiagą, ją vertina, paskui bylą perduoda Potsdamo NKVD Mokslo ir technikos skyriui. Į jį Maskva siunčia dirbti labiausiai kvalifikuotus sovietų specialistus – ekspertus visoms mokslo ir technikos šakoms.

Dirbdamas dažnai bendrauju su Mokslo ir technikos skyriumi. Svarbiausias šio skyriaus uždavinys yra medžioti protus.

Maskva gerai supranta vokiečių proto vertę. Ne menkiau tai išmano ir Vakarų sąjungininkai. Šiuo klausimu tarp Vakarų ir Rytų sąjungininkų nuo pat pirmos Vokietijos okupacijos dienos įsiliepsnojo įnirtinga kova.

Tiuringijos kapituliacijos metu didžioji Saksonijos dalis buvo amerikiečių rankose. Po dviejų mėnesių, kartu su Vakarų sąjungininkų įžengimu į Berlyną, Tiuringiją ir Saksoniją, pagal anksčiau sudarytą sutartį perdavė sovietų okupacinės valdžios žinion.

Inspekcinių kelionių metu po SKA provincijas generolas Šabalinas reikalavo iš karinių gubernatorių duomenų apie SKA Vyriausiojo štabo įsakymo vokiečių specialistų išaiškinimo ir apskaitos vykdymą. Kartu generolas apmaudžiai barėsi stebėdamasis „velnio sąjungininkų“ spartumu ir stropumu.

Per trumpą savo buvimą Tiuringijoje ir Saksonijoje amerikiečiai sugebėjo nugriebti visą vokiečių mokslo ir technikos grietinėlę. Žymūs mokslininkai, vertingos mokslo tyrimo laboratorijos ir techniniai archyvai – viskas buvo išvežta į Vakarus. Mokslininkui, kuriam buvo pasiūlyta evakuotis, savo nuožiūra leista pasiimti su savimi neribotą kiekį reikalingų medžiagų, įrangos ir mokslinių bendradarbių. Į mūsų rankas šiose teritorijose pateko tik palyginti beverčiai docentai ir asistentai. Ceiso gamyklas Jenoje mes vertinome kaip ypač vertingą grobį. Bet ir iš čia amerikiečiai spėjo išvežti visą technikos branduolį. Su likusiu personalu Ceisas galėjo dirbti, bet ne progresuoti. Visuose Dresdeno ir Leipcigo mokslinio tyrimo institutuose vaizdas buvo toks pat.

Svarbi buvo aplinkybė, kad dauguma garsių mokslininkų bėgo į Vakarus dar iki Raudonosios armijos puolimo.

Kaizerio Vilhelmo mokslinis tyrimo institutas – viena stambiausių mokslo įstaigų pasaulyje, kuria Maskva ypač domėjosi, mums buvo tiek naudingas kaip Koliziejaus griuvėsiai.

Kad nors kiek pasiteisintų Maskvai, SKA visokeriopai stengėsi pristatyti trečiaplanius mokslininkus kaip pačias ryškiausias žvaigždes. Meserščmidto laboratorijų asistentai buvo pateikiami kaip jų tikrieji bendradarbiai.

Akivaizdu, kad mes kaip įmanydami visose Vokietijos pakampėse ieškojome specialistų. Kaip vilkai šniukštinėjome ieškodami Fau-2, reaktyvinių lėktuvų, sunkiųjų tankų konstruktorių. Mus apgulė tūkstančiai smulkių niekšelių, siūlančių savo paslaugas tobulinant mirties įrankius.

Tuo pačiu metu maršalo Žukovo vardu dažnai ateina laiškų, o šie paskui perduodami Ekonominei valdybai. Daugelis jų parašyti ranka paprastuose popieriaus lapeliuose, pridėti brėžiniai ir sąmatos. Kartais pulkininkas Kondakovas bejėgiškai šypsodamasis rodo juos man. Šie laiškai keliaus į šiukšlių dėžę. Kartu tai patys reikšmingiausi laiškai, kuriuos gauna iš vokiečių SKA.

Šiuos laiškus rašo paprasti žmonės, net neturintys rašomosios mašinėlės ir braižymo įrankių. Šie žmonės patentų neprašo. Šių laiškų primityvumas dvelkia savotišku patosu. Nežinomi vokiečiai, ne mokslininkai ir ne išradėjai, siūlo mums savos konstrukcijos savaeigius vežimėlius karo invalidams. Su grynai vokišku tikslumu jie įrodinėja masinės vežimėlių gamybos patogumą ir ekonomiškumą. Juk šiandien Vokietijoje ir Sovietų Sąjungoje šimtai tūkstančių bekojų invalidų ir jiems šių daiktų reikia.

Laiškai skrenda į šiukšliadėžę, o į duris vėl beldžia mirties fabrikantai.

Mokslo ir technikos skyriuje dažnai sutinku majorą Popovą. Iki karo jis buvo Televizijos ir telemechanikos mokslinio tyrimo instituto vadovas. Majoras Popovas labai mėgsta pabrėžti savo atsakingą darbą ir buvusius nuopelnus. Taip jis iki nepadorumo stengiasi kompensuoti mažą ordino juostelių skaičių ant krūtinės.

Kartą per popietės pertrauką užėjau į pulkininko Kondakovo kabinetą. Ten jau buvo majoras Popovas. Laukdami darbo pradžios ėmėme kalbėti apie naujausius technikos pasiekimus. Kalbėjomės apie aviaciją ir galiausiai apie amerikiečių skraidančias tvirtoves B-29.

Majoras Popovas lyg tarp kitko pastebi:

– Šių paukštelių dabar ir mes turime.

Toliau man sako:

– Prisimenate, Grigorijau Petrovičiau, 1943 metais laikraščiai rašė, kad kelios skraidančios tvirtovės po Japonijos bombardavimo nukrypo nuo kurso, nusileido mūsų teritorijoje ir buvo internuotos?

– Taip, kai ką prisimenu, – pritariu.

– Padėtis buvo gana kebli, – aiškina Popovas. – Kiek kitokia, negu rašė laikraščiai.

Pulkininkas Kondakovas, kuriam jau pabodo nesiliaujantys jo padėjėjo tauškalai, išeina iš kabineto. Majoras Popovas pasakoja man sovietinių skraidančių tvirtovių atsiradimo istoriją.

Kai paklydę Amerikos lėktuvai buvo aptikti virš sovietų teritorijos, jiems pavymui buvo pasiųsta sovietų naikintuvų eskadrilė. Tačiau amerikiečių superbombovežiai skrido taip greitai, kad naikintuvai jų pavyti negalėjo. Tuomet į pagalbą buvo iškviesta eskadrilė greitaeigių naikintuvų. Šie amerikiečius pavijo ir pasiuntė radijo signalą nusileisti.

Amerikiečiams buvo įsakyta nežinomoje teritorijoje netūpti. Skraidančios tvirtovės buvo didžiausia Amerikos aviacijos technikos naujiena, ir jų konstrukcija buvo griežtai įslaptinta. Priverstinio nusileidimo atveju nežinomoje teritorijoje ekipažas privalėjo šokti su parašiutais, o mašiną susprogdinti ore. Nepaisydami sovietų naikintuvų signalų, amerikiečiai toliau burzgino variklius virš Sibiro taigos. Tada naikintuvai paleido virš bombovežių galvų salvę „katiušų“, įmontuotų naujausių sovietų modelių lėktuvų sparnuose.

Galų gale naikintuvams pavyko išsklaidyti bombovežių rikiuotę ir vieną privertė nusileisti Chabarovsko oro uoste. Ant žemės bombovežio ekipažą sutiko labai svetingai. Nepaisydami įkalbinėjimų, amerikiečiai atsisakė pasitraukti nuo mašinos, kol atvyks Amerikos konsulas. Šio taip greitai rasti negalėjo, todėl amerikiečių akivaizdoje visas lėktuvas nuo nosies iki uodegos buvo užantspauduotas. Antspaudą iškilmingai įdėjo į borto kapitono kišenę ir įtikinę amerikiečius, kad viskas susitvarkys, pasiūlė jiems kelias valandas, kol atvyks konsulas, pailsėti prašmatniame „Inturisto“ restorane. Ten jų laukė prabangiai padengtas stalas su neribotu linksminančių gėrimų kiekiu, derančiu su gundančiomis *intourist girls*.

Kol bombovežio ekipažą visomis žemiškomis vilionėmis laikė „Inturiste“, telegrafo laidai tarp Maskvos ir Chabarovsko gaudė nuo slaptų klausimų ir atsakomųjų įsakymų. Iš Maskvos skubiai buvo išsiųsti lėktuvai su geriausiais aviacijos technikos sovietų specialistais. Naktį amerikiečiai pusiau įkalbėti, pusiau jėga buvo paguldyti į „Inturisto“ guolius ir pasirūpinta, kad jie nenuobodžiautų.

Tuo metu oro uoste virė karštligiškas darbas. Visi antspaudai buvo nuplėšti ir šviečiant prožektoriams lėktuve triūsė sovietų inžinieriai, technikai ir braižytojai. Sovietų techninės brigados uždavinys buvo atlikti brėžinius ir schemas, viską nukopijuoti.

Vienu lėktuvu kartu su grupe bendradarbių iš Mokslinio tyrimo instituto atvyko ir Popovas. Jis dalyvavo vykdant Kremliaus įsakymą: „Viską išdėstyti popieriuje!“ Techninės brigados tyrinėjo B-29 kelias dienas. Amerikiečių ekipažas visą šį laiką buvo laikomas „Inturiste“.

B-29 nusileidimo Tolimuosiuose Rytuose faktą patvirtino TASS pranešimai. Net be majoro Popovo pasakojimo galima suprasti, kad įvykis buvo kaip tik toks. Dėl to, išgirdęs smulkmenas iš liudininko ir „specialaus uždavinio“ dalyvio lūpų, nė kiek nenustebau.

Nupasakojęs visus darbo sunkumus atliekant B-29 brėžinius ir savo nuopelnus, majoras Popovas baigė pasakojimą šiek tiek romantiškai.

Vienas iš ekipažo narių, įtardamas negera, sugebėjo naktį slapta ištrūkti iš „Inturisto“ ir nusigauti iki oro uosto. Ten jis pamatė, kas daroma su „antspauduotu“ lėktuvu. Grįžęs į „Inturistą“ savo draugams jis pranešė, kas vyksta oro uoste. Amerikiečiai turėjo miniatiūrinę trumpabangę avarinio tipo radijo stotį. Jie tučtuojau paleido į eterį apie įvykį šifruotę, adresuotą Amerikos vyriausiajai būstinei.

Tuo tarpu Maskva ir Vašingtonas dėl sulaikyto skraidančio giganto gyvai keitėsi diplomatinėmis notomis. Vašingtonas reikalavo nedelsiant atiduoti lėktuvą. Maskva perdėtai mandagiai atsiprašinėjo dėl sulaikymo, teisindama blogais orais ir kitokiomis objektyviomis priežastimis.

Kai į Vašingtoną iš skraidančios tvirtovės ekipažo atėjo šifruotė, priimta Amerikos radijo stočių Ramiojo vandenyno karo veiksmų teatre ir perduota kur reikia, sovietų techninė brigada savo darbą jau buvo baigusi. Šiaip ar taip, Maskvai B-29 išorine technine ir konstrukcine prasme jau nebuvo paslaptis.

Amerikiečių ekipažas buvo draugiškai palydėtas į oro uostą, borto kapitonui iškilmingai pasiūlyta įsitikinti, kad antspaudai tikri ir nepažeisti. Apie tai neįprastai nuoširdžia telegrama Stalinas asmeniškai pranešė Ruzveltui. Likus kelioms minutėms iki skraidančios tvirtovės pakilimo iš prezidento Ruzvelto Stalino vardu atėjo telegrama: „B-29 priimkite nuo manęs kaip dovaną.“

Kai sovietų pilotai ėmė tyrinėti prezidento dovaną, kad ją galėtų nuskraidinti į Maskvą, susidūrė su netikėtais sunkumais. Pakelti gigantą į orą buvo ne taip paprasta. Geriausi Tolimųjų Rytų pilotai su šiuo uždaviniu nepajėgė susidoroti. Iš Maskvos buvo specialiai komandiruotas vienas geriausių sunkiųjų lėktuvų bandytojų. Po dviejų savaičių pažinties su gigantu ir bandomųjų važinėjimų pakilimo taku jis pagaliau pakėlė skraidančią tvirtovę į orą ir sėkmingai nusileido Maskvos Tušino oro uoste. Už tai jam buvo suteiktas Sovietų Sąjungos didvyrio vardas.

Keli vadovaujantieji CKB – Centrinio konstruktorių biuro – konstruktoriai buvo įpareigoti parengti šių lėktuvų gamybą. Paskutiniais karo metais buvo baigti rinkti pirmieji bandomieji egzemplioriai. Netrukus keliose Uralo aviacijos gamyklose buvo pradėta serijinė gamyba. Kuriant sovietines skraidančias tvirtoves vadovavo A. N. Tupolevas ir talentingas aviakonstruktorius Petliakovas.

3.

Bėgant laikui į SKA atvyksta nauji žmonės.

Kartą įėjęs į generolo priimamąjį pamačiau ant kėdės sėdinčią merginą, vilkinčią šviesiu lietpalčiu. Užkėlusi koją ant kojos ji rūkė cigaretę ir kalbėjosi su sėdinčiu prie stalo Kuznecovu. Cigaretės gale, kurį ji kėlė prie burnos, matėsi ryškiai raudonų lūpdažių pėdsakai. Mergina žvilgtelėjo į mane, tarytum vertindama, ir vėl atsigręžė

į majorą. Jos savitą elgesį rodė pabrėžtinai atsaini poza, giliai įtraukiami cigaretės dūmai ir ryškiai dažytų lūpų grimasa. Tai buvo ne mergina, o tikras iššūkis.

Kai majoras paprašė jos įeiti į generolo kabinetą, durys paskui merginą užsivėrė trinktelėdamos, tai čia buvo neįprasta.

– Kas ši gražuolė? – pasiteiravau Kuznecovo.

– Dirbo vertėja pas vieną generolą demontuotoją. Dabar šis išvyko į Maskvą, o štabo viršininkas pasiūlė ją mūsų šeimininkui. Tikriausiai bus jo vertėja.

Šitaip Liza Stenina tapo generolo Šabalino vertėja. Asmenine vertėja, kaip ji mėgdavo pabrėžti. Ji puikiai mokėjo vokiečių kalbą, visapusiškai išsilavinusi, apsiskaičiusi ir protinga. Be to, Liza pasižymėjo ir kitomis išskirtinėmis savybėmis.

Liza be saiko piktnaudžiauja kosmetika. Gerbianti save gatvės merga tiek nesiteps nei raudoniu, nei baltalais, kiek Liza. Skubėdama ji dirba kaip tinkuotoja. Nors pagal išvaizdą Lizai ne mažiau kaip dvidešimt penkeri, ji atkakliai tvirtina, kad kaip tik šiomis dienomis jai suėjo septyniolika. Nors pagal visus dokumentus ji yra Jelizaveta Jefimovna, susipažindama visada prisistato kaip Jelizaveta Pavlovna. Jefimovna skamba prasčiokiškai, užtat Pavlovna primena Puškino herojes.

Liza – civilis žmogus. Nepaisant to, ji ant šilkinės suknelės dėvi karininko milinę su leitenanto antpečiais. Tvirtina neturinti kuo apsirengti. Žinoma, visa tai ji prasimano ir milinę dėvi tiesiog iš puikybės.

Asmeninė vertėja visiškai nelaiko liežuvio už dantų. Be to, ji mėgsta diskutuoti labai kebliomis politinėmis temomis. Šitokios šnekos tarp mažai vienas kitą pažįstančių žmonių nepopuliarios. Aš tokiais atvejais kreipiu kalbą arčiau gyvenimo.

– Ar ką nors žinai, Lizočka? – klausiu.

– Ką, Grigorijau Petrovičiau? – nesupranta Liza.

– Būk gerutė, parodyk liežuvį.

– Kas jums šovė į galvą?

– Na, rodyk! Paskui pasakysiu kodėl.

Netverdama smalsumu, Liza atsargiai prasižioja ir kyšteli smailų liežuvio galiuką.

– Na, tiek per mažai, – sakau. – Išsižiok kaip pas gydytoją – a-a-a...

Liza iškiša visą liežuvį, mat tikisi ko nors įdomaus.

– Ir tai visas? – stebiuosi. – Maniau, kad jis grindis sieks...

Nuo įtūžio Liza akimirksnį netenka žado, tada man paleidžia srautą šlykščių epitetų.

Be politinių diskusijų, Liza dar labai mėgsta intymias temas. Pradeda jas nekalta išraiška ir atrodo, kad nieko neišmano apie lyčių tarpusavio santykius, todėl šių pokalbių ir nelaiko nuodėme. Tačiau netrukus ji nueina taip toli, kad rausta net šilto ir šalto matę karininkai.

Yra moterų, kurias vyrai domina tik kaip savotiškos medžioklės objektas. Kai moteris medžiotoja jaučia, kad auka jau užvaldyta, jaučia pasitenkinimą, o auka daugiau jos nedomina. Tai moteris vilkė. Kai kas iš šio psichikos moterų tipo Lizai taip pat būdinga.

Labiau už viską pasaulyje Liza mėgsta stebinti. Bet kokia pasitaikiusia proga ji pasakoja, kad jos sesuo ištekėjusi už generolo Rudenko. Kai klausytojai šiuo faktu nesižavi, Liza aiškina, kad generolas Rudenko yra pirkimo komisijos viršininkas Amerikoje. Kai ir ši žinia nesudomina, Liza tikina, kad generolas Rudenko atstovauja ne tik mūsų užsienio prekybai. Jis daug reikšmingesnis asmuo. Jis – sovietų žvalgybos Amerikoje vadas.

Toliau Liza nuo pažinties su Rudenko pereina prie daugybės istorijų apie sovietų prekybos ir diplomatinių tarnybų Amerikoje veiklą. Ypač žavisi kažkokio majoro Romanovo žygdarbiais. Pasak Lizos, jis – gražuolis ir narsuolis, kurio specialybė yra gauti agentūros žinių iš suvedžiotų amerikiečių moterų. Liza majorą širdžių ėdiką tiesiog dievina.

Sykį Liza visą dieną nieko nesakiusi nepasirodė darbe. Vėlų vakarą užsuko į vertėjų kambarį. Ji atrodė baisiai – visa subraižyta, sudraskyta suknele, sutvarstyta galva.

Man apie jos atsiradimą telefonu pranešė likus dešimčiai minučių iki darbo dienos pabaigos. Užėjau pasiteirauti, kas atsitiko:

– Lizočka, kas atsitiko? – klausiu sunerimęs.

– Vienas pulkininkas pakvietė pasivažinėti ir nuvežė į mišką. Na, o tada...

– O tada tu jį prigriebei už kumpolo! – baigiau dirstelėjęs į jos sutvarstytą galvą.

– Kur tavo pilotė? – kažkas klausia.

– Pamečiau, – atsakė Liza, taip primindama apie sudėtingą padėtį, iš kurios išėjo nugalėtoja.

– Lizočka, o daugiau tu nieko nepametei? – paklausiau nerimo kupinu balsu.

Kaip atsakymas žybtelėjo Lizos naikinamas žvilgsnis.

– Ką mums su tavimi daryti? – užjaučiau. – Kadangi tu leitenantė, tai už savavališką pravaikštą priklauso areštinė. Ar generolas ką nors sakys?!

– Tai mano reikalas. Galite nusiraminti, drauge majore.

– Vargšė Liza! – atsidusau.

Po kelių dienų majoras Kuznecovas man tarė:

– Tu kažkodėl Lizą erzini. Būk su ja atsargesnis!

– O kas atsitiko?

– Nieko ypatingo, bet jos net generolas prisibijo. Įsidėmėk!

– Kaip suprasti?

– Ji pas generolą ne šiaip pateko. Supranti? – Kuznecovas pritilo. – Sakau tau kaip draugui. Nežaisk su ugnimi.

Vėliau su Liza Stenina ir jos praeitimi man teko susipažinti artimiau.

VII
SKYRIUS

Kontrolės taryboje

1.

Kartą vakare generolas Šabalinas mane pasikvietė ir, parodęs iš Amerikos vyriausiosios būstinės laišką, kuriuo kviečiamas dalyvauti pasitarime kartu su štabo bendradarbiais IG Farbenindustrie koncerno likvidavimo klausimu Frankfurte prie Maino, tarė:

– Imkite mano automobilį ir važiuokite į Celendorfą. Įteikite mūsų delegacijos sąrašą. Sužinokite, kada bus lėktuvas. Jei lėktuvo nebūtų, pasirūpinkite leidimu, kad galėtume vykti savo automobiliais.

Kai nuvažiavau iki Amerikos vyriausiosios būstinės, jau buvo po penkių penkiolika.

„Na, dabar valandą sugaišiu, kol gausiu leidimą, – manau. – Juk atvykimui pagrįsti neturiu jokio oficialaus dokumento, išskyrus asmens pažymėjimą. O kalbėti reikės su Eizenhauerio pavaduotoju ekonomikos klausimais."

Stabdau mašiną prie vartų ir kišu ranką į kišenę dokumentų. Amerikos sargybinis baltu šalmu, baltu brezentiniu diržu ir tokiais pat getrais saliutuoja aptempta balta pirštine ranka ir nerodo jokio susidomėjimo mano dokumentais. Kad kaip nors paaiškinčiau, kodėl mašina sustojo, šio to jo klausiu. Jis tylėdamas rodo ranka į lentelę su užrašu „Informatikon".

Oriai važiuoju, skersomis žiūrėdamas, ar kas nors manęs nestebi. „Rasiu ko man reikia ir pats", – svarstau. Tikriausiai tada turėjau ir slaptą mintį: „Kartu pasinaudosiu proga ir palandžiosiu aplinkui. Pasižiūrėsiu, kas per paukščiai šie amerikiečiai. Manykime, neareštuos. Blogiausiu atveju sakysiu, kad paklydau."

Vairuotojui Mišai griežčiausiai įsakau likti mašinoje ir niekur neiti. Kas juos žino, dar pagrobs vairuotoją – paskui atsakyk.

Einu koridoriumi. Visos durys praviros. Viduje visur tuščia. Kai kur vokietės valytojos šluoja grindis. Ant kiekvienų durų tvarkingos lentelės: majoras – toks ir pareigos arba papulkininkis – toks ir pareigos. Dievulėliau tu mano, kas čia dedasi! Kur jų budrumas? Pas mus niekada ant durų lentelės nekabinamos. Kad vidaus ir išorės priešai lengvai nežinotų, kas kur sėdi.

Man net nejauku ir baisoka. Jaučiuosi lyg prieš savo valią patekęs į slaptų dokumentų kartoteką ir bijau, kad manęs neužkluptų. Pagal lenteles ant durų ieškau man reikalingo kambario ir jaučiuosi taip, lyg būčiau įsibrovęs į priešo Generalinio štabo sąrašus. O esu apsirengęs sovietų uniforma.

Taip išlandžiojau visus aukštus ir koridorius, bet radau tik valytojas. Žiūriu į laikrodį – pusė šešių.

Vienas karininkas man lyg ir pasakojo, kad pas amerikiečius po penktos valandos geriau nevažiuoti. „Visi eina ištvirkauti su vokietėmis, – jis šitai pasakė tarsi niekindamas amerikiečių darbo metodus, o kartu pavydėdamas. – Jie mano taip: kas lieka raštinėje po darbo, tas nemoka dirbti, prastai planuoja laiką."

„Nemelavo bernelis, – galvoju, – atrodo, amerikiečiai nepervargsta. Generolui Šabalinui svarbiausia darbo dienos dalis prasideda nuo 7 valandos vakaro. Kaip man surasti reikalingą tarnybą? Teks kreiptis į tą „Informatikon".

Informacijos skyriuje atsidrėbę krėsluose sėdi du juodaodžiai – kojas užvertę ant stalo įtemptai kramto gumą. Apgraibomis jiems aiškinu, kad ieškau generolo Klėjaus. Nepertraukdamas savo giliaminčių darbų, vienas juodaodis kažką kniaukčioja į gretutinį langelį. Jeigu dabar prieš jį pasirodytų prezidentas Trumenas, maršalas Stalinas arba net pats raguotas velnias, tai jis kažin ar nukeltų nuo stalo kojas arba nugrūstų gumą iš dešinio skruosto į kairįjį. Nepaisant to „Informatikon" dirba netrikdomai: seržantas už langelio savo ruožtu kažką viauktelėjo į telefoną ir po kelių minučių kambaryje pasirodė amerikiečių leitenantas. Jis mandagiai pakvietė eiti drauge.

Generolo Klėjaus priimamajame spalvingą žurnalą varto budinti sekretorė . „Ar neužkels ir ji kojų ant rašomosios mašinėlės?" – svarstau ir apdairiai užimu nepavojingą vietą.

Kol sprendžiu, ar sėdėti tylomis, ar mėginti užmegzti pokalbį su sąjungininke, pro generolo kabineto duris staigiai išnyra mažiukas ilganosis kareivis. Kaip meteoras jis skrieja per kambarį, meta kelis žodžius sekretorei ir čiumpa nuo pakabos kepurę.

„Matyt, generolas griežtas, jeigu jo kareiviai taip greit laksto", – dingteli man.

Tuo metu prisukamasis kareivis tiesia man ranką ir nesuprantama angliška greitakalbe kažką tarška.

– Generolas Klėjus, – pasigirsta man už nugaros sekretorės balsas.

Kol susivokiau, generolas jau išgaravo iš kambario. Ne generolas, o atominė bomba! Supratau tik „okay" ir kad reikiamas įsakymas jau duotas. Čia iš tikrųjų sunku suprasti, kur generolas ir kur kareivis. Kareiviai užverčia ant stalo kojas, o generolai laksto kaip berniūkščiai.

Pro tas pačias duris išeina dar vienas karininkas ir pakviečia mane į kabinetą. Iš įpratimo žiūriu į antpečius. Taip pat kažkoks generolas. Itin dalykiškai, nesiūlydamas sėsti, bet ir pats stovėdamas, generolas klauso, kai aiškinu apie savo apsilankymą. Tada linkteli galva ir eina iš kabineto.

Apsižvalgau. Kuklus rašomasis stalas. Kuklūs rašymo reikmenys. Iš kairės – aukšta šūsnis laikraščių. Rinkinys pieštukų. Nieko nereikalingo. Šiame kabinete tik dirbti, o ne muses gaudyti. Kai generolui Šabalinui parinko jo pareigybei tinkamą stalą, tai iššniukštinėjo visą Karlshorstą ir visus trofėjinius sandėlius. Stalo reikmenų specialiai važiavo į Dresdeną.

Netrukus generolas grįžta ir, matyt, tvarkęs reikalus telefonu, man praneša, kada bus lėktuvas. Vėliau įsitikinau, kad ten, kur pas mus reikia dokumento su trijų generolų parašais ir papildomų vizų, amerikiečiams pakanka paprasčiausio telefoninio skambučio.

Iš anksto patvirtinto sovietų delegacijos sąrašo nereikia. Viskas tvarkoma kažkaip šeimyniškai, netikrinus Liaison Service ir MVD organams, kaip pas mus. Kartu generolas duoda man pluoštą informacinės medžiagos apie IG Farbenindustrie koncerną susipažinti su būsimu konferencijos darbu.

Kitą rytą sovietų delegacija, į kurią įėjo generolas Šabalinas, papulkininkis Orlovas, majoras Kuznecovas, aš ir du vertėjai, atvyko į Tempelhofo oro uostą.

Budintis dispečerinėje seržantas neslepia viską žinantis, ilgai kalba įvairiais telefonais, tada prašo palaukti – mūsų lėktuvas bus vėliau. Jaučiasi, kad amerikiečiai dėl kažkokių priežasčių mūsų kelionę vilkina.

– Tai ką – ar dar ilgai čia lauksime? – klausia generolas Šabalinas, irzliai žiūrėdamas į laikrodį, tada į betoninį oro uosto lauką.

Tolumoje lėtai prie starto rieda lėktuvai, tačiau nė vienas iš jų neturi nė menkiausio noro imti mus. Generolas velniuojasi ir, nežinodamas, ant ko lieti apmaudą, vėl teiraujasi manęs:

– Ką jums vakar apskritai sakė? Kodėl nepaėmė kokio nors dokumento ar patvirtinimo?

Atrodo, generolas tvirtai įsitikinęs, kad be tam tikro patvirtinančio dokumento su parašais ir antspaudais bet kokie žodžiai ir pažadai nieko nereiškia. Net Amerikos generolo žodis.

– Sakė gana aiškiai, – kalbu. – Šiandien 10 valandą ryto Tempelhofo oro uoste. Bus specialus lėktuvas mums. Oro uosto viršininkas gavo įsakymą.

Generolas sukryžiuoja rankas už nugaros, giliau įtraukia į kitelio apykaklę galvą ir į nieką nežiūrėdamas toliau žingsniais matuoja betoninį taką netoli oro uosto valdymo pastato.

Kad nebūtų taip nuobodu laukti, majoras Kuznecovas ir aš žvalgomės po oro uostą. Netoli vaikštinėja kombinezonu apsirengęs amerikiečių kareivis ir draugiškai bei smalsiai žvilgčioja į mus, ieškodamas progos užmegzti pokalbį. Jam žūtbūt reikia pasikalbėti su rusų karininkais, parodyti savo piniginę su suvenyrų kolekcija, savo kareivio knygelę keturiomis kalbomis ir apskritai visą savo kišenių turinį. Pirmomis dienomis Berlyne Amerikos kareiviai su rusais elgėsi kaip į nežinomą salą pakliuvę vaikai, bandantys užmegzti draugiškus santykius su laukiniais.

Į pakilimo taką startuoti lėtai rieda riestanosis „Duglas“ su keistais piešiniais ant fiuzeliažo, primenančiais vaikiškus atspaudžiamuosius paveikslėlius. Per karą šias transporto mašinas masiškai tiekė Sovietų Sąjungai lendlizo pagrindu, ir apie jas gerai žinojo visi rusai.

Amerikos kareivis šypsosi ir, rodydamas pirštu į lėktuvą, sako:

– S-47!

Linksiu galvą ta pačia kryptimi ir atsakau:

– „Duglas“!

Kareivis neigiamai krato galvą:

– No, no... S-47. Sikorskij... Russian constructor...

„Nejaugi tai iš tikrųjų rusų aviacijos pionieriaus pirmajame imperialistiniame kare ir pirmųjų pasaulyje daugiamotorių lėktuvų „Ilja Muromecas“ kūrėjo Igorio Sikorskio konstrukcija!“ – suku galvą. Žinau, kad jis kartu su Borisu Seversku dirba Amerikoje lėktuvų gamyboje, tačiau skraidydamas „Duglais“ niekada nemaniau, jog tai jo kūdikis. Įdomu, kodėl iki šiol „Pravda“ to nepaskelbė.

Kareivis rodo pirštu į laikrodį, toliau į dangų. Vaizdžiai ranka parodęs lėktuvo nusileidimą ir galiausiai dūręs pirštu į žemę – matyt, jis jau įprato taip kalbėtis su rusais – pareiškia:

– Generolas Eizenhaueris! – Tada, lyg kalbėtų apie savo geriausią draugą, ramiai prideda: – Okay!

„Ką, nejau dabar skrenda generolas Eizenhaueris? – galvoju. – Galbūt dėl to ir vilkinamas mūsų skrydis?“

Kol kalbu su kareiviu, mūsų užnugaryje nusileido lėktuvas ir iš jo kaip žirniai pabiro būrelis žvalių senukų. Kaip išėję pasivaikščioti vaikai jie guviai apsupo sutrikusį generolą Šabaliną ir kratė jam rankas tokiais džiugiais veidais, lyg tik tam jie būtų skridę iš už vandenyno. Generolas taip pat užsikrėtė šiuo nerūpestingu linksmumu ir pliaukšėjo rankomis į dešinę ir kairę. Vėliau paaiškėjo, kad atvykusieji per klaidą generolą Šabaliną palaikė maršalu Žukovu.

Tuo metu su mumis buvęs papulkininkis Orlovas jau sužinojo, kad linksmieji senukai – tai skrendančių į Maskvą grupė Amerikos senatorių. Jis šnibžtelėjo apie tai generolui, bet buvo jau vėlu. Generolas spaudė rankas patiems pikčiausiems komunistinės santvarkos priešams. Tikriausiai vėliau jis nuogąstavo, kad jam nudžius ranka.

Linksmieji senukai apsirengę paprastučiais ne pačiais madingiausiais pilkais paltais, apsiavę nublizgintais kukliais juodais batais. Į Rusiją amerikiečiai paprastai atvykdavo su patentuotais tricoliais guminiais padais batais. O šių Maskvoje nė nepalaikysi užsieniečiais. Tiesiog simpatiški, garbingai atrodantys senučiukai, ir tiek. Bet kartu labai gerai išsilaikę, žvalūs ir džiaugsmingi. Pražilę, beveik balti plaukai ryškiai išsiskiria sveikai rausvų veidų fone. Ne senučiukai, o tiesiog draudimo bendrovės reklama.

Aplinkui spragsi fotoaparatai. Senatoriai patenkinti pozuoja laikydami generolo Šabalino ranką. Generolui šioje kompromituojančioje kompanijoje pasiutusiai nesinori fotografuotis, bet kur dėsiesi. Generolas neabejoja, kad visos jo nuotraukos pateks į atitinkamų „užsienio žvalgybų" archyvus, dalis jų, kaip ir dera, paklius į MVD archyvus ir tuomet nemalonumai neišvengiami.

Po fotografavimo antplūdžio prasideda tam tikra įtartina prekyba. Aplinkiniai žmonės, daugiausia oro uosto amerikiečių personalas, kiša senatoriams į rankas naujutėlaičius okupacinius banknotus. Mano įtarimus apie atvirą Amerikos senato korupciją išsklaido naujasis pažįstamas – kombinezoną dėvintis kareivis. Nugalėtojo išvaizda, mosuodamas šlamantį, skersai ir išilgai išmargintą įvairiais parašais melsvai raudoną popierėlį, jis eina prie mūsų. Pasigyręs naujai įgytais trofėjais, rodo mums Trumeno, Eizenhauerio, maršalo Žukovo ir daugelio kitų įžymybių parašus. Pasirodo, kad tai savotiškas būdas rinkti autografus. Kadangi pro Tempelhofą eina pagrindinė aviamagistralė, tai autografų medžiotojams į rankas pakliūva nemenkas grobis.

Neseniai čia baigėsi Potsdamo konferencija. Įdomu būtų žinoti, ar gavo kas nors Stalino parašą? Vargu. Beje, Stalinas tikriausiai Tempelhofe ir nebuvo. Aviaciją jis giria, bet pats į lėktuvą nelipo per visą gyvenimą.

Pašalyje majoras Kuznecovas nepatikliai papulkininkio Orlovo klausia:

– Kas jie – iš tikrųjų senatoriai?

– Taip. Be to, patys aršiausi – senato politinė komisija, – atsako šis.

– Kažkodėl jie nelabai panašūs į kapitalistus, – abejoja Kuznecovas.

– Išvaizda jie neišsiskiria, užtat kišenėse milijonai. Rykliai! – prieštarauja Orlovas, kuriam pinigai kišenėje tikriausiai yra mirtina nuodėmė.

Papulkininkis Orlovas itin kietas partijos narys ir nuo jos linijos nesitraukia nė milimetro.

– Juk tai tikri Amerikos šeimininkai, o elgiasi labai paprastai. Koks nors mūsų ministras...

Kuznecovo apmąstymus nutraukia scenoje pasirodę nauji personažai. Pro oro uosto vartus rieda virtinė dengtų limuzinų ir suka į mūsų pusę. Iš mašinos lipa grupė sovietų karininkų. Iš kepurių su auksinėmis virvutėmis ir raudonų rantų ant milinių matyti, kad tai generolai.

– Na, atrodo, pakliuvome, į teatrą, – murma Kuznecovas. – Juk tai maršalas Žukovas su visu savo štabu. Reikia mauti kur nors į šalį.

Atrodo, taip mano ir generolas Šabalinas, tačiau generolo milinė neleidžia jam imti ir ištirpti už žmonių nugarų, kaip padarėme mes. Į šį spektaklį jo nekvietė. Tapti nekviestu maršalo Žukovo svečiu – labai keblus reikalas.

Gelbsti tie patys džiaugsmingieji senučiukai. Nesivaržydami, šaukdami „Hello!" ir draugiškai tekšnodami per rankas, o paskui ir per savo naujų pažįstamų nugaras, jie iš karto įveikia pirmąjį pažinties tarpsnį ir sukuria laisvą draugišką nuotaiką. Čia ir didžiausias paniurėlis šypsotųsi ir klyktų „Hello!" kaip Brodvėjaus jankiai.

– Na ir senatoriai! – žavisi Kuznecovas. – Plekšnoja rankomis kaip turgavietėje. Lyg jie visą gyvenimą būtų prekiavę arkliais. Šaunūs vaikinai! – Jis apsilaižo, tarsi būtų su senatoriais gėręs bruderšaftą.

Nedidelio ūgio maršalas Žukovas, tvirtai sudėtas, išsikišusiu sunkiu valingu smakru, laikosi itin paprastai. Jis beveik nekreipia dėmesio į šurmulį, lyg lauktų, kada pagaliau ims spręsti reikalus. Priešingai daugeliui sovietų generolų, padariusių karjerą per karą, jis visu savo stotu leidžia suprasti esąs tik kareivis. Karo metu analizuojant operacijas, jis neieškojo žodžio kišenėje ir keikdavo net generolus. Tada sakydavo, kad jam tūkstančio kareivių gyvybė brangesnė už vieną generolo dantį. Įdomu buvo tai, kad visai be Kremliaus pagalbos šalyje jį laikė pripažintu antruoju Kutuzovu, tėvynės gelbėtoju Antrajame tėvynės kare.

Oro uostas pastebimai atgyja. Apsirengę paradine uniforma pasirodo karinės policijos būriai. Ėmė blaškytis budintis personalas. Netoliese pasirengė garbės sargybos batalionas.

Visai be triukšmo nusileido keturių variklių lėktuvas. Autografų medžiotojų laukia nusivylimas. Nepastebimai, bet greitai visą teritoriją nuo smalsuolių atskiria dvigubas sargybos žiedas.

Majoras Kuznecovas apsižvalgo ir pareiškia:

– Švariai dirba. Tik pažvelk į šiuos galvažudžius. Tikriausiai gangsterius verbavo.

Pirmasis žiedas iš karinės policijos žaliūkų iš tikrųjų atrodo įspūdingai. Nors ir švariai nusiskutę, atrodo jie palyginti niūriai. Antrasis žiedas taip pat boksininkai ir kaubojai su karine uniforma, tačiau apžergę motociklus, keliančius daugiau triukšmo nei lėktuvai.

– Šitokie kareiviai man patinka, – stebėdamas sako Kuznecovas. – Šiam pirštu sagų nepaliesi.

Garbės sargybos batalionas daro tam tikrus keistus rikiuotės pratimus. Pakėlę rankas iki pečių kareiviai išsiskiria kaip sportininkai sporto aikštelėje į visas keturias puses. Mūsų požiūriu, gana nevikriai ir nekariškai.

– Primena kažkokią operetę, – tarsteli Kuznecovas Orlovui. – O jie sukaliojasi?

Papulkininkis tik atsainiai mosteli ranka:

– Kokie senatoriai, tokie ir kareiviai. Šokoladiniai kareivėliai. Nuo juodos duonos jie visi sirgtų.

– O tu, ką – juodą duoną pamėgai? – ironiškai klausia Kuznecovas. – Arba kaip visada – kitais rūpiniesi.

Orlovas apsimeta neišgirdęs klausimo. Jis skrenda su mumis kaip juridinių klausimų ekspertas. Apskritai jis karinis prokuroras ir pagal pareigas gerai žino, kuo baigiasi atviri pokalbiai arba daugžodžiavimas.

Vilkintis karine striuke, įprastai plačiai šypsodamasis, generolas Eizenhaueris sveikinasi su maršalu Žukovu. Didieji žmonės kasdienybėje visada paprastesni negu laikraščių puslapiuose ir žurnaluose. Pasirašęs kelis autografus Eizenhaueris teiraujasi, kur čia galima papusryčiauti, ir kviečia kartu Žukovą.

– Taigi. Generolai nuėjo kimšti kalorijų, o mums tikriausiai kėdžių pritrūko, – išvadą daro Kuznecovas. – Šiaip ar taip, o mes Eizenhauerio ilgiau už visus laukėme. Ieškodamas restorano, jis apsidairo ir guodžiasi:

– Vis dėlto nors už rankos su juo sveikinausi. Mūsų generolas dabar karboliu rankas plaus. Pateko vargeta istorijon!

Kai tik aukštieji svečiai pradingo, pasirodo dispečeris ir sako, kad mūsų lėktuvas pasirengęs skristi. Dabar mums aišku, kodėl buvo vilkinamas mūsų skrydis.

Prie generolo Šabalino prieina žmogus amerikiečių brigados generolo uniforma ir kreipiasi į jį gryniausia rusų kalba. Matyt, jis sužinojo, kad mes skrendame į Frankfurtą, ir siūlo savo paslaugas. Amerikietis kalba rusiškai, jeigu galima taip pasakyti, geriau negu mes. Matyt, jis išvyko iš Rusijos prieš trisdešimt metų ir jo kalba liko absoliučiai nepakitusi – tokia, kokia anksčiau kalbėjo Rusijos aristokratai. Deja, mūsų kalba kito kartu su gyvenimu ir socialine Sovietų Rusijos santvarka, tad užteršta žargonu ir pilna neologizmų. Amerikietis kalba konservuota mirusios Rusijos kalba. Į mus padvelkė rafinuoti kvepalai ir šiek tiek naftalino. Įdomu, kokį kvapą pajuto jis.

Kodėl Eizenhaueris ir Žukovas skrido į Maskvą, neaišku. Šiaip ar taip, sovietų laikraščiai neskelbė jokio komunikato. Kai po savaitės buvau generolo Šabalino kabinete, jis po mano pranešimo paklausė:

– Ar žinote, kodėl Eizenhaueris skrido į Maskvą?

– Tikriausiai kaip garbės svečias į neseniai įvykusį paradą, – atsakiau.

– Pas mus svečius moka priimti, – tarė generolas. – Eizenhauerį ten tokia degtine vaišino, kad jis paskui glėbesčiuodamasis su Budionu visą naktį dainas dainavo. Budioną visada kaip dekoraciją pakiša.

Matyt, tai buvo viskas, ką apie Maskvos vizitą žinojo generolas. Toliau jis prispaudė prie lūpų pirštą ir tuo pačiu pirštu man pagrasė.

Iš šių mažų detalių galima suprasti, į kokią padėtį buvo patekęs SKA vyriausiojo vado pavaduotojas – jis buvo berniukas pasiuntinukas ir tik iš gandų žinojo, kas dedasi viršūnėse.

2.

Prie vyresniojo adjutanto prieina Amerikos karininkas. Įkišęs į užpakalinę kelnių kišenę pilotę, jis staigiai kilsteli prie vienplaukės galvos ranką ir taip atiduoda pagarbą. Tada prisistato gryna rusų kalba:

– Amerikos armijos kapitonas – Džonas Jablokovas.

Majoras Kuznecovas labai inteligentiškas žmogus, tačiau tai jam netrukdo laidyti linksmų pašaipėlių. Jis su amerikiečiu sveikinasi ir šnairomis žiūri į kyšančią iš kišenės pilotę.

– Sveiki gyvi, Džonai Ivanovičiau! How do you do?

Akivaizdu, kad amerikietis Džonas Ivanovičius mėtytas ir vėtytas. Pastebėjęs majoro šypseną, nė kiek nesijaudindamas taria:

– Žinau, jūsų šalyje tokiais atvejais sako: „Prie tuščios galvos ranka nekeliama." – Mūsų tvarka kitokia.

Vėliau įsitikinome, kad Džonas Jablokovas iš tikrųjų šaunus vyrukas. Matyt, norėdamas suteikti mums malonumo arba stengdamasis parodyti, kad jis nors ir amerikietis, bet žengia kartu su laiku ir tarsi parodomosiose pratybose taip smagino mūsų ausis daugiaaukščiais rusiškais keiksmažodžiais... aukštesniais negu Empire State Building. Keikėsi taip sklandžiai ir neužsikirsdamas kaip tikras Evangelijos pamokslininkas.

Bet tai buvo vėliau. Šiandien kapitonas Jablokovas atvyko su oficialia misija įteikti generolui Šabalinui kvietimą į pirmą Kontrolės tarybos Ekonominio direktorato organizacinį posėdį. Generolas Šabalinas čiupinėja kvietimo tekstą ir posėdžio darbotvarkę. Stengdamasis neparodyti, kad jam tai kinų raštas, klausia:

– Na, kas pas jus naujo?

Antrasis amerikiečių karininkas, lydintis kapitoną Jablokovą, rusiškai atsako:

– Mūsų viršininkas generolas Dreiperis turi garbės pakviesti jus į...

Amerikietis, matyt, nelabai suvokia partinių susirinkimų arba susitikimų prie raudono stalo leksikos. Truputį pasvarstęs ir ieškodamas tinkamo žodžio, jis pažodžiui kalba tai, kas parašyta popieriuje:

– meeting. – A-a... į mytingą, pone generole.

Generolas tuoj pasijunta savo kailyje. Anglų kalbos jis nemoka, užtat stalininį žodyną iškalęs atmintinai. Žiūrėdamas į amerikiečius taip, kaip būdamas srities komiteto sekretoriumi žiūrėdavo į žemesnius partiečius, jis mokomai taria:

– Reikia dirbti, o ne mitinguoti.

Ši trafaretinė stalininė frazė, prilygusi botagui partiečių lūpose, čia skamba visai ne vietoje. Tačiau generolas vadovaujasi taisykle: sviestu košės nepagadinsi, stalininių žodžių kartojimas niekada nekenks.

Sėdžiu kamputyje ir iš visos širdies juokiuosi. Dabar generolas pradės amerikiečiams skaityti paskaitą partinio švietimo tema. Generolas, kaip visada bendraudamas su užsieniečiais, laikosi nerašytos taisyklės – niekada netikėti vienu vertėju. Reikalingas kryžminis metodas. Juo labiau jeigu vertėjas yra iš priešiškos pusės. Aš taip pat turiu klausytis, ar kartais amerikiečiai neapgaudinėja.

Generolas taip įsijautė į partinio pamokslautojo vaidmenį, kad net amerikiečiams bando įrodyti, jog mitinguoti jis nesirengia iš principo – tik dirbti. Kol amerikiečiai mėgina vaizdžiai aiškinti generolui žodžio „meeting" prasmę, aš bandau taisyti padėtį. Sufleravimo generolas nemėgsta, bet paskui visada niurzgia:

– O kodėl jūs tylėjote?

Švelniai sakau:

– Nieko tokio, drauge generole. Jie mitinguos, o mes dirbsime.

Kai kažkiek suderiname antraeilius klausimus, amerikiečiai lipa į savo gelsvai žalią ševroletą ir rieda namo. Majoras Kuznecovas taria:

– Ogi neblogai jie rusiškai deda. Tik ūsiukai kaip Daglo Ferbankso.

Generolas imasi raminti:

– Iš karto matyti, kokie paukščiai. Kinų smogikai. Šnipai!

Nepaisant užimtumo, generolas puikiai supažindintas su savo būsimų kolegų duomenimis. Iš tikrųjų kartą kapitonas Jablokovas visai atvirai prisipažino anksčiau dirbęs Amerikos žvalgybai Kinijoje. Jam tai nebuvo tarnybinės paslapties išdavimas. Sovietų karininkui kalbėti šitokius dalykus būtų tarnybinis nusikaltimas.

Po kelių dienų mes vykstame į Kontrolės tarybos posėdį. Taigi – dirbti, o ne mitinguoti. Sąjungininkėliai, laikykitės!

Jungtinė kontrolės taryba įsikūrusi Elsholzo gatvėje buvusiuose Teisingumo rūmuose. Posėdžių salė beveik tuščia. Delegacijos nariai dar tik renkasi. Visai rimtai baiminuosi, kad bus riesta, nes vertėjų neturime, o angliškai moku prastai. Kai tai pasakiau generolui, jis trumpai atsakė:

– Privalai mokėti.

Vėl partinis šūkis, bet man nuo to ne geriau.

Iki posėdžio pradžios gelbsti vokiečių kalba, sąjungininkams tapusi savotišku esperanto. Visi šiaip taip kalba vokiškai.

Matydamas, kad kalbu vokiškai su prancūzais ir anglais, generolas darbo metu man tarstelėjo:

– Palaukit, majore, aš jus atpratinsiu simuliuoti. Sekėt man pasakaites, kad nemokat angliškai. Jūs ir prancūziškai pilat, o man to neprisipažinot.

Teisintis beprasmiška. Dabar generolas pasodins mane kampe, kad kontroliuočiau prancūzų vertėjus.

Ir dar vienas generolo partinės praktikos padarinys. Sovietų Sąjungoje dažnas reiškinys, kai specialistai vengia atsakingo darbo. Talentingi inžinieriai, buvę stambių trestų ir kombinatų direktoriai įsidarbina techniniais vadovais kokioje nors „Pūkų ir plunksnų“ invalidų artelėje, kurioje dirba 5–6 žmonės. Jie slepia savo gebėjimus ir diplomus žinodami, kad čia bent mažesnė galimybė, jog pasodins. Partiniai darbuotojai tai žino ir simuliantus medžioja. Šitaip irgi galima uždirbti straipsnį... už pasyvų sabotažą.

Lengviau atsidūstu pamatęs, kad amerikiečių ir anglų delegacijos turi puikius vertėjus.

Kita bjauri problema buvo mano ekipuotė. Žiūrint į mane galima pagalvoti, kad šliaužiau pilvu nuo Stalingrado iki Berlyno. Mano kareiviški batai ir drabužiai nublukę iki baltumo, skalbti visuose Rusijos ir Europos upeliuose. Išvažiuojant į posėdį kritiškai mane nužvelgęs generolas sumykė:

– Ar dar blogesnių skudurų surasti negalėjai?

Mudu vienas kitą supratome. Jis puikiai žinojo, kad skrisdamas iš Maskvos visus gerus drabužius tiesiog palikau „atsargai“.

Daugelis iš mūsų svarstė taip: „Armija – ne teatras, o namie nuogi vaikai laksto. Vieno sesutės, kito pusseserės. Pasiūs joms iš tavo vilnonio kitelio šiltą sijoną ar kelnytes – vaikui džiaugsmas. „Dėdė Griša juos kare dėvėjo!“ – ir rodo skylutes nuo ordinų. Dėl to ir palikau Maskvoje kelis vilnonius komplektus, o pats apsirengiau prasčiausius. Vis tiek atvykus duos užsienietišką ekipuotę. Tik šiek tiek apsirikau, nes atsidūriau Kontrolės taryboje anksčiau nei apranga.

Stoviu prie lango ir kalbuosi su Prancūzijos delegacijos vadovu generolu Seržen. Pokalbis visai neutralus. Rūpestingai laikausi orų temos, nes gerai prisimenu generolo Šabalino priesakus. Nors į juos nežiūriu rimtai, bet generolas seka mano burnos judesius. Geriau pasisaugoti. Galbūt šis prancūzas laikosi komunistinių įsitikinimų? Gal iš naivaus nuoširdumo mano žodžius kam nors papasakos ir galiausiai juos išgirs... Iš patirties per daug gerai žinau, ką mūsų žvalgyba žino apie tai, kas dedasi sąjungininkų stovykloje.

Vėliau, kai mes, sovietų karininkai iš Kontrolės tarybos, dalijomės savo įspūdžiais, supratau mūsų pokalbių su užsieniečiais santūrumo priežastį. Kapitonas D. kartą tarė:

– Visos šios pasakaitės apie šnipus – tik tam, kad verstų mus liežuvį laikyti už dantų. Tai dėl to, kad nepasakotume kitų paslapčių...

Kapitonas D. nutilo. Šias paslaptis pasakojame net vienas kitam.

Generolas Seržen tikras galantiškumo įsikūnijimas. Išoriškai šiek tiek primena generolą de Golį – ar dėl ūgio, ar dėl tokio pat munduro. Jo mandagumas ir takto jausmas sklaido mano įtarimus. Mes kalbame tik įprastas mandagumo frazes, keičiamės cigaretėmis, be to, įsitikinu, jog prancūzų cigaretės ne geresnės už vokiečių, kurias rūkome. Tegul atleidžia man generolas Seržen už šį nepatriotišką palyginimą! Šiaip ar taip, mudu abu tuomet sutikome, kad dėl pergalės verta atsisakyti gerų papirosų.

Prie mūsų prieina dar vienas posėdžio dalyvis ir sveikinasi. Regiu jauną veidą ir raginius akinius. Nematau apačios, bet jaučiu, kad ten kažkas ne taip.

Kai mūsų naujas pažįstamas – kapitonas – nueina prie kitos grupės, galiu atidžiau apžiūrinėti jo aprangą. Galvą jis puošia mėlyna berete su raudonu pomponu viršuje. Vilki kariška striuke su normaliais margais antsiuvais ir net ordinų juostelėm. Žemiau prasideda keisti dalykai – ant šaunaus karininko pilvo kabo odinis konduktoriaus krepšys su dideliu variniu užraktu ir diržu ant kaklo. Kaip tik šiuo momentu kapitonas šaltakraujiškai traukia iš krepšio pypkę, iš tos pačios saugyklos kemša į ją tabaką, tada pasaulį išvysta degtukai.

Žemiau... Žemiau, kaip sakoma anekdotuose, dalykas labai pikantiškas. Vyriškas kapitono šlaunis puošia spalvotas, minkštas ir net iš tolo atrodantis šiltas – languotas sijonas. Vaikystėje svajojau iš tokios medžiagos turėti kaubojiškus marškinius. Kapitonas ne veltui užsitarnavo savo ordinus. Reikia turėti nepaprasto vyriškumo ir

tikro škotiško šaltakraujiškumo, kad 1945 metais su šiuo apdaru pasirodytum Berlyno gatvėse.

Mane iki šiol domina klausimas: kurios lyties apatinius baltinius dėvi kapitonas. Tuomet jo gailėjau tik mintyse: „Kai vėjai pučia, vargšeliui tikriausiai šaltoka!“

Iš po sijono, kaip ir būdinga kiekvienam tikram Adomo sūnui, išlindusios plikos plaukuotos kojos. Blauzdos aptemptos margomis vilnonėmis kojinėmis su raudonu raištelių kaspinėliu. Apsiavęs šis etnografinis personažas įprastais kareiviškais batais. Visi šie išoriniai dangalai škotų karininkui netrukdo būti nuovokiu anglų delegacijos vadovo Persi Milso patarėju.

Posėdis prasideda lygiai dešimtą valandą. Dėl Ekonomikos direktorato darbo tvarkos, dėl posėdžių tvarkos ir pirmininkavimo juose, kurie nekelia kokių nors prieštaravimų, pereinama prie tolesnio posėdžio darbotvarkės klausimo. Amerikos delegacijos vadovas, pirmininkaujantis posėdžiui pirmas pagal abėcėlę, siūlo svarstyti „Svarbiausių Vokietijos ekonomikos demilitarizavimo krypčių parengimo“ klausimą.

Prieš savaitę baigėsi Potsdamo konferencija, kurioje buvo nuspręsta demilitarizuoti Vokietijos ekonomiką, kad vėl nepasireikštų Vokietijos karinė galia, kad ekonomikos potencialas būtų taikus. Konkretus šio sprendimo įgyvendinimas pavedamas Jungtinei kontrolės tarybai.

Vertėjai verčia: „ekonominės demilitarizacijos politikos parengimas“. Tai lingvistikos subtilumas. Angliškame tekste tai žymima „politics“. Vertėjai verčia į rusų kalbą pažodžiui „politika“, nors anglų kalboje šis žodis turi daug platesnę prasmę ir tam tikrame kontekste atitinka rusiškąjį „svarbiausios kryptys“.

Kai tariamas žodis „politika“, generolas Šabalinas pašoka kaip įgeltas:

– Kokia čia politika? Viskas nuspręsta Potsdamo konferencijoje!

Amerikiečių direktorius generolas Dreiperis neprieštarauja:

–Visiškai teisingai – buvo nuspręsta. Dabar mes turime šitai įgyvendinti ir parengti tam svarbiausias kryptis.

Amerikos ir Anglijos vertėjai bendromis pastangomis vėl verčia: „...politics“.

Generolas Šabalinas griežtai prieštarauja:

– Jokios politikos. Viskas buvo nuspręsta. Nebandykite mano nervų!

– Tai ne politika, – ramina generolą vertėjai, – tai – politics.

– Iks arba ygrik – skirtumas nedidelis, – spyriojasi generolas. – Potsdamo konferencijos čia neperžiūrinėsiu. Mes čia susirinkome dirbti, o ne mitinguoti.

Toliau kelias valandas prie ovaliojo stalo vyksta pirmas mūšis. Viskas dėl to vienintelio klastingo žodžio „politics“, kurio generolas Šabalinas net su malonybine galūne nenori įrašyti į darbotvarkės protokolą.

Tarp Vyriausiosios SKA būstinės ekonomistų dažnai girdisi, kad Potsdamo konferencijos nutarimus Kremlius vertino kaip sovietų diplomatijos pergalę. Tai kiekvieną kartą tvirtino Maskvos instrukcijos. Sovietų diplomatams Potsdamo konferencijoje

iš Vakarų sąjungininkų pavyko išplėšti daug nuolaidų, kurių jie patys nesitikėjo. Galbūt tam talkino pradinis pergalės svaigulys ir garbingas sąjungininkų noras apdovanoti Rusiją už jos didvyriškas pastangas ir milžiniškas karo aukas. Gal ir dėl to, kad konferencijoje dalyvavo nauji žmonės, – prezidentas Trumenas ir premjeras Etlis, – dar neišmanantys sovietų diplomatijos metodų.

Potsdamo sutartis Vokietiją praktiškai atidavė Sovietų Sąjungos valdžiai. Kai kurie jos punktai buvo labai delikačiai suformuluoti ir prireikus leido ateityje juos nevienodai aiškinti. Dabar SKA užduotis buvo iki galo išnaudoti sovietų diplomatų meną.

„Jokios politikos!“ – lyg lokys nuo pagalio kiek įmanydamas ginasi generolas Šabalinas. Jo galvoje aiškiai sukasi: „Jūs ką, norite mane į Sibirą nuvaryti?“ Taigi veikia net stambių sovietų vadovų įprotis nieko nedaryti patiems rizikuojant. Geriau tegul sprendžia kiti, o aš tik vykdysiu. Taip visi sprendimai nuleidžiami iš viršaus.

Vėliau įsitikinau, kad amerikiečių ar anglų delegacijos savo sprendimus galėjo keisti pačiuose posėdžiuose. Sovietų delegacija visada ateidavo ir išeidavo su parengtais sprendimais arba klaustuku raudoname generolo segtuve, o šio jis niekada iš rankų nepaleisdavo. Jis greičiau buvo kurjeris negu veikiantis Kontrolės tarybos asmuo. Svarstomas klausimas niekada nebūdavo sprendžiamas tą pačią dieną. Ją tik aptardavo. Naktimis generolo kabinete už veltiniu apkaltų durų skambėjo telefono aparatas – tiesioginis ryšys su Maskva. Paprastai kitame laido gale būdavo Anastasas Mikojanas, CK Politbiuro narys ir SSRS Ministrų Tarybos ypatingasis įgaliotinis Vokietijoje, tikrasis Vokietijos vicekaralius. Čia buvo sprendžiami arba, tiksliau, rengiami įsakymai, kurie vėliau nukenksmindavo sąjungininkų delegacijas.

Kol vyksta mūšiai dėl nelaimingos „politics“, aš stebiu dalyvius. Kai buvau Rusijoje, niekad nereikėjo galvoti, kas tu esi? Čia pajunti – tu rusas. Tai jaučiama iš to lyginamojo svorio, kurį sovietų delegacija turi posėdžiuose. Tai rusų kareivių didvyriškumo ir aukojimosi vaisiai. Tautiškai mąstančiam žmogui tai labai daug.

Žinoma, politika yra politika, ir niekada negalima pasikliauti iliuzijomis. Prie kokio nors kito stalo visi mano užsienio kolegos galėtų būti nuostabūs vaikinai ir pašnekovai, bet prie šio stalo niekada neturiu pamiršti, kad aš rusas. Ir niekas kitas. Prie kito stalo bendrauti su jais negalima, o prie posėdžių stalo – koks aš, velniai rautų, rusas, jeigu esu komunistas. Komunistai tėvynės neturi. Kiekvienas čia, prie ovaliojo stalo, gina savo tautos arba savo valstybės interesus. „Jiems“ šios dvi sąvokos sutampa. Mums…

Kai tik su sąjungininkais susitinki, iš karto į akis krinta skirtumas. Sąjungininkai sutinka mus kaip nusipelniusius nugalėtojus ir tikrus šalininkus kare ir taikoje. Jie viską vertina iš nacionalinių pozicijų. Tarp mūsų nacionalinių interesų nėra skirtumų ir prieštaravimų, ir jų nesitikima ateityje. Jiems atrodo, kad šis paprastas dalykas toks pat ir mums.

Deja, mes „sąjungininkus“ sutinkame kaip priešingą partiją, kaip priešus, su kuriais priversti sėdėti prie vieno stalo tik taktikos sumetimais. Čia klausimai spren-

džiami iš ideologijos pozicijų. „Sąjungininkai“ mano, jog Karlas Marksas ir Leninas mirę. Ne, šioje Kontrolės tarybos posėdžių salėje už mūsų nugaros stovi jų šešėlis. Šiandien „sąjungininkai“ to dar nesupranta. Tuo jiems blogiau.

Be to, kad kiekviena delegacija atstovauja savo šalies interesams, kartu delegacijos nariai labai ryškiai ir tipiškai atstovauja savo tautos išoriniam ir vidiniam įvaizdžiui. Aišku, iš to nereikia spręsti, kad Dmitrijus Šabalinas rūko machorką, o Viljamas Dreiperis kramto gumą. Šiaip ar taip, bet ne per posėdžius.

Amerikiečių delegacijos vadovas, Amerikos ekonominio direktorato vadovas generolas Viljamas N. Dreiperis. Pusamžis. Labai jaunatviškas. Liesos sportininko figūros. Kaulėto tamsaus veido. Gyvas ir energingas. Kai jis juokiasi, pro juodus ūsiukus baltai švyti tvirta vilkiška burna. Jis velnių priėdęs. Jis duoda toną posėdžiams net nepirmininkaudamas. Dvelkia sveikos, jaunos, save įtvirtinančios nacijos energija.

Nežinau, kiek milijonų iš tikrųjų žvanga Viljamo Dreiperio kišenėje, tačiau generolas Šabalinas ne kartą sakė: „Ūū! Milijonierius. Ryklys!“ Įdomu, kuo remdamasis jis daro šias išvadas: komunistine pasaulėžiūra ar mūsų žvalgybos duomenimis?

Anglų delegacijos vadovas ir Anglijos ekonomikos direktorato vadovas seras Persi Milsas. Tipiškas britas. Nuo jo dvelkia rūku ir Trafalgaro skveru. Jis vilki šiurkštaus audinio kareiviška uniforma be skiriamųjų ženklų. Iš to, kaip jo nuomonės paiso dalyviai, matyti, kad jis didelis ekonomikos dalykų autoritetas. Generolo Šabalino duomenimis – jis stambiausio Anglijos koncerno Metropolitans Vickers direktorius. Seras Persi Milsas nusiskutęs iki mėlynumo. Jei tikėtume, kad anglai skutasi du kartus per dieną, tai pirmiausia taip daro seras Persi Milsas. Kai jis mano, kad reikia šypsotis, tuomet judina tik gilias burnos odos raukšles, akys įbestos į popierius, o ausys įdėmiai klauso daugybės patarėjų. Britanija, pasitelkusi sero Persi Milso asmenį, įtemptai dirba, tačiau jautriai klauso savo jaunosios sąjungininkės ir pergalingos konkurentės – Amerikos – balso.

Prie Kontrolės tarybos stalo kaip ant delno matoma istorinė didžiųjų pasaulio valstybių reikšmės kaita. Didžioji Britanija savo vaidmenį jau atliko. Liko tik Anglija. Su išdidžia savimone ji užleidžia vietą jaunesniam ir stipresniam. Kaip ir dera džentelmenui!

Prancūzija. Visko, kas buvo puikaus dvasinėje Europos kultūroje, atspindys. Atspindys, bet ne daugiau. Bonaparto ir Voltero palikuonys, Pjero Peteno ir Žano Polio Sartro amžininkai. Egzistencializmas. Kaip išlikti paviršiuje. Prancūzijos ekonominio direktorato vadovui generolui Serženui neliko nieko geresnio kaip, prisiminus auksinius Šarlio Taleirano laikus, švelniausiu būdu laviruoti. Ne per daug pritarti Vakarams. Ne per daug prieštarauti Rytams.

Didžiajam Rytų sąjungininkui atstovauja mirtinai bijantis žodžio „politika“ generolas Šabalinas ir dar majoras Klimovas, vienu metu einantis sekretoriaus, vertėjo ir patarėjo visais klausimais pareigas. Nepaisant to, kad mes buvom ginkluoti komunistine teorija, man pasidarė nejauku, pamačius gausią kitų delegacijų sudėtį ir sužinojus jų asmeninius duomenis. Tuo metu naiviai tikėjau, kad šiuose posėdžiuose bus

kas nors iš tikrųjų sprendžiama. Su tokia pat sėkme sovietų pusei galėjo atstovauti vienas žmogus – paprasčiausias laiškanešys.

Vakarų fronte nieko naujo. Jungtinės sąjungininkų pajėgos primygtinai reikalauja „politics“ formuluotės, generolas Šabalinas jau tris valandas kategoriškai tvirtina:

– Jokios politikos. Potsdamo konferencijoje...

Kad pagrįstų savo žodžius, jis išsitraukia iš aplanko laikraštį ir rodo raudonu pieštuku pabrauktas vietas. Mokytieji Vakarų vyrai savo ruožtu traukia laikraščius ir pradeda tikrinti tekstus – galbūt iš tikrųjų viskas nuspręsta? Taip, vieną kartą nuvažiuoti į Kontrolės tarybos posėdį – labai įdomu, įdomiau negu į operetę. Bet būti juose kasdien – pavojinga, galima susirgti neuroze. Juk pusdienį kaunamasi dėl vieno vienintelio būsimos darbotvarkės žodžio.

Posėdžio dalyviai visai nedviprasmiškai dirsčioja į laikrodį. Vakarietiškas skrandis mėgsta tikslumą. Galiausiai generolas Šabalinas neišlaiko ir oficialiai pareiškia:

– Ko jūs iš tikrųjų iš manęs norite – iššaginti? Taip?!

Vertėjai palenkia galvas, – gal jiems pasigirdo. Paskui, nežinodami, kaip šitai suprasti – juokais ar rimtai – abejodami klausia:

– Taip ir versti?

– Taip ir versti, – atsako generolas.

Akies krašteliu žiūriu į dailutę generolo Serženo sekretorę. „Kaip šiai paryžietei patiks rusiškas šmaikštavimas?“ – mąstau.

Seras Persi Milsas bando rodyti, kad jam labai linksma ir dirbtinai nusišypso.

Šio posėdžio pirmininkas generolas Dreiperis stojasi ir taria:

– Siūlau posėdį baigti. Eikime pietauti!

Ar jis iš tikro išalko, ar nuo sovietų diplomatijos jį ėmė pykinti. Visi su palengvėjimu atsidūsta ir posėdis baigiamas.

Mes nugalėjome. Kol kas laiką uždelsėme savaitei, o toliau – matysime. Šiąnakt generolas Šabalinas galės skambinti telefonu ir klausti drg. Mikojano – galima į darbotvarkę rašyti politiką ar ne.

Kol mes mitinguojame, Ypatingasis demontavimo komitetas ir generolo Zorino Reparacinė valdyba darbuojasi. Sąjungininkėliai atsidurs prieš įvykusį faktą. Okay! Galų gale visi gina savo interesus.

3.

Kontrolės taryboje pirmą kartą turiu progą asmeniškai pažinti mūsų Vakarų sąjungininkus.

Per karą Gorkyje, o vėliau ir Maskvoje sutikau, tiksliau tik mačiau, daugelį amerikiečių ir anglų. Neketinau oficialiai asmeniškai susitikti, o be specialaus NKVD leidimo

net pati nekalčiausia pažintis arba pokalbis su užsieniečiu Sovietų Sąjungoje yra beprotystė. Tam nėra jokių draudimų, tačiau kiekvienas sovietų pilietis gerai žino, kokios lemtingos pasekmės gali ištikti už tokį lengvabūdiškumą. Net jeigu kas nors duos gatvėje užsieniečiui užsirūkyti, tai jį įdurmu kvies į NKVD ir griežtai tardys. Tai geriausias atvejis. Blogiausiu atveju jis gali tapti „šnipu" ir papildyti NKVD lagerių darbo jėgą.

Kad trukdytų sovietams bendrauti su užsieniečiais, Kremlius paskleidė legendą, kad visi užsieniečiai – šnipai, vadinasi, kiekvienas, kuris su jais bendrauja, taip pat šnipas. Paprasta kaip dukart du – keturi.

Universalus sovietų santvarkos pasiekimas yra neteisės įteisinimas ir galutinis rezultatas – padidėjusi kaustanti valdžios baimė. Baimė virš kiekvieno galvos kabo kaip kirvis. Hipnotizuojanti baimė Kremliaus rankose yra viena iš svarbiausių masių auklėjimo ir vadovavimo priemonių. Tai taip pat vienas galingiausių Politbiuro narių, nuo kurio nelaisvas bet kuris kitas iš trylikos išminčių.

Kartą po eilinių bevaisių Kontrolės tarybos posėdžio debatų seras Persi Milsas pasižiūrėjo į laikrodį ir pasiūlė nukelti posėdį iki kito susitikimo. Kartu jis delegacijų narius pakvietė pietų.

Generolas Šabalinas sėdo į anglų kolegos automašiną. Negavęs jokių instrukcijų, sėdau į generolo vietą ir liepiau Mišai laikytis mašinos, kurioje sėdi generolas. Po pusvalandžio automašinų virtinė sustojo prie tako į vilą Berlyno priemiestyje.

Į namą einu neryžtingai. Visi svečiai savo kepures ir aplankus palieka prieškambaryje ant staliuko arba kabyklos. Tarnaitė paima man iš rankų kepurę ir paslaugiai tiesia ranką prie mano aplanko. Visai sutrinku. Turiu raudoną generolo aplanką. Jame nieko ypatingo nėra – buvusių posėdžių protokolai, kuriuos mes gavome iš anglų. Palikti aplanko mašinoje negalima, dėti kaip visi prieškambaryje – valstybinis nusikaltimas, neštis su savimi – kvaila.

Mane gelbsti pats generolas Šabalinas. Jie eina prie manęs ir tyliai klausia:

– Majore, ko jūs čia atsivilkote? Eikite ir laukite manęs mašinoje!

Palengvėjusia širdimi einu į lauką, sėduosi į mūsų automobilį ir užsidegu cigaretę. Po kelių minučių vilos tarpdury pasirodo anglų kapitonas, sero Persi Milso adjutantas, ir kviečia mane vidun. Bandau atsisakyti neva nesantis alkanas, tačiau kapitonas nutaiso tokią abejonių pilną išraišką, kad man telieka eiti su juo.

Kai įėjau į holą, kur laukdami pietų susirinko visi kviestiniai, generolas šnairomis dirstelėjo į mane, bet nieko nesakė. Pasirodo, namų šeimininkas prieš tai prašė generolo sutikimo ir tik tada pasiuntė manęs savo adjutantą. Ne veltui anglai garsėja kaip taktiškiausi žmonės pasaulyje.

Raudonąjį aplanką atidaviau generolui. Iš visų kvailų variantų šis man pasirodė nekalčiausias. Jeigu jau vaidiname šią komediją, tegul pats jaučiasi kvailys.

Stoviu prie didžiulio lango, esančio Venecijos sodo pusėje, ir kalbuosi su brigadininku Baderiu. Brigadininkas – tikras kolonijų vilkas. Lyg saulės išblukinti smėlio

spalvos plaukai ir antakiai, tarp išbalintų blakstienų šviesiai pilkos gyvos akys, tropikų išdžiovinta veido oda. Pagal švelnų generolo Šabalino apibūdinimą, jis – niekas kitas kaip užkietėjęs tarptautinis šnipas. Taigi turiu progos kalbėtis su įžymia asmenybe. Šnekamės angliškai su vokišku žargonu.

– Kaip jums patinka Vokietija? – klausia brigadininkas.

– O, visai nieko, – atsakau.

– Alles kaputt, – kalba toliau brigadininkas.

–Ja, ja, ganz kaputt, – sutinku.

Išsprendę vokiečių problemas, einame toliau. Kadangi 1945 metų vasara buvo kaip reta karšta, klausiu:

– Ar jums čia ne karšta grįžus iš Anglijos?

– O ne, aš įpratęs, – šypsosi brigadininkas. – Daug metų praleidau kolonijose – Afrikoje, Indijoje.

Per pokalbį vengiu kreiptis į savo pašnekovą tiesiogiai. Kaip turėčiau jį vadinti? Herr – nepatogu. Mister – mums tai skamba kaip keiksmažodis. Comrade? Ne, šio žodžio kol kas nevartosiu.

Tuo metu pastebiu smalsias generolo Šabalino akis. Mano viršininkas tikriausiai kankinamai baiminasi, kad brigadininkas mane verbuoja. Kaip tyčia prie mūsų eina kambarinė su dėklu. Baderis ima mažytę taurelę su bespalviu skysčiu, pakelia ją iki akių, kviesdamas sekti jo pavyzdžiu. Liečiu taurele lūpas ir dedu ją ant palangės. Kai brigadininkas akimirksnį nusisuka, nepastebimu judesiu už nugaros išpilu viską už lango. Kaip prastame kriminaliniame romane. Kvaila, bet kitaip negalima. Labiau už viską apmaudu – šiuo patriotišku poelgiu generolas niekada nepatikės. Į gerklę ar už lango, o ši taurelė bus įrašyta į mano neigiamą balansą.

Šiandien sovietų delegacijoje dalyvauja Kuro ir elektros stočių skyriaus viršininkas – Kurmaševas. Nežinau, kokiais sumetimais generolas Šabalinas jį su savim atsitempė. Šios dienos darbotvarkė neturi nieko bendra nei su kuru, nei elektros stotimis. Įtariu, kad generolas Kurmaševą pasiėmė kaip baldą. Visos delegacijos turi daugybę patarėjų. Šabalinas nori parodyti, kad ir jis su kuo nors tariasi.

Nelaimingas patarėjas įsigūžė kuo giliau į krėslą, galvą įtraukė į pečius, nežino kur kišti savo rankas ir kojas ir, vengdamas diversijų arba provokacijų, mirtinai bijo su kuo nors prašnekti. Kai namų šeimininkas iš mandagumo jo kažko paklausia, Kurmaševas bailiai krūpteli ir nevalingai žvilgteli į valgomojo pusę, kur tarška lėkštės, lyg iš ten lauktų išgelbėjimo.

Kurmaševas vienintelis iš čia esančių dėvi tamsiai mėlyną civilį kostiumą. Bent gerai, kad nepasirodė su kostiumu, kuriuo puikuojasi SKA.

Kol Ekonominė valdyba plečiama, iš Maskvos pas mus vis atvyksta naujų žmonių. Į SKA skyrių, kurie iš tikrųjų yra sovietų zonos Vokietijoje ministerijos, viršininkų pareigas paprastai skiriami atitinkamų liaudies komisariatų komisarų pavaduotojai. Visi jie yra seni partijos darbuotojai, sovietų ūkio vadovavimo specialistai.

Kai nauji viršininkai pirmą kartą pasirodo darbe, sunku susilaikyti nesijuokus. Nei pridėti, nei atimti – komunizmo kryžeiviai.

Neseniai gėrėjomės naujai paskirtu Pramonės skyriaus viršininku Aleksandrovu ir jo pavaduotoju Smirnovu. Abu girgždėjo bukanosiais stalininiais ilgais aulais batais, kuriuos šios mados kūrėjas seniai atidavė į archyvą. Virš batų akis šiurpino galifė iš milinių gelumbės. Visą šį grožį viršavo karinio komunizmo epochos tamsiai mėlynos palaidinės. Anuomet taip apsirengę partiečiai, pradedant MTS pirmininku ir baigiant liaudies komisaru, atrodė madingai ir įkūnijo atsidavimą vadui ne tik vidumi, bet ir išoriškai nuo galvos iki kojų. Dabar liaudies komisarai seniai dėvi normalius europietiškus drabužius, o panašų stalininį maskaradą gali išvysti nebent užkampio kolchoze.

Įsivaizduoju, kokį įspūdį šios kaliausės darė vokiečiams. Tikslios bolševikų kopijos iš hitlerinių karikatūrų.

Netrukus uolūs partiniai kryžeiviai patys pajuto, kad jų istoriniai drabužiai neatitinka laiko dvasios, ir pamažu ėmė prisitaikyti. Vėliau visi SKA civiliai darbuotojai apsirengė pagal naujausią Europos madą, netgi bandė pasipuikuoti. Taip susiklostė ir dėl to, kad visi vadovaujantys SKA darbuotojai gavo specialią užsienietišką ekipuotę, tai yra pagal užimamas pareigas galėjo gauti už talonus audinių atraižų. Ypač tai būdinga Kontrolės tarybos darbuotojams.

Kambaryje viešpatauja nevaržomo nuoširdumo ir vaišingumo dvasia. Tarptautinės bendrijos nė trupučio nevaržo uniformų ir net kalbų skirtumas. Tik vienas sovietų delegatas vienišas sėdi krėsle užkėlęs koją ant kojos ir kenčia. Kurmaševas jaučiasi daug blogiau nei misionierius tarp žmogėdrų. Jis visą laiką nosine šluostosi nuo kaktos prakaitą, dedasi didžiu kaip kalakutas vištų kieme ir nesiliaudamas dairosi į laikrodį. Kai pasigirsta kvietimas prie stalo, Kurmaševas lengviau atsidūsta.

Galima neabejoti, kad jis maloniai plepėtų su savo kaimynais net pirštų kalba, pasijuoktų ir išgertų kelias stiklinaites viskio. Bet čia jis ne toks, kaip visi žmonės. Jis – komunistinės pasaulėžiūros skleidėjas ir kartu jos vergas.

Per pietus generolas Šabalinas sėdi iš dešinės namų šeimininkui ir padedamas vertėjo kalbasi su seru Persi Milsu. Karinė uniforma jam leidžia laikytis daug tvirčiau negu Kurmaševui. Šis iš visų jėgų gramdo savo lėkštę ir vaizduoja visišką abejingumą aplinkai. Sunkus uždavinys – prisikimšti pilną burną ir taip išvengti būtinybės kalbėtis su stalo kaimynu.

Mano viršininkas nenatūraliai šypsosi ir prisiversdamas juokiasi iš sero Milso juokavimų. Pats generolas nė nebando tęsti ar palaikyti pokalbio. Anglai, ko gero, apie tai mano, kad su rusu sunku bendrauti ne tik prie posėdžių, bet ir prie pietų stalo. Kadaise mes anglus praminėme kietakakčiais. Dabar vaidmenys keičiasi.

Sėdžiu kitapus stalo tarp brigadininko Baderio ir anglų adjutanto.

Kai atsitiktinai nuo lėkštės pakeliu akis, susiduriu su nepatikliu generolo Šabalino žvilgsniu. Pietums baigiantis generolas netenka tam tikros bolševikinių šarvų dalies

ir net kelia atsakomąjį tostą į namų šeimininko sveikatą. Kartu jis vis dažniau svaido tiriamus žvilgsnius į mano pusę.

Juokas pro ašaras! Žinau, kad pagal pareigas generolas mane seka. Tai natūralu. Bet pasirodo, kad generolas ne tiek seka mane, kiek domisi, ar į jį žiūriu. Jis įsitikinęs, kad esu įpareigotas jį sekti. Kurmaševas bijo generolo, generolas saugosi manęs, aš nepasitikiu pats savimi. Šis jausmas kyla geometrine progresija atitinkamai kylant sovietų hierarchijos laiptais. Sunkiausiai šia liga serga pats šios genialios sistemos kūrėjas. Pažiūrėjus į nuo iš baimės ir nepasitikėjimo prakaituojančius sovietų pareigūnus, dingsta bet koks noras ropštis šiais sovietų hierarchijos laiptais. Kai generolas Šabalinas ganė avis arba arė žemę, buvo kur kas laimingesnis nei dabar.

Po pietų vėl visi renkasi svetainėje. Brigadininkas Baderis eina prie manęs ir siūlo į celofaną susuktą storą cigarą su auksine etikete.

Smalsaudamas vartau cigarą tarp pirštų. Tikra havana! Iki šiol juos buvau matęs tik karikatūrose, kuriose havana buvo nepakeičiamas aksesuaras kiekvieno piktadario milijonieriaus dantyse, kaip anksčiau kinžalas pirato dantyse.

Kaip patyręs cigarų rūkalius bandau galiuką nukąsti dantimis, tačiau prakeiktoji havana nepasiduoda. Burna pilna kartaus šlamšto, kurio nėra kur išspjauti.

– Kaip jums patiko pietūs? – mandagiai teiraujasi brigadininkas.

– O, very well! – taip pat mandagiai atsakau atsargiai pūsdamas pro šnerves mėlyną dūmelį.

Tuo metu generolas Šabalinas moja man pirštu. Atsiprašau brigadininko, apdairiai palieku cigarą gėlių vazone ir seku paskui generolą. Mudu žingsniuojam į parką, lyg norėdami pakvėpuoti gaiviu oru.

– Apie ką kalbėjote su šiuo..? – murma generolas vengdamas tarti vardą.

– Apie orus, drauge generole.

– Chm... chm..., – purkštauja kaip ežys generolas ir trina nosį lenkto smiliaus nagu. Jis visada taip daro per pusiau oficialų pokalbį. Tada jis netikėtai keičia toną:

– Manau, kad jums čia nėra daugiau ko veikti. Šiandien galite būti laisvas. Imkite mano automobilį ir pasivažinėkite po Berlyną, pasidairykite į mergaites...

Generolas daro lengvabūdišką pastabą ir dirbtinai šypsosi. Įdėmiai klausausi žengdamas koja kojon su juo parko taku. Kažkoks įtartinas nuolaidumas ir rūpestingumas?

– Vakare paskambinkite Kuznecovui ir pasakykite, kad važiuosiu tiesiai namo, – baigia Šabalinas, kildamas laipteliais į verandą.

Taigi generolas į darbą šiandien daugiau neis. Ten jo laukia įprastas budėjimas iki trečios valandos nakties. Tai ne būtinumas dirbti, o jo kaip bolševiko pareiga. Jis turi būti poste prie telefono – galbūt „šeimininkas“ vidurnaktį šūktelės.

Dabar po sočių pietų ir kelių taurių vyno generolas pajuto poreikį pabūti kelias valandas žmogumi kaip visi. Jauki vasarnamio aplinka ir nevaržomo nuoširdumo

aplinka paveikė net šį partijos vilką. Jis nesąmoningai nori nusimesti geležinio bolševiko kaukę, garsiai juoktis, pliaukštelėti per petį kolegai – būti žmogumi, o ne partiniu bilietu. O aš, jo nuomone, esu partijos akys ir ausys. Todėl jis nekalta dingstimi teikia man galimybę leisti laiką savo nuožiūra.

Grįžęs į pastatą imu nuo kabyklos kepurę ir, stengdamasis, kad aplinkiniai neatkreiptų į mane dėmesio, einu laukan.

Miša snaudžia mašinoje.

– Ach-ch, drauge majore, – sunkiai dūsauja jis, kai atidarau dureles. – Po tokių pietų būtinai reikia numigti – ant žolytės, porą valandėlių.

– Tu taip pat papietavai? – nustebęs klausiu.

– O kaipgi! – kišdamas į skylutę raktelį išdidžiai pūkščia Miša. – Papietavau kaip kunigaikštis.

– Kur?

– Čia. Pakvietė mane. Stalas atskirai padengtas. Tarsi stebuklinga staltiese. Ir žinote ką, drauge majore, – Miša tarsi sąmokslininkas šnairuoja į mane. – Mūsų generolas taip, kaip mane vaišino, nevalgo. Aš tai žinau.

Kurį laiką mudu važiuojame tylėdami. Tada Miša lyg pats su savimi kalbėdamas murma:

– Nejau jie taip visus kareivius maitina?

Pabuvus sero Persi Milso name nejučia imi lyginti jį su generolo Šabalino butu.

Kontrolės taryboje įsigaliojo paprotys, kad kiekvienas Ekonomikos direktorato direktorius iš eilės kviečiasi į namus savo kolegas. Kai pirmą kartą atėjo Šabalino eilė, jis šia taisykle nepasinaudojo lyg dėl išsiblaškymo ar nežinojimo. Iš tikrųjų generolas užsieniečių neturėjo kur kviesti.

Žinoma, Šabalinas gali užgrobti ir įsirengti butą pagal savo rangą. Bet pats to daryti jis nesiryžta, o AŪS viršininkas generolas Demidovas už jį to nedarys, nes pagal statutą šitokia prabanga nepriklauso. Apie specialią užsieninę ekipuotę susivokė, o iki butų eilė dar neatėjo.

Savo mažą kotedžą Šabalinas dabar iškeitė į penkių kambarių butą name, kuriame gyvena dauguma Ekonominės valdybos bendradarbių. Pasiuntinys Nikolajus ir vairuotojas Miša iš viso kvartalo į butą privilko baldų ir visokiausių barškalų, bet vaizdas ėmė panėšėti ne į generolo butą, o į vagių landynę. Kviesti čia užsienio svečius labai nepatogu. Tai supranta net pats Šabalinas.

Ir vėl išryškėja prieštaravimai tarp bolševikų teorijos ir praktikos. Kremliaus viršūnėlė seniai spjovė į jų pačių diktuojamą proletarinę moralę ir maudosi net ne kiekvienam kapitalistui prieinamoje prabangoje. Juo labiau kad jie gyvena už devynių spynų, tad jų asmeninis gyvenimas paprastiems žmonėms neprieinamas. Žemesni vadai vis labiau eina tomis pačiomis pėdomis. Partinė aristokratija, tokia kaip Šabalinas, gyvena dvilypį gyvenimą – žodžiais vaidina idėjiškus bolševikus, o iš tikrųjų

niekina pačių diktuojamas idėjas. Suderinti šiuos dalykus gana sunku. Viską reikia daryti suktai, nuogąstaujant, apdairiai. Po kojomis pinasi pačių klasinės teorijos ir nauji sovietiniai prietarai. Čia Kremliaus sienų ir užtvaros zonų nėra, viskas daroma labiau ar ne tiek atvirai. Staiga Kremliaus šeimininkai ims ir aprėks?

Pradžioje generolas Šabalinas pietavo vadinamojoje Karinės tarybos, t. y. generolų, valgykloje. Dabar neteisėta kambarinė Dusia triskart per dieną automobiliu važiuoja į šią valgyklą paimti valgio į namus. Bet ir tada į namus svečių nekviesi, o į Karinės tarybos valgyklą lankytojų, juo labiau užsieniečių, atsivesti negalima.

Net čia, okupuotoje Vokietijoje, kur mums nesvarbūs nei gyvenamasis plotas, nei daviniai, kur visko tiek, kad tik pasilenk ir imk, net čia gyvename sovietiškai.

Netrukus SKA štabas įžvelgė esamos tvarkos trūkumų ir ėmė juos šalinti senu Potiomkino metodu. Buvo įkurtas tam tikras specialus klubas, kuriame vadovaujantys SKA darbuotojai galėjo rengti Vakarų kolegų priėmimus. Kiekvieną kartą SKA Liaison Service reikia iš anksto įteikti tikslų svečių sąrašą, kurį kruopščiai tikrina NKVD ir reikalauja SKA štabo viršininko parašo. Tai ne paprasta sero Persi Milso frazė: „Džentelmenai, važiuojame pas mane pietauti!“ – kai nepamirštamas net vairuotojas Miša.

Pirmą kartą sutikęs sąjungininkus ne juokais bijojau, kad jie per daug manęs klausinės, o aš negalėsiu į šiuos klausimus atsakyti. Tiksliau, neturėsiu teisės atsakyti. Kontrolės taryboje ilgiau padirbėjus jaučiu vis didėjančią nuostabą. Demokratinio pasaulio žmonės ne tik nemėgina mūsų klausti politikos dalykų, kurie, mano nuomone, turi atsirasti susitikus su visai priešingos valstybinės sistemos atstovais, bet mano nuostabai jie šiai temai net visiškai abejingi.

Pradžioje tai supratau kaip taktiškumą. Vėliau pamačiau kitką. Eilinis Vakarų žmogus, kaip tai atrodytų paradoksaliai, daug mažiau domisi politika ir viskuo, kas su ja susiję, nei paprastas sovietų žmogus. Vakarietį labiau domina, kiek butelių šampano buvo išgerta per diplomatų priėmimą Kremliuje arba kokią vakarinę suknelę vilkėjo Molotovo žmona. Tai geriausiu atveju. Paprastai jo interesai apsiriboja sportu ir gražiomis aktorėmis žurnalų viršeliuose. Šitai visai natūralu žmogui, gyvenančiam normaliomis sąlygomis. Jeigu sovietai galėtų rinktis, jie elgtųsi lygiai taip pat.

Tačiau sovietų spauda nepartiškumą atmeta. Kiekviena eilutė persmelkta politikos. Daugelis žmonių nieko neskaito, ir tada juos ima dirbtinai maitinti politinėmis valandėlėmis. Skaitantieji nėra tiek kvaili, kad besąlygiškai tikėtų tuo, kas jiems brukama. Taip auga nuolatinis nepasotinamas domėjimasis draudžiamu vaisiumi, objektyvia tiesa. Tai sukaustytas politinis aktyvumas, slaptas domėjimasis supančio pasaulio klausimais, palyginti su sovietų sąlygomis. Majoras Kuznecovas tai išreiškia mįslinga fraze: „Chm! Štai kokie šie senatoriai?!“, o vairuotojas Miša naiviu klausimu: „Nejau jie taip maitina visus kareivius?!“

Gyvendamas normaliomis sąlygomis eilinis Vakarų žmogus nesuka galvos dėl reiškinių priežasčių. Kam? Juk viskas gerai. Sovietai turi tik popierinę laimę, popieri-

nę gerovę ir popierinį džiaugsmą. Čia nori nenori imsi galvoti apie reiškinių sąveiką ir priežastis. Mąstymo apimtys plačios, ir matau, kad žmonės ne akli. Jie tyliai stebi ir tyliai daro išvadas.

Kai tenka skaityti vokiečių, amerikiečių ir anglų laikraščius, nenorėdamas stebiesi, kaip išorės pasaulis nieko neišmano apie tai, kas vyksta Sovietų Sąjungoje. Kad mus pasiekia sąmoningai iškreiptas pasaulio vaizdas – tai suprantama. Kad vokiečių spauda, stokojanti patirties bendraujant su SSRS, šiandien negali laisvai kalbėti šia tema, nes tai draudžia atitinkami Kontrolės tarybos įsakymai – tai taip pat suprantama. Bet kai laisva anglų ir amerikiečių spauda kalba apie SSSR santūriai arba aptarinėja visiškai naivius dalykus, šitai suprasti sunku.

Ar tai tiesiog abejingumas, veikiamas nesuinteresuotumo ir diplomatine kalba vadinamas nesikišimu į kitų šalių reikalus, ar tai neturėjimas teisingos informacijos. Šiaip ar taip, o aklumas Sovietų Rusijoje vidaus ir užsienio klausimais vėliau Vakarų demokratijoms sukels didelį galvos skausmą. Dabar mes glaudžiai susirėmėme. Vakarykščiai sąjungininkai šiandien yra varžovai, rytoj jie gali tapti priešais. Norint kovoti, priešą reikia pažinti, reikia žinoti jo silpnąsias ir stipriąsias puses.

Vakarai nesupranta siaubingo sovietų tikrovės dviveidiškumo. Per trisdešimt metų mes labai pasikeitėme, tam tikra prasme tapome sovietais, suprasdami tai kaip komunistinės teorijos veiką tam tikroje socialinėje terpėje. Pasidarę sovietais, mes kartu įgijome imunitetą komunizmui. Vakarai to nė neįtaria. Šiandieninė sovietų valstybė – tai brandus vaisius, kurio šaknys pradeda pūti. Ne veltui Politbiuras sovietų statinę ėmė ramstyti senais nacionaliniais pamatais. Jie visiškai pasiteisino per karą. Po karo šis naujo kraujo perpylimas į pūvantį valstybės organizmą tęsiasi.

Kurį laiką šitai, be abejo, padės – išmuš iš vėžių vienus, sukels iliuzijas kitiems. Žinoma, Kremliaus planai nuo to nesikeis.

Mažytė, bet būdinga detalė. Okupuotoje Vokietijoje rusų kareiviai ir karininkai netikėtai ėmė vartoti žodį „Rusija“. Tai įvyko savaime. Kartais mes iš įpratimo sakome – SSRS, vėliau pasitaisome – Rusija. Tai mums patiems keista, bet tai faktas.

Ketvirtį amžiaus už žodį „Rusija“ galėjai būti apkaltintas šovinizmu ir sulaukti pritaikyto atitinkamo NKVD kodekso straipsnio. Net skaitant klasikus šį žodį reikėjo tarti paskubomis ir pašnibždomis. Šis, atrodo, menkas faktas krenta į akis, kai šiandien žodis „Rusija“ skamba visų kareivių lūpose. Šiuo žodžiu kareivis nesąmoningai pabrėžia skirtumą tarp sąvokų „sovietas“ ir „rusas“.

Užsienio spauda lyg tyčia šias sąvokas visada painioja. Ko mes negalime pakęsti, jie vadina „rusas“, tai kas mums brangu, jie vadina „sovietas“.

Sovietai neturi nei noro, nei poreikio mokyti užsieniečius politinės abėcėlės ir aiškinti jiems sovietų tikrovės esmę. Kam rizikuoti savo galva tenkinant eilinį svetimo žmogaus smalsumą, kurio, beje, ši tema net nedomina?

Sovietų ryšių ribotumo su išorės pasauliu laipsnį gerai parodo įvykis, atsitikęs keliems Ekonominės valdybos darbuotojams.

Kartą per Kontrolės tarybos posėdžių pertrauką delegacijų nariai ėmė kalbėti, ką jie veiks ateinantį sekmadienį. Sovietų pusės Pramonės komiteto pirmininkas Kozlovas neatsargiai prisipažino, kad jis su grupe bendradarbių vyks į medžioklę. Užsienio kolegos apsidžiaugė proga praleisti sekmadienį vienoje kompanijoje ir išreiškė norą vykti į medžioklę kartu. Kozlovas dėl to buvo priverstas džiaugtis taip pat.

Sekmadienį iš Berlyno išvyko kelių automobilių kortežas. Kelyje sovietų pusė iš visų jėgų stengėsi pasimesti. Mandagus rūpestis ir puikūs Vakarų pusės automobiliai Kozlovo apmaudui neleido nepatogiais draugais atsikratyti. Atvykę į medžioklės vietą, sąjungininkai išsidrėbė ant žolės rengdamiesi užkąsti ir paplepėti. Šito vengdami, Kozlovas ir kiti išsisklaidė krūmuose ir visą dieną šlaistėsi po tankumynus keiksnodami likimą, suvedusį juos su šitokia politiškai nepatikima medžiotojų kompanija.

Kad apsidraustų nuo galimų nemalonių pasekmių, Kozlovas vėliau Ekonomikos valdyboje ištisą savaitę skųsdamasis ir keikdamasis, vis pabrėždamas savo budrumą pasakojo apie šį nutikimą.

Taigi laisvai bendrauti su Vakarais negalime. Ką gi dabar daro Vakarai, kad sužinotų sovietų sunkumus?

Man kelis kartus teko stebėti, kaip Vakarai ką nors sužino apie Sovietų Rusiją iš „patikimų ir kompetentingų šaltinių“. Informacijos šaltinis paprastai yra žurnalistai. Amerikos arba Anglijos žurnalistas stengiasi susitikti su sovietų kolegomis, tikėdamasis čia gauti išsamių ir teisingų atsakymų. Naivūs žmonės! Ieškoti teisybės pasitelkus sovietų žurnalistą yra tas pats, kas ieškoti nekaltybės, kreipiantis į prostitutę. Beviltiška tikėtis teisingos informacijos iš žmonių, kurių profesija yra dezinformuoti ir dezorientuoti visuomenės nuomonę.

Net po kelerių metų, nepaisant, atrodytų, gerų pamokų, Vakarai mažai ko išmoko.

Amerikos žurnalistai Berlyne ilgai laukė progos susitikti su sovietų plunksnos broliais nevaržomoje aplinkoje. Šie kiek įmanydami to vengė. Galop susitikimas įvyko sovietų „Spaudos klube“. Pažangu buvo tai, kad amerikiečiai šį kartą klausė tokių dalykų, apie kuriuos sunku buvo kalbėti net didžiausiems žurnalistikos sukčiautojams. Pastarieji daugiau tylėjo. Pamokomas dalykas, kad amerikiečiai pradėjo suprasti žodžio „NKVD“ reikšmę, jiems atrodė, jog jų sovietų kolegos yra NKVD aukos, kad jie iš visų pusių apsupti šnipų, kad kiekviename stalčiuje yra paslėptas diktofonas. Žinoma, tiksliau būtų manyti, jog patys vaišingi šeimininkai yra NKVD agentai. Iš patirties akademijoje žinau, kad visi SSSR užsienio korespondentai yra kartu ir etatiniai NKVD bendradarbiai.

Tylų savo kolegų santūrumą amerikiečiai aiškino baime. Tai jau žingsnis kelyje į tiesą, nors šįkart ir ne visai tikslus. Vienoje vietoje amerikiečiai net užkabino sovietų

žmogaus dvasios temą, bet padarė klaidą aiškindamiesi. Sovietinė dvasia yra sovietų tikrovės funkcija ir jos negalima aiškintis atsiejus nuo aplinkos.

Ateityje Vakarams sovietų problemas teks tyrinėti daug rimčiau.

Darbas Kontrolės taryboje labai pamokomas. Tai šiek tiek primena teatrą, kai scenoje vaidinamas istorinis spektaklis. Sėdžiu pirmoje parterio eilėje ir labai gerai matau aktorių grimą, girdžiu suflerį.

Nuo pat pirmų posėdžių išsisklaido mano nuomonė, būdinga daugumai žmonių iš gatvės, kad diplomato profesija kažkas lengvo ir nerūpestingo – baltos smokingų krūtinės, keliamos šampano taurės, besikeičiantys vakariniai visuomenės damų tualetai. Tikrovėje viskas atrodo kitaip. Tai velniškai sunki, tiksliau, grasi veikla. Čia reikia turėti begemoto odą ir antilopės jautrumą, stipriausius Afrikos medžiotojo, kurį kepina saulė, kankina troškulys, kandžioja uodai ir kuris negali net krustelėti bijodamas išgąsdinti grobį, nervus ir ištvermę. Anglų patarlė sako, kad aukščiausias geras tonas – mirtinai nuobodžiauti, bet to neparodyti. Dabar generolas Šabalinas suteikia savo kolegoms puikią progą šią tiesą patikrinti. Tenka tik stebėtis, kaip rimtai nusiteikę rimti žmonės ištisomis valandomis ir dienomis gali plūkdamiesi spręsti neišsprendžiamą problemą, kol įsitikina, kad ji neišsprendžiama.

Skirdami diplomatus anglai vadovaujasi šiuo principu: labiausiai diplomatinei tarnybai netinka energingas ir neprotingas žmogus, tinkamesnis yra energingas ir protingas žmogus, pats geriausias – protingas ir pasyvus. Anglai labiau vertina delsimą bei galutinį teisingą sprendimą ir mirtinai bijo skubotų klaidingų sprendimų.

Sovietų diplomatams ši taisyklė galioja atvirščiai. Idealus sovietų diplomatas turi būti nepaprastai energingas ir nepaprastai kvailas. Proto jam nereikia, nes jis pats vis tiek nieko nesprendžia. Tuo tarpu energijos reikia kiekvienam prekybos agentui, nesvarbu, ar jis bruka žmonėms barzdai skusti peiliukus, ar savo šeimininkų politiką. Akivaizdus šios taisyklės pavyzdys – generolas Šabalinas.

Sovietų diplomatams būdinga aktyvi politika. Ko jau ko, o dėl pasyvumo Kremliui priekaištauti negalima.

Pirmieji susitikimai Kontrolės taryboje labai pamokomi. Nepaisant gana skeptiško mano asmeninio požiūrio į Vakarų valstybių politiką, – turiu galvoje kiekvienos pusės nacionalinį ir valstybinį egoizmą, – man tenka įsitikinti, kad Vakarų sąjungininkai pokario pasaulyje nori su mumis bendradarbiauti. Jungtinių Tautų Organizacijos įkūrimo planai liudija apie Vakarų demokratijų valią taikai visame pasaulyje.

Išoriškai mes rodome visišką pasirengimą ir suinteresuotumą eiti šiuo keliu. Tačiau jau pirmi praktiški žingsniai byloja visai ką kita. Pasirengimas bendradarbiauti stiprinant taiką – tai tik taktinis manevras, kai siekiama išlaikyti demokratijos kaukę, išlošti laiko persitvarkyti, kad būtų galima panaudoti demokratijų tribūną pasaulio visuomenės nuomonei formuoti. Šiuo liūdnu faktu man tenka patikėti jau pirmuosiuose Kontrolės tarybos posėdžiuose.

Kartais save bandau raminti tuo, kad Kremlius Potsdamo konferencijoje gebėjo pastverti gana didelį Europos pyrago gabalą ir dabar nori pailsėti, kad suvirškintų grobį. Bandau mąstyti nacionališkai egoistiniu požiūriu ir taip pateisinti Kremliaus politiką. Tačiau tai silpnas požiūris, labiau saviapgaulė.

Prisimenu mane Maskvoje priblokusius Anos Petrovnos žodžius. Iš jų negalėjau suprasti, kad Kremlius turi omenyje aktyvius sovietų ginkluotųjų pajėgų veiksmus pokario laikotarpiu. Atrodė, absurdiška galvoti apie kokius nors karinius planus, kai vos vakar baigėsi siaubingos pasaulinės žudynės ir visas pasaulis siekia taikos. Tai atrodo neįtikėtina ir netiesa. Pirmuosiuose Kontrolės tarybos posėdžiuose tapo aišku, – bent jau man, – kad Kremlius neturi nė mažiausio noro bendradarbiauti su Vakarų demokratijomis. Tai prisiminus Anos Petrovnos žodžiai įgyja tam tikrą logiką.

Vakarų demokratijų atstovai suglumę, sutrikę spėliodami, kaip paaiškinti šį keistą Rytų sąjungininko elgesį. Kaip viduramžių alchemikai atkakliai ieškojo filosofinio akmens formulės, taip jie stengiasi rasti *modus vivendi* elgesyje su Kremliumi. Rakto įminti mįslei jie ieško Rytų dvasios savitume, kelia istorijos veikalų dulkes ir nesusipranta pažiūrėti į milijoninius Lenino ir Stalino raštų tiražus teorijos ir taktikos klausimais. Jie labai pasikliauja Kominterno paleidimu. Jie nežino sparnuotos frazės, kuria sovietų vadai teisina kiekvieną atsitraukimą nuo generalinės linijos: „Laikinas atsitraukimas visiškai pateisinamas, kai jo reikia būsimo puolimo jėgoms atkurti ir sukaupti.“ Prireikus nepalenkiama „generalinė linija“ gali raitytis kaip gyvatė.

Vakarų diplomatams įvesčiau privalomą marksizmo-leninizmo pagrindų mokymą. Tuomet jie, sutikę sovietų diplomatus, jaustųsi daug geriau. O kol kas Vakarai tik suglumę purto galvas ir mojuoja uodega, lyg nuo įkyrių musių gindamasi karvė.

Šitokie yra išoriniai sąjungininkų santykiai pirmais Kontrolės tarybos darbo mėnesiais. Jie gana reikšmingi šio aukščiausio įstatymų leidimo organo tolesnei darbo ir likimo sampratai pokario Vokietijoje.

VIII
SKYRIUS

Pergalės vaisiai

1.

BMV automobilių gamyklos firma Eizenache buvo viena pirmųjų stambi pramonės įmonė, sovietinės Vokietijos zonoje gavusi SKA leidimą iš naujo gaminti produkciją. Ilgainiui ši gamykla dirbo visu pajėgumu tiekdama automašinas reparacijoms ir vidiniams SKA poreikiams. Naują Karlshorsto automobilių parką sudarė vien BMW markės automašinos. Be to, sovietų okupacinei kariuomenei gamino sunkiuosius karinius motociklus.

Vadovaudamasi Potsdamo konferencijos nutarimais dėl Vokietijos demilitarizavimo, Kontrolės taryba, aktyviai dalyvaujant generolui Šabalinui, suformulavo tikslias direktyvas, griežtai draudžiančias naudoti Vokietijos pramonę kiekvienos karinės ar sukarintos produkcijos gamybai. Kartu BMW gamykla iš to paties Šabalino gavo tikslius planus gaminti karinius motociklus. Žinoma, tai smulkmenos.

Eizenacho BMW atstovai Karlshorste susitarė kaip reta greitai. Kitos firmos, siūlančios savo produkciją net reparacijoms, mina SKA slenksčius dienas, net savaites, kol sulaukia teigiamo rezultato. Šiai greitai sėkmei padėjo BMW direkcijos nuovokumas siųsti savo prašytojus į Karlshorstą.

Prabėgus kelioms dienoms po to, kai Šabalinas pasirašė visus BMW dokumentus, peržiūrinėjau rytinį generolo paštą. Tarp kitų popierių man į akis krito Šabalino vardu 7 400 Vokietijos markių apmokėta sąskaita iš BMW už „mūsų atstovo pristatytą Jums automašiną“. Sąskaitoje matėsi antspaudas „sumokėta“. Klausiamai pažvelgiau į Kuznecovą. Šis parodė nieko apie tai nežinantis.

Kitą dieną eidamas per kiemą, kur gyvena Šabalinas, pamačiau garaže po namu Mišą. Jis skuduru blizgino garažo prieblandoje stovinčią dar be numerių naują automašiną.

– Kieno ši mašina? – paklausiau nustebęs, nes žinojau, kad generolas tokios automašinos neturi.

– Mašina ir tiek, – nebūdingai savo šnekumui sumykė Miša.

Žvilgtelėjęs į apskritą šachmatinę gamyklos emblemą mašinos priekyje, viską supratau. BMW direkcija įteikė generolui mažą „dovanėlę“. Juk šiandien 7 400 markių – pirkimo fikcija. Dėl viso pikto generolas įsakė savo adjutantui ir vairuotojui tylėti. Todėl Kuznecovas ir Miša tokie santūrūs.

Vokietijos šturmo metu generolas Šabalinas, Mišos padedamas, „įsigijo“ ir išsiuntė namo du lengvuosius automobilius, o kur dar įvairių „trofėjų“ prikrauti trys sunkvežimiai. Čia generolas turi dvi tarnybines mašinas. Naudodamasis valdiškais automobiliais, Šabalinas nė karto nevažiavo savo naujuoju BMW. Netrukus Miša BMW, lydimą dviejų sunkvežimių, vėl siuntė į tėvynę. Žinoma, ne į atstatymo fondą arba reparacijas, o generolo adresu. Taigi – trys nuosavi plius du valdiški automobiliai. Valdiškais važinėja, o nuosavus vogčiom slepia ir saugo. Šiuo požiūriu proletarinis generolas taupus kaip lupikautojas. Ak tu, kietakakti bolševike kišenvagio siela!

Pradžioje nė negalvojau įsigyti nuosavo automobilio. Dairydamasis į kitus, jau prisitaikiusius prie vietos sąlygų, aš taip pat ėmiau mąstyti, kad ne pro šalį būtų turėti savo mašiną. Pirkti automobilį niekai, daug sunkiau gauti vadinamąjį „leidimą turėti nuosavą automašiną“. Šiuos leidimus duoda SKA Ūkio administracijos skyriaus viršininkas generolas Demidovas. Tarnyboje generolas Demidovas pavaldus generolui Šabalinui – aukščiausiai valdžiai. Dėl to iš pradžių nusprendžiau zonduoti Šabaliną. Jei jis panorės, reikia tik paskambinti Demidovui – ir viskas bus padaryta. Parašęs reikiamą raportą, po eilinio tarnybinio pranešimo Šabalinui padėjau šį raštą jam ant stalo.

– Chm! O kam tau asmeninė automašina? – iš įpratimo sulenktu pirštu trindamas nosį paklausė Vokietijos ekonominis diktatorius.

Sovietų vadovai labai pavydi gėrybių, kuriomis jie naudojasi patys. Paklauskite generolo Šabalino apie bet kurį amerikietį, net patį generolą Dreiperį, ir Šabalinas sakys, kad automobilio jam visai nereikia.

– Kol kas luktelėkite. Dabar tam neturiu laiko, – grąžindamas man raportą aiškina generolas.

Žinau, kad automašiną įgyti kasdien tampa vis sunkiau ir sunkiau. Be to, suprantu, kad nėra padėties be išeities, yra tik nerandantys išeities žmonės. Vilku tapęs, vilku staugsi – toks vienas svarbiausių sovietų gyvenimo priesakų. Kartu įtariu, kad generolas neigiamai atsakė tik iš atsargumo. Jis vengia pavojaus, kad vėliau jam nepriekaištautų dėl bolševikinio budrumo, nes jis leidžia savo valdiniams žaisti „kapitalistiniais žaislais“. Šio jausmo apimtas jis „organizavo“ visus savo „trofėjus“, bet ten ikikomunistinė atgyvena siekti asmeninio pelno baimę įveikė. Dėl mano raporto asmeniškai jis nesuinteresuotas, bet amžina baimė ir siekis apsidrausti išliko.

Tai suprasdamas bandau baimę apeiti iš kitos pusės – ne prieš jį, o kartu su juo.

– Drauge generole, leiskite kreiptis į Demidovą? – prašau lyg tarp kitko.

– O štai šitai – prašom, – sutinka Šabalinas.

Taigi mano spėlionė pasitvirtino. Generolas nenori pasirašyti, bet neprieštarauja, jeigu šios atsakomybės imsis kas nors kitas.

Ūkio administracijos skyriaus viršininkas puikiai žino, kad dirbu Šabalino kanceliarijoje. Čia galima gąsdinti. Kitą dieną pabrėžtino pasitikėjimo pilna išvaizda dedu savo raportą ant generolo Demidovo stalo.

– Generolui Šabalinui leidus, – sakau keldamas prie kepurės snapelio ranką.

Demidovas skaito raportą manydamas, kad viską sankcionavo Šabalinas. Šiuo atveju atsisakyti būtų tas pats, kas nevykdyti aukštesniojo viršininko įsakymo.

– Oi, kas jums – keturių cilindrų neužtenka, – raukosi jis, skaitydamas automašinos duomenis. – Privatiems asmenims šeši cilindrai draudžiami.

Demidovas garsus tuo, kad jis visą dieną gali apsiputojęs derėtis dėl dešimties litrų benzino, nors sandėlyje jo yra dešimtys tūkstančių tonų. Kad išprašyčiau iš jo du neteisėtus cilindrus, maloniai patariu:

– Drauge generole, skambinkite Šabalinui!

Šios kvailystės Demidovas niekada nedarys, be to, žinau, kad Šabalinas išvykęs ir kabinete jo nėra.

– Na, gerai, – lyg nusikalsdamas krenkščia Demidovas. – Jeigu Šabalinas leido.

Jis rašo raporte savo leidimą, pasirašo ir tiesia lapą man:

– Tik neprasiskelk galvos.

Taip tampu automašinos savininku. Tai buvo didelė sėkmė. Vėliau daugelis karininkų mėnesių mėnesiais prašydavo leidimo turėti „privačią nuosavybę“ ir galiausiai buvo priversti važinėti tramvajais.

Mane įspėja: „Karlshorste verčiau vaikščiok pėsčias, o kirsdamas gatvę apsidairyk į visas keturiolika pusių!“ Tikrai, Karlshorste autoįvykių daugiau negu visame Berlyne.

Važiavimo taisyklės čia šiek tiek kitokios. Tiesa, tai dėl pačių vairuotojų, tiksliau, žmonių prie vairo. Važiavimo pirmumo teisę posūkiuose ir sankryžose, atsižvelgiant į keliamąją galią, visada turi sunkvežimiai. Logika labai paprasta ir nulemta paties gyvenimo: kas susidūrus labiau nukentės, tas užleidžia kelią. Ne be reikalo Karlshorstą vadina Berlyno Kremliumi. Tvarka ta pati.

Ginčą kelia tik generolų automašinos. Beje, ginčas tarp keliamosios galios ir generolų prestižo neretai baigiasi prakiurdytais radiatoriais. Vėliau sankryžose po kojomis traška sudaužytų žibintų stiklas, o smalsūs praeiviai susidomėję apžiūrinėja artimiausius medžius ir tvoras, mėgindami iš nudrėkstos žievės ir sulaužytų pinučių nuspėti įvykio smulkmenas. Saugiausia Karlshorste būtų važinėti tanku.

Vairuotojai kareiviai nuoširdžiai pyksta, kad generolų mašinos neturi atpažinimo ženklų. Spėliok, kas sėdi mašinoje: seilėtas leitenantas ar savo vertės suvokimo pritvinkęs generolas. Kartu yra ir nerašytas, bet griežtas įstatymas: niekas neturi teisės lenkti generolo automašinos.

Kartą lydėjau generolą Šabaliną iš Dresdeno į Berlyną. Siaurame plente, su pakraščiuose apsodintomis obelimis, prieš mūsų svaraus „Admirolo“ nosį vikriai šmėstelėjo mažas DKW. Akiplėšiškai viksnodamas išklerusiu užpakaliu jis mitriai lenkė mūsų limuziną. Prie vairo sėdėjo karininkas, į mus jis net nepažvelgė.

Vairuotojas Miša tylėdamas žvilgtelėjo į greta sėdintį generolą. Jis gerai žinojo jo įpročius ir tik laukė komandos. Nepajudindamas galvos generolas trumpai įsakė:

– Nagi, stabdyk ją!

Mišai, kuriam generolas dėl skrandžio ligos neleisdavo greitai važiuoti, įsakymo kartoti nereikėjo. Iš anksto gardžiuodamasis retai pasitaikančiu malonumu, jis taip stropiai nuspaudė pedalus, kad generolas net iš skausmo susiraukė.

Neįtardamas jį persekiojančios lemties, nelaimingas DKW bandė priimti iššūkį ir rizikuodamas išbarstyti ratus taip pat papustė padus. Po kelių lenktynių minučių „Admirolas“ išsiveržė į priekį ir ėmė spausti varžovą prie kelkraščio. Kad būtų aiškiau, generolas iškišo pro langelį galvą su kepure, papuošta auksinėm virvelėm, ir pagrūmojo kumščiu. Įtaiga suveikė puikiai. DKW ėmė stabdyti ir laukdamas susidorojimo sustojo kaip įbestas gal kokius trisdešimt metrų už mūsų.

– Na, majore, eikite ir išmalkite šiam mulkiui snukį, – kreipdamasis į mane tarė generolas.

Išlipau iš mašinos ir nuėjau vykdyti įsakymo. Prie DKW mindžikuodamas stovėjo vyresnysis leitenantas. Užhipnotizuotas generolo kumščio jis sutrikęs teisinosi. Paskersavęs akies kampu atgal ir įsitikinęs, kad generolas mane stebi, ėmiau nelaimingą leitenantą plūsti. Nustebęs pamačiau, kad leitenantas išsigando labiau negu tokiu atveju derėtų. Griežta išvaizda tikrindamas leitenanto dokumentus dirstelėjau į mašinos vidų. Tiesiai į mane žvelgė ašarotos jaunos vokietės akys. Štai ko, tiesą sakant, išsigando leitenantas. Jam tai gali kainuoti antpečius. Tiriančiu žvilgsniu žiūriu į suglumusį leitenantą. Jis stovi kaip ėriukas, jaučiantis po kaklu mėsininko peilį. Atsigręžęs nugara į generolo mašiną jau kitu tonu leitenantui tariu:

– Greičiau mauk!

Kai grįžtu atgal, sudirgęs generolas žiūri į mano linksmą veidą ir niurzgia:

– Ar negalėjai vožti jam į dantis? O dar frontininkas!

Mėgindamas nuraminti užgautą generolo savimeilę juokiuosi:

– Neverta, drauge generole. Jis jūsų taip išsigando, kad kelnes pridėjo.

– Jūsų liežuvis ilgas, majore. Visada rasite pasiteisinimą, kad tik nevykdytumėt mano įsakymų, – niršta generolas ir linkteli galvą Mišai. – Na, važiuojame. Tik lėčiau.

Pagal statutą armijoje antausių skaldymas griežtai draudžiamas, bet per karą jis nelegaliai buvo įteisintas ir buvo laikomas ypatingu „karingų“ karininkų prašmatnumu. Ypač mokomuosiuose užnugario daliniuose. Už tą patį gali būti pagirtas arba pakliūti į Karo tribunolą. Slidūs sovietų karjeros laiptai.

Įpratęs prie paprastos automobilių judėjimo tvarkos Karlshorste, kai kelis kartus vengdamas sunkvežimio persekiojimo su mašina užšokau ant šaligatvio, Berlyne važinėti buvo lyg ir nepatogu. Svetima stichija. Važiuoji tvarkingai svarbiausia magistrale ir mandagiai spaudi stabdžius, kai iš skersgatvio kiša nosį milžiniškas amerikietiškas trakas. Kur ten, toks pačiam maršalui kelio neužleis. O kvailas jankis tuščiai degina benziną, dūsauja kaip dramblys pneumatiniais stabdžiais ir moja iš savo sosto ranka: „Važiuok!“ Iš karto matyti, kad žmogus nesupranta paprasčiausių dalykų – jei tu stipresnis, tai varyk pirmyn.

O kartu ir malonu – vis dėlto gerbiamos kažkokios aukštesnės taisyklės, o ne šiurkšti jėga.

Automobilių susidūrimų aukų kreivė kapinėse ir ligoninėse kyla. Ieškodami išeities kai kurie provincijų komendantai tiesiog areštuoja visas savo karininkų mašinas, o maršalas Žukovas priverstas eismo pažeidėjams taikyti drakoniškas priemones.

Tada, kai pirmajam SKA štabo viršininkui generolui leitenantui Kurasovui vienoje kryžkelėje aplamdė mersedeso šonus, karštligiškai ėmė dirbti autoinspekcija. Kitą dieną visos kryžkelės pražydo raudonais skrituliais, šviesoforais, reguliuotojais ir VAI motopatruliais. Važinėti Karlshorste pasidarė sudėtingiau nei tankiame miške.

Vadovybei okupuotoje Vokietijoje tenka laužyti galvą, kaip sovietus apsaugoti nuo neigiamos kapitalistinių Vakarų įtakos. Kad ir tie patys automobiliai. Mat pagal sovietų dogmas nuosava mašina vertinama kaip buržuazinė prabanga. Mašinos visada gali būti tik personalios, tai yra valdiškos, skirtos žmogui, jeigu valstybė pripažįsta ją reikalinga tam tikrai pareigybei. Išimtys propagandos tikslais retos. Vulgarios lygybės ir brolybės epocha – seniai pamirštas etapas. Dabar pas mus mokslinis socializmas. Kas jį suprato, seniai važinėja personaliomis.

Čia prasideda kova tarp „kapitalistinių atgyvenų žmogaus sąmonėje“ ir sovietinių dogmų. Nepaisant trisdešimt metų trukusio perauklėjimo, „kapitalistinės atgyvenos“ pasirodė pasiutusiai gyvybingos ir, patekusios į kitokias sąlygas, suvešėjo.

1945 metais sovietų karininkas Vokietijoje galėjo nusipirkti automobilį už savo mėnesinį atlyginimą. „Rublio kontrolės“ politika šiuo atveju buvo bejėgė. Todėl vadovybė taikė kitokias priemones.

Neretai Karlshorste pasitaikydavo tokių scenų.

Majoras Dernovas tiesia telefono ragelį kapitonui Terechovui:

– Kažkas namie atitiko. Žmona skambina.

Išsiblaškęs Terechovas glaudžia prie ausies ragelį. Jo veide atsispindi besikeičiančių jausmų rinkinys: pradžioje apmaudas, paskui pasipiktinimas, dar vėliau įtūžis. Neišklausęs aimanuojančios žmonos verksmų, jis meta ragelį ant stalo ir skubiai velkasi milinę:

– Dernovai, greičiau važiuok su manimi.

– Kas atsitiko?

– Išlaužė garažą ir atima mašiną.

– Juk žmona namie?!

– Ką žmona! Jai remia į pilvą automatą ir jokių kalbų.

– Kas ten šeimininkauja? – suglumęs klausia Dernovas ir jau eidamas velkasi milinę.

– Autoinspekcija! Kam čia dar šeimininkauti. Na, aš jiems parodysiu! – siunta Terechovas.

Tačiau autoinspekcija vis dėlto automašiną konfiskuoja, o kapitonas Terechovas dar ilgai mina štabo slenksčius veltui vildamasis ją atgauti.

Kol SKA tarnautojai dirba, Karlshorsto kiemus tikrina iki dantų ginkluoti Karinės autoinspekcijos patruliai. Tikrinami visi garažai ir rūsiai ieškant automašinų, kurioms neduoti naudojimosi jomis dokumentai. Teisėto pirkimo dokumentai nieko nereiškia. Mašiną gali pirkti, o kas ja važinės – jau kitas reikalas. Beklasė visuomenė skirstoma į griežtai apibrėžtas klases, kuriose ne tik paprastas žmogus, bet ir pats Karlas Marksas susipainios.

Šiuo radikaliu būdu konfiskuojamos karininkų automašinos, įsigytos oficialiai, tačiau ta pačia oficialia tvarka negavusios privačios nuosavybės teisių ir todėl turi būti atiduotos į valstybės fondą arba jėga paimtos. Ekspropriacija – kaip socialistinio auklėjimo metodas. Draugai karininkai, nepasinerkite į buitį.

1945 metais registruoti automašinas kaip privačią nuosavybę buvo leidžiama majorams ir dar aukštesniems karininkams. Nuo 1946 metų – tik pulkininkams ir turintiesiems aukštesnį laipsnį. Faktiškai tai reiškė, kad registruoti automašinas buvo draudžiama visiems karininkams.

Vokiečiai rieda į Karlshorstą automobiliais. Tuo tarpu sovietų karininkai pas vokiečius dažniausiai važiuoja tramvajais. Šiais atvejais sakoma: „Palikau mašiną už kampo."

Auksiniai 1945 metai, kai sovietų sienos vakaruose praktiškai nebuvo, nugrimzdo į padavimų sritį. Dauguma užkietėjusių kovotojų už privačią nuosavybę, puoselėję viltį viesulu lėkti „nuosava" namo kur nors į Kalugą ar Arzamasą ir važiuoti iš Berlyno per Lenkiją, tiesiog palieka automašiną ir brangias svajones prie sienos ir keikdamasis tempia lagaminus į traukinį. Pasienio muitas gerokai viršija automašinos kainą. Jei mašina buvo pirkta už 5 000 reichsmarkių – 2 500 rublių, tai muitinė vertina ją sovietų kainomis, tai yra 10–12 tūkst. rublių ir apmokestina 100–120 proc. šios kainos. Iš tikrųjų reikia mokėti muitą, 2–6 kartus viršijantį automašinos kainą Vokietijoje. Žinoma, tiek pinigų kišenėje niekas neturi.

Vėl į sovietų tikėjimą grįžusį nusidėjėlį traukinyje guodžia kupė kaimynai:

– Nesigraužk, Vania! Tai tik į gera. Atsikratei būsimų nemalonumų. Na, galvok pats: atvažiuosi tu, pavyzdžiui, į Maskvą. Norint įregistruoti automašiną, reikia turėti mūrinį garažą, o tu pats medinėje troboje gyveni, devyni metrai žmogui. Dar

benzinui limito negausi, o pirkdamas iš kairės – arba liksi kaip stovi, arba už grotų pakliūsi.

Nuo viršutinio gulto nusileidžia patyrusi galva ir pila balzamą ant išbuožinto automėgėjo įžeistos širdies:

– Džiaukis, kad dar pigiai atsipirkai. Mūsų mieste vienas demobilizuotas kapitonas parsivežė namo nuostabų mersedesą. O kas iš to išėjo? Dabar šis kapitonas tikriausiai visą gyvenimą nervus gydys. Buvo žmogus kaip žmogus – nei rajono komiteto pirmininkas, nei aktyvistas. Ir staiga visai paprastas vyrukas tokia prašmatnia mašina važinėja. Visa vietinė valdžia sunerimo.

– Galvojo, galvojo, kaip iš jo šį mersedesą nugvelbti. Na ir prasidėjo! Kažkur rajone traukinys karvę pervažiavo – jį pas prokurorą: „Kodėl karvę suvažinėjai?“ Kažkur supuvęs tiltas sugriuvo – jį vėl į teismą: „Kodėl tiltus laužai?“ Kai tik rajone kokia nelaimė, jį tučtuojau traukia atsakomybėn: „Tu su savo mašina pridirbai!“

– Galiausiai įgriso jam ši komedija, nusprendė automašiną parduoti. Bet ir čia ne lengviau – niekas neperka. Šiaip taip susitarė su MTS viršininku mainyti mašiną į telyčaitę ir kelis būsimo derliaus grūdų maišus. O tuo metu CK nutarimas „Apie kolchozų ir MTS turto švaistymą“. MTS viršininką už ankstesnes nuodėmes uždarė, o kapitonas apie telyčaitę ir grūdus ir prasitarti bijo. Matai, kaip šie žaidimėliai baigiasi. Žinoma, protingiau būtų buvę tavo mašiną pragerti, negu atiduoti šiems šunsnukiams. Na, juk visko nenumatysi.

Išbuožintas automėgėjas nuo šių kalbų jaučia palengvėjimą ir po truputį ima tikėti, kad protingai pasielgė palikęs mašiną prie sienos. Jis ir pats ima teisinti, kad mašina nereikalinga socializmo sąlygomis:

– Taip, iš tikrųjų – tik nereikalingi rūpesčiai. Jeigu Vokietijoje net pačiame gūdžiausiame užkampyje mašiną sudaužysi, reikia tik švilptelėti – tuoj iš už krūmo išlįs vokietis ir viską sutvarkys. O pas mus jei net miesto viduryje kas atsitiks, jausiesi kaip Robinzonas Kruzas.

Grįžęs namo žmogus džiaugiasi atsikratęs keturratės naštos ir tapęs lygiateisiu sovietų visuomenės nariu.

2.

– Šis tabakas tinka tik čiužiniams kimšti. Tfu! – vilkintis saulėje išblukusia palaidine, nusmaukta ant pakaušio pilote kapitonas įnirtingai sviedžia nebaigtą rūkyti „Mischung-6“ ant žemės ir, lyg stengdamasis pabrėžti savo panieką nevykusiam vokiškam pakaitalui, kruopščiai įspaudžia cigaretę į birų smėlį.

Būrelis karininkų sėdi skverelyje prieš SKA štabą. Jie įsitaisė prie paskubomis iš faneros sukalto ir ryškiai raudonai nudažyto penkiametrinio obelisko papėdės.

Penkiakampės žvaigždės formos obelisko pagrindas iš kraštų išklotas raudonomis lentomis, o vidus pripiltas smėlio. Karininkai šildosi švelniuose rudens saulės spinduliuose. Vokietijoje saulė nepikta ir lyg pripratinta prie tvarkos. Ji niekada neverčia ieškoti išganingo šešėlio, neįkaitina betonu ir akmeniu sukaustytos žemės. Ji tik šildo – maloniai ir mandagiai.

Laukdami, kol pakvies į štabą, karininkai jaukiai įsitaisė ant fanerinės žvaigždės. Fronto gyvenimo metai išmokė juos neskubėti ir trumpinti laiką rūkant papirosus bei filosofuojant.

– Vis dėlto gerai, kad karas baigėsi, – į nieką nesikreipdamas svajingai prabyla jaunas leitenantas su artilerijos ženklais antpečiuose. – Tada kažkaip daug negalvojome – šiandien gyvas, o rytoj į žemės arba sveikatos skyrių, vienas b... Tik kai gauni motinos laišką, atsimeni, kad susilenkti reikia. Kad senutės nenuliūdintum.

Lyg ieškodamas pritarimo, jis pasuka galvą ir žvelgia į kiemo panoramą: tvarkingai nukirptos žemaūgių eglių eilės, rudens nuauksinti geltonuoja dekoratyviniai berželiai išilgai kelio į štabą.

– Vakar čia skverelyje prieš „Kapitelį“ sėdėjau, – kalba leitenantas. – Ten stovi kažkokia akmeninė boba, o papėdėje – kauburėlis, į jį lazda įkišta, o viršuje trispalvė vėliavėlė. Klausiu vokiečių, kas tai? Sako, kad kažkoks prancūzas užkastas. Palūžo vargšas, taip vidury gatvės ir užkasė. Vis dėlto kažkaip nejauku, kur nors laukuose būtų ramiau – žolė auga, vėjelis pučia. O šiam prancūzui ir miegoti ramiai neduoda. Lapkričio 7-ąją kaip tik šiame skverelyje virš jo galvos mūsų pionieriai šventės proga fejerverką užtaisė, įkasė į žemę šešių colių gilzes ir taip ėmė pyškinti, kad Berlyno grindys sujudėjo. Vokiečiams pasivaideno vėl karas – Karlshorstą bombarduoja.

Paniręs į savo mintis leitenantas porina toliau:

– Taip, kad ir ką sakytum, o viršuje maloniau negu po žeme. Gaila tų, kuriems ten reikia gulėti. Sako, kad čia, Berlyne, buvo nežinomojo kareivio kapas. Amžina ugnis ten degė, o viršuje lubose apvali skylė ir dangus mėlynas matėsi. Kas užeina į vidų, pasijunta taip, lyg būtų pusiaukelėje tarp šio ir ano pasaulio. Ten vokiečiai meldė atleidimo tų, kurie laukuose ir miškuose supuvo. Vis dėlto teisingai – nieko nepamiršdavo. Kuri motina beužeitų, – mano, kad tai jos sūnui žvakė. Sako, kad toks pat dalykas ir Paryžiuje yra. Išeitų, kad ir šio prancūzėlio, kuris prieš „Kapitelį“ guli, taip pat nepamiršo.

Abejingai klausęsis pokalbio pagyvenęs kapitonas susidomi ir priduria:

– Čia daug kas į akis krenta. Kiekviename kad ir mažyčiame kaimelyje – būtinai paminklas kritusiems kareiviams. Ir ne kokia fanerinė baidyklė, o tikras paminklas, žiūri – ir kepurę norisi nusiimti. Granitas ar paprastas akmuo, kareivių vardai iškalti akmenyje, samanomis apaugo, čia pat šaltinis iškastas, vanduo čiurlena. Šaunuoliai vokiečiai – net mirusiesiems jaukumą kuria.

– Miestelyje, kur komendantūroje dirbau, taip pat paminklas buvo, – vėl pasakoja kapitonas. – Didelis akmens rutulys, o ant jo parkritęs mirštantis kareivis. Veidu

žemyn, rankos mėšlungiškai išskėstos ir į žemę kabinasi, lyg visą pasaulį norėtų apglėbti. Kartą mūsų komisaras siūlė komendantui paminklą susprogdinti, sako: „Militaristinė propaganda“. Komendantas žiūri į jį, žiūri ir teškia: „Klausyk, komisare, tu gyvuosius agituok, o mirusiuosius palik ramybėje. Supratai?“

Leitenantas pritaria kapitonui:

– Taip, moka vokiečiai gerbti savo mirusiuosius. Visai atsitiktinai užšokau motociklu į jų kapines, net gėda dėl savęs pasidarė. Tokia tvarka ir tikra amžina ramybe dvelkia. O Rusijoje į kapines eidavau tik dėl to, kad nuo karstų cinką nulupčiau. Vis tiek visi rūsiai išlaužti ir numirėliai aukštyn sub... Tuo metu sukčiai lavonus nurengdavo, iš mirusiųjų daugiau buvo galima pelnyti negu iš gyvų. Na, o aš tada eidavau cinko akumuliatoriams, – teisinasi leitenantas.

Kapitonas beria savo minčių nuotrupas:

– Kai Alilujieva mirė, Stalinas jai labai gražų paminklą Novodevičės kapinėse pastatė. Lyg ir norėjau specialiai pažiūrėti, bet sako, kad ten neleidžia.

Trečiasis karininkas akiniais storais stiklais ir tankia garbanotų plaukų kupeta įsitraukia į pokalbį. Esama žmonių, kurie į daiktus žvelgia iš kitos pusės. Garbanius karininkas juokiasi:

– Visa tai niekai. Pas mus Gorkyje numirėliais geriau rūpinasi, net šokių aikštelę įtaisė.

– Kam? – klausia leitenantas.

– Visiems – gyviems ir mirusiems.

Karininkai nepatikliai suka galvas į kalbančiojo pusę rodydami, kad jie laukia tęsinio.

Garbanotasis karininkas aiškina:

– Ten vidury miesto buvo kapinės. Taigi miesto sovietas liepė ten įrengti parką. Na ir įrengė pagal visas mokslo ir technikos taisykles – kapines išarė, padarė Sverdlovo kultūros ir poilsio parką. Su šokių aikštele ir kitomis linksmybėmis. Mieste taip jį visi ir vadino „Gyvųjų ir mirusių klubas“. Ir gyviesiems linksma, ir mirusiems nenuobodu. Dukros ant tėtušių kaulų fokstrotą skelia. Senutės pro šalį eina – žegnojasi: „Ak, šventas, šventas...“

– Pas mus Rostove irgi kažkas panašaus, – neslepia artilerijos leitenantas. – Pastatė naują Maksimo Gorkio teatrą. Pagal projektą iš išorės jis turėjo būti dengtas baltu marmuru. Suko galvas, svarstė, kur jo gauti. Nusprendė imti mokestį iš numirėlių – visoje Rostovo srityje išlupo balto marmuro paminklus, supjaustė plytelėm ir padengė teatrą.

– Taip, teatras puikus, bet akustika ten bloga. Kartą ten buvau, – pritaria karininkas vešliais plaukais.

– Kai teatrą pastatė, visus statybininkus pasodino, – prabyla artileristas. – Ten salėje kažkokia velniava dėjosi, gale girdėjosi geriau negu pirmoje eilėje. Kaltino, žinoma, statybininkus – kenkimas. Na, o žmonės liežuvius laidė, kad tai numirėliai išdykauja.

Kapitonas žiūri į laikrodį, tada į štabo langus:

– Na, Utkino mes nesulauksime. Eime pietauti!

Kapitonas spjauna į smėlį. Leitenantas bato kulnu įrausia eilinę „Mischung-6“ ir stojasi rąžydamasis nuo ilgo sėdėjimo ir taisydamas portupėjos diržą. Karininkai stengiasi tvarkingai mesti nuorūkas ir visus spjaudyklės priklausinius ne į žalią veją, o į smėlio žvaigždę.

Karininkai labai išsigąstų, jei priešais prasivertų žemė, o iš prispjaudyto smėlio ir nušiurusios raudonos faneros pasirodytų jų buvusio viršininko, Berlyno šturmo didvyrio ir jo pirmo komendanto, gvardijos generolo pulkininko Berzarino karstas ir šešėlis. Žinoma, nei sovietų karininkams, nei vokiečių darbininkams, liūdnai slankiojantiems po štabo teritoriją, negalėjo ateiti į galvą, kad raudonas bevardis įrenginys, darkęs štabo kiemo vaizdą savo neskoningumu, buvo antkapinis paminklas, skirtas įamžinti sovietų didvyrio, suvaidinusio Berlyno mūšyje antrąjį vaidmenį po maršalo Žukovo, atminimą.

Beprasmiška likimo žaismė. Išlikti sveikam ir nesužeistam per visą karą pačiuose pavojingiausiuose fronto ruožuose vadovaujant puolančiai armijai, sulaukti pergalingos pabaigos ir garbingos triumfatoriaus pareigybės nugalėto priešo sostinėje – ir kaip tik kitą dieną tapti kvailos autokatastrofos auka.

Generolas mėgo rytais važinėtis motociklu. Vilkintis sportinius trumparankovius marškinėlius, be kitelio ir kepurės, galingu trofėjiniu BMW jis išvažiavo iš šoninės gatvelės į Treptovo alėją – pagrindinę magistralę į Karlshorstą. Tuo metu Treptovo alėja visu greičiu artėjo kolona sunkiai pakrautų kariškų studebakerių. Ar tai buvo sportinis azartas, būdingas daugumai motociklininkų, ar kas nors kita – to niekas nesužinos. Šiaip ar taip, generolas nusprendė prasprukti tarp lekiančių sunkvežimių.

Dėl nevykusio motociklo vairuotojo pasirinkimo ir neįveikiamų dinamikos dėsnių iš generolo liko tik uniforminės kelnės su raudonais įsiuvais. Sunkvežimio vairuotojas pradžioje keikė visus po ratais lendančius kvailius, bet pamatęs, kieno kelnes jis taip nevykusiai išlygino, griebė pistoletą ir nusišovė. Kur palaidojo kareivį, niekas nežino, bet tikriausiai jis guli ramiau negu generolas Berzarinas.

Šiomis dienomis po pergalės mums kas žingsnį tenka prisiminti tuos, kurie už ją kariavo.

Kartą mudu su majoru Dubovu vaikštinėjome Berlyno anglų sektoriuje netoli Kurfiurstendamo. Buvo sekmadienis, gatvės tuščios, negyvos. Mes ketinome pasibastyti ten, kur nėra Berlyno Pikadilio internacionalinės maišaties, nors trumpam norėjome pasinerti į tikrą Vokietiją, kokią mes įsivaizdavome prieš karą: ramią, švarią ir tvarkingą.

Plačios, medžiais apsodintos gatvės. Mudu kaip archeologai stengiamės rasti tarp griuvėsių ir savo sąmonėje atkurti ikikarinį Berlyną. Ne „fašistinio žvėries irštvą“, koks jis mums buvo pastaraisiais metais. Mes norime išvysti miestą ir žmones,

kurie daugeliui mūsų buvo tikrieji kultūros simboliai tol, kol juos užvaldė didybės manija.

Trijų gatvių sankryžoje mes užtikome mažą ūksmingą salelę. Po iškerojusiais kaštanais svetimo miesto broliškoje draugijoje prieglobstį rado du maži kapų kauburėliai. Keistas pokario Berlyno paradoksas.

Neįprasto vaizdo nustebinti priėjome arčiau. Galvūgalyje du susipynę beržiniai kryžiai. Ant vieno vokiškas, ant kito – sovietų šalmai. Sovietų šalmas! Šalia siaučia tarptautinės aistros, o čia... Gyviesiems reikėtų mokytis iš mirusiųjų!

Akivaizdu, kad po gatvių kautynių vietiniai gyventojai sankryžoje rado du žuvusiuosius ir palaidojo juos kaštanų pavėsyje. Pagarba mirusiesiems buvo stipresnė už žemišką neapykantą.

Puiki vieta. Pavasarį čia bučiuojasi įsimylėjėliai, o kaštanuose čiulba lakštingalos. Gieda amžiną meilės giesmę apie gyvenimą ir apie mirtį. Gera tau čia, nežinomas rusų kareivi!

Netikėtai mano sąmonėje suvirpa kažkas, nuo ko krūtinėje ima kilti nepaaiškinama, beveik liguista jausmų banga. Majoras tai irgi pastebėjo. Gyvos gėlės! Kažkieno rūpestinga ranka ant abiejų kapų padėjo gyvų gėlių.

Lyg pagal komandą mudu nusiėmėme kepures ir tylomis susižvalgėme. Matau, kaip keistai atrodo majoro akys, kaip lūpų kampučiuose išryškėjo raukšlės. Jis išsitraukia nosinę ir šluostosi prakaito išpiltą kaktą.

– Pas mus nedelsdami vokiečių kapus lygino su žeme, – kalba kimiu balsu majoras. – Tebūnie prakeiktas šis karas ir kas jį sugalvojo, – minutę patylėjęs dar tyliau ištaria jis.

Kaip į retus svečius šioje miesto dalyje pasižiūrėti į rusų karininkus sustojo šalimais su vaiku vaikštinėjanti smalsi senutė.

– Kas padėjo ant kapo gėlių? – klausia jos majoras aštriu ir šaltu įsakmiu balsu.

Mudu kylame pusiau sugriautais nurodyto namo laiptais. Atvėrusi mums duris ir pamačiusi raudonus kepurių lankelius, pagyvenusi vokietė išsigandusi traukiasi atatupsta. Prieblandoje skendintis koridorius, apleistas butas, kuriame nesimato įprasto jaukumo, aiškiai trūksta daugelio gyventojų.

Majoras ramina ją rankos mostu:

– Ant kapų matėme gėlių. Gal jūs padėjote?

Vis dar neatsikvošėjusi nuo išgąsčio ir nesuprasdama, ką visa tai galėtų reikšti, moteris neryžtingai prabyla:

– Taip... Aš maniau... – Suglumusi ji po prijuoste gniaužo rankas.

Majoras išsitraukia piniginę, nežiūrėdamas traukia visus pinigus – kelis tūkstančius markių – ir deda juos ant stalo.

– Ir ateityje padėkite gėlių, – prašo jis. Paskui priduria: – Ant abiejų kapų.

Ant Sovietų karinės administracijos štabo blanko majoras stambiomis raidėmis rašo: „Raudonosios armijos vardu visiems rusų kareiviams ir karininkams įsakau frau... teikti pagalbą.“ Pasirašo ir popieriaus lapą su sovietų herbu tiesia nustebusiai moteriai.

– Jeigu prireiks turėti reikalų su rusais, jums tai padės.

Jis apžvelgia tuščią kambarį ir lyg kažką prisiminęs klausia:

– Sakykite, ar turite vyrą arba sūnų?

– Vyras ir sūnus žuvo fronte. Antrasis sūnus nelaisvėje, – atsako moteris, žvelgdama į ant sienos kabančias nuotraukas.

– Kur? – trumpai klausia majoras.

Moteris vėl šiek tiek svyruoja, tada tyliai tarsteli:

– Rusijoje...

Majoras skaito duotą jam standartinę pašto kortelę su raudonu kryžiumi, užsirašo pavardę ir karo belaisvių lagerio lauko pašto numerį.

– Parašysiu lagerio komendantui ir aukščiausiai vadovybei. Tarpininkausiu dėl priešlaikinio paleidimo, – pažada jis man.

Lauke, kaip ir anksčiau, šviečia saulė. Linksėdami galvas ir kraipydami į šalis rubinines akis, šaligatviais vaikštinėja mėlyngurkliai balandžiai. Kai mes einame šaligatviu, jie neskrenda, tik pasitraukia iš kelio.

Šį majorą sutikau fronte. Būdamas divizijos radijo žvalgybos viršininku, jis rūšiavo belaisvius. Matydamas ant kepurių SS mirties emblemą ir suprasdamas, kad kiekvienas iš jų pražudė dešimtis žmonių, jis niekada nesvyravo siųsdamas juos į užnugarį ypatingu būriu, nes žinojo, kad jų gyvenimo kelias baigsis artimiausiame kelio posūkyje.

Atsargiai traukdamiesi iš kelio aplink vaikštinėja balandžiai. Kaip lygūs tarp lygių. Ryškios rugsėjo saulės nuprausti, tyliai lapais šlama Berlyno liepos ir kaštanai. Gyvenimas eina savo keliu. Gyvenimas už mirtį stipresnis. Jis ypač puikus, kai širdyje nėra neapykantos, kai norisi daryti ką nors gera visiems – gyviesiems ir mirusiesiems.

3.

Pirmaisiais savo buvimo Karlshorste mėnesiais aplinkiniu pasauliu beveik nesidomėjau. Reikėjo daug ir įtemptai dirbti. Iš Karlshorsto išvažiuodavau tik tada, kai to reikalavo darbas. Pamiršdavau ant stalo gulintį kalendorių, o kai prisimindavau, praversdavau visos savaitės lapus.

Lauke buvo nuostabus auksinis ruduo. Karlshorsto gatvėse po kojomis minkštai šiugždėjo pageltę lapai.

Vieną sekmadienį pabudau nuo žadintuvo skambučio ir kaip įpratęs lyg kulka šoviau iš patalo. Į plačiai atvertą langą tiesiasi sodo gėlės ir medžių šakos, tarp lapų ma-

tine branda alsuoja išnokusios slyvos. Akinamai ryškiai šviečia ryto saulė, ant miegamojo sienų žaidžia zuikučiai. Tyla, mažutį namelį pripildo netrikdoma sekmadienio ryto tyla. Iš netolimos smailiaviršūnės varpinės girdisi varpų skambesys.

Į kambarius smelkiasi vėsus rytinis vėjas, jis dirgina miego sušildytą odą, gaivina kūną. Norisi ką nors veikti. Be jokio tikslo slankioju po kambarius. Šiandien esu vienas. Kaip šią dieną praleisiu?

Nelauktai mane apima keistas jausmas. Kur, tiesą sakant, skubu? Šitaip kaip voverė sukiesi visą gyvenimą ir nesusimąstai. O jeigu imtum galvoti, kur nuolat skubame? Dauguma žmonių tai suvokia per daug vėlai.

Neseniai man į rankas pakliuvo propagandinė vokiečių knygelė „In Gottes eigenem Land". Joje vokiečiai aštriai ir piktai išjuokia Ameriką ir amerikiečius. Ypač negailestingai jie kritikavo Amerikos gyvenimo tempą ir amžiną pinigų bei sėkmės vaikymąsi, – „*Your luck is just round the corner*". Amerikietis kiek įkabinamas skuodžia už kampo, mat tikisi ten pačiupti savo laimę. Tačiau ten nieko nėra. Užtat yra daug kampų. Ir taip visą gyvenimą.

Su tuo sutinku. Bet kaip išmokti mėgautis gyvenimu?

Imu iš bronzinės spalvos dėžutės cigaretę ir išsitieseęs lovoje žiūriu į lubas. Ant lubų nė vienos musės. Įdomi šalis – net musių nėra.

Einu virtuvėn. Uždegu dujas, gesinu. Įjungiu elektrinę viryklę, paskui išjungiu. Sukinėju dujinį vandens šildytuvą, kišu į lizdą dulkių siurblio kištuką, įjungiu elektrinę kavamalę.

Nagi – ką dar nuveikti? Einu į balkoną ir įsirangau į drobinį šezlongą. Dar kartą užsirūkau, pučiu dūmus į kairę, pučiu dūmus į dešinę. Po kelių minučių pajuntu mirtiną nuobodulį.

Galų gale sėduosi prie rašomojo stalo, viename stalčiuje randu rašomojo popieriaus ir rengiuosi rašyti laiškus. Su ilgesiu prisimenu Maskvą, įsivaizduoju, kas kuo ten užsiėmęs.

Tuo metu kitame kambaryje už mano nugaros pasigirsta žingsniai. Tikriausiai kas nors mano, kad namas tuščias ir užklydo tikėdamasis ką nors pelnyti. Neatsisukdamas klausiu:

– Kas ten?

– Cha cha cha! – pasigirsta man už nugaros. – Tik pažiūrėk, kaip jie gyvena!

Atsigręžiu. Ant stiklinių dvivėrių durų slenksčio stovi Michailas Beliavskis, už jo peties spokso šviesiaplaukė Valios Grinčuk galva. Abu raitosi iš juoko matydami, kaip sėdžiu prie rašomojo stalo vienomis glaudėmis ir basomis įsispyręs į batus.

Netrukus apsirengęs po kelių minučių grįžtu į kabinetą, o čia nelaukti svečiai nesivaržydami skaito mano pradėtą rašyti laišką.

– Žiūrėk, Valiuša, – sako Beliavskis. – Mes neišmanome, kaip iš Maskvos ištrūkti, o jis čia dėl jos ašaras lieja.

– Miša, kaip judu čia patekote? – klausiu dar neatsitokėjęs iš netikėtumo.

– Vakar atvažiavome. Iš akademijos čia mūsų visas būrys. Jums į pagalbą atsiuntė.

– Na, kaip ten reikalai Maskvoje – kas naujo? – klausiu Beliavskio.

– Kas gi ten gali būti naujo. Dabar madinga Vokietija. Akademijoje visi tik ir svajoja, kaip čionai pakliūti.

Beliavskis dairosi po kambarį:

– Taip, čia gyventi galima. Jūs jau pripratote, skirtumo nebematote.

– Papasakok ką nors apie Maskvą, – prašau.

– Ak, skaityk laikraščius! – numoja ranka Beliavskis. – Džiaugiuosi iš ten ištrūkęs. Geriau tu pasakok, kaip čia.

– Pats matai. Nori, važiuojam šiandien į Berlyną? – siūlau. – Pasinersime į patį gyvenimo sūkurį.

– Mudu su Valia kaip tik ir ketinome. Todėl ir tave ir aplankėme.

– Tada viskas kaip reikiant! – sakau.

Pusiaudienį išsikrapštome iš Karlshorsto ir sėdame į miesto centran važiuojantį tramvajų.

Reichstagas. Kadaise šis didžiulis pastatas Brandenburgo vartų fone buvo Vokietijos imperijos simbolis. Čia siautėjo politinės aistros, čia rudasis fakelas įplieskė pirmąjį gaisrą, kuris vėliau persimetė į visą Europą, čia pastaraisiais metais posėdžiavo marionečių teatras, vaidinęs Vokietijos parlamentą.

„Dem deutschen Volke“ – švyti didelės apsilupusios aukso spalvos raidės pilko galiūno frontone. Šiandien šie žodžiai vokiečiams skamba kaip pikta patyčia. Negyva piramidė tiems, kurie dėjosi antžmogiais.

Langai užmūryti plytomis, šaudymo angos, ant sienų juodi gaisro dūmų liežuviai. Sudužusių ir aprūkusių plytų krūvoje pažaliavusio dvokiančio vandens balos, pro prakiurusį kupolą mėlynuoja dangus. Vėjas nešioja šiugždančias popieriaus su juodais ereliais šūsnis. Dar su šoviniais kulkosvaidžių juostos, sviedinių gilzės, dujokaukės.

Ant sienų daugybė užrašų: „Ivanas Sidorčiukas iš Kuščevkos. 1945 05 14“, „Simon Vaillant. Paris. 1945 07 05“, „John D. Willis. Chicago. 1945 07 23“. Užrašai ant sienų, ant lubų. Kartais net labai norėdamas negali suprasti, kaip užrašų autorius gebėjo užsikarti į tikrai nepasiekiamas vietas, kad įamžintų savo istorinį apsilankymą. Rašyta anglimi, suodžiais, kalkėmis.

Kaip paskutinis skęstančiojo klyksmas atrodo užrašas, išdrėkstas durtuvu vieno iš Reichstago gynėjų: „Heil Hitler!“ Priešpriešinėje sienoje aliejiniais dažais stambiomis raidėmis ryškiai išvedžiota: „Čia ši... seržantas Kostia iš Odesos.“

Atmosfera iš tikrųjų primena žinomus Henriko Heinės posmus iš poemos „Vokietija“. Atrodo, kad šiandien daugeliui Reichstagas yra kaip išvietė. Taip, įsimintinas istorinis paminklas!

Netoliese virtusi griuvėsiais guli Naujoji imperijos kanceliarija. Čia prieš visus pasaulio diplomatus isteriškai šėlo padaras chuligano šukuosena. Į ją, pamatę galimybę išlošti, dėjo viltis daugybė konjunktūros riterių. Apakinti gundančių pažadų, apkurtę demagogiškų frazių skambesio, milijonai vokiečių ėjo kartu su fiureriu.

Ir štai – žirgas priėjo kliūtį!

Tarp Reichstago pastato ir Brandenburgo vartų buvusios didybės griuvėsiuose po ryškia saule verda naujas gyvenimas. Čia juodoji tarptautinė rinka. Apsižvalgydami vokiečiai pardavinėja skėčius, batus, dėvėtus drabužius. Rusams labiausiai reikia laikrodžių, maino į juos papirosus, duonos kepalus, ryškius okupacinius banknotus.

Netoli mūsų sustoja amerikiečių visureigis. Sėdintys jame juodaodžiai kareiviai neišlipę iš mašinos pradeda gyvą prekybą. Šokoladas, cigaretės, muilas. Ištuštinę savo maišus, juodaodžiai plačiai šypsosi ir žvalgosi. Išvydę mus, vienas savo partneriui kažką taria. Tada vaizdingai gestikuliuodamas kreipiasi į mane, atrodo, siūlo kažką pirkti.

– What? – klausiu.

Juodukas iš po sėdynės traukia didžiulį kareivišką koltą ir iškelia du pirštus – du tūkstančiai. Rodau neigimo ženklą. Tada kareivis pirštą nukreipia į kabantį ant mano diržo pistoletą ir klausia jo kainos. Akivaizdžiai sąjungininko nuostabai pareiškiu, kad pistoletas neparduodamas. Toliau eilė ateina kabančiai ant Beliavskio peties „laistyklei“.

– Ką jūs parduodate? – dalykiškai klausia juodaodis.

– Nieko, – atsakau.

– O ką perkate? Džipą pirksite? – jis plekšteli delnu per savo visureigio šoną.

Atsakydamas imu juoktis.

Taip patenkinęs savo smalsumą Rytų sąjungininkams, kareivis susižvalgo su draugu ir taip spusteli akseleratorių, kad mašina trūkteli iš vietos kaip pentinais paragintas žirgas.

Pro šalį praeina sovietų komendanto patrulis – du kareiviai su automatais ir raudonais rankovių raiščiais. Netoliese senas sukriošęs vokietis pardavinėja laikraščius. Jis apsiavęs didžiuliais lyg trinkos batais. Seniokas vos velka kojas – ar tai iš silpnumo, ar dėl batų dydžio. Kai patrulio kareiviai priartėja, jis rodo rankomis prašymo ženklą ir raukšlėtomis lūpomis čepsi: „Kamrad, papiros?“ Vienas kareivis, kuriam, matyt, įkyrėjo prašinėjimas, neskubėdamas ima senį už pakarpos ir stumia šalin. Jauna šiurkšti jėga neapskaičiavo pasipriešinimo. Senis kaip pelų maišas nudrimba ant grindinio, didžiuliai kaliošai nusmunka, laikraščiai vėduokle pasklinda ant akmenų. Graudus bejėgės senatvės vaizdas.

Beliavskis jau žioja burną, kad sutramdytų kareivį, kai šis vėl čiumpa senį už apykaklės ir kelia aukštyn, bandydamas jį pastatyti ant kojų. Tai jis daro šiurkščiai, bet

be pykčio. Jo judesiuose sumišęs apmaudas ir pasibjaurėjimas. Aiškiai nesitikėjo, kad stumtelėjimas tai sukels. Senis kareivio rankose kabo lyg maišas ir nepajėgia laikytis ant kojų.

– Mesk! Eime, – tarsteli antras patrulis.

– Palauk... Tai velnio fricas, – burblena pirmasis, bandydamas šiurkštumu paslėpti savo sumišimą. – Du, fritz! Hunger? – baksnoja jis bato galu senį, bejėgiškai susmukusį ant akmenų krūvos.

Šis tyli ir beprasmiškai žiūri į žemę.

– Dar numirs čia... – keikiasi kareivis ir lyg ko ieškodamas žvalgosi.

Su krepšiu rankose pro šalį eina rusė kareiviška uniforma. Krepšyje – kelios dešimtys pakelių cigarečių ir kažkokie skudurai. Po pažastimi kepalas duonos – taip pat mainams.

Patrulis prie kepalo tiesia ranką:

– Tu ką – nežinai, kad čia prekiauti draudžiama?!

Išgąsdinta seržantė dingsta minioje, kepalas lieka kareivio rankoje. Jis grįžta prie vis dar be gyvybės ženklo ant akmenų sėdinčio senio. Žmonės surinko laikraščius ir padėjo jam prie kojų.

– Du Fritz! – kiša kareivis seniui duoną. Šis bejėgiškai lyg aklas mirkčioja.

– Ak, motina tavoji – vėl keikiasi patrulis, kiša kepalą į ant senio pilvo kabantį krepšį laikraščiams ir eina toliau.

Mus pribloškia tramvajuose ir gatvėse gausybė senių. Jie padoriai apsirengę, visi su šiais pagyvenusiais žmonėmis elgiasi pagarbiai, užleidžia tramvajuose vietas, padeda pereiti gatvę.

– Ak, Dievo senutės, – dūsauja Beliavskis, žiūrėdamas į dvi tvarkingomis suknelėmis su baltomis apykaklėmis senutes, kurios, laikydamos viena kitą, lipa iš tramvajaus. – Mūsų šalyje visos jos jau Dievui sielą atidavė. Natūrali atranka.

Tai, ką čia matome, mums ne nauja. Žinome, kad senus žmones reikia gerbti. Juk tai mūsų visų ateitis. Šitai ne tik žinome, bet ir kiekvienas turime to poreikį. Ir kartu reikia pripažinti, kad surambėjome, atpratome nuo mandagumo ir paslaugumo vienas kitam. Būtis lemia sąmonę – tokia dialektinio materializmo dogma. Sovietų būtis senius daro našta, ir tai atitinkamai veikia mūsų sąmonę.

Kaip pajuoka skamba sovietų dainos žodžiai: „Kelias atviras jaunimui, o seneliams pagarba.“ Gėda į tai gilintis.

Dar didesnė gėda, kai pirmais mėnesiais būdamas tarp nugalėtų priešų, kuriuos, savaime suprantama, vertini jeigu ir ne kaip nekenčiamus padarus, tai bet kuriuo atveju neigiamai, staiga pamatai tai, kas natūraliai būdinga kultūringam žmogui, kam jauti poreikį – ir ko neturi. Tai ne tik verčia palankiau galvoti apie nugalėtą priešą, bet ir žadina nemalonų jausmą, į kurį visai nesinori gilintis. Galų gale – mes nugalėtojai.

Vėliau, kai mes artimiau susipažinome su Vokietijos sąlygomis, įsitikinome, kad Vokietijoje socialinis aprūpinimas pensijų arba rentos pavidalu, kad ir koks atrodytų mažas, vis dėlto užtikrina žmonėms pragyvenimo minimumą, leidžia jiems savo gyvenimo saulėlydyje gyventi žmoniškai. SSRS senatvės pensija yra absoliuti fikcija. Žmogus gali gyventi tik dirbdamas iki gyvos galvos arba remiamas vaikų. O ką gali padėti vaikai, jeigu jie patys nieko neturi? Ar gali būti bjauresnis jausmas, kai tu jautiesi bejėgis padėti tiems, kurie tau davė gyvybę.

Visur šlaistosi žmonės iš ligoninių. Jie kaip areštuoti apsirengę juostuotais kostiumais ar chalatais. Daugelis prekiauja, kai kurie nesidrovi plėšikauti vidury dienos. Vienas čiumpa ką nors ir neria į griuvėsius, o jo bendrininkai, mosuodami lazdomis ir ramentais, dengia užnugarį. Invalidai nepaprastai įširdę, daugelis jų nelinksmi ir tik ieško progos įsivelti į muštynes. Vokiečiai jų vengia kaip maro, o ir rusai stengiasi laikytis atokiau.

Su invalidumo pensijomis tas pats, kas su senatvės pensijomis. Nei numirsi – nei pragyvensi. Ir už visa tai dar reikia dėkoti: „Mūsų laimės žvilgsniu neaprėpsi...“ Nugalėtoje Vokietijoje pralaimėto karo invalidai gauna daug didesnę pensiją negu invalidai nugalėtojai. Absurdiška, bet faktas.

Galima suprasti, kodėl bekojai invalidai blaškosi Aleksandro aikštėje kaip sukiršintų vapsvų spiečius. Savo bejėgišką ilgesį ir pyktį nori užpilti degtine, palengvinti muštynėmis ir keiksmais. Skambindami ordinais didvyriai turguose prekiaus machorka arba elgetaus. Ak, tu, šalie gimtoji, vadai mylimieji.

Berlyno gatvėse daug vaikų. Per Pirmąjį pasaulinį karą ir per paskutinį vokiečiai labai skatino vaikų gimstamumą. Kadaise Liudendorfas, o vėliau Hitleris visokeriopai stengėsi neleisti mažėti gimstamumo koeficientui karo metu. Tik dėl to, o ne iš humaniškumo vokiečių kareiviai nuolat gaudavo atostogų. Jų rezultatai akivaizdūs.

Mums tai keista, nes SSRS karo metais atpratome nuo kūdikio vaizdo. Karo metais atostogų Raudonojoje armijoje nebuvo. Po kurio laiko sovietų vadai išvydo problemą – gimstamumo kreivė 1941–1945 metais nukrito beveik iki nulio. Tai pasijaus, kai ateis šių metų jaunuolių šaukimas į armiją.

Berlynas virtęs griuvėsiais. Nepaisant to, iš po griuvėsių kalasi naujas gyvenimas. Kaip tik negyvų griuvėsių fone šis gyvenimas ryškiai krenta į akis. Valia gyventi stipresnė už blogio ir griovimo jėgas.

Negyvose Berlyno gatvėse mus stebina daugybė gėlių parduotuvių. Prie gatvės kampo į dangų žiūri apsvilę namo griaučiai, aplinkui vien griuvėsiai. Staiga šio bedžiaugsmio peizažo fone iš pirmo namo aukšto mums priešais ryškiomis spalvomis šypsosi nekalti gėlių žiedai.

Šio pasaulio žmonės gali nustebti – tai laukinis, gėlių nematęs! Nieko nuostabaus. Sovietų Sąjungoje gėlės – tai savotiškas socialiai svetimas elementas. Kiek iš jų naudos komunizmo statybai? Jokios. Tai meskime jas į pamazgų duobę kaip buržuazinę

atgyveną. Išimtis daroma vadų laidotuvės ir kai kuriais ypatingais atvejais – užsienio delegacijų sutikimuose ir laimingo gyvenimo fotomontažuose.

Kartais pačiam darosi apmaudu, kai į šias smulkmenas kreipi dėmesį ir apie jas galvoji. Juk mes nugalėtojai!

Į Karlshorstą grįžome vėlų vakarą pavargę ir dulkini.

Nuo šio vakaro su Beliavskiu ir Valia susitikdavau dažnai. Beliavskis buvo paskirtas dirbti į Kontrolės tarybos Oro laivyno direktoratą. Valia dirbo Vyriausiojo SKA vado maršalo Žukovo kanceliarijoje. Abu buvo labai patenkinti, kad liko dirbti Vyriausiajame štabe, o ne SKA provincijoje.

Maskvoje Valią pažinojau tik kaip bendramokslę. Čia, toli nuo įprasto draugų būrio, ji netikėtai tapo sava ir artima, dalimi to, ko nesąmoningai ilgėjausi, dalimi Maskvos ir visko, kas su ja susiję. Netrukus pastebėjau vieną retą Valios savybę, dėl kurios jos draugystę ėmiau vertinti dar labiau. Valia tikras gamtos vaikas – ji sako tai, ką galvoja, daro tai, ką sako.

Vieną sekmadienį Beliavskis su Valia vėl pas mane apsilankė.

Išvydęs Beliavskį pasijutau lyg pritrenktas. Prieš mane stovėjo puošnus jaunas žmogus, apsirengęs nepriekaištingu šviesiu kavos spalvos kostiumu. Galop – ryškus kaklaraištis ir šviesi fetrinė skrybėlė. Iki šiol Beliavskį buvau matęs tik su karine uniforma.

– Ach ach! Kur šitaip išsipuošei? – švilptelėjau apžiūrinėdamas draugą iš visų pusių.

– Ruošiausi į operą, o Valia nenori. Tai nusprendžiau ją palikti su tavimi.

– Garbės žodis, Miša, kuo daugiau tave pažįstu, tuo geriau matau, kad tu puikus vaikinas, – negaliu susilaikyti negyręs. – Ir Valią atvedei, ir pats išgaruoji. Valia, ar esi mačiusi tokį nesavanaudišką draugą?

Kad ir kaip įkalbinėju Beliavskį pasivažinėti po miestą, jis lieka nepajudinamas lyg uola.

– Man dar nuo praėjusio sekmadienio skauda kojas, – aiškina jis.

Diena pasitaikė kaip reta saulėta ir šilta. Išlaipinę Beliavskį Frydricho gatvėje, mudu su Valia nusprendžiame važiuoti į miestą.

Iš kairės ir dešinės kaip muziejaus eksponatai pro mus slenka istorinės praeities ženklai. Unter den Linden gatvė, apsupta griuvėsių be jokio augmenijos pėdsako. Sviedinių ir aviabombų suaižyti Tiergarteno medžiai, mėtosi sulankstyti numuštų lėktuvų fiuzeliažai. Pergalės kolona su patamsėjusiu auksiniu angelu, simbolizuojančiu buvusią 1871 metų pergalę ir šlovę. Prieš mus plati ir tiesi kaip strėlė Ost West Akse magistralė, dalijanti Berlyną į rytinį ir vakarinį.

Berlynas turi savo ypatingą veidą. Sostinės veidą. Matosi būdinga didelio miesto perspektyva. Berlyno akmenys dvelkia istorija. Vokietija davė pasauliui dešimtis žmonių, kurių vardai brangūs kiekvienam civilizuotam žmogui. Apie tai akivaizdžiai kalba išvarpytos kulkų ir sužalotos sviedinių skeveldrų gatvių pavadinimų lentelės – Mocarto, Humbolto, Kanto.

Sukame į Avusą. Užnugaryje lieka Funkturmas, Deutschlandhallė, lenktynių stadionas. Aplink žaliuoja ir ošia Griunvaldas.

Valia dairosi. Atlošusi galvą prie odinės sėdynės atlošo, ji žiūri į virš mūsų plytintį mėlyną dangų ir sako:

– Žinai, Griša?

– Ką?

– Čia saulė šviečia kažkaip kitaip...

– Kaipgi?

– Pati nesuprantu. Čia jautiesi visai kitaip. Sakyk, ar tu nepajutai šio keisto jausmo?

– Tai nugalėtojo jausmas, Valiuša. Todėl ir saulė čia kitaip šviečia.

– Gera čia, – svajingai taria Valia. – Taip išsiilgau taikaus gyvenimo. Kartais norisi nusivilkti uniformą ir tik gyventi – tiesiog gyventi...

– Kas tau trukdo?

– Kartais gailiuosi, kad dėviu uniformą. Per karą taip reikėjo, o dabar... norisi laisvės... Kaip tai paaiškinti...

– Tu šitai aiškink kam nors kitam, – šypsausi. – O šiaip patariu – nepamiršk, kad čia SKA štabas. Šis miškas tamsesnis ir pavojingesnis už partizanų žemines. Kitaip tave suės pilki vilkai. Supranti?

Valia įdėmiai į mane žiūri, kurį laiką tyli, tada kalba tyliai ir rimtai:

– Matai, Griša, kartais jaučiuosi tokia vieniša, o pasitarti su niekuo negaliu. Taip mėgstu visa, kas gera, o to visur taip maža.

Po ratais šniokščia autostrados betonas. Pilka Avuso strėlė pjauna auksinį Griunvaldo apdarą. Atleidžiu akseleratorių, greitis lėtėja. Aplink mus tingiai alpėja auksinis ruduo. Mirga išsklidusi saulės spinduliuose toluma. Toluma bėga prieš mus.

– Sakyk – apie ką tu galvoji? – šnibžda Valia.

– Galvoju, kur mums sukti – į kairę ar dešinę. Čia kažkur turi būti Wannsee.

Tai vienas didžiausių Berlyno apylinkių ežerų. Ežero pakrantėse stovi gražūs, prabangūs vasarnamiai– anksčiau čia gyveno labiausiai pasiturintys Vokietijos sostinės žmonės. Čia pats didžiausias šiuolaikiškas Berlyno paplūdimys.

Apsukome visą ežerą. Čia tylu, beveik tuščia. Kelias grįstas akmenimis, pakraščiuose auga vešlūs seni klevai. Pro storą, žaižaruojantį spalvomis nukritusių lapų kilimą akmenų beveik nematyti.

Pakraščiais žaliuoja gyvatvorės, visi vartai atviri, vasarnamiai tušti, apleisti buvusių šeimininkų. Vieni bėgo į Vakarus puolant Raudonajai armijai, kiti iškeldinti į butus netoliese – buvusius medinius barakus užsienio darbininkams.

Suku automobilį į atvirus vieno ypač dailaus vasarnamio vartus. Vidury žvyruoto tako mėtosi kadaise puošę namo šeimininko kabinetą elnio ragai, ant centrinių laiptų vėjas gainioja nuo lietaus susiraukšlėjusius popieriaus lapus.

Žemai prie vandens kvadratinėmis plytomis grįsta krantinė, tilteliai žvejoti ir prieplaukos valtims. Čia pat šalimais rūdija banguota skarda dengtas motorinio katerio angaras.

– Neblogai žmonės gyveno, – susimąsčiusi prabyla Valia, žiūrėdama į prieplauką.

– Taip. Panoro dar geriau gyventi ir suklupo, – pritariu.

Lipame iš mašinos ir klaidžiojame po parką. Aukštai virš galvų ošia šimtamečiai medžiai. Tarp jų matosi pradėję griūti apkasai, susipynę spygliuotos vielos ritiniai, tuščios gilzės. Viršuje pasipuošęs rudenėjančiais raudonais vijokliais vasarnamis čerpių stogu.

– Eime pažiūrėti namo, – siūlau.

Po kambarius vaikšto vėjas. Nuo žingsnių girgžda grindys. Mėtosi dujokaukės, baldų nuolaužos, konservų dėžutės. Antrame aukšte kadaise buvo namo šeimininko kabinetas. Ant grindų šlama krūvos išblukusių nuotraukų. Tarp mūsų batų dairosi ūsuotų žmonių veidai su aukštomis krakmolytomis apykaklėmis. Nemanė žmonės, kad kada nors jų portretus mindys rusų karininko batai.

– Einam iš čia, Griša, – tempia mane už rankovės Valia. – Negražu po svetimus namus vaikščioti.

Po prieblandos namo viduje balkone akinamai šviečia saulė. Apačioje apgaubta lengvo rūko plyti didžiulio ežero lyguma. Pučiant lengvam vėjeliui linguoja į vandenį įsibridusios nendrės. Už nugaros negyvas žlugusios žmogaus sėkmės paveikslas – po kojomis amžinai negęstantis gyvenimas.

Neįmanoma rudenį nemėgti gamtos. Ji daug kuo primena mūsų gyvenimą. Lapai krenta kaip mūsų dienos. Debesys slenka kaip mūsų svajos. Besidraikantys voratinkliai kutena kaip mūsų viltys. Oras darosi skaidrus ir ryškus kaip mūsų mintys.

Mudu su Valia balkone stovime ilgai. Bangomis nuo įkaitusios žemės kyla aitrus svaiginantis kvapas. Kabindamiesi raudonomis letenomis per akmeninę koloną šliaužia vijokliai. Mus glosto saulės spinduliai, tokie ryškūs, kokie būna tik rudenį.

Po akmeninio Berlyno chaoso tyra tyla ir Griunvaldo ramybė Valią paveikė. Jos veidas apniuko, tarytum skaudėtų galvą. Merginos krūtinė mėšlungiškai kyla ir leidžiasi, lyg trūktų oro.

– Sakyk, Griša, kas yra laimė? – klausia ji neatsigręždama.

– Laimė? Laimė – tai žmogaus sugebėjimas tenkintis tuo, ką turi.

– O jeigu jis nieko neturi?

Valia atsigręžia. Jos akys rimtos, į mane žvelgia tiesiai, laukia atsakymo. Tarp antakių įsirėžė raukšlelė.

Nežinodamas, ką atsakyti, tyliu.

Po ilgo įkalinimo išleistas iš kalėjimo žmogus pradžioje negali priprasti prie laisvės, jis bijo erdvės. Yra net tam tikras terminas – aerofobija. Atvykę į okupuotą Vokietiją tai kurį laiką jautėme ir mes.

Mes turėjome absoliučią laisvę, netrukdomi lankėmės Vakarų sąjungininkų sektoriuose. Po metų apie tai buvo galima tik svajoti. Mums buvo atviri sąjungininkų kareivių ir karininkų klubai, mus visada pasitikdavo kaip laukiamus svečius. Savo gėdai reikia pripažinti, jog svečiai elgdavosi taip, kad šeimininkai netrukus buvo priversti imtis atsargumo.

Karlshorste buvo garsi viena istorija.

Kartą važiuodamas pro Berlyną sovietų kareivis paklydo ir atsitiktinai pateko į amerikiečių kareivines. Amerikiečiai retu svečiu labai apsidžiaugė ir mirtinai persigandusį Ivaną įsitempė vidun. Nuėmė jo krepšį. Kas gali būti sovietų kareivio krepšyje – juodos duonos kepaliukas ir pora autkojų. Amerikiečiai pasodino Ivaną prie stalo. Maitino ir girdė taip, kaip šiam nė nesapnavo, o vakare jis liko nakvoti kareivinėse. Pasak kai kurių aštrialiežuvių, vaišingi amerikiečiai pasistengė, kad Ivanas vienas nenuobodžiautų ir patale. Ryte Ivanui prikimšo pilną krepšį visokiausių užjūrio gėrybių ir palydėjo iki vartų.

Kai kurių pasakotojų teigimu, Ivanas net bandė stoti į amerikiečių armiją. Kiekvienas pasakotojas dievagojosi pats Ivaną sutikęs prie amerikiečių kareivinių vartų.

Visi matėme, kad sąjungininkų kareiviai vilki nepalyginamai geresne apranga nei sovietų kareiviai, kad jie turi daug daugiau asmeninės laisvės. Su šypsena Kontrolės tarybos karininkai pasakojo savo draugams, kad amerikiečių kareiviai rūko tokias pat cigaretes, kaip ir Amerikos generolai. Raudonojoje armijoje kareivis, jaunesnysis karininkas, vyresnysis karininkas, generolas – kiekvienas pagal laipsnį gauna skirtingų cigarečių arba tabako. Ir visa tai skelbiant visuotinę lygybę ir brolybę.

Pradžioje jautėmės kaip negyvenamoje saloje. Kadangi gyvenome „užsienyje“, nemokėjome jokių mokesčių, mes buvome nevarginami netgi privalomomis Sovietų Sąjungoje savanoriškomis paskolomis. Ir kas visų keisčiausia – mes nelankėme net politinių valandėlių ir... nesimokėme pačios didingiausios, pačios išmintingiausios, kiekvienam sovietui labiausiai įgrisusios knygos – „Trumpas VKP(b) istorijos kursas“.

Rodydamas sovietams Europą, o Europoje – sovietų tvarką, Stalinas darė pačią didžiausią klaidą. Sovietai ėmė daug kritiškiau žiūrėti į tai, kas vyksta jiems už nugaros Sovietų Sąjungoje. Vakarai, pamatę tikrąją stalininio komunizmo veidą, prarado kai kurias iliuzijas ir atsikratė rožinių tendencijų. Šis susitikimas abiem pusėms išėjo į naudą.

Tai ypač būdinga buvo pirmaisiais okupacijos mėnesiais.

Kapituliavusios Vokietijos chaose, Berlyno griuvėsiuose pamatėme kai kurių dalykų, kurie iš pradžių tik stebino. Paskui po truputį ėmėme juos vertinti ir atitinkamai keisti savo pažiūras.

Teko įveikti likusį iš karo laikų vidinį nepalankumą viskam, kas susiję su Vokietijos vardu. Teko ieškoti naujų vertinimo matų. Be to, po ilgų hitlerinio režimo sąlygų, totalinio karo ir besąlygiškos kapituliacijos nelengva atkurti normalų vokiečio gyvenimą.

Sovietus priblokšė jiems nepažįstamas aukštas vidutinio Vakarų žmogaus gyvenimo lygis. Priežodžiu tapo sovietų kareivio, išvydusio Europos darbininko butą, žodžiai: „Tu – kapitalistas?!“ Okupacijos metais žvelgdamas į savo paties gyvenimą, tas pats kareivis ėmė šiuos žodžius interpretuoti atvirkščiai. Kiekvienas sovietas, pamatęs Europą savo akimis – tai sovietų valdžiai prarastas žmogus. Jis dar vykdo savo funkcijas lyg mechanizmas, bet tiesos pažinimo nuodai pėdsakus paliko.

Po kelerių metų pirmų dienų susitikimo įspūdžiai išblės. Viskas ims atrodyti kasdieniškai, kontrastai išsilygins ir žmonės prie jų pripras. Ilgainiui narsius kareivius ir karininkus, šiandien sudarančius okupacinės kariuomenės branduolį, pakeis kiti. Tiems, kurie grįš į tėvynę, bus nelengva dalytis patirtais įspūdžiais. Kam norisi „už antisovietinę agitaciją“ gauti dešimt metų.

Kartą su dar trimis karininkais sėdėjau pustuštėje valgykloje. Buvo devinta valanda vakaro, vakarienė baigėsi, mums nesinorėjo eiti namo, todėl likome prie stalo, siurbčiojome alų ir apie šį bei tą plepėjome.

– Aš vokiečius įsivaizdavau visai kitaip, – prisipažįsta kapitonas Kacas. – Maniau – ne žmonės, o..., – jis spragsi pirštais nerasdamas tinkamo žodžio.

– Taigi vakar buvau Trepetove, – dėsto toliau jis, – ten karuselė, visokiausios valtys. Ir žinote – nustebau. Pasirodo, vokiečiai linksmi žmonės. Ir seni, ir jauni karuselėje sukasi. Pats užsikrėčiau ta nuotaika ir sėdau į karuselę.

Būdinga, kad kiekvienam iš mūsų į akis krenta tie patys faktai. Iš tikrųjų tai, ką matome Berlyne, visai neatitinka mūsų vaizdinių apie vokiečius. Paprasti vokiečiai elgiasi daug laisviau ir nerūpestingiau, sakyčiau, linksmiau negu tokių pačių sluoksnių gyventojai Sovietų Sąjungoje. Atrodytų, šiandien vokiečiams nėra ko labai linksmintis. Bet, nepaisant to, matome, kad jie nerūpestingesni už mus – nugalėtojus. Sovietinis gyvenimas mus uždėjo antspaudą.

– Trepetove dar ne taip linksma, – linksi galva majoras Ždanovas. – Aš va netikėtai šiomis dienomis nusigavau į prancūzų sektorių. Ir įdomu, ir kažkaip baugu, vis dėlto vienas tarp svetimų. O ten tikros linksmybės, prancūzai su savo merginomis. Nuo tokių nuotaikų keistai pasijutau, kažkoks liūdesys apniko.

Majoras pilasi iš butelio alaus ir kalba toliau:

– Ir vieną mūsiškį susitikau – girtas kaip dūmas, pistoletas ant užpakalio ir dvi k... už parankės. Taip pat linksminasi! Pasiekė laisvę.

– Degtinė – didis dalykas! – šypsosi leitenantas Berensas. – Susivertei puslitrį – ir jautiesi kaip karalius. Štai tu prancūzų sektoriuje kažko bijojai, o jis – nieko nebijojo.

– Degtinė laisvina žmogų, – svarsto jis toliau. – Kai žmogus gyvenime jaučiasi vergu, pasigėręs bando atsigriebti dėl trūkstamos laisvės – mušasi, indus daužo, įžūliai elgiasi – ir pasijunta esantis aukščiau už kitus, mano esąs laisvas.

– Atrodo, kad tu pats sriūbtelėjai daugiau, negu reikia, – pastebi Kacas.

– Į sveikatą, nugalėtojai! – kelia savo stiklinę Berensas. – Ačiū Dievui, nors degtinė pigi.

Pirmoji pažintis su nugalėtu priešu atvėrė mums akis ir daugelį dalykų išvydome naujai, – supratome savo vietą pasaulyje. Jautėme savo jėgą ir savo silpnybę.

Pirmieji pokario mėnesiai vėliau išryškėjo kaip savotiškas sovietų okupacinės kariuomenės Vokietijoje gyvenimo etapas. Tai buvo lyg akimirksnio tarpsnis pokario demokratijoje.

Niekas iš sovietų taip nejautė pergalės, kaip mes – okupacinės kariuomenės žmonės. Mes matėme pergalę iš arti, šildėmės pergalės spinduliuose. Pergalė mus apgaubė savo šiltu alsavimu, supo mus ant savo sparnų.

Kartu pergalė ir sąlytis su Vakarais mums žadino senas ir kėlė naujas abejones. Be abejo, jos stiprino norą, poreikį ir viltį ko nors naujesnio, negu patyrėme iki karo. Pergalės spindulių apšviesti gyvenome geresnio gyvenimo viltimi.

Trumpas pokario demokratijos laikotarpis mums įžiebė viltį. Štai suprasti galima tik žvelgiant į praeitį.

IX
SKYRIUS

Vyriausioji būstinė

1.

Išbuvęs kelis mėnesius Karlshorste gana gerai susipažinau su Sovietų armijos administracijos Vyriausiuoju štabu Vokietijoje. Dirbdamas su pačia SKA vadovybės viršūne galėjau pažvelgti į Vyriausiojo štabo užkulisius.

Vyriausiasis SKA Vokietijoje vadas maršalas Žukovas kartu yra ir Sovietų okupacinės kariuomenės grupės vyriausiasis vadas Vokietijoje, sutrumpintai SOKV (rus. ГСОВ, – *vertėjo past.*).

Maršalas Žukovas pelnytai gerbiamas ir jo paskyrimas į šį kapituliavusios Vokietijos karinio gubernatoriaus postą buvo visai natūralus dalykas. Tai buvo pelnytas puikaus karvedžio, suvaidinusio kare vieną svarbiausių vaidmenų, apdovanojimas. Apie maršalo asmenybę ir jo požiūrį į kareivius liudija daugybė pasakojimų. Štai vienas iš jų.

Kartą per eilinį puolimą maršalas Žukovas nusprendė patikrinti padėtį fronto keliuose. Ant maršalo uniformos apsivilko kareivio milinę, užsidėjo nušiurusią žieminę kepurę ir atsistojo šalikelėje pasirėmęs lazda lyg sužeistas kareivis. Kai pro šalį važiavo lengvieji karininkų automobiliai, maršalas veltui rodė pagalbos ženklus. Nesustojo nė viena mašina. Todėl visos jos buvo stabdomos prie kontrolės posto KPP, gavusio tam specialų leidimą. Įsiutę dėl netikėto stabdymo karininkai šlykščiai keikėsi. Netrukus vilkintis kareivišką aprangą į KPP atvyko ir pats maršalas.

– Koks idiotas davė įsakymą užtverti KPP? – puolė karininkai nepalenkiamus kelio reguliuotojus.

– Aš įsakiau, – ramiai atsakė Žukovas, kaip ir anksčiau ramstydamasis lazda.

– O kas tu toks? – šiukščiai plūdosi karininkai.

– Kas aš? Aš – rusų kareivis! – su tokia pat grėsminga ramybe tarė maršalas ir lyg netyčia atsisagstė milinės kabliukus.

Galima įsivaizduoti, kokį siaubą patyrė karininkai, kai jie po kareivio miline pamatė maršalo uniformą ir pažino fronto vadą.

– Paimti visų dokumentus. Perduoti bylą Karo tribunolui, – įsakė maršalas savo adjutantui.

Vėliau savo memuaruose pirmasis Amerikos generolas gubernatorius generolas Eizenhaueris ne kartą stebėjosi Amerikos vyriausiajai karo vadovybei nesuvokiamu maršalo Žukovo nesavarankiškumu sprendžiant klausimus, kai jie dirbo kartu. Amerikiečių suvokimu, toks nesavarankiškas karo gubernatorius turėtų būti pašalintas kaip nesugebantis eiti pareigų. Sovietų įsitikinimu, maršalas Žukovas buvo per daug savarankiškas, ir tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios jis vėliau ir buvo pašalintas iš vyriausiojo SKA vado posto.

Iš tikrųjų maršalas Žukovas, kaip tai pastebi generolas Eizenhaueris, niekada nespręsdavo nepasitaręs su Maskva. Tačiau jis buvo kaltas dėl to, kad net kruopščiai vykdydamas visas Kremliaus direktyvas išdrįsdavo reikšti savo nuomonę kai kuriais klausimais. Neretai atsiųstus iš Maskvos vadovybės nurodymus jis prašydavo peržiūrėti, mat juos laikė priešlaikiniais arba netikslingais. Kremliui to užteko, kad įtartų maršalą polinkiu maištauti.

Kremliaus diktatūros būdai dar kartą akivaizdžiai išryškėjo, kai 1946 metų kovą maršalas Žukovas iš Vokietijos buvo atšauktas ir nugrimzdo palyginti nežinomos Sovietų Sąjungos karinės apygardos vado poste. Pokariu SSRS maršalas Žukovas buvo per daug autoritetingas ir populiarus. Pakako vien šių aplinkybių ir nereikėjo jokių kitų dingsčių, susijusių su maršalu, kad karo didvyris būtų pašalintas iš vado posto. Kremlius bijo bet kokio per didelės valdžios sutelktumo rankose žmogaus, nesančio Kremliaus olimpo nariu.

Maršalo Žukovo įpėdinis, vyriausiojo SKA vado poste armijos generolas Sokolovskis netrukus po to pakeltas į maršalus, Kremliaus olimpiečių ramybei buvo mažiau pavojingas. Iki tol jis buvo maršalo Žukovo pavaduotojas Vokietijoje, o ir šiaip per visą savo karjerą jis visada buvo pavaduotojas. Jis buvo ypatingas administratorius ir tipiškas svetimos valios vykdytojas, bet ne savarankiškas vadas. Jis labiau tiko pokario aplinkybėms, kai kritiškas laikotarpis buvo įveiktas ir Politinis biuras nusprendė vėl valdžios vairą stipriau suimti į savo rankas.

Tiesiog prie vyriausiojo vado yra Politinio patarėjo valdyba. Politinis patarėjas iš esmės yra sovietų įgaliotas atstovas Vokietijoje, ir jo vaidmuo gerokai viršija tik patarėjo funkcijas. Jis vadovauja įgyvendinant Kremliaus politiką ir kartu kontroliuoja visas vyriausiojo vado priemones. Kaip tiesioginis partijos atstovas, politinis patarėjas prie vyriausiojo vado eina politinio komisaro pareigas. Kai Londono ir kitų užsienio ministrų konferencijų metu Molotovas pakeliui apsistodavo Berlyne, visada pirmiausia susitikdavo su politiniu patarėju ir tik išklausęs jo pranešimą priimdavo vyriausiąjį vadą. Jeigu vyriausiasis vadas įkūnija sovietų valstybę, tai politinis patarėjas – partiją. Iš to išplaukia ir jųdviejų tarpusavio santykiai. Pirmasis yra antrojo valios vykdytojas.

Nors Politinė štabo valdyba ir turi panašų pavadinimą su Politinio patarėjo valdyba, tačiau yra savarankiška įstaiga. Politinio patarėjo valdyba SKA palaiko ryšius, vedančius aukštyn – su Maskva, o Politinė valdyba nukreipia žemyn, tai yra atlieka darbą SKA įstaigose ir vadovauja visam politiniam darbui Vokietijoje. Iš čia duodamos instrukcijos, čia priimamos ataskaitos iš kiekvienoje SKA valdyboje ir skyriuje esančių partorgų ir kartu SKA įstaigų viršininkų politinių komisarų. Nors oficialiai politinių komisarų institucija jau kelis kartus triukšmingai buvo naikinama, ji kaip ir anksčiau veikia. Dabar šie komisarai armijoje vadinami vado pavaduotojais politiniams klausimams, civilinėse įstaigose – partorgais. Pakeista iškaba esmės nekeičia.

Politinė valdyba vadovauja Vokietijos zonos politinių partijų veiklai. Iš čia plaukia tiesioginės instrukcijos vokiečių komunistų vadams – Pikui, Grotevoliui ir Ulbrichtui – įkaitų, įkinkytų į SKA vežimą, trijulei. Politinės valdybos pareiga yra sovietų idėjų propaganda ir agitacija. Tam yra „Sovietų Sąjungos kultūros namai“, „Tegliche Rundšau“, Sojuzeksportfilmas. O atsvara – ypatingasis spaudos, kino ir radijo cenzūros skyrius.

Politinės valdybos skyrius skirtas vokiečių jaunimo švietimo ir politinei veiklai. Visus mokymo planus ir vadovėlių projektus vokiečių mokykloms sudaro SKA Švietimo valdyba, tačiau prieš tai jie visi peržiūrimi ir tvirtinami Politinėje valdyboje. Tai rodo, koks reikšmingas dėmesys skiriamas auklėjant vokiečių jaunimą derama kryptimi. Kokia ši kryptis, aišku be žodžių.

Be Politinės valdybos vizos negalima skirti nė vieno asmens, atliekančio kokį nors vaidmenį visuomeniniame sovietų zonos Vokietijoje gyvenime. Net ten, kur lieka partinės demokratijos regimybė renkant vokiečių partijų ir profsąjungų atstovus, rinkimų rezultatus iš anksto sprendžia Politinė valdyba. Tam yra daug būdų. Pavyzdžiui, išankstinis pokalbis SKA štabe, kuriame su demokratijos atstovais elgiamasi visai nesivaržant: „Duokite mums tvirtinti jūsų kandidatų sąrašus...“

Akivaizdžiu pavyzdžiu gali būti dr. Friedensburgo, buvusio Vokietijos kuro pramonės valdybos pirmininko ir kartu vieno žymiausio sovietų zonos krikščionių demokratų partijos veikėjo, byla. Kai tik išaiškėjo mažiausi politiniai neatitikimai tarp dr. Friedensburgo ir SKA Politinės valdybos požiūrių, dr. Friedensburgas skandalingai buvo atleistas iš Vokietijos kuro pramonės valdybos pirmininko pareigų, po galutinio Berlyno suskaidymo „pažemintas iki kareivio“ dr. Friedensburgas buvo išrinktas Vakarų Berlyno magistrato burmistru.

Nematoma Politinės valdybos sesuo yra SKA Vidaus reikalų valdyba, simboliškai pasidalijusi į grynai Vidaus reikalų valdybą ir Valstybės saugumo valdybą. Šio dalijimosi prasmę gana sunku suvokti. Oficialiai Sovietų Sąjungoje yra dvi skirtingos policijos ministerijos – Vidaus reikalų ministerija VRM (МВД) ir Valstybės saugumo ministerija VSM (МГБ). Į VRM įeina administracinė ir kriminalinė policija,

gaisrų sauga ir Civilinių aktų įrašų būklė САЦВ (ЗАГС). Gerai, jeigu VRM daliai tenka 5 proc. VSM, atvirai kalbant, slaptosios politinės policijos, biudžeto. O iš esmės VRM ir VSM – tai sinonimai. Kadangi VSM trenkia per daug gerai žinomais kvapais VYK, VPV, VRLK (ВЧК, ГПУ, НКВД), tai ją iš viršaus užklojo Vidaus reikalų ministerijos avies kailiu. Taip nekalčiau skamba. Juk vidaus reikalų ministerijos yra visose demokratinėse šalyse.

SKA VRM valdyba yra tik didžiulio VRM įstaigų tinklo Vokietijoje antgalis. Veikiantieji VRM organai vadinami operatyvinėmis grupėmis pagal provincijos pavadinimą. Centrinė VRM operatyvinė grupė yra Potsdame. Berlyno VRM operatyvinė grupė yra netoli Karlshorsto. Tramvajų keleiviai, žiūrėdami į tylų pastatą su langų apvadais ir žaliakepuriu sargybiniu prie durų, vargu ar įtaria, koks karštligiškas darbas šiame iš pažiūros snaudžiančiame name verda dieną ir naktį. Turėdama patirtį, VRM niekada tardymo kambarių neįrengia su langais į gatvę. Pernelyg dažnai per tardymus žmonės iššokdavo pro langus ant šaligatvio. Operatyvinė VRM grupė Schlos gatvėje turi užtektinai pastatų ūksmingo sodo gilumoje. Medžiai nepapasakos, ką matė ir girdėjo.

SKA VRM Valdybos darbą apibūdina toks faktas. Kadaise ypatingas dėmesys buvo skiriamas vokiečių gestapo paieškoms ir jų archyvams. Šių archyvų pagrindu buvo sudarytos didžiulės buvusių gestapo agentūros bendradarbių kartotekos. Žiauriai apsirinka manantieji, kad šios kartotekos buvo sudaromos, siekiant juos bausti. Ne. Dauguma jų, kuriuos pavyko rasti, po kruopštaus patikrinimo ir moralinio bei politinio apdorojimo buvo įprastu savanoriškai prievartiniu sovietiniu metodu užverbuoti dirbti VRM agentūros tinkle.

Taip sudaroma bazė sėkmingai apgaubti Vokietijos gyventojus nepaliaujama VRM priežiūra. Šiandien tam tarnauja buvę gestapo šnipai ir, savaime suprantama, pagal partinę discipliną visi vokiečių kompartijos nariai. Daugybė „specialiosios paskirties“ mokyklų, globojamų VRM, sėkmingai kala kadrus iš pačių vokiečių aplinkos ir garantuoja vokiečių tautai su tuo susijusias gėrybes.

Vienas iš žinomų gestapo agentų – Langė šiandien vadovauja VRM agentūros darbuotojų mokyklai. Ši specialioji mokykla turi vakarų ir rytų skyrius, atitinkančius būsimą jų auklėtinių veiklos kryptį.

Totalitarinių sistemų institutai kartais gali varžytis, bet keičiantis vėjams jie vėl randa bendrą kalbą.

SKA-VRM valdyba turi vidaus skyrių, kuris vadovauja sekant sovietų karininkus ir piliečius Vokietijoje. Tai daro armijos kontržvalgybos skyrius MIRŠ (СМЕРШ), įkurtas per karą. MIRŠ reiškia dviejų žodžių santrumpą – „mirtis šnipams“. Tai VRM kvadratu. Vidaus reikalų ministerijoje MIRŠ atlieka tokį pat vaidmenį, kokį armijoje per karą – karo lauko teismas. Stalinine terminija VRM – apnuogintas proletariato kardas, o MIRŠ – šio kardo ašmenys.

Kasdien eidami Reinšteino gatve, dauguma Karlshorsto karininkų net nenutuokia, kas per įstaiga tūno tyliame, atrodo, negyvenamame name prie Kionigsvinter gatvės kampo.

Nustatyta griežta tvarka kiekvienam etatiniam VRM karininkui privalomi mažiausiai dešimt neetatinių bendradarbių, t. y. slaptų agentų informatorių, kurie kartą per savaitę privalo įteikti raštišką ataskaitą apie tai, ką matė ir girdėjo. Pasitelkus nesudėtingus skaičiavimus ir padalijus bendrą Karlshorsto darbuotojų skaičių iš operatyvinių bendradarbių skaičiaus Karlchorsto vidaus tarnyboje, galima be vargo įsitikinti, kad apytikriai kas penktas SKA Vyriausiojo štabo žmogus yra susijęs su VRM. Profesionalia VRM kalba tai vadinama „prisodrinimo koeficientu", o jis svyruoja pagal šio ar kito objekto svarbą – Politinėje valdyboje jis didesnis, Ūkio valdyboje mažesnis.

Ranka rankon su MIRŠ-u dirba sovietų piliečių Reparacijų skyrius. Visi šio skyriaus darbuotojai be išimties yra kadriniai VRM arba MIRŠ-o karininkai. Garbingas paklydusių sovietų piliečių grąžinimo reikalas į motinos tėvynės glėbį yra patikimose rankose. Repatriacinės misijos karininkai sąjungininkų teritorijose kaip antraeilininkai atlieka pikantiškesnes funkcijas: kalbant profesionalo kalba, – šnipų rezidentų, šnipų pašto dėžučių ir šnipų kurjerių pareigas. Šių „etatinių pareigybių" funkcijos suprantamos ir be papildomų aiškinimų.

Toliau eina SKA Teisės valdyba. Ji veikia pagal labai aiškiai suformuluotą buvusio SSRS generalinio prokuroro Višinskio principą: „Teisė ir įstatymas priklauso nuo partijos generalinės linijos ir tarnauja sovietų valstybės interesams." Viena iš SKA Teisės valdybos funkcijų yra peržiūrėti Vokietijoje iki kapituliacijos veikusius įstatymus ir rengti naujus. Pačių Teisės valdybos įstatymų rengėjų nuostabai daugelis įstatymų, atsiradusių Hitlerio laikais, yra labai patogūs ir jų visai nereikia keisti naujos demokratijos sąlygomis. Kartu įvairūs įstatymai, veikę dar imperijos ir respublikos laikais, pasirodė labai netinkami. Vienas tokių netinkamų atgyvenų yra Vokietijos darbo kodeksas, vokiečių socialdemokratų mūšiuose iškovotas dar geležinio kanclerio laikais. Jis suteikia darbininkams per daug teisių ir aiškiai stabdo naują demokratiją bei tiekimus pagal reparacijas. Generolas Zorinas dažnokai teiraujasi draugo Karasiovo apie galimybę šį įstatymą kuo skubiau pakeisti.

Grynai karinių SKA valdybų grupė pagal armijos rūšis – Karinio oro laivyno ir Karinio jūrų laivyno – siekia tyrinėti ir pasitelkti Vokietijos karinį patyrimą. Ypatingas dėmesys skiriamas pritaikant vokiečių karinę techniką. Tam sudaryta daug specialių karinių mokslinio tyrimo institutų ir bandymo stočių, sukurtų buvusių Vokietijos armijos bazių pagrindu.

Be to, dar yra Sveikatos apsaugos valdyba, Švietimo valdyba, Ryšių valdyba, Komendantūrų valdyba ir įvairių aptarnavimo pobūdžio skyrių.

Apie Ekonomikos valdybą, užimančią gana didelį Vyriausiojo štabo kompleksą, kalbėta jau anksčiau.

Visų penkių sovietų zonų svarbiausiuose provincijos miestuose veikia savo skyrius turinčios SKA Provincijų valdybos – beveik tiksli Vyriausiojo SKA štabo kopija. Glaudesnį ryšį su periferija palaiko SKA Provincijų valdyba, kuriai talkina beveik visuose miestuose esančios vietinės komendantūros.

Sovietinis Berlyno sektorius išskirtas kaip atskiras vienetas ir visuose dokumentuose žymimas kaip šeštoji provincija. SKA provincijos pareigas Berlyne tam tikra prasme atlieka Sovietų centrinė komendantūra Luizės gatvėje.

Beveik visos SKA vyriausiojo štabo valdybos ir skyriai turi atitinkamus Kontrolės tarybos komitetus, įeinančius iš sovietų pusės į to paties pavadinimo Kontrolės tarybos direktoratą ir turinčius pagal pareigas koordinuoti sąjungininkų veiksmus Vokietijoje.

Sovietų okupacinės armijos grupė SOAG (ГСОВ) yra visiškai savarankiška įstaiga su vyriausiąja būstine Potsdame ir su SKA neturi nieko bendro, išskyrus tai, kad vyriausiasis SKA vadas kartu yra ir SOAG vadas. SOAG turi savo ypatingąją vokiečių pramonės produkcijos tiekimo sąskaitą, savo karininkus kontrolierius gamyklose, dirbančiose pagal SOAG užsakymus.

Palyginus SKA ir SOAG sąlygas, galima matyti didelį skirtumą. SKA karininkai turi daugiau laisvių ir teisių, gauna geresnį maisto ir daiktų davinį. SKA tarnautojai laikomi dirbančiais su užsienio komandiruote. Todėl gauna dvigubą atlyginimą – vieną „valiuta“, kitą rubliais, taip pat ypatingą geresnės kokybės užsienio ekipuotę, skiriamą be įprastos armijos aprangos ir skirtą „atstovauti“, pagerintą maisto davinį ir kitokių nuolaidų. Apsilankę pas savo draugus iš SKA, armijos grupės karininkai skundžiasi kur kas griežtesnėmis tarnybos ir asmeninio gyvenimo sąlygomis.

Sovietų vietinės komendantūros atlieka savotišką tarpinį vaidmenį tarp SKA ir SOAG. Jos yra smulki ginkluota jėga, būtina okupacinei tvarkai palaikyti ir kartu, turėdama ekonomikos skyrius, atlieka antraeiles administracijos funkcijas. Turint galvoje didelę darbo apimtį ir specifines keturių pusių valdymo sąlygas, Berlyno sovietinė komendantūra užima šiek tiek kitokią padėtį.

Tokia bendrais bruožais yra Berlyno Kremliaus struktūra.

2.

Gruodžio mėnesį staiga susirgo generolas Šabalinas. Sirgo jis dėl pervargimo, todėl gulėjo namie. Tuo pačiu metu štabo koridoriuose ėmė sklisti gandai apie būsimą Ekonomikos valdybos pertvarkymą. Netrukus perskaičiau Maskvos įsakymą, kuriame nepaaiškinus jokių priežasčių generolui Šabalinui liepiama nedelsiant perduoti visus Ekonomikos valdybos reikalus ir vykti į Maskvą VKP(b) CK Kadrų skyriaus žinion.

Kai aplankiau generolą savo bute, šis neatrodė sergantis, bet greičiau kažko prislėgtas ir susirūpinęs. Dėl paslaptingo atšaukimo į Maskvą jo keista liga atrodė visai suprantama. Sovietų Sąjungoje garbingo aukštų pareigūnų atsistatydinimo, jeigu šie nesusidoroja su savo pareigomis, kaip tai įprasta demokratijos šalyse, nėra. Sovietų vadovai arba sėkmingai kyla aukštyn, arba be pėdsakų dingsta.

Gavęs įsakymą apie nušalinimą iš pareigų ir nežinodamas, kas toliau laukia, generolas turėjo dėl ko nerimauti.

Po kelių dienų lydimas Kuznecovo, generolas Šabalinas išvažiavo į Maskvą. Kai Vokietijos ekonomikos diktatorių mačiau paskutinį kartą, jis atrodė apgailėtinai ir labiau panėšėjo į žmogų, laukiantį susidorojimo, negu į didžiavaldį generolą, garbingai paliekantį savo užtarnautą postą. Tai buvo iš pasąmonės plaukiantis menkavertiškumo jausmas, visiška priklausomybė nuo kitų ir naujai sovietų vadovų klasei būdinga nuolatinė baimė dėl savo likimo.

Grįžęs į Maskvą generolas nusivilko savo uniformą ir gavo gana reikšmingą, VKP(b) srities komiteto sekretoriaus partinį postą kažkur Pavolgyje. Jo baimė nepasitvirtino. Nors SKA štabe jo administraciniai nuopelnai buvo nelabai aukštai vertinami ir kai kurie jo kolegos neslėpė, kad generolas kvailas, tačiau tiesiogiai jo kaltinti negalėjo. Svarbiausia – jis stengėsi ir buvo atsidavęs partijai. O dėl jo kvailumo?! Partiniam darbuotojui kvailumas ne yda.

Panaikinus Ekonomikos valdybą visi buvę skyriai tapo savarankiškomis valdybomis, pavaldžiomis vyriausiojo vado pavaduotojui ekonomikos reikalams. Vyriausiojo vado pavaduotoju buvo paskirtas siųstas iš Maskvos sovietų liaudies komisariato narys drg. Kovalis.

Dalis generolo Šabalino štabo darbuotojų liko Kovalio aparate, dalis dėl pertvarkymo perėjo dirbti į kitas valdybas. Šia proga galima pasakyti štai ką. Tie darbuotojai, kurie Ekonomikos valdyboje neturėjo specialaus išsilavinimo ir duomenų dirbti ekonomikoje apskritai, kaip blakės visa virtine sulindo į aparato „tankumynus“, tai yra į Kovalio asmeninį aparatą, kuriame iš esmės reikia kapstytis tik popieriuose, kur diplomą ir žinias atstoja partinis bilietas. Visa ši grupė siaubingai jaudinosi dėl vietos „aparate“, nes konkretaus darbo dirbti jie ir nemokėjo, ir nenorėjo. Šitų varžybų lyderiu buvo Vinogradovas. Jis buvo paskirtas asmeninės Kovalio kanceliarijos viršininku, gavo išvaizdų kabinetą ir valdišką mašiną. Vinogradovo lankytojai kažin ar žinojo, jog vos prieš kelis mėnesius asmeninės kanceliarijos viršininkas naktimis, suprakaitavęs ir aplipęs voratinkliais, kaip vagis landžiojo po tuščius Karlshorsto butus ieškodamas „trofėjų“.

Antrąją grupę sudarė tikro darbo specialistai, kuriuos „aparato“ aplinka varžė. Pasinaudoję pertvarkymu, jie perėjo dirbti į atitinkamas valdybas pagal savo profesiją. Grįžęs iš Maskvos su papulkininkio laipsniu Kuznecovas buvo perkeltas į SKA Federalinę Saksonijos žemę ir gavo SKA Kalnų pramonės skyriaus viršininko vietą Dresdene.

Man taip pat teko pereiti į naują vietą. Galėjau ramiai laukti kvietimo į Kadrų skyrių ir naujo paskyrimo. Tačiau man kėlė nerimą tai, kad pulkininkas Utkinas, pažiūrėjęs į mano asmens bylą, vėl siūlys dirbti Valstybės saugumo valdyboje arba kokioje nors grynai karinėje valdyboje. Antrą kartą atsisakyti šio garbingo siūlymo būtų rizikinga.

Prisiminiau generolo Bijazio žodžius: „Kad ir kur būtumėt, jūs visada priklausysite ypatingajam Generaliniam štabui." Pereinant į naują darbą šie žodžiai man kėlė nerimą. Dar visai neseniai didžiavausi man atsiveriančia karinio diplomato karjera. O šiandien vis labiau suprantu paprastus Valios Grinčuk žodžius: „Norisi tiesiog paprastai gyventi – kad gyventum..." – Matyt, kelias, kuriuo mes einame, yra nutolęs nuo gyvenimo, jeigu mums, seniems Stalino auklėtiniams, iš pasąmonės kyla toks jausmas.

Kažkur neaiškiai šmėstelėjo mintis – juk išvykau dirbti į Vokietiją, kad pagyčiau nuo mane kankinančių abejonių ir svyravimų. Juk į priešakinę pokario fronto liniją ėjau sąmoningai, kad į Maskvą grįžčiau visavertis komunistas. Ir štai dabar, po pusmečio, mėginu eiti į šoną. Dabar, kai turiu progą arba lipti karinės karjeros laiptais, arba grįžti prie inžinieriaus profesijos, jaučiu, kad...

Kad išvengčiau pokalbio su pulkininku Utkinu, nelaukdamas kvietimo į Kadrų skyrių, nusprendžiau kreiptis į Pramonės valdybos viršininką Aleksandrovą. Šis neblogai pažinojo mane iš darbo pas generolą Šabaliną. Peržiūrėjęs mano dokumentus, jis sutiko tarpininkauti SKA vadovybėje dėl mano perkėlimo į Pramonės valdybą.

„Jeigu tik į mano asmens bylą nepasižiūrės Tukinas", – pagalvojau.

Tačiau viskas baigėsi gerai. Šiuo metu pramonės specialistų reikėjo daugiau negu kariškių. Po kelių dienų gavau oficialų įsakymą apie mano paskyrimą dirbti Pramonės valdyboje vadovaujančiuoju inžinieriumi. Šios pareigos taip vadinamos todėl, kad asmuo vadovauja, tai yra kontroliuoja, tam tikrą pramonės šaką.

Taigi žengiau į šoną dar vieną žingsnį. Kur visa tai nuves?

3.

SKA Pramonės valdyba iš esmės atlieka Vokietijos sovietų zonos Pramonės ministerijos funkcijas. Į Pramonės valdybos pagrindines pareigas įeina reparacinių tiekimų garantija, dėl to Pramonės valdyba glaudžiai bendradarbiauja su SKA Reparacijų ir tiekimų valdyba, toliau eina tiekimų garantija į Sovietų okupacinės kariuomenės grupės sąskaitą ir galiausiai garantuoti gamybą tenkinant Vokietijos gyventojų poreikius. Pastaroji funkcija paprastai figūruoja popieriuose, kai reikia paleisti kokią nors įmonę. Kai įmonė pradeda dirbti, jos produkcija pervedama į reparacijų sąskaitą.

Netrukus po kapituliacijos SKA įsteigė keletą Vokietijos centrinių valdybų, atitinkančių įvairių SKA valdybų poreikius – Žemės ūkio valdybą, Pramonės valdybą ir t. t. Visos šios Vokietijos valdybos tilpo buvusiame Aviacijos ministerijos pastate ir buvo klusnūs SKA įrankiai. Vėliau šių Vokietijos valdybų pagrindu buvo sudarytos, vėlgi Karlshorsto įsakymu, Vokietijos ekonomikos komisija DWK, kurios uždavinys buvo planuoti Vokietijos ekonomiką pačių vokiečių rankomis, tačiau pagal SKA planus.

Tarpusavio santykius tarp SKA ir Centrinių Vokietijos valdybų – sovietų zonos marionetinių ministerijų – geriausiai galima iliustruoti tarpusavio santykių tarp SKA Pramonės valdybos ir Centrinės Vokietijos pramonės valdybos pavyzdžiu. Tai stambiausi abiejų pusių atstovai. Pusių pareigos paskirstytos visai paprastai: pirmoji – įsako ir kontroliuoja, antroji – nuolankiai vykdo ir klausosi barimų. Centrinei Vokietijos valdybai vadovauja sumautas tipas su tokia pat sumauta pavarde – Skržepšinskis. Niekas nežino, už kokius nuopelnus SKA jį paskyrė į šias gana atsakingas pareigas. Mūsų instrukcijas jis vykdo kruopščiai. O tai svarbiausia.

SKA Pramonės valdybos viršininkas Aleksandrovas – labai apgaulingos išvaizdos. Vidutinio ūgio, išpurtusiu ir bereikšmiu veidu, visada kalba monotonišku ir beaistriu balsu. Nepaisant šios neišraiškingos išorinės skraistės, jis turi didelės darbo pramonėje patirties ir bendradarbiai jį gerbia. Prieš paskyrimą Vokietijoje jis buvo SSRS vidutinių mašinų gamybos ministro pavaduotojas. Labai sunku dalyvauti konferencijose Aleksandrovo kabinete. Viena valdybos viršininko akis žvelgia į langą, kita – į lubas. Kai jis kalba, visiškai neįmanoma suprasti, kur žiūri ir į ką kreipiasi.

Valdybos viršininko pavaduotojas Smirnovas – lieso, blyškaus veido žmogus, plonomis bespalvėmis lūpomis ir dygiomis akimis. Jis kažkuo primena būdingą VRM tardytojo tipą, o tai, beje, visai atitinka jo pareigas. Nors jis niekam blogo nepadarė, dauguma bendradarbių jo vengia ir linkę turėti reikalų su Aleksandrovu.

Prie valdybos dar yra Kontrolės tarybos Pramonės komitetas, skirtas koordinuoti Pramonės valdybos ir Kontrolės tarybos Pramonės direktorato darbą. Pramonės komitetui vadovauja Kozlovas – niūrus ir itin uždaras žmogus.

Pramonės valdybos vidaus atmosfera labai skiriasi nuo Politinio patarėjo valdybos, Politinės valdybos arba tik karinių valdybų aplinkos. Nors didžioji Pramonės valdybos darbuotojų dalis dėvi karinę uniformą, visi jie anksčiau buvo inžinieriai ar technikai ir jais jaučiasi dabar. Čia iš žmogaus pirmiausia reikalaujama būti specialistu. Tuo tarpu kitose valdybose svarbiausia yra partinis bilietas ir visi su tuo susiję padariniai.

Devyniasdešimt penki procentai Pramonės valdybos inžinierių yra partijos nariai. Tačiau tai jiems netrukdo vertinti aplinkinio pasaulio dalykus labiau ar mažiau

savarankiškai ir kritiškai. Jeigu jie ir ne visada išsako savo mintis, tai, šiaip ar taip, jaučia ir galvoja kitaip negu grynieji partiečiai. Čia ryškus skirtumas tarp dviejų sąvokų – techninės sovietų inteligentijos ir partinės inteligentijos. Pirmieji, būdami sovietų epochos žmonės, toli gražu ne visada nuoširdžiai pritaria partijos linijai. Daugelis jų – tai priverstiniai keleiviai. Juk būti inžinieriumi ir kartu likti nepartiniu – derinys ypač pavojingas ir ilgesnį laiką praktiškai neįmanomas. Antrieji, vadinsime juos partine inteligentija, be partinio bilieto ir siauro partinio specializuoto išsilavinimo, daugiau nieko neturi. Norom nenorom jie turi būti ištikimi bilietui ir partijai, kuriai jie skolingi dėl savo padėties.

Vienas iš pirmųjų renginių, kuriame man teko dalyvauti Pramonės valdyboje, buvo taikaus pramonės potencialo Vokietijos sovietų zonoje įvedimas. Kad būtų galima šį renginį suprasti, reikia įsivaizduoti sovietų zonos pokario pramonės būklę. Trumpai ją galima nusakyti šitaip.

Vos persiritus fronto linijai įvyko pirmasis stichinis demontavimas. Kelis mėnesius demontuotojai karštligiškai dirbo visoje sovietų zonoje su šūkiu: „Viską ant ratų!“ Jie vadovavosi vieninteliu principu – pakrauti kuo didesnį svorį nesvarbu, ar bus šis objektas Sovietų Sąjungoje naudingas, ar nebus. Jokių planų ar limitų nebuvo. Vienintelė nežymi salelė buvo tik armijos grupės sekvestras. Kai tam tikra įmonė gamino būtiną armijai produkciją, tai šiai įmonei buvo skiriamas sekvestras – karininkas su ginkluotais kareiviais, kurie į įmonę neįleisdavo demontuotojų. Armijos grupės sekvestras buvo negausus, nes jis saugojo tik lengvosios pramonės įmones.

Kai demontuotojai sovietų zonos pramonę apdorojo veržlių raktu, jos likučiai perėjo į SKA dispoziciją. Pirmoji SKA priemonė buvo įsteigti Karinio potencialo likvidavimo komitetą, kuris atliko savo darbą labai greitai. Šiam komitetui reikėjo paprasčiausiai sugriauti karinę pramonę. Pionieriai su žeme lygino gamyklų pastatus, kurių įrengimus prieš tai buvo išardžiusios demontuotojų brigados.

Kadangi visa Vokietijos pramonė dar gerokai iki karo persitvarkė rengdamasi karui, nubrėžti tikslią ribą tarp taikios ir karinės pramonės kartais, pavyzdžiui, chemijos pramonės atveju, buvo labai sunku. Nuo Karinės pramonės likvidavimo komiteto veiklos nukentėjo dalis, jeigu ir ne visai taikios, tai bet kuriuo atveju pagrindinės pramonės. Tai maždaug tas pats, kas pakirsti medžiui šaknis.

Kadangi dalis demontuotojų ir sprogdintojų darbo net SKA Pramonės valdybai yra valstybinė paslaptis, o likusi dalis neturi sisteminės ataskaitos, tai bendra sovietų zonos pramonės būklė labai paini tiek Aleksandrovui, tiek ir vadovaujamiems pramonės šakų inžinieriams. Be to, dar reikia priskaičiuoti daug objektų, ant kurių uždėjo savo letenas VRM ir kurie nepažymėti jokiose ataskaitose. Jiems priklauso šios įmonės, kuriomis ypač suinteresuota Maskva ir su jais ji tvarkosi be SKA pagalbos. Vienas šių objektų yra bandymų stotys ir bandomieji Fau-2 stendai Penemiundėje.

Po pirmojo demontavimo ir karinės pramonės griūties SKA pradėjo eiti savo pagrindines pareigas ekonominiame pokario Vokietijos fronte – reparacijų poėmiui. Be to, reikia nepamiršti, kad demontavimas vienokia ar kitokia forma vyko kaip ir anksčiau. Maskva jau kokį dešimtą kartą keitė terminus.

Žinant, jog yra SKA reparacijų valdyba, kuri darbuotojų skaičiumi yra didžiausia Vyriausiojo štabo valdyba, atrodo keista, kad Pramonės valdyba iš tikrųjų daro tą patį – sprendžia reparacijų klausimą. Vagių žargonu, Pramonės valdybą galima apibūdinti kaip „nukreipimo" darbą.

Čia tenka susidurti su sąvoka: reparacija iš veikiančios gamybos. Ši formuluotė tapo pažaidos akmeniu, į kurį, galbūt tik formaliai, sudužo visos po to buvusios valstybių nugalėtojų užsienio reikalų ministrų konferencijos. Reparacija iš veikiančios gamybos – tai tikros, neužmaskuotos reparacijos, kurias galima kontroliuoti. Sovietų zonos gamyklų direktoriai gerai pažįsta reparacinių paskyrų ir užsakymų blankus su žalia juosta skersai lapo. Originalas saugomas SKA, viena kopija siunčiama į įmonę atlikti reparacinio užsakymo, antra siunčiama burmistrui.

Kadangi mums, SKA inžinieriams, nuolat tenka turėti reikalą su reparacijų skaičiais, dažnai kyla itin akademinis klausimas: ar įeina į reparacinę 10 milijardų sumą, į kurią mes pretenduojame, demontuotų ir išgabentų į SSRS įrengimų kaina? Vokiečiams šis mums tik akademinis klausimas turėtų rūpėti šiek tiek labiau.

Pramonės valdybos slaptosios dalies stalčiuje saugomas ypač slaptas dokumentas – visos sovietų zonoje demontuotos pramonės įrangos sąvadas. Šiame sąraše, savo apimtimi primenančiame Mejerio leksikoną, yra šios grafos: „objektai", tai yra demontuota įmonė, „demontuotų įrengimų skaičius", „išvežtas tonažas", „išvežta adresu..." Tai viskas. Demontuotojai išardytos įrangos kainą palieka skaičiuoti demontuotų objektų buhalteriams. Kada nors kokiose nors tarptautinėse konferencijose šie skaičiai galbūt ir bus paskelbti, bet šiandien į reparacijų balansą jie neįtraukti.

Toks pat akademinis klausimas yra vokiečių turto, konfiskuoto sovietų valdžios Austrijoje apskaita. Austrijoje sovietų valdžia konfiskavo žymią pramonės dalį dėl to, kad šios įmonės yra Vokietijos nuosavybė. Nusprendus, kad ginčytinas turtas iš tikrųjų yra vokiečių, nevalingai kyla klausimas, pagal kurį straipsnį jis bus užpajamuotas. Kartą konferencijoje pas SKA vyriausiojo vado pavaduotoją ekonomikos klausimais Kovalį vienas SKA Reparacijų valdybos vadovaujantis darbuotojas apie šį dalyką teiravosi. Kovalis tik nusišypsojo ir atsakė: „Kol kas nežinau, kad šie skaičiai būtų įtraukti į Vokietijos reparacijų aktyvą." Kovalis – gana autoritetinga asmenybė.

Sovietų okupacinės armijos grupės SOAG tiekimų sąskaita į reparacija neįeina. Pagal Potsdamo sutartį okupacinę kariuomenę išlaiko okupuota šalis, tai yra Vokietija. Tai, kaip sakoma, smulkios išlaidos.

Potsdamo sutartis įpareigojo sąjungininkų kontrolės organus Vokietijoje, tai yra Jungtinę kontrolės tarybą, nustatyti taikaus Vokietijos pramonės potencialo limitą, kuris, viena vertus, neleistų Vokietijai iš naujo apsiginkluoti, kita vertus, užtikrintų vokiečių tautai vidutinišką Europos gyvenimo standartą.

Kadangi artėjo sąjungininkų užsienio reikalų ministrų Paryžiaus konferencija, kurioje svarbiausias buvo Vokietijos klausimas, Kontrolės taryba ir keturių valstybių karinės valdybos Berlyne sprendė taikaus potencialo problemą. Dėl to SKA Pramonės valdybos viršininko kabinete buvo sukviesta visų vadovaujančiųjų inžinierių pagal pramonės šakas konferencija.

„Artimiausiu metu Kontrolės taryboje visų keturių pusių projektų pagrindu bus nustatyti konkretūs taikaus Vokietijos pramonės potencialo limitai, – pradėjo savo informaciją Aleksandrovas. – Vyriausiasis vadas nurodė mums pateikti savo samprotavimus ir jam reikalingą Kontrolės taryboje patvirtinti sovietų zonos taikaus pramonės potencialo projektą. Vyriausiasis vadas teigė, kad kartu šis projektas bus įteiktas ir draugui Molotovui."

Aleksandrovas ilgokai patylėjo, kad pabrėžtų ypatingą šių žodžių reikšmę. Toliau jis murmėdamas pateikė nedidelę prakalbą apie vadų išmintį ir apie didžiulį pasitikėjimą, kurį jie rodo mums, skirdami šį atsakingą darbą. Galima buvo manyti, kad mums, keliems Aleksandrovo kabineto inžinieriams, iš tikrųjų patikėtas Vokietijos likimas.

Iš pirmo žvilgsnio užduotis buvo įdomi ir rimta. Kitaip sakant, nustatydami pramonės potencialą, mes nubrėžiame Vokietijos gyvenimo ribas. Vargu ar yra pasaulyje kita šalis, kurios visas gyvenimas priklauso nuo jos pramonės. Pramonės potencialas – tai Vokietijos gyvenimo standarto ekvivalentas, tai duona ant kiekvieno vokiečio stalo.

– Kokie yra metodiniai nurodymai? – paklausė vienas dalyvis.

– Reikia remtis 1933 metų sąlygom, – atsakė Aleksandrovas. – Paskaičiuoti tų metų Vokietijos vidaus vartojimo rinką vidutiniškai vienam gyventojui arba ekvivalento skaičiais. Pagal šiuos duomenis ir sovietų zonos gyventojų skaičių mes gausime sovietų zonos taikų pramonės potencialą.

Aleksandrovas primena tik vidaus rinką. Mes, inžinieriai, puikiai žinome, kad Vokietijos vidaus rinkos poreikiai, palyginti su užsienio rinka, yra labai nežymūs. Išmesti iš apskaitos eksportą – vadinasi, dirbtinai keliskart mažinti pramonės gamybos apimtį, net palyginti su ketvirto dešimtmečio pradžia.

– Kaip atsižvelgti į pramoninės gamybos dalį, anksčiau gaminusią eksportui? – pateikė mus visus dominantį klausimą inžinierius Voroninas.

– Pagal mūsų apskaičiavimus eksportas nepriklauso, – monotonišku balsu atsakė Aleksandrovas. – Okupacijos laikotarpiu eksporto kvotą sudarys reparacijos. Jeigu okupacinis režimas būtų pakeistas, tiesioginių reparacijų vietą užims kas nors kita.

Aleksandrovas labai apgalvotai renkasi žodžius. Jis nesako „okupacijos pabaiga“, o tik „okupacinio režimo pakeitimas“. Pirmieji žingsniai į „ką nors kita“ vietoje tiesioginių reparacijų buvo žengti daug anksčiau negu paties okupacinio režimo pokyčiai. Tai buvo sovietų akcininkų bendrijos, įsteigtos po pusmečio.

– Kas atsitiks esantiems pramonės objektams, kurie peržengs limito ribas? – paklausė kitas konferencijos dalyvis. Tačiau tikriausiai prisiminęs demontuotojus jis pasitaisė: – Beje, po demontavimo darbų tai vargiai įmanoma. Bet ko galima laukti priešingu atveju: jeigu šiandien esanti gamyba nukris žemiau būsimo pramonės potencialo limito?

– Šis atvejis mums sudėtingas. Kur atsiras poreikis reparacijoms, ten mes gamybą plėsime, – atsakė Aleksandrovas. – O šiaip – mūsų reikalas pateikti limito skaičius. Visa ši procedūra mus domina tik dėl to, kad Kontrolės tarybai reikia skaičių.

Aleksandrovas mėgina įveikti savo flegmą ir akcentuoja žodį „skaičiai“. Svarbiausias veiksnys sovietų zonos pramoninės gamybos klausimuose – garantuoti reparacijas. Nustatyti kokį nors probleminį būsimos Vokietijos taikų potencialą mums yra tik mandagumo gestas Potsdamo sutarties atžvilgiu.

Taikaus pramonės potencialo projektas sudaromas labai paprastai, beveik pagal Aleksandrovo instrukcijas. Pagrindu ėmėme 1930 metų visos Vokietijos vidaus rinkos vartojimą. 1930 metų Vokietijoje buvo apie 70 milijonų gyventojų. Kadangi sovietų zonoje gyveno apytikriai 20 milijonų, tai ieškomas taikus potencialas pagal šakas ir nomenklatūras, atrodo, galėjo būti lengvai apskaičiuotas pagal paprastą lygį.

Taip buvo teoriškai. Praktikoje visa tai, žinoma, pasirodė sudėtingiau ir pirmiausia dėl Vokietijos dalijimo į zonas. Pavyzdžiui, didžioji Vokietijos elektrotechnikos pramonės dalis buvo sovietų zonoje. Čia esanti pramonės apimtis daugeliu atvejų atrodė aukščiau projektuojamo potencialo. Užtat daugelyje metalurgijos pramonės šakų vaizdas atrodė visiškai priešingas. Kiekvienam vadovaujančiam inžinieriui buvo visai aišku, kad pagal problemiškus taikaus potencialo skaičius niekas sovietų zonos pramoninės gamybos apimties nei didins, nei mažins. Be to, esama kitų, daug svaresnių veiksnių. Vienintelė normali išeitis būtų matyti Vokietiją kaip visumą. Tačiau Molotovas šiuo reikalu mūsų patarimų neprašė. Taikaus potencialo projektas buvo sudarytas ir atiduotas institucijoms, teikiančioms jį Kontrolės tarybai. Mes, inžinieriai, dalyvavę jį sudarant, tikriausiai buvome pirmieji, kurie iš anksto suvokė jo nerealumą ir tai, kad jo neįmanoma įgyvendinti.

Šis projektas buvo ilgai svarstomas ir dešimtis kartų taisomas Kontrolės tarybos posėdžiuose. Kaip ir reikėjo laukti, pirma prielaida nustatyti potencialui buvo Vokietijos vienybė. Tarpinis problemos sprendimas galėjo būti laisva ir neribota prekyba tarp zonų. Tačiau laisvus prekių mainus tarp zonų sunku derinti su reparacijų poėmiu iš veikiančios gamybos. Be to, kyla pavojus, kad dalis reparacijų nuplauks į šalį.

1946 metų balandį kelyje į Paryžiaus konferenciją SSRS užsienio reikalų ministras Molotovas sustojo Berlyne, tarp kitų reikalų aptarinėjo ir taikaus potencialo projektą, vežėsi jį į Paryžių kaip Sovietų Sąjungos noro įvesti Vokietijoje normalų režimą įrodymą. Paryžiuje jis karštai įrodinėjo taikaus potencialo ir reparacijų iš veikiančios gamybos būtinumą. Ne specialistui nelengva susigaudyti šiose dviejose atitrūkusiose sąvokose ir tai, kad šie du dalykai vienas kitą neigia. Molotovo išpuoliai Paryžiaus konferencijoje buvo ne kas kita, kaip propagandinis manevras, skirtas išoriniam įspūdžiui.

Mulkindama žmones abstrakčiais samprotavimais apie taikų potencialą, SKA kartu vykdo Vokietijoje kai kurias daug gyvenimiškesnes tolimo taikymo priemones. Pavyzdžiu yra pramonės socializacija* arba vieningosios socialistų partijos kūrimas.

Pramonės valdyboje man dažnai tenka turėti reikalą su maršalo Žukovo įsakymu Nr. 124. Su šiuo įsakymu susidurdavau ir anksčiau dirbdamas pas generolą Šabaliną. Iš maršalo Žukovo kanceliarijos kasdien plūsta gausybė prašymų, juose vokiečiai prašo peržiūrėti SKA uždėtą turto sekvestrą.

Įsakymas Nr. 124, išleistas tuoj po kapituliacijos, nurodo konfiskuoti ir perduoti vokiečių savivaldybėms nekilnojamąjį turtą, priklausiusį buvusiems nacionalsocialistų partijos nariams ir spekuliantams, įsigijusiems kapitalą hitlerinio režimo metais ir per karą. Ekonomikos valdybą dažniausiai šių bylų nenagrinėjo, prašymuose rašydavo „išnagrinėti vietoje remiantis įsakymu Nr. 124“ ir siųsdavo juos komendantūroms, kurių teritorijoje buvo ginčijamas objektas. Pastaba „išnagrinėti vietoje remiantis įsakymu Nr. 124“ iš esmės reiškė „atmesti“. Tuo metu negalėjau užsiimti šiuo klausimu nuodugniau, o buvusių nacistų turto sekvestras atrodė visai natūrali priemonė.

Dabar Pramonės valdyboje man tenka iš arti matyti įmones, sekvestruotas remiantis įsakymu Nr. 124. Šis įsakymas apima daugiausia tokias įmones, kuriomis SKA nesuinteresuota tiesiogiai, tai yra kurių negalima išardyti ir atkurti – smulkūs fabrikai, malūnai, remonto dirbtuvės, aptarnavimo arba kooperuotos įmonės.

SKA požiūriu sovietų zonos pramonę galima skirstyti į dvi kategorijas – naudingą ir nenaudingą. Pirmoji kategorija – tai pagrindinės pramonės įmonės, kurias SKA kontroliuoja į jas atsiųstais specialiais įgaliotiniais. Jie beveik visada vadinami skirtingai: karininkas sekvestras, demontavimo įgaliotinis, likę gamykloje po demontavimo SKA kontrolieriai, reparacijų įgaliotiniai, sovietų konstruktorių ir mokslo tyrimo biurai gamyklose. Šiaip ar taip, visose pagrindinėse įmonėse yra SKA žmonių, stebinčių, kad įmonės dirbtų pagal SKA planą. Šiais atvejais SKA nesidomi painia juridinės nuosavybės teisės mechanika, ar tai būtų GmbH, ar KG arba kitokia

* Autorius terminu „socializacija“ vadina gamybos priemonių suvisuomeninimą – *vertėjo past.*

kapitalistinė sąvoka. Šis klausimas šiek tiek vėliau buvo išspręstas sovietų akcininkų bendrijos SAB forma.

Antroji sovietų zonos pramonės kategorija, kuria SKA nesuinteresuota tiesiogiai, liko be priežiūros. Skirti savo atstovą smulkioje įmonėje SKA nemato prasmės, palikti jas be priežiūros mums irgi neįprasta. Kaip tik tada ir buvo nuspręsta naudoti „nenaudingą" pramonę kiek įmanoma veiksmingiau. Įsakymą Nr. 124, kuriame kalbama tik apie nacistų turtą, iš tikrųjų pritaikė visai „nenaudingos" pramonės grupei. Šios įmonės nusavinamos arba tiesiog konfiskuojamos ir perduodamos vietos savivaldybėms, suteikiant joms „Landeseigene Betriebe" etiketę. Viskas daroma su derama šiuo atveju pompa, naujos valdžios atstovai išdidžiai pareiškia, kad pagaliau įmonės tapo „vokiečių liaudies nuosavybe".

Iš esmės tai smulkiosios pramonės socializacija. SKA manevras atliekamas dvejopu sumetimu. Pirma, būtina išmušti iš po kojų ekonominį pagrindą antrajai savarankiškai vokiečių visuomenės grupei: verslininkams pramonininkams. Žemės ūkyje ši operacija jau atlikta žemės reforma. Antra, šiais veiksmais sudaroma naujo režimo pažangos regimybė, sukuriamas laikinas politinis kapitalas mums ir mūsų marionetėms.

SKA nieko nepraranda. Naujo planinio ūkio sąlygomis visa „nenaudingos" pramonės dalis pasmerkta žūti, be kreditų ir dotacijų ji negali gyvuoti. Todėl visai tikslinga nepelningą objektą atiduoti „į vokiečių liaudies rankas".

Ilgainiui „Landeseigene Betriebe" beveik visada po kooperacijos kaip gretutinės įmonės atliko įmonių, dirbančių reparacijoms, užsakymus. Nors „Landeseigene" pačios ir negaudavo reparacinių užsakymų, jos vis tiek dirbo reparacijoms. Tai ir reikėjo įrodyti.

Taip prasidėjusi socializacija po kurio laiko išplito ir į kitas „privataus kapitalistinio sektoriaus" sritis. Viena vertus, SKA vis labiau ir labiau ima į nagą vokiečių „savivaldybes", kita vertus, šioms „savivaldybėms" perduoda iki tol buvusius santykiškai nepriklausomus Vokietijos visuomeninio ir ekonominio gyvenimo sektorius. Nuo dėmenų vietos suma nesikeičia.

Vienas išradingiausių žingsnių, kurį kovodama dėl politinio viešpatavimo Vokietijoje padarė SKA Politinė valdyba, yra Vokietijos vieningosios socialistų partijos (VVSP) įsteigimas.

Iš pat pradžių po kapituliacijos SKA visokeriopai siekė kiek galima stiprinti Vokietijos komunistų partiją (VKP) ir jos autoritetą vokiečių tautoje. Tam naudojo praktikoje išbandytą būdą: VKP nariams teikė įvairias privilegijas, o tuo pačiu spaudė žmones, nenorinčius stoti į VKP. Sena kaip pasaulis arba bent kaip Sovietų Sąjunga saldainio ir botago politika.

Kurį laiką tai veikė, tačiau vėliau VKP augimas staigiai sumažėjo, o netrukus ir visai sustojo. Dar labiau negu VKP kiekybė krito kompartijos autoritetas pačioje vokiečių

tautoje. Visiems buvo aišku, kad VKP – tai partija, besiremianti okupantų durtuvais. Net žmonės, domėjęsi marksistinėmis idėjomis, po akistatos su stalinizmo praktika gerokai nusivylė savo paieškomis. Todėl šis natūralus vokiečių tautos posūkis į kairę po hitlerinės totalitarinės diktatūros žlugimo pasireiškė ne kompartijos, o Vokietijos socialdemokratų partijos (SDP) augimu. Tačiau SDP, nepaisant jos kairuoliškumo, pasirodė nelabai sukalbama ir šaltai reagavo į atkaklius SKA meilikavimus.

Pereinamojo laikotarpio ypatumai kartu su nesivaržančiomis ekonominio pobūdžio priemonėmis reikalauja laikytis kai kurių išorinių demokratijos formalumų. Vienas šių formalumų yra rinkimai į vokiečių valdžios atstovaujamus organus. Vakarų sąjungininkų atstovai ne kartą siūlė sąjunginei Berlyno komendantūrai aptarti visuotinių rinkimų Berlyne klausimą. SKA ilgą laiką tylėjo ir visaip delsė šį klausimą spręsti. Karlshorstas visai nepasitikėjo rinkimų rezultatais ir tuo, kad VKP gaus SKA norimą balsų daugumą.

SKA Politinėje valdyboje ne kartą vyko konferencijos dalyvaujant VKP vadovams su Vilhelmu Piku priešaky. Politinė valdyba reikalavo bet kuriomis priemonėmis stiprinti VKP įtaką. Pikas tik bejėgiškai gūžčiojo pečiais. Kaip tik tada po konsultacijų su politiniu patarėju ir buvo iškeltas klausimas apie galimybę VKP susivienyti su socialdemokratais. VKP tai reikštų ir didelį narių, ir balsų augimą. SKA SDP vertino kaip gausią, tačiau minkštakūnę ir bejėgę politinę formą. Jeigu negausi, tačiau energinga ir su priemonėmis nesiskaitanti, okupacinės valdžios palaikoma VKP galėtų SDP praryti ir suvirškinti, tai bent išorinė sėkmė būtų garantuota. Taip samprotavo politiniai Karlshorsto didmeistriai. Koalicinei partijai buvo nuspręsta duoti tarpinę iškabą – Vokietijos vieningoji socialistų partija.

Pasakyta, padaryta. Už VKP ir SDP susivienijimą buvo vedama triukšminga politinė kampanija. Šiame orkestre nedarniai nuskambėjo ryžtingas, SKA nepasiekiamas SDP centrinės vadovybės balsas: SDP vadovybė koalicijos atsisako, nepripažįsta susivienijimo arba tiksliau įtraukti savo narius į VVSP, kurios krikštatėvis yra SKA.

Atsakydama į tai, SKA iškapstė kelis renegatus, kurie rytų zonos SDP vardu išreiškė norą jungtis į socialistinę koaliciją su VKP. Formaliai SDP suskilo į dvi dalis – rytų ir vakarų. Netrukus rytų zonos gyventojai pamatė ant tvorų plakatus su broliškais VKP-SDP pasisveikinimais. Sovietų karininkai šia proga juokavo: „Rankas mes jums kratome, o kojas jūs patys pakratysite."

Kaip Karlshorstas neįžvelgė politinio vokiečių brandumo, išryškėjo per 1946 metų spalio mėnesio rinkimus Berlyne

Naujagimis politinis bastardas, į kurį SKA dėjo tiek vilčių, tarp keturių partijų, dalyvavusių rinkimuose, užėmė priešpaskutinę vietą.

Nepaisant skandalingo pralaimėjimo Berlyne, kuriame buvo galima laukti laisvo vokiečių valios reiškimo, sovietų zonos provincijoje VVSP visais teisėtais

ir neteisėtais būdais atėjo į valdžią. Okupacinis režimas turi užtektinai priemonių veikti mases.

Mane, sovietų karininką, pirmiausia visi šie dalykai domina naudos savos šalies ir žmonių požiūriu. Išvadas daryti dar anksti.

4.

Pramonės valdybos pastatas įsikūręs už Karlshorsto saugomos teritorijos. Kenksmingas aplinkos poveikis akivaizdus – priešais valdybą stovi vokiečių laikraščių kioskas ir daugelis darbuotojų, eidami į darbą, ten perka vokiškus laikraščius ir žurnalus. Šiaip sau – mokytis vokiečių kalbos.

Tris kartus per savaitę valdyboje vyksta privalomos vokiečių kalbos pamokos. Šiandien dėl kažkokių priežasčių pamokų nėra ir atsirado netikėtas laisvo laiko tarpas.

Sėdžiu savo kabinete ir tvarkau popierius. Atsitiktinai durys į gretimą kambarį atidarytos ir matau, kaip įėjęs į kambarį kapitonas Bagdasarjanas sviedžia ant stalo šūsnį laikraščių ir taria: „Na, pažiūrėsime, kokios čia naujos sensacijos.“ Jo žodžiai skirti „Kurjeriui“ ir „Telegrafui“ – leidžiamiems Berlyno prancūzų ir anglų sektoriuose. Tvarkingai uždėjęs ant pakabos milinę ir pakabinęs ant vinies anapus stalo, – tai jau tikras europietiškas įprotis, – jis ima skaityti.

Kapitonas sėdi prie stalo palinkęs priekin, nunarinęs galvą. Iš šalies gali pamanyti, kad jis nagrinėja sudėtingus tarnybinius dokumentus, reikalaujančius dėmesio ir susikaupimo. Pirmiausia jis atverčia margą „Iliustrirte der Rundšau“ viršelį. Tai savaitinis žurnalas, laikraščio „Tegliche Rundšau“ priedas. Ir laikraštis, ir žurnalas yra SKA oficiozas vokiečių kalba, leidžiamas vadovaujant vyriausiajam redaktoriui pulkininkui Kirsanovui.

– Taip, taip. Vokiečiai traktoriais aria. Puiku – tegul aria, valgysime mes, – kapitonas verčia puslapį. – Aha, štai ir pas mus aria, – jis dar labiau linksta prie žurnalo, kad įžiūrėtų detales. – Traktorininką, matyt, aprengė, kai fotografavo vietinei spaudai – varganai traktorininkas atrodo. Kirsanovui reiškiu pastabą!

Kartu su Bagdasarjanu prie kito stalo sėdi leitenantas Kompanijecas. Jis atsivertė vokiečių kalbos vadovėlį ir be garso judina lūpas, kartodamas vokiečių linksniuotes.

Kapitonas įsismagina ir tęsia postringavimą:

– O štai ir tortai. Ak, kokie skanūs, puikūs, saldūs ir ar-r-romatingi... Šį kartą paties prezidento Ruzvelto sūnų vaišina. Gerą turėjo tėvą, tik idealistą. Tortai tiesiai konvejeriu čiuožia – tik išsižiok. Jūs ten automobilius konvejeriais gaminate, o mes – tortus. Kieno gyvenimas saldesnis?! Na, amerikonai, pavydėkite! Šaunuolis Kirsanovas! Gerą paveiksliuką prastūmė!

Kapitonas apžiūrinėja Maskvos konditerijos fabriko „Krasnyj Oktiabrj“ cechų nuotraukas, įamžinusias vaizdus, kai ten lankėsi prezidento Ruzvelto sūnus. Mes visi žinome, kad šio fabriko produkcija daugiausia skirta eksportui ir „Liuks“ parduotuvėms.

– O kam nusibos šokoladą valgyti – tas dėl įvairovės gali ir duonelės paragauti, – vartydamas žurnalą filosofo tonu tęsia Bagdasarjanas. – O kokia gausybė duonos – tiesiai iš nuotraukos į burną lenda.

Esteto išvaizda kapitonas atsilošia ir dar kartą gėrisi paveiksliuku. Netikėtai jis staigiai linksta pirmyn ir šaukia:

– A-a-aha! Duonyte tu mano brangioji. Tavo šonai įkritę. Kas iš vokiečių nelaisvėje buvo, tas šią duonytę iš karto pažins. Argi galima tokį paveiksliuką vokiečiams rodyti.

Aš pakylu nuo savo stalo, einu į gretimą kambarį ir pusbalsiu patariu Bagdasarjanui kalbėti ne taip garsiai. Pasilenkęs kartu su juo žiūriu į nuotrauką, kurioje vaizduojamas vienos Kijevo kepyklos cechas. Priekiniame plane rodomas visas kalnas ką tik iškeptos duonos. Kepaliukai iš tikrųjų pažįstami – įdubusiais šonais. Vadinasi, viduje šlapia lipni tešla. Kai fronte kareiviams duodavo šios duonos džiūvėsių, tai jų net buože nepavykdavo sulaužyti. Pagaliau kapitonas Bagdasarjanas rado, ko ieškojo. Jeigu ką nors ir galima klaidinti eksporto propaganda, tai tik ne sovietus. Stalino virtuvę mes ypač gerai užuodžiame.

– O štai puikūs automobiliai, – stebėdamas tęsia kapitonas, – ištaigingas limuzinas ZIS. Pradėta serijinė gamyba Maskvos Stalino mašinų gamykloje, – skaito jis užrašą po nuotrauka.

– Kai grįšiu namo – būtinai pirksiu ZIS. Tik šiek tiek pinigų reikės susitaupyti. Kiek ji kainuos? – jis ima logaritminę liniuotę. – Senasis ZIS kainavo 29 000. Naujasis, sako, kainuoja 50 000. Jeigu mudu abu su žmona dirbsime ir taupysime, tai po šimtą rublių per mėnesį atidėti galima. Per metus susidarys 1 200. Per dešimt metų – 12 000. Susidaro keturiasdešimt metų su trupučiu.

– Čia, atrodo, viskas gerai, – kapitonas dar kartą žiūrį į nuotrauką. – Tik va darbininko fizionomija niūri. Nesusiprato fotografas kokio velniūkščio pirštais parodyti, būtų nusijuokęs. O šiaip labai jauku. Kaip čia jie cecho neišklojo kilimais.

– O žinai – su kilimais iš tikrųjų galima fokusus rodyti, – prabyla Kompanijecas. – Turėjau vieną pažįstamą, Stalino karo akademijos klausytoją. Taigi pas juos kartą atsibeldė kažkokia užsienio delegacija, lyg iš Persijos, lyg iš Turkijos. Nusprendė azijiečiams pasirodyti. Šie įeina – o koridoriuose vieni kilimai. Kaip hareme. Kur tik koją kelia – visur kilimai. Kol jie eina, už jų šiuos kilimėlius susuka – ir aplinkiniais laiptais aukštyn. Kol jie pirmą aukštą baigia – tie patys kilimai klojami antrame aukšte.

Bagdasarjanas ima naują „Tegliche Rundšau“ numerį ir nerūpestingai sklaido. Iš visko matyti, kad jis nesitiki rasti ko nors įdomaus.

– Nieko naujo, – pastebi jis. – Pusė perrašyta iš „Pravdos“, o autorių pavardės vokiškos.

Tuo metu durys į kambarį prasiveria ir plyšyje pasirodo mūsų vairuotojo Vasilijaus Ivanovičiaus galva. Pamatęs, kad atmosfera kambaryje nepavojinga, jis be baimės pasirodo ant slenksčio.

– Guten morgen! – sveikina jis karininkus. Tada viršenybės tvarka eina prie kiekvieno ir duoda ranką: – Sveiki gyvi, drauge kapitone! Sveiki gyvi, drauge leitenante! Mano šeimininko dar nėra, tai aš pas jus užsukau sušilti. Ar priimsite?

Dar neseniai Vasilijus Ivanovičius buvo kareivis. Dabar jis demobilizuotas ir liko SKA dirbti vairuotoju. Naudodamasis civilio pranašumais jis niekada nepraleidžia progos sveikindamasis karininkams paduoti rankos, kukliai pasėdėti kamputyje ir pagarbiai įterpti žodį kitą į pokalbį. Po penkerių kareiviško jungo metų, kai visas bendravimas su karininkais buvo tik pagarbos atidavimas, ši paprasto žmogiško artumo galimybė teikia jam didelį pasitenkinimą. Vasilijus Ivanovičius atsargiai sėdasi ant kėdės krašto prie durų.

Kapitonas Bagdasarjanas toliau sklaido laikraščius. Svetimas žmogus verčia jį atsisakyti savo mėgstamo užsiėmimo – ieškoti pulkininko Kirsanovo darbe didesnių ar mažesnių klaidų. Jam tai toks pat sportas, kaip kitiems spręsti rebusus ir kryžiažodžius. Mums, sovietų karininkams Vokietijoje, „Iliustrirte Rundšau“ atlieka paties linksmiausio pramoginio humoristinio žurnalo vaidmenį. Čia galima pasijuokti ir kartu šį tą perskaityti tarp eilučių, ko nerasi sovietų laikraščiuose. Įsiveržus Vasilijui Ivanovičiui, tenka plokštelę pakeisti.

– O! Net Trockį prisiminė, – sako kapitonas leitenantui Kompanijecui. – Žiū, Semionai Borisovičiau. Kas ši, atvirai kalbant, nesibaigianti revoliucija?

– Ai, kažkokie ten taktiniai nesutarimai, – nenoriai atsako leitenantas. Jis gilinasi į vokiečių kalbos vadovėlį ir stengiasi į nieką nekreipti dėmesio.

– Na, taip – taktiniai nesutarimai, – atsako už jį Vasilijus Ivanovičius. – Vienas siūlo – veržkimės iš priekio, o kitas – ne, iš užnugario. Vienas liepia – duok šiandien, o kitas – ne, duok rytoj. Tai net „Trumpame kurse“ parašyta, drauge kapitone, – suteikdamas savo žodžiams svarbą pamini VKP(b) vadovėlį.

– Kažkaip neprisimenu, kad ten taip būtų parašyta, – atsargiai pastebi Bagdasarjanas.

– Ten dar apie „žirkles“ parašyta. Žinote, kas tai? Valstiečių klausimu.

– Neprisimenu...

– Apie tai taip pat Trockis su draugu Stalinu ginčijosi, – Vasilijus Ivanovičius kerpa pirštais orą. – Vienas sako – mužiką reikia kirpti, o kitas sako – nėra čia ko ceremonytis, galima skusti. Taip visi ir ginčijosi – kirpti ar skusti. Tik va aš nesupratau, kas norėjo skusti, o kas kirpti.

Kapitonas apsimeta, kad jo žodžių negirdi.

– Taip, visi taktiniai nesutarimai. Po Nikolaškos sostas liko tuščias, – tauškia buvęs kareivis ir žaidžia savo skrybėle, dėliodamas ją tai ant vieno kelio, tai ant kito. – Kiekvienam įlipti norisi... Sako, kai draugas Leninas merdėjo, tai testamentą paliko. Ar jūs negirdėjote, drauge kapitone?

– Ne.

– Ten, sako, įdomiai buvo parašyta. Tarytum draugas Leninas šitą...

Jau prieš tai neramiai muistęsis kėdėje, kapitonas Bagdasarjanas nusprendžia pavojingą pokalbį nutraukti. Sovietų Sąjungoje sklando legenda, kad savo priešmirtiniame politiniame testamente Leninas taip apibūdino savo įpėdinius: „Trockis protingas niekšas, o Stalinas – niekšiškas kvailys.“ Šnibždėjo, kad Leninas mirties patale testamentą atidavė savo žmonai Krupskajai, o iš šios jį Stalinas prievarta atėmė. Ir pačią Krupskają jos vyro „ištikimas draugas ir mokinys“ nusiuntė pas protėvius paskui savo „mokytoją“. Pagal legendą testamentas iki šiol saugomas asmeniniame Stalino seife, nuo kurio raktą turi tik jis. Tokia legenda. Jeigu ji ir klaidinga, tačiau gana vaizdžiai apibūdina liaudies požiūrį į savo „vadus“.

Visai suprantama, kodėl kapitonas Bagdasarjanas nusuko kalbą kita tema.

– Žiū, Semionai Borisovičiau, – vėl jis neleidžia draugui mokytis vokiškų linksniuočių. – Kiek triukšmo užsienio laikraščiai sukėlė dėl Zoščenkos. Jis parašė kažkokius „Vienos beždžionės nuotykius“. Ar skaitei, kas tai per daiktas?

Leitenantas Kompanijecas nuo vadovėlio nesitraukia. Už jį atsako Vasilijus Ivanovičius.

– Nežinote kas per daiktas, drauge kapitone? – dirbtinai nustebęs klausia jis. Atrodo, kad jis gerai susipažinęs su tema ir stengiasi provokuoti pokalbį.

– O tu, ką – skaitei? – klausia kapitonas, stebėdamasis eilinio vairuotojo naujausios literatūros išmanymu.

– Na, ne, neskaičiau. Girdėjau. Žinote, drauge kapitone, mes – vairuotojai tokia jau liaudis – viską žinome. Visokius protingus žmones vežiojame – ir Sokolovskį, ir patį Viačeslavą Michailovočių. Čia viską žinosi.

– Na, gerai – tai ką tau Sokolovskis pasakojo? – skeptiškai domisi kapitonas.

Užgautas nepasitikėjimu jo žiniomis, Vasilijus Ivanovičius krenkščia ir kalba:

– Kche, kche... Pirma, kartą gyveno beždžionė. Kažkur Leningrade. Reikia manyti, kad tuo metu buvo karas. – Jis išsitraukia tabako kapšiuką ir neskubėdamas suka cigaretę. – Drauge kapitone, ar galiu šiek tiek laikraščio nuplėšti. Laikraštyje kvapnesnis tabakas.

– Na, įsigeidė kartą ši beždžionė gyventi pas žmones. Kultūros kvapo užsigeidė. Pasakyta – padaryta, ėmė ir pasigėrė. Na, pradžioje dėl įdomumo sėdo į tramvajų. Kai įlipo – buvo tikra beždžionė, o išlipo – nei beždžionė, nei žmogus. Paskui nuėjo į pirtį. Na, jūs patys žinote – kaip ten yra. Praustis nenusiprausė, bet pasigavo blusų. Paskui ėsti užsimanė. Užeina į parduotuvę. Žiūrėjo, žiūrėjo – ir nuėjo sau alkana.

Vasilijus Ivanovičius pasigardžiuodamas rūko cigaretę iš „Tegliche Rundšau“ popieriaus.

– Kur ji buvo, dar nežinau. Baigėsi tuo, kad grįžo atgal į narvą, užsidarė ir dreba atgailaudama. Sako, kad dar ilgai sirgo, kol atsikvošėjo

– O kaip dėl narvo Zoščenkai – nežinau. Tikriausiai į eilę įrašė, – rimtai baigia Vasilijus Ivanovičius. – Kas ten laikraštyje parašyta – dar jo neuždarė?

– Na, eisiu pažiūrėti – gal mano šeimininkas grįžo, – Vasilijus Ivanovičius užsideda skrybėlę, pliaukšteli iš viršaus ranka ir tyliai išeina.

– Tu jį gerai pažįsti? – rodydamas galva į duris klausia leitenantas Kompanijecas.

– Taip, jis nieko sau vyrukas, tik daug plepa.

– Tik žiūrėk, paprastas kareiva, o vis dėlto politika domisi.

– Iš tiesų jie su mumis šitaip kalbasi, o pasiklausytum, ką jie tarpusavyje šneka!

– Iki karo to kažkaip nemačiau. Kas su jais – aplinka veikia ar ką?

– Ką čia sakyti. Po karo kiekvienas kareivis labiau savimi pasitiki. Juk iš tikrųjų – didvyriai ir nugalėtojai. Ar tu pats to nejauti?

– Taip, iš tikrųjų, – sutinka leitenantas.

– Greitai mano her Majeris ateis, – žiūrėdamas į laikrodį prabyla kapitonas Bagdasarjanas. – Įrodinėja man, kad jis komunistas. Tikriausiai meluoja. Kas dar iki kapituliacijos komunistas buvo – tuo galima tikėti. O šie visi dabartiniai..., – kapitonas niekinamai perkreipia lūpas.

Leitenantas sklaido laikraštį.

– Stipriai Kirsanovas plūsta Ameriką, – pastebi jis. – Stebiuosi jų kantrybe. Mes juos keikiame, o jie nežino, kaip atsikirsti.

– Sąjungininkų kritiką draudžia Kontrolės taryba, – pastebi kapitonas.

– Tu Vakarų Vokietijoje buvai? – pertraukia Kompanijecas.

– Ne. O kas?

– Aš vadovavau perkraunant išardytą įrangą Brėmene, – sako leitenantas. – Tai ten iš tikro nustebau. Ant visų tvorų kabo komunistų laikraščiai, skelbdami: „Šalin Ameriką!“ O amerikiečiai vaikšto – ir nieko. Pakabintų kur nors pas mus „Šalin SSRS!“

– Na, o kaip ten – daug kas šiuos laikraščius skaito?

– Taip, tikriausiai vienas ir skaičiau. Iš smalsumo. Ten komunistai visada įsigudrina savo laikraščius klijuoti tramvajų stotelėse. Psichologinis triukas – kol žmogus tramvajaus laukia, iš nuobodumo ir perskaito.

– Galbūt tai tik amerikietiškas triukas. Nejaugi jie leidžia rašyti prieš save?

– Jeigu žiūrėsi iš esmės, tai ne taip ir pavojinga. Šie laikraščiai mums daugiau kenkia, negu naudos duoda.

– Kodėl gi?

– Jeigu Vakaruose protingas žmogus komunistų laikraštį perskaitys, tai tik nusispjaus. Iš karto matoma, iš kieno kišenės moka. Šalta – kapitalistai kalti, karšta – taip pat jie. Užtat kas yra SSRS – zer gut.

– Ir vis dėlto spauda didis dalykas. Štai žiūrėk – imu du laikraščius, – kapitonas ploja ranka per krūvą laikraščių ant stalo. – „Rundšau“ ir kokį nors „Kurjerį“. Mes

juk tai žinome, kaip visa tai daroma ir kaip yra iš tikrųjų. Taip? O štai paskaitysi „Kurjerį“ – tuščia, be gyvybės. Ten streikai, čia kažką užmušė, kažkur kažkokia artistė. Garbės žodis, skaitai – ir toks įspūdis, kad tai iš tikrųjų supuvęs pasaulis. Gyvenimas yra, o šūkių nėra.

– Tai tau iš įpratimo taip atrodo, – pastebi Kompanijecas. – Prisimeni 1933-iuosius? Gatvėse lavonai guli, o laikraščiuose – viena palaima. Pas juos viskas atvirkščiai – gyvena savo malonumui, o laikraščiuose paniką kelia.

– Taip, galbūt ir taip – neryžtingai sutinka kapitonas. – Bet vis dėlto... Imkime „Rundšau“. Čia vien tik iššūkis. Iš tikrųjų vokiečiams jokio gyvenimo. Tokiu metu jie ir gali atsiliepti į šūkį. Kas alkanam žmogui daugiau pažadės – su tuo ir eis.

– O ko tu nori? – girdisi leitenanto balsas. – Tai gudri politika – iš pradžių išrengti žmogų nuogai, o paskui vilioti jį saldainiu. Sotus ant šios meškerės neužkibs.

– Didis dalykas šūkis, – svajoja kapitonas. – Mes to nebejaučiame... Antrą ratą bėgame.

Pasigirsta beldimas į duris. Ant slenksčio išdygsta kreiva figūra su žaliais triniačiais ir skrybėle rankose.

– Gut morgen, Herr Kapitan, – taria saldžiu balsu žmogysta ir jausmingai linksi į kairę ir dešinę.

– Ein Moment!“ – lyg hipnotizuodamas grubokai moja ranka kapitonas.

Žmogysta traukiasi atbulom ir dingsta už durų.

Kapitonas skubiai renka išmėtytus ant stalo laikraščius ir deda į stalčių, paskui išsitraukia kelis aplankus su bylomis.

– Įrodinėja šunsnukis, kad jis komunistas. Dėl viso pikto laikraščius reikia slėpti, – murma jis pusbalsiu, paskui šaukia: – Herr Meier! Herein!

Taip išoriškai atrodo Vyriausiasis sovietų karinės administracijos štabas – ir iš vidaus, žvelgiant į žmonių sielas.

X
SKYRIUS

Valstybės saugumo majoras

1.

Kartą ant mano rašomojo stalo suskambo telefonas. Pakėliau ragelį – per dieną įvairiausių skambučių netrūksta.

– Sovietų karinės administracijos štabas? – girdžiu ragelyje nepažįstamą balsą.

– Taip.

– Majoras Klimovas?

– Aš.

– Sveiki, Klimovai, – po trumpos pertraukėlės. – Kalba Vyriausioji VRM valdyba Potsdame.

– Taip. Ko jums reikia?

– Jūsų, – skamba trumpas atsakymas.

– Kokiu reikalu?

– Čia jumis domisi vienas valstybės saugumo majoras.

– Taip. Kokiu reikalu?

– Itin asmenišku reikalu, – girdisi šiek tiek ironiškas balsas. Ir pabrėžtinai mandagiai: – Kada jus galima pamatyti?

– Bet kada.

– Mes norėtume jus matyti ne tarnybos metu. Būkite šiandien po darbo namie. Jūsų adresas? Taip, beje, mes jūsų koordinates turime. Iki – viso gero!

– Iki pasimatymo.

Atvirai kalbant, supratau tai kaip kurio nors mano pažįstamo pokštą. Kam reikia vaidinti šitokią idiotišką komediją ir dar telefonu. Nerado kito būdo rasti manęs namie.

Vakare gulėjau ant sofos ir skaičiau laikraštį, visai pamiršęs žadėtą vizitą. Kai pasigirdo skambutis, viskas buvo išgaravę iš galvos. Laikydamas rankoje laikraštį atidariau duris.

Koridoriuje priešais mane stovėjo karininko siluetas. Iš viršaus krentanti lempos šviesa apšvietė ryškiai mėlyną kepurę su aviečių spalvos lankeliu ir antpečius su mė-

lynais apvadais. VRM uniforma. VRM darbuotojai Vokietijoje visada dėvi įprastą kareivišką uniformą arba civilius drabužius. Pirmą kartą pasibaigus karui išvystu avietinį lankelį ir dar... savo bute.

Man nemaloniai suspurdėjo širdis. Dar pagalvojau: „Jis vienas. Vadinasi, ne taip blogai. Vienas vieno neareštuoja."

– Galima užeiti? – mano svečias nesvyruodamas eina į prieškambarį.

Pritrenktas netikėto vizito ir spėliodamas, ką tai galėtų reikšti, net nežiūriu jam į veidą. Nelaukdamas mano kvietimo, karininkas nusivelka milinę, nusiima kepurę, tada atsisukęs į mane taria:

– Ė, drauguži, jeigu tave būčiau sutikęs gatvėje, tai taip pat būčiau nepažinęs. Na, priimk svečius!

Suglumęs žiūriu į valstybės saugumo majoro veidą. Sukurtu įspūdžiu jis labai patenkintas. Prieš mane stovi mano mokyklos bendraklasis ir studentiškų dienų bičiulis Andrejus Kovtunas, kurį jau seniai išbraukiau iš gyvųjų.

2.

Karštą 1941 metų liepos pusiaudienį mudu su Andrejumi Kovtunu stovėjome lauke. Pro šalį marširavo kolonos kareivių. Dar vakar jie buvo taikūs žmonės. Šiandien juos išrikiuotus vedė į pirtį, plikai nukirpo, aprengė kareiviška uniforma, o dabar nedarni tyli kolona judėjo į nežinią. Kareiviai nedainavo dainų, jų veiduose negalėjai nieko įžvelgti, išskyrus susitaikymą su likimu. Jie vilkėjo senomis, iki baltumo išblukusiomis uniformomis, išlikusiomis nuo ankstesnių šaukimų.

– Kaip tau atrodo – kuo visa tai baigsis? – paklausė manęs Andrejus.

– Pagyvensim – pamatysim, – atsakiau, kad ką nors sakyčiau.

– O aš manau, kad vokiečiai čia bus netrukus, – tarė jis mįslingu tonu ir tiriamai pažvelgė į mane. Andrejus buvo įdomus vyrukas – ir išoriškai, ir vidumi. Kreivai sukirptas, bet stipriai susiūtas. Didelio ūgio, kreivokomis kojomis ir pernelyg ilgomis rankomis. Ant neproporcingai ilgo kaklo styrojo iš šonų suplota galva. Jis siaubingai didžiavosi savo tankiais ir kietais kaip šepetys plaukais ir net užsiaugino Nikolajaus laikus primenančią kazoko ševeliūrą. Visa jo išvaizda buvo kažkokia kreiva ir kartu keistoka: per daug juodos akys, per daug tamsus veidas, per daug strazdanų suaugusio žmogaus veide.

Kartais jam juokais sakydavau: „Andrejau, jeigu kada nors ateityje mokslininkai iškas tavo skeletą – tai apsidžiaugs. Manys suradę urvinį žmogų." Kartu nuo jo dvelkė tyra energija, juodžemiu ir stepių erdve.

Svarbiausia jo charakterio savybė buvo nežabota savimeilė.

Kai mudu dar buvome tos pačios klasės mokiniai, dažnai kartu eidavome prie ežero, esančio dvidešimt kilometrų nuo miesto. Andrejus nešdavosi meškeres ir

tinklus, o aš – seną medžioklinį šautuvą. Kelyje jis visada mėgdavo lenktyniauti – kas greičiau eina. Varžybų sąlygas jis numatydavo iki smulkmenų, paskui kiek įkabindamas žirgliodavo savo kreivomis kojomis ir vis dairydavosi į mane – ar aš dar nepraradau kvapo ir neimsiu prašyti pasigailėjimo. Po kelių valandų lenktynių užduseęs kaip nuvarytas arklys pareikšdavo: „Taip, tu taip pat šiek tiek moki vaikščioti. Atsipūskime, nes bijau, kad tave ištiks smūgis". Išsitieseęs pakelės žolėje jis sunkiai alsuodamas šnopuodavo: „Žinoma, tavo dagtinis šautuvas lengvesnis negu mano meškerės... Kitaip tave aplenkčiau... Imkime ir apsikeiskime..."

Būdamas studentas Andrejus savo savimeilei tenkinti rado naują erdvę. Dabar jis žavėjosi didžiųjų žmonių istorijomis. Jis rauste rausėsi bibliotekų kataloguose ir ieškojo knygų, prasidedančių žodžiu „Didieji...", tarp kurių buvo ir tritomis „Didžiosios pasaulio kurtizanės".

Atėjęs pas mane apžergdavo kėdę, kurį laiką barbendavo pirštais į stalą, tada atkišdavo savo plokščią kaip driežo veidą ir inkvizitoriaus tonu klausdavo: „Apie Kleopatrą tu tikriausiai šį tą žinai. O sakyk man – kas buvo Mesalina? A?!" Jeigu negalėdavau į jo klausimą atsakyti, jis atrodydavo nepaprastai išdidus.

Dažniausiai į jo spąstus nelįsdavau, bet taikydavau priešpriešos klausimų taktiką. Jeigu jis klausdavo, kokį akmenį vietoj akinių naudojo Neronas, tai niekinama išraiška sakydavau: „Tai niekai. Geriau sakyk, koks skirtumas tarp kohortos ir falangos? Tai klausimas vyrams."

Andrejus suglumęs muistydavosi kėdėje, jausdamas, kad jam Neronas dar ne jo nosiai. Andrejus galėjo neklysdamas parodyti žemėlapyje tą vietą, kur buvo prieš du tūkstančius metų išnykusi Kartagina, bet kai jo paklausdavau, kur yra Murmanskas, tai jis jausdavosi patekęs į keblią padėtį.

Reikia įsidėmėti, kad mūsų mokyklose istorijos pamokos prasidėdavo Paryžiaus Komuna. Kas dėjosi pasaulyje iki tol, sovietų pedagogų požiūriu, viską galima priskirti Darvino evoliucijos teorijai – iš beždžionės išsivystė žmogus, o tikras žmogus atsirado tik per pirmąjį komunistinį sukilimą – Paryžiaus Komuną. Šių istorijos žinių sovietų jaunimui turėjo pakakti. Pagal veiksmo ir atoveiksmio dėsnį mes tiesiog šlykštėjomės „šarmanka" – taip mes vadinome istorijos pamokas – ir per istorijos pamokas verčiau žaisdavome futbolą.

Senovės ir vidurinių amžių istorijos žinios mus pasiekdavo itin retai, kaip išimtinis reiškinys. Dėl to dalykų teko mokytis iš knygų, o šių nebuvo lengva rasti. Senus senovės istorijos vadovėlius skaičiau ilsėdamasis po mokymosi nuobodžių diferencialų ir integralų jau studijuodamas universitete. Nežinau, kas vertė Andrejų domėtis Aleksandro Makedoniečio palaikais. Tikriausiai jo savimeilė. Jis manė vienintelis sugalvojęs tokį originalų dalyką ir nepaprastai nustebdavo, kai į jo suktus klausimus atsakydavau.

Antra neįprasta Andrejaus charakterio savybė buvo instinktyvi neapykanta sovietų valdžiai – jis jos nekentė kaip šuo katės.

Man kartais tai atrodydavo nesuprantama ir tiesiog nemalonu. Buvau liberalesnis. Andrejaus tėvas dirbo batsiuviu namudininku, pagal sovietinį skirstymą jis priklausė likviduojamai savininkų klasei, nors jis užgyveno tik pūslėtas rankas ir sulinkusią nugarą. Andrejus tikriausiai nuo vaikystės prisiklausė nemažai prakeiksmų, skirtų Stalinui ir visai „komunistinei kompanijai". Kaip tik taip supratau, kai jis dar mokykloje, nusitempęs mane į kampą, šnibždėdavo į ausį antisovietinius kupletus, paprastai rašomus ant išviečių sienų. Paskui jis tiriamai žiūrėdavo į mane savo juodomis akimis ir klausdavo: „Na, kaip? Stipriai, ar ne?"

Paprastai nesileisdavau į diskusijas ir atsitverdavau tylos siena. Mums tada buvo po šešiolika metų, tačiau nepamiršdavau, kad gretimoje mokykloje neseniai suėmė tris moksleivius, kaltinamus antisovietine veikla.

Kai jau buvome studentai, Andrejus dažnai pas mane užeidavo. Artimi draugai nebuvome. Manau, kad jis apskritai artimų draugų neturėjo. Jo draugystė reikšdavosi tik vienpusėmis varžybomis visa kur. Nuolat norėjo mane pranokti laikomuose egzaminuose, bendromis humanitarinėmis žiniomis, net sėkme su merginomis. Aš tik šaipydavausi iš jo keistų manierų, leisdavau jį nuo debesų ant žemės ir įrodinėdavau būtinumą tobulėti. Man jis buvo ne tik draugas, bet ir įdomus tipas. Vargiai būtų galėjęs būti geras draugas, nes viduje slėpė kažką nemalonaus. Nors nė karto man neiškrėtė šunybės, bet aš nesąmoningai tarp mudviejų išlaikiau tam tikrą atstumą. Savo draugiškomis varžybomis jis mane šiek tiek atlaidžiai pašiepdavo sakydamas, kad bent kiek susigaudau „aukštosiose materijose".

Save Andrejus laikė nepralenkiamu ir neatremiamu. Dėl to mūsų kompanijoje tai būdavo linksmų pokštų šaltinis. Gera Andrejaus savybė buvo ta, kad jis, nepaisydamas savimeilės, niekada neįsižeisdavo. Jeigu ir įsižeisdavo, to nerodydavo. Kurį laiką tiesiog dingdavo iš akių, o suvirškinęs nuoskaudą vėl lyg niekur nieko pasirodydavo mano kambaryje.

Kartą mokslų metų pradžioje, kai mes jau buvome trečiame Industrijos instituto kurse, Andrejus atėjo pas mane ir kaip įprasta apžergė kėdę. Susirietęs prie stalo braižiau kursinį projektą ir į draugą nekreipiau dėmesio – jis buvo per dažnas mano svečias.

Šįkart Andrejus turėjo itin svarbią naujieną. Nutaisė paslaptingą išvaizdą ir ėmė rangytis kaip žaltys. Kartu tylėjo, taip mėgindamas įžiebti mano smalsumą. Jaučiau, kad jis sprogte sprogsta iš poreikio priblokšti savo naujiena, bet neišsidavė.

– Tai tu nieko nežinai – galiausiai neištvėrė.

Aš braižiau toliau.

– Na, žinoma, tu nieko nežinai, – Andrejus ėmė kalbėti pašnibždom. – Šiais metais pirmame kurse labai įdomios merginos. Specialiai domėjausi naujo kontingento reikalais.

Vakar buvau chemfako bendrabutyje. Ak, kokios mergytės. O vieną ten radau – tikra princesė, princesė tikrąja šio žodžio prasme. Net jos vardą sužinojau – Galina! Sudariau detalų planą ir dabar atėjau su tavimi pasitarti. Na, mesk šiuos savo velnio brėžinius. Klausyk!

Andrejus kalbėjo taip, lyg princesės širdį jau būtų spėjęs suvilioti.

– Velniškai gerai sugalvojau. Pažiūrėjau, kuriame kambaryje Galina gyvena – tai viena. Pažiūrėjau, kas dar su ja gyvena, jų ten keturios – tai antra. Išrinkau pačią bjauriausią ir žavėjau ją visą vakarą kaip Mefistofelis. Dabar šį pamatinė įsivaizduoja, kad ją įsimylėjau iki ausų, net pakvietė mane į kambarį. Supranti? O kambaryje juk Galina. A-ak! Matai, kaip reikalai tvarkomi. – Susižavėjęs savo aštriu protu, Andrejus stryktelėjo nuo kėdės ir išleido kažkokį nesuprantamą garsą.

Tada vėl ėmė šnibždėti:

– Pusė darbo padaryta. Man tik nepatogu vienam ten eiti. Reikia kompaniono. Eime su manim!

– Tu vis tiek nepavojingas konkurentas, – po kurio laiko pridūrė neslėpdamas pranašumo.

Andrejaus žodžiai mane nustebino – tarp studentų jis buvo laikomas užkietėjusiu antifeministu. Dėl savo kampuotos išvaizdos pasisekimo tarp studenčių neturėjo. Bandydamas pasiteisinti, išdidžiai sakydavo:

– Moterys vis tiek nė velnio nesupranta. Joms rūpi tik išorė, o ne vidinis pasaulis.

Tada, tikriausiai save guosdamas, pridurdavo:

– Be to, visi didieji žmonės iki mirties buvo viengungiai.

Taigi, jeigu Andrejus prakalbo apie moterišką žavesį, kažkas atsitiko. Iki šiol jis domėjosi moterimis, ne jaunesnėmis nei Jekaterina Didžioji.

Greitai pats sutikau princesę, apie kurią Andrejus rezgė savo gudruoliškus tinklus. Telieka pridurti, kad mano varžoviška draugystė su Andrejumi pasiekė ir Galiną.

1941 metų pavasarį mudu su Andrejumi valstybinėje egzaminų komisijoje gynėme savo diplominius darbus ir tapome jaunais inžinieriais, tad mums atsivėrė visas pasaulis.

Nepaisant visų apžavų, studentiškas gyvenimas buvo nelengvas. Didžioji mūsų kurso absolventų pusė už aukštąjį išsilavinimą sumokėjo didelę kainą – tuberkulioze, gastritu, neurastenija. Tačiau mes grūmėmės už savo ateitį. Dabar ji atveria mums savo viliojančius tolius. Dabar mes turėjome solidžią profesiją, geresnio materialinio aprūpinimo perspektyvą, galimybę įgyvendinti gyvenimo planus. Kelialapis į gyvenimą gulėjo mūsų kišenėje.

1941 metų birželio 22-oji...

Daugelis mūsų šios datos nepamirš niekada. Karas užklupo kaip griausmas iš giedro dangaus. Jis sugriovė visus ateities planus. Ilgus metus buvome priversti atsisakyti asmeninio gyvenimo, žengti į nežinią. Nepaisant to, karą sutikome kažkaip ramiai.

Mums Vokietija įasmenino Europą, o Europa daugumai mąstančių inteligentų buvo draudžiamas idealas. Absoliutus bet kokio ryšio su išoriniu pasauliu draudimas turi neigiamų pusių – daugelis jaunų sovietų inteligentų matė Europoje iki absurdo perdėtą savo dvasinių ir materialinių siekių įkūnijimą.

Daugelis pirmomis minutėmis manė, kad tai pasaulinės komunistinės revoliucijos pradžia, kad karą inscenizavo Stalinas, kad tai eilinis evoliucinis Kominterno manevras – ir jie išsigando. Tačiau kai po kelių dienų pasigirdo pirmos žinios apie stulbinančią vokiečių kariuomenės sėkmę, apie katastrofišką Raudonosios armijos pralaimėjimą – žmonės nurimo. Daugelis iš tikrųjų širdies gilumoje karu džiaugėsi. Būtent šiuo karu. Viduje jie šį karą suvokė kaip Europos kryžiaus žygį prieš bolševizmą. Tai paradoksas, apie kurį Europoje mažai kas nutuokia, o rusai stengiasi to neprisiminti – per daug kartus buvo nusivylimas vėliau.

Hitleris Stalinui į rankas įteikė stambiausią kozirį – liaudies pasitikėjimą. Iki karo dauguma jaunų inteligentų iš esmės nenorėjo tikėti sovietine propaganda arba žiūrėjo į ją labai skeptiškai, o karo metais šie žmonės gavo kruviną pamoką, kurios jie niekada nepamirš.

Kur nors mane sutikęs Andrejus susijaudinęs tempdavo į šalį ir pranešdavo paskutines fronto naujienas. Vokiečių pranešimus. Iš vokiečių fronto, kuriame buvo jo širdis. Kai vokiečiai buvo dar toli nuo Kijevo, jis prisiekinėjo, kad Kijevas jau krito. Kiekvieną sovietų kariuomenės pralaimėjimą jis sutikdavo ne tik su džiaugsmu, bet tiesiog su instinktyvia piktdžiuga. Savo vaizduotėje jis jau vadovavo tam tikrai teroristų gaujai ir mintyse skaičiuodavo savo rankomis pakartus komunistus.

Netrukus karas išskyrė mudu į skirtingas puses.

1941 metų pabaigoje iš jo gavau pirmą laišką. Parašytą ant nešvarios popieriaus skiautės ir persunktą nenumaldomo liūdesio. Tai buvo ne laiškas, o vilko kauksmas mėnesienoje. Jis buvo kažkur užnugaryje, kažkokiame mokomajame dalinyje. Galiausiai tai buvo specialios paskirties dalinys – po mokymų jie turėjo būti numesti vokiečių užnugaryje kaip partizanai. Jis buvo inžinierius statybininkas, dabar tapo karininkas sprogdintojas. Tai lėmė jo būsimą specialybę – diversinis darbas priešo užnugaryje.

Perskaitęs laišką įsitikinau, kad jau kitą dieną Andrejus bėgs pas vokiečius.

Antrą laišką iš jo gavau negreitai, beveik po metų. Nematytas vokas, popierius, ženklintas vokiečių štabo grifu, kryžmai perbrauktas Andrejaus ranka. Kai laišką perskaičiau, jaučiausi nustebintas žmogaus gebėjimu veidmainiauti. Laiškas buvo parašytas pompastišku homiletikos stiliumi, tai buvo perdėm giriamasis himnas tėvynei, partijai ir vyriausybei. Parašyti Stalino vardą Andrejaus ranka nepajėgė.

Jis rašė: „Tik čia, priešo užnugaryje, supratau, kas yra Tėvynė – Tėvynė didžiąja raide. Dabar man tai ne abstrakti sąvoka, o gyva būtybė, gimtoji esybė, Motina Tėvynė. Radau tai, ko bergždžiai ieškojau – gyvenimo prasmę. Arba krūtinė, kryžiais

išpuošta, arba galva, po krūmu pakasta. Jeigu gyventi, tai lapstosiškai*. Dabar aš Komunistų partijos narys, apdovanotas trimis ordinais ir pristatytas paaukštinti. Vadovauju pulko dydžio partizanų būriui, o pagal karinį balansą dar didesniam. Dabar tvirtai nusprendžiau – po pergalingos karo baigties eisiu dirbti į NKVD, pasivadinsiu Orlovu."

Mažasis Neronas jau neabejojo karo išeitimi. Jis norėjo persikvalifikuoti į NKVD darbuotoją, nes šią įstaigą laikė sovietų valdžios kvintesencija. Laiške jis detaliai vardijo susprogdintų tiltų, nuverstų nuo bėgių traukinių ir sunaikintų priešų skaičių.

Andrejaus atsimainymu netikėjau. Tiesiog maniau, kad jis taip rašo dėl karinės cenzūros. Morališkai politinė charakteristika ir karininkų paaukštinimas daug priklauso nuo jų laiškų. Maniau, kad savimeilė ir karjeros troškulys nuslopino kitus jo karštos širdies jausmus.

Kaip reikiant supykau ir jam laiške atsakiau: „Pilieti Orlovai, bijau, kad mudu neatsidurtume skirtingose stalo pusėse." Tai buvo žodžiai būsimam NKVD tardytojui.

Paskutinį Andrejaus laišką gavau dar po metų. Tai buvo protingos suaugusio žmogaus eilutės. Jis rašė vadovaujantis reguliarių partizanų būrių junginiui, skaičiumi prilygstančiam armijos divizijai. Žemėlapyje jo dalinių veikla apėmė rajoną, savo dydžiu prilygstantį vidutinei Europos valstybei. Apie jo dalinių kovos veiksmus savo suvestinėse pranešdavo Sovinformbiuras. Jis jau nevardijo savo ordinų, o tik trumpai užsiminė, kad jam suteiktas Sovietų Sąjungos didvyrio vardas.

Mano draugas varžovas iš tikrųjų darė karjerą. Andrejus mėgo girtis, tačiau niekada nemelavo. Tuo metu ruso sieloje vyko didelės permainos, ir aš nuoširdžiai didžiavausi Andrejaus žygdarbiais. Laiško pabaigoje jis rašė, kad slenka kartu su puolančiu frontu į vakarus Pabaltijo kryptimi, kad darbas ten sunkus ir mūsų susirašinėjimas gali nutrūkti.

Nuo to laiko apie Andrejų Kovtuną nieko nežinojau. Su liūdesiu maniau, kad jo galva vis dėlto atsidūrė po krūmu ir mintimis stačiau kryžių su jo vardu.

3.

Ir štai dabar Andrejus vėl prieš mane gyvas ir nenukentėjęs, prisikėlęs iš mirusiųjų. Mano vaizduotėje mirė keistokas vyrukas, svajojęs apie didžius žygdarbius. Dabar prie mane stovi vyras pačiame žydėjime. Ant jo krūtinės virš kelių ordinų juostelių auksu žybčioja penkiakampė briaunota žvaigždė – aukščiausias Sovietų Sąjungos narsumo ženklas. Jo figūra alsuoja pratusio komanduoti žmogaus ramiu pasitikėjimu, veido bruožai prarado jaunuolišką kampuotumą ir įgijo savotišką vyrišką grožį.

* Lapstosas – meistriškas biliardo žaidėjo smūgis.

Nepasikeitė tik Andrejaus charakteris. Sugalvojo staigmeną, nuo kurios man širdis į pakinklius nusileido.

– Seniai mudu su tavimi, broliuk, nesimatėme. Priimk brangų svečią! – prabyla Andrejus man nepažįstamu balsu.

Jo tone globėjiška gaidelė, tarsi būtų pripratęs kalbėti su žmonėmis, žvelgdamas į juos iš aukšto.

Pikti metai skrieja šuoliais, taip ir nematai, kaip lekia laikas. Tik va sutikęs seną draugą supranti, kiek po nerūpestingų studentiškų dienų vandens nutekėjo.

– Svečias tu iš tikrųjų retas, – pripažįstu. – Tik kodėl tu mane anksčiau neįspėjai. Dabar net nesumoju, kaip mudviem tavo prisikėlimą iš mirusiųjų atšvęsti. Kodėl tu nerašei?

– Tu žinai, kas yra specialioji užduotis? Dvejus metus net motinai rašyti negalėjau. Na, o tu kaip gyveni? Vedei – ar vis dar ganaisi laisvas?

Andrejus vaikšto po kambarį, kietai statydamas batus ant kilimo ir susikišęs rankas į savo galifė kišenes. Gyvenimas mažąjį ančiuką išmokė tvirtai stovėti savo kojomis. Seniau ant kėdės šalia mano braižomojo stalo jis jautėsi ne taip pasitikinčiai.

– Na, o dabar pasakok man viską iš eilės, – prašo Andrejus, sėsdamasis į krėslą tarp stalo ir knygų spintos. – Kaip kariavai?

– Kaip ir visi, – tarsteliu.

Dar neatsikvošėjau iš netikėtumo ir jaučiuosi šiek tiek suglumęs. Per šiuos metus Andrejus šitaip pasikeitė, ar rasime dabar bendrą kalbą.

– Žmonės kariavo įvairiai, – skamba Andrejaus balsas. – Protingas prasigyvens, o kvailys prasikariaus. Beje, tai praeities dalykai. Kokie tavo ateities planai?

– Rytoj ryte dešimtą valandą turiu būti darbe, – paaiškinu.

– Tai pagirtina. Vadinasi, tu kaip ir anksčiau realistas.

Mūsų pokalbis įtemptas ir nenatūralus. Keista, kaip laikas ištrina buvusį nuoširdumą ir jaunystės metų artumą.

– Ak, geri buvo laikai – studentiški metai. Atrodo, tūkstantis metų jau praėjo, – lyg įspėjęs mano mintis svajingai kalba Andrejus. – Sakyk, kaip santykiai susiklostė su Galina? Aš buvau įsitikinęs, kad ji taps tavo žmona.

Andrejus mūsų studentiškų metų princesės nepamiršo. O ir man malonu prisiminti šias giedras dienas. Taip pakrantės smėlyje vėjo beveik užpustytos mažytės pėdos gaivina mūsų širdyse mielus neryškius vaizdus. Pėdsakai smėlyje dovanoja mums saldų kaip opiumo dūmas dingusios svajonės sapną. Pėdsakai smėlyje, tolima jūra, saulėtas vėjas. Gultum ant šio smėlio ir žvelgtum į mėlyną nieką.

Kurį laiką mudu sėdime tylėdami. Siūlau Andrejui cigaretę, jis atsisako.

– Tu ką – taip ir neišmokai rūkyti? – klausiu.

– Ne, miškuose bandžiau iš nuobodulio, bet neprilipo, – atsako jis.

Žinau, kad anksčiau Andrejus visiškai nepakėlė spirituotų gėrimų. Kai pastačiau priešais butelį su ryškia etikete, jis ėmė ją iš visų pusių tyrinėti, tarsi kokius vaistus.

– Mano didžiausias trūkumas, kad negaliu gerti, – neslepia jis. – Namie turiu kolekcinių vynų iš Geringo rūsių – taip ir neliečiu. Kiti pažinda iš butelio ir užsimiršta, o man tai nepadeda.

– Kas tau – sąžinė graužti pradeda? – klausiu. – Jeigu neklystu, tu pats į Robespjerus lindai. Beje, kokia tavo pavardė – Orlovas? – primenu jam laiškus iš partizanų užnugario.

– Ne. Tai buvo apsvaigimas... Savotiškas apsvaigimas, – atsako Andrejus, ir aš išgirstu jo balse nepasitikėjimą.

– Sakyk, Andrejau, kodėl laiškuose man rašei visokias kvailystes. Bijojai cenzūros?

– Tikriausiai manim nepatikėsi, – kalba jis, – bet tai buvo tiesa. Dabar man pačiam tai atrodo kvaila. Būdamas sąžiningas turiu pasakyti, kad karo metai buvo ir tikriausiai liks patys laimingiausi mano gyvenime. Juose atradau save. Tada maudžiausi kraujyje, bet buvau įsitikinęs, kad esu teisus, kad darau didį ir naudingą dalyką. Tada viskas man atrodė aišku ir švaru kaip beribis sniego laukas. Jaučiausi rusų žemės šeimininkas ir buvau pasirengęs dėl jos mirti. Štai taip – išsiskėtęs sniege.

Andrejus sunkiai taria žodžius, su vos jaučiama abejone, juose nėra jam įprasto pasitikėjimo ir didvyriško patoso.

– Tai kas gi yra? – klausiu.

– Dabar šio įsitikinimo kartais pritrūkstu, – lyg neišgirdęs mano klausimo žvelgdamas į vieną tašką toliau kalba jis. – Anksčiau žudžiau vokiečius. Žiūrėk! – jis ištiesia savo gumbuotas įdegusias rankas. – Šiomis rankomis iššudžiau daugybę vokiečių. Tiesiog žudžiau, juk partizanai belaisvių neima. Žudydamas jaučiausi gerai. Nes buvau įsitikinęs savo teisumu.

O žinai, ką dabar darau? – Andrejaus veidas nervingai trūkteli, ir jo balse girdisi slaptas pyktis. Keistas pyktis – lyg jis pyktų pats ant savęs. – Dabar žudau vokiečių sielą ir smegenis. Gebelsas kažkada sakė: „Jeigu nori pavergti tautą, tai jai reikia išplėšti smegenis.“ Štai tai dabar ir darau. Negerai tik, kad mano paties galva braška.

Mes turime domėtis Vokietija tiek, kiek to reikalauja mūsų interesai. Teisingai! Bet mes einame per daug toli. Nors ir tai ne svarbiausia. Kaip tau pasakius...

Kurį laiką jis tyli. Tada kalba lėtai, ieško žodžių:

– Tos prakeiktos abejonės. Man atrodo... tai, ką mes čia žudome... tai geriau už tai, kas už mūsų pačių nugaros. Štai čia klausimo esmė. Mes griauname darnią kultūros sistemą, kuriame pagal savo paveikslą, o tas paveikslas – apspjauti norisi. Pameni mūsų gyvenimą ten?

– Klausykite, valstybės saugumo majore, kuo iš tikrųjų jūs dabar užsiimate? – klausiu. – Be to, kalbėkite šiek tiek tyliau. Vokiečių namų sienos plonos.

Štai tau ir evoliucija! VRM majoras ima kalbėti įdomius dalykus.

– Ką darau? – Andrejus kartoja mano klausimą. Paskui išsisukinėdamas sako: – Argi aš darbą atlieku? Be šių uždavinių, kuriuos paprastai priskiria MVD, mes turime ir kitų, apie kuriuos niekas nė nenutuokia. Pavyzdžiui, mes turime tikslią jūsų SKA kopiją, tik miniatiūrinę. Mes kontroliuojame jūsų darbą, kartu padedame, kur reikia radikalaus įsikišimo – greitai ir be triukšmo. Maskva ne tiek tiki Sokolovskio ataskaitomis, kiek mūsų pranešimais.

– Tu tikriausiai iš patirties žinai, – toliau dėsto jis. – VRM leitenantas gali įsakyti jūsų pulkininkui, o VRM majoro žodis – įstatymas jūsų generolams. Nerašytas įsakymas – generolas nesąmoningai suvokia, kad tai įsakymas, kurio nevykdymas gali turėti nemalonių pasekmių.

– Tu pažįsti politinį patarėją Semionovą ir pulkininką Tiulpanovą? – klausia Andrejus ir nelaukdamas mano atsakymo kalba vėl. – Retai su jais susitinkame, bet jie nuolat jaučia mūsų tėvišką rūpestį. Pradedant tokiomis smulkmenomis, kaip reikiamos auditorijos surinkimas ir tinkamos moralinės atmosferos sukūrimas Sovietų Sąjungos kultūros namuose..

– Dažnai draugiškiems pokalbiams kviečiame Vilhelmą Piką ir kitus vadus, – žodžius „draugiški pokalbiai“ ir „vadai“ Andrejus taria pabrėžtinai ironišku tonu. – Mes jiems net rankos netiesiame – kad neateitų į galvą kokios nors volteriškos mintys. Mes su jais nesiterliojame kaip jūsų Tiulpanovas.

– Žmogaus niekšiškumo gelmes galima pažinti tik padirbėjus mūsų aparate. Apskritai niekam rankos tiesti nesinori. – Andrejaus lūpas iškreipia niekinama šypsena. – Visi mūsų brangieji svečiai vaikšto ant pirštų galiukų. Jeigu nepatinka – Buchenvaldas čia pat. Pikas ir brolija tai gerai žino – ten jau kiurkso kai kurie jo kolegos.

– Vokietijos demokratizacija... Cha... Visus kepėjus ir dešrininkus – į Kolymą. Savininkų kaip klasės likvidavimas. Iš jų lūšnų statysime Piko ar kokio kito šunsnukio vardu pavadintus raudonuosius kampelius, – šie Andrejaus žodžiai tai šaltos paniekos ir šlykštėjimosi mišinys. – Ar žinai, kaip valėme Berlyną po kapituliacijos? Per vieną naktį! Trisdešimt tūkstančių žmonių iš patalo tiesiai į Sibirą. Turėjome visus sąrašus dar tada, kai armija buvo už Oderio. Viską gavome iš vietos komunistų.

Andrejus kurį laiką tyli, užmeta koją ant kojos, žiūrį į savo kelį.

– Nuo uolių niekšų ramybės nėra. Žinai, po kapituliacijos pas mus skundikų ir informatorių buvo tiesiog eilės. Kartą iš savo priimamojo įsakiau buožėmis išvaikyti visą šios žmogiškosios bjaurasties minią – neištvėriau.

Andrejaus žodžiai man primena sovietų kareivių požiūrį į vokiečių „bendraminčius“.

Netrukus prieš sovietų ir amerikiečių kariuomenėms susijungiant grupelė rusų kareivių sutiko vieną vokietį. Ant nugaros jis nešėsi kuprinę, prie šono prisispaudęs

stūmė dviratį su visa kita manta. Jis ėjo į rytus. Pamatęs sovietų kareivius, vokietis ėmė klaikiai džiūgauti: „Stalin gut... Ich Kommunist... Kamerad...“

Jis bandė aiškinti kareiviams, kad eina į Sovietų Rusiją, kad kartu su jais nori kurti komunizmą. Kareiviai tylėdami susižvalgė, pasuko jį veidu į vakarus ir geranoriškai stuktelėjo į pakaušį. Kai vokietis bandė priešgyniauti ir vis tiek geidė eiti į rytus, kareiviai pasipiktino, atėmė jo dviratį ir kuprinę. Po komunistinio krikšto sumuštas Kremliaus paladinas vos išnešė kojas lydimas kareivių šūksnių: „Dabar kamerad tikras komunistas. Tavo – mano. Stalin – gut“. Kareiviai buvo įsitikinę darą gerą darbą – gelbėjantys žmogui gyvybę.

Pirmus mėnesius po kapituliacijos, dvivaldystės laikotarpiu, kareiviai kartais medžiodavo vokiečių automašinas – tiesiog pasivažinėti. Jeigu „fricas“ bandė rodyti esantis „savas“, komunistas, tai nustebę kareiviai prašydavo partinių dokumentų: „Žiūrėk, Petia – matei kvailį! Jeigu pas mus komunizmas – tai suprantama. Bet ko šiems idiotams reikia? Tikriausiai koks nors šunsnukis!“ Ir „ideologinis fricas“ sulaukdavo papildomo sanitarinio apdorojimo, po kurio gulėdamas ligoninėje turėjo laiko apmąstyti savo požiūrį į komunizmą. Jeigu pasivažinėjus mašina dar likdavo sveika, ją kareiviai atiduodavo bet kuriam patikusiam fricui. Rusams būdingas impulsyvumas.

KDP-VSP frakcionieriai, prie savo mašinų radiatorių prisitaisę raudonas vėliavėles ir jausdamiesi šeimininkai, važinėjosi po Berlyną, viršydami bet kurias leistinas greičio ribas. Šiuo atveju kiekvienas sėdintis prie vairo sovietų karininkas arba kareivis laikė gyvybiniu poreikiu ideologiškai apdoroti išpuikusį „kameradą“. Kuo aukštesnes partines pareigas užimdavo „kameradas“, tuo garbingiau buvo pramušti jam radiatorių ir fizionomiją. Šiais atvejais sakydavo: „Kad ne taip smarkiai skubėtų į komunizmą.“

Kai apie šias išdaigas išgirsdavo pats Berlyno Kremliaus – Karlshorsto – komendantas pulkininkas Maksimovas, šis tik juokdavosi.

Tai nebuvo vien barbarizmo išraiška. Pagyvenę Vokietijoje sovietų kareiviai apie vokiečius kalbėdavo pagarbiai ir net su šiokiu tokiu pavydu. Tuo tarpu apie vokiečių komunistus sakydavo: „Niekšai ir parsidavėliai.“ Sovietas, pamatęs Europą, spėja įsitikinti, kad komunistu gali būti tik išsigimėlis, gaunantis algą iš Maskvos.

– Beje, ką tu neseniai veikei Peterburgo gatvėje? – netikėtai klausia Andrejus.

Nustebęs žiūriu į jo nejudančią figūrą. Prieš savaitę iš tikrųjų buvau Peterburgo gatvėje. Irina, viena mano pažįstama maskvietė, pakvietė į svečius. Ji Maskvoje baigė Užsienio kalbų institutą ir dabar Berlyne dėstė vokiečių kalbą. Vos radau reikiamą namą, nes jis nedaug kuo skyrėsi nuo kitų. Iš išorės nesimatė jokio užrašo, nebuvo net raudonos vėliavos, rodančios, kad čia yra okupacinė įstaiga. Einant pro šalį atrodė, kad tai paprastas vokiečių namas. Bet atvėręs duris akis į akį susidūriau su VRM sargybiniu, dėvinčiu pasienio kariuomenės uniformą. Mano kariška uniforma ir as-

mens pažymėjimas mažai padėjo. Irina turėjo nusileisti žemyn ir patvirtinti mano asmenį, tik tada gavau leidimą.

Šiame name buvo VRM cenzorių mokykla, čia jie kaip kareivinėse ir gyveno. Sąlygos buvo labai griežtos, kaip ir visose VRM globojamose įstaigose. Net sekmadieniais kur nors eidama, Irina, nors buvo laisvai samdoma, privalėjo gauti savo viršininko leidimą, paskui registracijos knygoje pažymėti išėjimo laiką ir tikslą, grįžusi ji vėl raštu nurodydavo laiką ir pasirašydavo. Pasak jos, jie visi gyveno pusiau kalinių teisėmis.

– Iš kur tu žinai, kad buvau Peterburgo gatvėje?

– Iš kur? Labai paprastai – prieš tai domėjausi tavo asmens byla. Nemanyk, kad tai asmens byla, kurią tu turi čia, Kadrų skyriuje. Juk nemeluosiu sakydamas, kad tu neseniai „Admiral Palaste" klauseisi „Eugenijaus Onegino", žiūrėjai baletą „Petruška". Galiu net priminti, su kuo tu ten buvai.

Andrejus šnairomis žiūri į mane domėdamasis, kaip reaguosiu į jo žodžius. Jis kaip ir anksčiau mėgsta pigius efektus.

– Beje, tai kol kas nelaikoma nuodėme, „Admiral Palastas" – sovietų sektoriuje, – kalba jis. – Tačiau patariu vengti lankyti teatrą kituose sektoriuose – šie dalykai priklauso debeto straipsniui. Supratai? Mes turime savo buhalteriją kiekvienam SKA karininkui iki paties maršalo Sokolovskio. Tavo asmens byloje kol kas viskas gerai – su tuo tave ir sveikinu.

– Taip, dėl Peterburgo gatvės! – vėl kalba Andrejus. – Ten yra dar kelios įdomios įstaigos. Pavyzdžiui, speciali vokiečių instruktorių veisykla – būsimieji vokiečių VRM kadrai. Kai kuriuos dalykus patogiau daryti vokiečių rankomis.

– Mane stebina viena – tai, kad šie žmonės stengiasi, – sako Andrejus. – Man kartais atrodo, kad kai kurie iš jų nuoširdžiai tiki kuriantys geresnę Vokietiją. Visa ši smulkmė negauna net specialaus „trejeto" davinio.

– Ar žinai, kas yra „spec. trejetas"? – Andrejus vėl žiūri į mane. – Vokiečiai trio vadina Grotevolį, Piką ir Ulbrichtą, sutrumpintai GPU. Mes patogumo dėlei juos vadiname „spec. trejetu".

Andrejus vėl ėmė žarstyti išviečių šūkius. Matyt, jam patinka dalytis su manimi VRM archyvų literatūros perlais.

– O ar žinai, ką reiškia VSP (*rus. СЕД*)? – skamba valstybės saugumo majoro balsas. – Vokiečiai sako – „So endet Deutschland". Jie gal nė neįtaria, kokie yra teisūs. Tai išaiškės, kai Vokietija taps Vokietijos SSR, o dabartinė VSP bus pavadinta VK(b)P. Žinoma, svarbiausia ne pavadinimas, o turinys.

Andrejaus veido išraiška keista. Jame šmėžuoja dirbtinio paslaptingumo šešėliai – tai nuolatinis jo poreikis tenkinti besiveržiantį savojo Aš jausmą. Kita vertus, veidą ženklina sielvartas. Dar studijuojant Andrejus pasižymėjo stipriais tamsiais pasąmonės instinktais. Galbūt ir čia jis ne tiek Andrejus Kovtunas, kiek atliekantis tarnybines

pareigas valstybės saugumo majoras? Galbūt šis pokalbis tik provokacija, siekiant sužinoti mano reakciją?

Mudviejų abiejų naudai Andrejui sakau:

– Tu plepi gana keistus dalykus. Būtų tavo vietoje kas nors kitas, tikrai praneščiau atitinkamiems organams. Kadangi prieš mane valstybės saugumo majoras, ir dar uniformuotas, tai visas šias išdaigas priimu kaip išankstinę provokaciją. Tik dėl to manau, kad ši byla beviltiška. Varyk, kol įkyrės.

Andrejus žiūri į mane ir juokiasi:

– Vis dėlto tu įžvalgus žmogus. Visada neprošal apsidrausti. Kas pasakė – „tas ne vadas, kas neužtikrina atsitraukimo". Ar tik ne Moltkė? Dėl šventos ramybės visa gali laikyti provokacija. Su tuo susitaikius, galiu net atviriau kalbėti.

Andrejus atsistoja ir ima vaikščioti. Stabtelėjęs prie knygų spintos, apžiūrinėja knygų nugarėles.

– Štai žiūrėk, – jis ištraukia knygą apie Olandiją, sklaido ją ir rodo. – Olandai prie savo namo muilu plauna net šaligatvius. Visi sotūs ir apsirengę. Man ypač gaila šių mažų šalių. Kokiems velniams jiems komunizmas? Pakanka vos poros dešimčių niekšų – ir jie taip pat marširuos su raudonomis vėliavomis. O šaligatvių plovimas... Tada jie patys nesipraus.

Andrejus be tikslo apžiūrinėja knygų lentynas. Atsukęs man nugarą sako:

– Įdomu tik viena, kaip lengvai ištisos tautos kiša į šią kilpą galvas. Imkime Vokietiją. Jeigu Stalinas savo rankose turėtų visą Vokietiją – vokiečiai jau seniai visi kaip vienas šoktų pagal jo dūdelę. Kaip ten jie sako: „Įsakymas yra įsakymas". Iš pradžių žinoma prielaida – bus sukurta savarankiškos vokiečių valstybės forma, su premjerais ir kitomis marionetėmis. Pakutens vokiško nacionalizmo jausmą. O paskui, kai paims vadeles į rankas, vokiečiai sutartinai balsuos už Vokietijos SSR sukūrimą. Kuri pagal eilę ji bus – dvidešimtoji ar dvidešimt pirmoji?

Vaikščiodamas po kambarį Andrejus tęsia stebėtojo svarstymus. Matyt, seniai neturėjo progos garsiai išsakyti savo minčių.

– Forma ir turinys, – kalba lyg pats sau. – Pavyzdžiui, imkime socializmą ir komunizmą. Pasak Markso, socializmas – tai pirminė komunizmo pakopa. Pasaulyje socialistinės tendencijos labai stiprios. Šiuolaikinės visuomenės pažanga natūraliai reikalauja kokių nors naujų formų. Socialdemokratų partijos, socializacija valdant Hitleriui, šiuolaikinės socializmo tendencijos Anglijoje. Tai matoma kiekviename žingsnyje. Taigi – iš tikrųjų visi keliai veda į komunizmą?

Lyg negalėdamas išreikšti to, ką norėtų sakyti, Andrejus kurį laiką tyli.

– Pažiūrėkime, ką mes šiandien turime Rusijoje, – tęsia jis. – Tai vadinasi socializmas. Pagal formą tai lyg tikras socializmas – viskas priklauso visuomenei. O pagal turinį? Pagal turinį tai valstybinis kapitalizmas arba socialistinė vergovė. Liaudžiai būsimo komunistinio rojaus labui tampomos paskutinės gyslos. Labiausiai tai pri-

mena asilą, kuriam prieš akis prie ienų pririštas kuokštas šieno – asilas traukia, o šienas vis ten pat. Naivūs Vakarų idealistai painioja socializmo ir komunizmo sąvokas ir savo noru į šias kamanas kiša galvas.

Pameni Anderseno pasaką „Nauji karaliaus rūbai“, – kalba toliau Andrejus. – Nuostabus dalykėlis! Atsimeni, kaip nuogą karalių vedžiojo gatvėmis, o visi gyrė jo nuostabius drabužius. Nesimato, bet nuostabūs. Šiuolaikinėje visuomenėje komunizmas atlieka tokių drabužių vaidmenį. Vieni juos giria dėl to, kad iš to uždirba, kiti tikisi uždirbti, treti iš baimės, kad palaikys reakciniais kvailiais. Ir visi choru kartoja: „Ak, kokie puikūs rūbai!“ Ir niekas, išskyrus mus, nežino, kas tai per drabužiai. Ne šiaip sau Kremliaus audėjai savo klastotę slepia už septynių užraktų.

– Yra griežti žmogaus psichikos dėsniai. Jeigu žmogui kasdien kartoja tą patį – tai jis galų gale ima tuo tikėti. Čia galima prisiminti Gebelso posakį: „Kuo didesnis melas, tuo labiau juo tikima.“ Iš Hitlerio kompanijos labiausiai gerbiu Gebelsą, jis buvo protingas žmogus ir atviras cinikas.

Po vakarienės mudu dar kurį laiką sėdime prie stalo. Apmąstau Andrejaus pasakytas mintis. Šia tema tenka nedažnai kalbėtis, stengiesi net negalvoti.

Reikia pripažinti, jog komunistinis mokymas – iš tikrųjų tvirtas dalykas. Pasaulyje dar nebuvo kitos pasaulėžiūros, kuri tarnautų kaip universalus ginklas. Hitleris turėjo rasistinę doktriną, vokiečių rasės tautinio pranašumo teoriją. Nacionalistinės doktrinos silpnoji vieta buvo jos regioninis ribotumas. Kuo labiau Hitlerio imperija plėtėsi, tuo sunkiau šią doktriną buvo taikyti. Okupuotuose kraštuose ji Hitleriui daugiau kenkė, nei teikė naudos. Komunistinės doktrinos pranašumas – jos internacionalumas.

Musolinis norėjo sukurti naują Italiją Romos imperijos pavyzdžiu. Jo idėja buvo sena kaip amžių dulkės. Kartu istorija mums sako, kad tik tos praeities doktrinos patirdavo sėkmę, kurių šaknys kerojo į ateitį. Komunistinė doktrina tvirta kaip tik savo visų šiuolaikinės visuomenės ligų gydymo receptais – ateitimi.

Demokratiniame pasaulyje proletarai tikisi pagerinti savo egzistavimą griebdamiesi komunizmo – visai natūralu žmogui siekti geresnio gyvenimo. Mes visas iliuzijas jau praradome, bet nematome kito kelio, neturime galimybių. Kartais veltui mėginame save įtikinti, kad jau netikime, bandome rasti kokį nors kompromisą.

– Nors ir keista, tačiau komunistiniame mokyme galima rasti tik vieną palyginimą – tai krikščionybė, – dėsto Andrejus. – Tik ji buvo tokia nenukrypstanti. Dėl to ji paplito visame pasaulyje. Krikščioniškasis mokymas žmogaus sielai teigė: „Atiduok savo artimui“, – ar ne taip? Istorija žengtelėjo į materializmą. Komunizmas veikia žmogaus instinktus. Vulgarus žmogus komunizmą priims – „imk iš savo artimo“. Naujoji visuomenė – tarsi vorai duobėje. Tai principas. O visa kita – tik įforminimo smulkmenos. Margos skiautelės nuogumui pridengti.

– Žmogus turi kuo nors tikėti, – svarsto toliau jis. – Kodėl žmonės garbino saulę arba pagoniškuosius stabus ir dievus? Dėl to paties. Stalinas religiją persekioja, nes ji yra jo konkurentė kovojant dėl žmogaus sielos. Užmušęs tikėjimą į Dievą, Stalinas vietoj jo pakišo stabą – patį save. Išsivystęs iš amebos atsistojo Dievo vieton.

– Žinai, mane dar prieš karą siutino Stalino dviveidystės ir pataikavimo iš visų pusių aistra. Protingas ir dorovingas žmogus pats būtų to neleidęs. Dar daugiau, šis jo bjaurus bruožas verčia mane nerimauti, – Andrejus spragteli pirštais ieškodamas tinkamų žodžių. – Neabejotina, jam būtų malonu, kad visas pasaulis... Be abejo, jeigu jis galėtų nebaudžiamai eksperimentuoti, nesvyruotų nė minutės. Tai senas tikslas, kaip ir bet kuri diktatūra. Yra daug pavyzdžių, kuo ši išmonė baigiasi. O juk ant kortos statomas visas mūsų liaudies likimas.

Andrejus lėtai sėdasi, ištiesia kojas, atremia galvą į pliušinę atkaltę:

– Po kapituliacijos maniau, kad mes pasiimsime iš Europos visa, kas geriausia, – juk mes galų gale nugalėtojai, – ir įsivesime namie tvarką. Užuot tai darę, čia diegiame savo sumaištį, o iš savo žmonių devintą prakaitą spaudžiame. Visuotinė revoliucija! Aš čia kuriu visa apimantį vokišką komunizmą, gainioju Vilhelmą Piką, o kas mūsų namuose dedasi?

Andrejaus akyse blyksteli piktos ugnelės. Jis pašoka ir vėl ima žingsniais matuoti kilimą. Jo balsas nuo įsiūčio duslus:

– Dėl ko kariavau?!

– Klausyk, Andrejau, – tariu. – Tarkim, kad šie žodžiai ne provokacija, o tikros tavo mintys. Kaip visa tai suderini su darbu VRM?

Akimirką Andrejus žvelgia man į akis, tada vėl įsmeigia akis į tašką kambario prieblandoje.

– Tu žinai, kodėl aš raudoną kepurę nešioju? – klausia jis. – Tiesiog dėl juoko. Kad pasimėgaučiau, kaip žmonės manęs baidosi. Tai vienintelis pasitenkinimas, kurį teikia mano darbas. Jeigu tuščia viduje, tai norom nenorom ieškai ko nors išorinio.

– Tu šią gyslelę ir anksčiau turėjai – *a la Neron*, – pastebiu. – Bet taip toli nevažiuosi.

– Taip, tu teisus. Beje, žinai apie profesines VRM darbuotojų ligas? – vėl kalba Andrejus, kreivai šyptelėjęs. – Alkoholizmas laikomas pačia nekalčiausia. Dauguma narkomanai: morfijus, kokainas. Statistika rado, kad lėtinei neurastenijai įgyti operatyviniuose organuose pakanka trejų metų.

Andrejus žiūri į mane su nesuprantama pašaipa:

– Kryme yra net speciali VRM sanatorija su aukščiausios klasės įranga gydyti narkomanijai ir impotencijai. Tik tai mažai padeda. Nervų sistemą sunku atkurti. Normalios psichikos žmonės šio darbo nepakelia. Inteligentiškumas mūsų darbe apskritai neįmanomas. Inteligentai mažiau ištveria nei kiti.

– Kad VRM darytum karjerą, reikia būti profesionaliu niekšu, – tęsia jis. – Idealistai seniai paguldė savo galvas, senoji gvardija iškeliavo į VKP(b) istoriją. Iš esmės liko dvi kategorijos: arba nebylūs vykdytojai, kuriems nesvarbu, kokiu būdu uždirba duoną, arba žmonės, dėl karjeros pasirengę parduoti savo motiną. Tu žinai sovietų priesaką – iš priekio būk savo viršininko vergu, o iš užpakalio kask jam duobę, tada sėsi į jo vietą. Tas pats VRM, tik geometrine progresija. Kaip ji ten – parabolė kvadratu, o hiperbolė trečiu laipsniu – ar ne taip? Viską pamiršau. Anksčiau skaičiuodavome vienos gembės sijas ir rėmus. Dabar pasirinkimas – kartuvės ir grotos. Medžiagų atsparumo dėsnis politiniu požiūriu.

– Ne veltui tardytojai kokaino griebiasi. Tu pastebėjai, kad visų operatyvininkų veidai vaškiniai. Tai nuo naktinio darbo. Gyvena kaip apuokai. Dieną miega, o naktį dirba.

Andrejus dar labiau įdumba krėsle, atlošia galvą:

– Kai jau viskas įgrysta, vidurnaktį sėdu į mašiną ir lyg apsėstas lakstau po Berlyną, spausdamas visus pedalus. Anglų patruliai bandė vytis, bet kur tau – maniškė aštuonių cilindrų „Tatra“. Paspaudžiu šimtą su viršum ir ž-ž-žybt pro Brandenburgo vartus. Vienas milimetras į šalį – ir išlakstysi gabalėliais. Mane kartais tai net vilioja... taip paprasta... tik vienas milimetras...

– Tau gerai – tu inžinierius. Kvepia tepalais ir dūmais, – tyliai taria Andrejus, lyg kalbėtųsi su savimi. – O aš krauju kvepiu.

– Kai stojau į universitetą, inžinieriaus karjera man atrodė solidi. Kaip dainoje dainuojama „lentelė varinė ir mėlynos užuolaidos už lango...“ O kai atlikau praktiką, šiuos inžinierius pamačiau. Universitetą baigiau tik iš inercijos. Norėjau ko nors kito. O dabar pats nežinau, ko noriu. Žinau tik viena – žūti nuo kulkos... savo ar svetimos.

Man Andrejaus pasidaro gaila. Pro duris įėjo kupinas jėgų vyras, su pasitikėjimu žvelgiantis į ateitį ir, atrodo, pasiekęs gyvenimo tikslą. Dabar jo balse girdisi pasmerktumo gaidelės. Ramybė, su kuria jis tarė šiuos žodžius, tik stiprino įspūdį.

– Bet juk tu taip pat inžinierius, – sakau. – Be to, tu partijos narys, nusipelnęs karo didvyris. Gali griebtis seno.

– Tai neįmanoma, – neigia Andrejus. – Iš VRM organų kelio atgal nebūna. Net mes patys jo neturime. Ar daug tokių žmonių matei? Anksčiau darbas ČK anketos duomenyse buvo privalumas. Mes pažengėme ir šioje srityje. Klausimas sprendžiamas atvirkštine proporcija, *suab adverm* – kaip sakydavo profesorius Luzinas. Dabar tavęs klausia: „Kodėl jūs išėjote iš VRM?“ Dabar tai ne nuopelnas, o nusikaltimas – dezertyravimas iš paties atsakingiausio komunistinio fronto ruožo. Manęs niekada nepaleis, nebent pats pakliūčiau už grotų.

– Be to, kas kartą paragavo valdžios skonio, galios žmonėms jausmo – tam sunku gaudyti drugelius arba veisti snapučius ant palangės, – šaiposi Andrejus. – Tai

pikantiškas patiekalas. Šį patiekalą žmogui atima kartu su galva. – Vėl Andrejaus balse girdisi jo laukinės sielos dvilypumas.

Kartą pafrontės ligoninėje susitikau bausmės kuopos kareivį. Iki karo jis buvo aviacijos inžinierius. Kai pašaukė į armiją, tai jį kaip partietį siuntė dirbti į NKVD. Jis pakliuvo į Maskvos valstybinio centrinio aviacijos instituto VCAI slaptąją dalį. Tuo metu VCAI buvo atliekami ypač slapti darbai konstruojant aukštybinius lėktuvus su turbokompresoriais.

Niekas iš maskviečių neįtarė, kad beveik visą karą kasdien virš Maskvos ore kybojo vienišas vokiečių lėktuvas Heinkelis. Jis suko ratus virš Maskvos labai aukštai ir paprasta akimi buvo nematomas. Tik žinantys šią paslaptį specialistai suprato baltų, lėtai tirpstančių danguje, zigzaginių juostų reikšmę – tai buvo paslaptingo lėktuvo paliktas šalčio pėdsakas. Lėktuvas niekada nebombardavo, jis tik infraraudonųjų spindulių kamera fotografavo. Vokiečiams buvo nepaprastai svarbu kasdien turėti Maskvos geležinkelio mazgo, per kurį ėjo pagrindiniai kroviniai iš rytų į vakarus, iš lėktuvo padarytų nuotraukų.

Infraraudonieji spinduliai leido fotografuoti net naktį. Lėktuvas vaiduoklis virš Maskvos kybodavo dieną ir naktį. Kai jis nuskrisdavo, jį pakeisdavo kitas. Tai veikė Kremliaus nervus.

Kai sovietų naikintuvai, pakilę daugiau nei dešimt kilometrų, uždusę konvulsiškai ropštėsi žemyn, Heinkelis, darydamas viražą, ramiai kilo dar aukščiau, o tai reiškė, jog jis savo galimybių dar nepasiekė – ir JAK-us bei MIG-us apšaudydavo iš turelinio kulkosvaidžio. Dažniausiai neteikdavo ir šios garbės, iš nepasiekiamo aukščio šaipydamasis iš bejėgių sovietų naikintuvų.

VCAI gavo specialią Gynybos tarybos užduotį – skubiai sukurti kovos su aukštybiniais lėktuvais metodus. Ką tik iškeptas NKVD leitenantas, buvęs aviacijos inžinierius, gavo garbingą užduotį – kontroliuoti VCAI darbą iš vidaus. Pagal Vyriausiosios NKVD valdybos planą jis privalėjo kiekvieną mėnesį sudaryti NKVD tam tikrą šnipų, diversantų ir kitokių liaudies priešų sąrašą. Kartais gaudavo specialų užsakymą dešimčiai šnipų – VI kategorijos frezuotojų arba penkis „kenkėjus“ – laborantus – metalurgus. Pagal NKVD vidaus poreikius – kur nors ypatingose NKVD statybose reikėjo šių specialybių žmonių.

Po kelių mėnesių darbo NKVD leitenantui neišlaikė nervai. Tačiau gerai žinodamas NKVD darbo tvarką, jis įteikė raportą, kad jį pervestų į kitą darbą. Kitą dieną jis kaip eilinis kareivis buvo išsiųstas į bausmės kuopą. Mudu susitikome ligoninėje, kurioje jis gulėjo abiem amputuotomis kojomis.

Taip, Andrejus iš VRM neišeis.

– Kur dabar Galina? – netikėtai klausia jis.

– Kažkur Maskvoje, – atsakau.

– Dabar man liko vienintelė viltis, – svajingai tęsia Andrejus. – Jeigu sutikčiau Galiną, galbūt...

Tuo metu pasigirsta skambutis. Pakylu atidaryti durų ir grįžtu su Michailu Zykovu, gyvenančiu netoliese. Savo pasirodymą Zykovas palydi įprastine tirada: „Ėjau pro šalį, matau šviesa dega, imsiu, sakau, ir už...“

Jis pamato kambario gilumoje sėdintį Andrejų ir užsičiaupia per pusę žodžio. Patamsyje Andrejaus veido nesimato, ryški stalinės lempos šviesa iš po gaubto šviečia tik į paauksuotus mėlynus VRM antpečius ir tankiai ordinų juostomis nusėtą kitelio krūtinę. Michailas Zykovas sveikinasi su Andrejumi, šis nesikeldamas iš krėslo atsako tyliu galvos linktelėjimu. Zykovas supranta atėjęs ne laiku. Su VRM majoru kalbėti paprastai kaip su kitais negalima. Be to, neaišku, kokiu tikslu jis čia, galbūt jo vizitas tarnybinis. Tokiu atveju geriausia nepastebimai išgaruoti. O ir tylus majoras nerodo didelio noro užmegzti naują pažintį.

Atsisakęs mano pasiūlytos kėdės, Zykovas sako:

– Na, tikriausiai bėgsiu toliau. Pažiūrėsiu, kas klube dedasi.

Jis išnyksta taip staigiai, kaip ir pasirodė. Rytoj darbe, be abejo, išplepės, kad aš palaikau draugiškus ryšius su VRM, faktus kaip reikiant pagražins. Oficialiuose SKA sluoksniuose mano akcijos pakils – artima pažintis su VRM šį tą reiškia.

Andrejus kur laiką sėdi tylėdamas, paskui pakyla ir skelbia:

– Na, man laikas namo. Jei kada nors būsi Potsdame – užeik.

XI
SKYRIUS

Atomo karalius

1.

– „Siemens“ Arnštadte – jūsų įmonė?

– Taip.

– Skaitykite!

Pramonės valdybos viršininkas tiesia man raudona skersine juosta paženklintą slaptą šifruotą telegramą. Šis skubus pranešimas skelbia: „Rasti nežinomos paskirties elektroniniai matavimo prietaisai. Įtariu atominius tyrimus. Laukiu instrukcijų. Vasiljevas.“

Pulkininkas Vasiljevas – tai SKA „Siemens“ gamyklų Arnštadte įgaliotinis ir kartu sovietų Televizijos mokslinio tyrimo instituto direktorius, dirbantis šiose gamyklose. Vasiljevas gana patyręs ir rimtas žmogus. Jeigu jis pamini žodį „atomas“, vadinasi, tam yra pagrindas.

Aš laikau telegramą rankoje ir laukiu, ką sakys Aleksandrovas.

– Mums reikia ten siųsti žmogų. Kadangi gamykla jūsų, geriausia, jei pats ir važiuotumėte, – siūlo jis.

– Neblogai būtų paėmus dar ką nors iš Mokslo ir technikos skyriaus, – užsimenu.

Po pusvalandžio iš Karlshorsto į Tiuringiją išvykstame aš ir Mokslo ir technikos skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Popovas. Arnštadtą pasiekiame po kelių valandų. Nepaisant to, kad laikrodžio rodyklė artėja prie vidurnakčio, nedelsdami skubame į pulkininko Vasiljevo butą namelyje kaip tik priešais fabriką. Įspėtas telefonu Vasiljevas laukia mūsų su savo padėjėju.

– Drauge pulkininke, kokį atradimą jūs čia padarėte? – klausia majoras Popovas.

– Tuoj pat eikime į gamyklą. Patys pamatysite, – kviečia mus Vasiljevas.

Tamsoje žingsniuojame tarp fabriko korpusų, pasišviesdami kišeniniais žibintuvėliais. Mus lydi sargybos viršininkas. Pačiame fabriko kiemo gale, ten, kur yra žaliavų ir gatavos produkcijos sandėliai, mus stabdo sargybinio riksmas. Pastato viduje prie derva antspauduotų durų mes susitinkame antrą automatu ginkluotą sargybinį.

Nuplėšę antspaudus einame į didžiulį sandėlį, priverstą pusiau surinktų magnetinių stočių, valdymo skydų ir sugadintos karinės radijo aparatūros. Rūdijanti sandėliuose nebaigta karinė produkcija. Po kapituliacijos tai būdingas vaizdas visose vokiečių gamyklose.

Pulkininkas Vasiljevas sustoja prie ilgų medinių dėžių, sudėtų ant stapelių. Kruopščiai supakuoti spyriais ir sutvirtinti taip, kad nenukentėtų nuo smūgio poveikio, dėžėse blykčioja didžiuliai stikliniai prietaisai su rutulio formos sustorėjimais viduryje. Išvaizda jie šiek tiek primena paprastus oscilografo katodinius vamzdelius, tik gerokai didesni. Nesunku suvokti, kad mįslingų prietaisų paskirtis – matuoti elektrą. Pagal izoliaciją jie turi atlaikyti milžinišką įtampą. Tokia įtampa ir magnetinis laukas taikomi bandant atomo branduolių skaldymo ciklotronus.

Vienas prietaisas turi specialią įrangą proceso fotogramoms daryti. Kokį milžinišką elektromagnetinį lauką turi registruoti šis prietaisas? Sprendžiant iš konstrukcijos, prietaisas sukurtas ne ilgalaikei, o momentinei apkrovai. Ciklotrono iškrova!

Ant dėžių įspėjantys užrašai: „Vorsicht! Glas!“ Veltui ieškome siuntėjo ir gavėjo adresų. Vietoje jų matyti tik nieko nesakančios skaičių ir raidžių eilės.

– Iš kur šie daiktai čia pateko, – klausiu pulkininko Vasiljevo. – Juk jūsų gamykloje jų pagaminti negalėjo.

Pulkininkas tik gūžčioja pečiais.

Kitą rytą surengiame oficialią apklausą. Į Vasiljevo kabinetą iš eilės kviečiami visi, kas galėjo turėti kokį nors ryšį su mįslingomis sandėlio dėžėmis. Apklausiami visi, pradedant sandėlininkais ir baigiant techniniais gamybos direktoriais. Sandėlininkai nieko nežino, nes dėžės nė karto nebuvo atidarytos. Techniniai vadovai patvirtina, kad ši aparatūra gaminta ne Arnštadte, o buvo atvežta iš Berlyno kartu su evakuojama įranga iš pagrindinių „Telefunkeno“ ir „Siemenso“ gamyklų. Mes matome, kad jie net nežino, apie kokią aparatūrą kalbama. Kartu mes niekam neprasitariame apie savo spėliojimus.

Nieko nesakydami apie tai Tiuringijos SKA, siunčiame šifruotę į Karlshorstą ir prašome Ypatingosios grupės pagalbos. Ypatingoji grupė – tai aukščiausia sovietų instancija Vokietijoje atliekant mokslines paieškas, įeinanti į VRM Mokslo ir technikos skyrių Potsdame. Prireikus ji gali iš karto susisiekti su visais SSRS mokslinio tyrimo institutais.

Laukdami Ypatingosios grupės specialistų aptariame rezultatus ir svarstome tolesnius planus.

Nieko keisto nėra, kad mįslingoji aparatūra atsidūrė „Siemenso“ sandėliuose. Paskutiniais karo metais stambios vokiečių įmonės dažniausiai produkciją evakavo, filialus ir sandėlius steigė aviacijos bombardavimams nepavojinguose rajonuose. Prieš pat kapituliaciją vertingiausią įrangą ir žaliavas vežė į slaptus sandėlius tolimiausiuose Vokietijos užkampiuose. Mes ne kartą susidūrėme su gundančiais siurprizais neįtikimiausiose vietose.

Mums svarbu nustatyti, kas šią aparatūrą užsakė ir kam ji buvo skirta. Lengviausias būdas – sužinoti, kur ši aparatūra buvo pagaminta. Tokio pobūdžio užsakymą galėjo atlikti nedaugelis Vokietijos įmonių. Pagrindinės šios rūšies įmonės yra anglų sektoriaus Berlyno Siemensštadte. Mums tai nepasiekiama. Bent oficialiai. Užtat visai greta Erfurte yra „Telefunkeno" gamykla, kurioje gaminamos stambios radijo stočių generatorių lempos. Erfurto „Telefunkenas" tokį užsakymą gali atlikti. Be to, Erfurto techniniai direktoriai nuolat palaiko dalykiškus ryšius su Siemensštadtu ir gerai žino, kas vyksta kitose „Telefunkeno" koncerno įmonėse. Ten mes turime rasti siūlo galą, vedantį prie paslaptingos aparatūros „Siemenso" sandėliuose.

Mes nusprendžiame, kad pulkininkas Vasiljevas liks Arnštadte ir lauks atvykstant Ypatingosios grupės specialistų, o majoras Popovas ir aš vykstame į „Telefunkeno" gamyklą Erfurte.

Įspėti telefonu SKA karininkai kontrolieriai „Telefunkeno" gamykloje papulkininkis Jevtichovas ir leitenantas Novikovas laukia mūsų direktoriaus kabinete. Sužinoję mūsų atvykimo tikslą atsipeikėja. Matyt, jie bijojo eilinio patikrinimo dėl nuolat nevykdomo gamybos plano ir reparacijų. Sužinojęs, kad mus domina ne volframo ir molibdeno laidų trūkumas, o katodinė aparatūra, papulkininkis Jevtichovas siūlosi mums į talką. Vieną po kito mes apklausiame visus generatorių lempų skyriaus inžinierius. Čia pavyksta aptikti kai kuriuos svarbius siūlų galus.

Taip, beveik prieš pat kapituliaciją čia buvo atlikti neaiškios paskirties specialūs užsakymai – didžiuliai elektrodai ir visai naujos konstrukcijos surenkamos detalės. Darbo brėžiniai buvo gauti iš Berlyno. Pagamintos detalės taip pat buvo siunčiamos į Berlyną, ten tikriausiai ir montuojamos. Darbas buvo griežtai įslaptintas. Kai atkakliai klausiame apie brėžinių šaltinį ir užsakovą, generatorinių lempų skyriaus vadovas neryžtingai sako:

– Berlyno Dalemas... aš taip manau...

Mums to pakanka. Berlyno Daleme per karą buvo slaptos atominės fizikos laboratorijos, atlikusios specialius užsakymus skaldant atomo branduolius.

– Kadangi užsakymas specializuotas, jam atlikti turėjo būti parengti ypatingi šablonai ir instrumentai. Ar galėjo jie išlikti?

– Taip... Jeigu tik nedingo per kapituliaciją, – taip pat neryžtingai svarsto techninis vadovas.

Tuo metu pulkininkas Vasiljevas skambina iš Arnštadto, kad atvyko Ypatingosios grupės ekspertai. Žinodamas apie nepaprastą papulkininkio Jevtichovo tingumą, prašau leitenanto Novikovo nedelsiant surasti patikimų žmonių ir ieškoti visko, kas gali būti susiję su paslaptingu užsakymu, aptiktus daiktus antspauduoti ir pasitelkti ginkluotą sargybą. Kol leitenantas Novikovas, energingas ir išsilavinęs inžinierius, po Erfurto „Telefunkeno" perdavimo sovietų akcinių bendrovių žinion paskirtas vyriausiuoju gamyklos inžinieriumi, baigia apklausą, mudu su majoru Popovu grįžtame į Arnštadtą.

Vasiljevo kabinete įsitaisė grupė žmonių, iš pirmo žvilgsnio primenančių mokslinius darbuotojus, pripratusius prie laboratorijų ir kabinetinio darbo. Juos neatsitraukdami lydi keli nebylūs, civiliais drabužiais vilkintys asmenys. Jie į pokalbius techninėmis temomis nesikiša ir laikosi nuošalyje. Kartu jaučiasi, kad šie palydovai čia yra padėties šeimininkai. Tai – VRM šešėliai.

Ypatingosios grupės ekspertai jau buvo sandėlyje ir paslaptingąją aparatūrą matė. Neklausę mes suprantame, kad jie mūsų požiūriui neprieštarauja.

Majoras Popovas praneša apie mūsų išvykos į Erfurto „Telefunkeną" rezultatus. Nemalonu, kad netrukus mūsų pranešimas ima panėšėti į apklausos pobūdį. Lyg VRM šešėliai įtartų, kad kažką slepiame. VRM net su sovietų karininkais elgiasi pagal įprastą savo metodiką. Veidai be jokios išraiškos, kiekvienas žodis protokoluojamas stenografistės.

Visą dieną vyksta detali „Siemenso" techninių darbuotojų apklausa. Po apklausos kiekvienas raštu pasižada tylėti, sulaužius žodį grasinama didžiulėmis bausmėmis. Vakarop paslaptinga aparatūra su didžiausiu atsargumu ir sustiprinta apsauga siunčiama į Berlyną.

Keliomis mašinomis Ypatingoji grupė, majoras Popovas ir aš važiuojame į Erfurtą. Papulkininkis Jevtichovas gavo įsakymą neleisti iš gamyklos apklausai reikalingų asmenų.

Vėl visą naktį žmonės tardomi. Atrodo, išblyškusiems tyliems žmonėms diena ir naktis nedaug skiriasi. Apklausa vyksta Jevtichovo kabinete, tačiau jis pats, kaip ir majoras Popovas bei aš, visą naktį budime kabinete šalimais. Protarpiais į kambarį, kuriame posėdžiauja Ypatingoji grupė, pakviečiamas kuris nors iš mūsų patvirtinti faktus arba duoti parodymų.

Be kita ko, per naktinę apklausą Ypatingosios grupės atstovai sužinojo kelių vokiečių mokslininkų ir inžinierių, tiesiogiai susijusių su paslaptingu užsakymu, pavardes. Vėl siūlų galai veda į Kaizerio Vilhelmo institutą ir slaptas Berlyno Dalemo atominės fizikos laboratorijas.

Berlyno Dalemas buvo Vokietijos atomo tyrinėtojų būstinė. Paskutiniais karo metais vokiečiai atkakliai domėjosi atomo galimybėmis. Daktaras Oto Chanas, Makso Planko mokinys, buvo vienas iš vadovaujančių Vokietijos atomo fizikų. Dalis Vokietijos fizikų, dirbusių daktaro Chano laboratorijose, pateko į mūsų rankas ir buvo ištremti į Sovietų Sąjungą, ten jiems buvo sudarytos geriausios galimybės tęsti savo tyrinėjimus. Dalis žinomų vokiečių mokslininkų, pagarsėjusių savo darbais tyrinėjant atominę fiziką, tarp jų profesorius Hercas ir daktaras Ardenas, šiandien dirba SSRS mokslinio tyrimo institutuose, susijusiuose su atomu, jiems vadovauja profesorius Kapica, Specialiųjų ginkluotės rūšių ministerijos Vyriausiosios mokslinių tyrimų įstaigų valdybos viršininkas.

Paskutiniais karo mėnesiais vokiečiai turėjo atomų skaldymo ciklotroninių įrenginių. Tačiau katastrofiška padėtis frontuose ir anglų aviacijos sunaikintos sunkiojo vandens H_2O_2 įmonės Norvegijoje vertė vokiečius stabdyti tolesnius mėginimus atskleisti atomo paslaptį. Prieš kapituliaciją jie kruopščiai išslapstė visus atominių laboratorijų įrengimus tokiose vietose, kad nepatektų į nugalėtojų rankas. Mes turėjome specialių dalinių, užsiimančių vien tik paieškomis Vokietijos slaptojo ginklo, į kurį Hitleris dėjo tiek daug vilčių, bet jam nebuvo lemta būti panaudotam pagal paskirtį.

Dabar einame užkasto fiurerio kardo pėdsakais.

Visus, susijusius su Arnštadto radiniu, dar kelis kartus kviečia į „Potsdamą-Babalsbergą", kuriame įsikūrusi Ypatingoji grupė. Byla išplaukė į plačius vandenis. Neaišku, iš kokių šaltinių ir kokiais būdais Ypatingoji grupė gauna vokiečių mokslininkų, dirbančių vakarinėse Vokietijos zonose, parodymus. Jų čia yra ir vokiečių mokslininkų, dirbančių Sovietų Sąjungoje. Kartais nejučia tenka žavėtis VRM darbo tikslumu ir spartumu. Ne be reikalo į jos rankas atidavė atsakingiausią mokslinių tyrimo dalykų paiešką.

Kol Ypatingoji grupė narpliojo Arnštadto mįslės kamuolį, SKA pasirodė kitas svarbus radinys. Iš Veimaro pulkininko Kondakovo vardu atėjo tokia telegrama: „Levkovičiaus grupė rado slaptą neaiškios paskirties įrangos sandėlį. Prašau skubiai siųsti Y. skyriaus ekspertus. Suslovas."

Tokie radiniai nebuvo reti. Ne kartą demontuotojai rasdavo dvigubas sienas, tarp kurių būdavo užmūrytos staklės. Paskui buvo įsakyta baksnoti visas demontuojamų gamyklų aklinas sienas. Be to, demontuotojai nuolat ieškojo prieš pat kapituliaciją išvežtos įrangos. Telegrama tikriausiai apie tai ir pranešė.

Pulkininkas Levkovičius – demontuotojų grupės viršininkas Tiuringijoje. Kapitonas Suslovas – SKA Mokslo ir technikos skyriaus viršininkas taip pat Tiuringijoje.

Nedelsiant pulkininkas Kondakovas iš Karlshorsto išsiuntė du savo skyriaus bendradarbius. Šie, atvykę į nurodytą vietą miške apleistose slaptose štolnėse nebaigtoje statyti gamykloje, išvydo kruopščiai supakuotus aparatus, kurie ir kėlė pulkininkui Levkovičiui įtarimą. Išore paslaptingieji prietaisai priminė milžiniškus transformatorius arba aukštos įtampos iškroviklius, naudojamus laboratorijose tirti aukštos įtampos srovei. Stebino neįprasti prietaisų dydžiai ir ypač aukštos įtampos izoliacija. Aparatūra buvo pritaikyta dirbti su tokiais srovės ir įtampos dydžiais, kurie iki šiol pramonėje nebuvo naudojami. Vadinasi, tai buvo laboratorinė aparatūra. Kokiems tikslams? Nors Karlshorsto ekspertai ir nebuvo susidūrę su ciklotronais, iš karto dingtelėjo mintis – atomas!

Pulkininko Kondakovo ekspertai nedelsiant telefonu pareikalavo Ypatingosios grupės specialistų. Automašina iš Babalsbergo į radinio vietą atvyko po kelių valandų. Vėliau jos atvažiavo žaliakepurių kareivių būrys – specialus VRM dalinys. Kad

suprastų požeminio radinio paskirtį, Ypatingosios grupės specialistams pakako vieno žvilgsnio.

Į Specialiųjų ginkluotės rūšių ministeriją Maskvoje generolui Paščinui buvo nusiųsta šifruotė. Jau kitą dieną iš Maskvos atskrido specialiosios paskirties VRM darbuotojų grupė, kad pasirūpintų rastais prietaisais.

Vos tik atvyko maskviečiai, radinio vietą daugelio kilometrų spinduliu apsupo VRM sargyba. Nei Karlshorsto, nei Ypatingosios grupės bendradarbiai į šią vietą negalėjo kelti kojos tol, kol visos aparatūros neišsiuntė į Sovietų Sąjungą.

Netrukus paaiškėjo detalės, susijusios su atominės aparatūros atradimu ir jos moksline verte. Techninė radinio pusė Sovietų Sąjungos mokslininkams nebuvo jokia naujiena. Prieš pat karą SSRS panašius aparatus konstravo Leningrade įsikūrusios akademiko Kapicos vadovaujamos laboratorijos.

Iš SKA Mokslo ir technikos skyriaus viršininko Kondakovo pastabų buvo aišku, kad Vokietijoje atominių tyrimų srityje kokių nors svarbesnių naujovių mes neaptikome. Per karą Vokietija dėl techninių priežasčių šio darbo negalėjo plėtoti. Net tokiai techniniu atžvilgiu išvystytai šaliai kaip Vokietija šis uždavinys buvo per sunkus. Atomas daugelio šalių mokslininkų buvo tiriamas palyginti seniai. Nors ir keista, bet atomo paslaptis iš esmės slypi techninėse kliūtyse – milžiniškų jėgainių įrangoje ir tokiuose pat didžiuliuose energijos šaltiniuose, be kurių neįmanoma skaldyti atomo branduolio ir nevyksta grandininė reakcija.

Sovietų moksliniai darbuotojai pasakoja, kad dar prieš karą SSRS buvo parengtas didžiulio energetinio mazgo projektas, vadinamas „Didžiosios Volgos projektu“, su hidroelektrinių sistema netoli Kuibyševo buvo glaudžiai susijęs su projektuojamu sovietų atominių tyrimu centru Urale. Tai buvo atsakas į Amerikos atominių tyrimų centrą Oukridže, energetinį mazgą Tenesi Prodžekt ir netoliese įrengtą stambiausią pasaulyje hidroelektrinę Big Sleiv Kolorado tarpekliuose.

Kai kalbama apie atomą, norom nenorom pastebi, kaip skirtingai apie tai rašė sovietų ir užsienio spauda. Sovietams, esantiems dviejų pasaulių sankirtoje, tai matyti geriau negu kam nors kitam. Sovietų spauda per daug tyli, o Vakarų žiniasklaida per daug rėksminga. Rašydama apie atomą, Vakarų spauda primena moterį, kuri, pamačiusi pelę, puola į isteriją.

Perdėtas triukšmas dėl atominės bombos yra labiau raminimo priemonė tiems, kurie šį triukšmą kelia, ir rodo jų realumo jausmo trūkumą. Galų gale pasaulio likimą lemia ne tik atominė bomba. Atominę bombą sukūrė žmogus, ir jis visada bus už ją stipresnis.

Kartą pulkininkas Kondakovas pasakė: „Keista, kai čia tiek daug šūkaujama apie atominę bombą.“

„Be to, visos žinios iš pirmųjų šaltinių, – nusišaipė jo padėjėjas majoras Popovas. – Tai iš aplinkos, artimos Karlshorstui, tai tiesiai iš Maskvos. Matyt, nevaržomai su pačiu Stalinu telefonu kalbasi.“

„Taip. Užsienio laikraščiai žino daugiau negu mes patys, – atsiduso pulkininkas. – Vaikosi sensacijų...“

Pulkininko Kondakovo žodžiai būdingi sovietų oficialiems asmenims. Kiekvienas iš mūsų žino tiek, kiek reikia jo darbui. Be to, dauguma žmonių net sąmoningai stengiasi žinoti kuo mažiau. Dėl to užsienio laikraščiuose spausdinamos žinios „iš pirmųjų šaltinių“ mažų mažiausiai atrodo nerimtai. Pakanka apytikriai žinoti šaltinio koordinates, kad iš karto suprastum, jog „šaltinis“ paprasčiausiai negalėjo žinoti to, kas jam priskiriama.

Kol mus krečia atomo karštligė, gyvenimas plaukia savo vaga. Svarstant apie atomą, man atmintyje nejučia iškyla šis palyginti menkas įprasto gyvenimo faktas.

Netrukus po atomo medžioklės Tiuringijoje ant mano stalo atsidūrė aplankas su brėžiniais iš Reparacijų valdybos. Prie brėžinių buvo pridėtas laiškas: „Šiuo dokumentu siunčiame jums tipinį standartinio namo projektą Sovietų Sąjungos darbininkų gyvenvietėms pagal reparacijų paskyrą-užsakymą Nr... Prašome suderinti su mumis ir tvirtinti nurodytuose projektuose elektros įrangos dalį. Be to, prašome sudaryti specifikuotos elektros įrangos suvestinę iš visos užsakymo-paskyros kainos 120 000 namų ir kartu nurodyti, kokios įmonės šiuos užsakymus gali atlikti. Reparacijų vald. Elektros pramonės skyriaus viršininkas Petrovas.“

Brėžiniuose buvo pavaizduotas paprastas trijų kambarių su virtuve, vonia ir tualetu vokiečių namas vienai šeimai. Rūsyje, be sandėliuko anglims, buvo taip pat atskira patalpa skalbyklai.

Aš ir dar keli inžinieriai susidomėję susipažinome su brėžiniais. „Štai grįšime į Rusiją – taip pat tokį namuką gausime“, – sako vienas inžinierius.

Elektrotechninė projekto dalis buvo suderinta, projektas pasirašytas ir Reparacijų valdyba jį nusiuntė į Maskvą galutinai patvirtinti.

Netrukus projektas vėl atsirado ant mano stalo. Lydimasis raštas skelbė: „Prašyčiau padaryti būtinus pakeitimus sąmatoje pagal SSRS statybų pramonės ministerijos nurodymus. Petrovas.“

Išskleidžiau popierius, domėdamasis, kodėl Maskva projektą verčia tobulinti. Pirmiausia naikinama rūsyje numatyta skalbykla. Ministerijos požiūriu, skalbti galima ir virtuvėje. Tada naikinama veranda. Tai suprantama. Kad žmonės šioje verandoje tuščiai nesišlaistytų.

Po pakeitimų ir derinimų projektas dar kartą iškeliavo į Maskvą. Prabėgus kelioms savaitėms ant stalo vėl radau nelemtą aplanką su trumpa pastaba: „Prašau atlikti reikalingus pakeitimus. Petrovas.“

Šį kartą pakeitimai buvo esminiai. Nieko neaiškinant buvo siūloma atsisakyti vonios ir tualeto. Darbininkų gyvenvietėse yra visuomeninės pirtys. Kam tada kiekviename name reikalinga vonia? Tai suprantama. O tualetai? Matyt, Maskvos vadovai samprotavo taip – kam išvietė, jeigu galima nubėgti į krūmus.

Elektros įrangos schema buvo nusėta riebiais raudono pieštuko klaustukais. Miegamajame šie klaustukai buvo ties vietomis, skirtomis lempoms ant naktinio staliuko ir laidui su jungtuku užgesinti šviesą neatsikėlus iš lovos. Matyt, dėdė Maskvoje nesuprato, kas tai per daiktas. Arba jeigu žinojo, norėjo išreikšti savo nuostabą dėl tokios prabangos darbininkams skirtose patalpose.

120 000 namų darbininkų gyvenvietėms buvo perdaryti pagal sovietų užgaidą. Kotedžai virto įprastomis pirkiomis. Galutinai „modernizuotas" projektas keliavo per Pramonės valdybos inžinierių rankas lyg anekdotas. Žmonės lingavo galvas ir tylėjo. Niekas tokiame name gyventi nenorėjo.

Pokario penkmečio ketvirtis ar trečdalis „SSRS liaudies ūkio atstatymo" biudžeto, apytikriai 60 milijardų rublių, tiesiogiai ar netiesiogiai aukojami atomui. Jeigu žmogus, tobuliausia būtybė ir atominės bombos kūrėjas, panoro švaistyti – bėk į krūmus. To reikalauja valstybės interesai.

2.

Vidurvasarį iš Maskvos į Karlshorstą atvyko įvairių ministerijų komisija, ieškodama naujų galimybių atlikti reparacijų užsakymus ir panaudoti pagamintą produkciją, esančią Vokietijos pramonės įmonių prekių sandėliuose. SSRS laivų statybos pramonės ministerijos atstovai, su kuriais aptarėm mano šefuojamos pramonės šakos galimybes, pasiūlė man aplankyti sovietų zonos provincijas ir susipažinti su padėtimi. Kitą dieną aš su inžinieriumi pulkininku Bykovu ir II rango kapitonu Fiodorovu išvykome iš Karlshorsto Veimaro kryptimi.

Pakeliui su savo palydovais susipažinau artimiau. Abu pasirodė kaip reta mieli žmonės ir, nors dėvėjo karines uniformas, kreipėsi vienas į kitą ir į mane vardu bei tėvavardžiu, o ne pagal laipsnį, kaip to reikalauja statutas. Jie buvo ne rikiuotės karininkai, o inžinieriai. Tarp kariškių tai pasireiškia kaip didelis intelekto skirtumas. Be to, jie buvo Karinio jūrų laivyno karininkai. Kas yra susidūręs su jūrininkais, iš karto įžvelgia skirtumą tarp laivyno ir armijos.

Atvykę į Erfurtą, įsikūrėme „Kosenhaschen" viešbutyje, kuriame yra demontuotojų štabo būstinė, dirbanti Tiuringijoje. Šį viešbutį SKA karininkai juokais vadina „mažąja liaudies komisarų taryba".

Sėdėdami senoviniame geriausio Erfurto viešbučio hole, papuoštame tamsia ąžuolo mediena, šnekučiavomės ir stebėjome įvykius. Čia lankiausi ne pirmą kartą, ir visa tai man nebuvo nauja. Tuo tarpu mano palydovai, vos prieš kelias dienas atvykę iš Maskvos, atrodė labai susidomėję.

– Sakykite, Grigorijau Petrovičiau, kas čia – ekspedicija į Šiaurės polių rengiama? – persisvėręs per krėslą pusbalsiu klausia inžinierius pulkininkas.

Šis keistas klausimas kyla išvydus, kad demontuotojai, dalykiškai nusiteikę, nuolat zuja aplink mus, visi kaip vienas apsiavę didžiuliais elnio kailio batais. Tuo tarpu lauke vasara. Apsiavę kailiniais batais, žmonės nė akimirkai nepalieka dvivamzdžių medžiotojų šautuvų ir juos nešasi net į valgyklą.

– Ne. Demontuotojai kažkur rado vokiečių aviacijos mundurų sandėlį skrydžiams į Arkties žemyną. Na, ir iš džiaugsmo pasipuošė, – atsakau. – O šautuvus nešiojasi todėl, kad po pietų vyksta į medžioklę.

– Įdomi kompanija! – linguoja galvą inžinierius pulkininkas. – Kas jiems – neturi daugiau ko veikti?

– Aplinkybės čia gana painios, – aiškinu. – Pagrindinis demontavimas seniai baigtas ir daugumai iš jų visai nėra ko veikti. Bet gyvena čia visai neblogai, todėl visais įmanomas būdais stengiasi tęsti savo darbą. Kadangi vadovauja Maskva, SKA nieko negali padaryti.

– O kuo jie dabar užsiima? – klausia II kapitonas.

– Tiesiog sukčiauja, – sakau. – Iki pietų šniukštinėja po apylinkės įmones ieškodami ko nors pasipelnyti. Kas pritingi, tas sėdi „Kosenhaschene“ ir geria degtinę.

– Mums Berlyne pasakojo, kad daugelis jų čia sukaupė didžiulį turtą. Visam gyvenimui užteks, – taria II kapitonas.

– Kaip tik neseniai SKA Tiksliosios mechanikos skyrius sprendė vieną tokią bylą, – tikinu. – Ten įpainiotas Antrosios valstybinės laikrodžių gamyklos direktorius. Jūs apie tai nieko negirdėjote?

Išgirdęs neigiamą atsakymą, aiškinu toliau:

– Šį direktorių siuntė čia į Vokietiją demontuoti laikrodžių pramonę. Vos jam grįžus į Maskvą, SKA gavo medžiagą, kad demontuojant jis neteisėtai pasisavino kelis tūkstančius auksinių laikrodžių ir kelias dešimtis kilogramų aukso.

– To iš tikrųjų užteks visam gyvenimui, – neabejoja kapitonas. – Kalėjimui iki gyvos galvos taip pat.

– O pastarojo – nemanau, – pastebiu.

– Kaipgi? – stebisi II kapitonas.

– Labai paprastai, – atsakau. – Byla buvo perduota aukščiau, o ten ją be triukšmo numarino.

– Kodėl? – negali suprasti II kapitonas.

– Man tai taip pat mįslė, – sakau. – Matyt, dėl tokių žmonių nenorima griauti pasitikėjimo. Kaip sakoma – blogas tas paukštis, kuris savo lizdą teršia... Tai ne pirmas atvejis.

– Maža jam buvo to, ką turėjo. Aukso užsinorėjo, – piktinasi inžinierius pulkininkas. – Ir dar vadinasi sovietų direktorius!?

Nejučia kreivai nusišypsau. Linkteliu galva į zujančius aplink demontuotojus ir sakau:

– Visi, kuriuos matote, Sovietų Sąjungoje yra vadovaujantys ministerijų darbuotojai arba gamyklų direktoriai. Ir visi jie mažai kuo skiriasi nuo Antrosios valstybinės laikrodžių įmonės direktoriaus. Patikėkite mano patirtimi. Mums į SKA vis dažniau siunčia panašią medžiagą.

Mūsų pokalbis baigiasi nejaukia tyla. Netrukus prie mūsų prieina metrdotelis ir kviečia pietauti.

Dvi dienas tyrinėjame Erfurto rajono įmones. Mano palydovai turi rasti specialią elektros įrangą kariniams laivams, ypač povandeniniams. Atkurti didžiulių nuostolių patyrusį prekinį laivyną kol kas nė nesvarstoma. Visas dėmesys nukreiptas Karinio jūrų laivyno statybai. Taip atrodo SSRS pokario liaudies ūkio atkūrimas.

Nejučia pastebiu savo palydovų reakciją į visą aplinką. Buvau Vokietijoje jau metus ir visi kontrastai man jau ne naujiena. Jau pripratau prie šių dalykų, kurie įdomūs žmogui, prieš kelias dienas atvykusiam į Vokietiją iš SSRS.

Kartą mes atvykome į „Telefunkeno“ gamyklą nustatyti reparacinių užsakymų atlikimo galimybę radijo imtuvų ir siųstuvų stotims Kariniam jūrų laivynui. Kai važiavome pro gamyklos vartus ir mūsų automobilis leidosi keliu žemyn prie gamyklos valdymo pastato, žvelgdamas pro automašinos langą inžinierius pulkininkas tarė II kapitonui: „Viktorai Stepanyčiau, žiūrėkite! Kortai!“

Šis taip pat dirstelėjo pro langą. Iš tikrųjų keli teniso kortai dailiai aptverti tinklu. Greta kaip mažame poilsio skvere įrengti gėlynai. Visa tai pačioje gamyklos teritorijoje ir, matyt, skirti tik šios įmonės tarnautojams.

II kapitonas nustebęs žiūri į kortus. Jis žvelgia ne tik į kortus, bet ir žalią fabriko tvorą ir kylančius čia pat gamybos korpusus, lyg vertindamas teniso aikštelių buvimą kaip tik šioje vietoje.

SSRS daug triukšmaujama dėl būtinumo statyti darbininkams panašius poilsio kampelius gamyklų teritorijose. Nepaisant šurmulio, žalieji poilsio kampeliai dažniausiai lieka tik popieriuje, na ir dar kai kuriose įmonėse viešai demonstruoti. Ir staiga čia, Vokietijoje, iš po krūmo be triukšmo ir šūkaliojimų lenda daiktai, kuriuos SSRS reklamuoja kaip vien tik sovietų sistemos pasiekimus. Man atrodo, kad dėmesingame II rango kapitono žvilgsnyje perskaičiau: „Bet šie kortai įrengti senų seniausiai...“

Netoli gamyklos valdymo korpuso kaip našlaičiai rūdija kelios eilės statramsčių dviračiams.

– Grigorijau Petrovičiau, – klausia manęs II kapitonas. – O kur dviračiai?

– Na, čia jau visai vaikiškas klausimas, – atšaunu. – Aišku, Rusijoje.

– A, taip..., – šypsosi II kapitonas. – O anksčiau jų tikriausiai buvo daug. Beveik kiekvienas darbininkas turėjo dviratį.

Pasikalbėję su sovietų kontrolės karininkais ir „Telefunkeno“ direkcijos atstovais įforminame mums reikiamas paskyras ir užsakymus, o inžinierius pulkininkas kreipiasi į mane netikėtai siūlydamas:

– Gal galėtume po gamyklą trumpai pasidairyti. Susipažintume su gamybos procesu ir organizacija.

Techninis „Telefunkeno“ direktorius sutinka mus pavedžioti po gamyklą. Mes apvaikštome po visus produkcijos gamybos skyrius. Didžiulėje salėje, kurioje vyniojami ir renkami radijo lempų elektrodai, už surinkimo stalų sėdi keli šimtai moterų ir merginų. Techninis direktorius mums aiškina proceso smulkmenas, kurios, jo nuomone, turėtų dominti sovietų inžinierius.

Inžinierius pulkininkas techninio direktoriaus aiškinimų beveik nesiklauso. Jis šiek tiek atsiliko ir stengdamasis neatkreipti į save dėmesio žvelgia į salės gilumą. Jo žvilgsnis lėtai slenka didžiuliais langais, lyg skaičiuotų šviesos šaltinius, skirtus darbo vietoms. Toliau jis atidžiai matuoja salės aukštį. Jo akys stabteli ties išmarginto stiklo pertvaromis, skiriančiomis darbininkes vieną nuo kitos kaip gerai įrengtos bibliotekos kabinos.

Inžinierius pulkininkas nesidomi samprotavimais apie radijo lempų kaitinimą. Tačiau jis įdėmiai apžiūri vienos darbininkės darbo vietą. Aukštas ministerijos darbuotojas, Laivų statybos pramonės ministerijos vienos iš svarbiausių valdybų viršininkas, be abejo, gerai nutuokia apie Sovietų Sąjungos darbininkų darbo sąlygas. Dabar jis išvydo tai, kas itin domina. Numanau jo mintis. Mintyse jis lygina vokiečių ir panašias sovietų įmones.

Kai jau einame iš salės, II kapitonas stabdo mane:

– Grigorijau Petrovičiau, kaip jums patinka ši kėdė.

II kapitonas klesteli ant netoliese esančios kėdės, niekuo nesiskiriančios nuo šimtų kitų, ant kurių sėdi darbininkės. Tai standartinė kėdė su spyruokline nugarėle ir reguliuojamu sėdėjimo aukščiu.

– Viktorai Stepanyčiau, ką jūs čia ypatingo matote? – klausiu.

– Pirma, ši kėdė patogi, – dėsto jis. – Darbininkams, sakyčiau, net prabangi kėdė. O ar jūs atkreipėte dėmesį į kėdes gamyklos valdyboje?

– Ne, neatkreipiau.

– Tokios pat kėdės, – pašaipiai taria II kapitonas. – Ir direktorius, ir darbininkai dirba sėdėdami ant vienodų kėdžių. Kėdės iš tikrųjų patogios.

– Čia tai standartas, – sakau.

– Chm... – trumpai baigia II rango kapitonas, kai mudu vejamės savo grupę.

Mes einame į vakuuminį skyrių. Čia karšta. Žaižaruoja dujų liepsna. Girdisi monotoniškas suspausto oro šnypštimas.

– Štai čia didžiausia mūsų bėda, – pastebi techninis direktorius. – Mes įrengėme kelis senus vakuuminius agregatus, bet jie neatitinka techninių reikalavimų. Todėl daugiausia reklamacijų iš Reparacijų valdybos.

– Taip, čia kažkas negerai, – apsižvalgęs sutinka inžinierius pulkininkas.

Dirbantys vakuuminiai siurbliai siurbti orui iš radijo lempų kolbų, ko gero, paimti iš metalo laužo krūvos. Šalimais matosi keli tušti betono pamatai. Iš pamatų lyg perpjautos arterijos kyšo dujų, oro ir elektros srovės vamzdžiai.

– O kur šie agregatai? – klausia II kapitonas.

– Demontuoti ir dabar naudojami „Svetlanoje“, – aiškinu.

– A-a-a... – susivokia II kapitonas.

Techninis direktorius skundžiasi didele darbo jėgos kaita. Tai neigiamai veikia produkcijos kokybę.

– Darbininką mokome keturias savaites, – tvirtina jis. – Daugelis šių darbininkų po savaitės gamykloje nebesirodo. Be to, labai daug pravaikštų.

– Nejaugi negalite tam užkirsti kelio? – klausia inžinierius pulkininkas, nustebęs dėl direktoriaus bejėgiškumo.

Direktorius gūžčioja pečiais.

– Darbininkas iki trijų dienų turi teisę nepasirodyti darbe be dokumentinio pateisinimo, – sako jis. – Kitu atveju darbininkas privalo turėti gydytojo pažymą.

– Ką direkcija gali daryti prieš pravaikštininkus ir kadrų kaitą? – klausia inžinierius pulkininkas.

– Tais atvejais, apie kuriuos ką tik sakiau, darbininko atleisti negalime. Jeigu darbininkas nori išeiti, tai neturime teisės jo laikyti, – teigia direktorius.

– Kalbu ne apie atleidimą, o apie galimybę priversti darbininkus dirbti, – neatlyžta inžinierius pulkininkas.

Direktorius žiūri ir nesupranta.

– „Bitte!“ – taria jis, prašydamas pakartoti klausimą.

Pulkininkas inžinierius kartoja:

– Mes neturime įstatymų, priverčiančių darbininkus dirbti. Mes turime teisę atleisti tuos, kurie nesilaiko darbo kodekso, – neslepia direktorius.

Įsivyrauja nesmagi tyla. Vokiečiams pati skaudžiausia bausmė yra darbininko atleidimas iš darbo. SSRS atleidimas iš darbo yra darbininkui nepasiekiama svajonė. Sovietų direktorius darbininkų reikalus tvarko savo nuožiūra – jis gali pervesti darbininką į mažiau apmokamą darbą, gali, o tiksliau privalo, paduoti darbininką į teismą už vėlavimą į darbą vos kelias minutes. Savo ruožtu darbininkas be direktoriaus leidimo palikti darbo vietos neturi teisės. Priešingu atveju gresia teismas ir kalėjimas.

Mes prie to pripratome ir mums nesuprantamas vokiečių direktoriaus bejėgiškumas. Tačiau jis stebisi mūsų, jo nuomone, necivilizuotais klausimais. Du pasauliai – dvi sistemos.

– Jūs užsiminėte apie darbo kodeksą, – tęsia inžinierius pulkininkas. – Prašyčiau paaiškinti, kokie teisiniai teiginiai šiandien nusako darbdavio ir darbininko tarpusavio santykius? Hitlerio laikų įstatymai?

– Apskritai Vokietijos darbo kodeksas buvo priimtas dar Bismarko laikais, – teigia direktorius. – Be žymesnių pakeitimų jis galioja ir šiandien.

– Bismarko laikais?! – nepatikliai klausia inžinierius pulkininkas. – Juk tai buvo prieš 70 metų...

– Taip, – pritaria direktorius, ir jo veide pirmą kartą švysteli vos matomas išdidumo šešėlis. – Vokietijos socialinių įstatymų leidimas laikomas vienu pažangiausių pasaulyje... Noriu pasakyti Vakarų Europoje, – greitai pasitaiso jis, prisiminęs, kad kalbasi su sovietų karininkais.

Inžinierius pulkininkas žiūri į II kapitoną. Šis savo ruožtu persimeta žvilgsniais su manimi. Prie šio nebylaus pokalbio jau pripratau. Taip sovietai reaguoja į daiktus, kurie verčia juos galvoti apie tai, apie ką negalima diskutuoti.

Pasinaudojęs tuo, kad su mumis nėra „Telefunkenui" skirtų kontrolės karininkų, klausiu direktoriaus apie smarkaus radijo lempų gamybos tempų mažėjimo pastarąjį mėnesį priežastis. Vizituojant gamyklas visada patariama išklausyti abi puses, vienai kitos negirdint.

– Pagrindinė priežastis yra volframo ir molibdeno laidų trūkumas, – aiškina direktorius.

– Bet juk neseniai gamyklai buvo skirtas pakankamas kontingentas, kad būtų galima vykdyti planą šešis mėnesius, – tariu. – Ar negavote šių laidų iš Berlyno?

– Herr majore, argi jūs nežinote... – murma suglumęs direktorius. – Argi herr Novikovas jums nesakė..?

– Ne. O kas yra?

Kurį laiką direktorius įtariai svarsto, tada prabyla:

– Toks didelis laidų trūkumas yra todėl, nes jų siuntos geležinkeliu mes nesulaukėme, tad specialiai į Berlyną siuntėme sunkvežimį.

– Na ir kas? – klausiu.

– Grįžtant kelyje mašiną sustabdė ir apiplėšė...

– O laidai?

– Her majore, mūsų žmonės nieko negalėjo padaryti...

– O kur laidai?

– Kai mūsų sunkvežimis naktį artėjo prie Leipcigo, jam skersai kelio stojo kitas sunkvežimis. Automatais ginkluoti žmonės išlaipino vairuotoją ir ekspeditorių ant kelio, o sunkvežimį pagrobė. Laidai...

– Kas tie banditai? – klausiu.

– Žmonės sovietų uniforma, – kiek padvejojęs kalba direktorius.

Kai atsisveikinę su direktoriumi sėdame į automašiną, II kapitonas stebisi:

– Kam reikėjo sunkvežimio su laidais? Gal tai diversija siekiant žlugdyti reparaciją?

– Mes prie šių diversijų jau pripratome, – tariu. – Netrukus šį sunkvežimį ras kur nors miške. Su laidais, bet be padangų ir akumuliatorių. Tuo tikriausiai viliasi ir Novikovas. Dėl to jis kol kas ir tyli.

– Kas čia šiais dalykais užsiima? – klausia kapitonas.

– Pagyvensite ilgiau – pamatysite, – atrėžiu vengdamas tiesaus atsakymo.

Po „Telefunkeno“ išvykome į precizinių staklių ir laikrodžių firmos „Tylio“ gamyklą, esančią nedideliame kaimelyje, kurį mes su vargu radome žemėlapyje. Šiame kaimelyje buvo dar kelios gana stambios pramonės įmonės, gaminančios elektros detales. Kaimelis buvo plytėjo siaurame slėnyje tarp miškais apaugusių kalnų. Kalnų šlaitais ropštėsi tvarkingi, ryškiaspalviai Tiuringijos nameliai. Sunku buvo patikėti, kad spalvingas kaimelis yra darbininkų gyvenvietė ir čia veikia kelios stambios gamyklos.

– Labiau primena į sanatoriją negu į darbininkų gyvenvietę, – pastebėjo II kapitonas, lyg pavydėdamas, lyg apgailestaudamas. – Čia darbininkai gyvena kaip kurorte.

Po mūsų vizito pas SKA kontrolės karininkus, apsigyvenusius vieno gamyklos savininko bute, inžinierius pulkininkas juokavo:

– Viktorai Stepanyčiau, kaip jums atrodo – ko šie vyrukai labiausiai bijo?

– Kad jų iš čia neišsiųstų kitur, – negalvodamas atsakė II kapitonas.

„Žodį „kitur“ supratome ir be patikslinimo.

Vakarų žmonės niekada nesuvokia, kas sovietą labiausiai stebina, tarkime, inžinierių, pirmą kartą pamačiusį Vokietijos gamyklas. Vakarų žmonės tikriausiai mano, kad sovietų inžinieriai žiūri išsižioję, priblokšti gamyklų dydžio, daugybės mašinų ir kitokių technikos pasiekimų. Ne, tai praeities laikai. Jeigu vakariečiai pamatytų sovietų gamyklas, tai kaip tik jie stebėtųsi gamyklų dydžiu ir techniniu aprūpinimu.

Šiandien mums naujiena Vakaruose yra ne technika ir mašinos, o žmogaus vieta visuomenėje ir valstybėje. Mes matome, kad vakariečiai, laisvų socialinių santykių evoliucijos žmonės, turi daug daugiau teisių ir laisvių, kad jie iš gyvenimo gauna daug daugiau negu to paties socialinio lygmens sovietai.

Susipažinę su „Tylio“ gamykla, tos pačios dienos vakarą išvažiuojame į dar vieną išvykos punktą. Netoli Jenos nusilpsta automašinos akumuliatorius ir ima šėlti degikliai. Kad akumuliatorius neišsikrautų visiškai, išjungiame žibintus ir lėtai važiuojame tamsoje. Vienoje siauro kelio pusėje viršun kyla status šlaitas, kitoje pusėje žiojėja juoda bedugnė.

II kapitonas niurzgėdamas kaltina neatidumu jūrininką vairuotoją. Šis, įsikibęs į vairą ir parimęs į priekinį langą, tyli.

Vidury nakties pačioje klaikiausioje tarpeklių vietoje mūsų automobilis galutinai sugenda. Kol vairuotojas, pasišviesdamas kišeniniu žiebtuvėliu, krapšto variklį, mes lipame iš mašinos pamankštinti kojų.

Netikėtai iš tamsos išnyra dvi akinančios ugninės akys. Vos mūsų nekliudžiusi, automašina staigiai stabdo ir sustoja. Iš tamsos girdisi rusiškas balsas.

– Draugai karininkai, ar čia girdėjote šaudant?

– Ne, – sako kažkuris iš mūsų. – O kas atsitiko?

– Mūsų žmonės važiavo medžioti ir vieną saviškį pašovė. Vežame gydytoją. O dabar kelio nerandame.

– Na, regis, pakliuvome į gerą vietelę, – niurna II kapitonas, kai automobilis vaiduoklis vėl išnyksta tamsoje.

Keliu pro šalį žingsniuoja tamsi figūra, stumdama šalia savęs dviratį.

– Kokia čia vietovė? – klausiu.

– Čia Gėtės pilys, – taria vokietis. – Kaip tik virš jūsų galvos.

– Ar čia kas nors netoliese gyvena?

– Taip. Netoliese bus tiltas, o už tilto kaimas, – sklinda iš tamsos balsas.

– Drauge pulkininke, nieko negaliu padaryti, – raportuoja tuo metu iš tamsos jūrininkas. – Reikia dirbtuvių.

– Ką mums dabar daryti? Mašinoje nakvosime? – giežia apmaudą palydovai.

– Kodėl? – sakau. – Čia netoliese yra kaimas. Ten ir nakvosime.

– Ką jūs, Grigorijau Petrovičiau! – su siaubu sušunka jūreiviai. – Juk ten nėra nei komendantūros, nei viešbučio kariškiams.

– Kaip tik tai ir gerai, – nenusileidžiu.

– Ne, ne. Baikite juokus, – prieštarauja mano palydovai. – Mums dar gyventi nenusibodo.

– O kas yra?

– Negi jūs pamiršote, kur mes esame? Juk čia vos ne kasdien žmogžudystė. Juk patys ką tik girdėjote, kad šalimais kažką pašovė.

– A, bet juk tai mūsiškiai, – sakau. – Nieko nuostabaus, kad pašovė.

– Grigorijau Petrovičiau, mums visą laiką aiškino, kad būtume atsargūs. Patarė net vairuotojo naktį mašinoje nepalikti, nes gali užmušti. Juk čia visą laiką... Na, patys žinote, kas dedasi.

– Kas jums šiuos dalykus pasakojo?

– Mus dar Maskvoje įspėjo.

Negaliu susilaikyti nesijuokęs.

– Na, Maskvoje taip gali atsitikti. Čia viskas atrodo kiek kitaip. Šiaip ar taip, kaime mes miegosime geriau negu komendantūros viešbutyje. Tai jums garantuoju. Be to, mes visi turime pistoletus.

Po ilgų įkalbinėjimų mano palydovai pasiryžta miegoti nežinomame vokiečių kaime. Įsakę vairuotojui likti mašinoje, iškeliaujame.

– O kur mes ten miegosime? – vėl abejoja II kapitonas. – Nepatogu vidury nakties žadinti žmones ir brautis į namus.

– Viktorai Stepanyčiau, jūs dėl to nesirūpinkite, – imuosi vadovo vaidmens. – Pirmas namas, kurį mes aptiksime, bus viešbutis. Norit kirsti su manim lažybų?

– Grigorijau Petrovičiau, jūs tiesiog juokaujate. Iš kur žinote, kad pirmasis namas bus viešbutis? – klausia II kapitonas. – Jeigu bus taip, kaip sakote jūs, atkimšime butelį konjako.

– Visai paprastai. Mes einame keliu, o viešbučiai Vokietijoje visada būna prie kelio, vedančio į kaimą. Matote, kaip lengvai išlošiau jūsų butelį.

– Vis tiek jūsų užmačia man nepatinka, – niūriai dūsauja II kapitonas.

Po dešimties minučių kelionės tamsoje ryškėja neaiškūs tilto kontūrai. Čia pat už tilto matome pro lango plyšius besiskverbiančią šviesą.

– Na, Viktorai Stepanyčiau, dabar žiūrėkite. Kas teisus? – sakau nukreipdamas žibintuvėlio spindulius į juoduojančią virš įėjimo iškabą su alaus bokalo vaizdu. – Štai jums ir viešbutis.

Po kelių minučių sėdime prie stalo kaimo svečių namų svetainėje. Mano palydovai nepatikliai dairosi į šalis, lyg nuolat tikėtųsi užpuolimo. Svetainė išdailinta Tiuringijos stiliumi – sunkūs tamsaus ąžuolo raižyti baldai ir daugybė elnio ragų ant sienų. Šviestuvai ir sieninės žvakidės taip pat padaryti iš elnio ragų. Svetainės gilumoje gausybe nikeliuotų rankenų tviska baras. Prie prekystalio ryšinčios baltas prijuostes šypsosi dvi merginos.

Susitarę su šeimininku dėl nakvynės, užsisakome karštos kavos. Iš lagaminėlių, kuriuos pasiėmėme, traukiame duoną, dešrą ir galiausiai butelį konjako, II kapitono pasiimtą kaip priemonę „nuo gripo“.

– Ak, Grigorijau Petrovičiau, išgersime, o tada mus čia priplos kaip kurapkas, – atkimšdamas butelį sunkiai dūsauja II kapitonas. – Na, jūs prieš apaštalą Petrą atsakysite už visus.

– Norite, išduosiu vieną mažą paslaptį, – sakau. – Tikriausiai tada ramiau miegosite. Man dažnokai teko būti komandiruotėse. Keletą kartų lydėdamas sunkvežimį su kroviniu išvažinėjau visą Tiuringiją ir Saksoniją. Tokiu atveju iš tikrųjų yra pavojinga ir reikia būti atsargiam. Ir štai visada, kai artindavosi naktis ir reikėdavo apsistoti nakvynei... Ką manote darydavau?

– Na, žinoma, stengdavotės pasiekti komendantūros viešbutį, – neabejoja II kapitonas.

– Taip dariau tik vieną kartą. Pirmą ir paskutinį. Paskui visada vengdavau miestų, kur yra komendantūra ir sovietų įgula. Tyčia nevažiuodavau iki miesto, ieškodavau artimiausio kaimo ir apsistodavau pirmame pasitaikiusiame viešbutyje.

– Kodėl? – susidomėjo inžinierius pulkininkas.

– Taip patikimiausia, – aiškinu. – Metus gyvendamas Vokietijoje tris kartus traukiau pistoletą šauti... Ir visus tris kartus tai buvo žmonės su sovietų uniforma... Besitaikantys apiplėšti, – priduriu kiek patylėjęs..

– Įdomu..., – košia pro dantis II kapitonas.

– Kartą apsistojau karininkų viešbutyje Glauchau mieste, – kalbu toliau. – Sunkvežimį dėl viso pikto palikau prie lango. Nespėjau atsigulti, kai išgirdau, kad mano sunkvežimį jau ardo.

– Įdomu..., – pritaria inžinierius pulkininkas.

– Man visai nebuvo įdomu, kai su pistoletu rankoje ir vienais apatiniais laksčiau lauke, – neslepiu.

– Ir kuo visa tai baigėsi? – nekantrauja inžinierius pulkininkas.

– Sulaikiau du mūsų leitenantus ir vieną seržantą. Iškviečiau komendanto patrulį ir juos atidaviau. Rytą man miesto komendantas sako: „Tikiu jumis, drauge majore, bet areštuotuosius teks paleisti. Tokioms smulkmenoms neturiu laiko. Kitą kartą siūlau elgtis taip. Luktelėkite, kol išardys mašiną. Kad būtų daiktinių įrodymų. Tada šaudykite visus ir kvieskite mus. Surašysime protokolą ir jums dar ačiū pasakysime. Gaila, kad šį kartą pasikarščiavote.

Tuo metu svetainėje pasirodo jauna elegantiška moteris. Jai iš paskos eina vyras. Jie sėdasi prie staliuko priešais mus ir užsirūko. Cigarečių dūmas melsvomis bangomis kyla į viršų.

– Visa tai puiku, – kalba II kapitonas. – Bet man čia nepatinka vienas dalykas – publika per daug gerai apsirengusi. Žiūrėkite į šį tipą, kuris priešais su dama. Tikriausiai tai buvę stambūs nacistai. Pasislėpė čia užkampyje, o dabar į jų lizdą patekome. Pastebėjote būrelį jaunų vyrukų – užėjo, pasišnibždėjo ir vėl išėjo! Visa tai man atrodo labai įtartina.

– Na, tuomet eikime miegoti, – siūlau. – Rytas už vakarą gudresnis.

– Ai, miegoti, – raukosi inžinierius pulkininkas. – Reikės pažiūrėti, į kur langai išeina.

Kai mes pakylame į antrą aukštą, į skirtus mums kambarius, inžinierius pulkininkas ir II kapitonas pradeda patikrinimą. Jie atidaro ir uždaro langus, tada bando sklendžių tvirtumą.

– Mums sakė, kad čia pro langus rankines granatas mėto, – aiškina II kapitonas.

Toliau jis eina į koridorių ir mėgina tikrinti, ar kaimyniniuose kambariuose neįsitaisė vilkolakiai. Galiausiai bando durų užrakto tvirtumą.

– Viktorai Stepanyčiau, garbės žodis, žiūrint į jus man taip pat darosi baisu, – sakau. – Gal turite kokią ypatingą nuojautą visokiausiems nuotykiams?

Mano palydovai įsikuria viename kambaryje. Aš įsitaisau gretimame kambaryje. Pirmą kartą per visą laiką, kurį pragyvenau Vokietijoje, jaučiu šiokį tokį netikrumą. Užsklendęs duris ir truputį pasvarstęs, traukiu iš portfelio pistoletą ir dedu po pagalve. Tada gesinu šviesą ir neriu po pūkine antklode.

Rytą pabeldžiu į savo kaimynų duris. Už durų girdisi mieguisti balsai, paskui traška užraktai. Mano palydovai sunkiai keliasi iš patalo. Pasirodo, jie dar ilgai po vidurnakčio sėdėjo tardamiesi, ar miegoti apsirengus, ar nusirengus. Dabar, kai jau šviesu, visos baimės išsisklaidė, ir jie net vienas iš kito šaiposi.

– Viktorai Stepanyčiau, papasakok, kaip naktį į tualetą su pistoletu ėjai? – šmaikščiai mirksi inžinierius pulkininkas.

– Žinote, kas vakar buvo ši puošni pora? – klausiu. – Vietinis batsiuvys su žmona. Be to, senas komunistas. Aš jau teiravausi šeimininko. O jūs juos aukštais naciais palaikėte.

Dar vakar viešbučio šeimininko prašėme iš ryto nusiųsti mūsų vairuotojui į pagalbą autoelektriką. Kai nueiname prie savo mašinos, abu randame įnikusius į darbą. Kad nenuobodžiautume, nusprendžiame apžiūrėti Gėtės pilis, kurios turi būti kažkur virš mūsų galvų. Stačiai tarp krūmų kylančiu taku ropščiamės į viršų.

Netrukus užkopiame į viršūnę. Pačiame staigaus skardžio krašte, apsupti krūmų ir medžių tankumyno, stovi du namai. Toli apačioje papėdėje vingiuoja kelio juosta, ant kurios kaip juoda dėmė matosi mūsų automobilis ir besikrapštantys prie jo žmonės. Toli toli iš visų pusių atsiveria nuostabi panorama.

Einame arčiau prie gana neišvaizdžių namų, iškilmingai vadinamų pilimis. Prie šoninių durų pakabinti džiūsta kiškių kailiai. Čia gyvena sargas, kartu ir saugotojas, ir ekskursijų vadovas po pilis, kuriose įrengtas muziejus. Lankytojų tikriausiai nedaug ir sargui tenka papildomai uždarbiauti brakonieriaujant. Jo padedami mes apžiūrime žymias istorines vertybes ir net paties Gėtės parašą ant palangės. Parašas rūpestingai saugomas už stiklinių rėmų.

Šis namas kadaise buvo Tiuringijos kurfiursto vasaros rezidencija. Vėliau kurį laiką jis priklausė Gėtei. Apstatymas kuklus ir nė trupučio neprimena karaliaus ar kunigaikščio buveinės.

Kai apžiūrėję pilis vėl einame į parką, inžinierius pulkininkas sako:

– Vis dėlto įdomu matyti namą, po kurį vaikščiojo Gėtė. Jauti kažkokį vidinį virpulį. Bet išoriškai negali lyginti su mūsų Peterhofu arba Carskoje selo.

– Malonu, kai čia matai tvarką ir pagarbą kultūriniam Gėtės palikimui, – mąsto II kapitonas. – O ką jie padarė su mūsų rūmais Peterhofe? Juk visus rūmus aplink Leningradą apiplėšė ir dar blogiau – subjaurojo. Pats savo akimis mačiau.

– Vokiečiams tai būdinga, – daro išvadą inžinierius pulkininkas. – Jie per dideli savimylos. Štai šis namas – jiems šventovė. Tokia pat šventovė jis ir mums. Kyla klausimas, kodėl jie Jekaterinos rūmuose arklides įsirengė?!

Einame parku. Medžiuose nekreipdamos į mus nė menkiausio dėmesio šmirinėja voverės. Viena iš jų ramiai tupi ant šakos kaip tik virš mūsų galvos. Išsakytos palydovų mintys verčia susimąstyti. Išsitraukiu iš dėklo pistoletą ir neskubėdamas taikausi į voverę.

– Ką jūs, Grigorijau Petrovičiau!? – griebia man už rankos II kapitonas. – Aš maniau, kad jūs subrendęs žmogus?!

– O kas čia tokio? – nenusileidžiu ir vėl taikausi į voverę.

– Baikite! – pritardamas II kapitonui protestuoja ir inžinierius pulkininkas.

– Nurimkite, – juokiuosi slėpdamas pistoletą. – Tiesiog norėjau pamatyti, kaip jūs reaguosite į barbariškumą...

Tuo metu iš kelio pusės, kur stovi mūsų automobilis, pasigirsta du šūviai. Tai vairuotojas duoda mums sutartinį signalą, kad mašina sutaisyta. Po pusvalandžio Gėtės pilys lieka toli nuo mūsų.

Dar kelias dienas mes zujame po Tiuringiją ir Saksoniją. Kontroliuojame gamyklas, skelbiame sekvestrą, rekvizuojame pagamintą produkciją, Reparacijų valdybai rengiame paskyrų užsakymų projektus.

Šioje išvykoje pirmą kartą pajuntu ganą keistą dalyką. Įsitikinu, kad metai, praleisti ne Sovietų Sąjungoje, padarė savo. Kažkokiu būdu pasikeičiau vidumi. Šitai aiškiai regiu susitikęs savo palydovus jūreivius. Jie tik vakar atvyko iš Maskvos ir rytoj ten grįš vėl. Man jie yra savotiškas reagentas, kuriuo galiu tikrinti su manimi susijusius pokyčius.

Bendraudamas su jais jaučiau vidinį šiurpulį, kad mintimis ir pasaulėjauta nutolau nuo tos orbitos, kurioje sukasi sovietai. Nieko neatsisakiau kažkieno kito naudai. Tiesiog išsiplėtė mano akiratis.

XII
SKYRIUS

Sistemos naguose

1.

– Susipažinkite! – pristato pulkininkas Kondakovas. – Papulkininkis Dinašvilis.

Spaudžiu ranką žmogui, vilkinčiam pilku civiliu kostiumu. Atsegta baltų marškinių apykaklė, be kaklaraiščio. Kadriniams karininkams būdinga panieka civiliams drabužiams. Išpurtęs veidas. Matinė, saulės nemačiusi, blizganti oda. Nuvargusi ir abejinga išsprogusių juodų akių išraiška. Toks pat tingus ir abejingas drėgnos rankos spustelėjimas.

Aš ir pulkininkas Kondakovas atvažiavome Centrinės operatyvinės VRM grupės prašymu atlikti tam tikros įkalintų žmonių grupės parodymų ekspertizę. Kadangi bylos duomenys pynėsi su panašia pulkininko Kondakovo skyriaus turima medžiaga, VRM prašė SKA konsultacijų ir pagalbos.

Pulkininkas susipažįsta su ankstesnių apklausų ir tardymo duomenimis. Pirmoji byla yra buvusio mokslinio bendradarbio Penemiundės laboratorijose, kurios buvo vokiečių reaktyvinių sviedinių tyrimo centras.

– Truputį užtrukome, – sako dirsčiodamas į duris VRM papulkininkis. – Įsakiau, kad jam pirma suteiktų žmogišką išvaizdą.

– Seniai jis čia pas jus? – klausia pulkininkas Kondakovas

– Beveik septyni mėnesiai, – mieguistu balsu, lyg būtų nemiegojęs nuo pat gimimo, taria civiliai apsirengęs papulkininkis.

– Kaip jis pas jus pakliuvo?

– Gavome žinių iš agentūros... Tada nusprendėme pažvelgti į jį iš arčiau.

– O kodėl... tokioje aplinkoje? – klausia pulkininkas.

– Jis gyveno Vakarų zonoje, o jo motina čia, Leipcige. Pasiūlėme jo motinai laiške paprašyti, kad jis pas ją atvyktų... Štai ir tenka laikyti jį užrakintą, kol paaiškės.

– Kaipgi motina su tuo sutiko?

– Jeigu nesutiktų, pagrasinome atimti iš jos daržovių parduotuvę. Be to, mums sūnaus reikia tik draugiškai pasikalbėti, – žiovaudamas aiškina pulkininkas.

Po kurio laiko konvojinis seržantas įveda kalinį. Išblyškęs lyg kreida veidas ir karštligiškas giliai įdubusių akių blizgesys iškalbingesni nei visos tardytojo pastangos suteikti savo tardomajam žmogišką išvaizdą.

– Na, jūs kol kas užsiimkite juo, o aš pailsėsiu, – vėl žiovauja papulkininkis ir išsitiesia ant sofos pasienyje.

Tardomasis, pagal specialybę artilerijos ginkluotės inžinierius, mums ypač domina, nes, pasak agentūros, jis dirbo Penemiundėje vadinamame trečiojo periodo skyriuje. Pirmojo periodo rūšių ginkluotė jau buvo laikoma patikrinta praktikoje ir gaminama serijiniu būdu, antrojo – ginkluotė dar bandoma gamykloje, trečiojo – ginkluotė dar tik skaičių ir brėžinių pavidalo. Su pirmųjų dviejų periodų rezultatais mes susipažinę gana gerai, o paskutinis laikotarpis mums yra juoda dėmė, nes beveik visi brėžiniai ir skaičiuotės buvo sunaikinti per kapituliaciją ir į mūsų rankas nepakliuvo jokių materialinių įrodymų, išskyrus daug asmenų žodinių parodymų.

Pagal paskutinius apklausos protokolus tardomasis dirbo mokslininkų grupėje, turėjusioje užduotį sukurti reaktyvinį priešlėktuvinės gynybos sviedinį. Šį projektą įgyvendinti pradėjo dėl besąlygiško sąjungininkų oro puolimo priemonių pranašumo prieš Vokietijos oro gynybos priemones. Projektuojamo sviedinio ypatumas buvo jo antgalio prietaisų jautrumas, vedantis raketą į tikslą ir sprogstantis prie pat taikinio. Raketos leidžiamos iš specialaus lafeto be tikslaus taikiklio. Kai raketa priartėja prie lėktuvo taikinio, ima veikti taikymo aparatas, kuris pats koreguoja ankstesnę trajektoriją, veda raketą į taikinį ir tam tikru nuo jo atstumu detonuoja sprogdinimo užtaisą. Panašų principą vokiečiai sėkmingai taikė magnetinėse minose ir torpedose, padariusiose didelių nuostolių sąjungininkų laivynui pirmame karo periode.

Leidžiant raketą sunkumų kilo dėl gerokai didesnio sviedinio ir taikinio greičio, mažesnės taikinio masės ir dar dėl to, kad lėktuvas padarytas iš nemagnetinio metalo. Nepaisant to, buvo duomenų, kad vokiečiams kliūtį pavyko įveikti. Kokiu būdu vokiečiai tai išsprendė – pasitelkę radaro principą, fotoelementą ar dar kaip nors kitaip? Tai kėlė daug ginčų.

Apklausos protokolai rodo, kad iš tardomojo buvo reikalaujama prisiminus atkurti visus „V-N“ projekto brėžinius ir skaičiuotes. Pulkininkas Kondakovas veda apklausą visai kita kryptimi. Susipažinęs su turimais duomenimis, jis stengiasi nustatyti tą vietą, kurią tardomasis užėmė sudėtingoje Penemiundės štabo mokslinio tyrimo sistemoje. Jam aišku, kad vienas žmogus negali žinoti visos projekto darbo apimties, kaip to reikalauja VRM.

– Ar jūs sutinkate tęsti savo darbą vienoje iš sovietų mokslo įstaigų? – klausia pulkininkas kalinio.

– Jau kelis kartus prašiau leisti man įrodyti savo parodymų teisingumą, – atsako tardomasis. – Aš mažai ką galiu įrodyti... čia. Jūs suprantate!

Tą pačią akimirką pilka figūra, kuri iki šiol nusisukusi nuo mūsų nebyliai gulėjo ant sofos, strykteli kaip spyruoklė. Klaikiai keikdamasis VRM papulkininkis atsistoja:

– Laisvės užsinorėjo? Kodėl į Vakarus bėgai? Kodėl čia nieko nesakai?

Įtūžęs jis eina prie kalinio, sėdinčio ant kėdės. Šis bejėgiškai gūžteli pečiais ir lyg atsiprašydamas už tardytojo elgesį kaltai žiūri į mus užstalėje.

– Siūlau perduoti jį generolui... – sako pulkininkas Kondakovas tardytojui ir ištaria pavardę generolo, kuris vadovauja sovietų mokslinei tyrimo bazei Penemiundėje. – Ten iš jo gausime viską, ką jis gali duoti.

– O jeigu jis paspruks? – nepatikliai šnairuoja tardytojas į suimtojo pusę.

– Drauge papulkininki, – įtemptai šypsosi Kondakovas. – Mums svarbiausia kuo tikslingiau panaudoti kiekvieną atvejį. Šįkart aš tarpininkausiu aukščiausiose instancijose, kad šį žmogų perkeltų į Penemiundę.

Baigę pirmą bylą imamės antros. Čia kalbama apie visai fantastišką išradimą. Projektą tebebraižo ir skaičiuoja pats išradėjas ir jo dar nematė oficialios Vokietijos įstaigos. Prieš pakliūdamas už VRM grotų Potsdame išradėjas gyveno Prancūzijos okupuotoje Vokietijos zonoje. Pirmiausia jis savo projektą siūlė įvertinti atitinkamoms Prancūzijos įstaigoms. Galiausiai per Prancūzijos kompartijos kanalus apie tai sužinojo suinteresuotos sovietų įstaigos, kurios kvietė į talką VRM. Vokiečių išradėjo kelionių metodika ir maršrutas tardymo byloje nenurodomi, tačiau iš protokolų aišku, kad tardomasis jau dešimtas mėnuo svečiuojasi Potsdamo operatyvinės grupės požemiuose, kuriuose jį visomis prieinamomis „tardymo priemonėmis“ skatina toliau tobulinti savo išradimą.

Priešais mus dar palyginti jaunas žmogus, silpnųjų srovių inžinierius. Per karą jis dirbo daugelyje Vokietijos vadovaujančių elektrotechninių tyrimų laboratorijose, ypač specializavosi telemechanikoje ir televizijoje. Savo išradimą jis tobulino daug metų, tačiau realias formas jo projektas įgijo tik pačioje karo pabaigoje, kai Vokietijos karinės dalys šiais dalykais nebesidomėjo.

Tardomasis ima aiškinti savo išradimą. Jis po truputį plėtoja savo mintį, patvirtindamas nuorodomis į žymių Vokietijos mokslininkų darbus optinės fizikos srityje. Išradimą techniniu pavidalu sudaro du prietaisai – siųstuvas ir imtuvas. Palyginti visai miniatiūrinis siųstuvas, numestas kelis kilometrus už priešo fronto linijos, leidžia matyti imtuvo ekrane, esančiame savos kariuomenės teritorijoje tai, kas esama tarp siųstuvo ir imtuvo, tai yra priešo dispoziciją ir jo technines priemones. Siųstuvų ir imtuvų kombinacija gali apimti bet kurį fronto ruožą.

Neaišku, kokiais sumetimais VRM ištisus dešimt mėnesių laikė išradėją savo požemiuose. Su būdingu šiai įstaigai įtarumu tardytojai manė, kad kalinys siekia nuslėpti savo išradimą ir visais būdais mėgino priversti jį pasakyti daugiau, negu jis iš tikrųjų žinojo.

Šį kartą pulkininko Kondakovo apklausa turi šiek tiek kitokį tikslą negu raketų specialisto atveju. Dabar jis stengiasi nustatyti, kokiu laipsniu išradėjo idėjos įgavo techniškai įgyvendinamą formą. Pulkininkas domisi ne tik teoriniu pagrindimu, bet ir techniniais jo įgyvendinimo būdais. Pilasi konkretūs klausimai apie bevielio ryšio ir televizijos technikos dalykus. Mūsų bendram pasitenkinimui tardomasis bandymą išlaiko garbingai. Kartu jis atkakliai, o tai VRM kalėjime atrodo keistai, apie savo išradimo esminius momentus duoti parodymus atsisako. Galbūt jis bijo, kad išgavę išradimo esmę, jį kaip nereikalingą liudininką likviduos.

– Ar jūs sutinkate savo projekto techninio įgyvendinimo galimybę įrodyti tinkamose sovietų mokslo tyrimo sąlygose? – klausia pulkininkas.

Kalinio akyse sužimba vilties kibirkštėlė.

– Herr pulkininke, tai vienintelis dalykas, ko noriu ir ko jau seniai prašau, – šneka jis drebančiu balsu.

– Meluoja šunsnukis! – lyg aidas skamba balsas nuo sofos, ir VRM papulkininkis vėl pašoka ant kojų. – Jis tik ir ieško progos pabėgti. Kodėl jis siūlė savo išradimą prancūzams?!

– Siūlau pervesti šį žmogų pulkininko Vasiljevo žinion į Arnštadtą, – sako pulkininkas Kondakovas tardytojui. – Jeigu Vasiljevas apie jo darbą atsilieps neigiamai, galėsite jį atsiimti ir klausimą spręsti savo nuožiūra.

– Taip jūs man paleisite visus kalinius, – niurzga papulkininkis.

Likusią dienos dalį nagrinėjame VRM dokumentus, susijusius su mokslu ir technika. Iš esmės tai agentūros pranešimai apie vokiečių mokslo darbuotojus ir jų darbus, esančius vakarinėse Vokietijos zonose. Mums reikia nustatyti šių mokslininkų ir jų darbų vertę Sovietų Sąjungai. Teigiamo vertinimo atveju VRM imasi praktinių dalyko įgyvendinimo veiksmų. Dėl daugelio dokumentų jau sprendė kitos specialios komisijos.

Vakarop baigiame visus reikalus ir rengiamės važiuoti namo. Dirstelėjęs į laikrodį ir stovintį ant stalo telefoną, nusprendžiau paskambinti Andrejui Kovtunui. Sužinojęs, kad esu Potsdame, Andrejus paprašė manęs nedelsiant užsukti į jo tarnybą.

Po mudviejų pirmo susitikimo mano bute Karlshorste praėjo keli mėnesiai. Pas mane Andrejus lankydavosi beveik kiekvieną savaitę. Kartais jis atvažiuodavo vidurnaktį, kartais paryčiais. Kai jam siūlydavau vakarienės ar pusryčių, jis vangiai mostelėdavo ranka ir sakydavo: „Užsukau tik trumpam. Snustelėsiu pas tave čia ant lovos.“ Pradžioje šie netinkamu laiku ir be priežasties vizitai mane stebino. Kalbėdamas jis su liguistu džiugesiu mėgavosi prisiminimais apie bendrus mūsų nuotykius mokykloje ir studijose. Jis galėdavo dešimtis kartų iki mažiausių smulkmenų aptarinėti mūsų jaunatviškus romanus, palydėdamas juos ta pačia replika: „Ak! Geri buvo laikai!“ Kartais man atrodydavo, kad mano draugijoje ir šiuose pokalbiuose jis ieško išsigelbėjimo nuo jį supančios tikrovės.

Paprašiau pulkininko Kondakovo išlaipinti mane prie Centrinės VRM valdybos, kurioje dirbo Andrejus. Kelių pastatų kompleksas buvo aptvertas aklina siena, virš kurios kyšojo medžių šakos. Kontrolinėje jau buvo mano vardu leidimas. Vasaros vakaro prieblandoje perėjau sodą ir užlipau į antrą pastato aukštą, kuriame buvo Andrejaus kabinetas.

– Na, baik savo reikalaus! – tariau eidamas pro veltiniu ir cerata apkaltas duris. – Važiuojam į Berlyną!

– Chm! Kam darbas baigiasi, o kam prasideda, – burbtelėjo Andrejus.

– Tai kurių velnių tu mane čia kvietei?! – tariau neslėpdamas apmaudo. Man užteko visos dienos, praleistos papulkininkio Dinašvilio kabinete, kad norėčiau kuo greičiau ištrūkti į gryną orą.

– Nesijaudink, Griša! Aš tavo grindis jau prakiurdžiau, o tu pas mane nesisvečiavai nė karto. Kartelį čia pabūti įdomu, – taria Andrejus.

– Šiandien tokiame urve sėdėjau visą dieną, – aiškinu negalėdamas nuslėpti savo nepasitenkinimo.

– Dieną?! – šaiposi Andrejus. – O naktį čia niekada nebuvai?

– Žinai ką, Andrejau, – prieštarauju. – Dabar neturiu nė mažiausio noro čia stypsoti. Jeigu nori, važiuokime į teatrą Berlyne. Jeigu ne...

– Tai tu, vadinasi, nori į teatrą, – nutraukia mane Andrejus. – Čia taip pat galima šį tą pamatyti. To tu nepamatysi jokiame teatre.

– Šiandien neturiu nuotaikos...

– Klausyk, Griša! – Andrejus keičia toną.

Apsimestinė kaukė nukrinta, ir Andrejaus balsas primena tas dienas, kai jis, apžergęs kėdę, muistėsi prie mano braižomojo stalo. Tada jis taip pat pradėjo pompastišką kalbą apie didžius žmones ir didžius darbus, o paskui meilikaujamu tonu prašė manęs teorinės mechanikos konspektų arba klausinėjo, pas kurį dėstytoją lengviau laikyti egzaminą.

– Klausyk, Griša! – vėl kreipiasi Andrejus. – Mane seniai kankina vienas klausimas. Kad tu šį klausimą suprastum, turiu šiek tiek grįžti į praeitį. Juk mudviem vienam nuo kito nėra ko slėpti. Juk, ko gero, nėra kito žmogaus pasaulyje, kuris pažintų mane geriau negu tu. – Kurį laiką Andrejus tyli, tada baigia: – O, va, tavęs aš iki šiol nepažįstu...

– Kas tave iš tikrųjų domina? – klausiu.

Andrejus žengia prie durų ir pasuka raktą. Tada traukia iš sienos kelias šakutes, nuo kurių prie stalo eina laidai.

– Prisimeni mūsų vaikystę? – klausia jis, drėbdamasis į krėslą. – Tu buvai toks pat berniūkštis, kaip ir aš. Ir tau teko galvoti tą patį, ką ir man. Bet tu tylėjai. Dėl to ant tavęs pykau. Šiandien tave galiu už tai girti. Žinai kodėl?

Aš tyliu.

Kiek suabejojęs, žiūrėdamas kažkur į pastalę, Andrejus sako:

– Tai susiję su praeitimi... Man tada buvo keturiolika metų... Kaip tik Spalio švenčių išvakarėse mane iš pamokos pakvietė į mokyklos direktoriaus kabinetą. Ten buvo dar vienas žmogus. Trumpai – šis žmogus nuvedė mane į GPU. Ten mane kaltino, kad aš klijavau nuorūkas ant Stalino portretų ir visokia kitokia kontrrevoliucija. Žinoma, tai buvo pramanai. Paskui aiškino, kad dėl mano jaunystės sutinka nuodėmes atleisti, jeigu jiems padėsiu. Ką galėjau daryti?! Mane privertė pasirašyti, kad bendradarbiausiu ir tylėsiu. Taip pasidariau ... slaptuoju darbuotoju. Visa esybe nekenčiau Stalino, išvietėse rašinėjau antisovietinius šūkius – o pats buvau slaptasis darbuotojas. Nebijok. Nieko neįskundžiau. Kai ypač spaudė, rašiau skundus apie tokius pat „seksotus“. Turėdamas ryšius su GPU, šį tą žinojau. Jiems nuo to blogiau nebuvo.

Andrejus muistosi krėsle ir nepakeldamas galvos sako:

– Tada ant tavęs pykau, kodėl garsiai nepritari mano mintims. Neabejojau, kad tu manai, kaip ir aš. Dabar! Kai mes buvome studentai... Pameni Volodką?

Jis mini mūsų bendro draugo vardą, kuris visai prieš karą baigė Dzeržinskio karo akademiją.

– Jeigu gyvas, tai dabar tikriausiai vadovauja kreiseriui, – kalba toliau Andrejus. – Volodka su manimi kalbėjo atvirai... O tu kaip ir anksčiau tylėjai. Paskui – vis daugiau ir daugiau. Aš stojau į komjaunimą. Tu – ne. Dabar aš partinis. Tu – ne. Aš – valstybės saugumo majoras ir kartu... didesnis kontra negu visi mano kaliniai kartu paėmus. – Andrejus pakelia galvą ir žiūrėdamas man į akis klausia: – O tu kaip ir anksčiau šventuoliškas sovietų pilietis? Kurių velnių tu tyli?!

– Ko tu iš manęs nori? – prabylu keistai abejingu balsu. – Prisipažinimo apie kontrrevoliuciją? Arba apie ištikimybę Stalinui?

– A-a-k! To tu man gali nesakyti, – piktai mosteli ranka Andrejus. – Tiesiog laikau tave savo artimiausiu draugu ir noriu žinoti, kas esi iš tikrųjų.

– Kam tau to reikia? – klausiu.

– Kodėl nestoji į partiją? – Andrejus žiūri man į akis įtariu tardytojo žvilgsniu.

– Man į šį klausimą atsakyti nesunku, – sakau. – Sunkiau atsakyti į klausimą – kodėl tu stojai į partiją.

– Vėl vizgini uodegą! – įsiutęs šaukia Andrejus. Iš jo burnos išsprūsta bjaurus keiksmažodis. – Nepyk! Aš šiaip sau... – susigriebia atsiprašydamas.

– Andrejau, esmė ta, kad tavo gyvenimas eina prieštaraudamas įsitikinimams, – neslepiu. – Aš darau lygiai tiek...

– Aha! Štai kodėl nestoji į partiją?! – neslėpdamas piktdžiugos šaukia Andrejus.

Pajuntu, kad jis nori kažkuo mane apkaltinti.

– Ne visai... – prieštarauju. – Kai skridau iš Maskvos į Berlyną, ketinau grįžęs stoti į partiją.

– Ketinai?! – pašaipiai kartoja Andrejus.

– Pilieti tardytojau, nepriekabiausime prie gramatinių laikų! – mėginu teikti pokalbiui žaismingą pobūdį. Man galvoje šmėsteli įdomi mintis. Ima rodytis, kad priešais mane sėdintis SSRS valstybės saugumo majoras įtaria ir mėgina mane kaltinti simpatija komunizmui.

– Griša, meskime juokus į šalį, – pasilenkęs į priekį ir žiūrėdamas man į akis tyliai taria Andrejus. – Sakyk – niekšas tu ar ne niekšas?

– O tu? – klausiu iš užstalės.

– Aš – auka... – šnibžda Andrejus ir vėl nuleidžia galvą. – Aš neturiu ko rinktis... O tu juk laisvas... – Kabinete įsiviešpatauja mirtina tyla. Toliau vėl girdisi begarsis isteriškas šauksmas: – Sakyk – niekšas tu ar ne?

– Stengiuosi iš visų jėgų, kad tapčiau visaverčiu komunistu... – kalbu mąsliai. Noriu sakyti tiesą, tačiau mano žodžiai skamba nenatūraliai ir dirbtinai.

Andrejus kurį laiką sėdi tylėdamas, lyg ieškodamas mano žodžiuose slaptų minčių. Tada prabyla ramiai ir šaltai:

– Man atrodo, kad tu sakai teisybę. Ir man atrodo, kad tau galiu padėti. Tu nori pamėgti sovietų valdžią? Ar ne taip?!

Neišgirdęs atsakymo, Andrejus tęsia:

– Pažinojau vieną žmogų. Dabar Maskvoje jis – didelis žmogus. Taigi jis darė taip. Areštuoja žmogų, apkaltina jį pasikėsinimu prieš Staliną, pasikėsinimu susprogdinti Kremlių, apnuodyti Maskvos vandentiekį ir panašiai. Tada kiša jam parengtą protokolą ir siūlo: – Jeigu myli Staliną, viską pasirašyk! – Andrejus nenatūraliai juokiasi ir sako: – Aš taip pat galiu tau padėti pamilti Staliną. Nori? Surengsiu mažą eksperimentą. Tai iš tikrųjų padės tavo siekiams tapti tikru komunistu.

– Ką turiu daryti? – klausiu slėpdamas kylantį apmaudą. Visas šis pokalbis, juo labiau Vyriausioje VRM būstinėje Vokietijoje, neįučia veikia nervus. – Jokių protokolų nepasirašysiu. Ir daugiau čia pas tave daugiau nesirodysiu.

– Tau užteks ir vieno karto, – kreivai šaiposi valstybės saugumo majoras ir žiūri į laikrodį. – Štai netrukus ir teatras prasidės. Nenuobodžiausi.

– Dabar nė garso! – skelbia Andrejus ir kiša telefono šakutes į lizdus sienoje. Jis traukia iš stalčiaus aplankus su bylomis ir sutikrinęs popierius kelia telefono ragelį. Tai kartoja kelis kartus kažko ieškodamas vietos komutatoriuje. Sprendžiant iš pokalbių, kitame laido gale yra Andrejui pavaldūs tardytojų kabinetai. Galiausiai jis patenkintas linksi galvą ir deda ragelį.

– Pirmas veiksmas. Pirmoji scena. Pavadinimą gali sugalvoti pats, – pusbalsiu sako Andrejus ir suka gulinčio ant stalo diktofono jungiklį. Didžiuliame kambaryje pasigirsta du balsai. Melodingas moters balsas šneka gryna vokiečių kalba. Vyriškas balsas atsako su ryškiu rusišku akcentu.

– ...dabar, jeigu herr leitenantas leistų, norėčiau pasiteirauti apie mano vyro likimą, – skamba moters balsas.

– Vienintelis dalykas, kurį galiu jums tiksliai pasakyti, yra tai, kad jūsų vyro likimas visiškai priklauso nuo jūsų darbo mums, – teigia vyriškas balsas.

– Herr leitenante, lygiai prieš metus jūs man žadėjote, kad tam tikromis sąlygomis mano vyras gali būti paleistas po kelių dienų, – skamba moters balsas.

– Jūsų darbas mums yra garbės reikalas. Tuo jūs tik patvirtinate savo atsidavimą naujai demokratinei Vokietijai. Arba jūs norite pasakyti?.. – vyro balse girdisi grasinimo gaidelės.

– Herr leitenante, aš nieko nenoriu pasakyti. Tik klausiu apie savo vyrą, – prabyla tylus be akcento balsas.

– Pastaruoju metu jūsų pranešimai mūsų netenkina. Man bus labai nemalonu, jeigu mes būsime priversti imtis tam tikrų priemonių. Gali būti taip, kad jūs sutiksite savo vyrą ne ten, kur jums norėtųsi, – girdisi atsakymas.

Pratrūksta prislopinta moters rauda. Taip žmogus verkia įkniaubęs veidą į delnus. Andrejus suka diktofono rankenėlę. Tada ima iš aplanko lapelį popieriaus ir tiesia jį man. Tai VRM karinio tribunolo nuosprendis, kad skiriami 25 metai katorgos „už teroristinius veiksmus, nukreiptus prieš Sovietų okupacinę armiją".

– Komunistas nuo 1928 metų, – aiškina Andrejus. – 8 metus sėdėjo hitleriniame konclageryje. Praėjus mėnesiui nuo okupacijos pradžios padavė prašymą išeiti iš kompartijos. Per daug kalbėjo. Rezultatas – prieš tave. Jo žmona dirba vertėja pas anglus. Anglai ja pasitiki kaip nukentėjusio nuo fašizmo vyro žmona. Kai mes jos vyrą suėmėme, ja pasitikima dar labiau. Iki pastarojo laiko buvo vertinga agentė.

Andrejus vėl kelia telefono ragelį, klausia bylos numerių, pagal kuriuos vyksta apklausos kituose kabinetuose, kartu tikrinasi savo aplankuose. Kai aš klausiu, kodėl jis nesinaudoja diktofonu, Andrejus aiškina:

– Tretieji asmenys neturi girdėti, ką sako tardytojai. Ir apskritai jie neturi žinoti apie diktofonus ir jų paskirtį. Šie daiktai čia reikalingi tik viršininkui sekti savo valdinius. Aš galiu bet kurią akimirką klausytis to, ką daro mano tardytojai. Tuo tarpu jie nežino, ar aparatas įjungtas, ar ne. Iš tinklo išjungti diktofonus draudžiama. Tai lyg miniatiūrinė sovietų sistema! Be to, visai atvirai.

Galiausiai jis randa tai, ko reikia, vėl liepia man tylėti ir pasuka diktofono rankenėlę. Šį kartą girdisi du vyriški balsai, tačiau kalbantys vėlgi vokiškai.

– ... Pastaruoju metu jūs gerai pasirodėte. Dabar mes jums skiriame atsakingesnį darbą, – skamba balsas su akcentu. – Anksčiau jūs buvote aktyvus nacionalsocialistų partijos narys. Mes stengiamės žmonėms suteikti progą ištaisyti savo klaidas. Mes net leidome jums stoti į VSP. Dabar laukiame, kad garbingai pateisinsite parodytą mūsų pasitikėjimą.

– Herr kapitone, net verčiamas aplinkybių ir būdamas NSDAP narys, aš visada pritariau komunizmo idėjoms ir su lūkesčiu žvelgiau į Rytus, – pasigirsta balsas be akcento.

– Šiandien VSP eilėse yra gana daug žmonių, anksčiau pritarusių nacionalizmo idėjoms, – skamba pirmasis balsas. – Gali būti, kad ir dabar jie šioms idėjoms pritaria. Šios nacionalistinės tendencijos tarp VSP narių mus labai domina. Prisidengę VSP bilietu, šie žmonės iš tikrųjų mėgina atkurti fašizmą ir yra pikčiausi naujos demokratinės Vokietijos priešai...

– O, taip! Herr kapitone, aš jus suprantu! – pritaria pašnekovas.

– Taigi! – vėl girdisi VRM kapitono balsas. – Jums, kaip buvusiam nacionalsocialistui, šio mąstymo žmonės, žinoma, patiki labiau negu kam nors kitam. Jūsų uždavinys bus ne tik klausytis pokalbių šia tema, bet ir pačiam zonduoti su tuo susijusias savo kolegų nuotaikas. Asmeniškai įpareigoju jus ypač domėtis šiais asmenimis... – Toliau vardijami konkretūs asmenys.

– Herr kapitone, ar turite kokių nors smulkesnių instrukcijų? – dalykišku tonu teiraujasi nematomas vokietis.

– Mus ypač domina štai kas, – aiškina VRM kapitonas. – Galbūt jums pavyks iš VSP narių išgirsti nuomonę, kad Stalino politika yra nukrypimas nuo marksizmo ir komunizmo idėjų, kad sovietų sistema neturi nieko bendro su socializmu, kad Sovietų Sąjungos kompartijos broliška draugystė su naujosios demokratijos pažangiosiomis partijomis yra tik vasalinė priklausomybė. Galbūt kas nors iš jūsų partijos draugų reikš nuomonę, kad socializmo idėjas geriau būtų įgyvendinti savarankiškomis Vokietijos liaudies jėgomis. Jūs turite suprasti, kad šie revizionistiniai pasisakymai yra ne kas kita, kaip slapta fašizmo restauracija...

– O, taip! Herr kapitone, šių žmonių vieta Sibire! – įtikinamai sako buvęs nacistas.

– Sibire vietos užteks daug kam, – dviprasmiškai pastebi VRM kapitono balsas. – Mes mokame bausti tuos, kurie prieš mus. Bet mums ištikimiems žmonėms mokame ir atlyginti. Jeigu jūs sąžiningai vykdysite visus mūsų įpareigojimus, mes pasirūpinsime jūsų tarnybiniu paaukštinimu. Kitą penktadienį eilinę medžiagą jūs man atnešite į butą. Nėra reikalo, kad kas nors jus čia matytų...

Andrejus išjungia diktofoną ir vedžiodamas akimis skaito aktą: „Gestapo šnipas nuo 1934 metų. Nuo 1945 metų gegužės bendradarbiauja su mumis. Pagal jo pranešimus atlikti 129 areštai. Mums rekomendavus priimtas į VSP narius."

Prie stalo priešais mane atliekantis savo pareigas sėdi valstybės saugumo majoras. Jis įsismagino ir dalykiškai rausiasi popieriuose. Iš užnugaryje prie sienos stovinčio plieninio seifo jis išima dėžutę su kartoteka. Ištraukęs iš jos kortelę pagal pažymėtą numerį suranda storą aplanką.

– Aha! Meilė valstybinėje tarnyboje, – taria Andrejus atversdamas aplanką. – Baronienė von... Nuo 1923 metų aukštosios visuomenės santuokų sudarymo instituto patronesė, o eidama antraeiles pareigas – viešnamio savininkė. Nuo 1936 metų – etatinė gestapo agentė. Nuo 1945 metų registruota pas mus. Du sūnūs – karo belaisviai SSRS. Lagerių valdybos viršininkui įsakyta jų nepaleisti be ypatingo VRM potvarkio. Patinka gražios mergaitės? Žiūrėk!

Andrejus man tiesia aplanką ir kortelę. Aplanko viršelyje didelėmis raidėmis užrašytas kartotekos numeris ir slapyvardis. Taip saugoma agento tapatybės paslaptis. Kartotekos kortelėje surašyti asmens duomenys. Aukštai kairiame kortelės kampe pritvirtinta žilaplaukės geraširdiškos moters, pasipuošusios nėrinių apykakle, nuotrauka.

Verčiu aplanką. Jis pilnas spausdintų standartinių blankų su pritvirtintomis jaunų dailių moterų nuotraukomis. Tai baronienės globotinės. Visos moterys lyg atrinktos gražuolės ir žmogų mylinčiai geraširdiškos senutės įstaigai daro garbę. Be asmeninių duomenų, kiekviename lapelyje yra skyrelis – „Kompromituojantys duomenys". Po džiugios besišypsančios blondinės nuotrauka šiame skyrelyje parašyta: „Jaunikis tarnavo SS. Nuo 1944 metų belaisvis SSRS. Nuo 1946 metų – sifilis." Kita nuotrauka – mergina gazelės akimis, yra pastaba: „Tėvas – NSDAP narys. Internuotas SSRS. 1944 m. – nesantuokinis vaikas." Kitame lape liepsninga itališko gymio brunetė ir apačioje pažymėta: „Registruota policijoje už prostituciją. 1946 metais – vaikas nuo juodaodžio." Visi užrašai su tiksliomis datomis ir faktiniais duomenimis.

– Baronienės pensionatas yra amerikiečių sektoriuje, – aiškina Andrejus. – Pagal tai ir veiklos laukas. Jis ima iš mano rankų lapą su merginos gazelės akimis nuotrauka, žiūri į kontrolinį numerį viršuje, tada traukia iš stalčiaus kitą aplanką su tuo pačiu numeriu ir tiesia man: – Žiūrėk!

Šiame aplanke agentūros duomenys, gauti iš merginos gazelės akimis. Uniformuotų Amerikos kareivių nuotraukos. Skaičiai. Datos. Meilės laiškeliai kaip rašto pavyzdžiai. Charakteristikos su tarnybos ir pareigų nuorodomis, asmens gyvenimo būdas, politinių minčių ištraukos, namų adresai Amerikoje.

– O kam Amerikos adresas?

– Prireikus visada galime susitikti su mus dominančiu asmeniu, – aiškina Andrejus. – Ten mums dar lengviau negu čia.

Valstybės saugumo majoras rodo pirštu į vieną aplanko skyrių. Čia tvarkingai surūšiuotos merginos gazelės akimis nuotraukos, darytos Amerikos leitenanto draugijoje. Pradžioje – mėgėjišku aparatu darytos nuotraukos, atspindinčios visus pažinties raidos etapus. Kitame lape – kruopščiai numeruotos ir datuotos šiek tiek kitokios nuotraukos. Galima pastebėti, kad jos fotografuotos automatine mikrokamera. Pagal žanrą – paties atviriausio turinio pornografiniai atvirukai. Juose užfiksuota ne tik nepridengta meilė, bet ir iškrypėliški santykiai. Mažai kas apsidžiaugtų šiuose meno kūriniuose išvydęs save. Amerikos leitenantas – aiškiai matomas visose kompromituojančiose nuotraukose.

– Šis berniukas dabar taip pat dirba pas mus, – šaiposi Andrejus. – Amerikoje jis turi jauną ir turtingą nuotaką. Kai jam siūlė rinktis – arba kompromitaciją nuotakos akyse, o tai reiškia santuokos sutarties nutrūkimą ir solidaus kapitalo netektį, arba

nereikšmingą pagalbą mums – jis rinkosi antrą variantą. Dabar mes iš jo gauname gana vertingos medžiagos.

– Tai tik vienas pavyzdėlis iš baronienės darbo, – vėl aiškina jis. – Iš viso ji turi dvidešimt šešias moteris, kurios mezga kryptingas pažintis, ir trisdešimt keturias gatvės prostitutes, teikiančias atsitiktinę medžiagą. Baronienės tipo institutui mes turime ypatingus instruktorius, kurie apdoroja prostitutes visose keturiose Vokietijos zonose. Kaip matai, įmonė užsiima plačia veikla.

– Ar tai pasiteisina? – domiuosi.

– Daugiau, negu galima manyti, – neslepia valstybės saugumo majoras. – Prostitucija ir špionažas nuo neatmenamų laikų ėjo koja kojon. Mes šiems dalykams tik suteikėme naują ideologijos pagrindą. Atsižvelgiant į kiekvieną skirtingą atvejį. Kartu mes kiekvienai šiai moteriai savo rankose turime įkaitą. Mūsų sistema – pati pigiausia pasaulyje.

Laikrodžio rodyklė kirto pusiaunaktį. Kai nuo ryškiai apšviesto stalo pakeliu galvą, viskas aplinkui dingsta patamsyje. Langai uždengti aklinomis tamsiomis užuolaidomis. Iš portreto rėmų, kabančių ant sienos už Andrejaus nugaros, į mūs žvelgia veidas žema kakta ir dideliais ūsais. Akimis grįžtu prie stalo. Mažas pasaulėlis, ribojamas stalinės lempos šviesos, kalba apie surakintą žmogų. Aplankai ant stalo kausto likimus šimtų žmonių, kurie negali rinktis.

– Prašyčiau uždegti viršutinę šviesą, – kreipiuosi. Kai Andrejus spaudžia sienoje mygtuką ir palubėje plyksteli matinis rutulys, klausiu: – Tau tikriausiai teko matyti pasmerktų mirti žmonių. Sakyk, ar dažnai matei žmonių, kurie mirė įsitikinę savo teisumu?

– Karo pradžioje dažnai mačiau sušaudyti nuteistus esesininkus, – kalba susimąstęs Andrejus ir trinasi kaktą. – Jie šaukė „Heil Hitler!“ Kai partizanavau, man teko matyti, kaip vokiečiai karia rusus. Prieš mirtį jie keikė vokiečius ir šaukė „Tegyvuoja Stalinas!“ Kai kuriuos šių mirtininkų pažinojau. Ir žinojau, kad per visą savo gyvenimą jie šių žodžių garsiai nesakė. O štai prieš mirtį šaukė. Man atrodo, kad čia ne tikėjimas, o asmeninė narsa. Tiesiog jie norėjo išreikšti savo panieką mirčiai ir priešui.

– Dabar tu naikini valstybės priešus, – dėstau toliau. – Kapitalistai ir dvarininkai, kalbant VKP(b) istorijos kalba, jau seniai sunaikinti. Vadinasi tie, su kuo tenka kariauti šiandien, yra išeiviai iš naujosios visuomenės. Jeigu jie priešai, tai kas jie tokie. Kaip juos galima suskirstyti? Ar tai idėjiniai priešai, ar tik žmonės, nusikaltę susiklosčius aplinkybėms ir baudžiami pagal VRM kodeksą?

– Kodėl tu to klausi? – įtartinai šnairuoja Andrejus.

– Nuo tam tikro laiko šis klausimas mane domina, – sakau. – Kas geriau į šį klausimą gali atsakyti nei VRM majoras?

– O tu pats to nežinai?

– Norėčiau žinoti tavo nuomonę...

– Griša, kad tave velniai rautų! – netikėtai atsidūsta Andrejus. – Norėjau tave pakankinti ir palengvinti savo širdį. O tu sėdi kaip kelmas ir kapstaisi mano viduje. Tu lyg netyčia manęs klausi to, kas man seniai virš galvos kybo tartum kirvis.

Andrejus kalba lėtai. Žodžius jis taria sunkiai, lyg nedrįstų savo minčių išreikšti garsiai.

– Jeigu kalbėsim apie ideologinius priešus, tai mūsų ideologinis priešas šiandien yra visa liaudis. Tie, kuriuos teisia VRM, – tik atsitiktinumo aukos. Iš šimto VRM kaltinimo išvadų – devyniasdešimt devynios yra grynai prasimanymai. Mes vadovaujamės principu, kad kiekvienas – tai priešas. Širdyje – jis priešas. Kad galėtume sučiupti priešą su įkalčiais, jam reikia leisti atlikti priešišką veiksmą. Jeigu mes lauksime, bus per vėlu. Juk jų – milijonai. Dėl to mes čiumpame bet kurį, kaltiname bet kuriuo nusikaltimu. Jis to nesuvokia, kad širdyje subrendo visiems šiems valstybiniams nusikaltimams, kuriais mes jį kaltiname. Taip mes likviduojame tam tikrą potencialių priešų dalį ir kartu paralyžiuojame kitų priešų valią veikti. Tai apsauginis metodas. Supranti?! Pati istorijos eiga mus verčia taip daryti. Kartu išryškėjo šalutiniai teigiami šios sistemos veiksniai...

Valstybės saugumo majoras mįslingai vedžioja pieštuku aplanko ant stalo kraštus, tada nekeldamas galvos klausia:

– Kaip tau atrodo – kiek yra VRM lageriuose kalinių?

– Kiekvienam normaliam žmogui šis skaičius atrodys fantazija, – nelaukdamas atsakymo sako jis. – Apie penkiolika milijonų. Plius minus trijų milijonų tikslumu. Tai didžiulis darbo jėgos rezervuaras. Beveik kartu prieš pereinant prie preventyvaus saugumo organų veiklos metodo pramonės plėtotė reikalavo daugybės darbo rankų vietovėse, į kurias savo noru nė vienas žmogus neis. Taip preventyvus metodas idealiai sprendė darbo jėgos trūkumą. Dėl to lagerių ir darbo jėgos poreikiai tapo vienu iš veiksnių, lėmusių tardymo organų veiklą. Kaip matai – susiklosto patvarios pusiausvyros sistema. Šiek tiek amorali, bet gyvybiškai būtina ir, be to, valstybei apsimokanti. Aukščiausiai VRM vadovybei leidžiami specialūs biuleteniai, kuriuose visi šie dalykai pastatomi ant ideologinio pagrindo. Įstatymas ir teisė išplaukia iš partijos generalinės linijos. Kalinių skaičių nustato ne įstatymas ir teisė, o lagerių poreikiai ir politiniai sumetimai.

– Tu marksizmo-leninizmo paskaitų dar neužmiršai? – klausiu. – Atsimeni komunistinės visuomenės valstybės teoriją?!

– A-a-a-a... Komunistinėje visuomenėje valstybė pamažu miršta, – kreivai šypsosi Andrejus. – Ir pirmiausia miršta valstybiniai prievartos organai – policija ir kita...

– Atrodo, viskas gerai, – sakau.

– Taip, mano stalo pusėje – viskas gerai, – vėl grįžta į tikrovę Andrejus. – Žvelgiant į šią problemą iš kitos šio stalo pusės... Kartais būna sunku.

– Tu taip ir neatsakei į mano klausimą, – primenu. – Ar esi kada nors sutikęs tikrų priešų. Tokių, kurie žiūri tau į akis ir sako – taip, aš prieš.

Valstybės saugumo majoras žiūri į mane iš padilbų:

– Kodėl pats neini dirbti į VRM? Iš tavęs išeitų idealus tardytojas, – niurna jis. – Tyčia mėginau išvengti šios temos. Dabar turiu gyvą atsakymą į tavo klausimą... Tik nenorėjau tau jo rodyti. Bijau, kad tai neatsilieptų požiūriui į mane asmeniškai.

Andrejus žiūri mane laukdamas ir abejoja. Kai pakeliu nuo stalo galvą, laikrodžio rodyklė šmėžuoja kažkur toli. Visi daiktai kambaryje išsklysta. Jau seniai po pusiaunakčio. Pastatas sodo gilumoje gyvena savo nakties gyvenimą. Iš koridoriaus girdisi prislopinti garsai, suprantami tik žmonėms, pažįstantiems VRM darbą. Į duris kelis kartus tyliai kažkas pasibeldžia. Tada Andrejus eina iš kambario ir atrakina duris. Mūsų pokalbį nutraukia dažni telefono skambučiai.

– Gerai! – galiausiai sako Andrejus. – Bet aš tavęs prašau... Be to, negalvok nieko apie mane... – Jis nukelia telefono ragelį ir skambina į vieną kaimyninį kambarį: – Drauge kapitone, kas pas jus naujo byloje 51-B? – Jis klauso raporto, tada taria: – „Viskas po senovei? Gerai. Kvieskite jį apklausai. Ateisiu pas jus su dar vienu karininku.

Leidžiamės į žemesnį aukštą. Koridoriuose kilimų jau nėra. Sienos dažytos pilkais aliejiniais dažais. Durys numeruotos. Čia tardytojų darbo kabinetai.

Einame į vieną iš jų. Prie rašomojo stalo veidu atsigręžęs į duris sėdi kapitonas su pėstininko antpečiais. Virš stalo tas pats portretas kaip ir Andrejaus kabinete. Andrejus galvos linktelėjimu atsako į pasveikinimą, tuomet eina prie sofos pasienyje ir tylėdamas gilinasi į tardymo aplanką.

Beldimas į duris. Žaliakepuris seržantas raportuoja:

– Drauge kapitone, jūsų įsakymu kalinys 51-B!

Už jo ant slenksčio pasirodo tamsi figūra su sukryžiuotomis ant nugaros rankomis. Antrasis konvojininkas uždaro duris.

– Na! Kaliužnai, kaip reikalai? – maloniai klausia kapitonas.

– Ką?.. Seniai manęs nematei, šunie?! – pasigirsta kimus gargaliuojantis balsas.

Jame sumišusi begalinė neapykanta ir panieka, paslėptas skausmas ir mirties ilgesys. Tokiu balsu kalba žmonės, kurie jau atsisveikino su gyvenimu ir geidžia tik vieno – parduoti savo likusias dienas kuo brangiau.

Svyruodamas nuo šono į šoną kalinys prieina prie pat stalo ir sustoja. Ieškodamos atramos, kojos plačiai iššergtos. Galva nenatūraliai nusukta į šoną. Rankos už nugaros sukaustytos antrankiais. Antrankius VRM paprastai uždeda mirtininkams arba ypač pavojingiems nusikaltėliams.

Stambi raumeninga žmogysta vilki kariško munduro skutais. Statūs, truputį pakumpę pečiai. Tipiška jauno, dirbančio prie staklių darbininko figūra. Stalinė „saulė“ apšviečia tik apatinę kalinio liemens dalį, visa kita lieka šešėlyje.

– Na, kaip – prisiminei ką nors? – nekeldamas galvos nuo tardymo protokolo klausia kapitonas.

Vietoje atsakymo girdisi neaiškiai tariami keiksmai. Tamsi žmogysta apipila keiksmais kapitoną, VRM, sovietų valdžią ir galiausiai asmenį portreto rėmuose virš tardytojo galvos.

– Nors kartą gyvenime išsikalbėsiu nevaržomai... – švokščia kalinys ir lenkiasi pirmyn lyg iš negalios, lyg ketindamas pulti tardytoją.

Stovintys iš šonų konvojininkai griebia svirduliuojantį kalinį už pečių ir jėga sodina ant kėdės.

– Dabar kalbėkime ramiai, – taria kapitonas. – Rūkyti nori?

Pagal kapitono ženklą konvojininkai nuima antrankius. Kelias minutes kambaryje tvyro tyla. Žmogus ant kėdės godžiai traukia papirosą. Jo krūtinėje kažkas plumpsi ir kunkuliuoja. Jis įsiręžęs kosėja ir krenkščia į delną juodus tirščius.

– Še, kapitone, džiaukis! – jis tiesia ranką virš stalo. Ryškioje lempos šviesoje juodais drebučiais liula kraujo krešuliai. – Plaučius atmušė... Niekšai! – gargia kalinys ir šluosto kraują į stalo kraštą.

– Klausyk, Kaliužnai, – meiliu balsu sako tardytojas. – Man velniškai gaila, kad tu toks užsispyręs. Juk buvai pavyzdinis Sovietų Sąjungos pilietis. Žiūrėk! Darbininko sūnus, pats darbininkas, Tėvynės karo didvyris. Na, dabar suklydai...

– Tai ne klaida... – gargia kitoje stalo pusėje

– Mes mokame vertinti ankstesnius nuopelnus, – dėsto toliau kapitonas. – Atgailauk, išpirk savo kaltę... Ir tėvynė tau dovanos...

– Kas – tėvynė? – kunkuliuoja iš įkalintojo krūtinės. – Tai jūs, kraugeriai, tėvynė?!

Kapitonas sunkiai tvardosi. Jis pasuka stalo „saulę“ taip, kad šviesa krenta į žmogaus, sėdinčio kitoje stalo pusėje, veidą. Veido nėra. Veido vietoje ištisa sukrešusio kraujo kaukė. Burnos vietoje kruvina plėštinė žaizda. Kai žmogus kalba, jo žodžiai sklinda sunkiai. Sukandžiotas ištinęs liežuvis tarp sutrupintų dantų likučių vos juda.

– Aš tik noriu palengvinti tau dalią, – sako kapitonas. – Nurodyk mums kitus. Tada tau duodu tikrą komunisto žodį...

– Komunisto žodį..., – begaline neapykanta alsuoja kruvinas gargaliavimas. – Tu, niekše, su šiuo savo garbės žodžiu... jau kiek sušaudei? – Kamuojamas skausmingo kosulio žmogus ant kėdės susiriečia, spjaudo ant grindų kraują.

– Mano žodis – tai partijos žodis. Prisipažink – ir tu būsi laisvas, – iš vidų jėgų tvardosi tardytojas.

– Laisvė!? – tyčiojasi kruvina kaukė. – Žinau šią laisvę... Danguje ji...

– Pasirašyk protokolą! – tiesia kapitonas per stalą lapą popieriaus.

– Pats rašei – pats ir pasirašyk, – skamba atsakymas.

– Pasirašyk! – grasinamai liepia kapitonas.

Jis pamiršta dvi nebylius žmones, sėdinčius ant sofos, ir prapliupęs keiksmais traukia iš stalčiaus pistoletą.

– Duok... Pasirašysiu!.. – švokščia kalinys. Jis ima apklausos protokolą ir visa burna krenkščia ant popieriaus kraujo tirščius. – Štai tau... Su komunistiniu antspaudu!.. – džiugiu triumfu virpa mirtininko balsas. Kruvina figūra vargiai kyla nuo kėdės, lėtai lenkiasi per stalą priešais pistoleto vamzdį: – Na! Šauk!..

Iškreipta traukulių kruvina kaukė linksta prie pistoleto vamzdžio. Kalinio akys susitinka su tardytojo akimis:

– Na, budeli, dabar šauk!.. Duok man laisvę!..

Apimtas bejėgio įsiūčio, kapitonas nuleidžia pistoletą ir duoda ženklą stovintiems prie stalo šonų konvojininkams. Smūgis automato buože pargriauna kalinį ant grindų. Žvangteli plieninės apyrankės.

– Taip lengvai tu manimi neatsikratysi, – košia pro dantis kapitonas. – Mirtį tu dar kaip tikrąją motiną kviesi.

Žmogus su antrankiais ant grindų guli nejudėdamas. Konvojininkai vienu trūktelėjimu pastato jį ant kojų. Jis stovi svyruodamas, palaikomas kareivių.

– Statykite jį prie stovo*! – įsako kapitonas ir liepia kalinį išvesti.

Netikėtai tamsi figūra beviltišku trūktelėjimu išsilaisvina iš kareivių rankų. Sukaustytas kalinys stipriu kojos spyriu su trenksmu apverčia tardytojo stalą. Tardytojas pašoka į šalį, paskui riaumodamas veržiasi į priekį. Pistoleto rankena dusliai nusileidžia ant konvojininkų rankose besiraitančio kalinio galvos. Sukietėjusia sukrešusio kraujo kauke srauniai teka karštos raudonos srovės.

– Drauge kapitone! – aštriai skamba Andrejaus Kovtuno balsas.

Kai kalinį išvelka iš kambario, kapitonas sunkai kvėpuodamas prašo:

– Drauge majore, prašyčiau leisti baigti tardymą ir bylą perduoti tribunolui.

– Laikykitės instrukcijų, kurias jums daviau, – sausai atkerta Andrejus ir eina durų link.

Mudu tylėdami žingsniuojame koridoriumi. Už kiekvienų durų girdisi prislopinti garsai. Garsai, žadantys gyvenimo pagundas mainais už išdavystę. Garsai, siūlantys savo gyvenimą mainais į kitų gyvenimą. Tų, kurie šiandien dar juokiasi ir mėgaujasi gyvenimu, kurie nežino, kad jiems jau krito burtai.

– Tu pats tai norėjai matyti, – niūriai kalba Andrejus, kai už mūsų užsidaro jo kabineto durys. Jis taria tai skubiai, lyg teisindamasis, lyg stengdamasis iš anksto pasakyti tai, ką privalėjau sakyti aš.

– Už ką jį areštavo? – klausiu.

– Kaip tik už tai, kuo domėjaisi tu, – aiškina Andrejus ir nuvargęs drimba į krėslą. – Žmogus, kuris atvirai sako – taip, aš prieš. Kare kariavo nuo pirmos iki

* Stovas – tai vienas VRM taikomų kankinimo būdų. Tardomasis statomas veidu prie sienos ir taip laikomas, kol sutinka pasirašyti išgalvotą kaltinimą. Jeigu tardomasis prisiliečia prie sienos arba sėdasi, jį negailestingai muša. Tai tardomąjį priverčia pasirašyti bet kokį raštą, net savo mirties nuosprendį. Todėl žmonės, žinantys kas yra stovas, stengiasi, kad jį sumuštų ir taip išvengtų stovo.

paskutinės dienos. Daug kartų sužeistas. Daug kartų apdovanotas. Kai po karo atėjo laikas jį demobilizuoti, savo noru liko liktinėje tarnyboje. O prieš mėnesį areštuotas už antisovietinę propagandą armijoje. Drasko ant krūtinės marškinius ir šaukia: „Taip! Aš prieš!“

– Tu jį tardei? – klausiu.

– Taip... – šiek tiek susvyravęs prisipažįsta Andrejus.

– Kaip visa tai aiškini?

– Neseniai atostogavau Rusijoje. Parvažiavau namo, o ten – tuščia. Senutę motiną išsiuntė į Sibirą... Už kolaboravimą. Kad nemirtų iš bado, ji per karą vokiečiams plovė indus. Jaunesnysis brolis 1942 metais vokiečių buvo išvarytas darbų į Vokietiją. Po repatriacijos brolį nuteisė 10 metų į šachtas... Apskritai jis pamatė, kas kitur dedasi. Grįžęs į dalinį, ėmė apie tai pasakoti. Rezultatai... pats matai.

– Apie kokius bendrininkus ten buvo kalbama? – klausiu.

– Na, kaip įprasta, – gūžteli pečiais Andrejus. – Iš vieno žmogaus reikia išpūsti visą kontrrevoliucinę organizaciją.

Stovo rekordą pasiekė buvęs Japonijos Kominterno narys. Suimtas per 1935–1937 metų „valymą“, stove jis ištvėrė 26 paras, paskui mirė ligoninėje nuo širdies paralyžiaus.

– Štai tau ir ryškus įrodymas, kad kiekvienas žmogus – priešas, – monotonišku balsu tęsia valstybės saugumo majoras. – Išoriškai – pavyzdingas sovietas. Štai tokie per karą mirė šaukdami: „Tegyvuoja Stalinas!“ O kai grybštelėsi giliau...

– Tai tu jį laikai ideologiniu priešu? – klausiu

– Jis neturi idėjos, – sako majoras. – Bet jis jau neigia tikrovę. Svarbiausias pavojus tas, kad jis – tai milijonai. Pakišk jiems kryptingą idėją – ir visa tai driokstels kaip parako statinė.

– Ne šiaip sau idėją į YPSK* suvarė, – priduria jis be garso. – Kremliaus šeimininkai į šį pavojų atsižvelgia.

Aš tyliu. Lyg atspėdamas mano mintis Andrejus bejėgiškai šnibžda:

– Ką galiu padaryti?! – Tada netikėtai įsiutęs šaukia: – Kodėl norėjai tai matyti?.. Juk sakiau...

Kambario patamsyje Andrejaus veidas atrodo išvargęs ir pasenęs. Jo akys drumstos, be išraiškos. Jis vengia mano žvilgsnio ir glebiais pirštais varto ant stalo gulinčius dokumentus.

– Andrejau! – garsiai šūkteliu ir suku lempos gaubtą taip, kad šviesos spindulys ima plieksti jam į veidą. Valstybės saugumo majoras krūpteli, pakelia galvą ir sumišęs žiūri į mane. Įdėmiai žiūriu jam į akis. Nemirksinčios Andrejaus akys žvelgia

* YPSK – ypatingosios paskirties Sibiro kalėjimas. Ypatingų SSSR priešų, nuteistų kalėti iki gyvos galvos, izoliavimo vieta (*rus.* – *СТОН*).

virš stalo. Vyzdžiai nesiaurėja. Vyzdžiai į šviesą nereaguoja. Pirmą kartą matau, kaip Andrejaus akyse šmėsteli baimė.

– Tu žinai, kas yra reakcija į šviesą? – klausiu kuo švelniau.

– Žinau... – sako Andrejus ir tyliai nuleidžia galvą.

– Vadinasi, jau nusivarei nuo koto, – tariu. – Po poros metų iš tavęs liks tik gyvas lavonas.

– Ir tai žinau..., – dar tyliau šnibžda Andrejus.

– Nejau neturi kitos išeities kaip morfijus? – klausiu ir ant savo mokyklos draugo peties dedu ranką.

– Griša, nėra išeities... Nėra, – šnibžda valstybės saugumo majoro lūpos.

– Žinai, mane persekioja... Kaip tai medicinoje vadinasi – įkyrūs vaizdiniai, – bereikšmiu balsu kalba Andrejus. – Mane visur persekioja kraujo kvapas... Ne šiaip sau kraujo... Šviežio kraujo... Šis kilimas. Šie aplankai. Mano paties rankos... Dėl to aš kartais netikėtai ir atvažiuoju pas tave. Aš bėgu nuo šio kvapo.

– Andriuša, nurimk, – raminu ir atsistoju. Imu nuo kabyklos kepurę ir žiūriu į laikrodį: – Jau 6 valanda ryto. Važiuojam į miestą!

Valstybės saugumo majoras eina prie įmontuotos į sieną metalinės spintos ir traukia iš ten civilį kostiumą.

– Mums visiems privaloma civilinė forma, – sako jis į mano nebylų žvilgsnį. – Dabar šis kostiumas yra išeitis, padedanti užmiršti prakeiktąjį kvapą.

Prieš išeinant iš kabineto Andrejus paima iš stalčiaus knygą ir tiesdamas ją man siūlo:

– Imk, paskaityk. Tokių knygų mačiau nedaug. – Ant drobinių viršelių matau vokišką pavadinimą – „Laßt alle Hoffnungen fahren...“ ir autorę – Irena Kordes.

– Skaityti mažai turiu laiko, – teisinuos sklaidydamas knygą ir probėgšmais matau, kad rašoma apie SSRS. – Šių kvailysčių jau pakankamai skaičiau. Juo labiau išleistų 1942 metais.

– Todėl tau ją ir duodu, – neatlyžta Andrejus. – Tai vienintelė vokiška knyga apie SSRS, kurią reikia perskaityti kiekvienam vokiečiui. Man pačiam ji turi ypatingą vertę. Šią moterį ketverius metus tardė NKVD.

– Juk tai antisovietinė knyga. Kaip tu ją gavai? – klausiu.

– Mes turime specialią biblioteką. Visa antisovietinė literatūra, kuri kada nors pasirodė vokiečių kalba, – skamba valstybės saugumo majoro atsakymas. – Savotiškas žinynas VRM darbuotojui, – aiškina jis.

Knygą, kurią man davė Andrejus Kovtunas, vėliau perskaičiau. Jos autorė Irena Kordes kartu su savo vyru gyveno Maskvoje. Abu buvo suimti „ježovščinos“ laikais vien už tai, kad gatvėje kalbėjo vokiškai. NKVD to užteko, kad juos abu apkaltintų šnipinėjimu. Toliau buvo ketveri kančių kelių metai kraupaus atminimo Lubiankos, Butyrų ir kitų Sovietų Sąjungos kalėjimų tardymo kamerose. Ketveri metai, visiškai

pateisinantys knygos pavadinimą, nukabintą nuo Dantės pragaro vartų. Po draugystės sutarties su hitlerine Vokietija pasirašymo Irena Kordes buvo paleista ir išsiųsta į Vokietiją. Jos vyras NKVD kalėjimuose taip ir dingo be žinios.

Ši knyga ypatinga tuo, kad buvo išleista 1942 metais. Galbūt todėl toks mažas knygos tiražas. Maža Vokietijos moteris atskleidė tikrą žmogaus sielos didybę. Praleidusi ketverius metus tokiomis sąlygomis, kuriomis kiekvienas žmogus prakeiktų ir režimą, ir šalį, ir pačią tautą, norom nenorom esančią sovietų sistemos kaltininke, Irena Kordes visoje savo knygoje neištarė nė vieno kaltinamo ar priekaištaujamo žodžio tautai. Veltui ieškojau tokių vietų. Žmogus gimsta kraujyje ir kančiose, kraujyje ir kančiose žmonės pažįsta vienas kitą. Praleidusi ketverius metus kartu su patyrusių jos lemtį dešimtimis rusų, Irena Kordes pažino rusų tautą taip, kaip ją pažįsta nedaug užsieniečių.

Perskaitęs knygą pritariau valstybės saugumo majoro Andrejaus Kovtuno žodžiams:

– Šiai moteriai reikia rankas bučiuoti! Juk prie mano stalo sėdėjo daug vokiečių. Galbūt jie turėjo tokią pat sielą kaip ši moteris...– Majoro balse girdėjosi abejonė.

Kai mudu su Andrejumi ėjome pro pastato sodo gilumoje duris, pirmieji tekančios saulės spinduliai auksino medžių viršūnes. Į veidą dvelkė ryto gaiva. Čia, saulės spinduliuose, budo gyvybė. Ten, už mūsų nugarų, tarp dienos ir nakties, gyvybė blaškėsi apimta traukulių, liejosi kraujo srovėmis, gargė ištikta priešmirtinės agonijos. Mane apėmė nenumaldomas noras spartinti žingsnius, kuo labiau tolti nuo šios vietos, kurioje žmogų persekioja šilto kraujo kvapas.

Mūsų automobilis suka į autostradą. Andrejus tylomis sėdi prie vairo. Neryškioje bundančio ryto šviesoje jo veidas atrodo pilkas ir be gyvybės. Jo vairuojama mašina staigiai trūkčioja. Variklis riaumoja ir springsta. Plieninė širdis nervų neturi ir negali suprasti, kodėl koja ant pedalo dreba.

Kai automobilis artėja prie Vanzėjės, Andrejus atleidžia pedalą ir dirstelėjęs į laikrodį siūlo:

– Tau į darbą dešimtą. Klausyk, sukam prie ežero? Išsitiesim trumpam ant smėlio.

– Gerai, – sutinku.

Platus ežero paviršiuje banguoja mažos bangelės. Plakdamos sparnais vandens lašus virš bangų skraido žuvėdros. Gaivus vėjas gainioja švininį bemiegės nakties nuovargį, gaivina apsunkusią galvą. Mes nusirengiame ir puolame į vandenį. Kuo labiau tolsta nuo mūsų krantas, tuo stipriau mane apima laisvės, erdvės pojūtis, nepaaiškinamas poreikio jausmas plaukti vis toliau ir toliau. Aš jaučiu keistą vidinį palengvėjimą. Lyg plūstančios bangos plautų nuo mūsų šios nakties kraują.

Išsimaudę gulamės ant smėlio. Andrejus stebi vieną kitą rytinės maudyklės mėgėją. Aš žiūriu į dangų, kuriuo slenka debesų avys.

– Na, kaip? Sustiprinau tavo norą tapti tikru komunistu? – mediniu balsu klausia Andrejus ir bando šypsotis.

– Nieko naujo neparodei, – atrėžiu kažkokiu nepažįstamu balsu. Jis man atrodo svetimas ir sklindantis iš tolybių. – Daugelis dalykų iš arti nemalonūs, – priduriu.

– Tai tu ką – visa tai pateisini?

– Reikia stengtis aprėpti visumą, o ne dalį, – kalbu toliau. – Ne priemonę, o tikslą.

– Taigi..! Tikslas pateisina priemones, – su kartėliu kalba Andrejus. – Iš tavęs, ko gero, išeis geresnis bolševikas negu aš.

– Aš – Stalino epochos auklėtinis... – pripažįstu.

– Vadinasi, tavo manymu, viskas gerai?

– Aš to norėčiau...

– O ko tau trūksta?

– Bijau, kad man nepakanka akiračio, – lėtai tariu. – Kai išspręsiu galutinio tikslo tikslingumo ar netikslingumo klausimą, tada palengvės... Bet kuriuo atveju bus lengva... Štai tau, Andriuša, mano paskutinis atsakymas. O iki tol apie tai verčiau nekalbėkime.

Netoliese svaidydamos kamuolį žaidžia dvi merginos. Viena įsikarščiavusi kaip jauna ožkelė įsibėgėjusi peršoka per mus ir išdykėliškai juokiasi. Andrejus purto nuo plaukuotos krūtinės smėlio kruopelytes, bando šypsotis, bet šypsena greitai dingsta, užleisdama vietą abejingumo ir nuovargio išraiškai.

– Žiūrėk! – linktelėjęs į merginas taria jis. – Jos kunkuliuoja gyvenimu. O mes nesugebame džiaugtis. Seniai mes...

– Tau reikia eiti atostogų ir pailsėti, – pastebiu.

– Tai nepadės, – liūdnai atsidūsta Andrejus. – Man reikia kažko kito.

– Tau reikia rasti arba tikėjimą, kuris pateisintų tavo darbą, arba... – Aš nežinau, ką toliau sakyti.

– Griša, man ieškoti jau per vėlu, – linguoja galvą Andrejus ir žiūri į smėlį. – Nusvilau sparnus... Dabar šliaužiok...

2.

Mažoji Liza buvo nuostabus vaikas. Kai ji su senute aukle eidavo pasivaikščioti Gogolio bulvaru, poilsiaujantys ant suolų žmonės savo mažyliams pamokomai kalbėdavo: „Tik pažvelkite, kokia puiki mergytė! Matote, kaip ji gražiai elgiasi. – Ir, atsigręžę į suolo kaimynus, pavydžiai lingavo galvomis: Ak! Būna laimingų vaikų! Išaugs – žmonėmis bus...“

Mažoji Liza šiuos žodžius girdėdavo, išdidžiai timptelėdavo aksominę suknelę ir pabrėžtinai garsiai kreipdavosi į auklę vokiškai. Nustebę žmonės pavymui šnibždėdavo: „Tai tikriausiai užsieniečiai...“

Lizos tėvas buvo vienas iš tų žmonių, kurie gyvenime moka prisitaikyti. Jis laiku įstojo į partiją, mokėjo kalbėti tai, ką reikia ir kur reikia, o dar geriau mokėjo už dantų laikyti liežuvį. Taip jis atsidūrė vieno stambaus Maskvos prekybos tresto valdyboje. Užtektinai aukštai, kad pasinaudotų savo tarnybinės padėties materialinėmis galimybėmis, ir pakankamai žemai, kad nerizikuotų atsakomybe dėl įmonės likimo. Sūnus jis auklėjo apdairiai, kad ir šie mokėtų siekti karjeros. Užtat dukras gebėjo ištekinti už vyrų, kurie šeimai garantuotų ne tik materialinę gerovę, bet ir aukštuomenės spindesį. Liza buvo jaunesnioji dukra ir tėvo numylėtinė. Nuo mažumės ji įprato girdėti giminaičių ir pažįstamų žavėjimosi šūksnius, naiviai vaikiškai pavydėti savo vienmetėms draugėms.

Taip slinko metai. Gogolio bulvare krito lapai rudenį, saldžiu aromatu brinko medžių pumpurai pavasarį. Liza baigė mokyklą ir tapo suaugusia mergina. Į gyvenimą ji žvelgė blaiviai. Kai atėjo laikas rinktis savo gyvenimo kelią, pasitarusi su tėvu nusprendė stoti į Maskvos užsienio kalbų institutą. Tai žadėjo palyginti nesunkų mokymąsi ir baigus studijas rasti tokį pat lengvą darbą. Be to, šis institutas garsėjo tuo, kad neretai nutiesdavo kelią į daugelį viliojančių sričių – Užsienio reikalų ministeriją, Užsienio prekybos ministeriją ir kitas vietas, apie kurias kalbama pašnibždomis. Tarp Maskvos merginų sklando daug paslaptingų gandų apie didelį geltoną pastatą Metrostrojevskos gatvėje. Čia sklinda tolimo ir paslaptingo užsienio šnaresys, čia saldžiai kvaitina galvą Koti aromatai, čia studentų pokyliuose šoka mergiškų svajonių princai, vilkintys madingiausius užsienietiškus drabužius. Lizai Užsienio kalbų instituto durys atrodė vartai į *terra incognita*.

Dėl puikaus vokiečių kalbos mokėjimo, įgyto vaikystėje iš auklės, ir tėvo ryšių Liza į institutą įstojo be vargo. Jau pirmaisiais mokslo metais savo aštriu protu ir puikia sėkme atkreipė profesorių dėmesį. Sėkmė moksle Lizai buvo garbės reikalas. Nuo vaikystės ji įprato prie nuolatinio žavėjimosi ja, jos ilgomis garbanomis, nėriniuotomis suknelėmis ir brangiais žaislais. Ilgainiui tai jai tapo liguistu poreikiu. Dabar ji stengėsi pelnyti aplinkinių žmonių susižavėjimą ir pavydą kitais būdais. Stengėsi pranokti kitus studentus visur – pažymiais, manieromis, drabužiais. Ir Liza savo pasiekė. Už stropumą profesoriai ją laikė pavyzdžiu. Draugės dėl jos išsišokimų raukėsi. Jauni vyrai lydėjo žvilgsniu jos liekną figūrą, stebėdamiesi ryškiomis manieromis ir apranga.

Taip prabėgo pirmi mokslo metai. Prasidėjo antri. Kai vieną rytą Liza įprastai lėkė instituto laiptais, Metrostrojevskos gatvę šlavė vėsus rudens vėjas. Koridoriuose buvo šalta. Susikišusi rankas į palto rankoves Liza skubiai ėjo į savo auditoriją, tikėdamasi iki paskaitos pradžios pasidalyti naujienomis su draugėmis. Nespėjo ji prieiti prie grupės studentų, triukšmingai besibūriuojančių prie paskaitų salės durų, kai grupės seniūnas pašaukė ją į šalį. „Liza, tave kviečia į Specialųjį skyrių, – tarė jis pašnibždomis. – Reikia prisistatyti nedelsiant!“

Specialusis skyrius buvo greta instituto rektoriaus kabineto. Niekas iš studentų nežinojo šio skyriaus paskirties. Apie tai buvo galima tik spėlioti. Šio kambario durys atsiverdavo retai. Žmonės iš jo neišeidavo, bet išslinkdavo, stengdamiesi duris kuo mažiau praverti ir kuo tyliau uždaryti.

Pasibeldusi Liza baikščiai atidarė paslaptingo kabineto duris. Prie stalo sėdėjo pasitikinti, pabrėžtinų manierų moteris. Tokios manieros paprastai būdingos vyrišką darbą dirbančioms moterims. Iš gandų Liza žinojo, kad tai Specialiojo skyriaus viršininkė. Neišėmusi iš burnos papiroso, moteris ištraukė iš užnugaryje esančios spintos aplanką. Jį laikė taip, kad Liza negalėtų įžvelgti turinio. Tada ji metė į Lizą tiriamą žvilgsnį ir palygino veido bruožus su nuotrauka aplanke. Minutės slinko be galo ilgai. Liza ilgesingai žvelgė į namų stogus už lango ir galvojo: „Arba areštuos, arba išmes iš instituto...“

Pagaliau vyriškų manierų moteris ištiesė per stalą antspauduotą voką ir tarė:

– Šiandien 9 valandą vakaro nuvykite šiuo adresu.

Liza pažiūrėjo į voką, ir raidės ėmė šokinėti jos akyse. Ant voko buvo parašyta: „Lubiankos aikštė. Įėjimas 8. 207 kambarys.“

– Komendantūroje pasakysite savo pavardę, – paaiškino Specialiojo skyriaus viršininkė. – Ten jūsų laukš.

Tą dieną Liza buvo neįprastai išsiblaškiusi. Ji beveik nesiklausė profesorių ir negalėjo konspektuoti. Jos galvoje nuolat tvaksėjo žodžiai: „Lubiankos aikštė... Devintą valandą vakaro...“ Ji atsargiai praverdavo portfelį ir dirsčiodavo vidun. Pilkas vokas su grėsmingu adresu vis buvo ten.

Lygiai be penkių minučių devintą Liza įėjo pro bronza kaustytas Vyriausiosios NKVD valdybos duris Lubiankos aikštėje. Budintis NKVD leitenantas paskambino telefonu, paskui įteikė Lizai leidimą. Dabar aštuntas įėjimas, aukštų narvai, galiausiai durys su lentele „207“. Apmirusia širdimi Liza beveik negirdimai prisilietė prie durų pirštų galiukais.

– Jūs tokia tiksli. Tai geras požymis! – atidarydamas duris ir maloniai šypsodamasis tarė jaunas vyras civiliu kostiumu. – Prašom!

Jis mandagiai parodė ranka į minkštą krėslą priešais rašomąjį stalą. Liza nevalingai atsisėdo ir parietė kojas, nedrįso net rankomis atsiremti. Trūkčiojamu balsu ji tarė savo pavardę.

– Labai malonu, labai malonu, – neslėpdamas šypsenos kalbėjo nepažįstamasis. – Galiu jums pasiūlyti papirosą?! – Jis ištiesė virš stalo dėžutę brangių papirosų. Neklusniais pirštais Liza ilgai negalėjo susidoroti su staniolio plėvele. Galiausiai atsargiai paėmė papirosą, nesuvokdama, kuo šis džiaugsmingas priėmimas gali baigtis.

– Gal norite arbatos? Arba kavos? – domėjosi malonusis nepažįstamasis.

Liza suglumo dar labiau. Nelaukdamas merginos atsakymo svetingas šeimininkas paspaudė mygtuką ant stalo ir bematant priešais Lizą stovėjo nikeliuotas padėklas su kava, sausainiais ir dėžute šokoladinių saldainių.

Kad nors kiek paslėptų savo nepasitikėjimą ir baikštumą, Liza atsikando gabalėlį sausainio. Sausainis jai pasirodė kartus ir strigo gerklėje.

– Kaip manote – kodėl aš jus čia pasikviečiau? – švelniai paklausė nepažįstamasis, užsirūkydamas papirosą ir apžiūrinėdamas Lizą iš šono.

– Nežinau... – drebančiu balsu atsakė Liza ir pajuto, kaip stoja širdis.

– Mes jau seniai jumis domimės, – pradėjo civiliu kostiumu vilkintis vyras. Jis patogiau atsišliejo krėsle ir nukreipė žvilgsnį virš Lizos galvos. – Jūs kultūringa ir patraukli mergina. Aš sakyčiau net labai patraukli. – Jis pabrėžė žodį „patraukli". – Be to, jūs iš geros sovietų šeimos, – tęsė nepažįstamasis. – Jūsų tėvas – senas partietis. Jūs institute pasireiškėte kaip aktyvi komjaunuolė. Apie jus mes turime gerų atsiliepimų.

Žmogus kitoje stalo pusėje trumpam nutilo ir pažvelgė į Lizą, tikrindamas savo žodžių poveikį. Iš Lizos veido pamažu nykstanti pavojaus išraiška užleido vietą įtemptam laukimui.

– Mes ne tik baudžiame sovietų valdžios priešus, – toliau dėstė žmogus prie stalo. – Mes taip pat padedame augti tikrų sovietų kadrams. Žinoma, tuo atveju, jeigu šie žmonės pasirodo verti Sovietų Sąjungos piliečio vardo, atsidavę partijos ir draugo Stalino siekiams. Turėdami tokių atsiliepimų apie jus, mes jaučiame pareigą rūpintis ir tolimesniu jūsų likimu.

Žmogus vėl padarė pauzę, dar kartą pažvelgė į Lizą, sėdinčią nuleistomis akimis, paskui paklausė:

– Sakykite, ar mes neteisūs, laikydami jus atsidavusia soviete ir norėdami jums padėti gyvenime?

– Aš dar labai jauna, – tarė sumišusi Liza. – Iki šiol dar neturėjau progos...

– O taip! Suprantu, – pritarė žmogus kitapus stalo. – Jūs visada norėjote įrodyti savo ištikimybę partijos reikalui, bet jūs neturėjote progos. Ar ne taip?

– Taip... Aš visada stengiausi... – užsikirsdama vapėjo Liza. – Aš visada lankiau komjaunimo susirinkimus...

– Aš žinau. Komjaunimo organizacija jus apibūdino kuo puikiausiai, – ramina-mai linktelėjo galvą žmogus prie stalo. – Kaip matote, prieš kviesdamas jus čia aš gana nuodugniai susipažinau su jūsų asmenybe.

– Ir štai dabar mes manome, jog jūs gana sąmoninga, kad pateisintumėte save iš tikrųjų, – kalbėjo jis toliau. – Jūs mokotės Užsienio kalbų institute. Jūs žinote, kad baigę mokslą kai kurie absolventai galės dirbti su užsieniečiais arba net gaus koman-diruotę dirbti užsienyje. Tai yra aukščiausia absolventų garbė. Ar nenorėtumėte būti tarp šių išrinktųjų? – pasalūniškai, minkštai skambėjo žmogaus balsas kitapus stalo.

– Žinoma, drauge!.. – pasiryžusi sušuko Liza ir tučtuojau atsargiai pridūrė. – Jeigu tai atitiks partijos ir vyriausybės interesus.

Ji pajuto, kad šį kartą vakarinis vizitas į NKVD nesusijęs su tomis nemaloniomis pasekmėmis, kurios jai vaidenosi. Galbūt jai dabar atsiranda viena iš šių progų, apie

kurias šnibždamasi instituto koridoriuose. Liza nusprendė pasitelkti visus savo gebėjimus, kad tik nepaleistų šmėkščiojančių horizonte mįslingų galimybių.

– Vadinkite mane Konstantinu Aleksejevičiumi, – draugišku tonu tarė žmogus prie stalo ir stumtelėjo Lizai dėžutę su šokoladu. – Matau, jūs protinga mergina. Darbas su užsieniečiais arba užsienyje?! Ar žinote, ką tai reiškia?! Tai reiškia Liono šilką, Paryžiaus kvepalus, geriausius pasaulio restoranus... Tai didžiausios užsienio tarnybos darbuotojų viltys... Tai aukštuomenė. Spindesys, lengvas ir gražus gyvenimas, pilnas malonumų... Tai vyrai prie jūsų kojų...

Konstantinas Aleksejevičius atsikvėpė ir dirstelėjo į Lizą. Mergina sėdėjo nejudėdama, lyg panirusi į transą. Nuo susijaudinimo jos akys blizgėjo. Tarp pirštų tirpo nesuvalgytas saldainis.

– Bet visa tai įmanoma tik laikantis vienos sąlygos, – lengvai atsiduseęs tarė naujasis Lizos pažįstamas ir išskėtė ant stalo pirštus, lyg norėdamas parodyti, kad kelias į gražų gyvenimą yra po jo ranka. – Ši sąlyga – absoliutus mūsų pasitikėjimas. O šis pasitikėjimas ne kiekvienam pasiekiamas... Jį reikia užsitarnauti.

Paskutiniuose Konstantino Aleksejevičiaus žodžiuose Lizai pasigirdo kažkas negailestingo, šalto. Akimirką ji vėl pajuto lengvą bejėgiškumą ir baimę. Tačiau kitas momentas dėl puikaus gyvenimo slaptų svajonių, kuriose visi gręžiojasi jai pavymui, Lizos dvejones išsklaidė.

– Ką aš turiu daryti? – paklausė Liza.

– O, įvairūs įpareigojimai, kurie teiks jums galimybę įrodyti savo ištikimybę partijos siekiams, – tarė Konstantinas Aleksejevičius tokiu tonu, lyg būtų kalbama apie niekus. – Tai lengviau vykdyti, negu daryti. – Toliau, lyg jau išgavęs merginos sutikimą, dalykišku tonu aiškino: – Jūs turėsite specialų papildomo mokymo kursą. Kiekvienai užduočiai gausite tam tikras instrukcijas... ir tam tikras priemones, būtinoms išlaidoms.

– Bet galbūt aš neatitiksiu kai kurių reikalavimų, – nelaukusi tokio greito dalykų posūkio švelniai bandė paprieštarauti Liza. – Galbūt tiesiog nesugebėsiu?.. – Instinktyviai ji norėjo išmėginti atsitraukimo kelius.

– Mes jums padėsime, – ramino ją Konstantinas Aleksejevičius. – Be to, mes gerai suprantame apie jūsų galimybes pagal charakteristiką. Dabar prašyčiau pasirašyti šį popierių! – jis padavė per stalą standartinį blanką su vieta parašui.

Liza greitai perbėgo popierių akimis. Tai buvo sutartis apie bendradarbiavimą ir tylėjimą, kuri netesybų atveju grasino „ginant Sovietų Sąjungos saugumą taikyti visas priemones“. Spindintys gražaus gyvenimo vaizdai Lizos akyse šiek tiek nublanko. Konstantinas Aleksejevičius paslaugiai pamirkė kotelį į rašalą ir padavė per stalą. Liza pasirašė.

Taip išsipildė vienos Maskvos užsienio kalbų instituto studentės gražaus gyvenimo svajonė. Taip granitinį pastatą Lubiankoje papildė dar vienas agentas – gyvi spąstai. Netrukus Liza, tęsdama mokslą institute, tapo pavyzdine NKVD sirena.

Per karą Maskvoje užsieniečių tikra šio žodžio prasme nebuvo. Todėl Lizą įtraukė į negausius vokiečių antifašistų sluoksnius, kurie kadaise atvyko į SSRS kaip politiniai imigrantai ir kurie sėkmingai atlaikė begalinius valymus. Netrukus šis darbas pasirodė betikslis. Laisvėje liko tik tie vokiečių komunistai, kurie patys buvo slapti Lubiankos agentai. NKVD įtraukė Lizą į jų aplinką, kad dar kartą patikrintų savo slaptųjų agentų patikimumą. Tačiau įgavę patirties ir įsigudrinę vokiečiai garsiai garbino Staliną ir vienu balsu kartojo madingą tais metais šūkį: „Mušk vokietį!“ Lizą pykino ir ši ištikimybė, ir negalėjimas parodyti savo gebėjimų.

Po kurio laiko tiesioginis Lizos šefas Konstantinas Aleksejevičius įtikėjo jos itin nuovokiu protu ir palyginti retu moteriai bendruoju išsilavinimu. Liza buvo tikra meistrė bet kuria tema užmegzti ir palaikyti pokalbį. Ją pasiuntė dirbti į stambių partinių darbuotojų aplinką. Lizai suteikė progą lankyti uždarus įvairių liaudies komitetų klubus ir net laikomą ypač privilegijuotu Užsienio reikalų komisariato klubą ant Kuznecko tilto.

Lizos darbo rezultatai saugomi NKVD bylose ir kalėjimuose. Sėkmės įrodymas yra tas faktas, kad Liza ilgam įsitvirtino „vidaus fronte“. Pagal NKVD klasifikaciją darbas su užsieniečiais laikomas gana žemo lygio. Užsieniečių atveju domimasi išorinėmis detalėmis ir faktine medžiaga. Bendraujant su „bebrais“, tai yra su aukštais sovietų partiečiais, reikia sužinoti jų slapčiausias mintis ir nuotaikas. Šis darbas kur kas sudėtingesnis ir reikalauja iš sirenos tikro meno.

1945 metų pavasarį Liza kaip viena geriausių baigė institutą. Tuo metu daugelį absolventų siuntė dirbti į Sovietų karinę administraciją Vokietijoje. Į šį srautą pateko ir Liza. Vėlgi su specialia užduotimi. Ji buvo įdarbinta vertėja ir kartu šnipe pas vieną Ypatingojo komiteto prie SSRS SKA demontavimo klausimais narį, Vokietijoje tiriantį, kaip tinkamiausiai panaudoti sovietų zonų ekonominius išteklius.

Vėliau, kai demontavimo generolas grįžo į Maskvą, Lizą perdavė SKA štabo Kadrų skyriaus žinion. Jos asmens byloje buvo pažymėta: „Paskyrimą derinti su Valstybės saugumo valdyba.“ Po kelių dienų Liza tapo asmenine ekonominio diktatoriaus Vokietijoje – generolo Šabalino – vertėja.

Taigi man teko pačiam susipažinti su Liza Stenina. Netrukus majoras Kuznecovas mane paslaptingai įspėjo. Ilgai dirbdamas su generolu, jis pakankamai įgijo patirties. Ar numanė pats generolas, kokie žmonės jį supa? Vėliau įsitikinau, kad jis turėjo dėl ko netikėti visais kartu ir kiekvienu atskirai. Štai keli pavyzdžiai.

Generolo pasiuntinys Nikolajus anksčiau tarnavo NKVD kariuomenėje. Pagal Sovietų Sąjungos papročius kartą turėję kokių nors ryšių su NKVD – ne tik buvę NKVD bendradarbiai, bet ir buvę kaliniai – su šia įstaiga niekada nenutraukia ryšių. Aišku, tai generolas puikiai žinojo. Būdamas pasiuntinys, Nikolajus kartu buvo savo pono sargas.

Generolo tarnaitė Dusia – miela ir tyki mergina. 1945 metų pabaigoje visas merginas, buvusias repatriantes, iki tol ėjusias įvairias žemesnes pareigas, išsiuntė į tėvynę. Visų nuostabai Dusia liko. Tuomet žmonės manė, kad tai generolo protekcija. Kai generolas grįžo į Maskvą, o Dusia vis tiek liko Karlshorste, žmonės manė, kad Dusia turi kitą protektorių. Tik nedaugelis nuspėjo, kas tas protektorius.

Dusia buvo labai miela mergina. Ir visada mane stebino tylia liūdesio ir ilgesio išraiška, niekada nenuslenkančia nuo tyro merginos veidelio. Ji žinojo, kokia dalia ištiko jos drauges repatriantes. Ji suprato, kad galų gale taip atsitiks ir jai. Bet kartu buvo priversta būti instrumentu žmonių, kurie rytoj bus jos kalėjimo sargai.

Taigi pasiuntinys, tarnaitė ir asmeninė generolo sekretorė buvo VRM šnipai. Vėliau šitai sužinojau iš oficialių šaltinių. Man atrodo, jog generolas buvo ne toks kvailas, kad to nepastebėtų. Jeigu ir nepastebėjo, tai iš patirties žinojo, kad taip turi būti. Jis VRM šnipais laikė netgi visus savo artimiausius bendradarbius. Mane taip pat.

Po Kuznecovo perspėjimo ėmiau elgtis su Liza atsargiau. Šiek tiek vėliau man Lizos paslaptį atskleidė jos buvusios instituto draugės, kurios Vyriausioje būstinėje dirbo vertėjomis. Be neapsakomo puikavimosi Liza buvo dar ir ypatinga pagyrūnė. Turint tokių savybių „VRM pasitikėjimas“ ilgai negalėjo likti paslaptimi. Dar vėliau smulkmenas sužinojau iš kitų šaltinių.

Vieną vakarą Liza kažkokia dingstimi užėjo pas mane. Karlshorste buvo priimta užeiti pas kaimyną be kokių nors ypatingų kvietimų. Pasisukinėjusi po kambarius, Liza nesivaržydama įsitaisė ant lovos ir pareiškė:

– Grigorijau Petrovičiau, jūs prastas kavalierius. Be to, šykštuolis.

Atsakydama į mano klausiamą žvilgsnį, ji parietė kojas ir tarė:

– Nagi, trauk iš šios dėžės butelį vyno ir jauskimės kaip namie.

– Aš ir taip jaučiuosi namie, – atsakiau.

– Nebūk toks bjaurus, – sumurkė Liza. – Netrukus išvykstu. Nors jūsų pakęsti negaliu, bet imkim ir atsisveikinkim.

– Tarp mudviejų abipusė meilė, – atsidusau. – Kartu man kažkodėl gaila, kad tu išvyksti.

Tai buvo laikas, kai Liza po Šabalino išvykimo laukė paskyrimo į kitą darbą. Neturėdamas tą vakarą aiškių planų, nusprendžiau praleisti laiką Lizos draugijoje.

– Tai jums vis dėlto gaila su manim skirtis, – Liza pažvelgė į mane savo tamsiai juodomis akimis. – Prisipažinkite!

Kalbant apie moteriškuosius Lizos apžavus, pats patraukliausias iš jų yra didelio miesto šleifas, išsilavinimas ir kultūra, derantys su nepranokstamu vulgarumu. Toks derinys norom nenorom traukia netikėtumu.

– Tu patinki man lyg graži gyvatės oda, – prisipažinau.

– Grigorijau Petrovičiau, kodėl jūs manęs vengiate? – paklausė Liza. – Juk mudu, šiaip ar taip, turėtume vienas kitą geriau suprasti negu kiti.

– Liza, kaip tik dėl to, – tariau ir paliečiau jos petį.

Ji pakėlė galvą ir pažvelgė man į akis.

– Liza, nepyk ant manęs, – vėl tariau. – Nori, išbursiu likimą? Klausyk! Tavo vyras bus pagyvenęs generolas. Tik jis patenkins tavo gyvybinius poreikius. Tu pakankamai blaiviai matai dalykus, todėl turi sutikti su mano pranašyste.

Liza pažvelgė šiek tiek sutrikusi, spręsdama, kaip priimti mano žodžius – juokais ar rimtai. Paskui lyg teisindamasi prabilo pasitikimai ir karštai:

– Gerai... Atvirumas už atvirumą! Taip, galbūt ištekėsiu už žymaus žmogaus! Tikriausiai jis bus ne jaunas. Bet kas yra vadinamoji tikra meilė, palyginti su tuo, ką man gali duoti aukštą vietą užimantis vyras?! Gražių berniukų pasirankiosiu gatvėje, ir jie darys tai, ko užsigeisiu. Cha! Meilė? Tegul kitos laksto be kojinių ir žaidžia tikrą meilę. Reikia turėti valdžią, nors tai būtų pinigai arba aukšta padėtis... Tada, tik tada galima suprasti, kokia pigi meilė...

– Skonio reikalas! – gūžtelėjau pečiais.

– Tai ne skonio, o proto reikalas, – žaibuodama akimis ir virpėdama iš susijaudinimo atkirto Liza. – Grigorijau Petrovičiau, jūs suaugęs žmogus ir turite suprasti, kad gyvenimas – tai kova. Tai – stiprieji ir silpnieji. Jeigu nori gyventi, turi būti stiprus. Lygybė, brolybė?! Cha! Kur tai matėte? Gražios pasakos kvailiams...

– Tu labai kritiškai žiūri į gyvenimą, – tariau.

– Taip, noriu būti viršuje, o ne apačioje, – kalbėjo toliau Liza, lyg praradusi protą. – Gyvenimą galima suprasti tik žvelgiant iš viršaus... Tam reikia sparnų...

– Liza, tu man šiandien patinki, – beveik nuoširdžiai tariau. – Kartais gyvenimas iš tikrųjų sunkus. Kartais norisi gražios pasakos. Kaip tu sakai – kvailiams. Bet... Pameni pasaką apie Ikarą? Tai pasaka protingiems. Jis taip pat norėjo turėti sparnus... Žinai, kuo tai baigėsi?

Liza pažvelgė į mane suglumusi:

– Grigorijau Petrovičiau, ką jūs tuo norite pasakyti? – neryžtingai paklausė ji.

– Šiaip sau... Asociacijos..., – atsakiau.

1946 metų pradžioje Liza kaip vertėja kartu su sovietų delegacija dalyvavo Niurnbergo procese prieš svarbiausius karo nusikaltėlius. Ji ten dirbo beveik metus. Dokumentiniame Niurnbergo proceso filme yra kadrų, kur ją trumpam galima pamatyti tarp sąjungininkų techninio personalo teismo salėje. Žinoma, ir Niurnberge Liza kartu dirbo kitą darbą, savo pagrindinį darbą. Kas buvo kitos Kremliaus sirenos aukos – naivūs amerikiečiai, korektiški anglai ar galantiški prancūzai?!

Liza įdomi kaip ryški naujo sovietų tipo atstovė, išugdyta epochos ir turinti visus duomenis sėkmingai klestėti sovietų sąlygomis. Šių žmonių sąmonė subrendusi

nelaisvoje aplinkoje ir linkusi į materialinę gyvenimo pusę. Čia stimulas yra noras pakilti ant aukščiausios socialinės pakopos. Priemonės? Apie savo elgesio moralumą Lizos tipo žmonės išmokę negalvoti. Sovietų moralė pateisina viską, kas tarnauja partijos interesams.

Norom nenorom imi lyginti Andrejų Kovtuną ir Lizą Steniną. Abu tarnauja tam pačiam tikslui. Pirmasis viduje maištauja, tačiau negali nieko pakeisti. Antroji – savanorė ir sąmoninga. Andrejus jau pakankamai žino, kad suprastų, jog jis tik bejėgis sistemos vergas. Liza dar kopia aukštyn. Galbūt ir ją netrukus ims persekioti kraujo kvapas.

XIII
SKYRIUS

Tarp dviejų pasaulių

1.

Kadaise dar prieš karą skaičiau Polio de Kriuji knygą „Ar verta jiems gyventi?“ Ši knyga Valstybinės literatūros leidyklai buvo tikras radinys, ji visiškai atitiko tuometį Politbiuro kursą prieš „supuvusią demokratiją“, todėl ir buvo išleista rusų kalba dideliu tiražu. Viršelyje buvo pavaizduoti į skeletus panašūs nudriskę vaikai, beieškantys šiukšlių krūvoje maisto. Už nelaimingų vaikų ir šiukšlių krūvos dunksojo Niujorko dangoraižiai. Pakako užmesti akis į viršelį, kad suprastum, apie ką ši knyga.

Toliau buvo rusiškajam leidimui skirta autoriaus sukurta pratarmė. Ji buvo parašyta savitai, tada šį tekstą netgi garsiai perskaičiau vienam savo draugui. Pažodžiui ten buvo parašyta: „Negaliu savęs laikyti proletaru, nes, tiesą sakant, esu pats tikriausias buržua, išlepintas ir išpaikintas visų mano socialinės padėties gėrybių. Man sunku, laikant vienoje rankoje kurapkos sparnelį, o kitoje taurę burgundiško vyno, samprotauti apie socialines žaizdas ir opiausias šiuolaikinės visuomenės problemas. Bet vis tiek žaviuosi didžiuoju sovietų eksperimentu, keliu savo dešinį kumštį (su kurapka ar vynu?) ir sakau – „Rot front!“

Tai girdėdamas mano draugas Semionas neištvėrė ir keikdamasis sviedė knygą į sieną. Abu mudu su kartėliu apgailestavome, kad drauge su mumis šiame kambaryje nėra naiviojo Polio. Galbūt kam nors ir kyla mokslinis įdomumas žvelgiant į išskrostą triušį, bet vargiai toks interesas atsirastų triušiui.

Žinoma, Polis de Kriuji nemelavo, jis visai teisingai ir nuoširdžiai aprašė šiuolaikinės Amerikos visuomenės trūkumus. Tuo jis siekė pačių geriausių tikslų, ir jo knyga Amerikos sąlygomis tapo paskata lengvinti daugelio žmonių dalią, galbūt ji net paskatino kai kurias reformas.

Knygoje nuoširdžiai piktinamasi faktais, kad Amerikos bedarbiai, gaudami bedarbio pašalpą, yra priversti gyventi labai sunkiomis sąlygomis, maitinasi vien keptomis bulvėmis ir siaubingai sūria kiauliena. Šių bedarbių vaikai iš labdaros kasdien

gauna tik kelis litrus paprasto karvės pieno, nors ir pasterizuoto, bet nevitaminizuoto. Paskui Polis de Kriuji sušunka: „Ar verta jiems gyventi?“

Aišku, sąvokos gerai ir blogai – santykinės. Galbūt Polis de Kriui ir teisus, kad susiklostė tokia padėtis – tai labai blogai Amerikos sąlygomis.

Tuo tarpu Sovietų Sąjungos gyventojas klausia: „O kaipgi gyvena sovietų darbininkai, plušantys iki devinto prakaito ir gaunantys algą, bet ne bedarbio pašalpą ir labai, labai retai galintys sau leisti tokį skanėstą kaip kiauliena, persūdyta ar tik pasūdyta? Kaip laikosi jų vaikai, kurie net geriausiais sovietų valdžios metais pieną mato rečiau negu Amerikos bedarbių vaikai? Ką tada galima sakyti apie šiuos vaikus – ar verta jiems buvo gimti!? Kokiu eksperimentu tada džiaugiasi misteris Polis ir ką jis sveikina iškėlęs savo dešinį kumštį ir šaukia: „Rot front!“?

Dabar aš vėl prisimenu šią knygą, ypač vaikus viršelyje ir autoriaus klausimą „Ar verta jiems gyventi?“ Juk dabar galime savo akimis matyti demokratinio pasaulio vaikus, beje, nugalėtos Vokietijos sąlygomis, daug sunkesnėmis aplinkybėmis negu daugelyje kitų demokratinių šalių. Dabar galime palyginti.

Sykį aš su majoru Dubovu sėdime prie namo laiptinės. Prie tvoros, už kelių žingsnių žaidžia kaimynų berniukas Kolia. Nors šilta, jis vilki storą vatinę striukę. Berniuko galvą puošia persiūta karininko kepurė su raudono emalio žvaigžde, tai, matyt, tėvo palikimas.

Susikaupęs Kolia krapšto purvą. Jam nei nuobodu, nei linksma – tiesiog vis tiek. Motina išleido jį į lauką pažaisti, na ir žaidžia. Žemės grumstai laksto nuo Kolios lazdos į visas puses ir krenta prie pat mūsų kojų.

– Ei, bambly! – kreipiasi majoras Dubovas. – Kuo tu vardu?

Kolia nežiūri į mus ir apsimeta negirdintis klausimo. Jis tęsia savo žaidimą ir dar uoliau krapšto žemę.

– Eikš čionai, – kalbina toliau Dubovas. – Tu ką – kurčias?!

– M-m-m..., – mykia atsakydamas Kolia ir nedraugiškai šnairuoja į mus.

– Tu ką – nebylys? – neatlyžta majoras.

– M-m-m..., – girdisi tas pats neaiškus garsas.

Kaip išgąsdintas žvėriukas Kolia sukasi į šoną ir nuleidžia galvą.

– Kodėl tu toks purvinas? – neatstoja majoras. – Eik paprašyk mamos, kad tave nupraustų.

– M-m-m..., – atsako Kolia ir šįkart, rodydamas tam tikrą priešiškumą, daužo lazda tvorą.

– Na, jeigu tu ir kurčias, ir nebylys, ir purvinas – tai pasitrauk toliau, nemėtyk į mus purvo, – nusivylęs bandymu užmegzti draugiškus santykius su Kolia baigia majoras.

Čia, iki šiol buvęs bebalsis, Kolia ima klaikiai bliauti ir galvotrūkčiais dumia skųstis mamai, kad mes nuskriaudėme. Sovietinio auklėjimo lakmuso popierėlis.

Draugiškumo Kolia nepriėmė, tačiau majoro žodžiuose nesąmoningai išgirdo net neišreikštą grėsmę, pavertė ją baime, ir tai jį paveikė. Atvirkštinė reakcija – skųstis. Šiandien jis skundžiasi motinai, kai išaugs – bus geras NKVD informatorius.

– Žiūri į tokį padarą – ir gaila, ir apmaudu darosi, – sutrikęs dėl tokios atomazgos akimis nulydėdamas Kolią pusbalsiu murma majoras.

Čia, Vokietijoje, skirtumas tarp dviejų sistemų vaikų mums liguistai bado akis. Pradžioje matome tik išorinius skirtumus. Pagyvenę Berlyne ir daugiau pamatę, išvystame ir kitokį, daug didesnį skirtumą. Šis skirtumas ne išorinis, o vidinis. Sovietų vaikai atrodo kaip maži besieliai automatai, iš kurių išguitas vaikiškas džiaugsmas, būdingas tik vaikui. Tai daugelio metų valstybės pastangų demoralizuoti šeimą pasekmė, vaiko atplėšimo nuo šeimos aplinkos padarinys. Kartais tai bandome teisinti sunkiomis paskutinių karo metų sąlygomis. Bet tai neįtikina. Mes per daug dažnai griebiamės šio pateisinimo, kad rastume kompromisą su savo pačių sąžine.

Sovietų vaikai auga uždarumo, nepasitikėjimo, įtarumo aplinkoje. Kalbinti ar draugiškai bendrauti su kiekvieno sovietų karininko, kuris gyvena greta mūsų ir kuris puikiausiai mus pažįsta, vaiku mums daug sunkiau negu su kuriuo nors vokiečių bambliu Berlyno gatvėse.

Vokiečių vaikai, gimę Hitlerio epochoje ir augantys po kapituliacijos, pavyzdinio vaiko etalonu būti negali. Jie gimė totalitarinėje valstybėje, išgyveno košmariškus baisaus karo užnugario sunkumus, šiandien jie kartu su savo tėvais kiekviename žingsnyje jaučia visą pralošto karo sunkumą. Kitokio akivaizdaus pavyzdžio neturime. Tuo sunkiau stebėti šį didžiulį išorinį ir vidinį skirtumą tarp dviejų sistemų vaikų. Juk vaikai – mūsų ateitis!

Vaiko auklėjimas iki mokyklos – tai beveik tik motinos priedermė. Šiandien motina vaikui laiko neturi – ji arba dirba, arba stovi begalinėse eilėse dėl duonos kąsnio, dėl kiekvieno menkniekio, būtino kasdienybėje.

Būdinga detalė – vokiečių šeimos neįpratusios gyventi su uošve, tai laikoma nelaime. Bet ir pačios vokietės, ištekinusios dukras, mano, kad jos dar gali pagyventi sau, todėl važinėjasi dviračiais, vaikšto į kiną ir atranda kitų pomėgių. Sovietų šeimoje, kur yra vaikas, viskas kaip tik atvirkščiai. Uošvė namie – tai laisvė motinai ir ypač vaikui. Sovietų vaikai paprastai ūgteli ant senelės rankų.

Vokiečių moteriai, perkopusiai keturiasdešimt metų ir ištekinusiai dukrą, dažnai prasideda antroji jaunystė, o rusė, sulaukusi keturiasdešimt metų, savo asmeninio gyvenimo praktiškai nebeturi ir visiškai pasiaukoja „antrajai šeimai“ – savo mažiesiems vaikaičiams. Šiais atvejais galima laukti normalaus vaiko auklėjimo.

Galima apibendrinti – vokietė priklauso šeimai, amerikietė – *society*, o sovietė – valstybei. Dabar paklauskime – kas apskritai labiau tinka moters ir visuomenės interesams? Rezultatą geriausiai galima matyti iš natūralių biologinių moters funkcijų – gimdymo ir

palikuonių auklėjimo. Atomo mažiaus moteris lieka tokia pat motina ir giminės tęsėja, kaip ir motina – akmens amžiaus patelė.

Sovietė gali būti garvežio mašinistė, šachtininkė, mūrininkė. Be to, jai suteikiama garbinga teisė balsuoti už Staliną ir būti savo vyro įkaite, jeigu juo domisi NKVD. Ji neturi tik vienos mažytės teisės – būti laiminga motina. Moters teisės prilygsta vyrų – ir Vania, ir Mania šildosi toje pačioje stalininės saulės atokaitoje.

Sovietų pedagogikoje ilgą laiką grūmėsi dvi priešingos vaiko auklėjimo teorijos. Paveldimumo teorija teigė, kad ugdant vaiko dvasines savybes svarbiausią vaidmenį atleika įgimti dalykai, paveldėti iš tėvų, t. y. genai. Ši teorija paplito pedagogikoje po to, kai pasirodė Darvino teorija ir buvo įteisinta kaip savarankiškas mokslas apie rūšių paveldimumą – genetika. Antroji, aplinkos teorija, teigė, kad vaiko siela – tai *tabula rasa*, švarus popieriaus lapas, kuriame supanti aplinka rašo augančio žmogaus raidos dėsnius. Ši teorija vystantis vaiko psichikai įžvelgė tik supančios aplinkos poveikį. Abi teorijos ne naujos, jos draugiškai sugyveno dar Pestalocio laikais, natūralistinę aplinkos teoriją skleidė Žanas Žakas Ruso, apie ją užsiminė dar Aristotelis. Visi didieji mąstytojai kartu buvo ir pedagogai, negalima mąstyti apie gyvenimą negalvojant apie žmogaus pradžią – vaikus.

Sovietų pedagogika tiesioginiu Politbiuro nurodymu išeities tašku ryžtingai priėmė aplinkos teoriją. Totalitarinė valstybė už savo piliečio dvasią ir kūną kovoja pavydžiai, ji nenori pripažinti piliečio auklėjimo srityje jokių konkurentų, jokių paveldimų genų. Sovietų pedagogika trumpai ir griežtai pareiškia, kad sovietų vaikas – tai šimtaprocentinis komunistinės aplinkos produktas.

Šiuo klausimu su Politbiuru visiškai sutinku. Tai leidžia mums išvengti minčių, kai matome didžiulį skirtumą tarp sovietų vaikų ir jų bendraamžių vokiečių ir bandome suprasti priežastis. Man ir ne tik man, o daugeliui iš mūsų – sovietų karininkams Vokietijoje, velniškai skaudu ir nemalonu daryti neigiamas išvadas apie sovietų vaikus, mes juos tiesiog laikome rusų vaikais. Švietimo ministerijos žodžiais tariant, Politbiuras padeda mums išsisukti nuo šių niūrių minčių, kai pripažįsta, kad sovietų vaikai – tai totalitarinės valstybės, o ne rusų genų produktas.

Pasidairykime trumpai po stalininės kadrų kalvės sritį.

Naujų formų pedagogikos srityje paieškų laikotarpiu Politbiuras kūrė sovietų piliečio auklėjimo sistemą remdamasis tendencinga mokyklų programa ir politinėmis jaunimo organizacijomis – pionierių būriais ir komjaunimu. Jau čia prasidėjo tarnystė valstybei. Dvasiniu sovietų vaikų didvyriu buvo padarytas pionierius Pavlikas Morozovas. Žygdarbis pasireiškė tuo, kad jis NKVD įskundė savo tėvą, ir šis buvo sušaudytas. Kai Pavliką nužudė jo paties broliai, tai ištikimą valstybės tarną priskyrė prie sovietų kankinių luomo, pastatė jam, uniformuotam pionieriui, paminklą. Kitiems vaikams buvo įsakmiai siūloma sekti jo pavyzdžiu.

Eina metai. Sovietų valstybė vis labiau mažina skirtumą tarp savo formos ir turinio. Po ilgalaikių eksperimentų, pagal paties Politbiuro ortografiją, nuo „įtikinėjimo metodų“ dialektiškai pereinama prie stabilesnių „prievartos metodų“. 1940 metais prie SSRS liaudies komisarų tarybos įsteigiamas Darbo rezervų reikalų komitetas, kuriamos gamyklų, fabrikų ir amatų mokyklos. Atranka į šias mokyklas keturiolikmečiams vaikams yra prievartinė – darbo rezervų mobilizacija.

1943 metais eiliniu potvarkiu kuriamos karinės suvoroviečių ir nachimoviečių mokyklos. Šių karinių mokyklų uždavinys – o jų apie keturiasdešimt – nuo aštuonerių metų kareivinių režimu ruošti vaikus karinei karjerai. Kartą buvau Kalinino suvoroviečių karinėje mokykloje. Ši mokykla arčiausiai Maskvos, todėl labiausiai privilegijuota. Maskvoje suvoroviečių mokyklų nebuvo. Kalinino suvoroviečių mokykloje turėjau garbės susipažinti beveik su visais Politbiuro senelių vaikaičiais. Petka Ordžonikidzė sėdėjo ant lovos be kelnių, nes jos, papuoštos plačiais raudonais įsiuvais, buvo taisomos, o pagal reglamentą tokį drabužį galima turėti vienintelį. Tam nepadeda net įžymiojo senelio šlovė. Kapitonas auklėtojas skundėsi sunkumais dėl jaunesniojo Mikojano atžalos – nors jis visai mokyklai tiekia kontrabandinius papirosus, sodinti į karcerį nepatogu, mat jo senelis dar nenumirė ir tvirtai sėdi Politbiure. Padaužos su malonumu marširavo rikiuotės žingsniu ir nuolat atiduodavo pagarbą. Kai kurie dvylikamečiai, keturiolikmečiai mokiniai ant krūtinės turėjo prisisegę medalius, nes pasižymėjo karo veiksmuose.

Iš arti visa tai neatrodo keista – suvoroviečių mokyklos laikomos privilegijuotomis mokymo įstaigomis, mokinius rengia ir maitina valstybė, kandidatų visada perteklius, ir paprastam vaikui ten pakliūti nelengva. Kalinino suvoroviečių mokykloje apie pusė auklėtinių buvo generolų ir sovietų aristokratijos vaikai.

Proletarų vaikams į sovoroviečių mokyklas patekti sunku, jų dalia – būti tokiais pat proletarais, kaip ir jų tėvai, jiems yra amatų mokyklos.

Savo ruožtu sovoroviečiai, baigę mokyklą, neturi teisės stoti kur nors kitur, išskyrus karininkų mokyklą. Vaiko likimas ir karjera nulemti nuo aštuonerių metų. Beklasė visuomenė dar lopšyje pradeda skaidytis į griežtai uždaras kastas – privilegijuotas karių ir proletarų kastas, o šių užduotis – našiai dirbti, saikingai daugintis ir tyliai mirti už Vadą.

Totalitarinė valstybė pasiekė išbaigtų formų. Dabar kažin ar galima atsisakyti šių dviejų svarbiausių sovietų institutų – kadrinių karių kalvės ir profesionalių vergų. Šaknys suleistos giliai, vienu atveju nuo keturiolikos, kitu atveju – nuo aštuonerių. Tai tolimo taikinio politika... Tai ne etapas, o galutinė stotis.

Beje, dar vienas pastebėjimas. Vakarinių Vokietijos sektorių Berlyno laikraščiai rašo apie paslaptingai be pėdsakų dingstančius šimtus vokiečių vaikų, nurodoma, kad šiuos vaikus „pagrobė“ sovietų valdžia. Vokiečiai laužo galvas – kodėl?

Viktoras Hugo savo romane „Žmogus, kuris juokiasi“ aprašė klajojančią viduramžių cirkininkų gaują. Jie vogė vaikus, o paskui mokė savo amato. Šiems viduramžių vaikams chirurgai darė specialias plastines veido operacijas, kad juos subjaurotų ir visiems laikams priverstų būti ištikimiems niekingai pajacų profesijai ant pakylos.

Šiandien Kremliaus juokdariai pagrobia šimtus vaikų Vokietijoje ir Graikijoje. Šiems vaikams per ilgus komunistinio auklėjimo metus specialiuose Sovietų Sąjungos vaikų internatuose atliekamos tam tikros plastinės sielos operacijos. Kai ateis laikas, Kremliaus inkubatoriaus paukščiukai vaidins savo niekingą politinių pajacų vaidmenį pasaulinėje arenoje.

1937 metais, kai žlugo sovietų avantiūra Ispanijoje, į SSRS buvo atvežta gausybė Ispanijos vaikų. Generolas Frankas tikriausiai juos pamiršo, bet tai pats galingiausias Kremliaus ginklas sprendžiant Ispanijos problemą ateityje. Kai išmuš valanda ir kai Kremlius išties „laisvintojo ranką“ į Pirėnų pusiasalį, daugybė puikiai dresuotų kvislingų su ispaniškomis pavardėmis ir kalbantys gryniausia ispanų kalba užims visus svarbiausius šalies postus.

Ši politika jau pasiteisino daugumoje Rytų Europos šalių, šiandien jaučiančių sovietų įtaką. Dabar pajacai moka Kremliui šimteriopą kapitalą, kuris buvo į šią įmonę įdėtas. Šiek tiek nepatogu, kad naujųjų demokratijų premjerai kišenėje turi sovietinius pasus ir sovietinę pilietybę. Bet tai ne bėda. Netrukus šių šalių tautos vienbalsiai paprašys priimti jas į didžiąją SSRS tautų šeimą ir tada premjerams nereikės dar kartą keisti pasų.

Neseniai SKA štabo Politinės valdybos viršininko kabinete buvo sukviestas skubus pasitarimas rusiškų Karlshorsto mokyklų darbo gerinimo klausimu. Pasitarimo dingstis buvo kai kurie nesveiki reiškiniai tarp vyresnių klasių mokinių. Už Berlyno Kremliaus užtvaros tai sukėlė daug triukšmo, nors detalės ir buvo kruopščiai slepiamos.

Prieš mėnesį vienos devintos klasės mokinys namie nušovė savo tėvą ir jo jauną sugyventinę. Tėvas – partijos narys, justicijos papulkininkis ir SKA štabo Teisės skyriaus darbuotojas. Matyt, karo laikų įpročiai partiniam teisės piemeniui patiko. Jo netrikdė ši aplinkybė, kad viskas vyko matant jo suaugusiems sūnui ir dukrai, kurių motina liko Rusijoje.

Septyniolikmetis sūnus, komjaunuolis po nesėkmingų pokalbių, prašymų ir ginčų su tėvu nusprendė ieškoti pagalbos partinėje organizacijoje. Jis įteikė oficialų raportą SKA štabo Politinės valdybos viršininkui, jo tėvo viršininkui pagal partinę liniją. Kai partietis kaltinamas buitiniu ar kriminaliniu nusikaltimu, tai partijos organai paprastai vadovaujasi principu: „Šiukšlių iš namų nenešti“. SKA štabo Politinė valdyba pasistengė bylą užgniaužti ir apsiribojo tuo, kad raportą atidavė... tėvui. Rezultatai buvo tokie, kokių ir reikėjo tikėtis. Įsiutęs tėvas kartu su sugyventine prieš maištaujantį

sūnų ėmėsi aktyvių priemonių. Baigėsi tuo, kad sūnus griebė tėvo tarnybinį revolverį ir abu nudėjo.

Nespėjo nurimti tragiško įvykio sukeltas triukšmas, kai Karlshorsto komendantas, papulkininkis Maksimovas pasiuntė kaip reikiant apsiginklavusią komendantūros saugos kareivių kuopą į šiek tiek neįprastą kovinę užduotį. Aplinkui Karlshorstą apaugusiose medžiais dykynėse ir smėlio kopose – kaip buvo nurodyta karinės operacijos plane: Kahtarinen-Spital kvadrate, Karlshorsto hipodrome ir pietinėje dalyje Kepenike, siautėjo paslaptinga gauja plėšikų ir kėlė apylinkėse baimę. Kareiviams buvo griežčiausiai įsakyta nešaudyti be specialaus ekspedicijos vado įsakymo, bet stengtis gaudyti plėšikus gyvus. Juk miško piratai buvo Karlshorsto mokyklų vyresniųjų klasių mokiniai, kuriems vadovavo vieno SKA štabo generolo sūnus. Galvažudžiai buvo gana stipriai ginkluoti – tėvų pistoletais, kai kurie net automatais.

Įtartina vietovė buvo šukuojama pagal visas karo meno taisykles, plėšikų štabo būstinė surasta sugriauto namo rūsyje ir apsupta. Tik po ilgų derybų talkinant parlamentarams, kai į talką buvo pasikviesti suglumę tėvai ir mokytojai, plėšikų atamanas sutiko pasiduoti.

Įdomu, kad pirmoji Robino Hudo ainių sąlyga buvo garantija, jog nubaudus jų nesiųs į Sovietų Sąjungą. Ekspedicijos vadui teko siųsti ryšininką į SKA štabą ir prašyti atitinkamų instrukcijų. Tai buvo itin įdomi kapituliacijos sąlyga, kaip reikiant sujaudinusi SKA Politinę valdybą.

Pažangumas vyresnėse Karlshorsto mokyklų klasėse, palyginti su mokymusi SSRS, sumažėjo, užtat atitinkamai padaugėjo pravaikštų. Gerėjo tik vokiečių kalbos pažymiai, o tuo mokyklų direkcijos nelabai džiaugėsi. Tai bylojo apie ryšius su vokiečiais, ir dėl to direkcija galėjo turėti nemalonumų.

Komendantūros patruliai gaudo Karlshorsto mokinius Berlyno tamsiuose kino teatruose, mat čia jie linkę sėdėti, kol vyksta pamokos. Vokiški filmai juos labiau domina negu Paryžiaus komunos istorija ir Stalino konstitucijos pamokos. Per kratą vyresniųjų klasių mokinių suoluose buvo rasta ranka rašytų draudžiamų Sergejaus Jesenino eilėraščių ir amoralių Konstantino Simonovo kupletų, per karą ėjusių iš kareivių rankų į rankas. „Spausk pedalą kiek gali – karas nurašys-ss ..!“ Matyt, karas nenurašė, ir jaunimo laukia pokario sąskaita.

Be viso to, SKA ligoninė pranešė štabo viršininkui apie kelis užregistruotus atvejus, kai vyresniųjų klasių moksleiviai susirgo venerinėmis ligomis. Į ligoninę po nesėkmingo aborto buvo atvežta smarkiai kraujuojanti šešiolikmetė mokinė. Kelis mėnesius ligoninėje tarp gyvenimo ir mirties blaškėsi kita mokinė, beveik vaikas, po nepavykusio bandymo dėl nelaimingos meilės nuodytis dujomis.

Dėl visų šių istorijų Politinės valdybos viršininkas buvo priverstas kviesti ypatingąjį pasitarimą. Jame buvo nuspręsta imtis griežtų priemonių gerinant komunistinį sovietų jaunimo auklėjimą Vokietijoje. Veiksmingiausia priemone buvo pripažintas

išbandytas vaistas nuo visų ligų – įvesti mokykloje papildomas „Trumpo VKP(b) istorijos kurso“ pamokas ir specialias valandas, kuriose mokiniai būtų nuodugniai supažindinami su pasaulinio proletariato vadų – Lenino ir jo ištikimo draugo, bendražygio ir mokinio Josifo Visarionovičiaus Stalino – vaikystės ir jaunystės metais. Kartu buvo aptarta galimybė siųsti nesitaisančius nusidėjėlius į Sovietų Sąjungą. Iki šiol ši bausmė buvo taikoma tik suaugusiems Karlshorsto gyventojams.

Nors kino teatras „Kapitol“ vokiečių publikai dabar uždarytas ir ten rodomi tik itin ideologiškai surėsti sovietiniai filmai, nors tramvajaus stotelę ir perkėlė atokiau nuo Karlshorsto, pokarinės Vokietijos nuodai per Berlyno Kremliaus tvoras ir užkardas vis tiek smelkiasi. Visa tai trenkia „Riabcevo Kostios dienoraščiu“ ir „Šuns skersgatviu“, trečiame dešimtmetyje pedagogikos sluoksniuose sukėlusiais daug triukšmo. Tada jaunimas jautėsi atsidūręs aklavietėje arba ideologijos kryžkelėje, kai senieji idealai buvo sutrypti purve, o naujų dar nesukurta. Kuo tai galima paaiškinti dabar?

„Jaunimas – tai mūsų partijos barometras“, – kadaise teigė Trockis. Jis taip kalbėjo apie komjaunimą, tačiau jo žodžiai turi platesnę prasmę. Jaunimas – tai tautos barometras. Barometro rodyklė po karo pakrypo. Ką gi ji rodo?!

2.

– Na, kaip – patiko?

– Taip. Savotiškas daiktas!

– Jokių abejonių – tikras šedevras...

Vientisas žmonių srautas neša mus tamsoje pro užpakalines duris iš Karlshorsto karininkų namų kino teatro. Nematomi žmonės dalijasi įspūdžiais apie filmą.

Šiandien Nadia, Pramonės valdybos partorgo sekretorė, mus nustebino savo mandagumu. Ji perėjo visus kambarius ir kiekvienam darbuotojui įteikė bilietą į kiną. Net maloniai klausė, kas kiek bilietų nori. Paprastai gauti bilietą į kiną būdavo nelengva. Jeigu kas nors užsinorėdavo eiti į kiną, tai reikėdavo iš anksto skambinti Nadiai, kad ji užsakytų bilietus.

– O, Nadenka, skaisčioji saulute! Koks ten šiandien filmas? – paklausiau sujaudintas tokio neįprasto dėmesio.

– Labai geras filmas, Grigorijau Petrovičiau. „Priesaika“! Kiek reikia bilietų?

– A-a! „Priesaika?! – tariau pagarbiai. – Tada duok du.

Apie šį filmą sovietų laikraščiai daug rašė, kėlė į padanges kaip naują tikrojo kino meno šedevrą. Nors į visus šedevrus žiūriu gana kritiškai, bet vis dėlto nusprendžiau eiti. Filmą taip įkyriai šlovino, kad jo nepamatyti buvo tiesiog pavojinga.

Jau po penkių minučių mudu su kapitonu Bagdasarjanu žvilgčiojome ne tiek į ekraną, kiek į laikrodį. Išeiti iš salės reiškė savižudybę, bet žiūrėti...

– Imkim ir išeikim – tarsi į tualetą, – šnibžda Bagdasarjanas.

– Verčiau sėdėk ir žvelk iš mokslinio taško, – raminu jį.

Ikikariniuose sovietų filmuose kartu su Leninu dažnai šmėžuodavo Stalino siluetas, o „Priesaikoje“ Leninas tėra dekoracija. Valstiečiai, sužinoję apie sunkią Lenino ligą, plūsta iš tolimų kaimų į Gorkus. Pasirodo, į Gorkus jie veržėsi, kad su ašaromis akyse maldautų Staliną būti jų vadu. Kilometro ilgio juostoje jie prisiekinėja jam ištikimybę.

Aš taip pat prisiekiu. Prisiekiu, kad dar niekada gyvenime, net prieš karą, nemačiau tokios kvailos, šiurkščios ir įžūlios klastotės. Visas filmas ir jo sukeltas triukšmas nėra atsitiktiniai dalykai. Ne šiaip sau jau kelintas mėnuo mūsų klube neberodomi užsienio filmai.

– Žinai, ką visa tai reiškia? – einant namo klausia kapitonas Bagdasarjanas. – Tai reiškia *curiuk*!

– „Priesaika“ tai ne menas, – dėsto toliau jis. – Rodyk tokį daiktą užsienyje, tai žmonės galvos, kad visi rusai tikri kvaileliai.

– Šlamšto jie irgi turi užtektinai, – bandau raminti įsikarščiavusį bičiulį.

Nedaugelis užsienio filmų, rodyti SSRS, tikrai buvo pasaulinio kino meno šedevrai. Žinoma, šių filmų rodymas buvo tik laikina nuolaida, siekiant kokių nors aukštesnių interesų ir visada sutapo su sovietų užsienio politikos vingiais.

Dėl to sovietiniai žmonės susidarė perdėtai egzaltuotas požiūris į užsienio kino meną. Patekę į Berlyną mes galime iki soties prisižiūrėti visų valstybių kino kūrinių. Neretai iki ašarų juokiamės pasibaigus širdį draskančiam Amerikos koviniam filmui, kuriame daugiau šaudoma, negu kalbama, kuriame kraujas upėmis srūva iš ekrano į salę ir neįmanoma suprasti, kas ką ir už ką iš tikrųjų žudo. Dažniausiai tokie filmai neteikia pasitenkinimo net neišrankiu skoniu pasižymintiems paprastiems rusų kareiviams.

Netoli Karlshorsto, Kepenike, yra kino fabrikas „Kodak“. Nežinomu būdu kai kurie SKA bendradarbiai, turėję dalykinių ryšių su šiuo fabriku, suuodė, kad ten yra uždarų kino filmų peržiūrų salė ir puiki proga pasinaudoti visos Europos kino pramonės archyvais. Savo atradimą jie, kaip ir dera, vertino atsargiai, slėpė gundančią paslaptį ir patyliukais gėrėjosi draudžiamo pasaulio reginiais, kaip kompensacija už visus praėjusius trisdešimt metų. Tačiau pasaulyje nieko absoliutaus nėra, taigi ir absoliučių paslapčių. Nepaprastai slepiama, iškilmingai prisiekiant tylėti iki karsto lentos, po Karlshorstą klaidžiojo „Kodako“ paslaptis.

Netrukus „Kodako“ uždaros peržiūros tapo neoficialiu daugelio SKA bendradarbių klubu. Čia buvo galima žiūrėti visus dokumentinius ir meninius filmus, kurie po kapituliacijos buvo draudžiami rodyti net vokiečių žiūrovui. Ten mes garsiai „piktinomės“ demonstruojant antisovietinio turinio Europos filmus, kuriuos patys užsakėme „Kodako“ direkcijai „techninės peržiūros“ tikslu. Iš esmės šie filmai buvo

nepavojingi, šiek tiek naivūs. Tačiau jie tam tikra prasme atspindėjo Europos požiūrį į Sovietų Rusiją. Mums buvo įdomu žiūrėti į savo atvaizdą supančio pasaulio akimis. Tai teikė savotišką malonumą. Be to, buvo malonu jausti laisvę, kad mes matome „draudžiamą" daiktą.

Nors ir keista, tačiau vokiečių filmai rusams patinka labiau negu kiti. Palyginus muziką, literatūrą, kino meną – šias dvasines tautos gyvenimo paraleles – tai vokiečių siela rusams labiau suprantama negu visa kita. Čia jaučiamas tas pats sentimentalumas, švelnus liūdesys, reiškinių giluminių priežasčių paieškos. Ne veltui Dostojevskis Vokietijoje pripažįstamas labiau negu Rusijoje, o „Faustas" buvo ir liko populiarus Rusijos scenoje.

Dažnai tenka girdėti, kaip rusai gyvai diskutuoja apie vokiečių kiną ir teatrą. Į akis krenta neįprastas sovietų domėjimasis detalėmis, faktais, pačiais artistais. Čia yra apie ką ginčytis. Apie „Priesaiką" nėra ko svarstyti.

– Jų menas pasyvus, mūsų – aktyvus. Jų menas rodo, mūsų menas – įsako, – kalba kapitonas Bagdasarjanas. – Tu „Tautų teismą" matei?

– Taip.

– Tai kaip?

– Stiprus daiktas.

– O aš neseniai jį žiūrėjau amerikiečių sektoriuje. Jie rodė visai kitokį montažą, pavadintą „Niurnbergas". Ta pati tema, o įspūdžio jokio.

Anksčiau mūsų karininkų klube matėme dokumentinį filmą apie Niurnbergo procesą. Filmas buvo sumontuotas labai puikiai. Karo veiksmų kino kronikos kadrai susipynę su įvykiais iš teismo salės, tamsoje skambėjo kraupus Chmaros skaitomas tekstas. Besėdint kino salėje mums gniaužėsi kumščiai, o kai iš ten išėjome, norėjosi imti automatą ir pyškinti visus vokiečius iš eilės. Tokį stiprų įspūdį sukėlė filmas. Tas pats amerikiečių montaže „Niurnbergas" buvo pateiktas visai kitaip, tai buvo tik šalta kronika.

Mudu atėjome į Bagdasarjano butą. Paveikti ką tik matyto filmo imame kalbėti apie propagandą meninėmis priemonėmis.

– Amerikiečiams dar šimtą metų reikia mokytis, kaip iš juodo daryti baltą, – nusivilkdamas kitelį tingiai rąžosi kapitonas.

– Paspirgins, taip pat išmoks, – tariu.

– Per vieną dieną čia nieko nepadarysi. Žmones reikia auklėti metų metus.

– O ko tu, tiesą sakant, dėl amerikiečių sergi? – klausiu.

– Ogi šiaip sau – dėl absoliutaus teisingumo.

– Kam jo reikia – šio teisingumo? Teisus tas, kas stiprus. O teisingumas – tai pasakos naivuoliams.

– Už dialektinį materializmą jums rašau penkis, – ironizuoja kapitonas.

– Anglai vėl stato „Aną Kareniną“, – rodydamas į vieną žurnalą kalba jis. – Ją, ko gero, jau dešimtą kartą kinofikuoja. O mūsiškiai šio daikto nė karto ekrane nerodė. Neatėjo laikas. Tai Petrą Didįjį žagina, tai Ivaną Rūstųjį su balandėliu lygina.

– Ko tu nori? Valstybės interesai... – mėginu jam prieštarauti.

Prieš karą sovietų kinematografija sukėlė įtartiną bruzdesį ekranizuodama istorines Rusijos praeities asmenybes. Pradžioje žiūrovų nuostabai Petras I ekrane pasirodė ne kaip tironas ir „eksploatatorius“, o kaip didis valstybės veikėjas. Paskui dar daugiau triukšmo, kuris baigėsi tikru skandalu, sukėlė Ivano Rūsčiojo pastatymas. Net pratusiems klastoti sovietų scenaristams ir režisieriams Politbiuro užsakymas buvo neįkandamas. Pirmas variantas buvo gerokai sukritikuotas ir neleidžiamas rodyti. Tai dar nebuvo keista, tokio likimo sulaukė jau ne pirmas filmas. Keista buvo tai, kad filmą įsakė perdirbti. Tas pats atsitiko su „Ivano Rūsčiojo“ pastatymu Maskvos Mažojo teatro scenoje. Po šio spektaklio visas vadovaujantis personalas buvo išvaikytas, suimtas ir... vėl buvo įsakyta – perdirbti.

Mįslė buvo įminta, kai uždaruose partinių aktyvistų susirinkimuose VKP(b) CK lektoriai nė kiek nesutrikę pareiškė: užsienio spaudoje dažnai keliamos istorinės paralelės tarp Ivano Rūsčiojo viešpatavimo laikų ir stalininės Rusijos epochos. Dabar viskas aišku – dabarties pakeisti neįmanoma, tai reikia klastoti praeitį. Dar būtina pastebėti, kad jokioje „užsienio spaudoje“ tų sugretinimų niekas neatskleidė. Tai subrendo karščiuojančiose Politbiuro smegenyse.

Dvidešimt penkerius metus sovietų istorijos vadovėliai apie Rūstųjį arba visai tylėjo, arba rašė apie jo caravimą kaip paties žvėriškiausio ir kruviniausio absoliutizmo pavyzdį. Dabar Ivano Rūsčiojo šešėlis Stalinui nedavė ramybės.

– Ei, koks buvo mylimiausiosios Rūsčiojo žmonos vardas? – klausia Bagdasarjanas.

– Neprisimenu, – atsakau. – Žinau tik, kad septintoji iš eilės.

– Kartą vienas kareivis dievagojosi, kad Stalinas savo rankomis pasmaugė Alilujevą. Sako, kad ji buvo prieš jo kolektyvizacijos politiką. O neseniai girdėjau, kad tokį pat pokštą jis iškrėtė savo sūnui Jaškai. Šis gi buvo vokiečių nelaisvėje, o paskui grįžo namo.

– Štai, matai – tam ir reikia filmo „Ivanas Rūstusis, – svarstau. – Pažiūrėsi – ir tau iškart paaiškės, kad visa tai reikalinga liaudies gerovei.

– Gerai buvo per karą, – atsidūsta kapitonas. – Prisimeni, kokius mums filmus amerikiečiai kūrė?

– Taip, gerus filmus. Įdomu tik, kad jie mūsų gyvenimo visai nepažįsta. „Poliarinėje žvaigždėje“ kolchozninko troboje taip stalą padengė, kaip dabar Sokolovskis nevalgo.

– O pievelėje ratelius šoka – kaip gerais senais laikais, – šaiposi Bagdasarjanas.

Nuo 1943 metų SSRS rodydavo amerikietiškus filmus rusiškomis temomis. Mums ypač įsiminė filmas „Poliarinė žvaigždė“. Nepaisant didžiulio naivumo ir sovietinės tikrovės neišmanymo, jis persunktas nuoširdžios simpatijos rusams. Dažnai girdėdavau,

kad rusų žiūrovai po šio filmo gyrė – „Šaunuoliai amerikiečiai!“, nors ekrane rodė tik rusus. Per šį palankų vaizdavimą žiūrovai jautė Amerikos žmonių simpatijas.

– Ten buvo kažkokie konsultantai rusiškomis pavardėmis, – pastebiu. – Jie Rusijos tikriausiai trisdešimt, o gal ir daugiau metų nematė. Prisodino vešlių spanguolių. O „Misija į Maskvą?“ Cha!

– Komedija! Atsimeni, kaip Karlas Radekas užeina į smuklę, o ten septynetukai iš „Jaro“, virduliai, Puškino laikų apsiaustas. O svarbiausia – jokios išvados.

– Atlikimas jų nieko, o ideologijos jokios, – darau išvadą. – O apskritai iš viso nežino, kas tai yra.

– Stalinas plūsta juos, beje, tuščiai, o jie tik akis sprogina, – samprotauja Bagdasarjanas. – Nežino ką daryti. Dabar gi pradeda Ivaną plūsti – jis ir šlakuotas, ir kreivadantis. Kvaileliai! Juk paskutiniai trisdešimt Rusijos istorijos metų – tai balta dėmė, tai neišsemiamas šulinys. Apdorok visa tai kaip reikiant. Juk Staliną galima akimirksniu nuogai išrengti – taip parodyti, kad visas pasaulis tik nusispjaus. Ir mes neprieštarautume. O kai jie Ivaną ima plūsti...

Kapitonas daugiareikšmiškai prunkščioja. Jam apmaudu, kad amerikiečiai negali suvokti tokio paprasto dalyko.

Mus stulbina, kad pasaulis nežino, kas iš tikrųjų Rusijoje dedasi. Trisdešimt metų trunkantis valstybinis melas ir laisvosios spaudos uždarumas savo padarė. Pasauliui kaip mažam vaikui tvirtinama apie istorinį kapitalistinės sistemos pasmerktumą. Šiuo klausimu paprasti sovietų žmonės neturi tvirtos pozicijos. Istorija juda į priekį ir reikalauja naujų formų. Tačiau istorinis komunizmo sąlygotumas, frazė, kad „visi keliai veda į komunizmą“ – tai dėmuo lygtyje su daugeliu nežinomųjų ir neigiamais dydžiais. Beje, sovietams ši lygtis jau įgavo iracionalią formą.

Mus vienija ne vidinis valstybinės idėjos darnumas, o išorinės materialinės priklausomybės, asmeninio suinteresuotumo arba karjeros formos. Visa tai gaubia baimė. Vieniems tai tiesioginis fiziškai apčiuopiamas dalykas, kitiems – tik neišvengiamas padarinys, jeigu jie veiks arba net mąstys kitaip, negu to reikalauja totalitarinė mašina.

Jeigu koks nors vokietis prieis prie sovietų kareivio ir sakys „Ivan – šlecht“, kareivis be kalbų rėš jam į dantis. Jeigu tas pats vokietis paskutiniais žodžiais keiks Staliną, sovietų valdžią ir komunistus, tai kareivis tikriausiai atiduos jam savo paskutinius papirosus. Tai nesąmoninga reakcija. Taip rusų kareivis reaguos ir kitu atveju, netgi daug rimtesniu...

Vėliau, jau gyvendamas Vakaruose, turėjau progos pamatyti filmą „Geležinė uždanga“ apie sovietų atominės žvalgybos žlugimą Kanadoje. Prieš tai skaičiau aštriausią „Geležinės uždangos“ kritiką, įnirtingus komunistinės spaudos išpuolius. Mane domino, kaip amerikiečiai apdorojo šią puikią temą. Pažiūrėjęs jaučiau dvejopą įspūdį.

Viena vertus, pasitenkinimo jausmas – tipažai buvo parinkti labai puikiai, sovietų oficialių atstovų gyvenimas užsienyje ir vietinės kompartijos vaidmuo buvo pavaizduoti visai tinkamai. Dar kartą pasijutau kaip Berlyno Kremliaus laikais. Tai buvo absoliučiai neutralus, net mandagus filmas. Prieš tokį vaizdavimą neprieštaraus nė vienas rusas. Nekeista, kad užsienio kompartijos dėl „Geležinės uždangos“ ėmė klykauti – juk patį nešvariausią vaidmenį atliko jos. Tai, kas karinio atašė personalui – tarnybinis įpareigojimas, komunistiniams samdiniams – tėvynės išdavimas.

Kita vertus, aš pajutau nesuprantamą apmaudą. Vis dėlto amerikiečiai nesugebėjo pasinaudoti visomis galimybėmis. Tai buvo tas pats, ką kadaise jautė kapitonas Bagdasarjanas. Sovietai priprato prie filmo aštrumo, kai žiūrovui siūloma daryti atitinkamą išvadą. „Geležinės uždangos“ scenarijus buvo dar silpnas.

Įsitikinęs, jog kapitonas Bagdasarjanas, persirengęs civiliais drabužiais, rizikuodamas nusigavo į kokį nors užblokuotą Vakarų Berlyno sektorių, kad pamatytų „Geležinę uždangą“. Dėl „sportinio intereso“. Aš įsitikinęs, kad jis šio malonumo atsisakyti negalėjo. Grįžęs iš rizikingos ekspedicijos namo į Karlshorstą, jis, žinoma, vėl keikė naivius amerikiečius, kurie nemoka tinkamai sukurti antisovietinio filmo.

3.

Būdami čia, Berlyne, užsienyje, mes, sovietai, galime palyginti du pasaulius. Kartu dažnai būna įdomu sugretinti tikro gyvenimo įspūdžius su tais pramanais, kuriuos sovietų valdžia kuria ir skleidžia aplink save. Tiesioginiai šių pramanų kūrėjai yra plunksnos darbuotojai, sovietine terminologija – „žmogaus sielų inžinieriai“.

Žinoma, mus labiausiai domina rašytojai, kurie labiau ar ne tiek užsiima Sovietų Rusijos dalykais. Juos galima suskirstyti į tris pagrindines kategorijas: sovietų rašytojai – „socialistinio užsakymo“ vergai, nusigręžę nuo stalinizmo užsienio rašytojai ir galiausiai tie problemiški užsienio inteligentijos padarai, kurie iki šiol bando surasti perlą mėšlo krūvoje.

Pažvelgsime į juos sovieto akimis.

Kartą ant Beliavskio stalo pastebėjau prancūzų kalba parašytą margą knygelę. Pamatęs ant viršelio autoriaus pavardę – Ilja Erenburgas, gerokai nustebau.

– Ką tu – ar jos neskaitei rusų kalba? – paklausiau.

– Kol kas ši knygelė rusų kalba neišleista.

– Kaipgi?!

– Labai paprastai.

Sovietų literatūros kritika tvirtina, kad šiuolaikinėje literatūroje geriausi žurnalistinio žanro atstovai yra Egonas Ervinas Kišas, Michailas Kolcovas ir Ilja Erenburgas.

Neginčijama – visi jie talentingi rašytojai. Michailo Kolcovo literatūrinė karjera 1937 metais nutrūko įsikišus NKVD. Kalbama, kad dabar jis rašo memuarus YPSK. Taip vadinasi Ypatingosios paskirties Sibiro kalėjimas, Stalino epochos Aleksejaus bastionas, kuriame žmonės palaidoti gyvi, žmonės, neturintys teisės susisiekti su išorės pasauliu.

Ilja Erenburgas ilgai buvo vertinamas kaip „pakeleivis". Turėdamas kišenėje sovietinį pasą, jis išmintingai buvo linkęs gyventi užsienyje, išsaugodamas pagarbų atstumą su Kremliumi. Vakarų Europos klimatas jam atrodė palankesnis sveikatai. Tai jam suteikė šiokios tokios nepriklausomybės. Jo knygos sovietinėse leidyklose pasirodydavo rūpestingai atrinktos ir kruopščiai suredaguotos. Nekeista, kad pamačiau jo knygą prancūzų kalba ir nežinomą Sovietų Sąjungoje. Savo literatūrinį atspalvį Ilja Erenburgas keitė pagal politinius orus, bet tik Hitlerio įsiveržimas į Prancūziją galų gale nuginė jį į ilgai laukusią tėvynę.

Pirmučiausia Ilja Erenburgas yra kosmopolitas. Daugelis jį vertino kaip komunistą. Jis labai subtiliai ir protingai kritikuoja visus Europos ir kapitalistinio pasaulio trūkumus. Bet dėl to nėra reikalo būti komunistu. Dabarties pasaulis iš tikrųjų nėra idealus ir daugelis rašytojų jo trūkumus rodo visai ne dėl to, kad jie yra komunistai.

Net pats talentingiausias rašytojas labiau ar mažiau yra amatininkas – ir parduoda savo prekę, ir turi galvoti apie realizavimo rinką. Ilja Erenburgas susidūrė su dilema. Viena vertus, demaskuoti Staliną ir komunizmą buvo pavojinga net gyvenant Europoje, kita vertus, nenaudinga. Demokratinių įstatymų prieglobstyje pulti priešingą pusę ne taip baisu ir, be to, garantuoja plačią realizavimo rinką tiek SSRS, tiek supančiame pasaulyje. Rublių transakcija į užsienio valiutą daug naudingesnė negu atvirkščiai. O įsitikinimai? Įsitikinimais sotus nebūsi! Erenburgas atliko sandėrį su sava sąžine ir pasiliko atsargines duris – jo raštuose retai galima sutikti žodį „komunizmas" ir šio dalyko tiesioginį tvirtinimą. Netrukus Erenburgas tapo literatūros komivojažierius, įsilaužėlio į visuomeninę nuomonę specialistas.

Kai 1940 metais sūnus paklydėlis buvo priverstas grįžti į gimtinę, apdairumas Erenburgui labai pravertė. Nors jo ir nelaikė visiškai „savu", bet ir prieš jį nebuvo kokių nors įkalčių.

Praskalavęs gerklę po įnirtingų gatvės keiksmų, skirtų fašistiniams grobikams, Ilja Erenburgas sėda prie rašomosios mašinėlės ir mitriai tarškina salsvus straipsnelius apie nuostabią išprievartautą Prancūziją, apie ištvermingą britų liūtą, apie demokratišką Ameriką. Per karą šiuos straipsnius mes mielai skaitėm, bet tai priminė anekdotą, kai apačioje puikavosi Iljos Erenburgo parašas. Šiandien, pakluses šeimininko balsui, jis apsiputojęs svaido popierinius griausmus ir žaibus ant Amerikos imperialistų galvų.

Mažai tikėtina, kad dabar Erenburgas gavo nuolatinį užsienio pasą. O ir jis pats kažin ar žengs tokį neatsargų žingsnį. Visi dar prisimena Maksimo Gorkio likimą. Po revoliucijos Gorkio ir bolševikų nuomonės labai skyrėsi. Ilgai jis gyveno Italijoje,

vėliau grįžo į Maskvą. Buvo pasakojama, kad jis vėl prašė išvykimo vizos, bet negavo. Kai per Maskvos procesus buvo oficialiai pareikšta, kad jis kartu su sūnumi buvo tarsi „Trockio ir Bucharino gaujos“ nunuodytas, kiekvienam sovietui buvo aišku kaip dieną, kieno ranka maišė nuodus. Jis buvo kaltas dėl to, kad grįžęs į Maskvą iš esmės neparašė nė žodžio. Suprantama, prieš ką šis tylėjimo protestas buvo nukreiptas ir kam reikėjo jo mirties. Sovietai įprato visus oficialius pranešimus suprasti atvirkščiai – šitaip galima bent tiek pažinti tiesą.

Taigi Ilja Erenburgas, pradžioje turėjęs šiokią tokią nepriklausomybę, vėliau visiškai atsidavė Kremliaus valiai.

Iljos Erenburgo karjera ir likimas labai būdingas daugeliui sovietų rašytojų. Pasirinkimas vienas – arba rašyti tai, ko reikalauja Politbiuras, arba būti literatūriniu lavonu. Jeigu Levas Tolstojus, Aleksandras Puškinas arba Lermontovas būtų gyvenę stalininėje epochoje, šios pavardės kultūros panteone nebūtų žinomos. Nebent kokio nors NKVD lagerio sąrašuose. Sovietų Rusijos rašytojo literatūrinė mirtis paprastai sutampa su jo fizine žūtimi.

Studijų metais mes iš rankų į rankas perduodavome knygas: Kazakovo „Devyni taškai“, Lebedenko „Sunkusis divizionas“, Sobolevo „Kapitalinis remontas“. Šie vardai plačiajai publikai mažai žinomi – knygos tyčia buvo išleistos mažu tiražu ir jas gauti buvo sunku, nors tai buvo talentingų rašytojų talentingi kūriniai. Būdinga, kad visi jie rašė apie 1917–1921 metus, kai masės pasižymėjo veržlumu ir viltingumu. Apie vėlesnius laikus šiems rašytojams neleido rašyti pačių sąžinė – mat reikėjo arba meluoti, arba tylėti.

Mes turime savo nuostabią nacionalinę literatūrą, kurią Vakarai priėmė ir pripažino. Tačiau mums patiems mūsų pačių kūryba pateikiama po didelės atrankos – kultūrinio palikimo atranka ir prievartinis dabarties kūrybos reguliavimas diktatūrai reikiama kryptimi.

Pirmaisiais porevoliuciniais metais Gospolitizdato užkaboriuose ilgą laiką eilėje reikėjo laukti net Puškinui, kol Stalino cenzoriai jį pripažino politiškai nekenksmingu. Seka mat kažkokias pasakas apie auksinius gaidelius. Kokia iš to nauda pasaulinei revoliucijai? Tai ne Majakovskis – šis tiesiai visa gerkle plyšauja:

Kas ten žygiuoja dešine?
Kairę, kairę!
Mums reikalingi tokie gaidžiai!
T-r-renki, šaudykle,
Į tuos, kas sutr-r-rikę,
Kulkų tir-r-rštimas,
Spūs-s-sčiai kar-r-r -štimas!

Gaila, kad Majakovskis paleido sau kulką į kaktą, kai įsitikino, jog rėkė ir gerklę laidė be reikalo. Jo paties žodžiais – „paspringo komunistiniais vėmalais“. Priešmirti-

niame laiške jis perfrazavo savo didžiojo pirmtako žodžius – „Ir koks velnias sugundė mane gimti SSRS su jausmais ir talentu...“ Sunku būti sovietų rašytoju – tikras talentas kurti narve negali.

Ant sovietų rašytojų pykti negalima. Žmogus turi kūną, o šis silpnesnis už šviną ir spygliuotą vielą. Be to, viliojanti pagunda: vienoje pusėse – kūrybinė ir fizinė mirtis, kitoje – privilegijuotos padėties gėrybės. Galbūt daugeliui atrodys keista, kad komunizmo šalyje tarpsta milijonieriai? Taip, patys tikriausi milijonieriai, kurių sąskaita valstybės banke ir turto vertė viršija milijoną rublių. Pavyzdys yra Aleksejus Tolstojus, „Petro I“ ir „Ivano Rūsčiojo“ scenarijų falsifikacijos autorius. Kas gali kaltinti žmogų, susidūrusį su tokiu pasirinkimu?! Prieš mesdami akmenį, įsivaizduokite save jų vietoje.

Sovietų rašytojai – tai paukšteliai paauksuotame narvelyje. Jie gali čiulbėti ar tylėti, bet skraidyti negali. Sudėtingiau Vakarų rašytojams. Vakarų rašytojais tikėti negalima. Negalima net mirusiais. Kadaise Džonas Ridas Kominterne vadovavo Amerikos sekcijai. Tiesa, jis gyveno Maskvoje, bet taip turėjo būti. Nuoširdžiai rašė solidžią knygą „10 dienų, kurios sukrėtė pasaulį“. Pats liaudies švietimo komisaras Lunačiarskis ir Lenino žmona Nadežda Konstantinovna Krupskaja šio leidinio pratarmėje tvirtino, kad ši knyga – tai teisingiausias komunistinio perversmo Rusijoje aprašymas. Džonas Ridas laiku susiprato pakratyti kojas, o jo netvarūs palaikai buvo užmūryti Kremliaus sienoje – garbingas butas ypač pasižymėjusiems komunistams.

O vėliau skandalas! Nenumatė Džonas Ridas, kad stalininės Rusijos istorija atgaline data verčiama aukštyn kojom. Įsigudrino visoje revoliucijoje skirti didžiajam Stalinui tik dvi eilutes, o ir jas tarp kitko. Kėlė į padanges Trockį ir kitus revoliucijos veikėjus, kurie po Lenino mirties neišvengiamai ėmė mirti nuo slogos ir kitų panašių ligų.

Teko po mirties dorybingąjį Džoną krapštyti iš Kremliaus sienos.

Būtų galima vardyti dešimtis pasaulinio garso žmonių, kurie ieškodami naujų kelių žavėjosi komunizmu. Susipažinę su sovietų tikrove, šie žmonės visiems laikams pagijo nuo savo prosovietinių potraukių. Iš šios kategorijos užtenka paminėti vieną pastarųjų.

Teodoras Plivjė – „Stalingrado“ autorius, vokiečių rašytojas ir komunistas, ilgai gyvenęs Maskvoje – bėgo iš sovietinės zonos į Vakarų Vokietiją. Interviu spaudos atstovams jis pareiškė, kad stalininėje Rusijoje komunizmo nėra nė padujų, kad visos komunistinės idėjos ten užgniaužtos, kad visi socialistiniai institutai paversti totalitarinio Kremliaus režimo įrankiais. Jis tai suprato netrukus atvykęs į Maskvą, tačiau turėjo tylėti ir taikstytis su supančia tikrove, nes iš tikrųjų buvo nelaisvas.

Teodoras Plivjė komunizmo neatsisakė, bet jo požiūris Stalinui buvo pavojingesnis už tiesioginę komunizmo kritiką. Teodoro Plivjė likimas – tai likimas nemažos

Vakarų komunistinės inteligentijos dalies, savo akimis mačiusios stalininę Rusiją. Ne visi gali fiziškai arba jausdami moralinį padorumą taip prisipažinti, daugelis linkę Kremliui tarnauti savo sąžinės sąskaita. Sąžinė – abstrakti sąvoka, o daiktų ir sąvokų yra daug realesnių.

Kremliaus advokatus tiesioginiu melu sunku kaltinti. Esama rafinuoto melo – vienašališko dalyko apibūdinimo. Šioje veiklos dirvoje Kremliaus fokusininkai ir jų komivojažieriai pasiekė didelio meistriškumo. Absoliučiai nutylėti arba įnirtingai plūsti viena, kartu keliant į padanges kita. Sukčių kalba tai vadinama „sumainymu".

Čia, Berlyne, mums į rankas patenka įdomių knygiūkščių. Labai įdomių. Jas parašė užsienio autoriai ir išleido užsienio leidyklos, jos be proto liaupsina Staliną ir stalininę Rusiją. Įprasta, kad šios knygos arba visai neleidžiamos rusų kalba, arba leidžiamos labai mažu tiražu, nepatenkančiu į apyvartą. Šios knygos turi tik išorinio vartojimo paskirtį. Kremlius nesiryžta šių knygų rodyti rusams – pernelyg akivaizdus melas.

Netoli Brandenburgo vartų yra „Tarptautinės knygos" parduotuvė. Tai sovietų parduotuvė, prekiaujanti literatūra užsienio kalbomis ir skirta užsienio pirkėjams. Mes ten užeidavome dažnai. Aišku, ten pirkome ne Lenino raštus, o paprastas grotuvo plokšteles. Tai, ko už jokius pinigus nenusipirksi Maskvoje, užsieniečiams siūloma į valias. Štai šioje parduotuvėje ir prekiaujama dekano Kenterberiečio tipo raštpalaikiais.

Kas galėjo „raudonąjį dekaną" skatinti rašyti šiuos dalykus? Galbūt dekanas, mąstydamas tikrai ne galva, mano, kad Stalinui atėjus į Britų salas jis savo išankstinėmis „socialinėmis" maldomis išgelbės savo kailį nuo Sibiro? Arba taps visos Anglijos SSR arkivyskupu? Kito aiškinimo sovietas šiems Kremliaus propagandos tarnams rasti negali.

Propaganda! Kas tai yra, supranta tik sovietas. Sako, kad „Coca cola" kainuoja 5 centus: du centus kainuoja pats mišinys, o tris centus – reklama. Amerikiečiai įsitikinę, kad pasaulyje nėra nieko skaniau, naudingiau ir palaimingiau. Žmones įtikino reklama.

Sovietams panašiai yra su komunizmu. Juos įtikinėjo ir įtikinėja, kad komunizmas – tai pats geriausias, pats neprilygstamiausias pasiekimas. Sudėtingesnis mišinys už „Coca colą". Jis kiaurai persmelkia žmogų nuo jo gimimo dienos. Tai, ką Amerikoje daro reklama, SSRS atlieka propaganda. Žmogus vaikšto nuogas, alkanas, prilygsta nebyliam robotui. Tačiau jam viskas tvirtinama atvirkščiai. Ir kas nuostabiausia – jis tiki. Tiksliau – bando tikėti. Taip lengviau ištverti sunkumus, kai nėra kaip jų atsikratyti ar juos įveikti.

Kremlius žino nepaprastą propagandos galią žmogaus jausmams, jis suvokia pavojų, jeigu miražas bus išsklaidytas. Hitlerinėje totalitarinėje Vokietijoje priešo ra-

dijo stočių klausymas per karą buvo draudžiamas, tačiau radijo imtuvai nebuvo atimti. Ar tai Hitleris manė, jog jo valstybinę sistemą kritikuoti beviltiška, ar jis labiau pasitikėjo savo pavaldiniais. Šiaip ar taip, jo Kremliaus partneris elgėsi kitaip. SSRS absoliučiai visi radijo imtuvai buvo konfiskuoti pirmomis karo dienomis. Kremlius puikiai žino savo pažeidžiamą vietą. Jeigu trisdešimtmečiai Kremliaus propagandos darbai susvyruos – trapi dvasinė Kremliaus ir liaudies vienybė subyrės kaip kortų namelis nuo pirmo vėjo pūstelėjimo.

Per karą primityvi vokiečių propaganda sovietus stebino. Jie kalbėjo rusų kalba, bet ne rusams. Iš jų laidų dvelkė naftalinu arba svetima vokiška dvasia. Propaganda – tai sielos maistas, čia reikia žinoti receptus ir būdus, tinkamus ruso širdžiai. Jie nieko nekalbėjo apie ateitį, Kremliaus diktatūros protingai kritikuoti jie nemokėjo.

Jie pasitikėjo šiurkščia jėga – jau anksčiau žinomas prūsiškas bukumas. Širdžiai reikia psichiatro meno, o ne feldfebelio riksmo.

Stalinas tvirtino: „Spauda – tai pats stipriausias mūsų partijos ginklas.“ Kitais žodžiais tariant, propaganda – tai pats stipriausias Kremliaus ginklas. Propaganda sutvirtina vidines jėgas ir griauna išorines. Tuo geriau Stalinui, jeigu jo priešininkai šių žodžių teisumo ir reikšmės nesuprato.

XIV
SKYRIUS

Dialektinis ciklas

1.

1946 metų vasara ėjo į pabaigą. Virš Berlyno kasdien danguje švietė saulė. Kaip įkaitęs rutulys švytėjo ji pro kabantį virš miesto kalkių dulkių šydą. Tokios pačios dulkės tirštu sluoksniu dengė žolę ir medžių lapus.

Vasaros miraže Karlshorstas gyveno savo įprastą gyvenimą. Prie komendantūros susikaupę zujo vokiečiai, stengdamiesi gauti leidimus į Vyriausiąjį štabą. SKA Vyriausiojo štabo valdybose ir skyriuose virė karštligiškas darbas. Įsisukę į darbo verpetą žmonės auksiniais antpečiais kartais užmiršdavo, kad Karlshorstas tai tik tolima sala, apsupta svetimos ir priešiškos stichijos. Užtat kai artėdavo atostogų diena ir kelionė į tėvynę, jie stipriai pajusdavo, kad toli Rytuose yra milžiniška šalis, sava šalis, kurios interesus jie pašaukti ginti už jos ribų.

Laiškai iš Sovietų Sąjungos pranešė apie neįtikėtiną sausrą visoje SSRS europinėje dalyje. Atvirai buvo nuogąstaujama dėl būsimo derliaus likimo. Dar nesubrendę grūdai byrėjo nekirsti. Nedidelius daržus, iš kurių gyveno dauguma žmonių, išdegino saulė. Žmonės su ilgesiu žvelgė į giedrą dangų ir baiminosi artėjančio bado arba dar blogiau už tai, ką jie kentė karo metais. Laiškai iš tėvynės dvelkė nusivylimu ir neviltimi.

Nepastebimai prabėgo metai nuo to laiko, kai aš atvykau į Berlyną dirbti Sovietų karinėje administracijoje. Prasidėjo antrieji. Pagaliau metų pabaigoje atėjo laikas mano atostogoms. Pusantro mėnesio aš galėjau, nuo kojų nusiplovęs Berlyno dulkes, ilsėtis tėvynėje.

Vienu metu su manimi pasiėmė atostogas ir Andrejus Kovtunas, tad susitarėme važiuoti kartu. Mudu nusprendėme pradžioje apsistoti Maskvoje, paskui aplankyti gimtąjį miestą pietuose ir galiausiai pailsėti kur nors Juodosios jūros pakrantėje. Andrejus būtinai norėjo atostogas praleisti taip, kad galėtume sugrįžti į savo jaunystės prisiminimus.

Berlyno Silezijos stotyje kamšatis ir spūstis. Prie kariškių kasos aktyvi prekyba – į rublius keičiamos okupacinės markės. Atvykusieji iš SSRS stengiasi iškeisti pluoštus beverčių červoncų į gundančias markes. Į SSRS vykstantieji džiaugiasi atsikratę markių, kad turėtų sovietinės valiutos kelionės išlaidoms.

Pasikliaudamas savo VRM karininko uniforma, Andrejus suka pas stoties karinį komendantą ir greitai grįžta su dviem bilietais miegamajame vagone. Jo nuovokumas labai pravertė. Visi vagonai sausakimšai perpildyti. Dauguma keleivių turi daug bagažo, kurio jie jokiu būdu nenori prarasti ir nepasitiki bagažo vagono paslaugomis. Mudu su Andrejumi taip pat nešamės po du lagaminus, pilnus dovanų giminėms ir pažįstamiems.

Iki Bresto mūsų traukinys dardėjo be jokių nuotykių, nors sovietų karinius traukinius, kursuojančius Berlyno–Maskvos linija, neretai apšaudo ir net užpuola miškuose besislapstantys lenkų nacionalistai. Sovietų pasienio punkte Breste pirmą kartą tikrinami bilietai ir bagažas. Visi keleiviai pereina į kitą traukinį. VRM pasienio sargyba kruopščiai krato demobilizuotų kariškių bagažą ieškodama ginklų, jeigu kas nors sumanytų parsivežti juos namo kaip trofėjus.

Žalia kepure VRM pasienio sargybos leitenantas, tikrinantis priešais mus stovinčio kapitono dokumentus, klausia:

– Drauge kapitone, kodėl asmeninio ginklo nepalikote tarnyboje?

– Dėl to negavau jokio įsakymo, – atsako šis, apmaudžiai gūžčiodamas pečiais.

– Atvykus į paskirtą vietą, kai registruositės, reikės atiduoti pistoletą vietos komendantūroje, – grąžindamas dokumentus aiškina VRM leitenantas.

– Štai tau – taikaus laikotarpio dovanos – murma pusbalsiu kapitonas, kai einame iš kontrolinio punkto. – Visi kažko bijo.

Laukdami išvykstant Maskvos traukinio, mudu su Andrejumi sėdime stoties salėje. Aplink mus daug karininkų lenkiška uniforma su kvadratinėmis konfederatėmis ant galvų. Tarpusavyje jie šnekasi rusiškai ir tik keikiasi lenkiškai. Jie yra maršalo Rokosovskio sovietų armijos karininkai Lenkijoje ir vilki lenkišką uniformą. Netrukus prie jų prisijungia keli karininkai, grįžtantys į Sovietų Sąjungą iš Vokietijos. Užsimezga pokalbis įprastomis temomis.

– Na, kaip ten pas jus Vokietijoje, – grynai sibirietišku akcentu klausia karininkas su lenkišku ereliu ant kepurės karininko iš Dresdeno. – Išdykauja vokiečiai?

– Y – kur ten! – ramiai kalba leitenantas. – Drausminga tauta. Jiems sakoma – negalima, vadinasi, negalima. Pradžioje patys laukėme, kad prasidės netvarka arba pasikėsinimai. Nieko panašaus.

– Nejaugi! – stebisi sibirietis ir linguoja galvą. – Užtat mūsų ponai gyvybę rodo. Vos ne kas naktį – arba papjauna, arba ką nors nušauna. Ir ši višta nepadeda. – Jis rodo į erelį savo konfederatėje.

– Nemokate su jais elgtis, – neslėpdamas pranašumo tvirtina leitenantas.

– Tai ne taip paprasta, – kišasi į pokalbį dar vienas sovietų karininkas lenkiška uniforma. – Rokosovskis per karą iš Stalino šešiolika įsakymų su padėkomis gavo, o per pastaruosius metus Lenkijoje – dvidešimt papeikimų. Vis dėl lenkų! Jie į tave iš už kampo šaudo, o tu negali jų ir pirštu kepštelėti – kitaip – tribunolas. Politika! – Karininkas sunkiai atsidūsta.

– Štai neseniai Gdynėje nuotykis buvo, – pasakoja sibirietis su konfederate. – Ten uoste mūsų kanonierių flotilė stovėjo. Na, jūreiviai nuėjo pasivaikščioti. Čia tiesiog prieplaukoje prie jų prikibo lenkai ir pradėjo nosį riesti. Po penkių minučių subėgo visa minia. O tada ir peiliai, ir šaudymas – kas nori. Papjovė kelis jūrininkus tiesiog visos flotilės akyse.

– Na, ir kaip? – teiraujasi leitenantas iš Dresdeno.

– Jūreiviai broleliai, pats žinai, kokia liaudis, – mirksi sibirietis. – Daug negalvoję pastatė greitaeiges patrankas prie borto – visa flotilė uraganinę ugnį į krantinę. Davė lenkams pipirų! Paskui visą savaitę ponų žarnas nuo stogų rankiojo.

– Užtat visa flotilės vadovybė į tribunolą pakliuvo, – skeptiškai priduria antrasis pseudolenkas. – O Rokosovskis dar vieną papeikimą gavo.

Pokalbis nutrūksta, nes keliaujantys karininkai stojasi ketindami eiti į miestą.

– Žiūrėkite, nepasilikite mieste sutemus, – pataria pavymui lenkišką uniformą dėvintys karininkai.

Netrukus po to, kai mūsų traukinys pajudėjo iš Bresto, vagonuose vėl buvo tikrinami dokumentai. Vos po kelių valandų ta pati procedūra pasikartojo dar kartą.

Už vagono lango lėtai slenka skurdus Baltarusijos peizažas. Kaip ir karo metais, riogso stočių griuvėsiai. Liūdnai juoduoja iki pamatų sudegusių kaimų krosnių kaminai. Sustingusios žiūri į dangų apleistų šulinių svirtys. Retkarčiais šmėkšteli žmonių figūros. Žmonės nuskurę ir pasigailėtini, kaip ir prieš metus. Kaip ir prieš dešimt metų. Gimtoji šalie! Bedžiaugsmė tu, pilka ir nuliūdusi.

Andrejus tylomis sėdi įsispraudęs į kampą. Jis nekreipia dėmesio į aplinką ir skendi savo mintyse. Protarpiais kupė durys staigiai atsidaro. Į vidų dairosi naujas keleivis. Pamatęs VRM karininko uniformą, žmogus apsimeta ne ten pataikęs ir traukia ieškoti vietos kitoje kupė. Net miegamajame vagone, kur kiekvieno keleivio kišenėje partinis bilietas, žmonės linkę nuo VRM laikytis atokiau.

Vakarop, iki šiol tylėjęs, Andrejus šiek tiek atgyja. Peizažo už lango fone užsimezga pokalbis apie praeitį. Po truputį Andrejus pereina prie prisiminimų apie Galiną. Jis įsismagina vis labiau ir labiau. Aš žiūriu į jį nustebęs. Matyt, jo mintys visą laiką sukosi apie Galiną, bet tik dabar nusprendė šia tema pasikalbėti. Laikas ir atstumas jausmus atbukino. Dabar jo širdyje įsiplieskė seniai rusenanti ugnis.

Andrejaus ir Galinos santykių istorija buvo gana savotiška. Galina buvo kaip reta graži mergina. Jos grožis skleidė kažką kilnaus ir tyro. Ir kas svarbiausia – jos

vidus visiškai atitiko išvaizdą. Ji buvo apdovanota tikros moters jautria siela ir tauria širdimi. Andrejus merginą dievino ir tarnavo jai lyg deivei. Ilgą laiką Galina Andrejaus merginimui buvo šalta ir jo vergiškų dėmesio ženklų nepastebėjo. Vėliau tarp jų užsimezgė tvirta draugystė. Galbūt merginą palenkė Andrejaus beribis aukojimasis ir ištikimybė, galbūt jautė, kad jo meilė nepanaši į kitų vaikinų merginimąsi.

Kitiems ši meilė atrodė keistai. Per daug krito į akis tarpusavyje nederantys kampuota Andrejaus figūra ir pabrėžtinai dvasinga Galinos išvaizda. Niekas negalėjo suprasti, kas juos sieja. Galinos draugės, kiekvieną kartą prikišdamos Andrejaus trūkumus, ją versdavo ašaroti. Andrejaus draugai atvirai sveikindavo jį su, jų požiūriu, nepelnyta laime. Kelis kartus dėl to jie trumpam išsiskyrė. Tada Andrejus, nerasdamas vietos, slankiojo paskui Galiną kaip šešėlis ir negalėjo nei prisiarti, nei pajėgė skirtis. Šiaip ar taip, iki pat karo pradžios juodu buvo neišskiriama pora. Karas Andrejų nusviedė į partizanų miškų tankmes, ir tai jo nežabotiems jausmas suteikė naują kryptį. Miestą, kuriame liko Galina, netrukus užėmė vokiečių kariuomenė, ir bet koks ryšys nutrūko.

Pro vagono langą žvelgia troški rugsėjo naktis. Andrejus atsisegė kitelio sagas, atstatė atlapotą krūtinę pro langą plūstančiam vėjui. Jis lyg atgimė ir karštai pasakoja apie save karo metais.

– Gyvenime visada ko nors siekiame, – sako jis. – Siekiame valdžios, šlovės, ordinų. Bet visa tai išorė. Kai pasieki tam tikrą ribą, pajunti, kad visą laiką tik stengeisi kitų labui. Tada paklausi – ką gi už visa tai gavai?

– Dabar esu apimtas keistos nuojautos, – kalba jis. – Jeigu į šalį atmetus visas išorines priežastis ir galvojant tik apie save, tai ima atrodyti, kad visa, ką dariau veržđamasis aukštyn, dariau dėl Galinos. Atvirai kalbant, dabar nešu šią uniformą ir šiuos ordinus Galinai prie kojų.

Andrejus nužvelgia savo itin tvarkingą uniformą, nuo mėlynų galifė nupurto dulkelę ir svajingai sako:

– Dabar Galina inžinierė. Gyvena Maskvoje. Turi garbingą darbą, jaukų butą. Argi tai ne riba, kurią šiandien gali pasiekti moteris? Ir štai prieš ją išdygsta kažkoks valstybės saugumo majoras – jos gerovės gynėjas ir sargas. Argi tai ne logiška pabaiga?!

– Štai čia, drauguži, aš tikiuosi, kad gyvenimas man atseikės už viską su procentais! – Andrejus tvirtai pliaukšteli man delnu per kelį, stojasi ir žiūri į priekį pro vagono langą, lyg tikėdamasis tamsoje išvysti tai, kuo atlygins jam lemtis.

Ir anksčiau dažnai pastebėdavau, kad Andrejus apie Galiną samprotauja kažkaip keistai. Sutelkęs savo karštoje širdyje garbėtroškiškus siekius ir mainais iš gyvenimo negavęs jokio pasitenkinimo, dar daugiau, kankindamasis dėl savo priverstinės, paties įsitikinimams prieštaraujančios veiklos, jis nesąmoningai gyvenime ėmė ieškoti kokio nors kompromiso. Jis ėmė save įtikinėti, kad sena meilė ir šeimos laimė

užpildys vidinę tuštumą ir sutaikys jį su kankinančia tikrove. Po truputį susitikimas su Galina jam tapo ramybės neduodančia idėja. Jis kaip maniakas slėpėsi svajose, įtikinėjo save, kad susitikimas su mylima moterimi bus stebuklas ir atneš jam išsigelbėjimą.

– Žinai ką?! – Netikėtai Andrejus atsitraukia nuo lango. – Reikia gauti degtinės butelį.

– Tu juk negeri, – stebiuosi.

– Tai tau, – atšauna jis. – Noriu, kad aplink mane būtų linksma. Velniai rautų, juk ne į laidotuves vykstu. Į vestuves važiuoju! – Jo balse per kraštus liejasi nesulaikoma stichija.

Mėginu atsisakyti.

– Tu ką – įžeisti mane nori? Taip?! – griežtai pareiškia Andrejus, ir man nelieka nieko kita, kaip tikėtis, kad šiuo nakties metu jis degtinės vargiai gaus.

Pirmoje stotyje Andrejus išnyksta. Po kelių minučių grįžta su atvipusia kišene.

– Gavau pagal visas įstatymo taisykles, – nejuokingai šaiposi jis. – Stoties komendantas iš kažko konfiskavo, o aš iš jo konfiskavau. Štai ką reiškia ji – raudona kepurė!

– Ech! Norisi, kad sienos aplinkui braškėtų! – pila Andrejus į stiklinę tiek, kad bespalvis skystis liejasi per kraštus. – Mano siela liepsnoja – ir kažko trūksta. Gerk už mane!

Skaičiuodami kilometrus tolygiai bilda ratai. Kupė lubose blankiai šviečia lemputė. Kažkur užnugaryje tolsta Berlynas. Kažkur priekyje artėja Maskva.

– Žinai, retkarčiais iki skausmo jaučiu sielos tuštumą, – Andrejus sėdi ant sofos, plačiai į šalis išskėtęs kojas ir į kelius įrėmęs delnus. – Kartais mąstau apie Dievą – ir pavydžiu tikintiems žmonėms. Geriau tikėti nesamu dalyku negu apsišaukėliais žemės niekšais.

– Kada tu paskutinį kartą buvai bažnyčioje? – klausiu.

– Prieš dvidešimt metų, – susimąsto Andrejus. – Tėvas mane į bažnyčią už rankos vedžiojo. Vaikystėje visas maldas atmintinai mokėjau.

– Taip... Žmogaus siela tai ne lakmuso popierėlis, – dūsauja jis. – Kokia ji, iš karto nesuprasi – rausvutė ar melsvutė. Mano prakeiktame darbe dažnai tenka mąstyti apie žmogaus sielą. Dabar sergu psichoze – ieškau žmonių, kurie kuo nors tiki.

Degtinė stiklinėje siūbuoja į traukinio taktą. Andrejus stumia stiklinę į šoną, paskui kalba:

– Šitokių žmonių retai sutinki. Kartą tardžiau vieną esesininką. Daug jo sąskaitoje buvo. Jis jau sušaudomųjų sąraše buvo. Atėjau į jo į kamerą, o jis pašoka ir ranką į viršų: „Heil Hitler!“ Pats mirtininkų kameroje sėdi, o savo tikėjimo neišsižada.

Traukinyje tyla. Kitose kupė žmonės jau miega. Stotyse į šią tylą veržiasi perono triukšmas. Kaimyninius vagonus šturmuoja minios lagaminais ir maišais apsikarsčiusių žmonių.

– Tada šiam esesininkui net pavydėjau, – toliau kalba Andrejus. – Dėl to, kad žmogus tiki.

– Jam tai mažai padėjo, – prieštarauju. – Nebent aname pasaulyje.

– Kaip čia pasakius, – taria Andrejus ir jo veide šmėkšteli niūri šypsena. – Vietoje jo sušaudyti pasiunčiau kitą.

– Ką? – klausiu.

– Taip pat esesininką, tik kito sukirpimo, – nenoromis atsako Andrejus. – Pradžioje buvo komunistas, paskui dirbo gestape, o po kapituliacijos prisiminė senus laikus ir atėjo ieškoti darbo pas mus. Na, va, ir pritaikiau jį.

– Nejau pas jus tai taip paprasta?

– Tuo metu turėjome per daug darbo. Nei nuotraukų, nei pirštų antspaudų prie bylų nebuvo. Juk tada dieną ir naktį filtravome. Kameros numeris – ir viskas.

Koridoriuje tarp kupė girdisi triukšmas. Du žmonės braunasi, garsiai kalbasi ir baksnoja lazda į vagono sienas. Girdisi, kaip naktiniai svečiai nesivaržydami atidaro kaimyninių kupė duris ir dairosi į vidų. Po kurio laiko žingsniai sustoja prie mūsų durų.

– O čia kas per paukščiai? – girdisi šiurkštus balsas, ir kupė durys triukšmingai atsidaro.

Ant pečių užsimetęs kareivišką be antpečių milinę, stovi kresnas vyras. Ant akių užsmaukta kareiviška be žvaigždės kepurė. Paprastai taip vaikšto demobilizuoti kareiviai. Tuščia išblukusios palaidinės rankovė užkišta už diržo. Dešinėje rankoje invalidas laiko į popierių susuktą pailgą, panašų į kėdės koją daiktą, kuriuo jis daužo į šalis. Už nepažįstamojo nugaros dairosi antroji žmogysta su tokia pat nutrinta kareiviška uniforma, vietoje kojos su savo darbo medine bige.

– Aha! Čia tau pats pilietis draugas valstybės saugumo majoras įsitaisė, – dainingai kalba berankis invalidas ir remiasi lazda. – Piliečiai draugai, kodėl jūs nemiegate?

– O judu ko čia šlaistotės vidury nakties? – griežtai klausia Andrejus ir suerzintas nesivaržančio kareivio tono niaukiasi.

– Mes čia tvarką darome, – pašaipiai atsako berankis. – Gal kas turi atliekamą lagaminą arba batus ne savo kojai?

– Linksmai žmonės gyvena – degtinę geria! – pritaria jam už nugaros bekojis.

Abiejų invalidų veiduose iššaukiama pajuoka. Jie užtvėrė kupė duris ir lyg ieško dingsties ginčui, nužvelgdami mus nuo kojų iki galvos ir laidydami šiurkščias replikas. Berankis toliau daužo susuktu į laikraštį instrumentu. Garsas sunkus lyg geležies. Bekojis bilsnoja į taktą kojos pagaliu.

Traukinyje įsiviešpatavo tyla. Tolygiai bilda ratai. Įdėmiai stebiu Andrejų, kurio pistoletas kabo dėkle virš jo galvos. Andrejaus pirštai nervingai barbena į kelį.

– Pilieti drauge majore, ką čia tokį turite? – netikėtai staiga klausia berankis ir rodo į žalią su raudonais kraštais juostelę pačiame ordinų ant Andrejaus krūtinės

juostų gale. – Ko gero, partizanas buvote?! – Invalido balse priešiškumo gaideles pakeičia nuostaba ir neužtikrintumas.

Vis dar niaukdamasis Andrejus sausai sako:

– Taip, buvau partizanas.

– Taigi mes taip pat partizanai! – berankis nubloškia milinės kraštą ir baksnoja sau į išblukusios palaidinės krūtinę pagaliu, čia ant nešvarių riebaluotų juostelių kilnojasi daugybė ordinų ir medalių. – Štai jis partizaniškas..., – jis rodo į kabantį ant žalios raudonais kraštais juostelės medalį „Tėvynės karo partizanui“. Lyg lygindamas, invalidas vėl žvilgsnį nukreipia į Andrejaus krūtinę, paskui nepatikliai šnairuoja į jo VRM antpečius.

– Drauge majore, pavaišinkite buvusius partizanus degtinėle, – bosija bekojis iš už berankio nugaros. – Kadaise kraują kartu liejome – nepagailėkite dabar stiklinėlės degtinės! – Jis ilgesingai žiūri į teliūškuojantį stiklinėje bespalvį skystį. Iššaukiamą šiurkštumą invalido akyse keičia slaptas noras išlenkus degtinės prisiminti laikus, kai jis sėdėjo su tokiu pat majoru prie partizanų laužo kaip lygus su lygiu.

– Na, mauktelėk! – netikėtai įsako Andrejus ir šypsosi šiurkščia kareiviška šypsena. – Gerk!

Bekojis nerangiai šlubčioja prie staliuko, atgrubusiais nesilankstančiais pirštais nevikriai ima trapią stiklinę. Jis delsia, svyruoja priimti kvietimą.

– Gerk į mano sveikatą! – skatina Andrejus.

– Už partizanišką gyvenimą! – galiausiai nusprendęs vienu mauku pilasi invalidas degtinę į gerklę, griausmingai krenkščia ir nusišluosto rankove burną. – Atleiskite, drauge valstybės saugumo majore, o už jūsų sveikatą tegul velniai aname pasaulyje degtinę geria! – švokščia jis ir triukšmingai trenkia stiklinę atgal ant staliuko.

Kupė vėl įsiviešpatauja įtempta tyla. Vėl su nerimu metu žvilgsnį į kabantį ant sienos pistoletą.

– Štai iš karto matyti, kad partizanas! – netikėtai neslėpdamas pasitenkinimo sako Andrejus ir juokiasi. – Na, vyrukai, eikite čionai! Sėskite! – komanduoja jis. – Kokiame fronte kariavote?

Nustebinti tokiu netikėtu kvietimu ir draugiška Andrejaus šypsena, invalidai neryžtingai mindžikuoja nuo kojos ant kojos. Paskui berankis keleivis atsargiai sėdasi ant minkštos sėdynės. Savo į laikraštį susuktą instrumentą jis nusviedžia ant priešais esančios sofos. Šis sunkiai krenta ant pliušinės sėdynės, popierius atsivynioja ir išlenda vandentiekio vamzdžio galas. Bekojis seka berankio pavyzdžiu ir taip pat sėdasi. Apsimestinį laisvumą ir priešiškumą kareivių, patekusių į karininkų draugiją, veiduose pamažu keičia nejaukumas.

– Na, vaikinai, – kokiame fronte kariavote? – kartoja savo klausimą Andrejus? – Gal kur buvome susitikę?

– Visur savo kraują liejome, drauge majore, – niūriai murma bekojis.

– O kaip, vaikinai, šis gyvenimas? – klausia Andrejus. – Mes patys iš Vokietijos važiuojame. Tėvynės jau seniai nematėme.

– Nematėte, drauge majore, tai pamatysite, – neslėpdamas keistos pašaipos atšauna berankis. Jis rodo į ant savo palaidinės esančias kelias sužeidimo ženklų eiles: – Tai visa, ką užkariavome. Kai iš ligoninės išsirašėme, tai jau dvejus metus su tais pačiais drabužiais vaikštome.

– Kur važiuojate? – klausia Andrejus.

– Kur akys veda, drauge majore, – nusiminęs sako bekojis. – Žemė mūsų, ačiū Dievui, plati.

– Kur jūsų namai?

– Mūsų namai – po kiekvienu krūmu, – šaiposi vienarankis. – Mes laisvi žmonės, gyvename kaip padangių paukščiai.

– Ką gi jūs čia traukinyje veikiate? – smalsauja Andrejus.

– Vagiame, drauge majore, vagiame! – netikėtai piktai kalba invalidas.

– Draugai karininkai, jūs ant mūsų nepykite, – gerinasi jo palydovas. – Jeigu būtų kiti laikai, argi tuo užsiimtume? Gyvenimas verčia! Mes gyvenimo sugadinti žmonės.

– Ak, gyvenime žiaurusis..., – nusiminęs dūsauja vienarankis. – Argi tai gyvenimas?! Drauge valstybės saugumo majore, leiskite įsipilti stiklinaitę. Jums už tai aname pasaulyje vieną kitą nuodėmę atleis!

Invalidas godžiai praryja stiklinę ir mojuoja į šonus galvą. Paskui jis atsimerkia ir įbeda žvilgsnį tiesiai į Andrejų:

– Drauge majore, matau, kad jūs turite daug ordinų. Be to, partizanavote. Vadinasi, jūs tikras žmogus. Tik va raudoną kepurę be reikalo dėvite! – jis mosteli galva siūbuojančios į traukinio taktą ant sienos raudonos VRM kepurės link.

– Drauge majore, neklausykite girto žmogaus, – mėgina įsikišti bekojis.

– Ką blaivas galvoja, tą girtas byloja, – nepiktai sako Andrejus ir žiūri į invalidus keistu žvilgsniu.

– Va čia jūs teisus, drauge valstybės saugumo majore, – linguoja galvą berankis. – Be to, neturiu ko prarasti – galiu jums visą tiesą į akis pasakyti. Kažkada ir aš karštas buvau. Dabar pasveikau. Norite, jums savo likimą išdėstysiu? Paskui mane teiskite.

Berankis tyli nudelbęs akis į grindis. Miegamojo vagono kupė pripildo snaudžianti tyla. Skaičiuodami kilometrus tolygiai bilda ratai.

– Kadaise ir aš buvau partietis, – tyliai prabyla invalidas. – Pirmą karo dieną savanoriu ėjau. Skraidančias kulkas gaudžiau. Prieš tankus su benzino buteliu šliaužiau. Krūtine kulkosvaidžius dengiau ir šaukiau: „Už Staliną!“ Prie Kijevo iki paskutinio šovinio kovojau, buvau sužeistas, patekau į apsuptį. Dvi savaites be sąmonės į rytus šliaužiau. Pasiekiau savuosius. Už ištikimybę tėvynei man dovana – tribunolas. Kitus sušaudė, o manęs kaip sužeisto pagailėjo – bausmės batalionas, vadinasi. Viena

žaizda nesugijo, kitas dvi gavau. Štai jos! – Jis vėl baksnoja ranka ant palaidinės sužeidimų juosteles.

– Prie Rostovo pakliuvau į nelaisvę, – kratydamas galvą tęsia berankis. – Partinį bilietą į žemę užkasiau – kad į priešo rankas nepatektų. Man tada partinis bilietas buvo brangesnis už gyvybę. Nuvežė mane vokiečiai į žemės pakraštį, net iki pat vandenyno. Bėgau iš ten, kelyje pagavo – belangėn uždarė. Ir iš ten pabėgau. Tris mėnesius kaip žvėris basčiausi, žolę ėdžiau. Vis į rytus ėjau. Pasiekiau partizanus. Dvejus metus partizanavau. Gyvybės negailėjau. Štai kiek ordinų užsidirbau, o žaizdų jau ir neskaičiavau. Vis už tėvynę kentėjau. O kai susijungėme su Raudonąja armija, mane iš karto prie altoriaus – į spec. lagerį patikrinti. Ten su jūsų broliu, valstybės saugumu, gerai susipažinau. Iki šiol nepamiršau! Ištrinko man ten kaulus ir kaip tėvynės išdaviką – vėl į bausmės batalioną. Ten ir ranką praradau.

– Štai tokios tokelės! – apgirtusiu balsu murma berankis ir siekia butelio. – Gerkim už tėvynę, gerkim už Staliną, drauge valstybės saugumo majore...

– Taip mane ir mokė tėvynę mylėti, – berankis įsispitrino į kupė grindis ir krato galvą. – Kai karas baigėsi – vienas vienintelis margame pasaulyje. Pensija, patys žinote, vienas vardas. Uždarbiavau duonai, machorka prekiavau – o mane į kalėjimą už spekuliaciją. Štai dabar ir šlaistomės, bjaurų darbą dirbame, atleiskite, vagiame. – Jis judina strampą tuščioje rankovėje: – Ranka pūva, pats vagis... Ir partinis bilietas kažkur žemėje pūva. Štai toks gyvenimas.

Bilda ratai. Palubėje blankiai šviečia lemputė. Už vagono lango slenka juoda naktis.

– Na, mes eisime, – taisydamasis ant peties suglamžytą milinę pakyla berankis. – Draugai karininkai, už trikdymą mums atleiskite. Ir jūs, drauge valstybės saugumo majore, ant manęs nepykite. Per daug nuo jūsų brolio nukentėjau. Gal kada nors ir jus gyvenimas išmokys. O už degtinę širdingai dėkui.

Stengdamiesi neužkliūti už sienų abu nakties svečiai skersi eina pro kupė duris ir svirdinėdami tęsia savo kelionę.

– Partizanai, partizanai... Mielos tėvynės ištikimi sūnūs, – aidi koridoriuje partizanų dainos žodžiai.

– Per karą su tokiu iš vieno katiliuko valgiau, – mąsliai sako Andrejus ir trina kaktą. – O dabar jie mane priešu laiko.

Aplinkui tyla. Mūsų pasitikti atbėga tėvynė.

Į Maskvą traukinys atvyko kitą dieną. Išėjome į saulės nutviekstą stoties aikštę ir žvalgydamiesi į visas puses sustojome. Šalimai dundėjo tramvajai, be garso riedėjo automobiliai, skubėdami zujo žmonės. Virė įprastas karštligiškas sostinės gyvenimas ir traukė į savo verpetą. Viskas buvo taip paprasta ir kasdieniška. Lyg nebūtume buvę niekur išvykę.

Dėl savo VRM uniformos ir auksinės Sovietų Sąjungos didvyrio žvaigždės Andrejus be vargo gavo dvivietį kambarį „Staromaskovskaja“ viešbutyje priešais Krem-

lių kitoje Maskvos upės pusėje. Pro išeinančių į Maskvos upės pusę mūsų kambario langus matosi naujas Akmeninis tiltas, pradėjusių gelsti Kremliaus krantinės medžių eilės, smailių bokštų viršūnės ir auksiniai kupolai anapus Kremliaus sienos. Nuo kranto už sienos stačiai kyla amžinai žaliuojančiomis eglėmis apželdintas šlaitas. Čia daugybe langų be gyvybės žvelgia ilgas baltas pastatas. Ten mūsų šalies smegenys ir naujo pasaulio laboratorija.

Pirmą dieną be tikslo klaidžiojame po Maskvą. Abu nekantravome savo akimis išvysti Maskvos gyvenimą, norėjosi mėgautis susitikimais su žmonėmis, apie kuriuos mes svajojome iš toli. Nors nuo išvykimo iš Maskvos praėjo tik metai, jie buvo pilni įvykių, tad man atrodė, lyg sostinę matyčiau iš naujo. Kažkur gilumoje pynėsi nesuprantamas laukimo, vidinio nepasitikėjimo ir tylaus nepatiklumo jausmas. Lyg, nieko nepaisydamas, bandžiau Maskvoje kažką surasti. Kažką, kas galėtų pakeisti tai, dėl ko jau buvau apsisprendęs.

Berlyne, ypač pradžioje, mums, sovietų karininkams, reikėjo priprasti prie to, kad į mus kreipia dėmesį. Dabar Maskvos gatvėse mus persekioja stebinantis keistas jausmas, kai praeiviai lydi mus žvilgsniais. Žvelgdami į mus, žmonės mato kažką neįprasto: ar į akis krenta mūsų itin išpuoselėta užsienietiška ekipuotė, gerokai besiskirianti nuo daugumos karininkų mundurų, ar kalta nepriklausoma ir savimi pasitikinti laikysena, atsiradusi dirbant nugalėjusio okupacinio režimo sąlygomis Vokietijoje. Keistas jausmas – savo tėvynėje jautiesi kaip užsienio turistas.

Vasariškas vakaras mudu su Andrejumi užklupo Majakovskio aikštėje. Už mūsų, Gorkio gatvėje, gaudė automobilių srautas. Priešais mus vakaro migloje dangaus fone dunksojo juodas Markso, Engelso ir Lenino instituto pastatas. Šioje akmeninėje dėžutėje kaip aukščiausia šventenybė spirite saugomos sovietų valstybės ideologo ir įkūrėjo – Lenino – smegenys.

Kairėje aikštės pusėje šliejasi laikraščio „Pravda“ pastatas. Ant „Pravdos“ stogo šviečia ugninė reklama, skelbianti naujausias žinias. Nė vienas žmogus aikštėje į šias žinias nekreipia jokio dėmesio. Mes pakėlėme galvas ir ėmėme sekti bėgančias ugnines raides: „Žemdirbiai raportuoja... apie priešlaikinį... derliaus nuėmimo... plano viršijimą“. Mudu su Andrejumi susižvalgome. Iki karo šios naujienos ant „Pravdos“ stogo metų metus šokinėjo kiauras naktis. Šiandien vėl! Negi nebuvo karo ir visko, kas su juo susiję?

– Sūneli, kas ten tokio rašoma? – pasigirsta mums už nugarų senas drebantis balsas.

Andrejus nusigręžia nuo šviečiančių raidžių. Greta jo stovi sukriošęs senukas. Jis apsirengęs neaiškios spalvos sermėga. Raudonas senio veidas apaugęs susitaršiusia ruda barzda, iš kurios blykčioja ne pagal metus gyvos akys. Iš po senos kepurės su snapeliu kabo ilgų plaukų sruogos. Senis stovi šiek tiek sulinkęs, už nugaros sukryžiavęs rankas. Maskvos centre žmonių maišatyje jis atrodo lyg kitos epochos ateivis. Dabar tokių galima išvysti tik paveiksluose ir atkampiuose kaimuose.

– Mano akys nusilpo, sūneli, o ir skaityti nemoku, – lyg atsiprašydamas murma senis. – Būk geras – perskaityk tamsiam žmogui, ką ten skelbia. – Su Andrejumi jis kalbasi taip, kaip tai daro paprasti žmonės – pagarbiai ir nuoširdžiai.

– Kaipgi tu, tėve, rašto neišmokai? – paveiktas senio išvaizdos ir prašymo šypsodamasis klausia Andrejus.

– Kam mums, paprastiems žmonėms, raštas, – nenustygdamas vietoje samprotauja šis. – Tam yra mokytų žmonių, kad viską suprastų.

– Pats, tėve, iš kur būsi? – mėgdžioja Andrejus valstietišką šneką.

– Mes pamaskvės gyventojai – tęsiamai taria senis. – Mūsų kaimas nuo čia šešiasdešimt kilometrų.

– Sūnaus lankyti atvažiavai? – domisi Andrejus.

– Ne, sūneli, – linguoja galvą senis. – Duonos atvažiavau.

– Kas jūsų kaime atsitiko – duonos nėra?

– Nėra, sūneli. Visą duoną atidavėme. Dabar, va, bulves iš savo daržų vežiojame į turgų parduoti, o už šiuos pinigus duoną perkame.

– Kiek dabar bulvės turguose? – domisi Andrejus.

– Kilas septyniasdešimt rublių, sūneli.

– O valstybei už kiek atidavėte?

Senis trepsi, dūsauja ir nenoromis sako:

– Po septynias kapeikas…

Stoja nejauki tyla. Apsimetame, kad pamiršome senio prašymą perskaityti jam šviečiančias raides, ir einame toliau. Po kelių žingsnių sustojame vidury aikštės priešais smailą granitinį obeliską, prie kurio šonų pritvirtintos bronzinės lentos. Anksčiau dešimtis kartų ėjau pro šią vietą, tačiau tik šiandien granitinis obeliskas patraukė mano dėmesį. Mėgindami sutemose perskaityti išgraviruotus bronzinius užrašus, mudu su Andrejumi einame arčiau.

– Sūneli, sakyk man nors apie ką čia rašoma, – vėl skamba pažįstamas senolio balsas. Senis su sermėga kaip šešėlis stovi mums už nugarų ramiai mindžikuodamas.

Kai Andrejus žvilgsniu grįžta prie obelisko, ketindamas šį kartą senuko prašymą išpildyti, jo veidu perbėga šypsena. Jis lėtai skaito pirmus žodžius, paskui nutyla ir bronzinių raidžių eiles žvilgsniu permeta tylomis. Jo burnos kampai nukąra, tarp antakių įsirėžia gili raukšlė.

– Ko gi tu, sūneli? – užjaučiamai burba sau į barzdą senis. – Bene ten ne rusiškai parašyta…

Andrejus tyli ir vengia žiūrėti į senio pusę. Seku jo žvilgsnį ir sutemose skaitau pažaliavusias raides. Tai ištraukos iš SSRS konstitucijos, Sovietų Sąjungos piliečių teisės ir laisvės. Alkana ir nudriskusi Maskva, duonos į Maskvą atvykęs pasigailėtinas valstietis – ir bronziniai žemiškojo rojaus pažadai. Suprantu, kodėl Andrejus nutilo, kodėl apniuko jo veidas.

Kai nuo paminklo tolstame, Andrejus pro dantis iškošia:

– Pradžioje anie invalidai... Dabar šis senis... Vadina mane sūnumi, o aš turiu jam skaityti patyčias.

Kurį laiką einame tylėdami. Kai manau, kad Andrejus jau pamiršo apie pasimatymą prie obelisko, jis vėl murma pusbalsiu:

– Per karą šie vaikinai kartu su manimi kraują liejo. Tokie seniai man paskutinį duonos kąsnį atidavė. O dabar...

Kitą dieną, o tai buvo šeštadienis, mudu galiausiai nusprendėme surasti ir aplankyti Galiną. Iš mudviejų bendrų pažįstamų laiškų žinojau, kad ji dirba inžiniere chemike vienoje Maskvos gamykloje. Kai Andrejus paskambino į gamyklos valdybą, išgirdo, kad Galinos gamyklos darbuotojų sąrašuose nebėra, bet daugiau nepavyko nieko sužinoti. Mūsų nuostabai adresų biure gavome adresą – tereikėjo sėsti į traukinį ir po valandos turėjome pasiekti nurodytą vietą užmiestyje.

Saulė ėmė artėti prie pušyno viršūnių, kai mudu su Andrejumi vasarnamių kaimelyje netoli geležinkelio pasibeldėme į rąstinio namelio duris. Kaimelis skendėjo vėjo pustomame smėlyje, iš kurio į viršų tiesėsi nuogi skurdžių pušų kamienai. Duris atidarė pagyvenusi nevalyvai apsirengusi moteris, nužvelgė mus nedraugišku žvilgsniu, tylėdama išklausė mūsų žodžius ir taip pat tylėdama mostelėjo ranka į išklerusius laiptus, vedančius į antrą aukštą. Andrejus praleido mane į priekį, kad nematyčiau jo veido. Iš žingsnių aido ir iš to, kaip sunkiai jis rėmėsi į senus drebančius turėklus, jaučiau, koks svarbus buvo jam šis susitikimas. Nepatikliai žvalgydamiesi mudu lėtai kilome girgždančiomis pakopomis.

Viršuje, laiptų aikštelėje, padžiauti šlapi skalbiniai. Ant palangės kartu su purvinais skudurais riogso aprūkę puodai. Mums artėjant bailiai apsidairiusi pro langą strykteli liesa nusišėrusi katė. Neišvaizdi pilis, kurioje šiandien glaudžiasi mūsų princesė.

Prieš mus surūdijusiais vyrias lentinės durys. Iš lentų plyšių kyšo vatos gumulai. Neryžtingai imu už išklibusios rankenos ir pabeldžiu.

Už durų pasigirsta šlepsintys žingsniai. Kažkas iš vidaus stumia duris. Varganas įrenginys siūbuoja ant vyrių, braukiasi per lentų grindis, lėtai prasiveria. Tarpduryje ant slenksčio stovi paprastute suknele vilkinti ir basa į numintus batus įsispyrusi moteris.

Moteris klausiamai žiūri į neryškią laiptinės šviesą, lyg stebėdamasi, kad pas ją kažkas galėtų ateiti. Tada pamato figūras su karine uniforma ir jos akys išsigąsta. Tas pats tylus išgąstis sustingo praviroje burnoje.

– Galina! – tyliai taria Andrejus.

Tarpduryje stovinčios jaunos moters veidą nuplieskia tamsus raudonis. Ji traukiasi atgal. „Andrejau!“ – išsprūsta prislopintas šauksmas. Šiame jausmų protrūkyje girdisi netikėto džiaugsmo, mergiškos gėdos ir dar kažkokio vos pastebimo liūdesio mišinys. Tankiai alsuoja, lyg trūktų oro.

Andrejus vengia žiūrėti į šalį. Jis stengiasi nepastebėti varganai apstatyto pustuščio kambario, stengiasi nematyti varganos Galinos suknelės ir suplyšusių batelių. Jis mato tik iki skausmo pažįstamą mylimos moters veidą. Visas pasaulis nugrimzta į nebūtį, skęsta jos akių mėlynėje.

Kaip dažnai per ilgus metus Andrejus svajojo apie mylimosios akis. Per sniegą ir miglą, kraują ir gaisrus, žengdamas per lavonus, jis artėjo į šį susitikimą. Pagaliau mylimosios akys Andrejų maloniai glosto nuo kojų iki galvos. Jaunos moters žvilgsnis slysta auksiniais antpečiais su mėlynais kraštais ir majoro žvaigžde ant Andrejaus pečių, aviečių spalvos lanku virš lakuoto kepurės snapelio. Netikėdamos savimi jos akys dar kartą grįžta prie VRM ženklo ant rankovės, tada stovinčiam priešais karininkui žiūri į veidą.

– Galina! – kaip sapne kartoja Andrejus ir tiesia abi rankas.

– Grigorijau, prašyčiau uždaryti duris! – lyg nepastebėjusi Andrejaus ir neišgirdusi jo žodžių taria Galina.

Jos balsas svetimas, akys prigeso, veidas atšalo. Ji vengia sutikti Andrejaus žvilgsnį ir, netarusi nė žodžio, eina prie atviro lango kitame kambario gale.

– Galina, kas tau?! – nervingai klausia Andrejus. – Kodėl tu čia?.. Tokiomis sąlygomis?..

Už lango be garso dygiomis letenomis kinkuoja nušiurusios pušys. Ant lentinių kambario grindų ilgus šešėlius meta kreivi besileidžiančios saulės spinduliai. Oro dvelkimas judina prie lango stovinčios jaunos moters purias plaukų sruogas.

– Papasakokite ką nors apie save... – Galina vengia tarti mūsų vardus. Matyti, kad šis susitikimas ir mūsų buvimas jai nemielas.

– Galina! Kas tau?! – Andrejaus balse girdisi didėjantis nerimas.

Kurį laiką kambaryje tvyro tyla. Tada Galina nuo mūsų nusigręžia ir žiūrėdama pro langą beveik negirdimai taria:

– Mane atleido iš darbo... ir ištrėmė iš Maskvos.

– Kodėl?!

– Aš – liaudies priešė... – skamba tylus atsakymas.

– Kas atsitiko?!

Vėl tyla. Tada lyg vėjo šiurenimas už lango:

– Todėl, kad mylėjau savo vaiką...

– Tu ištekėjusi? – lyg išgirdus mirties nuosprendį, Andrejaus balsas springsta begaline neviltimi.

– Ne... – tyliai tarsteli Galina.

– Galia, šitai... šitai ne taip blogai, – baimė drebančiame Andrejaus balse mąžta. Jame skausmingai grumiasi noras atleisti, prašyti ir viltis.

Kambaryje vėl įsivyrauja tyla, kurią trikdo tik sunkus Andrejaus alsavimas.

– Žiūrėk! – Galina lėtai linkteli į mažą nuotrauką ant stalo.

Andrejaus akys seka jos žvilgsnį. SSRS valstybės saugumo majorui iš paprastučių medinių rėmelių šypsosi žmogus su vokiečių karininko uniforma.

– Tai mano vaiko tėvas, – skamba prie lango stovinčios moters balsas.

– Galina... Aš nieko nesuprantu... Sakyk, kas yra... – drebėdamas visu kūnu Andrejus bejėgiškai susmunka ant kėdės.

– Šį žmogų pamilau tada, kai mūsų miestas buvo okupuotas, – vėl nusigręžusi nuo mūsų į langą vos girdimai sako buto šeimininkė. – Kai vokiečiai pasitraukė, vaiką slėpiau. Kažkas įskundė. Kas buvo vėliau, tu pats turi žinoti...

– Kur vaikas? – klausia Andrejus.

– Jį iš manęs atėmė, – Galinos gerklę gniaužia traukuliai. Pečiai be garso krūpčioja. Taip verkia žmogus, kai nebeturi ašarų.

– Kas atėmė?! – Andrejaus balse girdisi pasipiktinimas.

– Kas? – lyg aidas atsako Galina – Žmonės su tokia pat uniforma kaip tavo!

Ji atsigręžia į mus. Tai jau ne ta mūsų jaunystės dienų trapi ir meili mergina. Priešais mus visa savo didybe stovi moteris. Moteris, praradusi savo kūdikį.

– O dabar prašyčiau išeiti... – Galina žiūri tiesiai į nejudančią Andrejaus figūrą.

Šis lyg nuo rimbo smūgių sulinkęs sėdi ant kėdės ir beviltiškai žiūri į lentų grindis. Pečiai nukarę, akys bereikšmės, rodos, net gyvybė kūną apleido.

Už lango gęsta oranžinė saulė. Be garso linguoja dulkėtų pušų šakos. Saulės spinduliai lange virpančia aureole apšviečia purius jaunos moters plaukus, glosto jos išdidžiai atmestą galvą, švelnius veido bruožus, trapius pečius po sudryžusia suknele. Šis švytėjimas užgožia varganą pustuštį kambarį ir niekingus žmogaus skurdo pėdsakus. Prie lango saulės spindulių glostoma stovi moteris kaip niekada toli ir dėl to dar labiau geidžiama. Vidury kambario susikūprinęs, krečiamas drebulio ant kėdės sėdi gyvas lavonas.

– Galia... aš galiu pamėginti... – nykiai sako Andrejus. Jis pats nežino, kuo galima pasikliauti, ir nutyla.

– Mes nebeturime apie ką kalbėti, – tyliai, bet tvirtai taria Galina.

Jos akys įbestos į ant kadaise mylėto žmogaus rankovės nusileidžiančios saulės spinduliuose blyksintį VRM ženklą.

Andrejus sunkiai stojasi, bejėgiškai žvalgosi. Jis neaiškiai murma, lyg ko prašydamas, lyg atsisveikindamas tiesia ranką. Galina žiūri į šalį ir ištiestos rankos nepastebi. Šitai tęsiasi kelias kankinamas akimirkas.

Atsargiai, lyg pakasynose, pirmas einu iš kambario, kuriame Andrejus tikėjosi rasti savo laimę. Andrejus žengia iš paskos. Jis leidžiasi laiptais, tarytum aklas laikydamasis sienos. Veidas lyg peleninis, iš burnos sklinda nerišlūs žodžiai. Girgždančiais laiptais dusliai aidi mūsų žingsnių aidas.

Grįžtame į stotį. Virš mūsų ošia pušys. Kojos klimpsta biriame smėlyje. Beprasmis šnabždesys viršuje – sunki našta apačioje. Tarp nuogų kamienų tuščia. Tuščia ir valstybės saugumo majoro akyse, taip pat širdyje.

Kai sėdime elektriniame traukinyje, Andrejus stikliniu neregio žvilgsniu spokso į langą ir tyli. Mėginu jo mintis nutraukti šneka. Jis negirdi mano balso, manęs net nepastebi.

Išlipę Maskvoje einame į metro stotelę, tuomet Andrejus pirmą kartą prabyla ir netikėtai klausia:

– Į kurią pusę važiuoji?

Numanau, kad jis nori manęs atsikratyti. Kartu jaučiu, kad jokiu būdu jo negalima palikti vieno.

Mudu grįžtame į viešbutį. Visą likusį vakarą sekioju Andrejų kaip šešėlis. Kai jis trumpam išeina iš kambario, traukiu iš stalčiaus mūsų pistoletus ir išimu šovinius. Andrejus nevakarieniauja ir neįprastai anksti atsigula. Prieblandoje matau, kad jis lovoje neramiai vartosi ir negali užmigti. Jis nori nors sapne pabėgti iš šio gyvenimo, nori užsimiršti, bet negali.

– Andrejau, geriausia tau būtų rytoj važiuoti namo, – siūlau.

– Aš neturiu namų, – po trumpos tylos pasigirsta iš kito kambario galo.

– Važiuok pas artimuosius, – atkakliai kartoju.

– Aš neturiu artimųjų, – dusliai sako Andrejus.

– Tavo tėvas...

– Tėvas manęs išsižadėjo, – skamba tamsoje.

Andrejaus tėvas buvo seno kirpimo žmogus. Stiprus kaip ąžuolas ir užsispyręs kaip ožys. Kai prasidėjo kolektyvizacija, senas kazokas iškeitė gimtąją žemę į miestą, kad tik nereikėtų dirbti kolchoze. Mieste jis ėmėsi amato. Jokios represijos ir mokesčiai jo neprivertė eiti dirbti į artelę, kaip anksčiau į kolchozą. „Laisvas gimiau, laisvas ir mirsiu!“ – kartojo jis nuolat. Taip visą savo gyvenimą lenkė savo užsispyrusią kuprą prie plūgo, o vėliau prie varstoto. Iš paskutiniųjų padėdamas savo sūnui, jis tikėjosi, kad šis bus paguoda senatvėje. Ir štai kaip atsilygino sūnui sužinojęs, jog šis perėjo į priešo stovyklą.

– Jis ir anksčiau buvo šiek tiek keistas, – bandau jį guosti nieko neklausdamas. – Juk tu daugiau bendravai su motina.

– Tėvas mane prakeikė ir uždraudė motinai tarti mano vardą, – bejausmiu balsu kalba Andrejus.

Visą naktį Andrejus vartėsi guolyje, veltui ieškodamas užsimiršimo sapne. Bandydamas įveikti miegą, visą naktį tamsoje nesumerkiau akių. Bėgo valandos. Į pravirą langą žvelgė rubininės Kremliaus bokštų žvaigždės.

Kai horizonte ėmė blykšti dangus ir kambaryje pasklido pirmoji brėkštančio ryto šviesa, Andrejus tebegulėjo nesudėjęs bluosto. Veidu įsikniaubė į pagalvę, nuo lovos bejėgiškai karojo rankos. Kambario tyloje sklido keisti garsai. Tokius žodžius prisimenu tik iš senų laikų, vaikystės. Patamsyje girdėjosi šnabždesys: „Viešpatie! Už ką tu mane baudi...“

Galop užsimerkiu. Nenoriu trukdyti žmogui, priėjusiam aklavietę. Brėkštančio ryto tyloje skamba nutolusio nuo šio pasaulio žmogaus pamirštos maldos žodžiai: „Viešpatie! Atleisk savo nuodėmingam vergui...“

Kaip atsakymas iš kito Maskvos upės kranto skamba Kremliaus kurantai.

2.

Gyvendamas Berlyne palyginti retai susirašinėdavau su Ženia. Ji buvo labai jautri menkiausiam melui ir nutylėjimams, o karinė cenzūra tebedirbo ir jos reikėjo paisyti. Nuoširdžiai rašyti apie supančią tikrovę ir savo požiūrį būtų buvę nedovanotina kvailystė. Asmeninio gyvenimo, kuris būtų galėjęs Ženią dominti, Karlshorste iš tikrųjų neturėjau. Rašyti tuščius laiškus vien iš mandagumo – tam buvome per jauni ir per daug mylėjome gyvenimą.

Taigi buvau labiau linkęs naudotis naktimis, kai man reikėdavo štabe budėti ištisą parą ir likdavau vienas prie „sakyklos“, tiesioginio telefoninio ryšio su Maskva. Tada, vidurnaktį, susijungdavau su Ženios butu, ir telefono linija Berlynas–Maskva prasidėdavo ilgi, menkai susiję su maršalo kabinetu ir politika, pokalbiai. Budintys klausytojai galėjo ramiai skaityti savo romanus.

Grįždamas į Maskvą, susitikimo su Ženia laukiau nekantraudamas. Rengdamasis eiti pas ją pirmą kartą, gana ilgai vaikštinėjau po kambarį ir svarsčiau, ką man geriau apsivilkti – karinę uniformą ar civilį kostiumą. Galiausiai pasirinkau pastarąjį. Kodėl svarsčiau ir kodėl taip pasielgiau, paaiškinti sau nesugebėjau.

Namie radau tik Aną Petrovną. Ji kamavosi iš nuobodumo ir, išvydusi mane, apibėrė klausimais apie gyvenimą Berlyne ir kartu dalijosi Maskvos naujienomis. Netrukus iš instituto grįžo ir Ženia.

Dabar buvo visa šeima. Ženios tėvas, Nikolajus Sergejevičius, po Japonijos operacijos grįžo namo ir jau kurį laiką gyveno Maskvoje. Ana Petrovna kaip ir anksčiau apie generolo tarnybą ir darbą nieko nežinojo, išskyrus tarnybinį telefoną, ir gyveno nuolatiniame pavojuje, kad jei ne šiandien, tai rytoj jis vėl išnyks nežinoma kryptimi ir nežinomam laikui.

Po pietų Ženia pasiūlė vakarą praleisti vasarnamyje. Ana Petrovna supratingai nusišaipė ir važiuoti atsisakė. Buvau nuoširdžiai dėkingas, kad Ženia prisiminė kaip tik tą vietą. Mažas užmiesčio vasarnamis buvo pirmųjų mūsų pažinties dienų liudininkas, pirmųjų susitikimų, apgaubtų karo metų nežinios, vilčių ir svajonių šydu.

Prie savo atviro „Kapitono“ vairo Ženia sėdo pati. Kai automobilis išsuko iš Maskvos ir paplentėj ėmė mirgėti pušynų pamiškėse plytintys priemiesčio kaimai, mane apėmė neaiškus nerimo jausmas. Netrukus Ženia pasuko iš plento į lauko

kelią. Artėjo pušų apsupti nameliai. Mano nerimas ėmė dar labiau didėti. Galų gale neištvėriau ir paklausiau:

– Ar turi žemėlapį?

– Kam tau žemėlapis? – susidomėjo ji nustebusi. – Kelią ir taip žinau.

– Norėčiau čia pamatyti vieną vietą, – traukdamas iš automobilio dėtuvės Maskvos apylinkių žemėlapį atsakiau išsisukinėdamas.

Susikaupęs vedžiojau pirštu po žemėlapį, o Ženia protarpiais nustebusi dirsčiojo į mane. Negalėjau jai sakyti, ko ieškau. Ieškojau kaimo, kuriame gyvena Galina. Mane persekiojo įkyrus baimės jausmas, kad mudu galime pravažiuoti pro varganą namelį, kur už praviro lango glaudžiasi išdidi ir nelaiminga moteris. Aš prisiminiau žodžius, kurie kartą naktį Potsdame išsprūdo Andrejui: „...Žmonės, kuriems teko burtai". Bijojau, kad iš savo liūdnos vienumos Galia gali pamatyti mano nedrumsčiamą laimę.

Atvykusi į vasarnamį, Ženia neįprastai ilgai ir smulkiai klausinėjo manęs apie gyvenimą Vokietijoje. Visi mano aiškinimai ir pasakojimai jos netenkino. Jai rūpėjo kiekviena smulkmena, o toliau be jokio ryšio su pasakojimu netikėtai pažvelgė man į akis:

– O kodėl tu toks sulysęs?

– Puikiausiai jaučiuosi, – atsakiau. – Gal tiesiog nusiplūkiau darbe.

– Ne, ne..., – papurtė galvą Ženia. – Tu labai prastai atrodai. Tu kažko nesakai. – Ji pažvelgė į mane atidžiai, lyg stengdamasi skaityti mano mintis.

– Gal kas nors ir yra, – sutikau sujaudintas rūpestingo Ženios balso. – Bet pats to nepastebiu.

– Užtat aš pastebiu, – sušnibždėjo Ženia. – Pradžioje maniau, kad tarp mūsų... Dabar matau, kad tai kita. Pamiršk tai...

Ir aš viską pamiršau. Buvau be galo laimingas matydamas tik pažįstamas sienas, girdėdamas tik Ženios balsą, galvodamas tik apie ją.

Kai virš miško ėmė leistis vakaro sutemos ir prietema pasklido kambaryje, Ženia mano atvykimo garbei nusprendė patiekti iškilmingą vakarienę. Ji šeimininkaudama vikriai sukosi prie stalo.

– Šiandien tu mano, – žybtelėjo ji akimis į mano pusę. – Tegul tėvas pyksta, kad išvažiavome. Tegul žino, kaip kankinasi mama, kai jo nėra namie. Aš jam tyčia parodysiu!

Tačiau kai mes sėdome prie stalo, už lango pasigirdo artėjančio automobilio burzgimas. Ženia įsiklausydama pakėlė antakius. Automobilis sustojo prie priebučio ir netrukus kambaryje juokdamiesi pasirodė Ana Petrovna, Nikolajus Sergejevičius ir jo tarnybos draugas generolas pulkininkas Klykovas. Visa kompanija buvo linksmai nusiteikusi. Namas prisipildė triukšmo ir šnekų.

– Tai šaunu! Nespėjome atvažiuoti – o stalas jau padengtas, – juokdamasis ir trindamas rankas pradėjo generolas pulkininkas. – Nikolajau Sergejevičiau, tu turi ne dukrą, o tikrą lobį!

– Tu manai, ji tai mums paruošė? Lauk! – atsiliepė Nikolajus Sergejevičius ir lyg išdaigininkas atsisuko į Ženią. – Jevgenija Nikolajevna, atleiskite už sutrukdymą! Ar priimsite į savo draugiją?

– O tu taip pat geras! – atsigrįžo jis į mane. – Apsirengė civiliais drabužiais ir pamiršo karišką tvarką?! Žinai, kad pirma reikia vyresnybei prisistatyti. Ak tu, jaunime, jaunime...

– O mes kaip tik namo ruošėmės... – buvo bepradedanti Ženia.

– O kam tu stalą padengei? Mums? – springo džiaugsmu tėvas. – Vadinasi, mes čia, o jūs – ten! Na ir gudri dukrelė! Bet ir aš ne kvailas. Už bausmę visą vakarą kartu sėdėsite!

Ana Petrovna ėmėsi ruošos. Netrukus stalas buvo gausiai nukrautas naujomis gėrybėmis iš Maskvos. Konservų dėžučių ir butelių etiketės stebina savo įvairove, čia gaminiai iš visų Rytų Europos šalių – Bulgarijos, Rumunijos, Vengrijos. Tai ne trofėjiniai produktai, kuriuos mes dažnai matydavome per karą, tai normali taikių laikų produkcija. Čia ir pažįstami Amerikos konservai, matyt, likučiai Amerikos siuntų lendlizu per karą. Maskvos parduotuvėse šių produktų nėra, užtat uždarame, generolams skirtame skirstymo punkte jų kiek tik nori.

– O dabar, Griša, pasakok viską iš eilės, – kai ant stalo padedamas desertas, sako man Nikolajus Sergejevičius. – Koks tas gyvenimas Vokietijoje?

– Gyvenimas kaip gyvenimas, – laukdamas, kol generolas patikslins savo klausimą, atsakau aptakiai.

– Šiaip ar taip, jo butas ten geresnis negu mūsų, – įterpia savo žodį Ženia.

Generolas apsimeta neišgirdęs dukters žodžių ir vėl teiraujasi manęs:

– Ką ten dabar Sokolovskis veikia?

– Tai, ką Maskva įsako, – atsakau ir nejučia šypsausi. – Čia jūs geriau žinote, ką jis daro.

Matyt, pataikiau ten, kur reikia, nes suteikiau Nikolajui Sergejevičiui progą pradėti pokalbį, kuriam jis ieškojo dingsties. Jis dėsto savo mintis. Ana Petrovna į taures pilsto vyną. Ženia nuobodžiaudama dairosi.

– Vokietija – kietas riešutėlis, – pirmas nutraukia tylą generolas pulkininkas. – Daug vandens nutekės, kol mes jį perkrimsime. Sąjungininkai iš Vakarų Vokietijos be skandalo neis, o iš vienos Rytų Vokietijos nauda maža. Bepigu su slavų šalimis – viens du ir baigta. – Jis ragauja vyno, lėtai stato taurę ir sako: – Manau, kad pirmas mūsų uždavinys – tai sudaryti stiprų slavų šalių bloką. Jeigu tokį bloką sudarysime, turėsime tvirtą sanitarinį sienų kordoną. Mūsų pozicijos Europoje bus pakankamai tvirtos, kad išvengtume 1941 metų klaidos.

– Tu, drauguži, vis atgalios žvelgi, o reikia žiūrėti į priekį, – priekaištingai purto galvą Nikolajus Sergejevičius. – Kas mums iš to slavų bloko? Senos svajonės apie panslaviškąją imperiją! Šiais žaisliukais prieš šimtą metų žaidė caro politikai. Dabar, broliuk, komunistinio puolimo visu frontu epocha. Čia slavus pamiršk, ieškok silpnos vietos ir veik. Rytų Europa ir Vakarų slaviškosios valstybės šiandien mums rūpi tik todėl, kad jos yra geriausia skverbimosi dirva, tolimesnių tikslų placdarmas.

– Kol kas šeimininkai vykdo visai aiškią panslaviškąją politiką, – prieštarauja generolas pulkininkas. Maskvos viršūnių maniera jis vartoja neaiškią „šeimininkų" reikšmę, už kurios slypi Kremlius ir Politbiuras.

– Dėl to ji ir politika, kad nesimatytų galutinių tikslų, – nenusileidžia Nikolajus Sergejevičius. – Būtų gėda šiandien nepasinaudoti galimybėmis. Viena Europos pusė mūsų, o antroji prašosi, kad būtų paimta ir joje įvesta tvarka.

Lauke jau visai tamsu. Pro pravirą langą į ryškią lempų šviesą skrenda naktiniai drugiai. Atsitrenkę į stiklą ir apsvilę sparnus jie bejėgiškai krenta žemyn. Tarp pusgyvių drugelių stalu lėtai, sunkiai kilnodama kojeles, šliaužia prisnūdusi rudeninė musė. Musė neturi tikslo, ji tiesiog šliaužia, ir tiek.

– Štai ji – Europa! – su niekinama pašaipa taria generolas ir neskubiai, lyg pabrėždamas savo pranašumą, ima apsnūdusią musę pirštais. – Jos nė gaudyti nereikia – tiesiog imti!

– Nikolajau Sergejevičiau, tiesą sakant, kam tau ta pridvėsusi musė? Kokia tau iš jos nauda? – klausia generolas pulkininkas.

– Žinoma, pati savaime Vakarų Europa mus nelabai domina, – šiek tiek pagalvojęs svarsto Ženios tėvas. – Europiečiams įskiepyti komunizmą, ko gero, sunkiau negu kitiems. Jie per daug išlepę tiek ekonomiškai, tiek dvasiškai.

– Matai! Pats sakai, kad Europą komunizuoti labai sunku, – pasičiumpa jo mintį generolas pulkininkas. – Jeigu mes įsigeisime ten komunizmą kurti iš tikrųjų, tai pusę Europos teks perkelti į Sibirą, o kitą pusę maitinti patiems. Kur prasmė?

– Europos mums reikia dėl to, kad, netekusi jos rinkos, ekonomiškai uždustų Amerika. Beje... – Nikolajus Sergejevičius nutyla ir mąsliai dešine ranka volioja nelaimingą musę tarp nykščio ir smiliaus. Tada, lyg radęs reikiamą sprendimą, sprigtu sviedžia savo auką nuo stalo ir vėl kartoja: – Beje...

– Mudu nežinome, ką apie tai galvoja šeimininkai, o ir nereikia to žinoti, – Nikolajaus Sergejevičiaus žodžiuose praslysta kažkas tokio, kas verčia manyti, jog jis žino daugiau, negu bando parodyti. – Komunizmo teorija teigia, kad revoliucija turi prasidėti ten, kur jai yra geriausios prielaidos – pačioje silpniausioje komunistinės sistemos grandyje. O ši grandis dabar ne Europoje.

Nikolajus Sergejevičius tiesia savo tuščią taurę ir Anos Petrovnos gestu prašo pripilti vyno. Lempos šviesa slysta generolo krūtine. Ant jos tarp ordinų iš Vokietijos fronto žybčioja kelios stambios mongolų ir kinų žvaigždės. Tokios žvaigždės ant ge-

nerolo krūtinės atsirasdavo kaskart, kai jis grįždavo iš savo paslaptingų misijų prieš karą.

– Dabar revoliucijai subrendo Azija, – toliau dėsto jis. – Ten mažiausiai rizikuodami ir su mažiausiomis sąnaudomis galime pasiekti didžiausių tikslų. Azija bunda tautiškai. Mes turime šį budimą panaudoti savo tikslams. Azijiečiai ne tiek kultūringi ir išlepę kaip europiečiai.

– Turėti savo rankose Aziją daug svarbiau negu Europą, – savo mintims atsako Nikolajus Sergejevičius. – Juo labiau kad dabar išėjo iš rikiuotės Japonija. Šių dienų Azijos raktas – tai Kinija. Kartu niekur pasaulyje nėra tokių palankių prielaidų revoliucijai kaip Kinijoje.

– Na, gerai, aš tau duosiu Kiniją, – juokiasi generolas pulkininkas. – Ką tu su ja darysi?

– Tai milžiniškas gyvosios jėgos šaltinis, – atšauna Nikolajus Sergejevičius. Turėti tokį armijos ir pramonės šaltinį – ne juokas. Svarbiausia – taip mes paklupdysime Ameriką.

– Vėl tau Amerika ramybės neduoda, – šaiposi generolas pulkininkas.

– Anksčiau ar vėliau mūsų keliai susikirs, – tvirtina Ženios tėvas. – Arba mes turime atsisakyti savo istorinės misijos, arba būti nuoseklūs iki galo.

– O aš vis dėlto manau, kad mūsų pokarinėje politikoje svarbiausia kuo geriau užtikrinti mūsų sienų saugumą. Tiek Vakaruose, tiek ir Rytuose, – nenusileidžia generolas pulkininkas. Šiuo klausimu iš atsargumo jis savo žodžiams teikia Kremliaus, o ne savo asmeninio požiūrio, politikos aiškinimą.

Nikolajus Sergejevičius, išdidžiai šypsodamasis linguoja galvą:

– Nepamiršk, brangusis, kad socializmą galima kurti vienoje šalyje, o komunizmą – tik visame pasaulyje.

– Kam tau reikia viso pasaulio, jeigu esi rusas?

– Pirmiausia mes komunistai, o tik tada rusai...

– Taigi, taigi... Vadinasi, tau reikia viso pasaulio, – neslėpdamas ironijos stuksena pirštais į stalą generolas pulkininkas.

– Tokia generalinė partijos linija! – šaltai skamba Nikolajaus Sergejevičiaus atsakymas.

– Per karą mūsų politika... – bando prieštarauti Klykovas.

– Politika gali keistis pagal aplinkybes, o generalinė linija lieka generaline linija, – neleidžia jam baigti Nikolajus Sergejevičius.

– Taip turi būti, – į nieką nesikreipdamas ir lyg apibendrindamas savo mintis lėtai kalba jis. – Tai istorinė būtinybė! Vidaus raidos galimybes mes jau išsėmėme. Vidinis sąstingis prilygsta mirčiai senatvėje. Ir taip mes dažnai priversti griebtis praeities. Turime galutinai atsitraukti vidaus fronte arba žengti pirmyn į išorės frontą. Tai kiekvienos valstybinės sistemos dialektinio vystymosi dėsnis.

– Nikolajau Sergejevičiau, tu eini per daug toli. Tu valstybinės sistemos interesus keli aukščiau savo liaudies ir šalies interesų.

– Todėl mudu ir komunistai, – lėtai ir tvirtai teigia Ženios tėvas ir sutvirtindamas savo žodžius, ir lyg kviesdamas sekti savo pavyzdžiu, kelia taurę.

Generolas pulkininkas dedasi nepastebintis kvietimo ir ieško kišenėje papirosų. Ana Petrovna ir Ženia pokalbio klausosi nuobodžiaudamos.

– Tai, ką tu, Nikolajau Sergejevičiau, sakai – tai žodžiai, o iš tikrųjų tai reiškia karą, – po ilgos tylos taria Klykovas. – Tu nevertini išorės veiksnių, pavyzdžiui, Amerikos.

– Kas yra Amerika? – neskubėdamas Nikolajus Sergejevičius kelia išskėstus pirštus. – Neturintis tautos ir idealų žmonių konglomeratas, kurio jungiamasis pradas yra doleris. Tam tikru momentu Amerikos gyvenimo standartas neišvengiamai smuks, klasiniai prieštaravimai aštrės, atsiras palankių prielaidų kilti klasių kovai. Karas iš fronto persikels į priešo užnugarį.

Jau gilus vakaras. Maskvoje daugybė invalidų, našlių ir našlaičių anksčiau gulasi, kad nejaustų alkio, kad savo sielvartą ir rūpesčius užmirštų sapne. Apgaubti nakties miglos, kažkur toli Vakaruose nebylioje neviltyje rymo Vokietija ir Berlynas – akivaizdi pamoka tiems, kurie karą mato kaip politikos priemonę.

– Todėl mudu ir generolai, kad kariautume, – kaip aidas skamba Nikolajaus Sergejevičiaus žodžiai.

– Pirmiausia generolas turi būti savo tėvynės pilietis, – giliai užsitraukia papirosą Klykovas ir pučia dūmus į lubas. – Generolas be tėvynės – tai... Jis nebaigia kalbėti.

Per karą generolas Klykovas sėkmingai vadovavo veikiančios armijos junginiui. Neilgai trukus iki karo pabaigos jis netikėtai buvo atšauktas iš fronto ir paskirtas į palyginti nereikšmingas pareigas Gynybos liaudies komisariate. Kautynių generolui tokie paskyrimai nepasitaiko be tam tikrų priežasčių. Prieš vykdamas į Berlyną kelis kartus sutikau Klykovą Nikolajaus Sergejevičiaus ir Anos Petrovnos draugijoje. Kalbai nukrypus į politiką, jis visada būdavo labai nuosaikus ir laikėsi nacionališkai gynybinės pozicijos. Tuo metu, karo pabaigoje, dažnai buvo galima išgirsti gana nevaržomų pokalbių arba, tiksliau, spėlionių apie būsimą SSRS politiką. Vargu ar reikia abejoti, kad per daug atviri generolo pasisakymai, ne visai atitinkantys tylius Politbiuro planus, buvo jo perkėlimo iš veikiančios armijos į užnugarį, arčiau budrios Kremliaus akies, priežastis.

Siekdamas sušvelninti savo paskutinius žodžius, Klykovas po nesmagios pertraukėlės taikiai siūlo:

– Daugiau apie tai, Nikolajau Sergejevičiau, nesiginčykime. Kremliuje sėdi geresnės nei mūsų galvos. Tegul jos ir sprendžia.

Abu generolai nutyla. Ana Petrovna sklaido žurnalą. Ženia ilgesingai žiūri tai į laikrodį, tai į už lango virš miško kylantį mėnulį. Galiausiai ji neišlaiko ir atsistoja.

– Na, jūs čia galite ir toliau pasaulį dalytis, o mes važiuojame namo. Vis tiek reikia dvi mašinas vairuoti, – pareiškia ji teisindamasi.

– Ką? Tau mėnulis ramybės neduoda! – juokiasi tėvas. – Važiuokite, tik kelyje nepaklyskite. Jeigu kas, tai tu, Griša, atsakysi. – Jis juokaudamas grasina man pirštu.

Po kelių minučių mes važiuojame pro vasarnamio vartus. Mėnulio šviesoje žeme tarsi vaiduokliai bėga medžių šešėliai. Plyti juodas mirksinčio dangaus skliautas. Tyla. Kartais iš už medžių atspindėdami mėnulio šviesą blykčioja miegančių vasarnamių langų stiklai. Mašiną supa nelygus miško kelias. Aš tyliai vairuoju.

– Ko tu šiandien lyg į burną vandens prisisėmęs? – klausia Ženia.

– O ką aš galiu sakyti?

– Tai, ką ir kiti kalba.

– Kartoti tai, ką ir tavo tėvas, negaliu. Palaikyti Klykovo man negalima.

– Kodėl?

– Todėl, kad aš ne Klykovas. To, ką tavo tėvas leidžia Klykovui, man jis niekada neatleistų. Juk Klykovas kalba labai neatsargiai.

– Pamiršk politiką! – šnibžda Ženia. Ji tiesia ranką prie valdymo skydo ir išjungia šviesas.

Naktis, nuostabi naktis glosto mus savo tyla, kviečia ir vilioja. Žiūriu į mėnulio nutviekstą Ženios veidelį, į jos apniukusias prietemoje akis. Mano koja lėtai atleidžia akseleratoriaus pedalą.

– Jeigu tu vėl neužsimerksi..., – šnibžda Ženia.

– Ženia, aš turiu vairuoti.

Vietoje atsako grakšti kojytė spaudžia stabdžius. Mašina nenori klausyti vairo, lėtai šliaužia į šalį ir sustoja. Ženios akyse atsispindi mėnulio šviesa.

Per kitas dienas lankau savo pažįstamus ir draugus maskviečius. Iš visų pusių pilasi klausimai apie gyvenimą Vokietijoje. Nors okupuota Vokietija daugiau nebebuvo užsieniu tiesiogine to žodžio prasme, nors daugelis rusų jau matė Vokietiją savo akimis, liguistas daugelio žmonių domėjimasis pasauliu anapus sienos nesilpnėjo. Man, turėjusiam progą pažinti abi medalio puses, buvo keista klausytis naivių klausimų žmonių, įsivaizdavusių gyvenimą užsienyje lyg pasakų rojuje. Šis liguistas domėjimasis išorės pasauliu ir perdėtas jo įsivaizdavimas yra nulemtas visiškos Sovietų Rusijos izoliacijos. Be to, rusams būdingas vienas bruožas, kuriuo retai pasižymi dauguma kitos pasaulio tautos. Rusai visada pirmiausia mato tik gerąsias savo kaimynų savybes. Kadaise vokiečiai aiškino tai primityviu Rytų mąstymu.

Kiek galėjau, patenkinęs savo pažįstamų smalsumą, pats klausinėjau ir domėjausi Maskvos gyvenimu. Žmonės labai noriai klausėsi mano santūrių pasakojimų apie okupuotos Vokietijos gyvenimą, tačiau į mano klausimus apie Maskvos gyvenimą atsakinėjo dar santūriau. Visų nuotaika buvo bedžiaugsmė. Maisto produktų kainos

šiek tik kritusios paskutiniaisiais karo metais, pirmaisiais mėnesiais po Vokietijos kapituliacijos sustingo lyg įšalo zonoje, o tada lėtai, tačiau nepaliaujamai kilo aukštyn.

Dėl labai menko pasirinkimo gyventojai vienaip ar kitaip buvo priversti naudotis vadinamąja laisvąja rinka, kur pirkėjas ir pardavėjas rizikuoja prasilenkti su įstatymu. Kainos šioje laisvojoje rinkoje yra šalies gyvenimo barometras. Taigi praėjus metams po pergalingos karo baigties ir be to astronominės karo laikų kainos nepaliaujamai kyla aukštyn. Tai reiškia badą. Beje, badą, kai nebėra kaip jo pateisinti karo laikų sunkumais.

Žmonės laukė, kad netrukus po karo gyvenimo sąlygos pastebimai pagerės. Tačiau laikraščiai vėl isteriškai šaukia apie naujo karo pavojų. Žmonės nežino, ko jiems labiau bijoti – naujo karo ar nesiliaujančio bado. Vieni samprotauja, kad įkyri naujo karo pavojaus propaganda yra būdas atitraukti liaudį nuo vidaus sunkumų, aiškinti šiuos sunkumus išorinėmis priežastimis. Kiti linguoja galvas ir sako, kad nesiliaujantis produktų trūkumas atsirado dėl to, kad vyriausybė kaupia strategines atsargas naujo karo atvejui.

Be to, visiems aišku, kad šių metų derlius prastas. Net be išorės priežasčių jis kažin ar patenkins šalies poreikius. Šiaip ar taip, nuotaikos Maskvoje menkai primena ryškiaspalves viltis pergalės prieš Vokietiją dienomis. Nugalėtojai ne tik badauja kaip ir nugalėtieji, bet dar kenčia naujo karo baimę. Vokiečiai nors nejaučia šios baimės ir gali džiaugtis, kad iškrito iš žaidimo.

Kai žmonės sužino, kad Berlyne mes nevaržomai susitinkame su amerikiečiais, kalbamės ir net spaudžiame vieni kitiems rankas, žiūri į mane lyg į vaiduoklį ir praranda amą. Nors per praėjusius po karo metus sąjungininkų santykiai Berlyne pastebimai atšalo, pats kartu viename mieste buvimo faktas kažkaip švelnino nuolat augančią oficialių santykių įtampą. O čia, Maskvoje, dėl vienpusiškos ir nepaliaujamos spaudos ir propagandos priemonių daromos įtakos žmonės nejučia, prieštaraudami savo įsitikinimams ima galvoti apie amerikiečius kaip apie žmogėdras. Propagandos nuodai veikia.

Kartą vakare, kaip įprasta, užėjau pas Ženią. Namie buvo ruošiamasi išvykai, Ana Petrovna man paaiškino, kad kitą rytą jų visa šeima ketina aplankyti Nikolajaus Sergejevičiaus tėvus, gyvenančius kaime tarp Maskvos ir Jaroslavlio, ir perdavė generolo prašymą vykti su jais kartu. Iš Anos Petrovnos pasakojimų žinojau, kad generolo tėvai yra paprasti valstiečiai ir kad iki šiol, nepaisydami tėvo įkalbinėjimų, nenori kraustytis į Maskvą, bet yra linkę likti gimtinėje ir verstis savo valstietišku darbu.

Išgirdęs Anos Petrovnos kvietimą, maloniai sutikau važiuoti kartu. Ženia šiek tiek surauke nosį, bet nieko nesakė. Iš jos santūraus tono jau anksčiau pastebėjau, kad ji nemėgsta lankyti kaime gyvenančių giminaičių ir vyksta ten tik dėl tėvo noro. Išaugusi Maskvos aplinkoje, ji širdyje kratėsi savo valstietiškos kilmės.

Kitą ankstų rytą aš su Nikolajum Sergejevičium, Ana Petrovna ir Ženia sėdome į generolo limuziną ir išvykome iš Maskvos Jaroslavlio link. Virš žemės driekėsi ryto migla. Apsirengę suskretusiais drabužiais, keliu neskubėdami traukė į darbą daugybės Maskvos priemiesčių gamyklų darbininkai. Ėjo nesikalbėdami ir nesižvalgydami. Veidus ir drabužius ženklino pilkas abejingumas. Nesimatė nei dviračių, nei motociklų, įprastų Vokietijos keliuose.

Po kurio laiko sostinės priemiesčiai su gamyklų kaminais, padrikai išsibarsčiusiomis naujakurių sodybomis ir aptriušusiomis medinėmis lūšnomis, daržų sklypeliais, liko užnugaryje. Plento šonuose suošė tankus kirvio neliestas miškas. Jis neprimena tvarkingai pasodintų ir prižiūrimų Vokietijos miškų, kuriuose net šernai ir stirnos negali sunaikinti žmogaus rankų darbo. Pas mus viešpatauja laukinė gamta – stichija, kurioje žmogus jaučiasi svečias.

Pusiaudienį, po klajonių miško keliais mes artėjame prie reikiamos vietos. Sunkiai linguodamas per duobes, limuzinas šliaužte įveikia paskutines kliūtis ir įvažiuoja į kaimo keliuką. Mirtina tyla, nė gyvos dvasios. Nematyti naminių gyvulių ir vištų, nesimato ir nesigirdi net šunų. Atrodo, tarytum gyventojai kaimą būtų apleidę.

Mūsų automobilis sustoja prie vienos pirkios kaimo pakraštyje. Generolas krenkšdamas lipa iš mašinos ir po ilgo sėdėjimo mankština kojas. Ana Petrovna rankiodama daiktus kuičiasi mašinoje. Ženia ir aš laukiame, kol jiedu žengs pirmi. Pirkioje nė krust, jokio gyvybės ženklo. Mūsų niekas nepasitinka.

Pagaliau generolas lipa priebučio laiptais ir atidaro nerakintas duris. Einame per tamsią, mėšlu dvokinčią priemenę. Kambario duris generolas atveria nesibeldęs. Kambaryje ant grindų sėdi kokių aštuonerių metų basakojė mergaitė. Ji supa karantį nuo lubų lopšyje kūdikį ir pusbalsiu dainuoja. Mus pamačiusi ji nutyla. Šiek tiek nustebusi, šiek tiek išsigandusi nejudėdama ji žiūri į atvykėlius.

– Sveika, gražuole! – sako jai generolas. – Tu ką – liežuvį prarijai?

Mergaitė tyli ir iš sumišimo kiša į burną pirštą.

– O kur kiti? – klausia generolas.

Jis stovi viduryje kambario plačiai išsižergęs ir susikišęs rankas į galifė su dvigubais raudonais įsiuvais kišenes.

– Dirba, – atšauna vaikas.

Užnugaryje pasigirsta bruzdesys. Ant didžiulės rusiškos krosnies, užimančios beveik pusę kambario, juda kažkieno suplyšusiais veltiniais avinčios kojos. Kurį laiką nuo krosnies girdisi prislopintas krenkštimas ir dūsavimas, tada iš už kartūno užuolaidos išlenda susivėlusi žila galva.

– A-a-a.. Tai tu Mikolajau! – girdisi prikimęs senas balsas. – Vėl atvažiavai?! – Tai generolo tėvas. Senio veidas abejingas ir, išvydus savo sūnų, visai bedžiaugsmis.

– Kas gi daugiau, jei ne aš, – dirbtinai džiaugdamasis juokauja generolas. – Sergejau Vasiljevičiau, aš tau šį tą atvežiau. Kad kaulų neskaudėtų. Degtinės butelio tikriausiai neatsisakysi?! – Jis plekšnoja nulipusiam seniui per petį.

– Geriau duonos būtum atvežęs negu degtinės, – niurna šis.

– Na, Marusia, bėgte marš pas kolchozo pirmininką, – komanduoja generolas mergaitei. – Sakyk, kad atleistų visus mūsiškius iš darbo. Sakyk, kad generolas atvažiavo.

– Generolas, generolas... – bamba senis į barzdą ir tada meiliai deda ranką Ženiai ant galvos. – O tu, žioge, vis žydi? Nepamiršai dar savo senelio toje savo Maskvoje?!

Nešu iš mašinos ryšulius su dovanomis, kuriuos atsivežė generolas. Vienas po kito grįžta iš darbo pirkios gyventojai – gausi generolo giminė ir jau suaugę jų vaikai. Visi jie jaučiasi nejaukiai ir nesidžiaugia svečiais, jie sutrikę dėl nenumatytos maišaties. Paskutinis ramstydamasis lazda grįžta invalidas – kolchozo sandėlininkas – generolo pusbrolis.

Pagal priimtus kaime papročius namie vadovauja vyriausias. Gulėjęs iki mums atvykstant ant krosnies senis, generolo tėvas Sergejus Vasiljevičius, moja vienai moteriai ranka.

– Serafima, denk stalą, ar ką, – ragina jis. – Jeigu svečiai atvažiavo, sėsim pietų.

– Tu, Mikolajau, seniai bulvių nevalgei? – toliau dėsto jis sūnui generolui. – Štai dabar ir paskanausi! Duonos mes neturime. Vietoj duonos bulves valgome.

– O kur jūsų duona? – klausia generolas. – Ar dar negavote iš kolchozo?

– Gavome, gavome... – bamba senis Sergejus Vasiljevičius. – Viską iki paskutinio grūdelio kolchozas atidavė valstybei ir dar skolingas liko. Paruošų plano neįvykdė. Kol kas bulvėmis mintame, o kaip žiemą gyvensime, visiškai neaišku.

– Na, ne bėda, – ramina generolas ir mosteli galva į gulinčius kampe ryšulius. – Duonos mes atsivežėme.

– Ak tu, Mikolajau, Mikolajau... – senis Sergejus Vasiljevičius kaukši šaukštu į stalą, skatindamas plušančią prie krosnies Serafimą. – Jeigu tu ne mano sūnus būtum, aš tau duris parodyčiau. Tu ką – tyčiotis į kaimą su savo duona atvažiavai? Pas mus toks paprotys – šeimininkai svečią vaišina. Valgysi tai, ką ir mes valgome. Ir jokių kalbų. Prašyčiau mūsų pietumis nesibjaurėti!

Senis Sergejus Vasiljevičius mostu kviečia visus prie stalo, ant kurio didžiuliame ketaus puode garuoja barščiai. Serafima greta stato aliuminį puodą virtų su lupenom bulvių. Paskui ji ant stalo išdėlioja molinius dubenėlius ir medinius šaukštus.

Triukšmingai džiūgaudamas generolas pirmas sėdasi prie stalo. Glumiai šypsodamasi Ana Petrovna seka jo pavyzdžiu ir kilstelėjusi savo šilkinį sijoną atsargiai sėdasi ant suolo. Ženia sukinėjasi kambario kampe ir apsimeta, kad visa tai jos nedomina.

Generolas už visus kalbesnis ir pabrėžtinai stengiasi rodyti, kad name, kuriame kadaise gimė, jis jaučiasi kuo puikiausiai. Jis juokaudamas lupa duoną atstojančias virtas bulves, noriai kiša savo molinį dubenėlį, į šį Serafima pila barščiais vadinamą

viralą, kuriame mėsos arba riebalų nėra nė kvapo. Kurį laiką prie stalo tvyro tyla ir girdisi tik stuksenimas šaukštais.

– Kokie pietūs be degtinės, – galiausiai neištveria generolas, pakyla ir eina prie savo ryšulių. – Tuoj maktelsime po mažytę – ir iš karto bus linksmiau.

Visi vyrai noriai palaiko generolo kvietimą, ir netrukus degtinės butelis ištuštėja. Tada ant stalo atsiranda kitas. Valstietiški vien barščių ir bulvių vietoje duonos pietūs greitai artėja į pabaigą. Generolas vėl išsigelbėjimo ieško ryšuliuose ir stalas apkraunamas margomis konservų dėžutėmis su visų Europos kalbų etiketėmis.

Senelis Sergejus Vasiljevičius rūsčiai žiūri į šį vaizdą, iš pradžių nori prieštarauti, bet paskui susivaldo ir, žvelgdamas į keistas dėžutes, trumpai burbteli: „Prisiplėšė...“

Jis kraipo galvą į šalis ir murma:

– A-ta-ta... Susilaukėme... Rusijoje duonos nėra... Kaip sau norit, o aš šio vogto šlamšto į burną neimsiu.

Išgerta degtinė daro savo. Visiems atsiriša liežuviai. Prie stalo kyla nedarnus triukšmas ir šneka.

– Na kaip, Mikolajau. Sako, kad vėl karu trenkia? – šiek tiek atkutęs po kelių stiklelių degtinės klausia senelis Sergejus Vasiljevičius.

– Kol kas iki karo toli, tačiau reikia būti pasiruošus bet kuriems netikėtumams, – aiškina generolas. Jis atsisagstė kitelį ir atsilošęs remiasi į palangę. – Karą mes laimėjome, dabar reikia laimėti taiką, – priduria supratingai.

– Kokia čia dar taika? – gudriai raukiasi senelis Sergejus Vasiljevičius. – Ar ne vėl šitas... Visų šalių proletarai, vienykitės?

– Taip, žinoma, kitų šalių proletarų taip pat pamiršti negalima, – suvokdamas ne vietoje tariamus žodžius tingiai sako generolas. – Proletarinis solidarumas! – priduria vengdamas žvalgytis į šalis.

– Taigi, taigi... Kad esu proletaras, tą ištisą dieną juntu savo pilvu, – šaiposi senis. – O kaip dėl to paties proletarinio solidarumo? Vadinasi, kad ir kiti kartu su mumis badautų. Taip ar ne?

– Sergejau Vasiličiau, geriau išgerkime, – generolas mato, kad su užsispyrusiu tėvu neverta ginčytis ir pripila stiklines.

– Mikolajau, tu man vieną dalyką pasakyk, – puola senelis Sergejus Vasiljevičius. – Tai, kad mes per šį karą kraują liejome ir badavome – dėl to tyliu. Garbė Dievui, kad jis taip baigėsi! Bet tu man vieną dalyką paaiškink – ar norėjo pradžioje kareiviai kariauti, ar ne? Kaip generolas tu tai turi žinoti.

Generolas tylėdamas spokso į stalą.

– Tyli!? – džiūgauja senelis Sergejus Vasiljevičius. – Nenorėjo kareiviai kariauti! Pats žinai kodėl. Todėl jiems šios giesmės seniai skersai gerklės stovi. Giesmėmis sotus nebūsi.

– Bet karą mes vis dėlto laimėjome, – ginasi generolas.

– Mikolajau, tu nors savo tėvui per akis nemeluok, – karščiuojasi senis. – Tu ką – pamiršai, kas mums per karą buvo žadėta? Kodėl bažnyčias atidarė? Kodėl rusiškus antpečius davė? Kodėl tu ant krūtinės carines juostas užsikabinai? Už rusų liaudies nugaros slepiatės! Mums buvo žadėta žemė ir laisvė! Už tai ir kariavome! Kur visa tai? – įtūžęs senis daužo kumščiu į stalą, net stiklinės dreba. Iš susivėlusios barzdos byra įstrigę duonos trupiniai.

– Kur visa tai? – dar kartą šaukia jis ir įtūžęs rodo sausu senio pirštu į išmėtytas ant stalo bulvių lupenas.

– Ne viskas iš karto, – nedrąsiai prieštarauja generolas.

– Kaip tai – ne viskas iš karto? – lyg parako statinė sprogsta senelis Sergejus Vasiljevičius. – Ką? Dar blogiau bus?

– Na, ne. Visko, kas sugriauta, iš karto neatstatysi, – nusileidžia generolas.

– O, tai kitas reikalas. O tu man vėl seną maldą. Solidarumas! Proletarai! Mes šią dainelę atmintinai mokame! Nuo pradžios ir nuo galo.

Generolas tyli ir abejingai kramsnoja duonos plutą. Senelis Sergejus Vasiličius negali nurimti. Jis pats drebančiomis rankomis pripila stiklinę degtinės ir susiverčia į gerklę. Nusišluostęs burną ranka jis apsižvalgo ir ieško prieštaraujančių. Kiti šeimos nariai nudelbę akis į savo tuščias lėkštes. Tik sėdįs prie stalo kampo invalidas nervingai barbena pirštais ir be garso judina lūpas. Jis nori kažką sakyti, bet generolui prieštarauti nesiryžta.

– Mikolajau, tu man pasakėlių neporink, – ryžtingai taria senelis Sergejus Vasiljevičius ir žiūri pro stalą iššaukiamai. – Tavo darbą kiaurai matau. Manai, nežinau, kaip tu po margąjį pasaulį lakstai su fakelu? Manai, nežinau, iš kur tie tavo bumbulai? – Drebantis senio pirštas rodo į užsienietiškus sūnaus ordinus.

– Kadaise tu gulėjai šiame lopšyje, – senis mosteli per petį galva į nukarusį nuo lubų lopšį. – Tada šiuose namuose ne tik duonos – visko buvo pilna. Dabar tu į generolus prasmukai, o šiame lopšyje vaikas iš bado verkia. Kur tavo sąžinė? Tu ką – savo sąžinę į šiuos bumbulus iškeitei? – Senis vėl piktu žvilgsniu žaibuoja į sūnaus ordinus.

– Seneli Sergejau, kur tavo kraitelė? – iki šiol sėdėjusi greta tėvo klausia Ženia. Ji kyla nuo stalo ir eina į priemenę, kurioje ant sienos kabo guobos šakelių pintinės.

– Ką, žioge, tau nusibodo? – senis žiūri jai pavymui. – Geriau eik grybauti. Vakarienei grybų su bulvėmis išvirsime.

Ženia stovi tarpduryje su pintine ant rankos ir galva kviečia mane. Beinant išgirstu senelio Sergejaus Vasiljevičiaus žodžius:

– Taigi va, Mikolajau! Kad savo namuose apie proletariatą daugiau nieko negirdėčiau! Man tai kaip keiksmažodis. Mes ir esame patys tikriausi proletarai. Jeigu ką nors ir reikia vaduoti – tai tik mus. Supratai! Taip sau ant kaktos ir užsirašyk.

Generolas netaria nė žodžio. Gimtuosiuose kaimo namuose viešpatauja įprastas dėsnis – vyresnumo dėsnis, kai teisi senatvės žilė ir kartų išmintis.

Mes su Ženia einame už kaimo tvoros. Čia pat ir miškas. Dangus nuo krašto iki krašto apsitraukęs pilka marška. Oras rudeniškai skaidrus. Jis pritvinkęs drėgmės ir pūvančių lapų kvapo. Ženia apsigaubė galvą skarele ir pasmakrėje surišo mazgą. Nusiavė savo aukštakulnius batelius ir įmetė į pintinę.

Atsargiai tiesdama basas kojas į žolę, Ženia žingsniuoja priekyje. Aš seku iš paskos ir akimis glostau jos liekną figūrą. Lendame gilyn į mišką ir galiausiai pasiekiame plačią laukymę. Didžiuliai apaugę samanomis nupjautų medžių kelmai, o aplink juos tarpiai sužėlusi laukinių uogų, grybų ir žolių viešpatija. Tarp kelmų stiebiasi naujas pomiškis. Šlama geltonlapiai grakštūs beržai. Lyg ką nors po šakomis slėpdamos pritūpė jaunos eglaitės.

– Kodėl tėvas čia važinėja, – sudrumsčia tylą Ženia. Ji, nežinodama ko veržiasi priekin, eina nuleidusi galvą ir žvelgia po kojomis. – Senelis Sergejus jam kas kartą tokį teatrą surengia, o tėvui tai lyg ir patinka, – priduria ji.

– Galbūt tėvui malonu vis matyti skirtumą tarp to, kuo jis buvo ir kuo tapo, – svarstau. Nepaisant to, kad stengiuosi kalbėti abejingu tonu, mano balse nuskamba kažkas naujo.

– Ši komedija mane slegia jau seniai, – neatsigrįždama ir lėtai eidama į priekį tęsia Ženia. – Ir dar nemaloniau, kad ir tu tai pamatei.

– Ženia! – pašaukiau tyliai.

Ženia atsigrįžta taip greitai ir ryžtingai, lyg ji šio šaukimo būtų seniai laukusi. Rudos akys žvelgia laukdamos.

– Ženia, apie kokią komediją kalbi, – klausiu ir jaučiu kylantį glitų ir nemalonų įtarimą. Mergina žiūri suglumusi nuo mano balso. Atsargiai imu ją už rankų ir spaudžiu prie didžiulio sulig jos galva samanoto kelmo. Ji nesipriešina.

– Negi tu pats to nepastebi? – ji bando išsisukti nuo klausimo.

– Esmė ne pačioje komedijoje! – žvelgiu Ženiai į akis ir matau, kad ji mano žodžių ir laukia, ir bijo. – Ką tu čia laikai komediantu?

– Griša, aš... aš nežinau...

– Ženia, ką tu čia laikai komediantu? – griežtai kartoju.

– Man gaila senelio Sergejaus, – nuleidusi galvą šnibžda Ženia. Iš jos veido išraiškos matyti, kad šis pokalbis jai skausmingas. – Bet visa tai taip absurdiška..., – priduria ji, lyg atsiprašydama.

– Tai tau atrodo, kad senelis Sergejus komediantas, – neatstoju.

– Ne, jis teisus. Bet..., – Ženios akyse sužiba ašaros.

Jaučiu, kaip palengvėjimas maišosi su šiltu švelnumu. Neskubėdamas suimu Ženiai galvą ir tylėdamas bučiuoju į lūpas. Nebenoriu merginos kankinti ir versti atsisakyti tikro tėvo. Viskas aišku be žodžių.

– Ženia, žinai ką, – sakau glostydamas išlindusias iš po skarelės plaukų sruogas. – Dabar aš tau labai dėkingas.

– Kodėl?! – klausia ji nustebusi.

– Aš tavęs bijojau. Labai bijojau, kad tu sakysi kitaip...

Nuo nejuntamo vėjo gūsio dreba beržų lapai. Ant nudžiūvusio krūmo šakos supasi mažiukas miško paukštelis ir žiūri į mus juodais akių karoliukais.

– Dėl senelio man buvo skaudu, – kalbu susimąstęs. – Iki karo visi gyveno savo lizde ir kiekvienas kūrė savo gerovę kaip gebėjo. Per karą viskas pasikeitė – visiems grėsė pavojus ir prieš mirtį visi buvo lygūs. Kraujyje ir blogyje patyriau ypač daug gėrio iš nepažįstamų žmonių, paprastų žmonių, tokių kaip senelis Sergejus. Karas mus suartino krauju. Dabar man šie žmonės sielos broliai.

Dangumi šliaužia pilka marška. Nuo žemės kyla drėgmės kvapas. Paukščiukas purpteli ir nuskrenda. Linguoja našlaite likusi sausa šaka.

– Mudu viršuje, – tyliai sakau. – To nereikia pamiršti, bet nereikia ir pernelyg vertinti. Mūsų buvimas viršuje tik tada prasmingas, kai mes to nepamirštame. Man atrodo, kad tavo tėvas tai pamiršo. Bijojau, kad tai neatsitiktų ir tau...

Miško laukymėje sklinda rudens miško šnaresiai. Žiūriu į basas Ženios kojas, į jos valstietišką skarelę, į kraitelę. Mergina laiko rankose pakeliui nuskintą šermukšnių kekę.

– Būčiau be galo laimingas, jeigu tu būtum tik savo senelio anūkė ir gyventumei šioje lūšnoje, – sakau.

Ženia glaudžiasi prie manęs, lyg jai būtų šalta. Sunkiai kilnodama kojytes samanotu kelmu šliaužia skruzdėlė.

– ... Tada žinočiau, kad tu mano, – šnibždu Ženiai į ausį.

– Žinai, dabar su ilgesiu prisimenu mūsų draugystės pradžią. Kai tu man buvai tik Ženia – nuostabi mergaitė, kareivio draugė. Pameni, kaip beldžiausi į tavo duris? Suglamžyta miline, tiesiai iš fronto... Kaskart tavimi, mažyte kareivio žmona, didžiuodavausi...

Nerasdama kelio per apskritą kelmą skuba skruzdėlė. Jis ropoja iki krašto, nustebusi žiūri žemyn į atsivėrusią bedugnę.

– Griša, dabar man viską sakyk atvirai, – prigludusi nugara prie samanoto kelmo, mergina beveik nepanaši į buvusią akiplėšišką ir nerūpestingą Ženią. Ji kalba rimtai ir tyliai. Jos balse nesigirdi nei kaltinimo, nei prašymo. – Iš Berlyno tu grįžai visai kitoks. Lyg tave būtų pakeitę. Ir visą laiką tu atkakliai tyli. Jaučiu – kažkas tave slegia. Kas tai?

– Ženia, man liūdna, kad mūsų draugystė ir liks tik draugyste...

– Kas tau trukdo?

– Kai tavo tėvą pamačiau pirmą kartą, juo didžiavausi. Tada jis man buvo geriausias kareivis...

– O dabar..? – keistai žiūri man į akis Ženia.

Į klausimą tiesiai neatsakau. Pats to dar nesuprantu, tik jaučiu.

– Palikti savo aplinką ir būti tik mana – to reikalauti iš tavęs negaliu, – sakau tyliai. – Jeigu įsiliečiau į tavo aplinką, pražudyčiau mus visus.

– Vadinasi, skersai kelio mano tėvas?! – stebėtinai ramiai taria mergina.

Žodžiai skamba kaip atsakas savoms mintims.

Tyliu ir glostau trapius pečius. Virpa beržų lapai. Nukaro nebylus apsiniaukęs dangus. Kelmu be tikslo ropoja skruzdėlė.

– Griša, nebijok. Pati tai nutuokiu, – Ženios balse girdisi nuovargis. – Tačiau noriu pasakyti, kad mus skiria ne tėvas. Tarp mudviejų atsirado tai, kas seniai yra tarp manęs ir tėvo. Aš tik moteris ir dukra. Tai jaučiu kitaip, – ji kurį laiką tyli, tada tyliai sako: – Kadaise tau jau sakiau – aš našlaitė...

Apsigaubusi valstietiška skarele, mergaitė glaudžia prie veido šermukšnių kekę ir trina veidą į šaltas uogas. Oras persismelkęs artėjančio rudens gaiva. Mudu tyliai stovime miško laukymėje, pamiršę, ko čia atėjome.

– Vadinasi, tu apsisprendei galutinai? – galiausiai klausia Ženia.

Žiūriu į skruzdėles ir tik bejėgiškai gūžteliu pečiais.

– O jeigu viską mesiu ir važiuosiu su tavimi į Berlyną?

– Mano padėtis per daug nepatikima. Negaliu rizikuoti tavo ateitimi...

Užsimiršusi Ženia žaidžia oranžine uogų keke. Jos akys pro mano petį žvelgia kažkur į tolį.

– Mano mergyte, aš niekada tavęs nepamiršiu... – sakau ir nežinau, ką noriu paguosti – ją ar save. Kaip kadaise seniai, seniai širdį dar kartą užlieja beviltiška kareiviška išsiskyrimo, liūdesio ir švelnumo banga. Bet šį kartą merginos kūnas nevirpa ir neglamonėja. Jis negyvas ir šaltas.

– Nepyk ant manęs..., – prašau. – Man pačiam labai sunku. Labai...

Apgaubta valstietiška skarele merginos galva pakyla. Tuštuma jos akyse lėtai blėsta ir užleidžia vietą nesulaikomam gyvenimo šauksmui.

– Jeigu taip turi būti..., – šnibžda.

– Mažoji kareivio žmona neverks, – šypsosi Ženia pro ašaras. Ji uždėjo man ant pečių rankas ir lyg matydama mane pirmą kartą atsilošė. Tada karštas bučinys iki skausmo degina mudviem lūpas.

Žvelgdami į merginą su valstietiška skarele ir vyrą su neįprastu jam kostiumu, tyliai šnarėjo beržų lapai ir niūriai tylėjo samanotas kelmas.

– Iš kur jie išdygo? – šnibždėjo smalsūs beržai.

– Kur jie keliauja?! – atsiduso senas kelmas.

Išbuvęs Maskvoje dvi savaites, netikėtai pajutau maudžiantį nerimą ir tuštumą. Nekantriai laukiau, kada baigsiu Energetikos institute tvarkyti reikalus, kurių ėmiausi naudodamasis proga. Visą šį laiką jaučiausi, lyg vėluočiau į traukinį.

Andrejus Kovtunas iš Maskvos išvyko anksčiau. Po susitikimo su Galina jis kelias dienas klaidžiojo abejingas aplinkai, lyg paniręs į transą. Didelėmis pastangomis

man pavyko jį įkalbėti nusipirkti bilietą į Sočį ir atostogas praleisti gydantis. Net stotyje jis nesišypsojo ir spausdamas man ranką žvelgė į šalį.

Netrukus po mano išvykos su Ženia į kaimą pagavau save galvojantį, kaip išsiuntinėti atvežtas iš Berlyno dovanas. Mane gąsdino būtinybė vykti kur nors toliau, girdėti ką nors daugiau, išgyventi dar didesnį vilčių žlugimą.

Važiuodamas iš Berlyno į tėvynę atostogauti nejaučiau noro ilsėtis. Pabuvęs Maskvoje pajutau mirtiną nuovargį ir būtinybę pailsėti.

Trečios savaitės pabaigos rytą nelaukdamas, kada baigsis mano šešių savaičių atostogos, skubiai susikroviau į lagaminėlį savo kuklius daiktus ir troleibusu išvykau į centrinį oro uostą. Jau anksčiau telefonu sužinojau, kad SKA lėktuvuose, skrendančiuose iš Maskvos į Berlyną, visada yra laisvų vietų. Kaip ir prieš metus oro uosto valdyboje vėl į keleivių sąrašą parašiau savo pavardę.

Stingstančia širdimi užėjau į telefono būdelę ir surinkau Ženios telefono numerį. Kai ragelyje pasigirdo pažįstamas balsas, tariau:

– Ženia, skambinu iš oro uosto. Mane skubiai kviečia į Berlyną.

– Tu meluoji, – tarė balsas ragelyje. – Bet aš ant tavęs nepykstu... Tik gaila, kad prieš kelionę manęs nepabučiavai...

Dar norėjau ką nors sakyti, bet Ženia padėjo ragelį.

Po pusvalandžio lėktuvas pakilo į orą. Šį kartą pilotas atsisveikinimo rato virš Maskvos nesuko. Šį kartą pro langą nežiūrėjau. Nesidžiaugiau tuo, kas manęs laukė. Stengiausi negalvoti apie tai, kas liko praeityje.

XV
SKYRIUS

Maršalo emisarai

1.

Taigi iš Maskvos pasprukau į Berlyną.

Grįžęs į butą Karlshorste, sėdau prie stalo ir liūdnai žvilgtelėjau į kalendorių. Iki atostogų pabaigos buvo dar dvi savaitės. Ką daryti? Pradėti darbą? Kodėl! Vieni laikys pamišėliu, kiti karjeristu. Gal aplankyti draugus? Kils daug klausimų, į kuriuos nenoriu atsakinėti. Skubėjau išvykti iš Maskvos, o kur ir kodėl – neaišku.

Nusprendžiau tiesiog pailsėti ir kelias dienas vilkintis civiline apranga važinėjau į paplūdimį. Specialiai ieškojau žmonių susibūrimo vietos, tylėdamas gulėjau smėlyje, stebėjau svetimą nerūpestingą gyvenimą. Pradžioje tuo buvau keistai patenkintas. Ši betikslė maišatis lyg ir ramino. Vėliau man mirtinai įgriso matyti vis tuos pačius sumuštinius ir tuos pačius suaugusių žmonių žaidimus.

Dešimčia dienų anksčiau atėjau pas Pramonės valdybos viršininką ir pranešiau, kad grįžau ir noriu tęsti tarnybines pareigas. Aleksandrovo veide nušvito maloni nuostaba.

– Kaip pailsėjai Maskvoje? – paklausė.

– Labai gerai, – atsakiau.

– Jūs grįžote kaip tik laiku, – perėjo Aleksandrovas prie reikalų. – Daugiau kaip pusė bendradarbių atostogauja, o vyriausiasis vadas pavedė mums skubų ir atsakingą darbą. Reikia surinkti Maskvai medžiagą apie demontuotojus.

Pusvalandį Aleksandrovas man aiškina apie įtemptą padėti, susidariusią tarp SKA Reparacijų valdybos ir Ypatingojo demontavimo komiteto prie SSRS Ministrų Tarybos. Kad Maskvai būtų pagrįstas SKA požiūris, reikia kiek įmanoma daugiau surinkti kaltinamosios medžiagos apie Ypatingojo komiteto darbą Vokietijoje. Šiuo tikslu Pramonės valdyba turi sudaryti vyriausiajam vadui specialią kelių inžinierių komisiją, kurios specialus uždavinys bus SKA ir Ypatingojo komiteto darbo koordinavimas, o neoficialus – rinkti apie demontuotojus kompromituojamą medžiagą.

Darbas vyks nuolatinėse komandiruotėse į stambiausias Vokietijoje pramonės įmones sovietų zonoje.

– Jeigu sutinkate, pasiūlysiu jus į komisiją, – baigia Aleksandrovas. – Juo labiau kad mokate vokiečių kalbą, nes reikės glaudžiai bendradarbiauti su Vokietijos įmonių direktoriais.

Laukė darbas nuolatinėse komandiruotėse pačiose įmonėse. Kelias savaites, o galbūt ir mėnesius, būsiu laisvas ir nuo Maskvos, ir nuo Karlshorsto! Tai buvo geriausia, ko šiuo metu galėjau tikėtis. Aleksandrovo siūlymą priėmiau nedvejodamas.

Kitą dieną buvau paskirtas į koordinacinę komisiją, dirbančią pačiame vyriausiojo vado aparate.

Pabėgęs iš Maskvos sovietų pilietis, sovietų karininkas, neradęs vietos Karlshorste – ir kartu SKA vyriausiojo vado emisaras, dirbantis Maskvai. Atsitiktinumas? Ne! Greičiau dėsningumas. Sovietiniame aparate paprasčiausiai atsirado dar vienas tuščiai dirbantis mechanizmas.

Dvasinis gyvenimas suvestas į nulinį vardiklį. Tai – viduje. Išorėje – automatiškai vykdantis savo pareigas pavyzdinis sovietas. Auksiniai antpečiai ir išorinės funkcijos šiame mechanizme tapo ne turiniu, o esamų aplinkybių kovos už gyvenimą sąlyga. Dar vienam sovietui baigėsi šis skausmingas procesas, kuris jau nutrūko daugybei sovietų.

2.

Pilkas BMV skrodžia nosimi šaltą rudens orą. Monotoniškai greitkelio betonu šnara ratai. Netoli autostrados pliką lauką perskrenda būrelis kurapkų.

– Gal pašaudome? – klausia majoras Dubovas ir siekia užkišto už sėdynės dvivamzdžio.

– Nereikia, – prieštarauju. – Vis tiek reikės kam nors atiduoti.

– Labai gerai, – juokiasi majoras. Atrišim kam reikia liežuvį. Vasilijau Ivanovičiau – į mūšį!

Mūsų vairuotojas – pagyvenęs demobilizuotas kareivis. Jis nuleidžia šoninį stiklą. Pilkas BMW kaip didžiulis driežas šliaužia nuo autostrados. Kurapkų galvelės mažos – einančio žmogaus jos neprisileidžia, tačiau mašinoje jas gali traiškyti nors ratais.

Karlshorstas liko toli. Kišenėje maršalo Sokolovskio pasirašytas mandatas: „... Tiuringijos provincijoje vykdyti specialią Sovietų karinės administracijos vyriausiojo vado užduotį.“ To pakanka, kad atidarytum visas Tiuringijos provincijos duris. Jeigu kam nors to bus mažai, tai kitame lape įgaliotoji užduotis: „...SKAG įsakymo Nr... ir SSRS Ministrų Tarybos potvarkio ... vykdymui tikrinti.“

Šios skambios formuluotės labiausiai skirtos Ypatingojo demontavimo komiteto įgaliotiniui ir Ceiso bei Jenos gamyklų sovietų direktoriui generolui Dobrovolskiui.

Nors Dobrovolskis, iki šiol buvęs vienos SSRS optinių prietaisu gamyklos direktoriumi, itin civiliškas ir priklauso problematiškai demontuotojų padermei, tačiau autoritetingas, t. y. Maskvoje turi tvirtas pozicijas.

Nepaisant kategoriško maršalo Sokolovskio įsakymo, įpareigojančio visus demontuotojus nusivilkti milines ir rengtis civiliais drabužiais, Dobrovolskis apsimeta, kad apie šį įsakymą nieko nežino. Dobrovolskio ir Sokolovskio susitikimuose pastarasis nekreipia dėmesio į Dobrovolskio karinius antpečius ir priešingai statutui, reikalaujančiam į kariškį kreiptis tariamu jo laipsniu, visada ironiškai į jį kreipiasi vardu ir tėvavardžiu.

Be vaikiško požiūrio į generolo antpečius, Dobrovolskis garsėja savo smarkiais įpročiais. Pasitaikė, kai jis bet kokius kontrolierius grūsdavo laiptais žemyn arba jų visai neįsileisdavo į Ceiso teritoriją. Kartu jis mandagiai sakydavo: „Jeigu nepatinka – skųskitės Maskvai." Tačiau norint skųstis, reikia turėti duomenų, o į Ceisą be Dobrovolskio leidimo nepateksi.

Jeigu SKA Vokietijoje turi vidaus priešų ar varžovų, pirmiausia tai yra žmonės ir organizacijos bendru vardu – „demontuotojai". SKA Reparacijų ir tiekimo valdybos viršininkas generolas Zorinas, veltui mėginęs koordinuoti savo veiklą su demontuotojais, nusivylė ir atsisakė bet kokio bendro darbo, o derybas su žmonėmis, esančiais visai netoli Karlshorsto, vedė per Maskvą, ir skundais, reikalavimais bei raportais aiškino reparacijų plano nevykdymo priežastis demontuotojų veikla. Šie tik šaipėsi ir trankėsi po Vokietiją ieškodami visko, ko SKA nespėjo sekvestruoti. Tačiau SKA ir sekvestras menkai gelbėjo. Demontuotojai greitai susisiekdavo su Maskva, o iš ten visada ateidavo įsakymas atiduoti objektą demontuotojams. Generolas Zorinas negalėjo Dobrovolskio pakęsti ir jo vizitus laikė garbės įžeidimu.

Pagrindinė SKA Ekonomikos valdybos pareiga yra garantuoti reparacijų tiekimą ir Vokietijos pramonės darbą, remiantis Potsdamo susitarimais, nustačiusiems Vokietijai taikų ekonomikos potencialą. Turint galvoje didelius reparacijų planus, šių dviejų punktų derinimas yra, švelniai sakant, sunkokas. Tarp šių punktų įsikiša trečioji jėga – demontuotojai. Mums tai stichinė jėga, nes jie pavaldūs ne SKA, o tiesiogiai Maskvai.

Demontuotojų organizacijų darbą valdo Ypatingasis demontavimo komitetas prie SSRS Ministrų Tarybos, t. y. pati Ministrų Taryba ir tiesiogiai suinteresuotos ministerijos. Gana protinga politika. Tai savotiškas socialistinis lenktyniavimas – du dėdės lenktyniauja melždami vieną karvę. Vienas dėdė plėšikauja – prisigrobė kiek gali ir nuėjo sau. Tai demontuotojai. Iš antro dėdės reikalauja ir pieno, ir išlaikyti leisgyvę

karvę, kurią dar ilgai reikės melžti. Tai mes, tai yra SKA. Kad ir kas atsitiktų abiem dėdėms, šeimininkas vis tiek gaus paskutinį pieno lašą.

Pradžioje, kai Raudonoji armija peržengė Vokietijos sieną, trofėjų rinkimas ir apskaita priklausė kariuomenės trofėjų brigadoms. Jų pareiga buvo demontuoti ir pramonės įrengimus. Netrukus paaiškėjo, kad trofėjų brigados gausybės darbo nepajėgia atlikti. Tada kaip tik ir atsirado nerami demontuotojų padermė.

Iš pradžių šis reiškinys buvo stichiškesnis, o vėliau jį tvarkė Ypatingasis demontavimo komitetas.

Į Vokietiją savo demontuotojus siuntė kiekvienas Liaudies komisariatas, Vyriausioji liaudies komisariatų valdyba ir net kai kurios gamyklos. Demontuoti tapo madinga. Tai pasiekė tokį lygį, kad net Maskvos sąjunginė Lenino biblioteka siuntė savo knygnešius demontuoti Gėtę ir Šilerį, o Maskvos „Dinamo" stadionas skubiai komandiravo savo futbolo komandą į Vokietiją rasti tinkamą demontuoti plaukymo baseiną.

Antpečius ir laipsnius demontuotojams teikė šia tvarka: technikas – leitenantas, inžinierius – majoras, direktorius – pulkininkas, vadovaujantis Liaudies komisariato darbuotojas – generolas. Žmonės, sugalvoję demontuotojus, daug galvos sau nesuko. Užtat dėl šių primityvių karininkų rūpesčių netrūko SKA. Ilgainiui antpečiai jiems taip patiko, kad šiuos papuošalus demontuojant buvo daug vargo.

Priešais mūsų BMW nosį driekiasi betoninė autostrados juosta. Mums, vyriausiojo SKA štabo inžinieriams, komandiruotės į provinciją – visada pageidaujama užduotis. Profesionalo požiūriu, čia per kelias dienas galima rasti daug naujos ir vertingos medžiagos.

Mes rausiamės vokiečių pramonės viduriuose kaip chirurgas prie operacinio stalo. Paciento viduriai visai išversti lauk. Tik gaila, kad kadaise buvęs žydinčios sveikatos pacientas mūsų akyse atsisveikina su gyvenimu. Kartais mums kyla graudus klausimas – ar verta šį pacientą operuoti? Nesuinteresuotam chirurgui inžinieriui šis klausimas kartais būna nepakeliamas. Bet mes neturime apie tai galvoti. Pirmiausia mes – sovietų karininkai.

Majoras Dubovas atsiųstas į šią komandiruotę kaip optikos ir tiksliosios mechanikos specialistas. Jo buvimas turi šiokią tokią šalutinę teigiamą pusę. Dobrovolskį jis pažįsta dar nuo studentų laikų. Kol jis užkalbinės jam dantis prisiminimais, aš netrukdomas kasiu mūsų priešui konkurentui Nr. 1 duobę.

SKA ir Ypatingojo komiteto interesų prieštaravimai Ceiso gamyklose ypač ryškėja. Kai praėjo pirmoji demontavimo banga, kurios SKA sulaikyti neturėjo nei laiko, nei noro, imta galvoti iš ekonominių pozicijų.

Ypatingasis komitetas iš karto reikalavo Ceiso įmones demontuoti ir persodinti jas naujoje Sovietų Sąjungos dirvoje. Tačiau čia buvo ir kliūčių. Mat Ceiso pramonės įrengimai yra palyginti ne itin vertingi. Iš esmės įmonės neturėjo kokių nors ypatingų staklių, kurių nebuvo Sovietų Sąjungoje. Ceiso įmonių vertę sudarė specialistai,

pradedant paprastais šlifuotojais, dirbusiais šiose gamyklose visą gyvenimą ir kurių patirtis buvo perduodama iš kartos į kartą, baigiant inžinieriais, sukūrusiais klasikines optinės mechanikos formules. Perkelti Ceiso įrengimai be specialistų bus beverčiai. Perkelti gamyklas su visais žmonėmis būtų per daug didelė ir rizikinga išmonė.

Buvo siūloma problemą spręsti su išlyga: siųsti sovietų darbininkus ir inžinerinį techninį personalą iš Sovietų Sąjungos į Jeną mokytis. Įgiję patirties, jie turėtų dirbti su demontuotais įrengimais Sovietų Sąjungoje. Šis planas iš dalies buvo įgyvendinamas, bet nepakankamai. Kremlius labai nenoriai leidžia savo sūnūs į užsienį, net į okupuotą Vokietiją. Jie čia gali pamatyti ką nors daugiau nei techninis Ceiso patyrimas. Tada juos reikės vėdinti Sibire. Sudėtinga, ilgai trunka ir nepatikima.

Pirmoji demontavimo eilė pasirodė nerentabili. Sovietų Sąjungoje demontuota Ceiso įranga nedavė kokio nors didesnio poveikio. Kartu amputuotas Ceisas Jenoje pranoko laukiamus rezultatus ir likusio čia sovietų direktoriumi generolo Dobrovolskio nuostabai davė gerą produkciją. Šia produkcija generolas Dobrovolskis buvo palyginti menkai suinteresuotas, nes ją pasiimdavo SKA Reparacijų valdyba, ir visi laurai tekdavo jo pikčiausiam priešui – generolui Zorinui.

Užtat Ceiso gamyklomis labai susidomėjo SKA, nes jų produkcija nusistovėjus okupacinei tvarkai atliko svarbų balansą reparacijose. Jeigu bus demontuota antroji Ceiso įrengimų eilė, o to atkakliai siekia Dobrovolskis, tai iš SKA reparacijų balanso iškris stambiausia aktyvi pozicija. Kadangi Ministrų Taryba reparacinio plano sumos niekada nemažins – apie tai skaudu ir galvoti – tai reikės ieškoti kokių nors kitų reparacijos šaltinių, kurių ilgainiui tampa vis sunkiau ir sunkiau rasti. Prasideda SKA dvikova su Ypatinguoju komitetu.

Dobrovolskis prisiekdamas tikina Maskvą:

– Jeigu galutinai demontuosiu Ceiso įrengimus, tai po metų jie Sovietų Sąjungoje tieks produkcijos už 100 milijonų rublių.

SKA atremia teiginiu:

– Pirmoji demontuotų Ceiso įrengimų linija kol kas atneša 50 milijonų rublių nuostolį ir reikalauja dotacijų, o leisgyvis Ceisas Jenoje pateikia reparacijoms produkcijos už 20 milijonų markių.

Še tau, drg. Dobrovolski! Mes dar tave iš direktoriaus kėdės išspirsime.

Netikėtai SKA ir Dobrovolskio ginčas abiem šalims pasisuka kitu kampu. Susipažinusi su abiejų pusių ataskaitomis, Maskva įsako: „Darbui Sovietų Sąjungos įmonėse su demontuotais Ceiso gamyklų įrengimais skirti iš Ceiso ir jam pavaldžių gamyklų reikiamą kiekį aukštos kvalifikacijos Vokietijos specialistų pagal sudarytas su jais individualias sutartis ir perkelti juos į SSRS. Specialistų atranka ir šio potvarkio vykdymas patikimas Ceiso Jenos gamyklų direktoriui drg. Dobrovolskiui. Kartu spartinti pagrindinės Ceiso Jeno įmonės atstatymą pagal ankstesnius potvarkius. SSRS Ministrų Tarybos įgaliotas – Tiksliosios pramonės ministras.“

Šį kartą Dobrovolskis iš dalies išlošė. Kol kas nusprendė demontuoti Ceiso specialistus. Ir sugalvok tu man tame pačiame nutarime reikalauti ir griauti, ir „spartinti atstatymą“ tos pačios įmonės.

Prieš kelias dienas „Tegliche Rundšau“ skaičiau iki šleikštumo salsvą vieno šių vokiečių specialistų, komandiruotų į Sovietų Sąjungą „pagal sudarytas individualias sutartis“ laišką. Kaip greitai vokiečiai perėmė sovietinės rašliavos stilių. Ar tai ideologinio apdorojimo naujoje darbovietėje, ar literatūrinio „Tegliche Rundšau“ redaktoriaus pulkininko Kirsanovo apdorojimo rezultatas?

Laimingasis specialistas, sprendžiant iš laiško stiliaus, ne mokslo pažiba, skuba pranešti visam pasauliui, kad jis labai gerai gyvena ir kad jis per mėnesį uždirba 10 000 rublių. Dabartinis maršalo Sokolovskio mėnesinis atlyginimas yra 5 000 rublių. Vidutinis sovietų inžinierius per mėnesį uždirba nuo 800 iki 1 200 rublių.

Porą mėnesių specialistui bus mokama po 10 000 rublių, o vėliau jis dešimt metų dirbs tą patį darbą, bet jau veltui – kalėjime. Džiaugsmingus laiškus rašys kitas entuziastas.

Viskas padaryta. Daug Ceico darbininkų ir technikų išriedėjo į Rytus „pagal sudarytas su jais individualias sutartis“. Ceiso darbo našumas krito. Dobrovolskis švenčia pergalę ir visiems įrodinėja savo teorijos apie būtinumą visiškai demontuoti Ceisą teisumą. O mes su majoru Dubovu vykstame žvalgyti priešo teritorijos.

– O, kolega! Kaip gyveni! – majoras Dubovas džiugiai krato Dobrovolskio ranką.

– Kokie vėjai tave atpūtė? – gana nemeiliai lyg vilkas sutinka seną draugą Dobrovolskis. Gamykloje jis elgiasi kaip diktatorius ir kaip apsuptos tvirtovės generolas. Ypač tada, kai lankytojai atsiduoda SKA kvapu.

Traukiuosi į šalį, apžiūrinėju ant sienos produkcijos pavyzdžius ir vaidinu, kad niekas man čia nerūpi. Kai majoras Dubovas nuvilioja Dobrovolskį į kabinetą, imuosi flango manevro.

Per vidines duris iš Dobrovolskio priimamojo patenku į gamyklos direktoriaus, vokiečio, priimamąjį. Pamojavęs sekretorės panosėje maršalo Sokolovskio mandatais pareiškiu norą pasikalbėti su direktoriumi. Pastarasis džiaugiasi mane matydamas ir tučtuojau išlydi iš kabineto lankytojus.

Priešais mane palyginti jaunas žmogus. VSP narys. Neseniai dirbo šioje gamykloje darbininku pakavimo ar tiekimo skyriuje. Šiandien – jis direktorius. Kaip tik tai, ko mums reikia. Neprotingas, bet klusnus. Dobrovolskio siuntinėjamas berniukas. Figaro šen – Figaro ten.

Direktorius su nauju kaklaraiščiu ir per daug nauju kostiumu. Sveikindamasis su juo, jaučiu tvirtą, nuospaudų paženklintą ranką. Beje, naujam direktoriui daug galvoti nė nereikia. Už jį galvojame mes, bet ir tai tik pusiau. Mes turime žmogų, kuris galvoja už visus.

– Na, herr direktoriau. Pasigirkite, kaip sekasi, – pradedu.

Žinau, jog direktorius išgyvena vidinę kovą – grumiasi Dobrovolskio baimė ir profesinis arba tautiškumo jausmas, jeigu šios sąvokos VSP nariui ką nors reiškia.

Direktorius turi suprasti, kad SKA rūpinasi gamyklos ateitimi, nes sprendžiamas jos likimas. Reikalo aiškinti nereikia, tai supranta jis pats. Jis tik nori garantijos, kad apie šį pokalbį nesužinos Dobrovolskis.

Išskyrus gana nuoširdų direktoriaus norą įžnybti Dobrovolskiui, šis pokalbis menkai naudingas. Be noro reikia žinių ir platesnio nei buvusio sandėlininko ekonominio išsilavinimo. Dėkoju direktoriui už visiškai tuščią informaciją ir prašau jo leidimo kalbėti su gamyklos techniniais vadovais. „Kai kurioms detalėms patikslinti…“

Herr direktorius taip atsargus, kad užleidžia man savo kabinetą. Po kelių minučių tarpdury pasirodo apyliesis žmogus su raginiais akiniais ir baltu chalatu. Tai padaras iš kitos srities. Žiūriu į jį tylėdamas ir kaip senam pažįstamam šypsausi. Prieš tai apie Ceiso techninės direkcijos personalą gavau informaciją. Po kelių įvadinių frazių apie Ceiso produkciją mudu vienas kitą suprantame.

Tiesiai jam sakau, kad mano tikslas nors ir negrįstas filantropija, tačiau nukreiptas į gamyklos išvadavimą iš Dobrovolskio teroro. Šiuo atveju mudu priverstiniai sąjungininkai. Žinodamas jo mintis, besąlygiškai garantuoju jam išsaugoti mūsų pokalbio paslaptį. Herr daktaras patenkintas mano nuovoka ir sutinka visas savo žinias ir patirtį patikėti SKA.

– Herr daktare, kokios, jūsų nuomone, Ceiso gamyklų darbo siauros vietos? – maskuoju gamyklų katastrofišką padėtį žodžiu „siauros vietos“.

Priešais mane skleidžiasi liūdnas vaizdas.

Vokietijos pramonė, skirtingai nuo Sovietų Sąjungos pramonės, labai priklauso nuo kooperacijos su gretutinėmis įmonėmis. Sovietų Sąjungoje ekonomikos sumetimais siekta pramonės autonomijos dideliame ir mažame, visos valstybės ir pavienių gamyklų mastais. Čia daugiau buvo galvojama ne ekonomikos, o kariniais strateginiais sumetimais.

Demokratinio metodo pagrindas yra gamybos organizacijos rentabilumas arba gamyklos išlaidų padengimas. Gamyklų struktūrą ir jų gyvybingumą lemia griežčiausia ekonominė apskaita ir aktyvus balansas. Vakarų ekonomistams tai neginčijama tiesa. Jiems atrodo absurdas, kad Sovietų Sąjungoje dauguma svarbiausių gamybos pramonės įmonių nerentabilios ir laikosi tik valstybės dotacijomis, kurias valstybė planingai perpumpuoja iš lengvosios pramonės šakų, gaminančių perkainotas vartojimo priemones, ir iš kolektyvizuoto žemės ūkio.

– Mes dirbame dabar senų žaliavos atsargų ir pusfabrikačių sąskaita. Naujų tiekimų nėra. Kai atsargos išseks…, – techninis direktorius bejėgiškai skėsteli rankomis. – Mūsų ankstesni tiekėjai Sovietų Sąjungoje daugiausia nebeegzistuoja. Žaliavos tiekimas iš Sovietų Sąjungos kol kas tik pažadai. Gauti ką nors iš Vakarų zonos praktiškai neįmanoma. Kad atstatytume senus prekybos ryšius ir ką nors gautume, rizikuodami mes jau mėginome nelegaliai siųsti sunkvežimius per žaliąją sieną. Bet tai ne išeitis.

Mus, sovietų inžinierius, dažnai stebino, kad Vokietijos pramonė, nepaisant visų patirtų didžiulių karo pasekmių, besąlygiškos kapituliacijos ir stichinio demontavimo, vis dėlto išsaugojo savo gyvybingumą. Žaliavų atsargos Vokietijos gamyklose kapituliacijos metu dažnai viršijo normas, būtinas sovietų gamyklose taikos metu.

1945 metų gegužės ir birželio mėnesiais, jau kitą dieną po Berlyno kapituliacijos, mes skubiai demontavome pramonės įrengimus Vokietijos elektrotechninės industrijos širdyje Siemensštadte. Jau tada, prieš Potsdamo konferenciją, buvo aišku, kad Vokietijos sostinę okupuos visos keturios sąjungininkų valstybės. Keturių valstybių sprendimu oficialiai tai buvo nuspręsta 1945 metų birželio 5 dieną. Sąjungininkų žengimas į Berlyną dirbtinai buvo vilkinamas visą mėnesį. Priežastis – demontavimas. Demontuotojų brigados Berlyno sektoriuose sąjungininkams karštligiškai dirbo dieną ir naktį. Demontavo sąžiningai – iki kanalizacijos įrenginių klozetuose.

Po metų lankiau Siemensštadtą kartu su pulkininku Vasiljevu, anksčiau šiose gamyklose buvusiu demontavimo darbų viršininku. Pulkininkas tik galvą lingavo: „Iš kur jie gavo naujų įrengimų? Juk mes čia ne per seniausiai net kabelius iš griovių iškasėme!“

Siemensštadto direktoriai mandagiai sveikino pulkininką kaip seną pažįstamą: „O-o, herr pulkininkas, kaip gyvuojate! Gal ką nors pas mus užsakysite? – Be menkiausios ironijos, itin dalykiškai. Reikia pripažinti tiesą – vokiečiai moka elgtis mandagiai ir oriai net su demontuotojais.

– Mes stengiamės gaminti ir gaminame tai, ko iš mūsų reikalaujama ir ką mes galime duoti. Bet tai įmanoma tik sekinant gamybą iš vidaus. Šis vidinis procesas kol kas dar menkai pastebimas, bet vieną gražią dieną ištiks visiškas krachas, – kalba toliau techninis direktorius.

Aš jį suprantu. Gamyklos dirba vidinių atsargų sąskaita. Net ir be radikalios Dobrovolskio demontavimo pagalbos gamykloms artėja galas. Kapitalistinė sala negali išlikti besiveržiančioje socialistinės apsupties jūroje. Jeigu taip bus toliau, tai tolesnio įmonės gyvavimo sąlyga bus kokio nors sovietinio gamybos būdo taikymas. Ar tada senojo Ceiso produkcija bus verta savo pavadinimo?

Prašau techninio direktoriaus parašyti ataskaitą ir atlikti ekonominę Ceiso įmonių būklės analizę. Grįždamas į Berlyną pas jį užsuksiu ir paimsiu popierius. Dar kartą garantuoju, kad jo vardas pranešime Sokolovskiui nebus minimas. Tada panašią operaciją atlieku dar su dviem įmonės techniniais direktoriais. Turiu susidaryti visapusišką vaizdą, nors jų žodžiai beveik nesiskiria.

Aplankęs Jenos komendantūros ekonominio skyriaus viršininką, iš jo sužinau kai kurias Dobrovolskio veiklos detales. Šiuo atveju komendantūra dirba abiem pusėms. Jie noriai talkino Dobrovolskiui įforminant „individualias darbininkų sutartis“, kai buvo siunčiami Ceiso specialistai į Sovietų Sąjungą. Taip pat jie noriai praneša visas šios užduoties smulkmenas SKA atstovui.

Iš SKA Ekonomikos skyriaus viršininko Tiuringijoje neįmanoma gauti jokios naujos informacijos, išskyrus keiksmus, skirtus Dobrovolskiui: „Įžūliai sabotuoja

SKA darbą. Kad įtiktų Maskvai, jis spjauna į reparacijas. Pakrauta tiek ir tiek įrengimų Tiksliosios pramonės ministerijai... O kad iš to jokios naudos – jam nesvarbu. Dabar ten uždaro žmones už tai, kad šiais įrengimais negeba naudotis."

Dėl to generolas Kolesničenko teisus. Daugelis demontuotojų už darbą buvo apdovanoti ordinais. Daugelis jų kolegų, o kartais ir ką tik apdovanoti ordinais, buvo uždaromi už grotų, kai demontuotą įrangą imdavo Sovietų Sąjungoje montuoti.

Pavyzdžiui, buvo demontuota ir išvežta 100 specializuotų pašto linijos staklių automatų, skirtų masinei tam tikros nomenklatūros gamybai. Kelyje vienos staklės patiko staklių medžiotojui. Simpatiškos staklės be ilgų kalbų buvo nuvežtos kitu adresu. Kai jos buvo atgabentos į vietą, apmaudžiai paaiškėjo, kad šiek tiek apsirikta – staklės specializuotos ir šioje gamykloje visai netinka. Staklės tyliai išmetamos į sąvartyną. Kai kitoje vietoje pradedama montuoti liniją, pasirodo, kad vienų staklių trūksta. Be šių vienų staklių visa linija bevertė. Pakeisti specializuotų staklių neįmanoma. Devyniasdešimt devynios staklės keliauja savo pirmtako keliu – į sąvartyną. Visa linija nurašoma į kapitalinių dėjimų sąskaitą, o keli žmonės traukiami į teismą už sabotažą.

Vėl pilkas valdiškas BMW nosimi skrodžia šaltą Tiuringijos orą. Karlshorsto emisarai sumuoja savo darbo rezultatus. Rezultatas bus vienas. Sokolovskis turės medžiagos eiliniam raportui į Maskvą, kaltinant Dobrovolskį. Reikalai dėl to nesikeis. Kremlius pats žino, ko jam reikia.

Majoras Dubovas labiau domisi tik technine dalyko puse. Tada jis netikėtai manęs klausia:

– Ar tu apskritai žinai Ceiso istoriją?

Nelaukdamas atsakymo, kalba toliau:

– Gana įdomus ir savotiškas daiktas. Senis Ceisas mirdamas paliko savo gamyklą Jenos miestui. Testamente buvo tiksliai aptartas gamyklos valdymas: vieną pusę vyriausios valdymo komandos turėjo sudaryti miesto savivaldybės atstovai, kitą pusę – Ceiso įmonės atstovai. Savotiška savanoriška socializacija arba pramonės pajungimas valstybei Jenos miesto mastu.

– Be to... – majoras žiūri pro langą ir kalba lyg tarp kitko. – Be to, pagal Ceiso testamentą visi žmonės darbininkai ir tarnautojai tiesiogiai valdo įmonės pajamas. Pagal mūsų teoriją taip turi būti idealioje socialistinėje visuomenėje. Ceiso gamykloje taip buvo dešimtis metų iki pastarųjų dienų.

Mūsų vairuotojas Vasilijus Ivanovičius, kurio, šalia esančio, mes kartais net nepastebime, smaukia skrybėlę ant pakaušio ir priduria:

– Kol čia nepasirodėme mes...

XVI
SKYRIUS

Stalino partija

1.

Slenka dienos, jos virsta savaitėmis, savaitės – mėnesiais. Nepaliaujama laiko tėkmė, kurioje nėra tikslo, kai tik atsigręži, širdyje jauti tuštumą.

Lauke žiema. Artėja Naujieji metai. Šiokiomis dienomis priimta susumuoti praeinančių metų rezultatus ir kurti būsimų metų planus. Mums, sovietams, esantiems dviejų pasaulių sandūroje, ši riba žadina nedaug malonių prisiminimų ir dar mažiau džiugių vilčių.

Neseniai mes buvome dviejų svarbių įvykių liudininkai – pirmų po kapituliacijos rinkimų į Berlyno magistratą, vykusių spalio mėnesį, ir eiliniai kandidatų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą rinkimai, vykę lapkričio mėnesį.

Vokietijos rinkimai sovietams kėlė didesnį susidomėjimą, negu buvo galima to tikėtis. Galbūt todėl, kad jie labai skyrėsi nuo to, prie ko mes pripratome. Buvo keista žiūrėti į kelių partijų priešrinkiminius šūkius. Į akis krito stipri ir gerai parengta VSP propaganda. Jautėsi ilgametės sovietų propagandos patirtis, pasitikėjimas ir begėdiškumas. Pastarąjį labiausiai jautėme mes patys – VSP šeimininkai, žinantys, kas už šių šūkių ir pažadų slypi.

Man atmintin įstrigo vienas atsitikimas, susijęs su Berlyno rinkimais.

Vieną spalio mėnesio sekmadienio rytą aš ir dar du karininkai nusprendėme pasinaudoti puikiais orais ir pasivažinėti motociklais. Tam iš autotransporto bataliono pasiėmėme tris galingus karinius motociklus ir riaumodami varikliais išrūkome iš Karlshorsto į Frankfurto alėją.

Pakeliui į Aleksandro aikštę pavijome lėtai žygiuojančių žmonių koloną, nešančią raudonus transparantus ir vėliavas. Demonstrantai atrodė neįprastai liūdnai, be lašelio džiaugsmo. Kolonos pakraščiais pirmyn ir atgal zujo žmonės su Telmano kepurėmis ir raudonais raiščiais.

– Žiūrėk – dramblį veda! – rodydamas į demonstraciją pašaipiai šūktelėjo vienas mano draugas.

Lenkdami koloną sulėtinome greitį. Tai buvo profsąjungų organizuota sovietų sektoriaus demonstracija, privalanti rodyti vokiečių tautos valią ir norus. Kas neatėjo į demonstraciją, rizikavo netekti darbo. Juokinga ir gaila buvo žiūrėti į fetrines skrybėles užsidėjusius žmones, kaip avių banda varomus piemenų su Telmano kepurėmis.

Nežinau, kas mums visiems trims šovė į galvą. Galbūt tas pats jausmas, kai žiūri į keliantį pasišlykštėjimą vikšrą ir nori jį sutraiškyti. Vairuojami sovietų karininkų, trys galingi kariniai motociklai, grėsmingai riaumodami, ėmė suktis aplink koloną.

Skrybėlėti žmonės išsigandę dairėsi, manydami, jog tai karinis patrulis, žiūrintis, kad neišsilakstytų banda. Piemenys su Telmano kepurėmis žiūrėjo į mus stebėdamiesi – mes spaudėme kolonos kraštus, ir piemenys, pamiršę savo orumą, stengėsi išsisukti, kad nepakliūtų po siautėjančių karininkų ratais.

Viena vertus, į šią bjaurią komediją šlykštu žiūrėti. Kita vertus, malonu, kad šį kartą beždžionių teatre nereikia dalyvauti pačiam. Riaumojančiais varikliais mes reiškėme savo šlykštėjimąsi, o kartu ir džiaugsmą.

Tą pačią dieną sovietų patrulis nušovė amerikietį, mėginantį fotografuoti panašią demonstraciją sovietų sektoriuje. Ko gero, kažkas mano, kad šios nuotraukos įdėmiam stebėtojui gali kelti tokį pat įspūdį, kokį jis darė mums.

Rinkimai vyko spalio 21 dieną. Man dar neteko nei girdėti, nei matyti, kad renkant sovietų organus žmonės domėtųsi balsavimo rezultatais. Tuo tarpu rinkimų į Berlyno magistratą dieną Karlshorste, ko gero, nebuvo žmogaus, kuris nesidomėtų balsavimų rezultatais. Daugelis turėjo vokiškų laikraščių su balsavimų rezultatų lentelėmis. Įdomiausia buvo tai, kad iš visų partijų VSP užėmė priešpaskutinę vietą. Apie šį iškalbingą faktą buvo šnekama nedaug.

SKA Pramonės valdyboje Berlyno rinkimai buvo dingstis šiam Bagdasarjano ir majoro Ždanovo pokalbiui.

– Žinai, kai žiūri į šiuos rinkimus, į galvą šauna šiurpi mintis, – rodydamas į vieną iš laikraščių su rinkimų ataskaita tarė kapitonas Bagdasarjanas. – Balsuoja visos partijos. Na, manykime, kad komunistų partija gaus balsų daugumą! Tai ką – vadinasi, taip ją ir leis į valdžią?

– Išeitų, kad taip..., – nepatikliai sako majoras Ždanovas.

– Kažkaip keista! – palingavo galvą kapitonas. – Kai kompartija ateina į valdžią, ji pirmiausia kitoms partijoms nusuka galvas. Ir vis dėlto šios partijos sutinka be pasipriešinimo atiduoti valdžią į jos rankas. Kažkoks absurdas! Tai tas pats, kas virvę sau ant kaklo užsinerti.

– Šios demokratijos iš karto nesuprasi, – atsiduso majoras.

– Tikra kvailystė! – sutinka su jo nuomone kapitonas.

– Gal tai ir ne visai kvaila, – mėgindamas pagauti nesuprantamo dalyko esmę suraukė kaktą majoras. – Kaip politinė forma demokratija – tai daugumos valia. Jeigu

dauguma balsuos už komunizmą – vadinasi, bus komunizmas. Tiesa, kol kas mažai kas balsuoja, – baigia jis šiek tiek kitu tonu.

– Vis tiek kažkaip keista..., – panardino pirštus į savo garbanas kapitonas Bagdasarjanas. – Vieni prieš kitus kalba – ir nieko į kalėjimą neuždaro. Pas mus nieko nesakai – o tave uždaro. Net kai nieko negalvoji – vis tiek uždaro...

Gruodžio mėnesį Karlshorsto karininkų klube prasidėjo rinkiminiai susirinkimai, kuriuose kėlė kandidatus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Dieną, skirtą SKA Pramonės valdybai, visi jos bendradarbiai privalėjo eiti į klubą, ta proga išpuoštą raudonu audeklu ir trigubu vadų portretų skaičiumi.

Žmonės salėje nuobodžiavo. Galiausiai prezidiumo pirmininkas suteikė žodį iš anksto parinktam žmogui. Asmenybė užlipo į tribūną su popierėliu rankoje ir iš jo monotonišku balsu aiškino mums apie mūsų laimę, kad mes galime patys rinkti šalies aukščiausios valdžios atstovus. Tada tribūnoje pasirodė kitas statistas ir siūlė mūsų kandidatą į Aukščiausiąją Tarybą iš Ypatingosios rinkiminės apygardos, kuri yra sovietų okupacinė zona Vokietijoje. Tuojau kaip gerai surepetuotoje pjesėje iš užkulisių išėjo pats kandidatas generolo munduru ir papasakojo savo autobiografiją. Tokiu ištižusiu ir nuolankiu balsu generolas tikriausiai nekalbėjo per visą savo karinę karjerą. Antras kandidatas buvo visiškai neaiškus. Susirinkimo dalyviai apie šio žmogaus egzistavimą sužinojo tik tada, kai jis užlipo į tribūną, – šį kartą ne iš kulisų, o iš publikos, – ir vėl iš popierėlio perskaitė savo biografiją. Jam reikėjo vaidinti kandidatą „iš pačios liaudies“. Abu kandidatus iš anksto parinko SKA Politinė valdyba ir patvirtino Maskva.

Iš anksto žinodama, kad bus rodomas kinas, publika nekantraudama laukė nuobodžios procedūros pabaigos. Kai prezidiumo pirmininkas mandagiai siūlė balsuoti, žmonės lengviau atsikvėpė ir, nelaukdami komandos, skubiai kėlė aukštyn dešines rankas. Gal jie norėjo greičiau baigti rinkimus, gal bijojo, kad gali įtarti, jog nepasitiki kandidatais. Daugelis dėl tikrumo po dešine alkūne kišo kairį delną.

Salėje su pieštukais ir popierėliais rankose sujudo balsų skaičiuotojai. Reikšdama savo nekantravimą salė sugaudė. Pagaliau balsus suskaičiavo ir prezidiumo pirmininkas mieguistu balsu paklausė:

– Kas prieš?!

Salėje įsiviešpatavo mirtina tyla. Niekas nejudėjo.

Pirmininkas luktelėjo ir apžvelgė salę, šitaip mėgindamas parodyti, kad visiems teikiama tikra galimybė balsuoti prieš. Tada, kad sustiprintų rinkėjų valios monolitiškumo efektą, dirbtinai nustebęs paklausė:

– Prieš nėra?!

Iš paskutinių eilių tamsos pasigirdo vienas nekantrus jaunas balsas:

– Vienbalsiai... Duokš kiną!

Salėje užsidegė šviesa. Laukiančios kino sėdinčiųjų eilės lengvai sujudo.

Taip rinkome į SSRS Aukščiausiąją Tarybą „liaudies atstovus“. Jeigu einančių iš salės rinkėjų būtų kas nors paklausęs ką tik išrinktų kandidatų pavardžių, tai vargu ar kas būtų jas prisiminęs.

Ties 1946–1947 metų riba Karlshorste įvyko keli įvykiai, kurie verčia dar kartą apžvelgti šiuos pusantrų metų po Vokietijos kapituliacijos.

1946 metų rudens pradžioje JAV užsienio reikalų ministras Birnsas pasakė Štutgarte kalbą, kurioje jis pirmą kartą po karo pabaigos mėgino blaiviai vertinti įvykius ir nurodė Amerikos užsienio politikos gaires šių dienų aplinkybėmis. Tik po pusantrų metų amerikiečiai ėmė miglotai suvokti, kad su geruoju vyruku Džo iš vieno dubenėlio valgyti košę sunku. Tam reikia turėti ilgą šaukštą.

Birnso kalba Kremliui nepatiko. Kaip aštrus atsakas nuskambėjo Molotovo pranešimas 1946 metų lapkričio 7-osios jubiliejinėse iškilmėse. Molotovo pranešimui buvo teikiama tiek reikšmės, kad jį privaloma tvarka nagrinėjo visų SKA valdybų politinių būrelių užsiėmimuose. Atsakingiems SKA darbuotojams vidinio ryšio tarp Birnso kalbos ir Molotovo pranešimo net neslėpė – abu pranešimai buvo nagrinėjami kartu ir diskusijų dalyviai iš eilės privalėjo pasmerkti imperialistų užmačias bei pritarti taikingai Molotovo politikai. Menkai politiškai išprususiems bendradarbiams Birnso kalba buvo laikoma pavojinga ir jie aptarinėjo tik Molotovo kalbą.

Šiuos du politinius pasisakymus galima laikyti oficialia šaltojo karo pradžia. Sąjungininkų santykiai Kontrolės taryboje, seniai praradę savo pradinį tikslą, dar labiau atšalo ir liko tik diplomatinio mandagumo raiška. Vokietijos likimas iš Kontrolės tarybos posėdžių salės kėlėsi vis toliau ir toliau į Kremliaus ir Baltųjų rūmų vyriausybinius kabinetus.

Susidariusi padėtis kartu buvo signalas kaip reikiant suveržti veržles pokariniame sovietų gyvenimo fronte. SKA Politinė valdyba išleido pogrominį įsakymą, kaltinantį žemutines partines organizacijas atitrūkimu nuo masių ir politinio auklėjamojo darbo apleistumu. Kas už to slypi, suprasti buvo nesunku. Ir iš tikrųjų – pirmu veiksmu buvo pakeisti visi SKA valdybų partorgai. Tada užgriuvo priemonių banga, veržianti sraigtus ir sraigtelius visuose sovietinio aparato padaliniuose.

Iki šiol Karlshorsto žmonės gyveno ir dirbo be politinių užsiėmimų. Kas pažįsta sovietų gyvenimą, tas šį faktą supras. Didieji viršininkai stebėjosi, smulkmė – tyliai džiaugėsi. Ir šie, ir anie tylėjo, žinodami, kad velnią mini, velnias – čia. Dabar vėl įvedamos politinės valandėlės ir „Trumpojo kurso“ studijos. Be to, sustiprintos. Matyt, tam, kad būtų galima atgauti tai, kas prarasta.

Kitos kampanijos priemonėmis buvo keliama darbo drausmė. Piliečiams užsienyje buvo nuspręsta priminti, kad egzistuoja sovietų darbo įstatymai. Visose valdybose iškabintos naujutėlės tabelių lentelės, ir kiekvienas privalėjo keturis kartus per dieną pakabinti ir nukabinti savo numerį. Sovietų Sąjungoje tabelių lentos kelia baimę, čia kėlė apmaudą. Valdybos viršininkas Aleksandrovas davė savo numerį vairuotojui, o

šis jį netrukus pametė. Karininkai, kuriems tabelių lentos atrodė kaip antausis, paeiliui kabino numerius keliems žmonėms iš karto. Tačiau sovietų įstatymas su visais savo padariniais vėl kabėjo virš kiekvienos galvos.

Tada prasidėjo isteriška budrumo kampanija. Visose SKA valdybose buvo įvesti savi Kadrų skyriai. Jų paskirtis aiški kiekvienam – kruopštesnis valdybos bendradarbių sekimas. Vėl sumirgėjo didžiulės anketos „sovietų piliečiams užsienyje". Anketose buvo daugybė punktų, ir kas tris mėnesius tai vis reikėjo pildyti. Todėl daugelis bendradarbių vieną užpildytą pavyzdį laikė namie „atminimui" , o kitą kartą atsakymus perrašydavo iš vieno lapo į kitą. Sovietų valstybė vėl įsigeidė skaičiuoti savo piliečių dantis.

Pramonės valdybos Kadrų skyriaus viršininku buvo paskirtas demobilizuotas NKVD kariuomenės leitenantas. Nuo pat pirmos dienos jis ėmė elgtis taip nemandagiai ir įžūliai, kad daugelį karininkų tai sukrėtė. Reikia turėti omeny, kad dauguma valdybos bendradarbių buvo vyresnieji karininkai.

Iš savo kabineto rūsyje naujasis KS viršininkas telefonu paskambinęs kalbėjo: „Drauge pulkininke, užbėk pas mane, reikia užpildyti anketėlę!"

Dažnai jis išgirsdavo atsakymą: „Jeigu tau reikia, tai imk anketą ir ateik. Kol kas, atrodo, aš pulkininkas..."

Visiems SKA bendradarbiams buvo perskaitytas štabo viršininko generolo Dratvino įsakymas, kuriame, be pavardžių, buvo rašoma, kad daug atsakingų SKA darbuotojų žmonų, vyrams dirbant, laiką leido išvykose į Berlyno vakarinius sektorius ir jos užmegzdavo neleistinas pažintis su Vakarų valstybių karininkais. Įsakymas buvo tiesiog skandalingas – jame vardijami prašmatnūs restoranai, brangūs kailiniai ir galop – užsienio žvalgybos agentai. Visos kaltininkės per 24 valandas buvo išsiųstos į Sovietų Sąjungą, o vyrams už bolševikinio budrumo stoką pareikšti papeikimai.

Šio nepaprastai atviro įsakymo mįslė paaiškėjo iš antrojo jo punkto, kuriame nurodyta, kad visiems SKA bendradarbiams griežtai draudžiama lankyti vakarinius Berlyno sektorius ir primenama, kad užsienio sąlygomis reikia būti ypač budriems. Žmonų plakimas turėjo būti pamoka kitiems.

Pabaigoje generolas Dratvinas pagrasino įsakymo pažeidėjams taikyti griežtas bausmes... iki išsiuntimo į Sovietų Sąjungą. Čia generolas Dratvinas nejučia prasitarė. SKA štabo viršininko žodžiais, sovietų siuntimas į tėvynę oficialiai pripažįstamas griežta bausme.

Visa tai mums ne nauja. Prie to mes jau pripratome Sovietų Sąjungoje. Tačiau po pergalingos karo pabaigos, po skausmingų sovietų sistemos keitimo vilčių ir ypač išmėginus santykinę laisvę okupuotoje Vokietijoje, po viso to staigus posūkis į seną praktiką verčia galvoti apie ką kita. Tiksliau – apie nieką negalvoti. Tai vienintelis išsigelbėjimas.

2.

Su majoru Dubovu susipažinau dar per karą. Net trumpa fronto draugystė susieja žmones stipriau negu ilgametė pažintis taikos sąlygomis. Galbūt todėl susitikę SKA mudu pasijutome esą seni draugai.

Dubovui buvo per keturiasdešimt. Išoriškai griežtas ir uždaras, nekalbus su aplinkiniais, jis turėjo nedaug draugų ir vengė triukšmingų draugijų. Pradžioje jo santūrumą laikiau charakterio bruožu. Vėliau pastebėjau, kad jis skausmingai nemėgsta žmonių, kurie jo draugijoje ima politikuoti. Maniau, kad tam jis turi priežasčių, todėl niekada nieko jo neklausinėjau.

Išėjo taip, kad buvau vienintelis Dubovo šeimos draugas. Jis turėjo mielą, išsilavinusią žmoną ir du vaikus. Susipažinęs su majoro šeima įsitikinau, kad jis ne tik idealus vyras ir tėvas, bet ir moraliai tyras.

Tikroji Dubovo aistra buvo medžioklė. Šiuo požiūriu mes dar labiau suartėjome. Dažnai šeštadieniais mudu sėsdavome į mašiną ir važiuodavome medžioti. Būdavome atitolę nuo Karlshorsto ir viso supančio pasaulio ištisą parą.

Per vieną išvyką, pavargę po daugelio valandų klajojimo tarp krūmų ir mažų ežerėlių, įsitaisėme pailsėti. Atsitiktinai ėmėme kalbėtis apie vieną pažįstamą karininką. Šiame pokalbyje ištariau frazę:

– Jis dar per daug jaunas ir kvailas...

Majoras Dubovas įdėmiai į mane pažvelgė ir su keista pašaipa paklausė:

– O tu pats jau visai senas ir protingas?

– Na, ne visai, – atsakiau. – Bet vis dėlto jau išmokau liežuvį laikyti už dantų.

Majoras vėl į mane atidžiai pažvelgė:

– Sakyk, ar tau gyvenime neatsitiko ko nors... tokio?

– Visiškai nieko, – atsakiau, supratęs, kur jis taiko.

– O kodėl tu ne partijoje? – beveik rūsčiai paklausė manęs majoras.

– Tiesiog nebuvo laiko, – trumpai atsakiau, nenorėdamas į šią sritį gilintis.

– Žiūrėk, Grigorijau Petrovičiau, šitaip nejuokauk! – lėtai tarė Dubovas, ir jo balse pasigirdo kažkas tėviško. – Užimant tokią padėtį, tai atrodo primena demonstraciją. Iš šalies geriau matyti negu pačiam. Galų gale tai gali blogai baigtis.

– Savo darbą atlieku ne blogiau už partinius, – paprieštaravau.

Dubovas šiek tiek liūdnai nusišypsojo.

– Kadaise ir aš taip maniau, – tarė jis, neslėpdamas karčios pašaipos.

Tada jis be jokių mano klausimų abejingu balsu papasakojo savo istoriją, atvedusią jį į partiją ir išmokiusią vengti politikuojančių žmonių.

Štai VKP(b) nario majoro Dubovo istorija.

1938 metais inžinierius Dubovas dirbo vienoje Leningrado tiksliosios mechanikos gamykloje. Dubovas buvo gabus inžinierius ir ėjo atsakingas pareigas konstruodamas tikslius prietaisus, skirtus aviacijai ir kariniam jūrų laivynui. Jis visiškai atsidavė

savo specialybei, visą laisvą laiką skyrė tiriamajam darbui ir menkai domėjosi politika. Nors užėmė aukštas pareigas, jis buvo nepartinis.

Vieną gražią dieną inžinierius Dubovas buvo pakviestas į direktoriaus kabinetą. Nuo to laiko gamykloje jo niekas nematė. Namo jis taip pat negrįžo. Vyro dingimo priežastį žmona suprato tada, kai vidury nakties bute pasirodė NKVD bendradarbiai ir po kruopščios kratos konfiskavo visus asmeninius vyro daiktus. Kitą dieną žmona atėjo į NKVD teirautis apie vyrą. Jai atsakė, kad tokio čia nėra ir patarė nurimti bei netrukdyti kitiems. Taip bus geriau visiems. Jeigu atsiras būtinybė, jai bus pranešta.

Daugiau kaip metus Dubovas praleido Leningrado NKVD tardymo požemiuose. Jį kaltino sabotažu ir kontrrevoliucine veikla. Nuosprendis buvo standartinis – 10 metų kalėjimo. Kalinimo laiką inžinierius Dubovas turėjo praleisti viename Sibiro lageryje, kuriame buvo statomos naujos karinės gamyklos. Lageryje jis, kaip ir anksčiau, dirbo inžinieriumi.

Savo arešto priežastį Dubovas sužinojo po dvejų metų, kai į lagerį su nauja kalinių partija atvežė buvusį Leningrado tiksliosios mechanikos gamyklos vyriausiąjį inžinierių. Pamatęs savo buvusį viršininką, Dubovas labai apsidžiaugė. Šis elgėsi keistai santūriai ir Dubovo kiek įmanydamas vengė.

Slinko mėnesiai. Po truputį abu inžinieriai suartėjo ir tarp jų užsimezgė kalinių draugystė, kurią palaiko prisiminimai apie laisvę. Kartą jie įsikalbėjo apie savo įkalinimo priežastis.

– Mane kažkas įskundė... – tarė Dubovas.

Vyriausiasis inžinierius nudelbė akis, paskui atsiduso ir karčiai nusišaipė:

– Nori žinoti, kas tave įskundė?

Dubovas pažvelgė į jį su santūriu nepatiklumu.

– Aš! – trumpai tarė vyriausiasis inžinierius ir, neleisdamas Dubovui ką nors sakyti, skubiai prakalbo: – Į mūsų gamyklą nuolat ateidavo NKVD įsakymai. Duoti jiems tiek ir tiek žmonių, tokių ir tokių specialybių. Sąrašus sudaryti turėjo partorgas, o tvirtinti – vyriausiasis inžinierius ir direktorius. Ką aš galėjau padaryti?! Juk ir aš turėjau žmoną, vaikų...

– O kodėl aš patekau į sąrašą? – abejingai paklausė Dubovas.

– Todėl, kad tu buvai ne partijos narys, – atsakė naujasis kalėjimo draugas. – Tavo kandidatūrą pasiūlė partorgas.

Dubovas ilgai tylėjo, paskui metė sunkų žvilgsnį buvusiam vyriausiajam inžinieriui:

– Kodėl tu čia patekai?

Naujasis kalinys tik bejėgiškai gūžtelėjo pečiais...

Kalėjime Dubovas buvo ketverius metus. Visą šį laiką kentėjo ne tiek jis pats, kiek jo žmona ir vaikai. Pagal sovietų įstatymus politinio kalinio kaltė taikoma ir jo šeimai. Žmona buvo sugniuždyta dvasiškai ir fiziškai. Vaikai augo susitaikę su tuo, kad

jų tėvas „liaudies priešas“ ir kiekviename žingsnyje jautė, kad jie yra nevisaverčiai sovietų visuomenės nariai.

1943 metais kalinys Dubovas buvo pirma laiko paleistas. Be jokių aiškinimų buvo visiškai panaikintas teistumas. Tiesiai iš įkalinimo vietos jį pašaukė į armiją. Tai ir buvo priešlaikinio paleidimo priežastis. Nespėjęs nei atsisveikinti su žmona ir vaikais, karininko antpečius nešiojantis Dubovas pateko į frontą.

Fronte majoras Dubovas buvo pavyzdingas karininkas. Toks pat pavyzdingas inžinierius jis buvo Leningrade ir pavyzdingas kalinys Sibiro lageryje. Jis buvo teisingas kareiviams ir negailestingas priešams. Jis buvo ištikimas tėvynei su jos partorgais ir lageriais. Netrukus iki karo pabaigos kartu su koviniu apdovanojimu kaip didelė garbė jam buvo pasiūlyta stoti į VKP(b) narius. Šį kartą majoras Dubovas nesvyravo. Tylėdamas pildė anketas ir blankus. Tylėdamas iš korpuso vado pavaduotojo politiniais klausimais rankų paėmė partinį bilietą.

Tokiais keliais majoras Dubovas atėjo į partiją.

Sovietų karinėje administracijoje majoras Dubovas buvo laikomas vienu iš rimčiausių ir sumaniausių inžinierių. Jis ėjo atsakingas pareigas pertvarkant Vokietijos pramonę, tačiau jo laipsnis ir pareigos nesikeitė. Kodėl? Atsakymas į šį klausimą yra jo asmens byloje. Nepaisant visiškos reabilitacijos ir teistumo panaikinimo, majoro Dubovo asmens byloje liko trumpa pastaba: „Teistumas pagal 58 str.“ To pakako, kad būtų galima sugadinti likusį gyvenimą žmogui, kuriam likimas iškrėtė piktą pokštą.

3.

Kol gyvenau Karlshorste, labai suartėjau su kapitonu Beliavskiu. Po truputį sužinojau jo praeitį, apie kurią jis kalbėjo labai nenoriai, daugiausia frazių nuotrupomis.

1936 metais Michailas Beliavskis buvo Ispanijoje, čia jis kaip sovietų leitenantas tarnavo respublikos kariuomenės štabe. Tuo metu Sovietų Sąjungoje jo tėvas buvo areštuotas ir be pėdsakų išnyko „ježovščinos“ siautuly. Beliavskis nedelsiant iš Ispanijos buvo atšauktas ir nieko jam nesakius demobilizuotas. Iki 1941 metų jis, kaip ir kiti jo giminaičiai, buvo „liaudies priešas“, tai yra buvo žmogus už borto – jam užsivėrė visos sovietų gyvenimo sritys, jeigu tik prireikdavo pildyti anketą. To dalyko reikšmę ir prasmę gali suprasti tik sovietas.

Prasidėjus karui Beliavskio kaip „politiškai nepatikimo“ į armiją nešaukė. Kai vokiečių kariuomenė priartėjo prie pat Leningrado, gimtojo Beliavsko miesto, jis atėjo į karinį komisariatą ir pasisiūlė į armiją savanoriu. Prašymą patenkino ir tą pačią dieną kaip eilinis kareivis buvo nusiųstas į mūšį bausmės batalione, tai yra tiesiog į žūtį. Bet šį kartą likimas buvo maloningesnis nei valstybė – Beliavskis buvo tik sužeistas.

Trejus metus kaip eilinis kareivis kovojo apsuptame mieste. Buvo pavyzdingas kareivis ir jį kelis kartus siūlė atestuoti karininku, tačiau kiekvieną kartą tam kliudė anketa. 1944 metais, kai karininkų ypač ėmė trūkti, Beliavskį vėl iškvietė į štabą.

Pulkininkas peržvelgė Beliavskio anketą ir, rodydamas pirštu į „58 str.“, paklausė:

– Kodėl jūs į anketas rašote kvailystes?

Beliavskis tylėjo.

– Jūs ką – kariauti nenorite? – vengdamas žiūrėti į kareivio ordinus griežtu tonu pakartojo pulkininkas.

Beliavskis tik gūžtelėjo pečiais. Lyg atsakydami į pulkininko klausimą sužvangėjo ordinai.

– Jeigu rašote tokius dalykus, tai galiu juos suprasti kaip karinės tarnybos vengimą, – tarė pulkininkas. – Imkite kitą anketą ir pildykite taip, kaip reikia. Karinio laipsnio vietos nepildykite.

Kareivis Michailas į savo kuopą negrįžo. Užtat kitą dieną į Maskvą išvyko vyresnysis leitenantas Beliavskis. Jo kišenėje buvo komandiruotė į Raudonosios armijos Generalinio štabo Karinę diplomatinę akademiją. Per karą reikia žmonių, ir nėra laiko anketoms tikrinti. Tam ateis laikas po karo – tiems, kurie liks gyvi.

Šitaip Michailas Beliavskis pateko į vieną labiausiai privilegijuotų SSRS karo akademijų.

1945 metų rudenį iš akademijos Beliavskis buvo atleistas ir, turėdamas kapitono laipsnį, pagal nurodymą išvyko dirbti į sovietų karinę administraciją Vokietijoje. Tai buvo normalu. Daugelį akademijos klausytojų atleisdavo net įpusėjus mokslui ir siųsdavo dirbti.

Berlyno Kremliuje Beliavskis giliai įkvėpė pergalės oro. Darbas Kontrolės taryboje leido jam vėl pasijusti tikru žmogumi ir visateisiu sovietų visuomenės piliečiu. Jis manė, kad po pergalingo karo valstybė savo piliečiams smulkias asmenines sąskaitas nurašė. Juo labiau kad šie piliečiai savo tariamą kaltę išpirko krauju, pralietu už šios valstybės išlikimą.

Asmeninė kapitono Beliavskio byla, saugoma SKA kadrų skyriuje, buvo be priekaištų. Visose charakteristikose buvo rašoma: „Ištikimas Lenino ir Stalino partijai“. Nors ši frazė – standartinė ir buvo beveik kiekvieno karininko asmens byloje, tačiau kapitono Beliavskio byloje ji atitiko tikrovę labiau negu daugumos karininkų bylose.

Vieną politinio būrelio dieną kapitonas Beliavskis kaip įprasta atėjo į tarnybą dviem valandomis anksčiau, užsiėmė vietą ir atsivertė konspektus. Beliavskio būrelis buvo aukštesnio lygio, nes jame mokėsi žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą. Šalia sėdėjo toli gražu ne kvaili žmonės. Jie rimtais veidais sklaidė „Trumpą kursą“, apsimesdami, kad iki ausų paskendę moksle. Kartu visi suvokė, kad ši knyga – grynas melas ir klastotė, be to, parašyta nemokšiška pusiau vaikiška kalba.

Būrelio vadovas, šiaip jau toks pat paprastas žmogus kaip kiti nariai, pokalbį pradeda klausimu:

– Na, kas nori atsakinėti iš trečio skyriaus? Savanoris?!

Būrelio dalyviai dar labiau linksta prie knygų. Jie dar uoliau sklaido konspektus, kiti, lyg kaupdami savo mintis ir duodami suprasti, kad linkę atsakinėti vėliau, įbedė žvilgsnį į stalą. Savanorių neatsirado.

– Ką gi... Tada iš eilės..., – siūlo vadovas.

Jis kviečia pirmą pagal sąrašą. Pasklinda lengvas atodūsis.

Dauguma vadovų turi sąrašą abėcėlės tvarka. Kiekvienas mokinys žino savo vietą. Klausimas sprendžiamas greitai. Pirmasis pagal sąrašą pradeda pasakoti skyrių, antrasis toliau skaito savo pastraipą ir braukia raudonu pieštuku. Kol pirmasis atsakinėja, antrasis jau pasiruošęs. Taip daugumoje politinių būrelių mokomasi drauge.

Visi dalyviai „Trumpą kursą“ studijavę ir perstudijavę jau po kelis kartus. Visiems ši beždžioniška komedija įgriso iki gyvo kaulo. Atlikęs savo pareigą, žmogus žiūri pro langą, rūko arba drožia pieštukus.

Viskas vyko kaip įprasta sena vaga. Monotoniškai dudeno mokinių balsai. Vadovas nesiklausė ir sėdėjo įbedęs žvilgsnį į savo užrašų knygutę. Kambaryje buvo karšta, ir visi norėjo miego. Staiga šioje miego karalystėje kapitonui Beliavskiui atsitiko tai, ko jis ir pats negalėjo paaiškinti.

Kai atėjo eilė atsakinėti, jis turėjo pasakoti apie tris Antantės puolimus. Atskirai paimta tema buvo heroiška ir susišaukė su neseniai pasibaigusio karo įvykiais. Kapitonas Beliavskis atsistojo ir prabilo. Po pirmų žodžių vadovas nusuko mieguistas akis nuo užrašų knygutės ir nustebęs pažvelgė į kalbantį žmogų. Tada nustebę į jį ėmė dėbčioti visi buvusieji kambaryje.

Beliavskis kalbėjo kaip iš tribūnos. Jo balsas skambėjo labai užtikrintai, beveik įkvepiančiai. Jame girdėjosi tikėjimas, kvietimas. Jis vaizdavo tris užsienio intervencijos į SSRS mėginimus po 1917 metų revoliucijos ir vykusiai juos siejo su hitlerinės armijos įsiveržimu ir sutriuškinimu 1941–1945 metais. Jis nepasakojo „Trumpo kurso“, bet pats kalbėjo iš širdies. Suglumusiuose kitų klausytojų žvilgsniuose matėsi nebylus klausimas: „Ką jis – iš proto išsikraustė! Kam šis nereikalingas darbas?!“

Tą dieną politinius pokalbius stebėjo SKA Politinės valdybos instruktorius. Bieliavskio pasisakymas jį sudomino. Matyt, jam ne dažnai teko girdėti, kad politinėse valandėlėse skambėtų tikintis balsas. Instruktorius surinko žinias ir atitinkamai nusprendė. Kitą Dieną Beliavskį iškvietė į Politinę valdybą.

– Klausykite, drauge kapitone! – tarė instruktorius Beliavskiui, kai šis įėjo į jo kabinetą. – Aš jumis stebiuosi! Tikrinau jūsų asmens bylą. Pavyzdinis karininkas, pačios geriausios atestacijos – tačiau jūs ne partinis. Taip negalima! Partija tokiais kaip jūs privalo rūpintis ir auklėti...

– Ne, ne, ne..., – instruktorius griežtai iškėlė dešinę ranką, lyg bijodamas, kad Beliavskis neprieštarautų. – Vakar jūs taip puikiai kalbėjote politinėje valandėlėje... Ir iki šiol jūs neturite partinių įpareigojimų. Mes įpareigojame jūs vesti politines valandėles karininkų žmonoms. Tai viena! Kita – nedelsdamas rašykite prašymą stoti į partiją! Ir kad jokių kalbų. Aišku?!

Prieštarauti Beliavskis nė nemanė. Narystė partijoje reikš, kad jis deramai užims savo vietą visuomenėje. Širdis džiugiai suspurdėjo ir jis Politinės valdybos instruktoriui nuoširdžiai paspaudė ranką.

Artėjo lapkričio iškilmės. Berlyno Kremlius aktyviai rengėsi Spalio revoliucijos metinėms. Be vadovavimo politinėms valandėlėms, Beliavskis buvo paskirtas dar ir švenčių rengimo įgaliotiniu. Jis paniro į visuomeninę veiklą ir paskyrė jai visą savo laisvalaikį.

Viduje Beliavskis atgimė. Labiausiai jį džiugino tikėjimas, kad partija pamiršo jo praeitį ir jis prarado vilko bilietą. Tik dabar jis kaip reikiant suvokė, kas yra atotrūkio nuo visuomenės jausmas, jausmas būti už borto.

Tačiau nutiko nereikšmingas, net kvailas, įvykis, kuriam buvo lemta turėti nenumatytas pasekmes.

Bieliavskis labai mėgo motociklus. Kai jis atvyko į SKA, per jo rankas perėjo daugybė šių susisiekimo priemonių. Galų gale jis įsigijo labai gražų lenktyninį BMW. Šį motociklą pažino visas Karlshorstas ir daugelis jaunų karininkų sustodavo pasigėrėti nikeliuotu gražuoliu.

Vieną vakarą, grįždamas savo BMW namo pro pastatą, kuriame gyveno Valia Grinčuk, Beliavskis Valios buto languose pamatė šviesą ir nusprendė pas merginą užeiti.

Jis atrėmė motociklą į pinučių tvorą ir, neketindamas ilgiau užtrukti, jo neužrakino.

Valia turėjo svečių, kompanija buvo linksma, ir Beliavskis užsibuvo ilgiau, negu manė. Kokią dešimtą valandą atsisveikino su Valia ir išėjo. Laikydamas rankoje raktelį, atidarė vartelius. Motociklo nebuvo. Apsižvalgė manydamas, kad kas nors juokais jį nustūmė į šalį. Ne, motociklo nesimatė.

Beliavskis prapliupo keiktis. Buvo aišku, kad motociklą pavogė. Labiausiai Beliavskį siutino tai, kad motociklą nugvelbė savas žmogus. Juk nė vienas Berlyno vagis neis į Karlshorstą, juo labiau vogti motociklo.

Karlshorsto komendantūra buvo vos už kelių žingsnių. Beliavskis užėjo pas budintį komendantą ir pranešė apie vagystę. Budintis leitenantas susijaudinusiam kapitonui pareiškė užuojautą ir žadėjo patikrinti, ar motociklo nepavogė kas nors iš komendanto patrulių. Leitenantas gerai žinojo, kas Karlshorste vagia.

Nelabai pasikliaudamas komendantūra, Beliavskis nedelsdamas nuvyko į vokiečių policijos skyrių, esantį greta zonos užtvaros. Ten rado policininką su šunimi ir grįžo į vagystės vietą. Nors sėkmės šansai buvo nedideli, tačiau jis išbandė ir tai.

Policininkas paleido šunį paskui pėdsakus. Šis iš karto puolė pro šalimais esančius vartelius. Beliavskis žinojo, kad čia gyvena Teisės valdybos partorgas majoras Jeroma ir jo pavaduotojas majoras Nikolajevas. Todėl šuns elgesys jam pasirodė kvailas. Šunį dar kelis kartus leido pėdsakais, tačiau jis kiekvieną kartą vedė prie kaimynų vartų. Galų gale Beliavskis beviltiškai mostelėjo ranka ir leido policininkui eiti.

Kitą rytą Beliavskis žingsniavo pro vartelius, prie kurių veržėsi šuo. Dėl viso pikto jis nusprendė užeiti į namus ir pasiteirauti. Svetainėje sėdėjo keturios jaunos moterys. Bieliavskis pažino buto šeimininkę majoro Nikolajevo žmoną ir paties SKA Politinės valdybos viršininko generolo Makarovo gyvenimo draugę.

Jos buvo tik problemiškos žmonos, tai yra tokias teises turinčios tik Karlshorsto teritorijoje. Beveik be išimties visi SKA viršininkai Karlshorste turėjo labai jaunas žmonas. Maršalo Sokolovskio žmona buvo keleriais metais jaunesnė už jo dukterį. Tai buvo padiktuota karo sąlygų.

Pavyzdžiu gali būti maršalo Rokosovskio ir Valentinos Serovos istorija. Pastaroji anksčiau buvo nežinoma Lenino komjaunimo teatro artistė, vėliau žymaus lakūno Serovo žmona, o po jo mirties antrą kartą ištekėjo už kylančios žvaigždės, rašytojo ir poeto Konstantino Simonovo. Per fronto gastroles pateko į maršalo Rokosovskio štabą ir ten įstrigo ilgam. Kaip tvirtina literatūros kritikai, nuo to laiko Simonovo kūryboje pasigirdo dainos apie neištikimas žmonas. Šiuos kūrinius pamėgo fronto kareiviai. Idilija baigėsi tik tada, kai pats Stalinas įsakė Rokosovskiui „šią paleistuvę išvyti“.

Mandagiai atsiprašęs už trukdymą, Beliavskis paaiškino savo vizito priežastį ir pasiteiravo, ar namo gyventojos vakar vakare nematė ko įtartino.

Jaunos moterys sutrikusios susižvalgė ir ėmė piktintis vagyste. Jos, matyt, nuobodžiavo ir maloniai pakvietė Beliavskį prie stalo. Užsimezgė gana gyvas pokalbis. Šiame pokalbyje motociklo vagystės tema užėmė svarbią vietą. Daugiausia todėl, kad Beliavskis jaunoms moterims darė labai gerą įspūdį.

Kitą savaitę dar nebuvo jokių rezultatų. Beliavskis mintyse jau atsisveikino su savo mėgstamu motociklu, kai vienos darbo dienos pabaigoje jį pakvietė prie telefono. Beliavskio nuostabai ragelyje girdėjosi moters balsas.

– Draugas kapitonas? – pasitikslino nepažįstamoji ir skubiai prakalbo. – Atleiskite, kad nesakau savo vardo. Skambina viena iš damų, kuri... Pamenate, jūs užėjote ir klausėte apie motociklą... Taigi noriu pasakyti, kad jūsų motociklas yra to paties namo rūsyje. Eikite tuoj pat ir rasite. Kas jį pavogė, jūs tikriausiai nutuokiate... Prašyčiau niekam nesakyti, kaip jūs sužinojote. Aš nenorėčiau...

Neišklausęs iki galo, Beliavskis skubiai padėkojo ir padėjo ragelį. Kurį laiką jis sėdėjo prie stalo, svarstydamas, ką daryti. Juk vagis yra ne kas kitas, kaip pats SKA Teisės skyriaus partorgas ir kartu juridinės tarnybos majoras Jeroma.

Galiausiai nusprendė veikti. Paprašė dalyvauti kaip liudytojus papulkininkį Popovą ir majorą Berką. Pakeliui jie užėjo į komendantūrą, pasikvietė budintį komendantą ir nuėjo pas majorą Jeromą.

Majoras Jeroma užtruko Politinės valdybos pasitarime, todėl jo nerado. Budinčio komendanto prašymu atidarė rūsį. Ten stovėjo kapitono Beliavskio blizgančio nikelio motociklas. Budintis komendantas surašė protokolą. Naivus komendantas parašė: „Vagis – SKA Teisės valdybos partorgas, justicijos tarnybos majoras Jeroma." Protokolą pasirašė visi liudytojai, tarp jų ir majoro Jeromos žmona.

Kai ketvertas karininkų krenkšdami ir keikdamiesi laiptais vos užvilko sunkų motociklą, budėtojas tarė:

– Vienas žmogus to padaryti negalėjo. Mažų mažiausiai talkino dar dviese!

Vėliau paaiškėjo, kad komendantas buvo teisus.

Vagystės dieną majoras Jeroma ir dar du Teisės valdybos karininkai kaip įprasta grįžo vėlai vakare iš Politinės valdybos partinio instruktažo. Netoli savo namų prie kaimynų namo vartelių Jeroma pamatė tamsoje blizgantį įspūdingą motociklą. Neilgai svarstęs jis kartu su partijos draugais nustūmė motociklą į savo rūsį.

Byla tuo būtų ir pasibaigusi, jeigu Beliavskis atsitiktinai nebūtų sutikęs tų jaunų moterų. Jos visos puikiausiai žinojo, kad Jeroma vakar nežinia iš kur įsigijo motociklą. Kai Beliavskis pasakojo savo bėdą, visos moterys suprato, kad įvykiai yra susiję, bet dėl suprantamų priežasčių nieko nesakė. Kai Beliavskis išėjo, jos ėmė ginčytis. Jaunutė Politinės valdybos viršininko žmona stojo kapitono pusėn ir aiškino, kad motociklą reikia grąžinti. Kas buvo toliau, jau aišku.

Supykęs Beliavskis nusprendė imtis priemonių kaltininkui nubausti. Jis parašė raportus SKA Štabo viršininkui generolui Dratvinui ir SKA Karinės prokuratūros Politinei valdybai. Iškėlus bylą, majorą Jeromą reikėtų šalinti iš partijos, atimti karininko antpečius ir uždaryti į kalėjimą. Taip nurodo įstatymas. Tas pats įstatymas, pagal kurį dešimčiai metų teisiama už kolchozo varpų rankiojimą ir penkeriems metams už alkstantiems vaikams nugvelbtą gabalėlį socialistinio cukraus.

Kai majoras Berko sužinojo apie raportus, patarė Beliavskiui neskubėti. Be majoro Jeromos, kalti buvo dar kai kas. Tokiais atvejais reikia būti atsargiam. Berko siūlė pirmiausia susitikti su pačiu majoru Jeroma. Jie nesprendė jį aplankyti per pietų pertrauką.

Šį kartą Jeroma buvo namie. Jis sėdėjo prie stalo be diržo, atsagstytu kiteliu. Ant stalo garavo aliuminis dubenėlis barščių. Išvydęs lankytojus, jis net nepasuko galvos ir toliau srėbė barščius.

– Tai kaip, Jeroma?! – tarė jam Beliavskis. – Kaip mano motociklas atsidūrė jūsų rūsyje?

– Aš jį radau, – net nekrustelėjęs atsakė šis pilna burna barščių.

– Aš rašysiu Politinei valdybai raportą, – apstulbęs nuo gelžbetoninio partorgo įžūlumo pareiškė Beliavskis.

Jeroma toliau rijo barščius. Jis nevalgė, o iš tikrųjų rijo – srėbė čiurkšnodamas, susikūprinęs ir iš malonumo užsimerkdamas. Nuo įtampos veidu tekėjo prakaitas. Baigęs ryti, partorgas paėmė dubenėlį, apvertė ties šaukštu ir palaukė, kol išvarvės paskutinis lašas. Tada įkišo šaukštą į burną ir kaip mėsėdis gyvulys apsilaižė.

– Ne, raportu tu tokio neįveiksi, – neištvėrė Berkas. – Spjauk tu jam geriau į lėkštę – ir einam!

Bet partorgas ir į šitai nereagavo. Jis šaltakraujiškai padavė dubenėlį žmonai, kuri tylėdama viską matė, ir mostu paprašė dar. Vidury Europos, vidury Berlyno, Sovietų karinės administracijos branduolyje sėdėjo ir springo barščiais galvijas, kokio nei Berkas, nei Beliavskis buvo nematę per visą savo gyvenimą. Jie iš visų jėgų trenkė durimis ir išėjo.

Vakare Beliavskis užėjo į Politinės valdybos viršininko priimamąjį ir budinčiam adjutantui įteikė raportą. Kol adjutantas įdėmiai skaitė raportą, į priimamąjį įėjo pats generolas Makarovas.

– Drauge generole, dar viena byla Jeromai, – pašaipiai tarė adjutantas.

– Aha, šitai gerai, – tarstelėjo praeidamas generolas. – Jis jau mūsų taikinyje už bigamiją...

Adjutantas paaiškino Beliavskiui, kad Jeroma, sekdamas vyresniųjų pavyzdžiu, įsitaisė kitą žmoną. Tiktai jis padarė taktinę klaidą. Pirma, jis ne kaip visi savo santuoką įregistravo Karlshorsto civilinės metrikacijos biure. Antra, jis nepasirūpino išsiskirti su pirmąja žmona Rusijoje.

Tada Beliavskis užėjo pas SKA karinį prokurorą papulkininkį Orlovą. Papulkininkis Beliavskį pažinojo, todėl, perskaitęs raportą, nuoširdžiai jam tarė:

– Duoti jo į teismą negalime. Viskas priklauso nuo Politinės valdybos. Pats žinai – partija!

Jeigu Beliavskis būtų labiau išmanęs partijos reikalus, tai jis tikriausiai būtų susilaikęs nuo minties galynėtis su partija. Kvailas motociklo nuotykis nuvedė visai netikėta linkme.

Politinei valdybai reikėjo tvirtinti žemutinės partinės organizacijos sprendimą dėl Beliavskio stojimo į partiją. Prie šio sprendimo buvo pridėtos puikios kapitono kovinės charakteristikos ir tarnybinės atestacijos. Kartu visame Karlshorste nuskambėjo motociklo vagystės byla. Politinė valdyba skandalingą istoriją nusprendė užglaistyti. Reikėjo pašalinti vieną pusę, ir burtai krito Beliavskiui.

Kaip perkūnas iš giedro dangaus kapitoną Beliavskį pasiekė įsakymas dėl demobilizacijos ir siuntimo į Sovietų Sąjungą. Jis iškart viską suprato. Nesuvokė tik to, kas jo laukia grįžus. Ten jo laukė teismas. Tuo tarpu vagis, bigamininkas ir partijos organizatorius Jeroma sėkmingai tęsė savo egzistenciją Karlshorste.

Atomazga yra tokia. Netrukus prieš tai Beliavskis, kaip ir kiti SKA bendradarbiai, pildė anketą. Šį kartą nauju pokario potvarkiu užpildytas anketas siuntė asmens nurodytais adresais tikrinti vietos MVD. Greitai Beliavskio anketa grįžo iš Leningrado su įrašu: „tėvas teistas pagal 58 str.“. Politinei valdybai to pakako. Beliavskis buvo demobilizuotas ir išsiųstas į Sovietų Sąjungą, čia jį teisė už melagingus parodymus, duotus kadaise grasinant Kariniu tribunolu.

Šitaip baigėsi Michailo Beliavskio kova už vietą gyvenime. Valstybė nepamiršo tos dėmės, kurią kapitonas manėsi nuplovęs savo krauju, pralietu dėl šios valstybės išlikimo. Kiekvienam savo. Michailo Beliavskio vieta – už borto.

Atsitiktinis susidūrimas su partija per majorą Jeromą lemiamo vaidmens Beliavskio išsiuntimui neturėjo. Tai buvo tik atsitiktinumas. Ir be šio atsitikimo kapitono likimas buvo nuspręstas. Jis priklausė tam tikrai kategorijai, kurios likimas buvo iš anksto nulemtas.

Šitai patvirtina faktas, kad beveik tuo pačiu metu buvo demobilizuotas ir išsiųstas į Sovietų Sąjungą majoras Dubovas. Kas slypėjo už šio įsakymo, žinojo tik SKA Kadrų skyrius ir pats Dubovas. Jam taip pat buvo numatyta vieta pokariniame gyvenime.

4.

Du man artimiausi žmonės išplėšti iš gyvenimo ir išmesti už borto. Juos gerbiau ir mylėjau. Kitiems jie taip pat buvo ir liks naujos sovietų visuomenės teigiami pavyzdžiai. Tačiau šie žmonės pasmerkti. Niekas nežino jų tolesnio gyvenimo. Niekas net neįtaria priežasties, dėl ko jie dingo iš Karlshorsto.

Nei majoras Dubovas, nei kapitonas Beliavskis neturi nieko bendro su senosiomis klasėmis, kurios marksistinėje klasifikacijoje pasmerktos sunaikinti. Dubovą ir Beliavskį sukūrė sovietų aplinka ir jie yra šių laikų sovietų visuomenės piliečiai tikrąja šio žodžio prasme. Kartu – jie pasmerkti, neišvengiamai pasmerkti mirti. Mažų mažiausiai – dvasiškai. Svarbiausia, kad tokių žmonių – milijonai.

Šitai nesunku suprasti. Per trisdešimt sovietų valdžios metų politiniais sumetimais buvo represuoti mažiausiai trisdešimt milijonų žmonių. Manant, kad kiekvienas iš jų turi po du giminaičius, kurie automatiškai patenka į politiškai nepatikimų kategoriją, juodajame sąraše atsiduria dar šešiasdešimt milijonų. Jeigu toliau manysime, kad iš minėtų trisdešimties milijonų dešimt milijonų mirė lageriuose, dešimt milijonų mažų mažiausiai dabar gyvena lageriuose ir dešimt milijonų po bausmės atlikimo yra paleisti, tačiau įrašyti į NKVD įskaitą, tai iš viso bus aštuoniasdešimt milijonų žmonių, kuriuos sovietų valdžia pavertė savo priešais. Šiaip ar taip – laiko savo priešais.

Tada tampa aišku, kodėl kiekvienoje sovietų valstybinės mašinos ląstelėje yra kadrų skyriai ir nesiliauja anketoti. Be abejo, šiandien daugelio potencialių sovietų valstybės priešų milijonų armija yra pagrindinė naujos sovietų visuomenės klasė.

Ši nematoma potencialių priešų ir kartu vergų klasė sovietų visuomenę persmelkia nuo apačios iki viršaus. Ar verta rodyti pavyzdžius?! Čia įeina ne tik vergai tikrąja šio žodžio prasme – NKVD darbo lagerių kaliniai. Tarp jų rasite daug Sovietų Sąjungos maršalų ir Stalino premijos laureatų, sėdėjusių NKVD kalėjimuose. Tai žymūs žmonės, kuriuos pažįsta visas pasaulis. Apie daugybę nežymių asmenybės ir valstybės susidūrimų nežino niekas.

Valstybė ir asmenybė. Šiuo atveju nejučia prisimenu Valią Grinčuk. Mažutė mergina – partizanė. Kovodama už savo laisvę, per karą ji griebėsi ginklo. Ji kovojo narsiai. Ji ne tik apgynė savo laisvę nuo išorės priešo, bet ir pakilo sovietų visuomenės laipteliais. Iš pilkos masės ji tam tikra prasme tapo asmenybe. Tačiau užkopusi aukščiau, ši naujai gimusi asmenybė netrukus pajuto sunkią valstybės ranką.

Tarnybos reikalais Valiai dažnai tekdavo būti Kontrolės taryboje. Ten ji susipažino su jaunu sąjungininkų karininku.

Išoriškai ši pažintis negalėjo sukelti jokių prieštaravimų, nes Valia lankėsi Kontrolės taryboje tarnybos reikalais. Po tam tikro laiko pažintis virto draugyste.

Vieną gražią dieną Valią pakvietė į partinę organizaciją. Ten jai labai mandagiai leido suprasti, kad partija žino apie jos pažintį su sąjungininkų karininku. Merginos nuostabai jai nieko daugiau nesakė ir dėl šios pažinties lyg užjautė. Dar po kurio laiko viskas pasikartojo. Valiai pasirodė, kad ši pažintis net skatinama.

Bėgo laikas, ir sovietės draugystė su sąjungininkų karininku virto dviejų jaunų žmonių meile. Šiuo metu Valia vėl buvo pakviesta į partinę organizaciją ir jai kaip partijos narei patarta būtinai derinti meilę su valstybės interesais.

Kitą dieną Valia atsidūrė ligoninėje. Gydytojai nustatė karštligę, aukštą temperatūrą, nenormalų kraujo spaudimą. Šios liguistos priežasties gydytojai nerado. Bėgo savaitės, o merginos būklė negerėjo.

Kartą į palatą užėjo pagyvenęs ir patyręs neuropatologas. Jis perskaitė Valios ligos istoriją ir, palingavęs galvą, paklausė:

– Ar jūs neturėjote kokių nors didelių nemalonumų... ė-ė-ė asmeniniame gyvenime?

– Ne, – trumpai ir tvirtai tarė mergina.

Ligoninėje Valia gulėjo daugiau kaip du mėnesius. Išėjusi iš ligoninės, ji ligos dingstimi, kad nereikėtų lankytis Kontrolės taryboje, pasiprašė kito darbo. Per pažįstamus Valia paprašė pasakyti mylimam žmogui, kad ji išvyko į Rusiją. Smulkutė mergina turėjo kietą kareivio širdį.

Mažai kas suvokė šių dalykų tarpusavio ryšį. Valia visiems, kaip ir anksčiau, liko kovos karininkė, pelnytai užimanti savo vietą sovietų visuomenėje. Mažai kas atkreipė

dėmesį, kad vietoje ordinais papuošto kitelio ji vis dažniau vilkėjo įprastus moteriškus drabužius.

Viskas vyksta šalia manęs. Asmeniškai man tai rūpi todėl, kad pats turiu stoti į partiją. Kitokio pasirinkimo nėra. Nebent žvelgti į tą ateitį, kuri majorui Dubovui ir Michailui Beliavskiui tapo dabartimi.

Mėginsiu būti visiškai sąžiningas pats sau ir susigaudyti supančioje tikrovėje.

Šiandien Sovietų Sąjungoje komunistų partijos nėra. Tai tik Stalino partija su sena iškaba. Šios partijos tikslas vienas – valdžia, neribota valdžia. Idealus Stalino partijos narys neturi galvoti savarankiškai, jis turi būti tik bukas aukštesnės valios vykdytojas. Akivaizdus pavyzdys – partinis organizatorius Jeroma, klestintis galvijas ir idealus Stalino mokyklos bolševikas.

Nešioju sovietų karininko antpečius ir esu sovietų valdžios amžininkas. Jeigu būčiau gimęs dvidešimčia metų anksčiau, galbūt būčiau užkietėjęs marksistas ir Spalio revoliucijos revoliucionierius. Tačiau šiandien, nepaisant visko, nesu komunistų partijos narys. Jeigu nebūčiau susidūręs su šia būtinybe, taip – besąlygiška būtinybe, tai man net į galvą nešautų mintis stoti į ją, kurios vardas šiandien yra SSRS kompartija.

XVII
SKYRIUS

Rytų dvasia

Berlynas–Karlshorstas

Brangioji Helga!

Turiu daugybę naujienų ir nekantrauju jas pranešti tau. Niekada neatspėtum, kas man atsitiko praėjusį sekmadienį. Tikriausiai manai, kad naujas meilės nuotykis. Ne! Šis tas įdomesnio. Sakysi, kad mūsų laikais nieko įdomaus nebūna? Trumpai – dabar dirbu pas rusų karininką. Kur? Pačiame paslaptingajame Karlshorste.

Papasakosiu viską iš eilės.

Sekmadienį važiavau tramvajumi lankyti Šarlotės Oberšionevaide. Prie Lichtenbergo įlipa rusų karininkas ir atsišlieja į duris. Šie rusai visada stovi ten, kur to daryti negalima.

Stoviu kaip tik priešais. Karininkas abejingai žiūri į lauką ir vis stovi prie durų, visiškai nekreipdamas dėmesio, kad jį visi stumdo. Tikras rusas! Tada jis atsitiktinai žvilgteli į mane. Po kurio laiko vėl pažvelgia, bet šį kartą įdėmiau. Tu juk žinai – visi sako, kad mano veido odos spalva ypatinga.

Karininkas visai nesivaržydamas apžiūrinėja mane nuo galvos iki kojų. Ačiū Dievui, kad šiandien sekmadienis ir pasipuošiau naujomis kojinėmis. Mane šis nemandagumas įžeidė. Kas aš – lenktynių arklys? Pasuku galvą ir drąsiai žiūriu jam į akis. Pirma, jis kariškis, antra, rusas. Abiem atvejais galima laimingai pamiršti senelės pamokas. Tegul nemano, kad mes jų bijome. Dabar ne taip baisu, kaip gegužę.

Be to, jie apsirengę kitaip. Šio karininko batai blizga, sagos tviska. Net švariai nusiskutęs. Tikriausiai sekmadienio proga. Tik veido išraiška kaip sekmadienį per daug rimta. Jų visų veidai akmeniniai. Tikriausiai nežino, kad kai šypsaisi, tai pačiam palengvėja ir kitiems geriau. Tokio paprasčiausio dalyko nežino! Apie mažmožius, kurie gyvenimą daro malonesnį, jie visiškai nieko nenutuokia.

Važiuojame toliau. Karininkas mane apžiūrinėja, lyg ketindamas už mane statyti prieš prasidedant kitam bėgimui. Protarpiais pažvelgiu jam į akis. Šitai ne kvietimas, bet ir ne atstūmimas. Kaip tai daro Marika Riok.

Mūsų tramvajus skrieja per Karlshorstą kaip žaibas. Nepaisydamas savo nekuklių žvilgsnių, karininkas nė nemano dar ką nors daryti, nors dabar stoviu visai šalia. Juk jis tikriausiai gyvena Karlshorste ir kitoje stotelėje išlips. Kodėl jis taip žiūrėjo. Apmaudu! Tikras barbaras. Jokio supratimo apie elgesį su moterimis.

Nors būtų ko klausęs. Žinoma, aš griežtai atsakyčiau. Bet vis tiek smalsu.

Pravažiavome Karlshorstą. Važiuojame toliau. Gal jis tyčia nelipo savo stotelėje, kad išeitume kartu? Būna ir taip.

Ne, dabar jis visai nebežiūri.

Lipame galutinėje stotelėje Oberšionevaide. Neskubu. Juk sekmadienis skirtas poilsiui. Mano karininkas eina iš paskos šiek tiek atsilikęs. Staiga girdžiu: „Halo, freilen!“

Iš pradžių net išsigandau. Žiūriu į jį lyg iš mėnulio nukritusi. Kalba jis taip rimtai, pasitikėdamas. Manau, tuoj nuves į komendantūrą ir...

O jis sako:

– Atleiskite, freilen, aš nenorėčiau jūsų įžeisti. Ar galiu su jumis pasikalbėti?

– Bite, – sakau ir galvoju: „Aha, pagaliau. Tuoj atsikirsiu.“

– Mano kalba gali atrodyti keista. Todėl iš anksto atsiprašau.

– Bite, bite, – sakau ir galvoju: „Kaip laukinis jis visai neblogai kalba vokiškai.“

– Matote, aš čia visai svetimas. Neturiu nei pažinčių, nei laiko.

„Aha, dabar jis kur nors mane kvies, – sumoju. – Atsakyti ar ne? Vis dėlto keista.“

O jis kalba toliau:

– Aš čia visai vienas. Kartais tai sunku.

Svarstau: „Prasideda. Įprastas flirtas. Jie visi taip kalba.“

– Norėčiau rasti žmogų, kuris... na, tvarkytų mano ūkį. Ar negalėtumėte man padėti. Pavyzdžiui, pasiūlyti ką nors.

Mein Gott! Vos nepargriuvau. Tai kiaulė! Stabdo jauną elegantišką moterį vidury gatvės ir klausia tokių dalykų. Heiland Sakrament! Ir dar visą valandą į mane žiūrėjo. Dabar imu suprasti, kad iš rusų galima visko tikėtis.

Bet mandagumas įpareigoja. Net su tokiais... Vis dėlto mes europiečiai. Sakau jam:

– Su malonumu. Jei galiu jums būti naudinga.

– Jeigu ką nors pažįstate... Būčiau labai dėkingas. Štai mano telefono numeris, – sako jis ir matau, kad pokalbis baigtas. Nejau tai viskas?

– Atleiskite, kodėl jūs šitaip žiūrėjote į mane tramvajuje? – klausiu. Galbūt jis vis dėlto supras, kad šiandien sekmadienis.

– Freilen, jūsų labai graži veido oda. Kaip vaiko. Grožis visada traukia akis, – aiškina karininkas ir šypsosi mįslingai šypsodamasis. – Jūs ant manęs nepykite?

Tokiais piktintis negalima. Jo manieros kažkokios ypatingos. Kalba taip rimtai, kad negalima priimti kaip pagyrimą.

– Auf Wiedersehen.

Taip mano sekmadieninis romanas baigėsi.

Kai visa tai pasakojau Šarlotei, ši tik rankomis skėstelėjo:

– Tai kvailutė! Juk laimė tau pati į rankas slysta. Mes čia tik ir svajojame, kaip įsitaisyti dirbti Karlshorste. Jeigu nenori, duok telefono numerį man.

Tada nusprendžiau surizikuoti. Dabar toks laikas – nelabai pasirinksi. Nors baisu, bet vis tiek mėginsiu. Be darbo, brangioji Helga, dabar sunku. Tu pati žinai.

Šįryt atėjau į Karlshorsto komendantūrą ir jam paskambinau. Jis užsakė leidimą ir aš – Karlshorste. Viena koja Vokietijoje, kita Rusijoje. Visur vien kariškiai, bet nebaisu. Galbūt todėl, kad diena.

Neseniai jie minėjo dideles šventes. Pasakojama, kad kareiviai gatvėje maukė degtinę tiesiai iš statinių, o paskui išrideno patrankas ir šaudė vienas kitą. Aš tai iš daugelio girdėjau.

Po penkių minučių aš jau prie jo buto durų ir spaudžiu skambučio mygtuką. Mane pamatęs labai nustebo:

– Jūs pati? Taip greitai ir taip anksti?

Paltą jis man padėjo nusivilkti kaip tikras kavalierius. Tada sako:

– Skubu į darbą. Pusryčiaukime.

Pasodino mane prie stalo, o pats virtuvėje indus tarškina. Norėjau jam padėti, o jis man:

– Vaikeli, ne taip greitai. Jūs galėsite tvarkytis, kai aš išeisiu.

Po pusryčių davė man visus raktus ir aiškina:

– Jauskitės kaip šeimininkė. Kad tvarka būtų. Trečią valandą grįšiu pietauti.

Kaip tau šitai patinka?

O dabar sėdžiu prie jo rašomojo stalo kaip šeimininkė ir rašau tau laišką. Įsijungiau radiją. Šoną šildo elektrinis šildytuvas. Svarbiausia, kol kas nebaisu. Kas bus toliau, parašysiu kitame laiške.

Linkėjimai iš Berlyno!

Tavo Margo

Berlynas–Karlshorstas

Brangioji Helga!

Kaip mano kapitono bute šilta! Šiandien namie šalau net po patalais. O tas barbaras visuose kambariuose įjungė elektrinius šildytuvus ir naudoja elektros daugiau už

visą mūsų Lichtenbergą. Skaitiklis gaudžia ir sukasi lyg pašėlęs. Kontrolierius kartą bandė kapitonui parodyti sąskaitą. Jis tik paplojo šiam per petį ir sako: „Tai į reparacijų sąskaitą!“ Davė jam porą papirosų ir išprašė pro duris.

Beje, tau nesakiau, kad mano karininkas kapitonas turi keturias žvaigždutes. Jo vardas Michaelis – Michaelis Beliavskis.

Gretimame bute gyvena leitenantas. Šis sumanė dar geriau. Kai eina į darbą, tai visai dienai įjungia dujinę viryklę. Kad šilta būtų. Tik pagalvok! Dujas dieną dažnai išjungia, o paskui vėl įjungia. Kai leitenantas vakare grįžta, butas – pilnas dujų. Eidama pro duris jaučiu, kaip dujos pro durų apačią veržiasi. Mein Gott! Kada nors visas namas išlėks į orą. O rūsys pilnas briketų.

Jeigu nebijočiau, kad namas sprogs, būtų visai neblogai. Viskas taip įdomu! Kaip laukinėje Afrikoje. Arba tarp žmogėdrų.

Pavaizduosiu tau „savo“ butą. Juk čia aš tikra šeimininkė. Mano kapitonas nieko nerakina. Raktai kyšo spynose, bet viskas atidaryta. Kam tada spynos – grožiui? Labai patiklūs žmonės. Kaip visi laukiniai!

Vakar mūsų namų valdytojas herr Šmidtas pasakojo, kaip mano kapitonas apstatė butą.

Visi Karlshorsto gyventojai buvo iškraustyti per 24 valandas. Mūsų namas didelis – kokių aštuoniasdešimties butų. Kai namas ištuštėjo, kapitonas atėjo su dviem kareiviais. Jis pareikalavo iš herr Šmidto visų butų raktų, tada įsakė kareiviams eiti į lauką ir „sugauti šešis vokiečius“. Sučiupo pirmus pasitaikiusius ir atvedė. Kaip tau patinka?

Tada kapitonas apėjo visą namą ir išsirinko butą. Manai, kad tuo viskas baigėsi? Ne, rusai viską daro atvirkščiai.

Pirmiausia jis savo darbo komandai įsakė iš buto viską iškraustyti. Tada aplandžiojo visus butus. Kai rado savo skonio kabinetą, įsakė viską tempti „namo“. Tada siuntė žvalgus į Karlshorstą surasti rudą pianiną – pagal kabineto spalvą. Pats ieškojo tinkamo miegamojo. Iškniso kažkur Marijos Antuanetės tipo dvigulę lovą, ant kurios dera nebent futbolą žaisti.

Iš kur atsirado šio laukinio skonis? Reikia pasakyti, kad butas jaukus. Kabinetas kaip ministro.

Ant rašomojo stalo – didžiulis bronzinis erelis. Ant sienų labai reti ragai – iš Afrikos tyrinėtojo Meisnerio buto. Žinoma, tokiomis sąlygomis tai nesunku. Čiupt ir viskas!

O miegamasis! Čia dorybingiausiam galva apsisuks. Ant naktinio stalelio mažas radijas ir baltas telefonas, o ant lentynėlės bronzinė dėžutė cigaretėms ir... pistoletas. Šluostydama dulkes bijau paliesti.

Niekas nepatikės, kad šiame miegamajame miega viengungis vyras. Tačiau iš tikrųjų jis – nevedęs. Be viso to, ant sienos prie lovos kabo didelis paveikslas – „Atgailaujanti Magdalena“, taip pat iš kaimynų buto. Gal jis iš tikrųjų vienuolis!

Neseniai kapitonas iš Dresdeno parsivežė aviečių spalvos šilkinę antklodę, o dabar siunčia mane nupirkti paklodžių su nėriniais. Kokiais? Paskui kišenėje atsinešė

mažą papūgėlę ir paleido kambaryje. Sako, jeigu papūgėlė išskris, tai iš paskos skrisiu ir aš. Labai miela! Dabar reikia surasti narvelį.

Liepia nupirkti mažą akvariumą su auksinėmis žuvelėmis. Iš kur jis žino, kad tokių dalykų būna. Nejaugi jis tai matė savo laukinėje Rusijoje?

Mane stebina rusų netvarkingumas gyvenimo smulkmenose. Kaimyno bute sugedo durų skambučio mygtukas. Paprasčiausia būtų pasakyti herr Šmidtui. Tačiau šio buto šeimininkas atsuka kaimyno skambutį ir prisisuka sau. Tas elgiasi taip pat ir savo skambutį pasižymi, kad daugiau nevogtų. Taip nutinka su dviem dešimtimis butų, kol galiausiai vienas iš jų ima gyventi be skambučio. Jeigu kas nors sulūžo, tai rusai terliojasi patys. Lyg nežinotų, kad tam yra herr Šmidtas, kuris taip pat dirba „į reparacijų sąskaitą".

Vienintelė vieta Berlyne, kur parduotuvėse yra eilės – tai Karlshorstas. Mes, berlyniečiai, per mėnesį gauname 100 gramų riebalų, tačiau be eilių. Rusai gauna po kelis kilogramus, tačiau valandų valandas stovi eilėse. Kaip jiems ne gėda!

Visos parduotuvės Trepetovo alėjoje. Ja išilgai Karlshorsto važinėja tramvajus. Eilės prie visų parduotuvių. Dar gražiau, – toje pačioje eilėje stovi vokietės namų darbininkės, rusų karininkų žmonos ir – patys karininkai. Parduotuvėje kelios pardavėjos, tačiau niekam neateina į galvą stoti į atskiras eiles. Jų nemaloniuose dalykuose tikrų tikriausia lygybė.

Viengungiai karininkai per pietų pertrauką ir po darbo nesiilsi, bet stovi eilėse. Tačiau niekas nesistebi ir nesipiktina. Lyg jie būtų eilėse gimę.

Vakar ant kapitono naktinio stalelio radau juodais viršeliais knygą. Brangioji Helga – aš išsigandau. Maniau, kad kokia nors pornografija ar meilės romanas. Žinai, kokie tie karininkai. Tai buvo „Mein Kampf"! Šios knygos namie dabar nelaiko net vokiečiai. O jis – sovietų karininkas. Knygoje jo ranka pabrauktos tam tikros vietos ir parašyta pastabų. Vadinasi, jis šią knygą skaito ne šiaip sau prieš miegą. Man tai nesuprantama.

Vėliau dirstelėjau į biblioteką. Įdomiausių dalykų radau apatinėse lentynose, kurių nesimato. Ištisos krūvos nacistinių žurnalų. Ten buvo ko tik nori – net „XX amžiaus mitai". Tokios kolekcijos nerasi net kiečiausio nacio namuose. Ko šis sovietų karininkas ieško praeities griuvėsiuose?

Gaila, kad jis su manimi nesikalba. Jam aš tik tarnaitė. Iš kur jis gali žinoti, kad geresniais laikais buvau Meno akademijos studentė.

Baigiu. Laikas virti pietus.

Brangioji Helga, labai pykstu, kad tu nerašai. Parašyk!

Lik sveika!

Tavo Margo

Brangioji Margo!

Mano gyvenimas ne toks linksmas kaip tavo. Mūsiškio miestelio su Berlynu nėra ko lyginti. O ir aš pati turiu nemalonumų. Ir namie, ir širdyje.

Tu juk žinai, kad laukiuosi kūdikio. Šis kūdikis teikia ne džiaugsmą, o sielvartą. Juk jis prievartos vaisius. Aš tau jau rašiau.

Man labai skaudu skaityti tavo laiškus, kuriuose tu taip nerūpestingai rašai apie savo pažintis su rusais. Aš jau iki kaklo soti šios pirmos ir paskutinės pažinties bei prisiminimų. Norėčiau tave įspėti, kad neatsitiktų taip, kaip man. Tada skųstis bus vėlu ir nebus kam.

Mano būsimo vaiko tėvas, rusų seržantas tarnauja mūsų miestelio komendantūroje. Neseniai atsitiktinai sutikau jį gatvėje. Jis mėgino sveikintis, bet aš pabėgau. Dabar, kai jį iš tolo pamatau, pereinu į kitą gatvės pusę. Šios bjaurios pabaisos nenoriu matyti. Tos siaubingos dienos nepamiršiu ir niekada neatleisiu.

Dėl būsimo vaiko labai sielojasi mama. Juk tu žinai, kaip tokie dalykai pas mus vertinami.

Mieloji Margo, man labai sunku. Svajojau turėti vaiką ir rūpestingą mylintį tėvą, kuriam mano mažytis tiestų rankutes ir sakytų: „Pa-a-a...“ Dabar tikriausiai dar lopšyje jis šauks: „Uri, Uri...Frau komm...“ Košmaras!

Jeigu nori man padaryti malonumą, bent nieko nerašyk apie rusus! Būk atsargi! Įsitikinusi, kad tavo naujasis šeimininkas mėgins tave prievartauti arba nusegs laikrodį. Ko iš jų dar galima tikėtis?

Kaip gaila, kad kūdikis neturės tėvo. Kartais iš nevilties verkiu. Jau dabar įsivaizduoju, koks bus kūdikis, ir džiaugiuosi. Nepaisant visko. Juk mes sukurtos būti motinomis. Kai prisimenu tėvą, tą grubų gyvulį, kurio širdis, ko gero, apaugusi plaukais... Ar gali toks turėti širdyje kokį nors tėvišką jausmą?!

Jau dabar matau mažutes vaiko kelnytes ir marškinukus. Mano nuostabai mama man padeda. Ji sako, kad kūdikis Dievo dovana ir yra nekaltas. Renku jam vardą. Berniukas ar mergytė bus? Juk tai mano pirmagimis, ir aš jį myliu. Jau pirkau vystyklus ir baltinių komplektą. Dabar sudėtinga ką nors gauti.

Sunku bus mano mažyliui. Mes patys alkstame. Vargšė mūsų Vokietija –

ir Tavo vargšė draugė

Helga

Brangioji Helga!

Tu rašai, kad būčiau atsargi, kad mano kapitonas mane išprievartaus. Cha! Kartais man atrodo, kad gali nutikti atvirkščiai! Apmaudu, kad mes, mergaitės, šiuo klausimu neturime balso. Juo labiau pasakyti ką nors karininkui, pas kurį tu dirbi.

Kartą mėginau savo kapitonui šiek tiek gundomai šypsotis. Kaip šypsosi Marlena Ditrich. Žinai, kas atsitiko? Jis nusuko mane į virtuvės pusę ir pliaukštelėjo delnu... žemiau nugaros. Begėdiškiausiu būdu. Lyg būčiau moksleivė! Lyg neturėčiau 21 metų! Lyg vaikinai nesakytų, kad esu labai graži! Ir dar pridūrė, kad prieš jam grįžtant užsiriščiau švarią prijuostę.

Bet vis tiek šis laukinis man pradeda patikti. Jei nori žinoti, net daugiau. Kartais savęs klausiu: gal tai laikinas domėjimasis laukiniu? O gal tai tik moteriškas instinktas, į kurį vyras nekreipia dėmesio? Gal tai iš nuobodumo?

Jo laikysena kaip tikro karininko. Jis ne berniūkštis, kaip šitie visi geltonsnapiai civiliais drabužiais. Viena negerai – jis visiškai nenori matyti, kad aš esu moteris.

Jo batai visada blizga kaip veidrodis. Man batų valyti neleidžia. Ačiū Dievui – tai jo privilegija. Užtat mėlynos galifė ir žalias kitelis – man tikra kančia. Nespėju išlyginti galifė, kai nauja bėda – nešk kitelį į cheminę valyklą arba prisiūk baltą apykaklaitę. Neseniai manęs paklausė, – nejaugi pati negalinti susiprasti pažvelgti į jo aprangą ir viską sutvarkyti. Bet juk aš jam ne senelė!

Neseniai sukėlė pirmą skandalą. Rytą atėjusi matau ant rašomojo stalo sluoksnį dulkių, o ant jo pirštu parašyta „Sau“. Užtrukau virdama pietus, vėliau pakvietė kaimynai ir šitai pamiršau. Kai jis grįžo pietauti ir vėl pamatė dulkes, pratrūko audra.

Pirmą kartą mačiau, kaip jis pyksta. Kaip jis trypė kojomis, kaip šaukė. Neprisimenu, kad anksčiau būtų keikęsis. Ir rusiškai, ir vokiškai. Kai pritrūko žodžių, priėjo prie stalo, brūkštelėjo per jį pirštu ir man į panosę: „Was ist das? Kiaulystė! Kiek kartų sakiau?“ Ir šiuo pirštu man brūkštelėjo per nosį.

Dieve tu mano – ir išsigandau, ir skaudu.

O jis vėl šaukia: „Hier nicht Russland! Hier – Deutschland! Kad čia būtų vokiška tvarka!“

Pravirkau ir sprukau į virtuvę, o jis išsitiesė lovoje ir rūko.

Po kokių penkių minučių ateina į virtuvę. Aš sėdžiu ir verkiu. Sako: „Eik ir padenk stalą dviem.“

Dėlioju lėkštes, o pačiai ašaros iš nuoskaudos rieda. Manau – rytoj pasiimsiu sąskaitą ir išeisiu. Tegul pats lėkštes plaunasi.

Mano kapitonas atidarė spintą ir tarškina butelius. Na, manau, dabar nusigers kaip kiaulė ir muš mane. Štai kur rusiška siela. Kol nevėlu, reikia sprukti.

Kapitonas atkimšo butelį vyno ir butelį degtinės. Deda ant stalo ir sako: „Nusirišk prijuostę ir papietaukime.“

Labai nustebau. Kas čia – pirmą kartą kviečia kartu pietauti. Bet jeigu kviečia, tai prieštarauti bijau ir vos gyva iš baimės sėduosi prie stalo.

Jis pripila dvi dideles stiklines degtinės ir juokiasi. Nejaugi šią šlykštynę vers mane gerti. Girdėjau, kad jie taikydamiesi visada degtinę geria. O pasigėrę – vėl mušasi. Gelbėk, mamyte mieloji! Dabar dulkes rūpestingai šluostysiu.

Mano kapitonas apsimeta, kad viską pamiršo ir elgiasi taip, lyg regėtų mane pirmą kartą. Man iš baimės kąsnis gerklėje stringa, o jis žiūri į mane, pila vyną ir juokiasi:

– Sakyk, Margo, kai turėsi vyrą, tai juo rūpinsiesi taip, kaip ir manimi?

Įsidrąsinau ir prabilau:

– Bet jūs ne mano vyras.

– Juo labiau, tu turi mokytis. Aš noriu jausti rūpestingumą. Supranti? Rū-pes-tin-gu-mą! Margo, aš vienas ištisus penkerius metus. Ketverius metus gyvenau purve ir kraujyje. Aprūkusiuose griuvėsiuose ir sniege...

Čia jis nuliūdo ir nutilo. Priėjo prie radiolos ir užvedė rusišką plokštelę. Kai rusai girti – jie nemoka linksmintis. Arba be jokios priežasties mušasi, arba dainuoja liūdnas dainas ir verkia. Tik tada jų širdis atsigauna.

Daugiau jis nesakė nė žodžio. Tik visas apniuko. Nieko nevalgė ir vėl prigulė ant lovos. Ilgai tylėjo. Tada pašaukė, pasisodino šalia, padėjo galvą man ant kelių ir glosto. Bet tai daro taip keistai, kaip vaikas motiną. Man jo pagailo. Matyt, kad vienišas, bet to nesako. O aš maniau, kad jį myliu ir gundžiau Marlenos Ditrich šypsena! Jam svarbiausia rūpestingumas. Dabar šluostysiu dulkes du kartus per dieną. Gal tada jis mane pastebės.

Tuo tarpu kambaryje pritemo. Aplink tylu. Šilta ir jauku. Kaip gerai būtų būti ne tarnaite, o tiesiog drauge.

Ką jis veikė per karą? Turi daug ordinų. Nejaugi ir jis žudė žmones? Vis dėlto jis geras – aprėkė, o paskui susigėdo. O aš išsigandau, maniau, praneš komendantūrai ir įsakys įgrūsti rūsin. Kaimynas leitenantas visada taip grasina savo Margaritai, kai ji sriubą persūdo.

Kol svajojau, kapitonas man ant kelių užsnūdo. Norėjau jį pabučiuoti, bet bijojau. Tyliai atsistojau ir ėmiau šluostyti dulkes. Rytoj patikrinsiu visus jo daiktus, ir kai jis pareis, jam matant tyčia adysiu kojines. Tegul mato, kad juo rūpinuosi. Kiekvienas vyras myli savaip.

Brangioji Helga, man labai rūpi sužinoti, ar jis turi merginą. Kol kas mačiau, kad pas jį užeina tik freilin Valia. Bet tarp jų negali būti nieko rimto.

Mieloji Helga, man taip norėtųsi susitikti ir paplepėti. Nesielvartauk dėl vaiko. Manau, kad viskas bus gerai.

Lik sveika

Tavo Margo

Waldhelm–Sachsen

Brangioji Margo!

Dėkoju tau už nuoširdžius sveikinimus. Mano mažylis – sveikas ir mielas kūdikis. Man jis vienintelis džiaugsmas ir rūpestis. Kad pajustum, kas yra vaikas, – reikia tapti motina. Dabar turiu daugybę bėdų ir rūpesčių, o tai atitraukia nuo nemalonių minčių.

Gali įsivaizduoti – mama dabar visą laiką bara, kad aš nesirūpinu vaiku, nuolat kišasi ir patarinėja. Šito tikrai nesitikėjau.

Mama ėmė filosofuoti ir tvirtina, kad santuoka be vaiko – lyg nežydintis augalas, kad tik vaikai tvirtina šeimos gyvenimą ir suartina tėvus. Tiesa, tuomet nejaukiai nutilo. Suartina tėvus! Tai ne šis atvejis.

Kai mes svarstėme, kokį vardą kūdikiui duoti, mama vėl ėmėsi iniciatyvos. Kaip tau atrodo – ką ji siūlė?

Ji kažkaip sužinojo, kuo vardu tas... Na, seržantas. Ir nori krikštyti jo vardu. Dabar taip priimta – dauguma rusų pradėtų vaikų pavadinami rusiškais vardais. Nenorėjau, bet mama prašė ir aš sutikau.

Dabar mes gyvename su mažuoju Peteriu, kuris bliauna nuo ryto iki vakaro. Siaubas, koks jis triukšmadarys!

Neseniai vaikščiojau su mažuoju Peteriu lauke ir vėl susidūriau su seržantu. Jis sustojo vidury gatvės ir ilgai žiūrėjo pavymui. Bematant sprukau, nes man buvo gėda.

Vakar kaimynė frau Giunter atėjusi pasakojo, kad seržantas vaikšto pas juos ir klausinėja apie mane ir vaiką. Seržantas ilgai lingavo galvą ir kažką saviškai kalbėjo, bet jie nieko nesuprato. Vėl išsigandau ir verkiau. Ko jam dar reikia?

Vakar vėlai vakare, kai mes rengėmės gulti, pabeldė į duris. Mama nuėjo atidaryti durų ir grįžo su... tuo seržantu. Aš gulėjau su mažuoju Peteriu. Norėjau lėkti į kitą kambarį, bet negalėjau. Mama keista – ji taip ramiai su seržantu kalbasi. Užklojau mažąjį Peterį ir nusisukau į sieną.

Tačiau seržantas dabar buvo visai kitoks. Toks ramus ir nevikrus. Stovi tarpduryje ir mindžikuoja kaip lokys. Tada traukia nuo pečių sunkų krepšį ir tiesia mamai.

Maišą atidavė ir vėl trypia prie durų. Lyg kažko norėtų, bet bijo. Mama paėmė jį už rankos ir atvedė prie lovos pažiūrėti vaiko. Vos neverkiu, o mažasis Peteris kapt jį už piršto ir juokiasi. Seržantas taip keistai žiūri į vaiką, net pamiršo mane ir mamą. Ėmė čepsėti ir kalbėti su juo rusiškai.

Seržantas mamos klausia vaiko vardo. Mama ir sako:

– Peteris. Tu – didelis Peteris. O jis – mažasis Peteris, – ir paėmė vaiką.

Šis kaip kačiukas kepurnėjasi rankytėmis ir kojytėmis ir veržiasi prie seržanto.

Tada, mieloji Margo, labai nustebau.

Seržantas murma:

– Petia, Petia...

Staiga matau, kad jo skruostais srūva ašaros. Niekada nemačiau, kaip verkia vyrai. Staiga jis... jis verkia. Kūkčioja, o ašaros skruostais rieda. Veidas persikreipė, lyg norėtų valdytis, bet negali.

Vyrai verkia ne taip, kaip moterys. Moterys veidą slepia. O šis – sėdi, žiūri į mažąjį Peterį, o iš atmerktų akių ašaros rieda.

Tada pašoko, lyg jį kas vytųsi ir žodžio neprataręs išėjo.

Ilgai mąsčiau. Ką tai galėtų reikšti? Dabar jis ne toks baisus, kaip atrodė, o kažkoks pasigailėtinas ir bejėgis. Galbūt mama teisi? Kaip keistai jis žiūrėjo į mažąjį Peterį. Pagaliau ašaros... Žvėrys neverkia.

Kai mama atrišo maišą, jame rado kelis kepalėlius duonos, didelį gabalą sviesto ir dėžučių sutirštinto pieno. Vis dėlto žvėris savo vaiku rūpinasi. Vargšas mano mažasis Peteris. Juk mes iš tikrųjų alkani.

Baigiu laišką ir stipriai bučiuoju

Tavo Helga

Berlynas–Karlchorstas

Brangioji Helga!

Sėdžiu ir rašau laišką, o bjaurybė Hansas, – taip vadina šį įžūlų paukštį, – slampinėja ant stalo ir trukdo. Dažnai ant jo pykstu. Kapitonas daugiau rūpinasi juo negu manimi.

Kai kapitonas skaito laikraščius, Hansas vaikštinėja jo antpečiais ir visur kaišioja snapą. Kartais kapitonas uždeda ant liežuvio lesalo ir Hansas jį lesa. Abu labai laimingi. Lyg bučiuotųsi. Rado su kuo bučiuotis – su papūga!

Mano dienotvarkė labai savotiška. Pirma, negaliu eiti į butą iki dešimtos valandos, tai yra kol kapitonas ruošiasi eiti į darbą. Antra, iš buto turiu išeiti iki penktos valandos. Lyg bijotų, kad niekas neįtartų intymių ryšių. Apie jį žinau daugiau iš frau Šmidt.

Dabar kapitonas užsidegęs nauja aistra. Keliasi auštant, sėdasi į mašiną ir važiuoja maudytis į Miugelzėje. Jeigu jis taip anksti keliasi maudytis šaltame vandenyje, tai reikia manyti, kad jo naktys nelabai ramios. Ir kam jam tas Marijos Antuanetės miegamasis?

Kai apie tai rašau, prisimenu vyresnįjį leitenantą iš ketvirto buto. Jaunas vaikinas. Pradžioje buvo tylus ir kuklus. Vėliau ėmė suktis moterys, moterys ir moterys. Visos iš gatvės – iš patiltės prie „Kapitolio“. Netrukus leitenantas dingo be pėdsakų.

Frau Šmidt pasakoja, kad jis dabar „Mėlynojoje divizijoje“. Rusai taip vadina sifilitikų izoliatorių Riugeno saloje, kurioje jie gyvena už spygliuotos vielos. Vėliau juos siunčia į Sibirą.

Neseniai tramvajaus stotelę prie „Kapitelio“ perkėlė pusę kilometro toliau. Pusė Karlshorsto ligoninės venerikų aiškina, kad juos šioje tramvajaus stotelėje perpūtė skersvėjis.

Frau Šmidt žino viską. Ji dievagojasi, kad šioje ligoninėje rusus nuo gonorėjos gydo leidžiamu į minkštą vietą terpentinu*. Šššš-virkšt! Pusę kubiuko. O nuo dviejų kubiukų arkliai dvesia. Tai bent malonumas!

Rusai sako, jog šios injekcijos „moraliai politinės" – kad nebenorėtų vokietaičių.

Terpentininės politinės injekcijos ir Mėlynoji divizija! Jeigu rusai apie tai taip ramiai kalba, tai galbūt jie turi dar ką nors, ko nesako. Galbūt todėl mano kapitonas toks neaiškus? Juk jis ne tik vyras, bet ir sovietų karininkas. Šitai įpareigoja jį nepamiršti savo šalies įstatymų.

Girdėjau, kad su Vokietija pasirašius taikos sutartį, Stalinas leis rusams tuoktis su vokietėmis. Klausiau kapitono. Jis pašnairavo ir prakalbo:

– Vaikeli, pamiršk tai. Kas tau sakė?

– Mieste girdėjau, – aiškinu.

– Jei tau sakė rusas, tai jis tiesiog melavo. Su tokiais būk atsargi. Kas žada ir tuo netiki, tas negali būti geras. Tai žinomi spąstai merginoms.

– Bet man šitai sakė vokiečiai.

– Vadinasi, tai tik propagandinis triukas, – teigia jis.

Neseniai buvo kapitono gimimo diena, – sužinojau iš jo dokumentų. Šia proga nupirkau labai gražių gėlių, šventiškai sutvarkiau butą. Su frau Rot iškepėme šokoladinį tortą ir papuošėme jo inicialais, paruošiau skanius pietus. Net paskambinus į jo darbą pasiteiravau, ar nevėluos. Tokia proga pasipuošiau gražiausia suknele ir užsimoviau geriausias kojines.

Kol ruošiausi, atnešė dar vieną tortą iš Karlshorsto konditerinės parduotuvės. Nuo freilein Valios. Matyt, jie draugauja ne šiaip sau, jeigu gimimo dieną atsimena. Man pasidarė skaudu – visa mano ruoša nublanko. Mano torto negalima lyginti su konditeriniu! Aš vėl tik vargšė vokietaitė.

Pasirodęs kapitonas jau nuo slenksčio šaukia:

– Margo, valgyti! Greitai!

Nejau jis vėl išvažiuos? Tai bent gimimo diena? Galėtų ir pailsėti.

Kapitonas užeina į kabinetą ir, nesuprasdamas, kokia proga ši puošni tvarka, smalsiai dairosi. Žiūri į mano naują suknelę, baltutėlę prijuostę. Matyt, ši jam labiausiai patinka. Jis išraiškingai šypsosi, lyg sakytų:

– Aha, pagaliau!

Tada klausia:

– Vaikeli, ką visa tai reiškia?

Sveikinu jį gimimo dienos proga.

Jis kažką mąsto, lyg prisimindamas, kokia šiandien diena, žiūri į šokoladinę datą ir sako:

* Labai skausmingas gydymo būdas, taikytas XIX amžiuje. Šiuo metu taikomas Sovietų Sąjungoje.

– Ach, taip, iš tikrųjų! Juk šiandien mano gimimo diena!

Nejaugi tiek nusidirbo, kad pamiršo? Ne, vyras be moters gyventi negali! Jis blogesnis už vaiką ir per savo baisiai svarbius darbus viską pamiršta. Tačiau šis bejėgis padaras įsivaizduoja, kad jis kūrybos viršūnė. Tai tik pramanai! Jei ne moterys, tai vyrai tikriausiai iki šiol nuogi lakstytų.

Dėkodamas už mano rūpestį, kapitonas vėl leidžia man pasijusti ledi ir liepia dengti stalą dviem. Ak, kad tik kas nors neateitų!

Dar neatsisėdęs kapitonas įsipylė stiklinę degtinės ir vienu mauku išgėrė. Kokie siaubingi įpročiai! Jau ne kartą mačiau, kaip jis deda pamatus. Vėliau pamažu pereina prie geresnių gėrimų – ant stalo šampanas, vynas, likeris.

Šią rusų manierą dar iki vaišių svaigintis stikline degtinės mūsiškiai Karlshorste mato dažnai. Šia stikline jie lyg nori savo sieloje pralaužti kažkokią geležinę uždangą. Tada jie darosi kalbūs ir gyvesni. Kol pasigeria.

Mėginau tarnauti prie stalo kaip namų šeimininkė. Kur tau! Kapitonas vėl paspaudė kažkokį vidinį savo mygtuką, ir aš dabar jam tik dama ir viešnia. Lyg tyčia stato vidinę sieną.

Kaip paprasta būtų mane apglėbti ir bučiuoti. Juk aš truputį išgėrusi, ir tai atleistina. Laikinas silpnumas! Apsimesčiau, kad nieko neprisimenu...

O jis elgiasi kaip džentelmenas, lyg jo gyslose tik saldus vandenėlis. Kaip bjauru, kai vyrai per ilgai vaidina džentelmenus! Juk pas jį ne pirmą dieną, o vyrams tikrai patinku. Tik ne čia.

Kapitonas įjungė radiją ir atsigulė. Atsisėdau šalia ir tyliu. Muzika groja tylią melodiją. Žinau – šitai veikia ir jis prabils. Taip ir buvo. Dieve, ką jis pasakė!

– Margo, tu labai graži mergina. Sakyčiau, net per daug graži, – glosto jis man ranką ir mąsliai priduria: – Tu tikriausiai turėjai daug vyrų?!

Vos nepasiutau. Šitaip puikiai pradėjo ir taip blogai baigė! Jau norėjau jam atsakyti tuo pačiu, bet susilaikiau.

– Herr kapitone, jūs ką nors mylite? – paklausiau.

– Žinoma, myliu.

– Ką? – nekantraudama laukiu, ką jis atsakys.

– Myliu Hansą, kiaušinienę, dar rausvus skruostukus, – ir juokiasi. Matyt, jis nenori kalbėti rimtai ir viską verčia juokais.

– Tik žiūrėti? – klausiu.

Norėjau juokauti. Juk ne veltui mano gyslomis teka berlynietiškas kraujas. Man norėjosi jį uždegti, o tada šaltai nusodinti. Juk jis taip ilgai mane kankino.

– Margo, mielu noru bučiuočiau tavo skruostukus. Jie tokie skaistūs. Net iš čia jaučiu, kokie jie skaistūs, – tikina kapitonas.

Jis turi keistą manierą dėstyti tokius dalykus ramiausiu tonu ir be jokių tolimesnių užuominų.

– Tačiau pasaulis dialektiškas, – kalba vėl. – Ar tu žinai, kas tai? Na, vadinasi, po bučinių į skruostus užplūs noras bučiuoti į lūpas, o tada toliau ir toliau.

– O kas čia blogo, – tariu ir galvoju, nejaugi jis toks storaodis, kad nesupras ir šios užuominos?

– Bloga tai, kad tada teks skirtis.

– Kodėl? – nustebau.

– Apie tai neverta kalbėti. Taip turi būti.

– Bet juk daugelis rusų draugauja su vokietaitėmis? – prieštarauju.

– Yra įsakymas, pagal kurį sovietų karininkai už ryšius su vokietėmis baudžiami karinio tribunolo teisme, – nežiūrėdamas į mane aiškina kapitonas.

– Bet kiek kartų matyti..., – bandau prieštarauti jo žodžiams.

– Margo, šitai – gatvės meilė. Apie ją nekalbėkime. Ir ne apie ją kalbama maršalo Sokolovskio įsakyme.

– Herr kapitone, kaip sužinos, ką jūs veikiate namie?

– Gerai. Imkime pavyzdį. Manykime, kad tave myliu. Tada neturiu veidmainiauti ir slėptis nuo viso pasaulio. Jeigu šito neslėpsiu, rizikuoju patekti į Sibirą. Geriausiu atveju gresia gėdingas pažeminimas į kareivius ir įrašas asmens byloje. Dėmė visam gyvenimui. Tu šito nesuprasi.

– Bet aš žinau šitiek pavyzdžių..., – vėl mėginu prieštarauti.

– Tai ne pavyzdžiai. Tai – priverstinė išeitis iš padėties. Jeigu tave mylėsiu, o kitų akyse vaidinsiu komediją... Šitai neišvengiamai žudo meilę ir lieka tik nešvarūs ryšiai. Juodos rupūžės su balta rože tuokti negalima.

Žiūriu į jį sutrikusi ir nesuprantu. Trisdešimtmečiai vyrai apie meilę kalba kažkaip keistai, – jie apie ją mąsto ir analizuoja.

Jis linksmai šypsosi, ima mano ranką ir lyg save glamonėdamas glaudžia prie veido.

– Tai tik pavyzdys, – kalba jis. – Net jeigu tave mylėčiau, tai esu linkęs nuolat mėgautis tavimi iš tolo negu vieną kartą artimai. Juk tada tektų skirtis! Meilė – tai švelni gėlelė, su kuria reikia mokėti elgtis. Supranti?

Skambtelėjo durų skambutis. Šitaip garsiai ir artimai skambina tik panelė Valia. Ji lyg viesulas įsiveržė į kambarį ir įsibėgėjusi stipriai pabučiavo kapitoną, tada atsilošė ir išdykėliškai žiūri, kokį padarė įspūdį. Šiems bučiniams maršalo Sokolovskio įsakymas negalioja...

Kapitonas kartu su panele Valia išvažiavo į darbą, o aš iš apmaudo sėdau tau rašyti laiško. Tyčia pažeidžiau kapitono įsakymą ir likau bute po penktos valandos. Pagaliau suprantu, kodėl jis draudė. Tegul bent dabar kaimynai ką nors galvoja, nors šito ir nėra.

Sveikinu tave ir tavo mažąjį Peterį!

Tavo Margo

Waldheim–Sachsen

Brangioji Margo!

Mūsų sielvarto ir džiaugsmo svarstyklių lėkščių pusiausvyrą tikriausiai išlygina Apvaizda. Dabar aš beveik laiminga. Mano mažasis Peteris auga, teikia vis daugiau rūpesčių ir džiaugsmo. Net kaimynai užeina ir nieko blogo nesako. Juk dabar vaikas turi tėvą.

Mažasis Peteris dabar nėra nesantuokinis. Užtat didysis Peteris – neteisėtas tėvas. Jis siaubingai bijo, kad jo viršininkai nesužinotų, jog jis turi vaiką ir būna čia. Jis sako, kad tada jį tučtuojau išsiųstų į Rusiją. Argi tai nusikaltimas?

Maniau, kad mūsų rasistiniai įstatymai buvo neteisingi, bet kas per įstatymai toje šalyje, kurioje tiek daug šaukiama apie lygybę ir brolybę. Didysis Peteris dabar tiesiog nelaimingas. Kuo labiau pripranta prie vaiko, tuo labiau bijo, kad nesužinotų.

Peteris Rusijoje turėjo žmoną ir vaiką. Jie žuvo okupuotoje Ukrainoje. Apie tai man pasakodamas žvelgė į grindis. Galbūt jis mano, kad aš, vokietė, netiesiogiai irgi kalta. Atsitiktinai mama jo paklausė, kodėl sovietų kareiviai taip elgėsi puolimo metu. Jis nenoromis tarė: „Mums visą laiką sakė, kad vokiečiai taip elgėsi Rusijoje. – Tada pagalvojęs pridūrė: – Gyvenimas blogas. O vokiečiai dar blogiau padarė. Kartėlis visiems laikams."

Didysis Peteris sėdi ant taburetės, laiko mažąjį Peterį ir svarsto: „Vėliau naujas įsakymas atėjo. Uždraudė. Vieną dieną daug kareivių už tai sušaudė. Ivanas visada kaltas."

Dabar Peteris pas mus užeina beveik kiekvieną vakarą. Visada ko nors atneša: tai dešros, tai sviesto. Parduoda savo cigaretes ir duoną – pinigų duoda. Kartą paklausiau, ar jam moka algą. Jis paaiškino: „Ivanui moka aštuonis rublius per mėnesį. Už tai pakelio papirosų nenupirksi."

Dabar Peteris mane gerbia kaip žmoną. Kai ką nors jam darau, pavyzdžiui, skalbiu baltinius, tai jis džiaugiasi lyg dovana. Man atrodo, kad rusai priprato prie labai sunkaus ir bedžiaugsmio gyvenimo. Kiekvieną rūpinimosi smulkmeną jie priima skausmingai dėkodami.

Dabar Peteris iš kailio neriasi, kad įtiktų mamai. Bet viską daro nuolat baimindamasis. Šitaip laimės negali būti. Skaitydama tavo paskutinį laišką, galvojau, kad kapitonas teisus. Tai, ką karininkas supranta – kareivis jaučia tik širdimi.

Sekmadieniais Peteris pasikabina visus savo ordinus ir ateina visai dienai. Kai kartą siūliau eiti į lauką, tik išgąstingai pažvelgė į mane.

Po truputį taip prie jo pripratau, tad laukiu nekantraudama, kada pabels į duris. Kartą klausiau, ar mane myli ir ar vešis mane į Rusiją. Jis susimąstė. Matyt, ši mintis jam niekada nešovė į galvą. Kodėl? Juk jaučiu, kad yra su manimi ir mažuoju Peteriu laimingas.

Jis tik tarė: „Tavęs į Rusiją niekada neleis. Jeigu apie tai prasitarsiu savo vadui, daugiau manęs nebematysi.“

Kokios laimingo gyvenimo paslaptys taip griežtai saugomos sovietų šalyje? Tad kodėl rusai taip gerai kovojo? Mažasis Peteris dažnai žaidžia su blizgančiais tėvo ordinais. Kai į juos žiūri anas, tai jo akyse kartais žybteli pyktis.

Laikas mažąjį Peterį maudyti. Baigiu rašyti ir linkiu viso geriausio.

Tavo Helga

Berlynas–Karlshorstas

Brangioji Helga!

Vakar švenčiau savo gimimo dieną. Dabar man dvidešimt vieneri. Kaip greitai lekia laikas!

Kapitonas mane nustebino. Pasveikino, tada paėmė už smakro ir pirmą kartą pabučiavo. Bet vėl ne taip, kaip reikia. Šitaip galima bučiuoti kryžių, bet ne mane. Juk aš ne medinė. O jis juokiasi, lyg šis žaidimas nervais jam teiktų malonumą.

Kartu jaučiu, kad jis sąmoningai laikosi per kelis žingsnius. Kažkas nejuntamo ir nematomo verčia jį išsaugoti atstumą. Jis pažįsta šį nematomą dievą ir jam paklūsta.

Mėginau kviesti kapitoną gimimo dieną pas save. Atsakė taip, kaip reikėjo laukti: „Deja, vaikeli, rytoj turiu iki vėlaus vakaro dirbti. Linkiu šauniai pasilinksminti.“ O pats sėdės vienui vienas ir švelniu balsu kalbins bjaurųjį Hansą.

Na ir tegul! Tesibučiuoja su auksinėmis žuvelėmis, o aš linksminsiuosi. Vakare tyčia paskambinsiu, patikrinsiu, kaip jis „dirba iki vėlaus vakaro“.

Rusams būdinga švęsti savo sovietiškas šventes. Tada visas Karlshorstas mirgėte mirga raudonais skudurais ir iliuminacija. Bet tai tik išorinės šventės. Lyg jie nebūtų pratę švęsti jaukioje namų aplinkoje. Kai kapitono paklausiau, šis mįslingai atsakė: „Ne neįpratę, o atpratę.“

Užtat rusai dažnai renkasi didelėmis kompanijomis ir švenčia be jokios kalendorinės progos. Kai yra nuotaika. Tada namas braška ir pro langus veržiasi dūmai.

Tas pats su dovanomis. Rusai neįpratę prie dažnų smulkių dovanų. Lyg Sovietų Rusijoje nebūtų papročių ar galimybių. Bet kai jie dovanas atsimena ir dovanoja, tai paprastai nejaučia saiko. Lyg jiems daiktai neturėtų vertės.

Viena vertus, rusai Berlyne vaikosi kiekvieno niekniekio, kiekvieno skuduro. Ypač moterys. Tačiau lengvai juos ir praranda. Ypač vyrai. Jie tam tikra prasme prarado asmeninės nuosavybės suvokimą. Rusai garbino laikrodžius todėl, kad šlovinamoje

sovietų šalyje jų nebuvo, tačiau jau kitą dieną juos nerūpestingai dovanojo, nes priprato gyventi be laikrodžių.

Atsitiktinai su draugėmis ginčijomės apie Berlyne gyvenančius sąjungininkus ir lyginome jų skirtumus. Žinoma, mus labiausiai domino požiūris į moteris. Merginos buvo iš įvairių Berlyno sektorių ir daug mačiusios.

Vokiečiai labiausiai nemėgsta prancūzų. Jeigu jau pribrendo reikalas, tėvai dukrai sako: „Geriau jau ūžauk su dešimčia rusų negu su vienu prancūzu." Matyt, rusai čia atlieka neigiamo ekvivalento vaidmenį. Tuo tarpu kiekvienas anglų kareivis – apsigimęs džentelmenas. Net su gatvės moterimi jis elgiasi kaip su tikra dama. Šitaip vyras rodo pagarbą sau.

Amerikietiškoje meilėje svarbiausias vaidmuo tenka šokoladui ir cigaretėms. Nekalbu apie rimtą meilę – apie ją gatvėje liežuviais nemalama. Deja, daugeliui amerikietis primena ne žmogų, o cigarečių maišą. Suprantama – tai mūsų sunkaus gyvenimo vaisiai. Mūsų materialistiniame amžiuje meilė tuščiu pilvu nevilioja.

Rusai... Rusų meilė? Apie ją sunku ką nors pasakyti. Berlyno gatvėse niekada nepamatysi ruso su vokietaite. Mat tai paslaptis – tai apie ją šnekama ir spėliojama nebūtus dalykus. Net gyvendama Karlshorste apie šitai nieko tikro nežinau.

Ką galima pasakyti apie mūsų vaikinus? Jiems neliko nieko kito, kaip prisiminti auksines dienas okupuotose šalyse. Dabar jiems tenka pažinti kitą medalio pusę.

Prieš kelias dienas Karlshorste nusišovė vienas vyresnysis leitenantas. Liūdna istorija. Vyresnysis leitenantas buvo nematęs savo šeimos nuo pat karo pradžios – daugiau kaip penkerius metus. Pasirodo, karo metu jie apskritai neturi atostogų. Neseniai jį pervedė dirbti į SKA. Prašė leidimo atvykti šeimai – draudė, nes šeimoms vykti į Vokietiją buvo leista atvykti tik trumpą laiką po kapituliacijos. Kai žiūri, tai atrodo, kad karininkai turi teisę gyventi su šeimomis. Bet tai tik apgaulingas įspūdis. Deja, nedaugelis šeimų spėjo prasprukti. Gavęs neigiamą atsakymą, vyresnysis leitenantas pateikė prašymą demobilizuotis. Vėl neleido. Vyresnysis leitenantas išsitraukė pistoletą ir nusišovė.

Dabar leidimo vykti į Vokietiją negauna nė viena žmona. O už bendravimą su vokietėmis – Sibiras. Didelis pasirinkimas ir visiška asmenybės laisvė!

Ant kapitono rašomojo stalo guli laiškas. Vokas padarytas iš laikraščio ir suklijuotas miltų koše. Adresas rašytas rašalu didžiosiomis raidėmis. Tai kapitono motinos laiškas, atėjęs karo lauko paštu. Laiške daug vietų išbraukė cenzūra. Cenzūra šalyje praėjus dviem metams po pergalingos karo pabaigos! Kokias paslaptis gali rašyti motina sūnui? Kai apie tai galvoju, imu suprasti kapitoną. Jo tylėjimą ir netiesius atsakymus.

Jau pusė aštuonių. Greit grįš kapitonas. Rusai ir šeštadieniais dirba iki pusės aštuonių. Kodėl tokios darbo dienos? Galbūt todėl, kad jie negalėtų bendrau-

ti su išoriniu pasauliu? Man atrodo, kad rusus po truputį pradedu suprasti. Jie kažkokios nematomos, bet viską matančios galios nelaisvėje. Nejaugi jie patys to nejaučia?

Baigiu. Bėgu namo. Bučiuoju!

Tavo Margo

• • •

Waldheim–Sachsen

Brangioji Margo!

Gyvenimas mūsų mažame miestelyje slenka liūdnai ir vienodai. Būtų dar liūdniau, jeigu nereikėtų rūpintis mažuoju Peteriu. Net neįsivaizduoju, ką daryčiau, jeigu visą dieną nesirūpinčiau kūdikiu.

Peteris dabar kitame mieste. Mažų miestelių komendantūras naikina ir kelia į didesnius garnizonus. Peteris nuo čia už keturiasdešimties kilometrų. Kai jis sužinojo, jog jų komendantūra išvažiuoja, buvo labai susijaudinęs, bijojo, kad veš labai toli. Dabar jis mus aplanko tik kartą per savaitę. Ateina visada naktį, ant pečių nešinas maišeliu su produktais. Jis mato, kad mes alkstame, ir tempia viską, ką gali. Jų pačių daviniai labai menki. Kai jis pas mus kiek pabūna, lyg pamiršta viską ir tampa visai kitoks – linksmas ir paprastas.

Mane stebina viena. Jis pasakoja apie gyvenimą Rusijoje, sako, kad ten gyvenimas sunkus, kad ten nėra to, prie ko pripratome mes. Bet Rusijos jis niekada nekeikia, o tik giria. Kai jo klausiau, kaip gali būti – kartu ir blogai, ir gerai, jis tik mostelėjo ranka ir nieko neatsakė.

Dar gerai, kad Peteris tarnauja komendantūroje. Jis tvirtino, kad ten daugiau laisvės. Gretimo miesto kareivinėse gyvena reguliariosios armijos dalinys. Kareivių visai į miestą neleidžia ir apsirengę jie labai prastai. Peteris turi gerą vilnonį mundurą. Jis sako, kad tokį gauna tik karininkai ir komendantūrų kareiviai: „Dėl vaizdo. Kad prieš vokiečius gėda nebūtų."

Brangioji Margo, noriu išduoti tau savo paslaptį. Neseniai Peteris man sakė, kad jį demobilizuos ir jam reikės vykti namo į Rusiją. Jis buvo labai liūdnas, tačiau daugiau nieko neaiškino. Dabar neabejoju, kad jis myli ir mane, ir mažąjį Peterį. Bet jis mano, kad aš nevažiuosiu į Rusiją, nes ten sunku gyventi. Ilgai galvojau ir apsisprendžiau.

Vakar parašiau į Karlshorstą maršalui Sokolovskiui laišką. Viską nuodugniai parašiau. Apie mažąjį Peterį, kad aš ir seržantas vienas kitą mylime. Pasitariau su protingais žmonėmis ir net rašiau, kad mėgstu komunizmą, myliu Sovietų Rusiją ir

Staliną. Protingi žmonės sako, kad rusams tai taip pat privaloma, kaip mums anksčiau sakyti „Heil Hitler!“

Prašau maršalo Sokolovskio leisti man ir vaikui vykti kartu su Peteriu į Rusiją, kai jį demobilizuos. Manau, kad jis mums padės ir tada mes visi būsime laimingi. Aš taip tuo tikiu! Peteriui nieko neprasitariau. Tebūna tai jam malonus netikėtumas.

Kartais tau pavydžiu, kad tu Berlyne. Ten taip linksma. Linkėjimai nuo mamos ir mažojo Peterio.

Tavo Helga

• • •

Berlynas–Karlshorstas

Brangioji Helga!

Vėl žiema. Vėl kaip pernai sėdžiu prie to paties kapitono rašomojo stalo. Kambaryje šilta, tačiau širdis dreba iš šalčio. Šalta pasidarė visame Karlshorste. Tai tam tikra vidinė aplinka. Sunku aprašyti, bet jaučiu tai kiekviename žingsnyje.

Aš čia antri metai ir jaučiu didžiulę vidinę permainą. Prieš metus rusai buvo kitokie. Buvo netvarka, tam tikras lūžis... Nemoku paaiškinti. Bet žmonės buvo linksmi, pasitikintys savimi ir nesivaržantys. Dabar visa tai užklojo švininė marška. Viskas stojo į vėžes, tačiau kažkokias marinančias vėžes.

Kapitonui juokais sakiau, kad Karlshorstas pasidarė visai rusiškas. Jis kreiva šypsena sutiko: „Taip..., sovietinis.“

Anksčiau rusus dažnai buvo galima sutikti vokiečių teatruose ir kine. Dabar Karlshorste atidarė kelis klubus, ir jie vaikšto tik ten. Aplink Karlshorstą stato vis naujas tvoras. Net kiaurai Karlshorstą kertančią tramvajaus liniją iš abiejų pusių aptvėrė geležiniais pinučiais.

Dabar daug rusų dėvi civilius drabužius. Dauguma vilki vienspalvius tamsius paltus ir kostiumus. Apie madą, europietišką madą, rusai supratimo neturi. Lyg jie būtų išaugę kitame pasaulyje, kuriame su tuo nebuvo susiduriama.

Apie ką galvoja rusės Rusijoje?

Neseniai prosovietiniame žurnale „Iliustrirte Rundšau“ mačiau nuotrauką – mūrininkų brigada statybose. Tarp šešių mūrininkų penkios buvo moterys. Tikriausiai joms europietiškos mados nerūpi.

Pavyzdžiui, aš ir mano draugės dabar nelabai galime pasisiūti naujų drabužių, bet juos mes įsivaizduojame. Ak, Helga, juk tai toks malonumas – sėdėti ir rinktis naujo sukirpimo suknelę!

Karlshorste eilės nutįsta net prie kęptuvių ir puodų. Koks gyvenimas šiame komunistiniame rojuje? Vokiečių laikraščiai dabar taip daug rašo apie komunizmą. Bet negirdėjau, kad šį žodį vartotų patys rusai. Kai to paklausiau kaimyno leitenanto, jis tik burbtelėjo „... tavo motiną“. Kas tai? Galbūt jų kalba taip tariamas komunizmas?

Mano kapitonas taip pat pasikeitė. Herr Šmidt pasakoja, kad jis dažnai keliasi vidury nakties ir dar prieš aušrą važiuoja į medžioklę. Tamsoje sėda į mašiną ir važiuoja kur nors į Berlyno apylinkes. Vienas. Prieš darbo pradžią grįžta iki ausų purvinas. Su šautuvu, bet dažniausiai be grobio. Man kartais atrodo, kad jis tiesiog nori ištrūkti iš Karlshorsto, pakvėpuoti grynu oru.

Beveik kiekvieną rytą virtuvėje randu abu kibirus pilnus tuščių vyno butelių. Anksčiau šito nebuvo. Frau Šmidt sako, kad vakarais pas jį lankosi vis tie patys draugai. Anksčiau jie vykdavo į teatrą arba kiną. Kartais vidurnaktį imdavo patefoną ir vykdavo maudytis mėnesienoje į Miugelzėją. Sekmadieniais visai dienai važiuodavo į Berlyną. O dabar kiekvieną vakarą sėdi pas jį ir geria degtinę.

Pasikeitė kapitonas ir išoriškai. Užsisklendė, nugrimzdo į save. Toks pat griežtas ir pasitempęs, tik retai šypsosi. Po pietų gulasi į lovą ir laikraščiu užsidengia veidą. Bet nemiega, nes matau, kad reaguoja į aplinką.

Tiesa, pamiršau pasakyti. Netrukus prieš tai, kai įvyko šios permainos, jis vyko atostogų į Rusiją. Grįžo sublogęs ir nelinksmas. Nuo tada iš tikrųjų ir prasidėjo naktinės išgertuvės ir rytinės išvykos į medžioklę. Lyg jam būtų kas užgulęs širdį.

Atsitiktinai paklausiau: „Herr kapitone, kodėl jūs taip pasikeitėte? Prieš metus jūs buvote visai kitoks.“

Pradžioje apsimetė, kad mano žodžių negirdi, paskui nenoromis tarė: „Tada mes buvome ištrūkę į laisvę žvėrys. Na ir laigėme visur... Dabar mus vėl pririšo prie grandinės.“

Klausiau: „Herr kapitone, ar jums patinka Vokietijoje?“

Atsakė: „Žmogus turi likti ten, kur gimė...“ Jis atsako ne į mano klausimą, o į savo mintis. Kai kalbinu asmeninėmis temomis, jis visada mąsto ką kita. Ką jis mąsto?

Apie mūsų gyvenimą Berlyne tau rašo mama, todėl nesikartosiu.

Su linkėjimais!

Tavo Margo

Brangioji Margo!

Atsitiko kažkas siaubingo. Šį laišką tau rašau iš mažo pasienio kaimelio. Šiąnakt mes einame per sieną. Aš, mažasis Peteris ir... Peteris.

Vakar vidurnaktį kažkas pabeldė į langą. Tai buvo Peteris. Dieve, kaip jis atrodė! Purvinas, sulamdyta miline, nesiskutęs. Tylėdamas įėjo į kambarį ir tučtuojau akimis ėmė ieškoti vaiko. Tokį jį mačiau pirmą kartą. Jis buvo panašus į pjudomą žvėrį.

Skubiai viską paaiškino. Mes turime bėgti. Jis buvo areštuotas. Jį kaltina valstybės išdavimu. Šnipinėjimas kitos valstybės naudai. Draudžiami ryšiai su vokiete. Dieve, Dieve...

Jis teigia, kad jam rodė kažkokį laišką. Aiškino, kad vokietė areštuota ir viską prisipažino. Žino, kad turi vaiką. Jis tvirtina, kad tai reiškia karinį tribunolą. Šiąnakt jis pabėgo ir pėsčias atėjo čia. Įtikinėja, kad turime nedelsiant bėgti... Kur?

Lyg sapnuodama, nejausdama savęs apsirengiau. Laukiu, kad bet kurią minutę pabels į duris ir visus suims. Dabar suprantu, kodėl Peteris bijojo. Peteris nusivilko milinę, ir matau, kad jam ant peties kabo automatas. Jis toks baisus. Jis toks, kokį mačiau tą siaubingą karo dieną. Jo akyse – mirtis.

Mažasis Peteris pabudo ir verkia. Didysis Peteris vaikšto aplinkui su automatu. Jis niekaip negali nusiraminti. Jis kaip meška prie savo vaiko. Žinau, kad jis šaus į kiekvieną, kas stos skersai kelio.

Visą laiką mane skubina. Greičiau dingti iš šio namo. Greičiau... Mes bėgome naktį, mažąjį Peterį suvynioję į antklodę.

Dabar vakaras. Esame pas nepažįstamus žmones. Jie mus supranta. Aš jiems viską paaiškinau. Didysis Peteris ant kelių laiko mažąjį. Nepaleidžia iš rankų automato. Jo veidas akmeninis.

Po kelių valandų eisime per sieną. Dieve, padėk mums ir pagailėk mažojo Peterio...

Helga

Berlynas

Brangioji Helga!

Bet kuris gražus sapnas baigiasi ir lieka tik liūdni prisiminimai. Mano kapitono nebėra. Jis išvažiavo į Rusiją. Aš išvykau iš Karlshorsto – dabar ten tuščia ir nyku.

Niekada nepamiršiu paskutinės dienos Karlshorste. Helga, ji buvo nuostabi. Tą dieną kapitonas visai pasikeitė.

Paklausiau jo: „Miša, ar tu mane myli?“ Juk šitai mačiau jo akyse.

Jis pažvelgė į mane kaip visada mįslingai šypsodamasis: „Šiaip ar taip, nė viena Berlyno mergaitė nepatiko labiau už tave…“

Labai nuliūdau. Jis mylėjo mane visą laiką. Savotiškai. Galbūt stipriau ir labiau, negu supratau. Kokia negailestinga jėga vertė jį slėpti savo jausmus, vėsinti kraują? Dėl ko?

Paklausiau: „Miša, kodėl tu toks buvai?“

Jis mane glamonėjo ir glostė plaukus. Bet šios glamonės buvo šaltos. Lyg būtų glamonėjęs mėgstamą daiktą, o ne moterį.

„Margo, į šitai sunku atsakyti, – tarė jis. – Tu per daug gera mergaitė, kad paimčiau ir vėliau išmesčiau. Tu verta daugiau. Mūsų sąlygomis daugiau neįmanoma. Nenorėjau suteršti nei tavęs, nei savo sielos. Tu negali būti mano žmona?..“

Aš jį nutraukiau: „Bet kodėl?“

Jis vėl nusišypsojo taip, lyg klausčiau to, ko negalima paaiškinti. Jis nieko neatsakė.

Atsisveikindamas tarė: „Margo, aš noriu, kad Karlshorste nepasiliktum. Susirask darbą ir meilę pas savus. Pažadėk man!“

Jis paėmė mano kortelę ir kryžmai perbraukė SKA komendantūros antspaudą. Kai šį antspaudą perbraukia – į darbą Karlshorste daugiau nepriima.

Visą dieną praleidome kartu. Mūsų pirmą ir paskutinę dieną, kai žinojome, kad mylime vienas kitą. Dabar jis toli savo mielojoje šaltoje Rusijoje. Jis teisus! Rožės baloje neauga…

Tavo mažoji vienišoji
Margo

XVIII
SKYRIUS

Politbiuro narys

1.

„Mano mažasis berniuk, atleisk kad prastai rašau – visai pasenau. Laikas ilsėtis, bet Dievas mirties nesiunčia. Rankos dreba, plunksna popierių drasko. Kairiąja akimi visai nematau, dešinė taip pat nekokia...“

Prieš mane guli pageltęs suglamžyto popieriaus lapelis, tikriausiai išplėštas iš mano seno mokyklinio sąsiuvinio. Stambios vaikiško braižo raidės. Neryškus, ne kartą vandeniu skiestas rašalas. Tik vargais negalais perskaitau kruopščiai surūdijusia plunksna išvedžiotas raides.

„...Sėdžiu prie žibalinės spingsulės kaip dvidešimt pirmaisiais metais ir rašau tau laišką. Elektra dega tik dvi valandas per parą, ir tai ne visada. Pristūmiau stalą prie krosnies, čia nors kiek šilčiau. Pro langus siaubingai traukia, nors ir užkamšiau visas skyles vata. Mano mielasis, kraujas nebešildo...“

Nėra elektros! Nėra anglių krosniai! Ir štai praėjus dvejiem metams po pergalingo karo pabaigos. Ir štai širdyje Donecko anglies baseino, didžiausio anglies telkinio Europoje.

Beje, ko čia stebėtis. Iki karo mūsų instituto studentai visą žiemą sėdėjo auditorijoje apsigaubę kailiniais, su kailinėmis kepurėmis ant galvų. Šalo pirštai. Norėjosi laikyti rankas kišenėse, tačiau reikėjo konspektuoti. Novočerkasko industrinio Sergo Ordžonikidzės instituto centrinio šildymo pakuros buvo pritaikytos Donecko antracitui, o jose kūreno niekam tikusias anglies dulkes. Užtat instituto mokslinėje bibliotekoje mes gėrėjomės vokiškais „Der Bergbau“ žurnalais, kurių kiekvieno numerio paskutiniuose puslapiuose užsieniui buvo reklamuojamas pigus Donecko antracitas.

Sykį mano bičiulis Vasilijus Šulginas tapo populiariausiu Energetikos fakulteto žmogumi. Nežinomais keliais jis iš kažkur ištraukė elektra šildomą aviacinį kombinezoną, kuriuos dėvi lakūnai Arktikoje. Iš OET laboratorijos atsitempė ir po suolu pastatė transformatorių, ilgą laidą gauti buvo vieni niekai. Spragt – ir Vasilijus tapo

įžymybe. Pirmą šio žygdarbio dieną mes ne tiek klausėme profesorių, kiek žiūrėjome į Vasilijų – ar greitai nuo jo ims kilti garas arba nekils gaisras. Artimiausias suolo kaimynas dėl viso pikto iš koridoriaus atsinešė ir netoli nuo didvyrio padėjo gesintuvą.

Vasilijaus triumfas truko kelias dienas. Kartais išdidžia laikysena spragtelėdavo ant šono jungiklį, ir šąlanti auditorija suprasdavo, kad Vasilijui karšta. Visi kaip vienas gėrėjomės ir didžiavomės maišo pavidalo figūra paskutiniame suole, lyg tai būtų buvęs kolektyvinis žygdarbis.

Didžiai mūsų nuostabai ir nusivylimui vieną šaltą sausio dieną Vasilijus vėl atėjo su savo senu, vėjo perpučiamu palteliu. Į mūsų nustebusius ir atkaklius klausimus jis atsakė, kad „mašina“ sugedo. Savo paslaptį jis atskleidė tik keliems patikimiausiems draugams. Pasirodo, jį kvietė į Specialųjį skyrių, NKVD filialą institute, ir ten liepė nutraukti „antisovietinę demonstraciją“, priešingu atveju bylą perduos „atitinkamiems organams“. Tiesą sakant, šitai buvo didelė Specialiojo skyriaus malonė. Visi studentai šąla ir tyli, o vienas panoro šildytis – kontrrevoliucinė agitacija ir socialistinės ekonomikos ardymas!

Iki karo šitaip buvo visą laiką. Tai buvo sistema. Žmonės tiesiog įprato jos nematyti.

Vokiečiai savo nekūrenamuose butuose dabar šąla. Žinoma, jie keikia sovietų karininkus, kuriems nereikia skaičiuoti kiekvieno briketo. Tačiau niekam iš jų neateina į galvą, kad šių karininkų šeimos tolimoje Rusijoje šąla dar labiau negu vokiečiai.

„...Bet aš vis dėlto nepasiduodu. Kiaurą dienelę ant kojų, visą ūkį tvarkau. Blogai, kad jėgų trūksta, senus kaulus maudžia. Geriu tik saldžią arbatą ir retsykiais arbatoje pasimirkau džiūvėsį. Burnoje tik du dantys, neturiu kuo kramtyti.“

„Motina septintą valandą eina į darbą. Vakare vargais negalais lazda ramstydamasi pasiekia namus, eina į tvoras pasilaikydama. Ne tiek pavargsta dirbdama, kiek nuo nervų gadinimo. Žmonės visi pikti, vos kas – keikiasi paskutiniais žodžiais, nieko girdėti nenori.“

„Į darbą motina eina tavo siųstais pusbačiais. Po namus vaikščioti pasiuvau pusbačius iš skudurų – ji visai patenkinta. Gaila, kad ir skudurų nebėra, nėra iš ko siūti. Neseniai motina užsimovė į darbą tavo siųstas kojines. Visos jaunos mergaitės taip žiūrėjo, kad motina nepatogiai pasijuto. Vieną porą mama dovanojo Marusiai Silenko už slaugymą, kai ji sirgo. Marusia negalėjo atsidžiaugti...“

„... Motina dabar bijo eiti į paštą tavo siuntinių. Kas gauna siuntinius iš Vokietijos, seka banditai, naktį įsilaužia ir žudo. O dieną prie pašto budi amatų mokyklos berniukai, siuntinius atima vidury dienos...“

Prisimenu Gorkyje esančią Molotovo automobilių gamyklą, garsinančią visame pasaulyje GAZ. Ten karo pradžioje mačiau šiuos vadinamuosius „amatininkus“ – naujuosius sovietų proletariato kadrus.

Kai sovietų pramonė pateko į aklavietę su jaunais kadrais – jaunimas nenorėjo savo noru būti darbininkais – netrukus prieš karą buvo išleistas SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl mobilizacijos į fabrikų ir gamyklų amatų mokyklas“. Milijonai 14–17 metų paauglių į šias mokyklas buvo mobilizuoti prievarta. Jos buvo naujos sovietų vergų klasės kalvės.

Pradžioje šie „amatininkai“ valgė gamyklos valgykloje. Jų maistas buvo bjaurus, tačiau geresnis negu darbininkų – juk paaugliai ne tokie sąmoningi kaip suaugusieji ir vienais šūkiais jų nepamaitinsi. Be to, daugelis „amatininkų“ gaudavo produktų iš kaimo, iš kurio dauguma ir buvo kilę. Todėl kartais jie savo porcijų nesuvalgydavo, kartais iš vaikiško išdykumo nesuvalgytus pietus išpildavo tiesiog ant stalo.

Nespėdavo „amatininkai“ išeiti iš valgyklos, kaip ten bemat įsiveržd avo darbininkai. Jie puldavo į eilę prie kasos arba prie dalijamų porcijų. Kiti skubėdavo užsiimti vietas prie stalo, nes kitaip teks ryti seiles, laukiant vietos prie stalo, kol valgys greitesnių kojų proletarai. Tretieji traukdavo iš kišenės šaukštus ir, gėdingai dairydamiesi, puldavo prie stalų su jaunesniųjų brolių proletarų nesuvalgytais pietų likučiais ir paskubomis, apimti gyvuliško alkio, rydavo šias liekanas.

Ką galvojo „amatininkai“, matydami tokį vaizdą? Juk po kelių mėnesių jie turėjo tapti visaverčiais darbininkais, gauti darbininkų davinį ir kitų gėrybių, surašytų saulėtosios Stalino konstitucijos puslapiuose.

Šalimais buvo mažas kambarėlis, iš kurio sklido kiaušinienės ir keptų lašinių kvapas. Ten buvo vadovaujančių darbuotojų valgykla: direktoriaus, VKP(b) CK partorgo ir kitų vadų. Darbininkai vadams nelabai pavydėjo. Vadai taip dažnai keitėsi, kad žmonės nespėdavo įsiminti jų pavardžių. Kur jie dingdavo, niekas taip pat nesidomėjo. Aišku, kur – gandras atneša, o juodasis varnas išneša!

Tais metais GAZ dirbo grupė anglų seržantų ir technikų. Jie vadovavo tankų, siunčiamų į SSRS lendlimu, surinkimo darbams. Žinoma, jiems apie gamyklą liko kuo geriausi prisiminimai.

„... Vakar motina turguje pirko dvi stiklines kukurūzų, aš sugrūdau juos grūstuvėje ir jau dvi dienos, kai valgome košę. Jeigu turėtume sviesto, būtų visai skanu. Dabar šalta, ir valstiečiai į turgų nedaug atneša. Bulvės kainuoja, žirniai – ..., pienas – ..., apie mėsą ir sviestą nė nesvajojame.“ – Toliau kelios eilutės, užteptos juodais cenzoriaus dažais.

Dvi stiklines kukurūzų...

Ankstyvą 1945 metų pavasarį laikiau kursinius Karo akademijos egzaminus. Tada prieš baigiamuosius valstybinius egzaminus turėjau vykti į kovinę stažuotę fronte. Kadangi dalį kursinių egzaminų įskaitė iš ankstesnių mokymo įstaigų, mokslą baigiau anksčiau už kitus ir vargais negalais gavau savaitę atostogų namo, tiesa, tarnybinės komandiruotės dingstimi.

Su krepšiu ant pečių, rankas susikišęs į kišenes vaikštinėju po Kazanės stoties skliautais. Žengiu per miegančius ant grindų kūnus pilkomis milinėmis. Viltis pakliūti į traukinį menka. Žmonės laukia savaites. Ieškodamas kokio nors gudresnio būdo pakliūti į traukinį, imu žvalgytis po stotį, dairausi į šalis – gal yra kokia skylė, pro kurią galima patekti į peroną. Vienintelis mano privalumas tas, kad neturiu bagažo, nestokoju jėgų ir socialistinio sumanumo. Bilietai ir pinigai?! Cha – tai tik istorinės atgyvenos.

– Broleli, jeigu neapsirinku, tu turi Tė-tė? – pasigirsta kimus bosas už nugaros, didžiulė rankelė ploja man per petį.

Atsigręžęs matau plačiai besišypsantį šaunų jūrininką juodu puspalčiu ir nusmaukta ant pakaušio berete. Nors šalta, ant jo krūtinės puikuojasi visi jūreiviško gyvenimo simboliai. Tatuiruotas iki smakro – matyt, neliko vietos, o reikėjo odoje įamžinti nesenos Sevastopolio epopėjos pėdsaką. Vienas iš tų, apie kuriuos sako – su marškinėliais gimęs, kuriam į viską pasaulyje nusispjauti, visos jūros iki kelių. Jūrininkas man šypsosi taip, lyg būtume seni pažįstami, ir rodo į mano pistoleto dėklą.

– Taip. Tė-Tė. O kas yra? – klausiu.

– Tu kuriuo važiuoji – vienuoliktą dvidešimt? – skamba bosas. Gavęs teigiamą atsakymą, jūrininkas dar plačiau šypsosi: – Na, tada viskas gerai. Nors galą gauk! Eime!

– Kur?!

– Jeigu sakau einam, vadinasi, einam! Laikykis kilvaterio! Tu ką, broleli, – šiandien į pasaulį atėjai? – stebisi mano naujasis giminaitis.

Jūreiviai turi savo manierą. Jiems visas margas pasaulis – broleliai.

Einame iš stoties, tamsoje karstomės kažkokiais stogais, lipame per kažkokias tvoras. Jūreivis krenkščia:

– Ak, Odesa motinėle, aš turiu daugiau skylių negu sveikos mėsos.

Pagaliau mes nusileidžiame ant geležinkelio bėgių kitoje stoties pusėje. Peronu tarp ešelonų vaikšto patruliai. Mes kaip diversantai sėliname prie stovinčio ant bėgių traukinio. Visi vagonai uždaryti.

– Dabar, broleli, duok savo Tė-Tė, – komanduoja jūreivis.

– Ką tu darysi – šausi?

– Oi, ne. Laikyk apkabą. Dabar žiūrėk – bilietas į visą pasaulį!

Jūrininkas traukia atgal viršutinę pistoleto sąvarą, ją užsklendžia. Tada vikriai kiša pistoleto vamzdį į tribriaunės spynos lizdą. Pasuka – ir mes vagone.

– Su šiuo bilietu daugiau važinėjau negu visais kitais, – grąžindamas pistoletą išdidžiai aiškina „brolelis“.

Vėliau dar kelis kartus naudojausi nepaprastomis TT sistemos pistoleto savybėmis – įpjova ir vamzdžio kanalas tiksliai tiko visoms geležinkelio spynoms.

Mudu įsitaisome ant privilegijuotos viršutinės lentynos. Taigi – mes jau ant ratų, galima sakyti, namie. Aišku, abu turėjome karinius bilietus, bet su šiais bilietais būtume kelias paras miegoję ant stoties grindų. TT sistemos bilietas kur kas geresnis!

Prie gimtųjų namų slenksčio stabteliu ir dairausi. Viskas sukrypo, įaugo į žemę. Tvorų nebėra – sukūreno. Per visą miestą galima eiti tiesiai kiemais. Apimtas ir džiaugsmo, ir liūdesio, praveriu išklerusias duris, nusagstytas aprūdijusiais kabliais ir sudėtingomis velkėmis. Durys tokios iškaršusios, kad baugu atidaryti, dar ims ir subyrės. Atsargiai statau sunkius batus ant girgždančių virtuvės grindų lentų. Viskas kiaurai supuvę, aptriušę ir apleista – kaip vaikų pasakos trobelėje ant vištos kojelės. Atverdamas duris į paskutinį kambarį, įtraukiu galvą į pečius, kad neužkliūčiau už skersinio. Paklajojus po margą pasaulį tėvų namas pasidarė ankštas.

Kambario kampe prie krosnies mažutė susikūprinusi prijuostę ryšinti senutė. Ji man vos iki juosmens. Kadaise ji mane savo rankomis augino, dabar aš ją galiu pakelti kaip vaiką. Žili plaukai tvarkingai sukišti po balta skarele, ant pečių vis tas pats languotas šalikas. Mažoji senutė atsigrįžta į uždaromų durų garsą.

– Griša!?

Šio žodžio garso neįmanoma perteikti. Šiame trumpame garse visi ilgų karo metų išgyvenimai – viltis, baimė, laukimas, džiaugsmas.

Aš išsigandau. Išsigandau, kai pamačiau, kaip ėmė virpėti jos veide raukšlės, kaip bejėgiškai nusviro rankos.

– Močiute!?

Tik suėmiau ją už pečių, bijojau, kad nepargriūtų. Ilgai stovėjome tylėdami. Prigludusi prie mano krūtinės, ji gailiai, vaikiškai verkė džiaugsmo ašaromis. Atsargiai glosčiau jos kuprotą nugarą, dengiamą senutėle flaneline palaidinuke. Savo pirštais jaučiau jos trapius kaulus ir bijojau savo šiurkščiomis rankomis suteikti jai skausmo.

– Kur mama? – apsidairęs klausiu.

– Ji darbe. Grįš šeštą.

– Pasiųsiu ką nors iš kiemo vaikiščių. Tegul jai pasako, – siūlau nusivilkdamas milinę.

– Ką tu, Griša... Sergėk, Dieve! – skubiai ir baikščiai lemena senutė. – Ji iš džiaugsmo pabėgs iš darbo, o tada į teismą arba išvarys...

Pajutau, kaip netikėtai tapo ankšta kitelio apykaklė, kaip iš pykčio galva pritvino kraujo ir suspengė ausyse. Štai kaip pasitinka kareivį sūnų sovietė motina po ketverių metų išsiskyrimo! Man norėjosi eiti ir talžyti pistoleto rankena įstaigos, kurioje dirba motina, viršininkų snukius. Ak tu – sistemos TT biliete į visą pasaulį! Čia tu bejėgis...

Vėlų vakarą parkiūtino iš darbo motina. Senelė mano atvykimo proga ruošia šventinę vakarienę. Ji išdidžiai ištraukė mažytę dėžutę su medumi ir pastatė ant stalo, matyt, šią dėžutę ilgai laikė iškilmingai progai. Tada ant stalo pasirodė mažytis vaistinės buteliukas – jame vyšnių trauktinė.

Kai aš žengtelėjau prie savo krepšio ir ėmiau krauti ant stalo spalvingas amerikietiškas konservų dėžutes, motinos akyse įsižiebė palengvėjimo jausmas. Jos pačios

buvo alkanos, tačiau dar sunkiau buvo suvokti, kad neturi kuo pavaišinti ir pamaitinti sūnaus kareivio, grįžusio namo po ilgo išsiskyrimo. Dabar ant stalo buvo amerikietiški konservai.

Kai rusai girdi žodį „lendlizas“, jų atmintyje iškyla kalnai konservų dėžučių. Tokių dėžučių buvo galima pamatyti pačiose atokiausiose garsiųjų Briansko miškų lūšnose, Leningrado krašto balose, kiekviename žingsnyje, kur praėjo sovietų kariuomenė.

Rusija – tai pripažinta turtingiausia žemės ūkio šalis su neišsenkančiais gamtos turtais. Ir ši šalis nuo 1942 iki 1945 metų gyveno ir kovojo maitindamasi tik Amerikos produktais. Mes, karininkai, tvirtai įsitikinę, kad galėjome išsilaikyti be Amerikos tankų ir lėktuvų, bet be Amerikos produktų būtume tiesiog mirę iš bado. 90 procentų mėsos produktų, riebalų ir cukrus armijoje buvo iš Amerikos, beveik tas pats buvo užnugaryje. Net pupos ir kvietiniai miltai buvo iš Amerikos. Be vandens, vienintelis sovietų produktas buvo juoda duona.

Beje, vanduo. Maskvoje visai rimtai buvo kalbama, kad Amerikos pasiuntinybė net vandenį konservų dėžutėse gauna iš Amerikos. Tikriausiai turėta galvoje konservuotas greipfrutų sultis, kurios, amerikiečių supratimu, ilgina žmogaus gyvenimą ir padeda sėkmingai tvarkyti reikalus. Po karo Maskvoje buvo kalbama, kad Kremliaus sandėliai prikrauti Amerikos produktų daugeliui penkmečių.

1943 metų pradžioje visos SSRS stambių miestų parduotuvės buvo verste užverstos maišais kavos pupelių. Matyt, amerikiečiai atplukdė porą laivų. Iki karo SSRS natūrali kava buvo prabangos prekė. Dabar visos parduotuvių lentynos, iki tol buvusios tuščios, lūžo nuo maišų su raudonomis užsienietiškomis raidėmis. Be kortelių, už 80 rublių kilogramas. Tuo metu laisvojoje rinkoje duonos kilogramas kainavo 150 rublių.

Netrukus žmonės kavą ėmė pirkti maišais. Ne dėl to, kad rusai būtų užsikrėtę užsienio mada. Visai ne. Jie plikino kavą verdančiu vandeniu, kvapnųjį skystį pylė lauk, virtas pupeles džiovino, trynė grūstuvėje arba malė kavos malūnėliu ir... kepė duoną. Duoną iš kavos! Prieš tai tą patį darė iš garstyčių miltelių. Duona iš garstyčių! Duonos, duonos!

Visi skardiniai indai SSRS per karą buvo gaminami iš Amerikos konservų dėžučių. Rusai negreit pamirš šias dėžutes ir jų turinį – „Porked Meat“.

Apimti pykčio, stengdamiesi sumenkinti konservų propagandos efektą, NKVD sekliai skleidė gandus, – NKVD dirba ne tik gandų rinkėjai, bet ir platintojai, – kad amerikiečiai konservus daro iš Pietų Amerikos beždžionių mėsos ir siunčia juos į SSRS.

„...Mielasis Griša, gal tu turi kokį nors puoduką? Savąjį neseniai sudaužiau ir neturiu iš ko gerti arbatos. Jei atsiųsi, būsiu labai dėkinga. Mano mielasis, kai gersiu arbatą – tave prisiminsiu.“

„...Siuntinius tu užsiuvi į labai gerą audinį. Nebijok – mes jo neišmetame, o siuvame rankšluosčius. Nepyk, jei ko nors prašome. Tu mums vienintelis. Aš ir gyvenu tik tavo laiškais. Beje, gyventi man liko nedaug.

Lik sveikas, mano gerasis. Saugok save!

Tavo senelė“

Lėtai pasuku galvą ir žiūriu į savo auksinį antpetį. Krūtinėje kyla kartus kamuolys, švininis sunkumas užpildo galvą. Akis ir smegenis užkloja kruvina akinančios miglos marška. Tai viską pelenais paverčiantis naikinimo troškulys, keršto troškulys. Su tokia kruvina migla akyse tiesiog priešais kulkosvaidžius su durtuvu ėjo rusų kareivis, kūnu užstojo vokiečių DOT'ų ambrazūras. Jo kišenėje buvo laiškas, kuriame iš gimtojo kaimo atėjo žinia, kad namas sudegintas, o šeima mirė iš bado.

Norisi kraujo. Pyktis ir sielvartas drasko mano krūtinę. Ką daryti?! Traukti iš spintos kampo automatą, eiti į lauką ir šaudyti į žvaigždes?! Arba neimant piršto nuo gaiduko kryžmai aižyti sienas. Gerai buvo per karą, tada nors buvo ant ko pyktį išlieti.

Ką daryti?! Imu siuntinio maišelį. Kemšu į jį dešimt kilogramų moteriškų siuvinėtų baltinių, šilkinių kojinių, audinio atraižų. Į patį vidurį atsargiai kišu kelis porcelianinius puodelius. Ką dar? Juk ten reikia absoliučiai visko. Šiuos daiktus parduos ir nusipirks sviesto, bet vis tiek vaikščios su skarmalais. Ar galima pripilti kiaurą statinę!

Šiandien norėjau kur nors eiti. Laiškas išmušė bet kokį norą eiti iš namų. Sėdžiu prie rašomojo stalo, priešais slenka mano gyvenimo vaizdai.

2.

1921 metai. Tada aš buvau visai vaikas. Ko gero, vienintelis atsiminimas išlikęs atmintyje – tai kuosos. Žibaline lempa apšviestame kambaryje ant grindų straksi kuosos. Viena iš jų nevikriai velka sparną, iš jo laša kraujas. Mirksi lempos šviesa, paslaptingi tamsūs kampai, o ant grindų vargšės nelaimingos kuosos.

Žiemą kuosos skraidė juodais pulkais. Kai žiemos vakaro prieblandoje jos su garsiu „kar-kar“ prašvilpdavo virš namų stogų, žmonės kalbėdavo: „Tai prieš šaltį. Rytoj bus dar šalčiau.“ Avietinės spalvos saulėlydžio juosta horizonte, alyvinis šalčio rūkas ir karksintys kuosų būriai. Jos tūpdavo kaip juodų uogų kekės ant nuogų aukštų tuopų šakų soduose ir prieš miegą karksėdavo savo paukštiška kalba.

Kuosos labai protingi paukščiai. Jūs galite šokti ir rėkauti po medžiu, kuriame jos tupi – kuosos nekreips nė mažiausio dėmesio. Bet jeigu jūsų rankose šautuvas, tai jos neprisileis ir per šimtą žingsnių. Įspėjantis budinčios kuosos riksmas, ir visas tuntas su garsiu „kar-kar“ dingsta.

Mano senelis mėgino įvairiausius gudruoliškus būdus, kad priartėtų prie rėksmingo grobio su šautuvu. Tai buvo pati tikriausia medžioklė – juk kuosos buvo tinkamos troškiniui. Neprisimenu kuosų troškinio skonio. Vyresni žmonės sako, kad jis ne blogesnis nei iš kitų paukščių. Kiekvienas paukštis turi savitą kvapą – aromatą, anot mėgėjų. Toks buvo sovietinis 1921 metų troškinys.

Tais laikais gatvių sniege sėdėjo skarmalais apmuturiuoti vaikai ir tylėdami tiesė į priekį rankutes. Jie neturėjo jėgų tarti žodį „duonos!“ Kai praeiviai po kelių valandų pro šią vietą grįždavo, vaikai rankų jau nebetiesdavo. Jų blakstienas dengdavo šaltas šerkšnas. Minkšto švaraus sniego dribsniai lėtai krisdavo ant pasigailėtinos skarmalų krūvelės, vadinamos žmogum. Buvę žmonės – jau sustingę lavonai. Vaikai būdavo mirę. Vaikai – gyvybės žiedai.

Kremliuje tuo metu buvo sprendžiamos karinio komunizmo problemos. Vadai kol kas palyginti taikiai tampė vienas kitą už plaukų, ginčydamiesi kur eiti – į kairę ar dešinę.

1921 metus mažai kas prisimena. Vėliau buvo daug kitų „metų“, kurie labiau įsirėžė į atmintį. 1921 metai buvo kažkuo natūralūs – karas, pokario suirutė. Todėl jie neatrodė tokie siaubingi.

1926 metai. Naujosios ekonominės politikos metai. „Laikino atsitraukimo laikotarpis organizuojant lemiamą puolimą visu frontu“, – kaip rašoma VKP(b) istorijoje.

Jeigu anais metais tėvas duodavo dešimt kapeikų, būdavau turtingas žmogus ir galėjau tenkinti visus vaikiškus norus. 1925–1926 metų laikotarpis buvo vieninteliai metai per visą sovietų valdžios egzistavimą, kai žmonės negalvojo apie duoną.

Carinės Rusijos neprisimenu. NEP'o laikotarpis mano kartos žmonėms – tai normalaus ir pasiturimo gyvenimo atitikmuo. Iš senukų man teko girdėti įvairių pasakų, bet tuo metu aš buvau pionierius ir labiau domėjausi būgnų muzika. Išskėtęs rankas per du aršinus šitoks muziejinis seneliukas džiūgaudamas ir apgailestaudamas sakė: „Nikolajaus laikai štai to-o-o-kia silkė kainavo tris kapeikas, o dabar...“ Seneliukas rijo seiles ir liūdnai mojavo rankomis. Man seneliuko buvo gaila, bet pionieriško būgno muzika mane domino labiau negu silkės už tris kapeikas.

1930 metai. Aš – moksleivis. Mokyklos pavadinimas keitėsi kas trys mėnesiai, mokymo programos taip pat. Visa tai man beveik nerūpi – neturiu laiko. Didžiąją dienos dalį leidžiu eilėse prie duonos. Prie duonos parduotuvių dieną ir naktį stovi eilės. Šeši šimtai, septyni šimtai... Dažnai numeris, parašytas cheminiu pieštuku mano delne, viršija tūkstantį.

Tuo metu mums tai buvo savotiškas sportas. Kai prie parduotuvės privažiuoja furgonas ir iš jo ima krauti duoną, prasideda karštas metas. Šaukia suspaustos moterys, sklinda klaikūs keiksmai, dejonės ir verksmas. Tuo metu mes, berniukai, mėginame įsibrauti į parduotuvę pro langą arba kokią kitą skylę, pro kurią lenda mūsų galva.

Mums tai buvo vaikiškų žaidimų pakaitalas. Tai buvo didvyriškumas, žygdarbis. Kažkur vaikai žaidžia indėnus, o mes kovojome už savo gyvybę, už duonos kąsnį. Šitaip augo jaunieji socializmo kūrėjai, šitaip grūdinosi plienas.

Mokėmės antroje pamainoje, mokykloje buvo taip pat šalta kaip kieme. Lauke buvo daug linksmiau, nuo lakstymo nors sušyli. Kokia nauda, kai mokytoja vėl seks pasakas apie Paryžiaus Komuną, nuo šito sotus nebūsi. Vietoje Bastilijos mes šturmuodavome duonos parduotuves.

1932 metai. Visuotinė kolektyvizacija. Gatvėse tyso iš bado mirusių žmonių lavonai. Gyvieji vos juda, ištino kojos, vandenė – bado palydovė.

Mano vyresnysis brolis, komjaunuolis, mobilizuotas specialiai užduočiai vykdyti. Jie gauna šautuvus. Naktimis prie bažnyčios, paverstos laikinu kalėjimu, jie stovi sargyboje. Trūksta kalėjimų, trūksta sargybos. Vakarais patamsiais varo išbuožintųjų partijas – šimtus apdriskusių valstiečių – vyrų ir moterų. Ant motinų rankų į skudurus suvystyti žindomi kūdikiai. Daugelis vos eina. Jie, vaikiščiai, užtaisytais šautuvais vaikšto aplink bažnyčią. Patys alkani, saugo alkanus žmones.

Šaltą rytą atsidaro bažnyčios vartai. Klasinius nudriskusius priešus gena toliau į Sibirą. Kelios dešimtys lavonų lieka ant šaltų akmeninių grindų. Jiems buožijos kaip klasės likvidavimo problema jau išspręsta. Jie laimės kūdikiai. Kitų laukia kančios ir tokia pati pabaiga.

Praeina žiema ir prasideda pavasaris. Skelbiama sėklos sudarymo kampanija. Valstiečiai kepa duoną iš medžių žievių, o žmonės su naganais reikalauja grūdų sėklai.

Moteris, apsirengusi skarmalais, su žinomu kūdikiu ant rankų. Dar du bailiai žvelgia įsitvėrę į motinos sijoną. Moteris isteriškai šaukia: „Pati alkana. Vaikui pieno krūtyse nėra, – pratrūkus įtūžiui tiesia į priekį verkiantį gumulą. – Kūdikius pilkite į sėjos fondą!“

Žiemą valstiečiai valgė medžių žieves, kates, šunis, arklių mėšlą. Dažnai pasitaikydavo kanibalizmo. Kiek milijonų mirė iš bado 1933 metais, niekas nežino. Galbūt trečdalis, galbūt pusė visų Rusijos pietų gyventojų.

Vasarą ištuštėjusiuose kaimuose klajoja vienas kitas likęs gyvas sulaukėjęs šuo, minta žmogiena. Pradžioje šeimininkai valgė šunis, dabar šunys minta savo šeimininkais. Daug nesėtų laukų, apsėtųjų nėra kam pjauti.

Mus, vyresniųjų klasių moksleivius, kasdien varinėja į laukus imti derlių. Kelias eina miesto kapinių pakraščiu. Kiekvieną rytą, kai einame į darbą, matome dešimtis ką tik iškastų gilių duobių. Grįždami iš darbo matome šias duobes sulygintas su žeme. Kai kurie smalsesni moksleiviai mėgino kapstyti žemę kojomis. Aptikę po negiliai užpiltu žemės sluoksniu nuogas žmogaus kojas ir rankas, savo smalsumą prarado. Kartais, kai mes ilga vora eidavome pro kapines, į šias kraupias duobes kaip nereikalingą dvėselieną iš vežimų mėtydavo nuogus išpampusius lavonus iš kalėjimų

ir ligoninių. Tai buvo tie, kurių darbą dirbome laukuose. Apžels piktžolėmis nežinomi kapai, ir niekas nežinos skambaus žodžio ko-lek-ty-vi-za-ci-ja kainos!

Dirbtinis 1932–1933 metų badas buvo politinė Politinio biuro priemonė, tai ne stichinė nelaimė. Reikėjo parodyti, kas šalies šeimininkas. Nuosprendis buvo priimtas ir pasirašytas Kremliuje. Rezultatai – milijonai žmonių gyvybių, galbūt dešimtys milijonų. Nuo tada badas tapo vienu iš daugelio Kremliaus politikos ginklų. Jis pasidarė nauju Politinio biuro įgaliotuoju nariu.

Dempingas! Tuščias ekonomikos terminas. Ketvirtame dešimtmetyje serai iš Britanijos lordų rūmų priėmė parlamente bilį, draudžiantį sovietų prekybos laivams mesti inkarą Anglijos uostuose. Žinoma, anglai vadovavosi savo vidiniais sumetimais – reikėjo ginti ekonominius imperijos interesus, Kanados ir Australijos grūdų eksportą. Anglams tikriausiai neatėjo į galvą, kaip šiuo sprendimu džiaugėsi milijonai rusų.

Sovietai lenda su savo pasakiškai pigiais kviečiais, pigesniais už pasaulinės rinkos kviečių savikainą. Sovietų mechanizmas paprastas – iš kolektyvizuotų valstiečių grūdai superkami po 6 kapeikas už kilogramą, darbininkams parduodama po 90 kapeikų. Kapitalistams šitokie dividendai nė nesisapnavo. Čia galima žaisti ir dempingą. Turtinga ir soti Sovietų Rusija dempingo kainomis siūlo grūdus pasaulinei rinkai. Godūs pasipelnyti kapitalistai puola pigmeną. Anglai su malonumu kramto pigią ir labai baltą rusišką duoną. Bet... Netrukus tarp dantų ima girgždėti smėlis.

Kanados ir Australijos fermeriai keikdamiesi degina savo grūdus pakurose, leidžia pavėjui džiaugsmingai klykiant Maskvos radijui: „Žiūrėkite, kas dedasi neplaniniame kapitalistiniame pasaulyje.“ Tačiau narsūs kanadiečiai ir australai po grūdų autodafė neturi už ką pirkti Anglijos pramonės produkcijos. Anglijos fabrikai ir gamyklos užsidaro, auga nedarbas. Pikti Anglijos darbininkai kišenėje neturi šilingų ir neperka tokios baltos ir gundančios, tokios pigios rusiškos duonos.

Ten už jūrų, stebuklingoje, kuriančioje komunizmą šalyje nedarbo nėra, o duona tokia pigi, kad ją parduoda užsieniui beveik veltui. Tada Vakaruose dažnėja streikai ir stiprėja revoliucinis judėjimas.

„Draugai, revoliucija tęsiasi“, – trina rankas Kremliaus dėdės.

Pigiu sovietiniu cukrumi penimos Danijos kiaulės. SSRS arbata geriama į cukrų dirsčiojant, per šventes atsikandant. Badauja sovietų darbininkai ir valstiečiai, užtat finansuojamos kapitalinės statybos, perkamos importinės staklės ir mašinos. Auga sunkiosios pramonės bazė – sunkusis pasaulinės revoliucijos ginklas. Darbininkams ir valstiečiams buvo žadėta, kad sunkioji pramonė gamins lengvąją, o ši savo ruožtu – kartūną ir batus. Tačiau kol kas gaminami tik tankai ir lėktuvai. Nieko nepadarysi – kapitalistė apsuptis. Pakentėkite!

Dabar buržuaziniam jausmingumui vietos nėra. Statistika rodo, kad gimstamumas ir gyventojų skaičiaus augimas atvirkščiai proporcingi gyvenimo standartui.

Kuo žmonės blogiau gyvena, tuo sparčiau veisiasi. Vienoje pusėje Indija ir Kinija, kuriose iš bado kasmet miršta tūkstančiai, tačiau gimsta milijonai. Kitoje pusėje sočios, išlepusios civilizacijos saulėlydžio šalys – Prancūzija ir Anglija su krintančia gimstamumo kreive, kuriose gyventojų lyginamasis svoris tenka mirštančioms amžiaus grupėms. Prisiminkite Loido Džordžo memuarus ir jo palyginimą su apverstu trikampiu. Dėl šių prielaidų Stalinui nėra ko bijoti bado politikos rezultatų: darbininkų ir kareivių užteks bet kokiomis sąlygomis. Visais požiūriais valstybei tai aktyvus balansas.

1939 metų rugsėjis. Pasirašyta Stalino ir Hitlerio draugystės sutartis. Į Vokietiją ešelonais vienas paskui kitą rieda javai, sviestas, cukrus. Kartu visa tai nyksta iš sovietų parduotuvių lentynų, kurios ir prieš tai nepasižymėjo gausa.

Kad paaiškintų politinio pasikeitimo kursą, NKVD sekliai plačiai skleidžia gandą: – „Ribentropas atvežė į Maskvą fotokopijas dokumento, kurį pasirašė keturiolika valstybių. Šios valstybės siūlė savo pagalbą Hitleriui, jeigu jis puls SSRS. Hitleris rinkosi mūsų draugystę. Mes norime taikos. Už tai reikia mokėti."

Tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt pirmieji metai. Karas! Badas iš lėtinio trūkumo pasiekia baigtinę formą. Kortelių sistema. Normavimas. Tai jau ne pusbadžiavimas, o tikras badas. 1941–1942 metais bulvių kilogramas laisvojoje rinkoje kainavo 60 rublių – tai savaitinis darbininko atlyginimas, kilogramas sviesto 700–800 rublių – tai trijų mėnesių atlyginimas. Už korteles darbininkas gauna tiek, kad judėtų, kad dirbtų. Šešis šimtus gramų duonos dienai. Tokios duonos, nuo kuriuos vokiečių belaisviai sirgo skrandžio žaizdomis, dizenterija ir krito kaip musės.

Kartą sėdžiu Lenino radijo gamyklos direktoriaus kabinete, kuriame buvau tarnybos reikalais. Beldimas į duris pokalbį nutraukia. Sekretorė įkiša galvą ir praneša:

– Priimamajame Serdiukova. Įleisti ar tegul laukia?

Serdiukova baikščiai eina į kabinetą. Iš jos suodino veido sunku suprasti, kiek jai metų. Vilki suskretusia, kabančia kaip krepšys juoda darbine striuke, ant daigstytų veltinių apsiavusi šlapius vyriškus batus. Iš tepalo dėmių ant drabužių galima suprasti, kad ji dirba prie staklių. Moteris tylėdama stovi prie durų. Jos veido išraiška niūri ir kartu abejinga, begalinio nuovargio apatija atbukino visus kitus jausmus.

– Serdiukova, kodėl jūs vakar nebuvote darbe? – klausia direktorius. – Tai didelis nusikaltimas ir baudžiamas karo meto įstatymu. Juk jūs žinote, kiek už tai duodama.

– Drauge direktoriau, sirgau. Nepajėgiau iš lovos pakilti, – užkimusiu nuo peršalimo balsu aškina Serdiukova. Ji mindžikuoja, o ant parketo pasklinda balutė.

Už pravaikštą be svarbios priežasties baudžiama priverstiniais darbais. Tai geriausiu atveju, pagal taikaus meto įstatymus. Dabar už tai galima gauti dešimt metų kalėjimo. Pagal bylos aplinkybes tai gali būti formuluojama kaip sabotažas karinėje pramonėje.

– Pažymą iš gydytojo turite? – klausia direktorius.

– Ne... Kokia čia pažyma. Nebuvo kam gydytojo kviesti. Gulėjau, o kai atsikėliau, tai į gamyklą atėjau.

Serdiukova įkūnija tą rusės tipą, kuris nuolankiai pakelia visus gyvenimo sunkumus, kuris viską suvokia kaip neišvengiamą, neįveikiamą, siųstą iš aukščiau. Šiame nuolankiame klusnume likimui slypi savotiška religija. Tai ne silpnumas, tai didžiulis ruso dvasinės jėgos šaltinis.

Žiūrėdamas į Serdiukovą prisimenu pagyvenusį kareivį, grįžusį po eilinio sužeidimo iš ligoninės į frontą, tai tikriausiai buvo dešimtas sužeidimas. Visai ramiai, nešdamas ant pečių kulkosvaidį, jis ištarė savo slaptą norą:

– Ak, nors ranką ar koją nutrauktų. Tada grįžčiau namo į kaimą.

Mane pritrenkė ne jo žodžiai, o jo ramybė ir nuoširdus noras mokėti ranka arba koja už galimybę grįžti į gimtuosius namus. Nepaisant šito, jis buvo pavyzdinis kareivis.

– Serdiukova, jūs privalote žinoti sovietų įstatymus, – toliau dėsto direktorius. – Pravaikšta be svarbios priežasties. Aš priverstas perduoti bylą į teismą.

Serdiukova ima murmėti trūkčiojančiu balsu:

– Bet, drauge direktoriau... Diena iš dienos po keturiolika valandų prie staklių... Jėgų nebeturiu... Sergu...

– Nieko negali padaryti. Įstatymas. Šitaip mes visi sergame.

Serdiukovos veidas persikreipia.

– Šitaip jūs visi sergate?! – šaukia ji ir žengia kelis žingsnius direktoriaus stalo link. – Visi?! O šitai jūs matėte?!

Jos veidu rieda ašaros, bet pati to nepastebi. Apimta impulsyvaus pykčio protrūkio, stovėdama kabineto viduryje, ji pakelia sijono kraštus. Tai jau nebe žmogus, ne moteris – tai nevilties narsos apimtas užpjudytas padaras.

– Visi? Visi? Jūs visi taip sergate?!

Šaltame pilkų kabineto sienų fone matau akinamai baltą moters kūną. Tai ne grakščios moters kojos, tai du beformiai ištinę stulpai, ant kurių nesimato kelių ir kojų linkių. Apskriti raudonų automobilio padangų atraižų raiščiai giliai įsirėžę į sutinusią mėsą, kraštuose išvertę tešlos pavidalo pamėlynijusią masę. Kojų pabrinkimas iš bado.

– Ponai direktoriai, o šitai jūs matėte?! Jums tas pats?! – iš gėdos ir nuoskaudos nejausdama savęs šaukia jauna moteris. – Penktas mėnuo mėnesinių nesulaukiu... Kiek kartų prie staklių buvau be sąmonės...

– Nejaugi nieko negalima padaryti? – kai vėl liekame dviese, klausiu direktoriaus.

– O ką čia padarysi? – tarsteli jis ir beviltiškai žiūri į ant stalo gulinčius popierius. – Pusei moterų tas pats. Čia piliulėmis nepadėsi. Alkis ne brolis.

– Aš ne apie tai. Dėl teismo. Nejaugi bylos negalima užglaistyti?

– Už pravaikštininkų slėpimą baudžiama taip pat, kaip ir už pravaikštą. Jeigu bylai neleisiu iškilti aikštėn, tai NKVD pasodins mus abu. Juk nuo Luzino nieko nenuslėpsi, – aiškina direktorius.

Luzino nebuvau matęs, bet dažnai apie jį girdėjau kalbant. Jis yra gamyklos specialiojo skyriaus viršininkas – partijos akys ir ausys.

Kartą Gorkyje ėjau Sverdlovo aikšte. Buvo kovo mėnuo ir gatvėse telkšojo tirpstančio, susimaišiusio su purvu sniego balos. Priešais mane per balas šlepsėjo dvi merginos su portfeliais, matyt, studentės. Staiga vienai portfelis iškrito iš rankų ir sąsiuviniai pabiro į purvą. Mergina svyruodama, lyg ieškodama atramos, žengė kelis žingsnius sienos link, kojas pakirto ir ji lėtai atsisėdo ant žemės. Mėlyna skarelė nuslydo į šoną, kaštoninių plaukų sruogos susimaišė su tirpstančiu sniegu ir purvu. Mirtinai išblyškęs pamėlęs veidas, bejėgiškai išskėstos rankos. Alpulys!

Draugė skubiai šoko į pagalbą. Keli praeiviai padėjo merginą pakelti ir nunešti į artimiausio namo laiptinę. Girdisi sujaudinti klausimai:

– Kas atsitiko? Kas yra?

Merginos draugė suglumusi lemena:

– Nieko baisaus. Tiesiog silpnumas.

Vyras kareiviška miline be antpečių siūlo kviesti greitąją pagalbą. Pagyvenusi moteris didžiuliais vyriškais batais padeda merginai, palinkusiai prie savo bejausmės draugės.

– Iš kur jūs? Iš stoties? – klausia ji.

Nelaukdama atsakymo, su būdingu moterims jausmingumu ji užrypavo:

– Vargšės studentėlės! Pačios alkanos, vos pastovi, o paskutinį kraują duoda. Argi šitaip galima?! Šitaip ir iki kapo netoli.

Dauguma kraujo perpylimo stočių donorų buvo studentės ir mažus vaikus turinčios moterys. Už 450 kubinių centimetrų kraujo donorui buvo mokami 125 rubliai – už juos buvo galima nusipirkti mažiau kaip kilogramą juodos duonos. Davęs kraujo, donoras gaudavo aukštesnės kategorijos produktų kortelę – kasdien 200 gramų duonos daugiau. Be to, priklausė vienkartinis papildomas davinys: 250 gramų sviesto, 500 gramų lašinių, 500 gramų cukraus. Tokia buvo žmogaus kraujo kaina užnugaryje.

Šios moterys ir merginos puikiausiai suvokė savo patriotinę pareigą, juk kraujo reikėjo jų vyrams ir broliams fronte. Bet taip elgtis labiau vertė alkis, o patriotizmo jausmas tik dangstė nešvarią šios prekybos savo krauju priežastį. Moterys norėjo savo kraujo kaina maitinti vaikus, studentės buvo linkusios geriau aukoti savo kraują negu kūną.

Kraujo perpylimo stotyje buvo specialūs blankai laiškams. Merginos donorės dažnai kartu su duotu krauju siuntė į frontą laiškus, skirtus gavusiems jų kraujo kareiviams. Tikri žmogiški jausmai maišėsi su žeminančiu alkio jausmu. Dažnai šie laiškai

buvo tolesnio susirašinėjimo, šiltos draugystės dingstis. Po karo pasitaikė susitikimų ir tikros meilės, sutvirtintos krauju, atvejų. Sutuoktuvių ceremonijoje kaip pajaunys už jų stovėjo alkis. Jis buvo jų ištikimas palydovas anksčiau, yra dabar ir bus ateityje. Jis bus krikštatėvis prie jų būsimo vaiko lopšio.

Gorkio centre yra 1905 metų aukų aikštė. Iš vienos pusės aikštė baigiasi siena seno kalėjimo, kuriame kadaise kalėjo Gorkio „Motinos" herojai. Vidury aikštės iškilęs panašus į kubo pavidalo monumentas 1905 metų barikadų kovotojams. Gerai, kad kovotojų už Rusijos laisvę kapą prislėgė tokiu sunkiu akmeniu! Jeigu jie akimirkai iš kapo prisikeltų ir apsidairytų, imtų gailėtis lieję kraują už rusų revoliucijos idealus. Revoliuciją rengia idealistai, vykdo fanatikai, o vaisiais naudojasi – niekšai!

Už skvero, kuriame stovi šis paminklas, dunkso Gorkio operos ir baleto teatro pastatas. Sykį per pertrauką su grupe draugų stovėjau fojė. Salėje grojant orkestrui šoko daug porų. Mano dėmesį patraukė su karininku šokanti grakšti mielo veido mergina. Jos liauną figūrą ryškino pilka matinio atspalvio šilkinė suknelė, plaukai buvo sušiaušti į aukštą originalią šukuoseną. Jos apranga ir laikysena bylojo apie gerą skonį, savo vertės suvokimą.

– Kas ši mergina? – paklausiau savo draugo, kuris neblogai pažinojo vietos publiką.

– Studentė. Medikė iš paskutinio kurso, – atsakė trumpai.

– Įdomi mergina... – tariau.

– Nepatarčiau prasidėti.

– O kas yra?

– Šiaip sau... Nepatarčiau, – daugiau aiškinti jis nepanoro.

Šie keisti žodžiai mane sudomino. To paties paklausiau kito pažįstamo.

– Ši pilka suknele mergina?! – šnairuodamas į aukštą figūrą tarė jis. – Jeigu tau reikia pažinties vienai nakčiai, tai labai paprasta – viso labo viena konservų dėžutė... arba kepalėlis duonos.

Nepatikliai pažvelgiau į pašnekovą. Ypač mėgau studentišką aplinką ir laikiau ją sava. Jo žodžius supratau kaip asmeninį įžeidimą. Iki karo studentija išsiskyrė tyru moralumu ir dvasingumu. Nejaugi karas per vienerius metus taip viską pakeitė?

– Negali būti. Nekalbėk kvailysčių, – tariau.

– Ne kvailystės, o liūdnas faktas. Ji gyvena bendrabutyje su penkiomis draugėmis viename kambaryje. Kiekvieną naktį pas jas – du trys svečiai. Visi karininkai. Kas dabar turi ką nors atliekamo – tik karininkai.

Iki karo prostitucijos SSRS iš esmės nebuvo. Šis išlaidų punktas į vidutinio sovieto išlaidas nepateko. Tarpo tik politinė prostitucija, globojama NKVD – prie restorano „Inturist" ir apskritai ten, kur sukinėjasi užsieniečiai. Tam tikru laipsniu pakitusi prekyba kūnu klestėjo Maskvoje tarp aukštosios naujos viešpataujančios klasės, galėjusios už perkamą meilę atlyginti.

Maskvoje, ypač tarp artistų, sklido gandai apie Amūro nuotykius nusenusio „sąjunginio seniūno“ M. I. Kalinino, praminto „Kremliaus ožiu“. Stebuklinga paslaptingos ženšenio šaknies, senos ir išbandytos Tibeto medicinos priemonės, jėga, grąžinusi Matusaliui jaunystės galią, įpinant daugelio Maskvos balerinų vardus – buvo įprastos Maskvos pokalbių detalės. Buvo aptarinėjamos intymios prasmės Stalino dovanos Didžiojo teatro primabalerinai Semionovai. Kremlius maitino žmones būsimu rojumi, o pats smaguriavo žemės rojaus skanėstais.

O dabar per karą alkis moteris išginė į gatvę. Ne dėl šilkinių kojinių, Paryžiaus kvepalų arba prabangos dalykų. Ne. Dėl duonos kąsnio ir dėžutės konservų. Siaubingiausia, kad pirmąja auka tapo studentija, augantys sovietų inteligentijos darbuotojai. Už aukštąjį išsilavinimą teko brangiai mokėti.

Nr. 645 gamyklos konstruktorių biure dirbo du senukai – Nikanoras Ivanovičius ir Piotras Jevstignejevičius. Abu buvo pensininkai, tačiau alkis atvarė į darbą, iš pensijos gyventi buvo neįmanoma. Kadaise Nikanoras Ivanovičius buvo garsus inžinierius aviakonstruktorius. Dar iki Pirmojo pasaulinio karo jis dirbo Prancūzijos „Blerno“ gamyklose, kūrė pirmus pasaulyje lėktuvus. Asmeniškai pažinojo visus rusų aviacijos tėvus – Žukovskį, Sikorskį, Piontkovskį. Sovietų laikais gerokai padirbėjo aviacijos srityje ir išdidžiai rodė daugybę pagyrimo raštų, apdovanojimų ir apie tai rašiusių laikraščių iškarpų. Dabar jis buvo tik bejėgis paliegėlis. Į gamyklą jį priėmė labiau iš gailesčio, nes dėl senatvės dirbti nepajėgė.

Nuo ankstyvo ryto Nikanoras Ivanovičius ir Piotras Jevstignejevičius sėdosi prie stalo pačiame atokiausiame kampe ir nuo viso pasaulio atsiribojęs braižymo lenta imdavo kalbėti apie tuos valgius, kuriuos jie ragavo per visą savo ilgą gyvenimą. Kiekvieną dieną jie skubėjo papasakoti apie kokį nors naują patiekalą, kuris iškildavo jų atmintyje iš metų tamsos. Šitaip jie sėdėjo valandų valandas, dienai keičiant dieną ir vis pasakojo, taškėsi seilėmis ir stengėsi vienas kitą pranokti. Kartais jie net ginčydavosi dėl prancūziško padažo ruošimo būdo arba dėl grybų marinavimo recepto. Netrukus jų širdys neištverdavo, vėl sueidavo ir šnibždėjosi, šnibždėjosi, šnibždėjosi. Kiti konstruktoriai manė, kad jiems iš alkio šiek tiek pasimaišė.

Sykį ausies krašteliu girdėjau, kaip Nikanoras Ivanovičius Piotrui Jevstignejevičiui skundėsi:

– Jau trečia diena be košės gyvenu. Visas mūsų gatvės dedešvas suvalgiau, bet daugiau niekur nerandu. Turiu pastebėti, Piotrai Jevstignejevičiau, kad košė iš dedešvų puikus dalykas. Tiesiog kaip žindomas paršelis su kaštonais. Reikės pasirausti knygose – sako, kad dar yra kažkokių valgomųjų šaknų.

Vargšas Nikanoras Ivanovičius! Suvalgė visą žolę gatvėje, dabar ieškos šaknų. Geras maistas nusipelniusio inžinieriaus, sovietų aviacijos pionieriaus, skrandžiui.

Prieš dvi valandas iki pietų pertraukos Nikanoras Ivanovičius traukdavo iš liemenės kišenės vardinį laikrodį su stambia sidabrine grandinėle, dovaną už buvusius

nuopelnus, ir pasidėdavo priešais ant stalo. Paskui kas penkios minutės ilgesingai dirsčiodavo į lėtai judančią rodyklę. Prieš ketvirtį valandos iki pietų imdavo brazdėti po stalčių, ieškodamas šaukšto ir šakutės, įrankius įsikišdavo į kišenę, tada pasitikrindavo, ar tvirtai ant kojų laikosi kaliošai. Tai buvo rengimasis startui, septyniasdešimtmečiui nelengva lenktyniauti. Galų gale jis išprašė iš viršininkų leidimą eiti pietų penkiomis minutėmis anksčiau.

Po visų šių laukimų ir ruošimosi Nikanoras Ivanovičius, ranka laikydamas pensnė ant nosies, bidzendavo per kiemą į valgyklą. Ne bėgte, o žingsniais – pusiau risčia. Ten jo laukė pietūs: pirmas patiekalas – vandenyje virti žali pomidorai, antras patiekalas – avižinė košė, virta vandenyje be jokių prieskonių. Porcijos užtektų katei, bet ne žmogui. Po pietų Nikanoras Ivanovičius ilgai ir stropiai gramdė aliuminę lėkštę, kruopščiai laižė šaukštą. Dabar vėl prie darbo, po darbo bus galima ieškoti valgomųjų šaknų. Stalino konstitucija visiems piliečiams garantuoja darbą ir aprūpinimą senatvėje!

Kai pagalvoju apie Vasilijų Vasiljevičių, savo tarnybos draugą Gorkyje, visada prisimenu jo pasakojimus apie Volgą.

– Ak, žinai, kaip anksčiau elgetos gyveno? – kalbėjo Vasilijus Vasiljevičius. – Pavydėti galima! Anksčiau elgeta tris krepšius turėdavo: šlauninį, kuprinį ir rankinį. Į šlauninį miltus pila, į kuprinį už nugaros gabalus meta, o rankinis ant rankovės – kiaušiniams ir kitiems geriems daiktams. Tada elgeta per dieną tiek prisielgetaudavo, kiek aš dabar per mėnesį gaunu. Taip, gyveno elgetos! Linksmai gyveno, kaimus kortomis pralošdavo...

– Kaipgi? – klausiu nustebęs.

– Labai paprastai, – neslėpdamas pranašumo jausmo, atsakydamas į mano naivumą praeities klausimais, aiškina Vasilijus Vasilievičius. – Eina sau elgetos keliu, saulutė šviečia, žolytė žaliuoja. Mato tolumoje kaimą, sėdasi ant žolės ir ima šį kaimą iš kortų lošti. Kas išlošia, tas drožia į kaimą elgetauti. Tik žodis – elgetos, o šiaip laimingi žmonės buvo.

Anksčiau Volga garsėjo žvejybos verslais. Šiandien volgietis žuvies kvapą pamiršo. Net nereiklūs vėžiai, išlipę į krantą, gaišo. Ant Volgos krantų išdygo cheminės karo gamyklos, leidžiančios atliekas tiesiai į upę. Žuvys Volgoje išnyko, o chemijos produktų nepagausėjo.

Kiekvienas mūsų šioms įmonėms gali atleisti dėl sterlių žuvienės, padvėsusių vėžių ir daugelio kitų gyvių – juk jos padėjo mums nugalėti vokiečius. Viena neleidžia nurimti – šios įmonės ir seni Kremliaus šūkiai apie pasaulinę revoliuciją. Mes pasiryžę viską atiduoti tėvynės labui ir gynybai, bet ne Kremliaus žmonių šachmatų partijoms.

1944 metai. Sovietų armija kaip plieninis taranas atakuoja vokiečius svarbiausiuose frontuose. Sovietų Sąjungos teritorija nuo vokiečių kariuomenės beveik išvaduota.

Tankų pleištai veržiasi prie reicho sienų. Užnugaryje, atsargos pulkuose, kareiviai nekantraudami laukia, kada siųs į frontą. Ne iš patriotizmo. Ne. Tiesiog iš alkio. Reguliariosios armijos formavimo daliniuose maitinimo normos tokios, kad kai kurie kareiviai iš alkio rausiasi šiukšlių duobėse, ieškodami kopūstų lapų arba sušalusių pūvančių bulvių.

„Kelias į kareivio širdį eina per skrandį!“ – tvirtino generolas Bonapartas. Stalinas didžiojo karvedžio žodžius savotiškai patobulino. Tuo pakanka įsitikinti žinant, kad sovietų armijoje yra dvylika davinių normų: pirmoji frontinė, antroji frontinė, pirmoji priešfrontinė ir taip toliau iki dvyliktosios, vadinamos sanatorine. Tik dvi iš jų yra normalios – pirmoji frontinė ir sanatorinė, visos kitos tik tam tikros bado pakopos.

Karo meto sunkumai! Daug kartų prievartaudamas save mėginu teisinti savo vidinį Aš, kai kiekviename žingsnyje regiu akis badančią bjaurastį. Juk aš sovietų karininkas, juk aš turiu žinoti, dėl ko žmones siunčiu į mūšį. Dažnai savęs klausiu, kas bus po to, kai iš savo žemės išvarysime visus vokiečius. Vėl tas pats, kaip ir anksčiau?! Nesinori galvoti apie „didvyriškus socializmo statybos šiokiadienius“.

Jeigu kas nors iš supančio pasaulio kada nors manęs paprašytų: „Papasakokite trumpai – kas yra sovietų gyvenimas paprasto žmogaus akimis?“ – negalėčiau atsakyti. Papasakočiau apie tai, ką iš tikrųjų turime. Tautinio išdidumo ir gėdos jausmas dėl žmogiškojo orumo išniekinimo niekada neleis prisipažinti: „Sovietų gyvenimas?! Tai tiesiog nuogas alkanas žmogus. Jis rengiamas gražiu melu ir maitinamas dar gražesnėmis viltimis. Jeigu jis savo laime nepakankamai džiaugiasi, jį auklėja už spygliuotos vielos.“

Alkis Rusijoje padarytas sistemos dalimi. Jis tapo masių veikimo priemone – įgaliotuoju politinio biuro nariu, ištikimu ir patikimu Stalino sąjungininku.

Senelis Ruso savo pedagoginiuose samprotavimuose žmogaus poreikius suskirstė į šešias kategorijas. Kitas poreikis žmogaus sąmonėje subręsta tik tada, kai pasiekti visi ankstesnieji. Po gyvybės saugojimo poreikio antrą vietą užima alkio malšinimo poreikis, ir tik penktoje vietoje atsiduria moralės, politinės veiklos ir apskritai visuomeninis poreikis. Trumpai – jeigu jūsų gyvybei gresia pavojus, tai jūs pamirštate maistą ir tik sukate galvą, kaip išlikti gyvam. Jeigu jūs alkanas, tai jūs viską pamiršęs galvojate vien apie maistą.

Sovietui, rūpestingai vadovaujant partijai ir vyriausybei, visi jausmai įstrigę antrame punkte – alkyje. Taigi jis laisvas nuo pavojingo darbo – jausti visuomeninį politinį poreikį. Nuolat alkanas žmogus dažniau galvoja, kur gauti kepalą duonos, negu laužo galvą dėl politinių doktrinų. Už jį galvoja vadai. Iš tiesų senelis Ruso buvo teisus!

Leningradas. Didingas žodis. Buvau ten netrukus po blokados. Niekas tiksliai nežino apsiausties aukų skaičiaus. Vokiečiams puolant, mieste iš apylinkių susispietė kokie aštuoni milijonai gyventojų. Iš bado mirė mažiausiai trys milijonai.

Kartą Leningrado pakraštyje su vienu karininku vaikščiojau ežero pakrante. Prie pat vandens nusidriekė nedidelės kapinės, tarp apleistų kapų kalėsi jauna pavasario žolė. Mano dėmesį patraukė rausvo granito akmuo. Kapas buvo visai naujas. „Lakūnas vyresnysis leitenantas... Didvyriškai žuvo gindamas Lenino miestą", – perskaičiau akmenyje iškaltus žodžius.

„Laimingas žmogus, – tarė mano palydovas, visą apsiaustį kovęsis mieste. – Tie, kurie blokadą išgyveno – jau ne žmonės. Tik žmogaus pavidalas."

„Aš esu pasyvus žudikas, – pasakojo man kitas Leningrado gyventojas. – Žmogus guli gatvėje sniege, parkrito ir iš silpnumo negali atsistoti. Prašo, kad ištiesčiau ranką ir padėčiau atsistoti – kitaip jis sušals. Negaliu to daryti, nes pats pargriūsiu ir neatsikelsiu, sušalsiu šalia jo. Palikęs jį mirti sniege klibinkščiuoju toliau."

Su šaltu siaubu žvelgiu į žmones, ramiai pasakojančius, kad kepsniui labiausiai tinka užpakalis, o pati geriausia sriuba iš žmogaus vidurių – daugiau nuoviro. Toliau pasakoja smulkmenas – pasirodo, skaniausias sultinys iš pagyvenusių moterų. Mano pašnekovai įtartinai gerai žino šį receptą.

Iš viso Politbiuro pats riebiausias buvo Andrejus Ždanovas. Apsiausties metu jis ėjo ir Leningrado generalgubernatoriaus pareigas. Sako, kad jis ėmėsi papildomų saugos priemonių, nes galėjo būti iškeptas.

Kiekvienam gyvam leningradiečiui duočiau auksinį lauro lapų ženklą. Nuo Trojos laikų istorijoje nebuvo šitokio masinio piliečių didvyriškumo atvejo, šitokio miesto didvyrio. Tai Leningrado piliečių didvyriškumas. Ar tai buvo strategija, ar tik atviras Stalino prestižo klausimas?

Kai miršta vienas žmogus – tai drama, kai miršta milijonai – tai tik statistika! Ypač kai žvelgi iš anapus Kremliaus sienų.

Baigiantis karui vykstu iš fronto į Maskvą. Geležinkelio stotyse ir stotelėse minios nudriskusių, skarmalais vilkinčių moterų su vaikais ant rankų. Vaikų veidai melsvai permatomi, nuo skrofuliozės pūliuojančios akys, abejingos senatviškos išraiškos – be šypsenos, be džiaugsmo. Vaikai tiesia plonutes kaulėtas rankas: „Duonos! Duonos!"

Kareiviai atriša maišus, tylėdami kiša pro langus savo džiūvėsius ir duoną. Kiekvieno galvoje įkyri mintis apie savo vaikus ir žmonas. Ši pagalba akimirksnį širdyje pažadina džiaugsmą, bet ilgam lieka kankinamas gėdos ir sielvarto jausmas. Argi pamaitinsi šiuo kąsniu visą šalį, tyliai kenčiančią bado gniaužtuose?!

Daugelį mūsų stulbina vienas faktas. Išlaisvintose iš vokiečių okupacijos srityse badas menkiau pastebimas ir ne toks dažnas nei srityse, kuriose šeimininkavo Politinis biuras. Hitleris nelietė kolchozinės sistemos, idealios ekonominio išnaudojimo sistemos, tačiau jis neturėjo tokios patirties, kaip jo Kremliaus partneris.

Kai vokiečių karo belaisviai grįš namo, be abejo, pasakos apie siaubingą maitinimą sovietų karo belaisvių stovyklose. Jie teisūs. Šios sąlygos Europos standartais žmogžudiškos, pusžalė juoda duona europietiškam skrandžiui buvo lyg nuodai.

Buvau šiuose belaisvių lageriuose ir savo akimis mačiau jų gyvenimo sąlygas. Norėčiau pridurti tik vieną dalyką. Ar matė vokiečių karo belaisviai, kad Rusijos gyventojai anapus spygliuotos vielos maitinasi dar blogiau už juos? Ar jie suprato, kad šios vadinamos „rusiškos" sąlygos yra sovietų sistemos rezultatas, ir kad šios „rusiškos" sąlygos netrukus klestės Rytų Vokietijoje?

Sovietų darbininkų maitinimo normos buvo mažesnės negu karo belaisvių. Nedirbantys darbininko šeimos nariai visai negaudavo kortelių, dirbantiesiems reikėjo dalytis savo davinį su kitais. Tuo tarpu belaisviai karininkai, o kai kuriuose lageriuose ir kareiviai, dirbti nebuvo verčiami, dirbantys gaudavo padidintą davinį.

Suprantama, tokio elgesio pagrindas buvo ne humanizmas, o politiniai veiksniai. Viena vertus, vadovaujant „Laisvosios Vokietijos" komitetui buvo ruošiami kadrai naujos feldmaršalo Pauliaus armijos, kuriai Kremliaus žaidimuose buvo skirtas eilinio pėstininko vaidmuo. Antra vertus, dalis belaisvių kada nors galėjo grįžti namo ir papasakoti tai, ko nenori Kremlius. Tai ir buvo veiksniai, gerokai lengvinantys belaisvių sąlygas, kurių neturėjo patys rusai. Neginčijama – sovietų nelaisvė buvo sunki, tačiau normalus laisvo sovieto gyvenimas buvo dar sunkesnis.

Maskva. Paskutinės karo dienos. Maskvos turguose gyva prekyba. Pakampėmis spiečiasi išsekusios moterys – ištiestose rankose pora gabalėlių cukraus, viena dvi silkės. Vyras žuvęs fronte, namie verkia alkanas vaikas. Ji parduoda savo ir taip liesą davinį, kad nupirktų vaikui pieno arba duonos. Duonos, duonos! Visų akyse ta pati tyli aimana, tas pats badas.

Labiausiai perkama prekė yra machorka. Maišuose, dujokaukių dėkluose. Penkiolika rublių už stiklinę. „Ei, drauge pilieti! Užtrauksim machorkėlės – gyvenimas bus saldesnis!" – apsikarstęs žvangančiais medaliais ir ordinais šaukia bekojis su ramentais invalidas.

Turgus pilnas invalidų – bekojų, berankių, su karinėmis milinėmis ir palaidinėmis, su raudonais sužeidimų antsiuvais ant krūtinės. Milicininkai apsimeta, kad socialistinės prekybos monopolijos pažeidėjų nepastebi. Jeigu kas nors iš tvarkos saugotojų mėgina invalidą „imti", pasigirsta klaikūs riksmai: „Už ką kovojome?! Už ką kraują liejome?!" – kaip sukiršintos bitės invalidai lekia iš viso turgaus, ore šmėžuoja ramentai, lazdos, verda aistros. Akyse iškrovos ieškantis pyktis, iššiotose rėkiančiose burnose – badas.

Kapituliavo Berlynas, po kelių dienų besąlygiškai kapituliavo Vokietija. Žmonės tikėjosi, kad jau kitą dieną bus lengviau. Tai buvo viltys žmogaus, kuris nieko daugiau, išskyrus viltį, neturi.

Nugriaudėjo karas. Praėjo pirmieji pokario metai. Baigiasi antrieji. Ir štai mes, sovietų okupacinės kariuomenės žmonės, skaitome laiškus iš tėvynės. Skaitome, o šie laiškai veikia mus kaip nuodai. Šiai karčiai sampratai talkina ir tai, ką matome čia.

Kartą sėdėjome dviese su Andrejumi Kovtunu. Kalbėjomės apie gyvenimo sąlygas Vokietijoje. Po truputį pokalbis krypo prie lyginimo – čia ir ten.

– Berlyno metro iš tikrųjų bjaurus, – tarė Andrejus. – Kai palygini su Maskvos, tai širdį užlieja pasitenkinimas. Dabar matau, kad specialiai ieškau Vokietijoje tokių dalykų, kurie byloja mūsų naudai. Sunku prisipažinti, kad visą gyvenimą vaikėmės šešėlį. Tada dar sunkiau susieti praktinį darbą su tuštuma širdyje.

– Taip, – pritariau. – Čia žmonės gyvena dabartimi, o mes visą laiką gyvenome ateitimi. Kalbėkime apie ateitį. Aš tave gerai suprantu. Vidinės harmonijos sutrikimas – taip sakytų psichiatras. Nuo šios ligos vienintelis vaistas – vėl gaivinti savo tikėjimą ateitimi.

– Klausyk, Grigorijau, – kalbėjo toliau Andrejus. – Mes turime puikius lėktuvus ir tankus, galingą pramonę. Nustumkime į šalį šių daiktų kainą, pamirškime kraują, prakaitą, badą. Visa tai praeityje, o rezultatai dabartyje. Atrodytų, kad atėjo laikas naudoti visus šiuos pasiekimus mūsų pačių naudai. Juk mes gyvenime nieko nematėme. Buvo tik tikslai ir idėjos – socializmas, komunizmas. Kada mes patys pradėsime gyventi? Prisimeni, ką sakė profesorius Aleksandrovas iš VKP(b) CK Aukštosios partinės mokyklos katedros: „Jeigu kitų šalių proletariatas nesugebės pats išsivaduoti, tai mes ištiesime pagalbos ranką.“ Mes žinome, kas ši „pagalbos ranka“. Kas bus, jeigu visi karo meto pažadai – tik netikras vekselis?! Per karą nebijojau, o dabar bijau... Taip, bijau.

Andrejus reiškė mintis ir nuogąstavimus, kurie jaudina daugumą jaunos sovietų inteligentijos. Mes didžiuojamės savo tėvynės pasiekimais ir mūsų pergale. Mes neapgailestaujame dėl patirtų sunkumų ir trūkumų, kurių kaina iškovota pergalė ir mūsų šalies šlovė. Tačiau patekę į Vakarus, mes akivaizdžiai pajutome, kad viskas, ką aukština sovietų propaganda kaip ypatingus sovietų valdžios pasiekimus, yra didžiulis melas. Jeigu anksčiau mes abejojome, tai dabar atsirado įsitikinimas, kurį mes veltui mėginame neigti.

Mes supratome, kad dar negyvenome, kad tik aukojomės dėl ateities. Dabar susvyravo ir šis tikėjimas ateitimi. Matant, kaip rutuliojasi pokario metų įvykiai, mus vis labiau apima nerimas. Kur visa tai veda?

Tais metais Berlynas buvo politinis žemės centras. Mes sėdėjome pirmoje tarptautinės politikos žaidimų turnyro eilėje. Šiame žaidime buvome tik pėstininkai. Pokario metų praktika rodė visišką priešybę visoms viltims ir lūkesčiams, kuriais rusų kareiviai ir karininkai gyveno per karą. Kas toliau?

„Politika yra politika, o gyvenimas yra gyvenimas! – ausyse skamba Andrejaus balsas. – Ką mes gavome iš gyvenimo? Vokiečiams dabar riesta, bet jie turi ką prisiminti, jie turi viltį. Nugalėtieji?! Cha! Jie gali bent viltis, kad išeisime ir vėl pradės gyventi. O ko galime tikėtis mes – nugalėtojai?!“

Po karo praėjo dveji metai. Mes įsitikinome pačiais blogiausius savo nuogąstavimais. Vėl šalyje viešpatauja badas, dar žiauresnis negu per karą. Partija nusprendė

prispausti liaudį dar stipriau, nusprendė priversti užmiršti ir atsisakyti iliuzinių vilčių, kurias pati dirbtinai skatino ir palaikė sunkiausiais karo laikotarpiais. Partija vėl nusprendė parodyti liaudžiai, kas yra tikrasis šalies šeimininkas, ir pašaukė į talką savo geriausią tarną – badą.

Anksčiau badas būdavo stichinė nelaimė, o šiandien Kremliaus rankose tai apsvarstytas politinis ginklas. Šiandien badas – tai įgaliotasis Politinio biuro narys.

Man už nugaros monotoniškai tiksi laikrodis. Atsistoju ir apsižvalgau, lyg būčiau čia svetimas. Žiūriu į savo kojas auliniais batais ir mėlynas galifė raudonais įsiuvais. Mano žvilgsnis slysta auksinėmis tamsiai žalio kitelio sagomis. Ant pečių blizga kieti antpečiai. Viskas taip artima ir pažįstama – ir kartu be galo svetima.

Sienos prieš mane išnyksta. Už jų tamsi žvaigždėta Europos naktis. Kažkur toliau, toli toli Rytuose yra gimtosios žemės siena. Ten tamsu ir tylu, tylu kaip cinko karste.

XIX
SKYRIUS

Vergo sparnai

1.

1947 metų pradžioje Politinio biuro narys ir SSSR Ministrų Tarybos ypatingasis įgaliotinis dėl ekonominio okupuotų teritorijų ir pavaldžių šalių pertvarkymo Anastasas Mikojanas Vokietijos sovietų zonoje atliko nuodugnų tyrimą. Vėliau Karlshorste vyko ilgai trukęs pasitarimas su maršalu Sokolovskiu ir jo pavaduotoju ekonomikos klausimais draugu Kovaliu.

Konferencijoje buvo apibendrinti ekonominio Vokietijos pertvarkymo rezultatai. Atlikta pirmaisiais mėnesiais po kapituliacijos žemės reforma norimo ekonominio poveikio nedavė. Šis faktas nei Anastaso Mikojano, nei maršalo Sokolovskio nestebino ir nejaudino. Žemės reforma buvo pasiekta reikiamų taktinių rezultatų – parengtos būsimo valstiečių puolimo išeities pozicijos ir galutinio žemės ūkio kolektyvizavimo prielaidos.

Po masinio demontavimo ir smulkių įmonių socializavimo „landeseigener Betriebe“ forma, reikšmingiausia SKA priemonė pramonės srityje buvo visos Vokietijos sovietų zonos pramonės sutelkimas iš esmės į vieną didžiulį pramonės koncerną sovietinių akcinių bendrovių (SAB) pavidalu. Šiai anuomet Maskvoje sumanytai priemonei konferencijoje pas maršalą Sokolovskį ir buvo skiriamas ypatingas dėmesys.

SAB atsiradimo istorija tokia. Antroje 1945 metų vasaros pusėje SKA vyriausiojo vado pavaduotojas ekonomikos klausimais drg. Kovalis grįžo iš Maskvos su naujomis slaptomis instrukcijomis. Netrukus tarp Pramonės valdybos, Reparacijų valdybos ir Kovalio kanceliarijos ėmė suktis slapti dokumentai. Pašnibždomis jie buvo vadinami – „216 sąrašas“ arba „235 sąrašas“. Skaičius sąraše nuolat keitėsi. Tai buvo parengti Maskvai sąrašai įmonių, skirtų perduoti sovietų akcinei bendrovei. Netrukus šis sąrašas buvo nusiųstas į Maskvą tvirtinti ir grįžo iš ten kaip priedas oficialiam įsakymui apie sovietinės akcinės bendrovės valdybos Vokietijoje kūrimą. Ši SAB valdyba, kuri įsteigė savo būstinę buvusios „Askanijos“ bendrijos pastate Berlyno Vaisenzėje, jungė trylika sovietinių akcinių bendrovių, aprėpiančių svarbiausias

pramonės šakas, į kurias įėjo apie 250 didžiausių sovietų zonos įmonių. Pagal naujo koncerno statutą 51 proc. visų įmonių akcijų yra sovietų nuosavybė. Taigi iš esmės visa sovietų zonos Vokietijoje pramonė atsidūrė sovietų rankose ne tik nugalėtųjų teise okupacijos laikotarpiui, bet visiems laikams.

Potsdamo konferencijoje veikliai dalyvaujant Stalinui itin didelis dėmesys buvo skiriamas vokiečių ekonomikai išskaidyti ir buvo nuspręsta panaikinti Vokietijos pramonės koncernus, kurie buvo laikomi ne tik svarbiais ekonominiais, bet ir lemiamais politiniais, dažniausiai agresyviais, veiksniais. Vadovaujantis tuo, vienu pirmiausių klausimų Sąjunginės kontrolės tarybos Vokietijoje darbotvarkėje buvo panaikinti Vokietijos koncernus, dėl to anksčiau laužė ietis generolas Šabalinas. Ir štai dabar įsakymu iš Maskvos sovietų zonoje sukurtas naujas pramonės koncernas, stambiausias ne tik Vokietijoje, bet, ko gero, visame pasaulyje. Šio koncerno ekonominė ir politinė galia pranoko bet ką, iki šiol buvusį Vokietijoje ir Europoje. Vienintelis skirtumas yra tas, kad šie veiksniai dabar yra ne vokiečių, o sovietų rankose. Prasidedančioje Rytų ir Vakarų kovoje dėl Vokietijos ir Europos SAB Kremliaus rankose atliks svaraus kozirio vaidmenį.

Visos nuosekliai vykdomos ekonominės SKA priemonės Vokietijoje, kaip ir visa Kremliaus ekonominė politika, uždangstyta skambiomis demagoginėmis frazėmis, siekia didelių politinių tikslų. Dabartinių sovietų zonos ekonominių pertvarkymų tikslas – surakinti Vokietiją nematomomis, tačiau tvirtomis ekonominėmis grandinėmis. Tai būtinas ekonominis placdarmas tolimesniam politiniam puolimui. Tai supras nedaugelis, bet pajus visi.

Beveik tuo pačiu metu panašią patikrinimo kelionę po Rytų Europos šalis ir Vokietiją atliko antras Politbiuro narys ir SSRS vidaus reikalų ministras Lavrentijus Berija. Po jos taip pat įvyko ilgai trunkanti konferencija su maršalu Sokolovskiu ir SKA Vidaus reikalų valdybos viršininku generolu pulkininku Serovu. Konferencijoje buvo aptariamos Vokietijos vidaus politinio fronto tvirtinimo priemonės. Tai buvo dėsningas įvykių rutuliojimasis – ekonominio išnaudojimo meistrą pakeičia budelis.

Vienas Berijos vizito į Karlshorstą rezultatų buvo nauja SKA personalo valymo banga. Vis daugiau karininkų, esančių Karlshorste nuo SKA įsteigimo, siunčiami atgal į Sovietų Sąjungą. Į jų vietą iš Maskvos atvyko nauji žmonės, kuriuos neklystant buvo galima atpažinti kaip gryniausius partiečius. Per karą jų nesimatė, nes jie lindėjo kažkur plyšiuose. Dabar ši patikima partijos atrama išlindo į paviršių ir užėmė vadovaujamus postus.

Žmonių kaita Karlshorste visai atitiko pokarinę Kremliaus politiką – vėl į savo rankas paimti visus raktus. Kartu krito į akis skirtumas tarp formalių ir tikrų partiečių. Juk beveik visi sovietų karininkai yra partijos nariai. Tačiau pati partija nė nemano jų laikyti tikrais partiečiais.

Nemažai vandens nutekėjo Šprė upe nuo to laiko, kol Karlshorstas iš tykaus Vokietijos sostinės priemiesčio virto Berlyno Kremliumi ir žinoma visam pasauliui sąvoka. Daug kas pasikeitė per tą laiką pasaulyje ir Karlshorste. Didelė šių pokyčių dalis buvo Karlshorsto kaip sovietų užsienio politikos priešakinio posto veiklos rezultatas. Kartu keitėsi tarptautinė atmosfera, o tai pirmiausia pajuto Karlshorsto gyventojai.

Dabar buvo galima tik minėti anas dienas, kai rusai visur buvo pasitinkami kaip išlaisvintojai ir sąjungininkai. Pokarinė Kremliaus politika ištrynė net šių pasaulio simpatijų likučius, viską, ką karo lauke iškovojo rusų kareiviai. Rusų tautos didvyriškumas ir auka kovoje už tėvynę iškėlė Sovietų Sąjungą į pirmąją vietą tarp didžiųjų valstybių ir leido pasiekti netikėtų laimėjimų. Kremlius nusprendė išnaudoti susidariusią padėtį savo užsienio politikos tikslams. Užuot sulaukusi pokarinio atokvėpio, liaudis turėjo pakelti visus sunkumus, sukeltus Kremliaus užsienio politikos žaidimo azarto. Tarptautiniame horizonte vėl kaupiasi juodi debesys. Geriausiai juos mato Karlshorsto priešakinio posto žmonės. Jie nemėgsta kalbėti apie naujo karo pavojų, tačiau kiekvienas apie tai su širdgėla mąsto.

Sykį užėjau pas papulkininkį Popovą susitarti dėl numatomos kelionės į Dresdeną. Papulkininkis garaže krapštėsi prie savo automašinos. Kai užsiminiau apie išvyką, jis tarė, kad teks važiuoti valdiška mašina, nes neturi benzino.

Pamatęs kampe stirtą bakų, nevalingai bakstelėjau į juos bato galu. Sprendžiant iš garso, bakai buvo pilni.

– O kas čia? – paklausiau.

– O čia – neliečiamas rezervas, – atsakė papulkininkis ir reikšmingai pridūrė. – Žinai, dėl viso pikto... Juk turiu žmoną, vaikus.

Neklausinėjau smulkmenų. Visi dar gerai prisimename pirmąsias lemtingas 1941 metų dienas ir sovietų kariškių likimą Pabaltijyje ir Lenkijoje. Karo pradžioje daugelis iš jų atsidūrė spąstuose ir buvo priversti bėgti apšaudomi iš priekio ir užnugario. Papulkininkis Popovas neliečiamą rezervą laikė kaip tik šiam atvejui.

Kuo sparčiau rutuliojasi įvykiai, tuo dažniau tenka galvoti apie naujo karo pavojų. Tai atrodo absurdiška ir nenatūralu, bet faktas yra faktas. Daugelis bando save įtikinti, kad pokariniai sąjungininkų nesutarimai yra tik ginčas dėl grobio. Tačiau tai silpnas argumentas. Mes, sovietų karininkai, geriau už kitus išmanome marksizmo leninizmo pasaulinės revoliucijos teoriją. Mes, sovietai, atsidūrę ant dviejų pasaulių ribos, iškart po karo atvykę į Berlyną ir išgyvenę visą santykių tarp sąjungininkų po Vokietijos kapituliacijos raidos procesą, patyrė, kad Vakarai iš tikrųjų siekė ir siekia taikos, ir matę, kaip visas taikaus bendradarbiavimo pastangas sovietų pusė nuolat žlugdė, mes žinome tai, ko nežino sovietai Sovietų Sąjungoje.

Mes gerai prisimename pirmuosius mėnesius po Vokietijos kapituliacijos. Vakarų sąjungininkai demobilizavo savo kariuomenes taip sparčiai, kaip tai leido transporto

priemonės. Tuo metu sovietų vadovybė taip pat sparčiai rengė savo aplamdytas divizijas kovai – šaukė žmones, siuntė naujus tankus ir lėktuvus. Žmonės laužė galvas – kam visa tai? Galbūt deryboms prie diplomatinio stalo reikia turėti šarvuotą kumštį? Vėlesni įvykiai paslaptį atskleidė. Taikos siekimą Kremlius vertina kaip silpnumą, demokratijos silpninimą – kaip tolesnės agresijos galimybę. Vadinasi, demokratijai nelieka nieko kito, kaip vėl ginkluotis. Vadinasi – užuot atkūrusi ekonomiką, Rusija vėl dalyvauja ginklavimosi varžybose, vėl laukia tai, ką mes puikiai žinome iš prieškario metų. Kur visa tai nuves?

Kai politinių aistrų ugnis persimes į tautinius jausmus, o to Kremliui ypač reikia, kai ginklavimosi varžybos pasieks patį įkarštį, tada bus sunku suprasti, kas visa tai pradėjo ir kas dėl to kaltas. Suprantama, tada kiekvienas kaltins kitą.

Šį kartą mes, okupacinės kariuomenės sovietai, gerai žinome – kad ir kas atsitiktų, dėl padarinių kaltas tik Kremlius. Šį kartą mums aišku, kas pradėjo žaidimą su parako statine. Šį kartą dėl naujo karo pavojaus priežasties mes neabejojame.

2.

Kuo labiau tirštėja aplinkos atmosfera, tuo gyvenimas Karlshorste vienodesnis. Dienos pilkos ir monotoniškos, viena į kitą panašios. Vieną šitokią dieną aš pradėjau eilinį paros budėjimą štabe. Šitaip budėti reikia kartą per mėnesį.

Atsakingo budėtojo pareigos vyriausioje SKA štabo būstinėje yra tokios. Visą dieną budėtojas vyriausiojo SKA vado priimamajame atlieka maršalo adjutanto padėjėjo pareigas. Naktį budėtojas adjutanto teisėmis maršalo kabinete lieka vienas.

Šeštą valandą vakaro kaip įprasta užėmiau priimamajame savo vietą. Tą vakarą maršalas Sokolovskis lankėsi Potsdame ir priimamajame nieko nebuvo. Pusė aštuonių išėjo adjutantas ir prie stalo likau vienas.

Kad žinočiau reikalus, peržiūrėjau ant stalo gulinčius aplankus ir darbo dokumentus. Laikas slinko nepastebimai, jį trikdė tik telefono skambučiai.

Po pusiaunakčio pagal reglamentą užėmiau vietą prie stalo maršalo kabinete. Taip reikėjo daryti todėl, kad būtum prie tiesioginių vyriausiojo vado telefonų ant jo stalo. Naktimis dažnai skambindavo tiesiogiai iš Kremliaus. Tokiu atveju reikia priimti telefonogramą ir ją pranešti reikiamu adresu.

Sėdėdamas maršalo kėdėje pradėjau tvarkyti išmėtytus ant stalo popierius. Tarp jų pamačiau hektografu spausdintą „Informacinį biuletenį“. Šie biuleteniai skirti tik vyriausiesiems vadams, yra slapti ir kiekvienas egzempliorius turi savo eilės numerį. Ėmiau skaityti lapelius su maršalo pastabomis.

Šių biuletenių turinys labai įvairus. Tai detalizuotas rinkinys viso to, ką sovietų spauda kruopščiai slepia arba tvirtina kaip tik atvirkščiai. Jeigu kas nors iš sovietų

drįstų tai ištarti garsiai, jis būtų apkaltintas kontrrevoliucija ir lauktų visos iš to išplaukiančios pasekmės. Nepaisant to, priešais mane oficialus informacinis biuletenis, skirtas vyriausiajam SKA vadui.

Kas mėgina teisinti kokius nors sovietų vadovų poelgius neišmanymu ar informacijos stoka, tas smarkiai klysta. Anksčiau pasitaikydavo atvejų, kai prie Kremliaus vartų iš atkampių kaimų ateidavo valstiečių žygūnai. Jie naiviai manė, kad, būdamas už Kremliaus sienų, Stalinas nemato to, kas vyksta, kad Stalinas geras, kad jam reikia tik pasakyti tiesą ir viskas pasikeis. Valstiečių žygūnai aukojo savo gyvybes, tačiau viskas likdavo po senovei. Sovietų vadai žino viską, ir jie visiškai už tai atsakingi.

Vidurnaktį nusprendžiau paskambinti Ženiai. Prisijungęs prie Maskvos komutatoriaus ilgai laukiau atsako. Pagaliau ragelyje išgirdau mieguistą balsą:

– Taip!?

Ženia manė, kad skambina kas nors iš Maskvos.

– Ženia, kalba Berlynas, – tariau. – Kas naujo Maskvoje?

– Ak, tai tu... – pasigirdo tolimas atodūsis. – Maniau, kad tu visai dingai. Nieko. Nuobodu...

– Ne..., dar ne visai. Kas naujo? Kaip tėtė?

– Vėl išvažiavo.

– Neseniai man atsiuntė šilkinį chalatą. Tikriausiai kažkur ten...

– A-a-a...

– O kaip tavo reikalai? – klausia Ženia.

– Ogi sėdžiu maršalo kėdėje.

– Į Maskvą nesiruoši?

– Kai siųs.

– Man vienai taip nuobodu, – skamba ragelyje merginos balsas.

Mudu ilgai kalbėjomės, svajojome apie būsimą susitikimą, sprendėme, ką darysime, svarstėme ateities planus. Tai buvo saldus sapnas, į kurį bėgome viską pamiršę.

Tuomet su gailesčiu galvojau apie Maskvą ir nuoširdžiai norėjau ten grįžti. Dar nežinojau, kad kitą dieną mano troškimai išsipildys.

Praėjo bemiegė naktis. Išaušo diena, kupina darbo maišaties vyriausiojo SKA vado priimamajame. Aplink zujo provincijų generolai, pasieniais baikščiai glaudėsi naujosios Vokietijos demokratijos atstovai. Naujo režimo kalvė dirbo įtemptai.

Artėjant šeštai valandai vakaro, kai atėjo laikas perduoti budėjimą, į priimamąjį tartis dėl būsimos medžioklės įėjo inžinierius Zykovas. Mudviejų pokalbį nutraukė telefono skambutis. Pakėliau ragelį ir atsiliepiau, kaip įprasta:

– Štabo budėtojas!

Ragelyje pasigirdo vyriausiojo vado pavaduotojo ekonomikos klausimais ir mano tiesioginio viršininko Kovalio balsas:

– Draugas Klimovas?

– Taip!

– Prašyčiau trumpam užeiti pas mane.

„Kovalis kviečia ne štabo budėtoją, o mane, – svarstau eidamas iš priimamojo į Kovalio kabinetą. – Kas ten tokio skubaus gali būti?“

Kovalis sutinka mane klausimu:

– Jūs nežinote, kas čia gali būti? – Jis tiesia man blanką su SKA štabo įsakymu.

Imu baltą lapelį ir skaitau:

„...Vadovaujantį inžinierių G. P. Klimovą, kvalifikuotą SSRS liaudies ūkio specialistą, demobilizuoti iš sovietų kariuomenės, atleisti iš darbo Sovietų karinėje administracijoje ir išsiųsti į Sovietų Sąjungą dirbti pagal specialybę.“

Iš karto negaliu suvokti, ką tai reiškia. įsakymas veikia nemaloniai. Kažkas ne taip. Su vadovaujančiaisiais darbuotojais elgiamasi formaliai mandagiai. Šitokiais atvejais iš anksto kalbamasi, o ne iš karto pakišamas įsakymas.

– Jūs pats neprašėte perkelti į Maskvą? – klausia Kovalis.

– Ne..., – atsakau dar neatsikvošėjęs nuo netikėtumo.

– Pasirašė štabo viršininkas be mano žinios, – skėsteli rankomis Kovalis.

Po penkių minučių užeinu į SKA Kadrų skyriaus viršininko kabinetą. Ne kartą teko susitikti su pulkininku Utkinu, ir jis mane pažįsta. Net nelaukęs mano klausimo, pulkininkas prabyla:

– Na, kaip – galima sveikinti? Žmogus vyksta namo...

– Drauge pulkininke, kaip tai suprasti? – klausiu.

Mane domina netikėto įsakymo priežastis. Be jokios priežasties Karlshorsto darbuotojų į Sovietų Sąjungą negrąžina. SKA darbuotojų prašymus savo noru grįžti į SSRS štabas visada atmeta.

– Man kelia nerimą ne tiek įsakymo turinys, kiek jo forma, – sakau. – Ką tai reiškia?

Utkinas kurį laiką tyli, tada šiek tiek svyruodamas taria:

– Čia įsivėlusi Politinė valdyba. Tarp mūsų kalbant, stebiuosi, kad jūs, nebūdamas partijos narys, taip ilgai išsilaikėte.

Dėkodamas pulkininkui paspaudžiu ranką.

Atsisveikindamas jis man pataria:

– Įsidėmėkite, kad pasirašius pasienio leidimą jūs privalote iš čia išvykti po trijų dienų. Jeigu ko nors reikia, delskite tvarkyti reikalus.

Einu iš pulkininko kabineto praskaidrėjusia nuotaika. Dabar viskas aišku. Pritemdytame koridoriuje mane apima keistas jausmas. Jaučiu, kaip mano kūnas prisipildo jėgos, kaip drebulys bėga gyslomis, kaip sieloje sklinda nesuvokiama erdvė. Toks jausmas buvo apėmęs, kai pirmą kartą išgirdau apie užklupusį karą. Toks pat jausmas buvo užvaldęs, kai pirmą kartą apsivilkau kareivišką milinę. Tai buvo didelių permainų nuojauta. Tai buvo gaivus vėjo gūsis į veidą.

Dabar žingsniuoju SKA vyriausios būstinės koridoriumi ir vėl veidu jaučiu šio vėjo alsavimą. Šis vėjas mane svaigina.

Einu namo tuščiomis Karlshorsto gatvėmis. Už tinklinių tvorų siūbuoja nuogos medžių šakos. Aplink drėgna vokiečių žemė. Tamsu ir tylu. Kažkas atiduoda pagarbą, ir aš mechaniškai atsakau. Neskubu. Einu lėtai, susikaupęs. Lyg grįžčiau ne žinomu keliu namo, o vos pradėčiau savo kelią. Apsižvalgau, giliau įkvepiu oro, žemę po kojomis jaučiu taip, kaip seniau nejaučiau. Mane užvaldo keisti nesuprantami jausmai. Priešais dvelkia gaivus vėjas.

Vos uždarau savo buto duris, kai iš paskos įeina Zykovas. Iš mano veido jis mato, kad kažkas atsitiko.

– Kur siunčia? – klausia.

– Į Maskvą, – atsakau trumpai.

– Kodėl?

Nenusivilkęs milinės stoviu prie rašomojo stalo ir tylėdamas barbenu pirštais į poliruotą paviršių.

– Taigi kodėl? – vėl klausia Zykovas.

– Laiku neįsigijau raudonos knygutės..., – sakau nenoriai.

Zykovas užjaučiamai žiūri. Tada jis kiša ranką į kitelio kišenę, traukia pailgą gabalėlį raudono kartono ir varto pirštuose.

– Kiek tau būtų kainavęs?! – kalba, žvelgdamas į partinį bilietą. – Šūktelėtum kartą per savaitę susirinkimuose „Heil!“ – tada gali eiti į tupyklą ir nusispjauti.

Zykovo žodžiai veikia nemaloniai. Instinktyviai švysčioja galvoje mintis, kad šis kartono gabalėlis turėtų būti jo kūno šiluma ten, kur plaka širdis.

Lyg įspėjęs mano mintis, Zykovas priduria:

– Šešerius metus buvau kandidatas... Daugiau nebuvo galima.

Šio žmogaus buvimas ir jo žodžiai mane erzina. Noriu likti vienas. Jis kviečia mane į klubą. Atsisakau.

– Eisiu žaisti biliardo, – tarsteli Zykovas, žengdamas prie durų. – Nuo dviejų bortų į kampą – ir jokios ideologijos.

Likęs vienas toliau stoviu prie rašomojo stalo. Milinės nenusivelku. Jos pojūtis ant pečių atitinka mane apėmusį vidinį jausmą, – kelionės jausmas. Bandau sėstis ant kėdės ir tučtuojau pašoku. Ramiai sėdėti negaliu. Kažkas degina iš vidaus. Susikišęs rankas į kišenes žingsniuoju po kambarius.

Įjungiu radiją. Nerūpestinga muzika pjausto man nervus, tad radiją išjungiu. Plyšodamas skamba telefonas – nekreipiu į jį dėmesio ir ragelio nekeliu. Ant stalo stovi vokietės tarnaitės padengta vakarienė. Net nežiūriu į valgį ir nuleidęs galvą vaikštau iš kampo į kampą.

Baltas įsakymo lapelis pralaužia vidinę užtvanką, kuri seniai slėgė man krūtinę. Jaučiu, kad mano viduje viskas sprogę, viskas susimaišę. Širdyje jaučiu liguistą tuštumą.

Kartu iš toli lėtai atšliaužia kažkas kita. Kažkas bedžiaugsmio ir nenumaldomo, ko negalima išvengti.

Šiandien privalau apsispręsti.

Šiandien man aišku – netikiu tuo, kas mano užnugaryje. Jeigu grįšiu į Maskvą, turiu nedelsdamas stoti į partiją, kuria netikiu. Kitos išeities nėra. Turiu daryti tai tik dėl to, kad gelbėčiau savo gyvybę, kad turėčiau teisę egzistuoti. Visą gyvenimą būsiu priverstas meluoti ir veidmainiauti dėl tuščios galimybės gyventi. Tuo neabejoju. Netrūksta akivaizdžių pavyzdžių. Andrejus Kovtunas – žmogus aklavietėje. Michailas Beliavskis – žmogus už borto. Majoras Dubovas – žmogus, trypčiojantis vietoje. O aš pats ar netrypčioju vietoje? Kiek ilgai tai gali tęstis?

Įsigysiu namus – ir lauksiu naktinio beldimo į duris. Vesiu – tam, kad bijočiau savo žmonos. Turėsiu vaikų, kurie bet kurią minutę gali mane išduoti arba liks našlaičiai ir gėdysis savo tėvo.

Nuo šios minties plūsteli galvon kraujas. Kitelio apykaklė smaugia gerklę. Krūtinėje kyla karšta įsiūčio banga. Darosi karšta ir jaučiu milinės svorį. Kol kas ši milinė ant pečių ir ginklas rankose. Nenoriu skirtis su šia miline, su ginklu. Kodėl?

Kaip švytuoklė vaikštau po kambarį ir nerandu vietos. Smegenys karštligiškai dirba, mintys painios ir nerišlios.

Jeigu grįšiu, anksčiau ar vėliau, vienaip ar kitaip – žūsiu. Dėl ko? Ateitimi netikiu. O ką turiu iš praeities? Mėginu šią praeitį prisiminti.

Kai pirmą kartą pramerkiau akis, mano akyse švietė revoliucijos gaisrai. Augau kaip neramus vilkiukas, ir mano akyse šios ugnys tvyksčiojo visą laiką. Buvau Stalino genties vilkiukas, dantimis ir nagais kovojau dėl gyvybės ir veržiausi pirmyn. Šiandien Stalino vilkiukas yra gyvybinių jėgų žydėjime ir žvelgia, iš kur atėjo.

Šiandien turiu pats sau prisipažinti – visą gyvenimą verčiau save tikėti tuo, kuo netikėjau nuo pirmos gimimo dienos. Visą gyvenimą tik ieškojau kompromiso su gyvenimu. Aš netikiu! Jeigu kas nors iš mano bendraamžių tvirtins tikįs – sakysiu, kad jis meluoja, kad jis bailys. Argi tiki tokie, kaip Zykovas?

Žingsniuoju po kambarį ir žiūriu į savo batus. Jie mindė žemę nuo Maskvos iki Berlyno. Prisimenu dūmais ir liepsna apgaubtus karo metus – ugnines maudynes, kuriose gimsta atsakomybės tėvynei jausmas. Prieš mano akis dar kartą praslenka nutvieksta pergalės saliuto Raudonoji aikštė prie Kremliaus sienos – pasididžiavimo ir šlovės dienos, kai iš gerklės veržėsi perpildytų jausmų vilko staugimas. Ausyse dar kartą skamba žodžiai, kurie kadaise daužėsi mano krūtinėje: „Šiandien Raudonąja aikšte tu žygiuoji pirmas tarp pirmųjų, geriausias tarp geriausių!“

Dabar žygiuoju iš kampo į kampą kaip narve vilkas. Taip, karas mus išmušė iš pusiausvyros! Apakę kovoje už tėvynę, mes daug ką pamiršome. Tuo metu kitaip nebuvo galima, mes neturėjome išeities.

Tie, kurie pasuko kitu keliu... Su liguistu kandumu prisimenu pirmąsias karo dienas. Esu ypač dėkingas likimui, kad tada nepakliuvau į frontą. Tai išvadavo nuo būtinybės rinktis. Kai atėjo mano eilė vilktis kareivišką milinę, jau tvirtai žinojau, kad rusui su vokiečiu ne pakeliui. Ir kovojau iki galo. Kovojau už tai, kuo netikėjau. Kovojau ir guodžiau save viltimi.

Šiandien neturiu ir šios vilties. Šiandien jaučiu, kad darėme klaidą – mes nebaigėme darbo ir patikėjome pažadais. Todėl šiandien nenoriu nusivilkti milinės. Dar ne vėlu!

Šiandien horizonte vėl kaupiasi audros debesys. Šie debesys man labai svarbūs. Jeigu grįšiu į Maskvą, vės susidursiu su tuo pačiu kankinamu klausimu kaip 1941 metų birželį. Vėl būsiu priverstas ginti tai, kuo netikiu.

Dar daugiau – esu įsitikinęs, kad Kremliaus žmonės šalį veda į pražūtį. Šiandien mums niekas negrasina. Užtat mes grasiname pasauliui. Tai nereikalingas ir pavojingas žaidimas. Jeigu nugalėsime, kas bus kaltas ir kas mokės už Kremliaus sąskaitas? Mes visi!

Išgyvenau dėl tėvynės baimę, kovą ir pergalę. Be to, pats jaučiau visą pralaimėjimo kartėlį. Griuvėsiais paversta Vokietija geras pavyzdys. Jos vadai taip pat mėgo azartinį žaidimą. Vokietija raičiojasi, apimta alkio ir gėdos traukulių – o kur kaltieji? Kalti tik vadai ar pati tauta, kuri nepakorė šių vadų?

Jeigu karas prasidės, bus vėlu. Karas turi savo dėsnius. Tie, kuriuos Kremlius padarė savo priešu, laikys priešu mus. Jie nenori karo, bet jeigu karas neišvengiamas, jie kariaus dėl savo interesų. Tai reiškia, kad pralaimėjimo atveju mes nieko gero nesulauksime, tada mes prarasime balso teisę. Kremliaus bankrotai išnyks, o mokėsime mes. Kas lieka – vėl būti nusikaltusių žaidėjų žaislu.

Valandų valandas vaikštau nenusivilkęs milinės. Seniai po pusiaunakčio, bet miegas neima. Tuščia praeityje – tuščia ateityje. Jaučiu tik tvirtą nuostatą – negaliu grįžti atgal. Mano galvoje įkyriai daužosi vis ta pati mintis – „Ką daryti?“

Paryčiais pajuntu nuovargį ir nenusirengęs guluosi ant sofos. Taip miline užsiklojęs ir užmigau.

3.

Kelias dienas neskubėdamas tvarkiau tarnybinius reikalus. Paklausęs Utkino patarimo, šią procedūrą sąmoningai vilkinau. Dar nesuvokdamas kodėl, stengiausi išlošti laiko. Visą šį metą mane slėgė tos pačios kankinamos mintys ir nepaliaujamai persekiojo klausimas – „Ką daryti?“

Vieną tokią dieną apsirengęs civiliais drabužiais išlipau iš metro Kurfiurstendame Anglijos Berlyno sektoriuje. Po kojomis plumpsėjo šlapia tirpstančio sniego pliurzė.

Ore tvyrojo persmelkianti drėgmė. Šį kartą gerai pažįstama gatvė atrodė svetima ir nedraugiška. Be tikslo ėjau pirmyn, akimis slysdamas pastatų iškabomis. Palto kišenėje pirštai žaidė pistoleto rankena.

Pagaliau pasirinkau vieną iškabą ir įėjau į laiptinę. Platūs marmuriniai kadaise buvusio prabangaus namo laiptai. Dabar čia prietema. Pro bombardavimo apgriautų langų angas švilpia šaltas vėjas. Šiaip taip randu man reikalingas duris ir skambinu. Duris atidaro ant pečių užsimetusi paltą malonaus veido mergina.

– Ar galiu pamatyti herr Dilsą? – klausiu.

– Kokiu reikalu? – mandagiai klausia mergina.

– Asmeniniu, – atsakau sausai.

Mergina įleidžia į vidų ir prašo palaukti. Sėdžiu šaltame ir tamsiame advokato priėmimo kambaryje. Mergina pradingsta už šoninių durų. Netrukus ji vėl pasirodo ant slenksčio ir kviečia:

– Bitte! Herr daktaras jus priima...

Einu į didžiulį nešildomą kabinetą. Pagyvenęs vokietis prie rašomojo stalo su auksiniais akiniais ant tipiškos nosies man įėjus stojasi.

– Kuo galiu būti naudingas? – siūlydamas kėdę klausia advokatas. Trindamas nuo šalčio rankas jis laukia eilinės ištuokos bylos.

– Herr daktare, mano prašymas šiek tiek neįprastas, – tariu ir pirmą kartą kalbėdamas su vokiečiu jaučiuosi nejaukiai.

– O, čia varžytis nereikia, – profesionalia šypsena padeda man advokatas.

– Aš – rusų karininkas, – lėtai tariu, instinktyviai žemindamas balsą.

Išsišiepusia šypsena advokatas stengiasi rodyti, kad mano vizitu yra labai pamalonintas.

– Visai neseniai vienas sovietų karininkas buvo užėjęs su vokietaite, – kalba jis, matyt, norėdamas mane padrąsinti.

Beveik negirdžiu jo kitų žodžių – kodėl, tiesą sakant, buvo pas jį užėjęs šis karininkas. Galvoje šmėkščioja apmaudi mintis: „Nesėkminga pradžia...“ Tačiau trauktis vėlu ir ryžtuosi eiti prie reikalo.

– Matote, aš demobilizuotas ir privalau grįžti į Rusiją, – prabylu. – Netrukdysiu jūsų aiškindamas, kodėl ir dėl ko. Trumpai – noriu patekti į Vakarų Vokietiją.

Šypsena advokato veide sustingsta. Kelias akimirkas jis nežino, ką sakyti, tada atsargiai klausia:

– A-a ... o kuo galiu padėti?

– Man reikia susisiekti su sąjungininkais, – tęsiu. – Norėčiau paprašyti politinio prieglobsčio. Pats to padaryti negaliu. Jeigu dabar mane pamatytų su kuo nors iš sąjungininkų arba einantį iš sąjungininkų įstaigos – labai rizikuočiau. Todėl prašau jūsų pagalbos.

Kurį laiką kambaryje tvyro tyla. Tada matau, kad herr Dilsas ima daryti beprasmiškus dalykus. Jis neramiai muistosi kėdėje, sutrikęs kažko ieško kišenėse, rausiasi popieriuose.

– Taip... taip... Jus suprantu, – murma jis pusbalsiu. – Aš taip pat nukentėjau nuo nacistų režimo.

Tada herr Dilsas traukia iš kišenės storą piniginę, skubiai tikrina daugybę dokumentų. Galiausiai randa, ko reikia, ir šiek tiek drebančia ranka tiesia man per stalą kruopščiai klijais per lenkimo linijas sutvirtintą, matyt, dažnai naudojamą, popieriaus lapą.

– Matote... Net liudijimą turiu, – sako jis, lyg dėl kažko teisindamasis.

Probėgšmais peržvelgiu popierių. Čia teigiama, kad jo pateikėjas yra nacizmo auka ir vos ne komunistas. Vėl pajuntu šmėkščiojančią nemalonią mintį, kad atėjau ne tuo adresu. Kartu jaučiu, kad advokatas kažko bijo ir mėgina dėl kažko apsidrausti.

– Herr daktare, atvirai kalbant, man dabar būtų maloniau turėti reikalą su labiausiai užkietėjusiu nacistu, – tariu grąžindamas popieriaus lapą.

– Kas jums mane pasiūlė? – neryžtingai klausia advokatas.

– Niekas, – aiškinu. – Užėjau visai atsitiktinai. Laikausi tik vienos taisyklės – negaliu pasitikėti nė vienu saviškiu.

– Maniau, kad jūs būsite tas žmogus, kuris gali man padėti, – kalbu toliau. – Antra vertus, jeigu dėl kokių nors priežasčių negalite padėti, jūs neturite pagrindo man pakenkti.

Advokatas sėdi nugrimzdęs mintyse. Pagaliau kažką nusprendžia ir klausia:

– Sakykite, kuo galiu būti garantuotas, kad jūs... – Susikaupęs jis varto rankose pieštuką ir vengia žiūrėti man į veidą. Tada lyg pasiryžęs jis žvelgia į mane ir užsikirsdamas taria: – ...kad jūs ne agentas to... Gė-Pė-U?

Man rėžia ausį senas pažįstamos įstaigos pavadinimas. Matyt, vokiečiai dar nežino naujo. Nepaisant padėties rimtumo, advokato klausimas verčia mane nejučia nusišypsoti. Tuo, ko bijau sulaukti iš kitų, – įtaria mane patį.

Aš tik gūžteliu pečiais ir sakau:

– Herr daktare, apie tai dar negalvojau. Kol kas mąstau tik apie tai, kad išgelbėčiau savo galvą nuo to... Gė-Pė-U.

Advokatas sėdi nejudėdamas ir balsu mąsto:

– Jūs gerai kalbate vokiškai... Per daug gerai... Visa tai labai neįprasta... – Jis įdėmiai, lyg mėgindamas skaityti mano mintis, žiūri į mane, tada ryžtasi: – Gerai. Aš senas ir žmones pažįstu. Man atrodo, kad kalbate tiesą. Sakykite, kur jūs norite patekti?

– Į amerikiečių zoną, – atsakau.

– Kodėl būtent į amerikiečių? – nustebęs kelia antakius advokatas.

– Herr daktare, jeigu žmogus bėga politiniais sumetimais, tai visai natūraliai jis ieško prieglaudos pas stipriausią priešą to režimo, nuo kurio jis bėga.

– Taip, bet čia Anglijos sektorius. Su amerikiečiais aš neturiu ryšių!

Suprantu, kad tai atsisakymas ir mėginu paskutinį kartą:

– Gal galėtumėte pasiūlyti ką nors iš savo kolegų, turinčių ryšį su amerikiečiais?

– O, taip! Tą galima padaryti, – sutinka advokatas ir ima telefono informacinę knygą. Jis rausiasi ieškodamas reikalingo adreso, tada sunkiai keliasi iš užstalės, eina prie durų ir teisinasi: – Trumpam atleiskite! Užrašysiu adresą.

Advokatas eina į prieškambarį. Girdžiu, kaip jis kalbasi su sekretore, kaip persimeta frazėmis su laukiančiais klientais. Girdisi telefono skambučiai. Kažkas ateina ir išeina.

Lėtai slenka minutės. Neapšildomame kambaryje šalta ir jaučiu šiurpulį. Kvailas pojūtis visiškos priklausomybės nuo visai nepažįstamo žmogaus padorumo arba niekšiškumo. Įsitaisau giliau krėsle, susisiaučiu glaudžiau paltą, dešinę ranką įkišu į kišenę. Nuleidžiu pistoleto saugiklį ir nukreipiu vamzdį į duris. Jeigu ant slenksčio pasirodys sovietų patrulis, šaudysiu neištraukęs rankos iš kišenės.

Pagaliau žvarbiai gūžčiodamas pečiais advokatas vėl eina į kabinetą ir tiesia man siaurą popieriaus juostelę su mašinėle atspausdintu adresu. Vėl mane persekioja mintis: „Kas tai – atsargumas ar tiesiog vokiškas įprotis visada rašyti rašomąja mašinėle?!“

Sulaikydamas palengvėjimo atodūsį palieku advokato kabinetą ir einu į gatvę. Pilkoje žiemos vakaro sutemoje gaudžia tramvajai ir automobiliai, juda žmonės. Kiekvienas skuba namo, kiekvienas turi kur eiti. O aš? Mane apima skaudus vienatvės jausmas. Nusmaukiu ant akių skrybėlę ir neriu į tamsią metro skylę.

Po ilgo važiavimo ir klaidžiojimo naktinėmis Berlyno gatvėmis miesto pakraštyje šiaip taip randu nurodytą adresą. Daktaras von Šejeris užima gana aukštą postą, ir man nelengva įsiprašyti į priėmimą.

Kai pagaliau mudu liekame kabinete dviese ir aš aiškinu savo vizito priežastį, daktaras iš karto eina prie reikalo. Jis traukia iš stalčiaus ir duoda man dokumento fotokopiją, liudijančią, kad jis tarnybiniais reikalais yra susijęs su sovietų centrine komendantūra. Matau pažįstamus parašus ir antspaudus.

Nejučia rūgščiai susiraukiu, tad daktaras von Šejeris negali susilaikyti nesišypsojęs.

– Kuo galiu būti garantuotas, kad jūs ne agentas to... e-e-e? – klausia daktaras. Jis mirkteli ir draugiškai ploja man per kelį.

Man vėl nelieka nieko kito, kaip gūžtelėti pečiais. Jau antrą kartą mane užklumpa šis klausimas.

Daktaras von Šejeris pasirodė esąs dalykiškas. Po trumpo pokalbio jis sutiko pasikalbėti su pažįstamu amerikiečiu ir liepė užeiti po dviejų dienų. Atsisveikinęs išvykau namo. Kelyje į Karlshorstą nebuvau garantuotas, kad šiuo momentu daktaras von Šejeris neskambina į sovietų komendantūrą, ketindamas pranešti apie mano vizitą.

Praėjo dvi dienos. Paskirtu laiku apniktas sumišusio sėkmės ir galimos pasalos jausmo vėl užėjau į daktaro kabinetą. Jis trumpai pranešė, kad derybos baigėsi nesėkmingai. Amerikiečiai į šį reikalą nenori painiotis. Matyt, dėl tos pačios priežasties: „O kuo mes galime būti garantuoti?“

Padėkojęs daktarui už paslaugą apgraibomis nusileidau vilos laiptais ir žengiau į Berlyno tamsą. Vėl grįžtu į Karlshorstą. Negaliu naudotis savo automašina su sovietiniais numeriais ir tenka važinėti tramvajais. Iš šį kartą stoviu tramvajų stotelėje tarp skubančių ir spūstyje besistumdančių iš darbo grįžtančių žmonių.

Vienoje stotelėje netoli Kontrolės tarybos į tramvajų įlipa sovietų karininkas ir atsistoja greta. Tai pagyvenęs geraširdiško veido žmogus su portfeliu rankoje. Matyt, jis užtruko darbe Kontrolės taryboje ir nespėjo į tarnybinį autobusą. Žiūrėdamas į pažįstamą uniformą jaučiu šiokį tokį nerimą.

Staiga karininkas kreipiasi į mane vokiškai ir kažko klausia. Atsakau jam taip pat vokiškai. Kartu man skausmingai gniaužiasi širdis. Štai – prasideda! Jau niekuo nepasitikiu, jau nesiryžtu prisipažinti, kad esu rusas.

Prieš sėsdamas į kitą tramvajų liniją klaidžioju tamsoje po šlapią purviną sniegą. Netoli matau vokiečių policininką. Be jokios konkrečios minties einu prie policininko ir klausiu, kur yra Amerikos konsulatas. Policininkas, matyt, supranta, kad aš ne vokietis, ir apšviečia mane žibintuvėliu nuo galvos iki kojų.

Pokarinėje Vokietijoje užsieniečiai, nedėvintys karinės uniformos ir neturintys sąjunginio paso, yra patys niekingiausi ir beteisiškiausi padarai. Dažnai Berlyno gatvėse matydavau šias be tikslo slankiojančias figūras – išmestas sudužus laivui į svetimą krantą liekanas.

Policininkas palaiko mane vienu iš šių užsieniečių ir žvelgia įtariai. Jis įprato, kad šie žmonės nuo policijos laikytųsi atokiau.

– Tokios informacijos neteikiame, – galiausiai teigia jis ir dar kartą šviečia į mane žibintu dvejodamas, ar neprašyti manęs dokumentų. Gerai, kad jis manęs dokumentų neprašė. Taip jis išvengė nemalonaus netikėtumo. Kol kas mano kišenėje sovietų karininko dokumentai, o vokiečių policininkai sovietų karininkams privalo atiduoti pagarbą.

Policininkas nueina, o mano krūtinėje dar kartą kyla maudžiantis jausmas. Štai pradžia kelio, kuriuo noriu eiti.

Mano mintys sugrąžina į praeitį. Iš karto po kapituliacijos vaikščiodamas Berlyne dažnai vilkėdavau civilius drabužius. Tai teikdavo savotišką europiečio tarp europiečių jausmą. Kartais šitai suteikdavo netikėtumų. Tuo metu vokiečio sieloje glaudžiai pynėsi ankstesnis puikavimasis prieš kitas tautas ir paniška rusų baimė. Kartais mane laikydavo „osterbaiteriu“. Įsiutintas užsimiršusio antžmogio įžeidžiančio įžūlumo, rodydavau jam savo raudoną asmens su pjautuvu ir kūju liudijimą, kuriame buvo mano nuotrauka su karine uniforma. Tada kišdavau jam į šnerves pistoleto vamzdį ir klausdavau, kuo tai kvepia.

Vokietis aiškiai jautė tolimo Sibiro kvapą. Vokiečių supratimu, šalyje, kurioje kareiviška uniforma laikoma garbingesne už bebro kailinius, sovietų karininkas civiliais drabužiais gali būti tik siaubingas siaubingo Gė-Pė-U agentas. Vokietis jau

įsivaizdavo save Sibiro lokių, taip pat su pjautuvu ir kūju ant kaktos, draugijoje. Išblyškęs iš siaubo jis graudžiai meldė manęs pasigailėti jo frau ir mažų kinder. Bijodamas, kad žmogui gali plyšti širdis, kišdavau jam į burną cigaretę ir skubiai nueidavau. Būdavo nemalonus šis beribio įžūlumo ir vergiškumo derinys.

Dabar tai tenka prisiminti. Ten, kur einu, neturėsiu nei pistoleto, nei visagalio, šiandien lemiančio mano vietą, dokumento.

Parvykęs į Karlshorstą ir rakindamas savo buto duris girdžiu plyšojantį telefono skambesį. Skambina kas nors iš mano draugų. Ragelio nekeliu. Nieko nenoriu matyti. Privalau likti vienas, kad apibendrinčiau rezultatus ir numatyčiau tolesnius žingsnius.

Vėl vaikštau iš kampo į kampą ir nerandu sau vietos. Taigi bandymas susisiekti su sąjungininkais baigėsi nesėkmingai. Iš tikrųjų viskas ne taip paprasta, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Vienintelis rezultatas – dabar aišku, kad turiu eiti bijodamas ir pats rizikuodamas.

Mėgindamas susisiekti su sąjungininkais stengiausi ne tiek vykdyti formaliai iškeltą uždavinį, kiek išsiaiškinti principinę reikalo pusę. Žinau, kad tarp Amerikos karinio gubernatoriaus Mak Narnėjaus ir sovietų karinės vadovybės yra slaptas susitarimas abipusiai grąžinti dezertyrus. Anglai įžvalgesni ir šitokios sutarties nesudarė. Tačiau šis įžvalgumas žmogui, nusimanančiam karinės žvalgybos papročiuose, yra menka garantija. Nors aš demobilizuotas ir todėl nesu dezertyras, tačiau kad esu politinis emigrantas, man ant kaktos neparašyta.

Sovietų karinė valdžia taip pat taiko tam tikras priemones. Visais bėgimo atvejais sovietų karinė vadovybė kaltina bėglį sunkiais kriminaliniais nusikaltimais ir tada reikalauja jį grąžinti tarptautinės praktikos pagrindu išduodant kriminalinius nusikaltėlius. Artima pažintis su vyriausiuoju SKA kariniu prokuroru papulkininkiu Orlovu* leidžia man šiuos klausimus suprasti gerai.

Šiomis sąlygomis darosi suprantama, kodėl mėginau iš anksto susisiekti su Vakarais. Taip elgtųsi kiekvienas žmogus. Tačiau tai tik išorinė problemos pusė. Yra dar kita pusė, apie kurią negalvojau.

Žingsniuoju iš kampo į kampą ir mano paties pastarųjų dienų poelgiai ima atrodyti kaip nedovanotina kvailystė. Neturėčiau prarasti tikrovės jausmo. Kategoriška samprata, kad su praeitimi baigta, veikė mane per daug stipriai. Atsižadėjau savo gyvenimo ir kaip aklas kačiukas puoliau į naują gyvenimą. Liguistas vienos pasaulio

* Papulkininkis Orlovas buvo žinomas tuo, kad 1948 metais plunksnos brūkštelėjimu atšaukė karinio tribunolo nuosprendį Berlyno jaunuoliams. Šie jaunuoliai karinio tribunolo buvo nuteisti po 25 metus katorgos darbų už tai, kad per politinę demonstraciją nuplėšė sovietų vėliavą nuo Brandenburgo vartų. Nuosprendis ir jo atšaukimas sovietų justicijai būdingas reiškinys – iš pradžių paskelbia bauginantį nuosprendį, tada jį atšaukia propagandos tikslais.

pusės neigimas sukūrė man klaidingą įvaizdį, kad kita pasaulio pusė nepriekaištinga. Privalau faktus vertinti blaiviai.

Laikau save inžinieriumi ir pamiršau, kad esu sovietų genštabo karininkas, baigęs didžiausius Kremliaus mokyklos išbandymus. Juk galiu dabar grįžti į Maskvą ir po mėnesio vykti į užsienį kaip karinis pasiuntinys – vadovauti visam slaptų agentų štabui, pirkti ir parduoti tuos, pas kuriuos šiandien ieškau prieglobsčio.

Netikėdamas niekuo, noriu tikėti savimi! Kas manimi patikės, kai aš pats nežinau, kas su manimi dedasi. Jaučiu tik viena – mano viduje trūko spyruoklė ir mechanizmas jau nebetinkamas. Ar turiu teisę į pasitikėjimą? Aš – suglumęs Stalino vilkiukas?!

Žingsniuodamas po kambarį girdžiu žodžius: „Nedovanotina kvailystė, drauge Klimovai!“ Krūpteliu ir matau, kad šiuos žodžius garsiai tariau aš.

Norėjau susisiekti su sąjungininkais. Gerai, kad iš to nieko neišėjo! Labiau negu kas nors kitas turėčiau žinoti karo taisykles tamsoje. Gerai pasitinka tik tą, kas užsitarnavo pasitikėjimą. Gerai žinau ir kaip šis pasitikėjimas įgyjamas. Žmogumi domimasi iki tol, kol jis gali būti naudingas. Jeigu jį laiko kvailu, naudoja propagandos tikslais. Vėliau išmeta į pamazgų duobę. Pasitaikius progai bėglius pakeičia įkliuvusiais agentais. Visa tai daroma tyliai, be triukšmo. O aš norėjau eiti šiuo keliu?

„Drauge Klimovai, jūs blogai išmokote mano pamokas!“ skamba ausyse generolo Bijazio balsas.

Žinau, kad sovietų žvalgyba bėglių priedanga dažnai siunčia į užsienį savo agentus. Jie maskuojasi ir daugelį metų nesireiškia. Vakarai šitai žino. Tiesa, žinau instrukciją, kad šiais atvejais rusų patariama nesiųsti. Viena vertus, rusai kelia atvirą įtarimą, antra vertus, sovietų valdžia mažiausiai pasitiki sovietais. Tačiau šios detalės Vakarai nežino. Ir šiomis sąlygomis aš, sovietų genštabo karininkas, norėjau pasakyti, kad aš esu aš?

Vidinis melo pasaulio išsižadėjimas pažadino mano liguistą potraukį teisybei. Ieškojau pasitikėjimo. Kam man jų pasitikėjimas? Man reikia tik vieno – kad paliktų ramybėje. Nežinau, ką darysiu toliau. Tik visko išsižadėjau. Širdyje tuščia. Man reikia atokvėpio, kad rasčiau naują gyvenimo turinį.

Vis labiau jaučiu bręstantį sprendimą – turiu išnykti, prarasti veidą. Iki tol, kol surasiu kitą.

Atsisakiau praeities. Negalvojau apie ateitį. Pirmas bandymas susisiekti su kitu pasauliu vertė mane mąstyti apie ateitį. Mėginu sutelkti visas galimybes.

Dabar esu laisvas nuo priesaikos ir pagal tarptautinės etikos taisykles galiu eiti, kur noriu. Noriu atsisakyti sovietų paso ir tapti politiniu emigrantu be pilietybės.

Jeigu tu nori būti politinis emigrantas, privalai atsisakyti sovietinio paso, bet ne savo šalies. Tai reiškia, kad visiškai prarandi galingos valstybės teisinę gynybą. Tu stovi nuogas ir beginklis šiame netobulame pasaulyje, kuriame paisoma tik to, kas

stiprus – tegul tai būna ginklas rankose, pinigai kišenėje arba tankų divizijos užnugaryje. Šiandien Kremlius nustatė prieš save visą pasaulį. Supančio pasaulio žmonės užgniaužę baimę ir nepasitikėjimą su dviveidiška šypsena spaus ranką tiems, kas turi sovietinį pasą, o savo bejėgiškus jausmus lies ant tavęs, nes tu šio paso neturi. Tai vienas emigracijos veidas.

Gyvenimas svetur nelinksmas. Mačiau pavyzdžių. Dažnai Berlyne sutikdavau pasigalėjimo vertų žmonių. Jie kalbėjo rusiškai, bet bijojo šnekėtis su manimi. Kartais jie prie teatro atidarydavo automašinos duris ir dėkodavo už cigarečių pakelį. Tai antras emigracijos veidas.

Žinoma, yra kita išeitis – paprasta ir lengva. Reikia atsisakyti savo šalies, savo tautos, savęs – reikia įaugti į naują terpę, gyventi jos turiniu ir jos interesais. Tokių žmonių nekaltinu, tačiau simpatijos jiems nejaučiu.

Taip atrodo naujo pasaulio galimybės. Tokia laisvės kaina! Iki paryčių vaikštau po kambarį. Namie tvyro mirtina tyla. Aplink neaprėpiama svetimo pasaulio jūra. Jaučiu jo šaltą abejingą alsavimą.

Galiausiai nenusirengęs guluosi ant sofos, pakišu po galva pistoletą ir užmiegu.

4.

Praeina dar kelios dienos. Visą šį laiką gyvenu dvigubą gyvenimą. Pirmą dienos pusę leidžiu Karlshorste – perduodu tarnybines bylas, forminu dokumentus važiuoti į SSRS, klausausi pažįstamų žmonių sveikinimų ir linkėjimų. Priverstas apsimesti, kad džiaugiuosi išvykimu, keičiuosi adresais ir žadu rašyti iš Maskvos. Kitą dienos pusę blaškausi po žiemišką Berlyną – lankau pažįstamus vokiečius, slapčia tyrinėju dirvą. Man reikia žinoti kelius, kuriais žmonės eina į Vakarus.

Diena keičia dieną, o rezultatų – jokių. Įprastas išvykimo terminas – trys dienos. Aš gaištu jau dvi savaites.

Kuo ilgesnis laikas, tuo sunkesnis dvigubas gyvenimas. Pastebiu, kad mano nervai neišlaiko įtampos. Visi jausmai itin dirglūs. Gatvėje sutikti pažįstami klausinėja, kuo sergu. Skundžiuosi gripu. Beveik nieko nevalgau. Vien pagalvojus apie maistą, tiesiog pykina. Kūnas neįprastai lengvas. Kartais šis lengvumas virsta neįveikiamu silpnumu. Nejučiomis užmiegu tramvajuje arba prie stalo.

Kasdien mano buvimas Karlshorste tampa vis pavojingesnis. Tenka numatyti nesėkmės galimybę ir imtis atsargumo priemonių. Sovietų karininkai Vokietijoje dažnai rinko trofėjinius ginklus. Turiu visą ginklų kolekciją ir aš. Dabar ją prisiminiau.

Iš spintos stalčiaus išsitraukiau automatą. Pripildęs ragelį šovinių pakabinau automatą ant pakabos prie durų ir uždengiau miline. Šalimais padėjau kelis atsarginius

ragelius ir dėžę šovinių. Tam atvejui, jeigu bandytų mane suimti bute. Tada užtaisiau savo stambaus kalibro parabelį, išlikusį dar iš fronto laikų.

Kitą dieną nuvažiavau į Berlyno apylinkes ir, palikęs automašiną miško brūzgynuose, ėmiau detaliai, kaip šaudymo poligone, tikrinti ginklus. Trumpos automato serijos skrodė sušalusią žiemos vakaro tylą. Sunkios parabelio kulkos aižė sultingą jaunų pušaičių kūną. Ginklai neturi užsikirsti! Per daug nemąsčiau, nes bijojau tik vieno – kad neužsikirstų.

Taip slinko dienos. Vieną šių dienų, po eilinių nesėkmingų klajonių po Berlyną, pavargęs ir blogai nusiteikęs grįžau namo vėlų vakarą. Mane apėmė apatija. Matyt, neliko nieko kito, kaip eiti į Vakarus aklai, viliantis pasimesti tarp bėglių vokiečių.

Sėdau prie rašomojo stalo. Nenorėjau nei valgyti, nei gerti. Užtat iki skausmo troškau turėti greta kokį nors gyvą padarą, su kuriuo galėčiau dalytis mintimis. Jaučiau begalinį nuovargį ir tuštumą. Praradęs veidą žmogus. Žmogus, likęs vienas.

Prisiminiau, kad po išvykos į mišką nevaliau ginklų. Kad pabėgčiau nuo slegiančių minčių, ėmiausi tepti pistoletą. Kurį laiką jaučiausi nusiraminęs. Ant stalo vis skamba ir skamba telefonas. Neatsiliepiu ir toliau dirbu savo darbą.

Pro langą žvelgia juoda naktis. Kambarys skendi prietemoje. Tik ant rašomojo stalo po gaubtu dega ryški lempa. Geltonoje šviesos dėmėje šaltai blykčioja tepaluotas pistoleto metalas. Be tikslo žiūriu į negyvą metalo gabalėlį ir negaliu atitraukti nuo jo žvilgsnio. Mirguliuojantis blizgesys traukia, šaukia ir pataria.

Bandau atsiplėšti nuo pistoleto ir apsižvalgau. Aplinkui tylu. Šioje įtemptoje tyloje man vaidenasi silpnas šnaresys. Kažkur visai šalia. Ieškau šio garso ir mano dėmesį patraukia sulinkusi tamsi figūra rašomojo stalo kampe. Tarp šviesos ir prietemos tupi susigūžusi juoda beždžionė. Ji tūno, žiūrėdama į mane. Žiūri ir judina lūpas.

Kažkada vienas pažįstamas dovanojo man didoką bronzinę statulėlę. Kvadratiniame juodojo marmuro pjedestale sumesti į krūvą ritinėliai pergamento, knygos ir retortos – materialiniai žmogaus minties simboliai. Ant viso šito su rimta mina iškilmingai tupi šlykšti žvėriška beždžionė. Gauruotoje letenoje ji laiko trapią žmogaus kaukolę ir buku smalsumu ją stebi. Genialus skulptorius įkūnijo bronzoje visų žmogaus siekių bergždumą. Pastačiau statulėlę ant rašomojo stalo ir retai kreipiau į ją dėmesį.

Dabar žiūriu į juodą beždžionę ir matau, kad ji juda. Kartu mano galvoje švysčioja apmaudi mintis – prasideda haliucinacijos. Bandau savo mintis nukreipti į šalį, tačiau juoda beždžionė man neduoda ramybės.

Bandau galvoti apie praeitį. Dar kartą prieš akis praslenka karo metai. Raudonoji aikštė ir Kremlius. Dar kartą mano ausyse skamba vilkiškas suaudrintų jausmų kauksmas. „Pirmas tarp pirmų, geriausias tarp geriausių...“ – ataidi iš toli.

„Rytoj būsi paskutinis tarp paskutinių, nugalėtas tarp nugalėtų“, – skamba visai greta. Pasuku galvą. Tai juoda beždžionė žiūri į mane ir judina lūpas.

Mėginu galvoti apie ateitį. Prieš mane atsiveria pilka tuštuma, kurioje nieko nematau. Ten turėsiu atsisakyti viso gyvenimo, prarasti veidą, eiti į nieką.

„Eiti į nieką... Galbūt šitai galima daryti kaip nors paprasčiau?“ Žiūriu į blyksintį tepalu pistoleto metalą, tiesiu į jį ranką ir mašinaliai žaidžiu saugikliu. Baltas taškas – raudonas taškas. Dabar paspausti gaiduką. Labai paprasta...

„Žiūrėk – tavo pirštai nešvarūs, – šnibžda juoda beždžionė. – Rytoj tave ras nešvarų ir nesiskutusį.“

Žiūriu į savo pirštą, žaidžiantį saugikliu, ir matau panagėse purvą. Pastarosiomis dienomis miegu nenusirengęs ir pamirštu ruošą. Purtau galvą. Tuštuma ir vienatvė atrodo sunkiau, negu maniau. Privalau laikytis iki galo. Liko visai nedaug. Šiaip ar taip, netrukus viskas išsispręs.

Šių dienų tuštuma mane slegia. Visą gyvenimą vykdžiau pareigą – ir ja abejojau. Maniau, kad pareiga yra tikėjimo pagrindinio principo neklaidingumu vedinys – ir atkakliai ieškojau šio racionalaus grūdo. Šiandien esu įsitikinęs pagrindinio principo klaidingumu. Šiandien praradau tikėjimą. Kas toliau?

„Tu nepametei, bet radai, – šnibžda man juoda beždžionė. – Neigdamas praeitį tu radai savo tikrąjį įsitikinimą ir tave kankina tikros pareigos jausmas.“

Dar kartą persikeliu mintimis atgal ir prisimenu; kaip nekantriai laukiau karo pabaigos, kaip aistringai svajojau apie taikų gyvenimą. Dabar, kai galiu eiti į šį taikų gyvenimą, kai pildosi mano žydroji svajonė – metu viską ir einu į priešingą pusę. Kodėl? Nesąmoningai jaučiu, kad priežastis slypi pakibusioje naujo karo grėsmėje. Jaučiu, jei ne ši aplinkybė, tai nepaisant visko, vis dėlto grįžčiau į tėvynę ir toliau dalyčiausi su ja visais džiaugsmais ir liūdesiu. Karo galimybė žadina man gilius ir prieštaringus jausmus. Koks čia ryšys?

Kambario tyloje girdžiu šnabždesį. Juodoji beždžionė vėl judina lūpas. Ji man šnibžda: „Yra jausmų, kurie slypi taip giliai širdyje, kad pats negali tuo prisipažinti. Vokietijos likimas prieš tave. Dabar tu įsitikinęs, kad tavo tėvynės laukia panaši ateitis. Tu pažįsti nusikaltėlius, kurie veda tavo tėvynę į pražūtį, ir nenori būti šio nusikaltimo dalyvis. Tu išeini šiandien, kad kovotum su jais ir savo rytojumi. Tu nenori prisipažinti šių minčių – jos tau atrodo išdavystė. Atsimink, kad jeigu dvi neigiamos sąvokos kertasi, tai rezultatas būna teigiamas. Žudiko nužudymas – tai tik gėrybė.“

Nuo gęstančios nuorūkos deguosi kitą cigaretę ir atsilošiu krėsle. Burnoje nemalonus kartumo jausmas. Bronziniai ančiukai ant marmurinės peleninės skęsta nuorūkų krūvoje. Kambaryje šliaužioja šalta tyla.

Šioje tyloje monotoniškai skamba juodosios beždžionės žodžiai: „Laisvę ir tėvynę maža mylėti – už jas reikia kovoti. Tu nematai kitos galimos kovos, kaip eiti į kitą stovyklą ir kovoti ten. Tai tavo kelias į tėvynę!“

5.

Septynioliktą dieną gaunu pasienio leidimą. Jis buvo pažymėtas galutine data. Per tris dienas privalau kirsti Sovietų Sąjungos sieną Brest Litovske. Šiaip ar taip, negaliu likti Karlshorste daugiau kaip tris dienas.

Kai tą dieną užsukau pas pažįstamą vokietį, vadovaujantį vienai gamyklai, kurioje man dažnai tekdavo jį sutikti tarnybos reikalais, Berlyną gaubė vakaro sutemos. Per šiuos susitikimus neretai su direktoriumi atvirai kalbėdavomės politinėmis temomis. Ir šį vakarą užsimezgė pašnekesys apie Vokietijos ateitį. Pokalbyje išsakiau savo nuomonę, kad vokiečiai per daug šviesiai žiūri į ateitį.

– Jūs nevertinate vidinio pavojaus, – tariau. – Jūs aklai laukiate okupacijos pabaigos. Net jeigu sovietų kariuomenė iš Vokietijos išeis, padėtis beveik nepasikeis. Prieš tai Vokietijai bus supančiotos rankos ir kojos, ji bus parduota urmu ilgam laikui.

– Kas parduos? – klausia direktorius.

– Tam yra VSP ir liaudies policija.

Žinojau, kad neseniai direktorius įstojo į VSP ir kad mano žodžiai jam nelabai malonūs. Jis šnairomis pažvelgė į mane. Kurį laiką tylėjo, paskui santūriai tarė:

– Daugelis VSP narių ir policininkai širdies gilumoje galvoja visai ne tą, ko nori okupacinė valdžia.

– Tuo blogiau, jeigu jie mano viena, o daro kita.

– Herr oberinžinieriau, kol kas kitos išeities nėra. Bet kai ateis lemiamas momentas, patikėkite, VSP ir liaudies policija darys ne tai, ko tikisi Maskva.

– Linkiu jums sėkmės, – nusišypsojau.

Po kurio laiko, norėdamas pakreipti pokalbį kita tema, direktorius klausia:

– Na, o kaip jūsų reikalai?

Nuvargęs ir sušalęs tik beviltiškai mostelėjau ranka ir atsidusau:

– Važiuoju į Maskvą...

Direktorius aiškiai pagauna mano balse nusivylimą ir žiūri į mane nustebęs:

– Negi jūs nesidžiaugiate grįždamas į tėvynę? Būdamas jūsų vietoje, aš...

– Pasirengęs pasikeisti su jumis vietomis, – prisipažįstu.

Direktorius vėl meta į mane žvilgsnį ir supranta mano žodžius savaip:

– Vadinasi, Vokietija jums patinka labiau negu Rusija? – klausia.

– Ji galėtų man patikti, jeigu nebūčiau sovietų karininkas, – atsakau išsisukdamas.

– Nugalėtojai pavydi nugalėtiesiems..., – mąsliai linguoja galvą direktorius.

Jis atsistojo ir kažką mąstydamas ėmė vaikščioti. Tada staigiai stabteli priešais mane ir siūlo:

– O kodėl jums ėmus ir nepasilikus čia?

– Kur – čia? – klausiu abejingai.

– Nagi važiuokite į kitą zoną! – sušunka direktorius. Jis skėsčioja rankom stebėdamasis, kad negaliu suprasti tokio paprasto dalyko.

– Negi taip paprasta? – klausiu sukluseęs, tačiau rodydamas abejingumą.

Direktorius ilgai tyli. Tada, matyt, pasiryžęs sako man šiek tiek pažemintu balsu:

– Herr oberinžinieriau, jeigu jūs panorėsite likti Vokietijoje, tai nieko nėra paprasčiau, kaip pereiti žaliąją sieną. – Rankos judesiu jis vaizduoja sienos perėjimo lengvumą.

Dar labiau suklūstu ir klausiu:

– Taip, bet kaip į tai žiūrės amerikiečiai?

Direktorius rodo niekinamą gestą:

– A-a-a... Spjaukite į šias kiaules. Jie nė kiek ne geresni už... – Jis prikanda liežuvį.

Nevalingai šypsausi. Man ima atrodyti, kad direktorius ir VSP narys bet kuriais būdais nori sumažinti sovietų kariuomenę vienu koviniu vienetu. Sykiu gerai pažįstu direktorių ir neturiu pagrindo bijoti jo provokacijos. Sėdžiu tylėdamas. Jeigu jis taip nori mane sugundyti, tegul pasakoja daugiau.

– Tiuringijoje turiu daug pažįstamų, – kalba toliau direktorius. – Jeigu norėtumėt, galėčiau duoti rekomendacinius laiškus patikimiems žmonėms. Jie padės pereiti į kitą pusę.

– O kaip su dokumentais? – klausiu.

Direktorius gūžteli pečiais:

– Šiandien kas trečias žmogus gyvena su netikrais dokumentais. – Tardamas šiuos žodžius direktorius lengvai šypsosi ir priduria: – Beje, šis žmogus – liaudies policijos karininkas.

Galiausiai ryžtuosi atidengti kortas. Keičiu toną. Mano žodžiai skamba sunkiai, beveik griežtai.

– Herr direktoriau, – kreipiuosi. – Nesmerkite manęs už santūrumą! Tai, apie ką kalbame, seniai nuspręsta. Jeigu nebūčiau jūsų sutikęs, man nebūtų likę nieko kito, kaip tik eiti į Vakarus savomis priemonėmis.

Direktorius kurį laiką tyli, tada sako:

– Ir anksčiau, bendraudamas su jumis, jaučiau, kad jūs ne toks, kaip kiti. Jiems tik vienas dalykas galvoje – davai, davai! – Pastaruosius žodžius jis taria rusiškai.

Prisiminęs mūsų ankstesnius dalykinius susitikimus dėl demontavimo ir reparacijų, nesu tikras jo žodžių nuoširdumu.

Apsvarstėme visas smulkmenas. Jeigu tektų užtrukti Berlyne ar tikrinimo atveju kelyje, direktorius pažada gauti valdiškus dokumentus. Sutaręs susitikti kitą dieną, palieku direktoriaus namus. Lauke taip pat tamsu ir skvarbiai šalta, kaip prieš dvi valandas. Bet dabar šalčio nejaučiu, ir oras atrodo prisipildęs gyvybės aromato.

Kitą dieną su direktoriumi vėl susitinkam. Vokiškai punktualus jis deda priešais mane ant stalo kenkortės blanką. Prie lango stovi jaunas baltaplaukis vokietis karišką laikysena. Direktorius mus supažindina. Du žmonės civiliais drabužiais spaudžia vienas kitam rankas ir iš įpročio kaukšteli kulnais.

Mes pildome kenkortę. Kai žiūriu į savo naują vardą, mano veide nevalingai pasirodo karti šypsena. Taip kadaise vadino mano aviganį šunį. Pirmą kartą gyvenime duodu pirštų antspaudus. Ant mano nuotraukos gula vokiečių policijos antspaudas. Man atrodo, kad vokietis, prispaudęs antspaudą, žiūri į mane jau kitaip.

Liaudies policijos karininkas toks paslaugus, kad jis pasirengęs važiuoti kartu iki sienos. Jis jau pasiprašė kelių dienų atostogų. Kartu Tiuringijoje nori aplankyti gimines.

Dėl viso pikto nusprendžiu pasiimti į kelionę vieną iš savo ankstesnių komandiruočių į Tiuringiją – specialioms maršalo Sokolovskio užduotims vykdyti. Be to, turiu karininko dokumentus. Jeigu kelyje tikrins vokiečių policija, jie matys sovietinius dokumentus – šitai veikia vokiečius kaip smauglys triušį. Jeigu tikrins sovietų patrulis, – mašinoje sėdės veidą praradęs žmogus.

Sutariame, kad rytoj tryliktą valandą mano naujas pažįstamas automobiliu atvažiuos į Karlshorstą ir paskambins telefonu.

Kai atsisveikinu su direktoriumi, jis klausia:

– Kodėl vis dėlto jūs, sovietų karininkas, nusprendėte palikti Sovietų Sąjungą?

– Todėl, dėl ko jūs, VSP narys, nusprendėte man, sovietų karininkui, padėti, – atsakau ir stipriai spaudžiu ranką.

6.

Kitą rytą pašokau ant kojų dar patamsyje. Jutau neįprastą energiją ir jėgų antplūdį. Šiandien žūtbūt turiu palikti Karlshorstą. Praėjo jau dvidešimt dienų nuo tada, kai gavau lemtingąjį įsakymą. Pasienio leidimo data yra ši diena. Šiandien turiu būti Brest Litovske. Jeigu šiandien mane užtiktų Karlshorste, sunkiai paaiškinčiau savo buvimo čia priežastį. Kiekviena praleista Karlshorste minutė didina kybantį virš manęs pavojų.

Šiai dienai užsisakiau bilietą į Maskvos traukinį. Prieš palikdamas Berlyną, Silezijos stotyje savo išvykimą užregistruosiu pas karinį komendantą. Dabar būtina sutvarkyti butą, kad atrodytų, jog žmogus išvyko į Maskvą. Pradedu paskutinę ruošą.

Užkuriu krosnį ir naikinu rašomojo stalo turinį. Mane užvaldo nepaaiškinamas vidinio išsilaisvinimo jausmas. Į krosnį lekia pluoštai dokumentų ir pažymų su SKA antspaudais. Ugnyje tirpsta nuotraukos, kuriose stoviu sugriauto Reichstago fone, tarp marmurinių Pergalės alėjos statulų Tiegartene, kartu su maršalu Žukovu ir generolu Eizenhaueriu pakilimo take Tempelhofe. Juodomis plėnimis virsta brangių ir artimų žmonių laiškai. Dūmais sklaidosi paskutiniai dvasiniai ryšiai su praeitimi.

Esu apimtas naikinimo aistros. Viso savo gyvenimo išsižadėjimo jausmas ir absoliuti tuštuma ateityje palieka tik liguistą norą – viską naikinti savo rankomis. Man neateina į galvą, kad kada nors šių dokumentų prireiks, kad geriau būtų palikti kam

nors juos saugoti. Man visai nesvarbu, kas bus ateityje. Šiandien esu praradęs veidą žmogus – be praeities, be vardo, be tėvynės.

„Ką gi – manykime, kad vikingas palaidotas!“ – sakau sau, mesdamas į ugnį paskutinius popierius.

Sėduosi prie rašomojo stalo ir rašau paskutinius laiškus, kuriuos įmesiu į pašto dėžutę Karlshorste. Tikriausiai niekada gyvenime negalėsiu šiems žmonėms rašyti. Laiškuose visiems rašau vieną trumpą eilutę: „Šiandien išvažiuoju į Maskvą“. Paskutiniai linkėjimai ir parašas.

Iš parašo asmeniniuose laiškuose visada galima spręsti apie mano nuotaiką. Šiandien parašas ryškus, sunkus ir griežtas, kaip nuosprendis. Žmonės viską supras iš parašo.

Mintyse apskaičiavau visus galimus nesėkmės atvejus ir visa, ką reikės daryti bėdai užklupus. Ginklų ir šovinių turiu ganėtinai. Tvirtai žinau – gyvas nepasiduosiu.

Šį rytą ypač kruopščiai nusiskutau ir apsirengiau, net pakvepinau nosinę. Šiandien suprantu jūrininkų paprotį einant į paskutinį mūšį apsivilkti švarius baltinius ir geriausią uniformą. Prisimenu fronto dienas – ten buvau žiaurus užgrūdintas kareivis, nežinantis, kas yra nervai. Šiandien pirmą kartą gyvenime viduje jaučiu tai, kas vadinama siela.

Ilgas vidinės kovos laikas, kankinamos išeities paieškos, nuolatinio pavojaus suvokimas neliko be pėdsakų. Šiandien jaučiu, kad mano nervai pasiekę ribą, kad tai paskutinis protrūkis. Žinau, kad tam tikrą momentą bus iškrova ir reakcija. Kad tik pasiekus sieną – o tada gultis ir užsimerkti. Ten man bus vis tiek. Šiaip ar taip – ten būsiu gyvas lavonas.

Žiūriu į laikrodį, manęs neapleidžia šmėsčiojanti nerimastinga mintis – kas bus, jeigu mano palydovas persigalvos arba išsigąs važiuoti į Berlyno Kremlių. Tada neliks nieko kito, kaip eiti iš namų ir, susikišus rankas į kišenes, eiti į Vakarus pagal žemėlapį. Šiaip ar taip, šiandien viskas turi išsispręsti. Ši mintis ramina.

Užsimetęs paltą vaikštau iš kampo į kampą. Kambaryje tuščia ir šalta. Žingsnių garsas ant plikų grindų aidi neįprastai garsiai. Laikrodis muša dvyliktą. Iki telefono skambučio liko valanda. Dabar apie nieką negalvoju. Tik laukiu telefono skambučio.

Netikėtai į įtemptą tylą įsiveržia skambutis iš prieškambario. Sustoju ir klausausi. Jau kelios dienos neatsiliepiu į skambučius ir neatidarau durų. Skambutis skamba vėl – ilgai ir reikliai. Vadinasi, kažkas žino, kad aš namie.

Kišu dešinę ranką į palto kišenę ir vėl klausau. Skambutis skamba dar aštriau, dar reikliau. Nenatūraliai lėtais žingsniais, neištraukęs iš kišenės rankos einu į prieškambarį. Kaire ranka atidarau duris – dešinė tvirčiau suspaudžia pistoleto rankeną.

Pilkoje žiemos dienos prieblandoje priešais mane stovi žmogus su MVD uniforma. Žiūriu į jį neregio akimis ir jaučiu, kaip pistoleto vamzdis kelia palto pamušalą. Žmogus nejuda ir tyli. Įveikdamas save žiūriu į žmogaus veidą. Mano sąmonę sun-

kiai pasiekia, kad prieš mane Andrejus Kovtunas. Jis neįeina kaip įprasta, bet stovi nejudėdamas, lyg nedrįstų. Taip praslenka kelios akimirkos.

– Ar galiu įeiti? – pagaliau taria Andrejus.

Aš tyliu. Kaip jis sužinojo, kad aš čia? Kodėl atėjo? Nenoriu, kad kas nors dabar matytų mano butą. Čia daug smulkmenų, kurių nebūtų, jeigu žmogus vyktų į Maskvą. Dar kartą dirsteliu į Andrejų. Visoje jo figūroje sustingo neįprastas tylus prašymas.

– Užeik, – burbteliu.

Pasitraukiu į šalį taip, kad būtų galima eiti tik į kabinetą. Jis eina į priekį ir stengiasi nesidairyti. Eisena glebi ir neryžtinga. Metęs žvilgsnį į laiptinę, uždarau duris, suku raktą spynoje ir kišu jį į kišenę. Sunkus pistoletas daužo šlaunį. Kišu jį į vidinę šoninę kišenę.

Andrejus negrabiai sėdasi į jam įprastą krėslą. Nežinau, apie ką kalbėtis ir, kad ką nors daryčiau, įjungiu elektrinį šildytuvą. Kartu dirsteliu pro langą ir matau, kad Andrejaus mašinoje nieko nėra.

– Tai tu išvažiuoji? – svetimu balsu klausia Andrejus.

– Taip.

– Kada?

– Šiandien.

– Vadinasi, nenorėjai su manimi atsisveikinti?!

Tvyro nejauki tyla. Andrejus mano atsakymo nelaukia. Jis atlošia galvą, žiūri į lubas, tada užsimerkia. Sėdi su miline ir kepure, nenusimauna net pirštinių. Tik dabar prisimenu, kad mudu nepasisveikinome.

Dirsteliu į laikrodį, į telefoną, vėl žiūriu į Andrejų. Po išvykos į Maskvą mudu susitikdavome labai retai. Man atrodė, kad jis pats vengia šių susitikimų. Dabar matau, kaip Andrejus per šį laiką pasikeitė. Veidas sulyso, paseno, ant skruostikaulių blizga oda. Veide sustingo išraiška, kuri būdinga nepagydoma liga sergantiems žmonėms. Visas jis dvelkia beviltišku nuovargiu.

Slenka minutės. Andrejus sėdi nejudėdamas ir neatsimerkdamas. Žiūriu pro langą į lauką ir be tikslo baksnoju taktą į grindis.

– Gal tau trukdau? – tyliai teiraujasi Andrejus.

Pirmą kartą jo balse girdžiu neryžtingumą, beveik bejėgiškumą.

Mane apima gailestis. Matau, kad iš Andrejaus liko tik apvalkalas. Ir vis tiek juo netikiu, man neduoda ramybės jo MVD uniforma. Čiupinėju kišenėje raktą ir probėgšmais dairausi į lauką. Jeigu dabar manęs ateitų – pirmą kulką paleisčiau į Andrejų.

Tuo tarpu prieškambaryje vėl skamba skambutis. Trumpas ir neryžtingas. Taip neryžtingai gali skambinti tik nepažįstamas. Einu į prieškambarį ir atidarau duris. Priešais mane ant slenksčio stovi du maži nebylūs siluetai. Matau išblyškusius vaikiškus veidus ir pamėlusias šąlančias rankutes. Tai bėglių vaikai.

– Tuonos..., – neįprastai skamba rusiškas žodis iš vokiečių vaiko burnos. – Tuonos..., – dar tyliau taria antras siluetas. Vaikų akyse nėra nei prašymo, nei laukimo – tik vaikiškas bejėgiškumas. Mano gerklę sugniaužia traukuliai. Pasigailėtinos figūrėlės, man atrodo, ano pasaulio, į kurį einu, vaiduokliai.

Mostu kviečiu vaikus užeiti, virtuvėje pastebiu savo seną kareivišką krepšį ir jį prikemšu to, ko dar radau. Čiupę už diržų, vaikai vos velka maišelį prie durų. Juos palydžiu.

Uždarydamas duris už nugaros girdžiu neaiškų Andrejaus murmesį:

– Tai ne šiaip sau... Tai ženklas...

Žiūriu į jį nustebęs. Jis nuleidžia galvą ir, vengdamas mano žvilgsnio, šnibžda:

– Juos Dievas atsiuntė.

Vaikai išeina. Andrejus vėl smunka į savo krėslą. Laikrodžio rodyklė rodo pusę pirmos.

Prisimenu, kad šiandien dar nevalgiau. Kelionei reikia jėgų. Tepu kelis sumuštinius ir įveikdamas šleikštulį verčiu save valgyti. Kitą lėkštę siūlau Andrejui.

Persilenkęs per stalą pastebiu, kad Andrejaus akys žvelgia į mane keistai. Jos žiūri į vieną tašką. Seku jo žvilgsnį. Mano palto skvernas atsilapojo ir iš vidaus kišenės kyšo pistoleto rankena. Pajuntu džiūstančią burną.

Demobilizuojami sovietų karininkai, vykdami į Sovietų Sąjungą, privalo grąžinti visus turimus ginklus. Mėginimas vežti ginklą per sieną baudžiamas griežčiausiomis bausmėmis. Todėl niekas namo nevažiuoja su pistoletu kišenėje. Valstybės saugumo majoras šitai žino geriau negu kas nors kitas.

Nežymiu judesiu užverčiu skverną ir šnairomis žvelgiu į Andrejų. Jo vyzdžiuose nėra nuostabos, ir veidas visai ramus. Per kambarį šliaužia slegianti tyla ir šaltis. Laikrodžio rodyklė artėja prie numatytos valandos.

– Tikriausiai mudu daugiau nesimatysime, – trikdo tylą Andrejaus balsas. Jo žodžiai neklausia, o atsako savoms mintims.

– ... ir tu nenorėjai su manimi atsisveikinti, – tęsia Andrejus, jo balse girdisi liūdesys.

Tyliu ir apsimetu, kad jo žodžių negirdžiu.

– Visą gyvenimą tavimi nepasitikėjau, – lėtai ir tyliai skamba mano vaikystės draugo žodžiai. – Kai tavimi patikėjau – tu nepasitiki manimi...

Jo žodžiai pjauna širdį, bet negaliu nieko sakyti. Žinau tik viena – tuoj suskambės telefonas ir jeigu kas nors trukdys – šaudysiu. Jeigu tai bus Andrejus – šausiu į jį.

Akimirką mano smegenis perskrodžia mintis – iš kur Andrejus žino, kad aš čia, kad išvažiuoju šiandien. Per šias dienas buvo daug progų... Galbūt sužinojo tarnyboje? Galbūt jo kišenėje arešto orderis? Valios pastangomis genu šią mintį šalin, stojuosi ir vaikštau po kambarį.

Lyg atsakas į mano mintis girdisi valstybės saugumo majoro balsas:

– Nepyk, kad užėjau...

Kaip vandens lašai cvaksi laikrodis.

Ir tyliai, vos girdimai skamba Andrejaus žodžiai:

– Jei nebūčiau atėjęs aš, būtų atėję kiti...

Žingsniuoju po kambarį kartkartėm dirsčiodamas į laikrodį.

– Gal tau reikia mano mašinos? – klausia Andrejus.

– Ne. Ačiū.

– Vadinasi, tu išvažiuoji, o aš lieku..., – skamba valstybės saugumo majoro balsas. – Daugiau naudos duosiu likdamas savo poste... Griša, jeigu kada nors mane prisiminsi, atmink... darau, ką galiu.

Vėl šaltame kambaryje tvyro tyla. Pro langą žvelgia apniukusi žiemos diena. Aiškiai girdisi laikrodžio tiksėjimas.

– Gal paliksi ką nors atminimui? – trikdo tylą Andrejaus balsas. Jis skamba keistai neryžtingai, beveik gailiai.

Apsidairau tuščiame kambaryje. Mano žvilgsnis sustoja ties susirietusia ant rašomojo stalo juoda beždžione. Įdėmiai žiūriu į ją, lyg laukdamas, kada ji sujudės.

– Imk šitą! – mosteliu galva į bronzinę figūrą.

– Ant pasaulio sėdi juoda beždžionė, – murma Andrejus. – Sieki gero, švaraus... Vėliau pamatai, kad visa tai purvas...

Kaip pistoleto šūvis skamba ant stalo telefonas. Sulaikau ranką ir neskubėdamas keliu ragelį. Tolumoje girdisi balsas:

– Der Wagen ist da!

– Jawohl! – sakau trumpai.

– Na... Turiu važiuoti! – tariu Andrejui.

Jis sunkiai keliasi iš krėslo, mediniais žingsniais eina į prieškambarį. Seku iš paskos. Lyg būtų mirtinai nuvargęs, Andrejus lygina suglamžytą milinę. Milinės apykaklė užkliuvo už auksinio kitelio antpečio ir neleidžia judėti rankovei. Andrejus žiūri į antpetį. Tada stipriai trūkteli milinę, tad antpetis braškėdamas lūžta.

– Vergo ... sparnai! – lėtai ir sunkiai sminga tyloje Andrejaus žodžiai. Jis taria juos su tokiu nepakartojamu kartėliu, kad nevalingai krūpteliu.

– Linkiu laimingos kelionės! – taria Andrejus ir tiesia ranką.

Aš ją spaudžiu. Jis žiūri man į akis, nori kažką sakyti, bet tik dar kartą krestelėja man ranką ir lipa žemyn laiptais. Žiūriu jam pavymui, bet jis neatsigręžia.

Stoviu ir klausausi, kaip gęsta tolumoje automobilio gaudesys. Prabėga kelios minutės. Laikas man eiti. Raktus nuo buto atidaviau anksčiau, telieka užtrenkti duris. Trumpam stabteliu ant slenksčio, tada stipriai trenkiu duris. Paklebenu rankeną. Durys užsitrenkė. Kelio atgal nebėra.

Nusisuku ir einu į ateitį...

Priedas
antram knygos „Berlyno Kremlius“ leidimui

Daugelis „Berlyno Kremliaus“ skaitytojų domėjosi, kas buvo vėliau.

Kai pasakodavau, jie šaukdavo: „Dieve, juk tai taip įdomu! Kodėl šito nerašėte?“

Štai dabar ir nusprendžiau aprašyti šį įdomumą, apie kurį nerašiau anksčiau.

Jeigu šiandien, 1971 metais, koks nors sovietų turistas, jūrininkas ar kagėbistas iššoka iš traukinio arba garlaivio, tai jį iškart tempia į Ameriką. Kad pagal psichologinio karo scenarijų pašūkautų spaudoje, jog jis pasirinko amerikietiškąją laisvę.

Tai todėl, kad dabar JAV ir SSRS oficialios priešės. Kai pasirinkau laisvę, 1947 metais, jos buvo oficialios draugės. Ir jokio psichologinio karo dar nebuvo. Ir laisvės pasirinkimas tada atrodė šiek tiek kitaip. Tada dirbau vadovaujančiuoju inžinieriumi SKA – Sovietų karinėje administracijoje Vokietijoje.

Ieškodamas laisvės tada bandžiau per vokiečių tarpininkus prašyti Vakarų sąjunginiinkų, anglų ir amerikiečių, vadinamojo politinio prieglobsčio. Džentelmeniškai. Tačiau sąjunginiai džentelmenai apie tai nenorėjo net girdėti.

Berlyno laikraščiai tuomet rašė, kad anglai iškeitė savo agentą šnipą Igorį Šterną, įkliuvusį ir areštuotą sovietų zonoje, į kažkokį sovietų karininką, kuris pasirinko laisvę ir ieškojo „politinio prieglobsčio“ anglų zonoje.

Praslinkus keleriems metams, anglai davė šiam Igoriu Šternui už kažkokius nešvarius reikalus 10 metų kalėjimo. Rusas, ieškojęs laisvės, už šį Šterną užmokėjo savo gyvybe.

Kadangi vienas pirmųjų patekau į Berlyno Kremlių, turėjau gerą butą ir daug įvairių puikių daiktų. Demobilizuotiems karininkams buvo leidžiama viską išsivežti kaip trofėjus. Aš visus šiuos gerus daiktus padovanojau savo draugams. Tai buvo inžinerinės tarnybos majorai ir papulkininkiai, beveik visi partiečiai. Imdami mano dovanas jie numanė, kad jeigu ir rengiuosi kur nors važiuoti, tai tik ne į SSRS. Kai kurie apie tai užsiminė tiesiai. Tačiau, laikydamas kišenėje pistoletą, atkakliai tvirtinau savo:

– Važiuoju į Maskvą!

Vienas bičiulis majoras, dėl drąsos išlenkęs stiklinę degtinės, man prisipažino, kad Paryžiuje turi dėdę, ir siūlė užsirašyti jo adresą. Aš palingavau galvą:

– Važiuoju į Maskvą!

Vienai mielai draugei vokietaitei Ingai atsisveikindamas padovanojau pilną automobilį daiktų. Ji taip pat sumojo, kad sovietų karininkas, vykstantis į Rusiją, savo daiktų nedalija, ir siūlė:

– Klausyk, ar nori, kad padėčiau pabėgti į Vakarų Vokietiją?

Aš tyliu.

– Turiu vieną mokyklos draugą, – aiškina Inga. – Per karą jis buvo esesininkas. Dabar jis uždarbiauja vedžiodamas per sieną žmones. Tiesa, turiu įspėti, kad prie sienos jis juos užmuša – šauna į pakaušį ir apiplėšia... Bet aš pasakysiu, kad tu mano jaunikis, ir jis tavęs neužmuš... Nori, eisiu su tavimi?

Padėkojau jai ir tvirtinau važiuojantis į Maskvą. Ak, graži buvo Inga. Malonu prisiminti!

Galų gale vokiečių tarpininkams padedant automobiliu nusigavau iki pasienio kaimelio Tiuringijoje. Naktį du vedliai, vietiniai valstiečiai tėvas ir sūnus, pervedė per sieną. Jie dažnai vaikščiodavo šiais miškų takeliais pas savo gimines kitoje sienos pusėje.

Šviesi žiemos naktis. Prisimindamas Ingos pasakojimą dėl viso pikto einu paskui savo vedlius – su parabeliu kišenėje. Po paltu ant peties su nuleistu vamzdžiu kabo vokiškas trofėjinis automatas. Kišenės prikaišiotos rankinių granatų ir atsarginių apkabų automatui. Tam atvejui, jeigu sutikčiau sovietų pasieniečius.

Taip mes ėjome dvi ar tris valandas. Sėkmingai pasiekėme geležinkelio stotį amerikiečių zonoje. Už stoties pastato atsilyginau savo vedliams – atrodo, daviau tūkstantį okupacinių markių, kurių vertė tada buvo kokie 5 Amerikos doleriai. Tai buvo pirmas mokestis už laisvę ir, reikia pasakyti, uždirbtas doru darbu. Magaryčioms savo vedliams atidaviau parabelį, automatą ir rankines granatas, už tai jie buvo labai dėkingi ir ilgai linkčiojo. Galbūt jie nesitikėjo, kad paskui juos seka visas arsenalas.

Sėdau į traukinį. Pajudėjome. Net nežinau kur. Kad tik toliau nuo sienos. Begalvodamas apie bėgimą iš sovietų zonos, visai pamiršau, ką veiksiu Amerikos zonoje. Pasimesiu tarp vokiečių, o tada žiūrėsime. Šiuo tikslu net įsigijau vokišką kenkortę Ralfo Vernerio vardu.

Netrukus po traukinį ėmė vaikščioti Amerikos karinė policija: sąjungininkai tikrina dokumentus. Rodau savo kenkortę – ir areštuojamas. Kitoje stotyje sąjunginin-kai mane perduoda vokiečių policijai.

Klausiu geraširdžio vokiečių policininko, kas atsitiko. O atsitiko tai, kad mano velnio siųsta kenkortė iš sovietų zonos, o jų kenkortės visai kitokios. Todėl herr Vernerį artimiausiu traukiniu išsiųs namo – į sovietų zoną. Policininkas mane labai

užjaučia, tačiau Amerikos okupacinė valdžia įsakė visus vokiečių pabėgėlius iš sovietų zonos varyti atgal. Herr Vernerį taip pat.

Matydamas, kad nieko gero nebus, iš kitos kišenės traukiu SKA asmenybės liudijimą, kuriame esu su sovietų karininko uniforma.

Kitą dieną atsidūriau svečiuose pas sąjungininkus: prie Kaselio užmiesčio viloje, kurioje buvo lyg tai Amerikos žvalgybos karininkų poilsio namai. Po pietų vienas iš jų pakvietė mane į šaudymo iš pistoleto varžybas. Šaudėme kieme į ką tik supjaustytus ir ant kelmo padėtus rąstgalius. Amerikos žvalgas išsitraukė iš už diržo striuką, beveik be vamzdžio, revolverį, kokius nešiojasi kino filmuose šaunūs FTB agentai. Šaudė jis taip pat kaip kaubojus filmuose – nuo šlaunies, nesitaikydamas. Ir, žinoma, visą laiką pro šalį.

Tada išsitraukė iš kišenės 32 kalibro koltą ir tiesia man. Kadangi šaudžiau iš normalaus pistoleto ir normaliu būdu, tai rezultatai buvo kur kas geresni.

Man kilo įtarimas, kad po viso šito Amerikos žvalgas nusprendė, jog esu puikus šaulys, vadinasi, pavojingas sovietų agentas. Teisindamasis galiu pasakyti, kad šaudyti blogiau nei jis buvo neįmanoma.

Šiaip ar taip, kitą dieną mane įlaipino į visureigį ir nuvežė į lagerį Kamp Kinge Oberursele netoli Frankfurto. Tai buvęs vokiečių konclageris, kuriame amerikiečiai dabar laikė tik vokiečių karo nusikaltėlius. Virš vartų užrašas: „Vyriausioji Amerikos kontržvalgybos Europoje būstinė“.

Šiame konclageryje laikė tris mėnesius. Vienutėje. Taigi rinkausi laisvę – ir pirmą kartą gyvenime patekau už grotų. Kartu su vokiečių karo nusikaltėliais. Sąjungininkas svečiuose pas sąjungininkus!

Per visą šį laiką mane, atrodo, tardė tik du kartus. Tada laisvai kalbėjau tik vokiškai, angliškai skaičiau, bet kalbėti nemokėjau. Todėl pirmoje apklausoje vertėja buvo moteris, galė, Amerikos seržanto uniforma. Bet ji nesuprato rusų kalbos, o aš nesupratau galų. Ką iš šios apklausos galėjo suprasti jaunas Amerikos leitenantas? Nežinau.

Sėdėjau ir mąsčiau: „Dieve mano, vadinasi, jie Vyriausiojoje Amerikos kontržvalgybos būstinėje neturi nė vieno rusų kalbos vertėjo!? Apklausos protokole yra antspaudas „Labai slaptai“. O ši boba nesupranta ir pusės to, ką sakiau. Nuo to priklauso mano gyvybė. Tiesiog idiotiškumas!?“

Antroje apklausoje buvo vokiečių vertėjas. Tai buvo jaunas žydas Amerikos kapralo uniforma, kuris vietoje vokiečių kalbėjo idiš kalba. Jis nesuprato vokiečių kalbos, aš nesupratau idiš. Apklausa vyko taip.

Klausimas:

– Kokią mokyklą jūs baigėte?

Atsakau vokiškai:

– Politechnische Hochschule, – tai yra Politechnikos institutą, rengiantį inžinierius.

Vertėjas angliškai išverčia taip, tarsi aš būčiau baigęs amatų mokyklą, o į jas pakliūva blogiausi mokiniai, negebantys baigti normalios vidurinės mokyklos.

Iš kitų klausimų tardytojas sužino, kad baigiau šią mokyklą 23 metų, kai Amerikoje su šiuo uždaviniu patys kvailiausi susidoroja iki 18 metų. Vadinasi, esu pusprotis. Ir po to buvau SKA vadovaujančiuoju inžinieriumi. Ką iš šios apklausos suprato tardytojas? Nežinau.

Sėdėjau ir mąsčiau: „Kaip jūs tardote vokiečių nusikaltėlius, jeigu neturite vokiečių kalbos vertėjų?* Ir tai Vyriausioji Amerikos kontržvalgybos Europoje būstinė?!“

Maskvoje kartą atsitiktinai baigiau Karo diplomatijos akademiją, kurioje tūkstančiai žmonių mokėsi viso pasaulio kalbų, tarp jų Afrikos juodaodžių dialektus. O čia..?

Kad būčiau objektyvus, turiu pasakyti, kad maitino gerai. Kas rytą, keliant vėliavą, kieme įtaisytas garsiakalbis grojo Amerikos himną, kurio, prisipažįstu, klausiausi su didžiausiu pasišlykštėjimu. Net dabar, po 24 metų, kai girdžiu šį himną, jis norom nenorom primena Kamp Kingo lagerį.

Vienutė. Ant sienų kalinių palikti užrašai. Visomis pasaulio kalbomis. Rusų kalba taip pat. Kai kurie aiškiai priešmirtiniai. Už grotuoto lango styro Amerikos tanko patranka. Toliau spygliuota viela. Už vielos žalia pieva, po kurią ramiai laigo vokiečių kiškučiai. Kartais šie kiškučiai pralenda pro spygliuotą vielą ir dūksta po mano langu.

O aš sėdžiu ir mąstau: „Ak, kodėl aš ne kiškis?“ Kalinys Nr. M-62. Žmogus, pasirinkęs laisvę. Apklausoje pareiškiau, kad palikau SSRS dėl politinių priežasčių ir laikau save politiniu emigrantu. Bet kodėl mane laiko? Kodėl netardo? Juk mano byla labai aiški. Turiu visus sovietų dokumentus. Mano pavardė yra Jungtinio kontrolės komiteto, kuriame dirbau su amerikiečiais ir anglais Berlyne, protokoluose. Turiu daug pažįstamų vokiečių, kurie gyvena Amerikos ir Anglijos sektoriuose Berlyne. Jie mane pažįsta ne pirmus metus pagal tarnybą ir asmeniškai. Visa tai lengva patikrinti.

Oficialiai egzistuoja sutartis apie dezertyrų išdavimą. Tačiau aš turiu demobilizacijos pažymėjimą. Su visais parašais ir antspaudais. Net leidimą per sieną ant piniginio popieriaus su vandens ženklais ir savo nuotrauka. Tik leidimas ne į šią pusę. Šiaip ar taip, sutartis dėl dezertyrų išdavimo man negalioja.

Tačiau kodėl mane laiko? Net vienutėje. Netardo. Ir antspaudas „Labai slaptai“. Galbūt, manau, kad tiesiogiai iškeistų į Amerikos šnipą, įkliuvusį sovietų zonoje, kaip Igoris Šternas? Ak, jūs, gyvosios prekės pirkliai!

* Beje, vienas šių vertėjų Amerikos žvalgyboje buvo žydas Henris Kisindžeris, kuris vėliau tapo dešiniąja prezidento Niksono ranka.

Ar per šį laiką neatsirado tinkamos prekės mainams, ar kokia nors kita priežastis – nežinau. Šiaip ar taip, po 3 mėnesių kažkoks Amerikos majoras abejingai pranešė, kad mane išleidžia. Beje, pastebėjo, kad jiems teks pirkti man naują kenkortę. Juodojoje rinkoje. Žinoma, mano sąskaita – už tuos pinigus, kuriuos atėmė areštuojant.

Mane šiek tiek nustebino žinia, kad Vyriausioji Amerikos kontržvalgybos būstinė visoje Europoje neturi kitokių būdų gauti žmogui dokumentų, išskyrus juodąją rinką. Tačiau tada į viską spjoviau. Gerai, kad bent išleidžia.

Dar prieš aušrą kažkoks tadžikas, vos ne vos suprantantis rusiškai, ir, matyt, dirbantis šiame lageryje vairuotoju, nuvežė mane automašina iš Kamp Kingo į Štutgartą. Pakeliui užsuko į kažkokį DP lagerį ir paėmė ten skiautelę popieriaus, liudijančio, kad aš, herr Ralfas Verneris, neaiškios tautybės žmogus, išrašytas iš DP lagerio ir einu gyventi į privatų butą, tai yra iš amerikiečių išlaikymo į vokiečių ekonomiką. Todėl man privalo duoti naujus dokumentus. Čia ir buvo visas triukas su dokumentų pirkimu juodojoje rinkoje.

Su šia popieriaus skiaute mes nuėjome į vokiečių policiją, ir tadžikas ėmėsi darbo, kad gautų man naujus dokumentus. Tačiau jis kalbėjo vokiškai taip, kad policininkas jo nesuprato. Tada atėjau į talką Amerikos žvalgybai ir paaiškinau policininkui, kad dokumentų reikia ne šiam tadžikui, o man, herr Verneriui. Šitaip gavau naują kenkortę, leidimą prisiregistruoti ir produktų kortelių.

Taip nugalėtojas pasirinko nugalėtųjų likimą.

Atsisveikinęs su tadžiku atsisėdau ant suolo parke ir atplėšiau antspauduotą paketą, kurį tadžikas kyštelėjo paskutinį momentą – savo vadovybės vardu. Ten turėjo būti mano dokumentai ir pinigai, atimti areštuojant. Tačiau visi dokumentai dingo. Kartu su jais dingo ir pusė mano pinigų – 20 000 okupacinių markių, naujos kenkortės kaina.

Dirbdamas vadovaujančiuoju SKA inžinieriumi gaudavau 8 000 markių per mėnesį į rankas. Todėl nenuostabu, kad rinkdamasis „laisvę“ turėjau apie 40 000 okupacinių (ir infliacinių) markių.

Vokiečių vedliams, kurie vedė per sieną, sumokėjau 1 000 markių. Tai buvo doras sandėris. Tačiau Amerikos žvalgyba paėmė iš manęs už „laisvę“ 20 000 markių ir visus dokumentus, tarp jų inžinieriaus diplomą, kurio gali prireikti ateityje. Šis amerikietiškas biznis ypatingo džiaugsmo nekėlė.

Amerikos doleriais 20 000 markių buvo vieni niekai – apie 100 dolerių. Tačiau Amerikos žvalgybos karininkai nepaniekino ir šito. Nors man, bėgliui, ši suma atrodė kitaip. Juk tada vokiečiai, tarp kurių gyvenau, gaudavo 400–500 markių.

Jeigu Amerikos žvalgyba būtų apvogusi tik mane, jeigu šitai būtų buvęs atsitiktinumas, būčiau į tai spjovęs ir taip smulkmeniškai nerašyčiau. Tačiau tai buvo ne atsitiktinumas, o sistema. Tada, 1945–1950 metais, taip elgdavosi su visais sovietais,

kurie „rinkdavosi laisvę“. Vėliau, būdamas Centrinio pokario emigrantų iš SSRS susivienijimo pirmininku, iš bėglių panašių istorijų girdėjau daug.

Oficialiai Amerikos žvalgyba vadinama The intelligence arm of the U. S. Government. Bet aš dėdei Semui turiu pasakyti, kad ši jo „ranka“ ne tiek inteligentiška, kiek apsivogusi.

Turiu pastebėti, kad vagystės arba plėšimai Kamp Kinge buvo organizuoti ir atliekami apdairiai. Dieną prieš mane paleidžiant į kamerą įėjo Amerikos seržantas ir pakišo pasirašyti popieriaus lapą, liudijantį, kad atgavau visus dokumentus ir vertybes, kurios buvo atimtos areštuojant.

Pažvelgęs į tuščias seržanto rankas paklausiau:

– Kur visa tai?

– Gausite rytoj, kai išleis, – atsakė seržantas.

Po trijų mėnesių vienutėje laukiant grąžinimo atgal – sušaudyti, nelabai norėjau su seržantu ginčytis dėl kažkokių popierėlių. Todėl ėmiau ir pakištą popierėlį pasirašiau.

Taip Amerikos žvalgyba mane ne tik apvogė, bet dar gavo raštelį, kad viską grąžino. Galbūt tik tam mane ir laikė tris mėnesius vienutėje – psichologiškai apdoroti, įbauginti. Jokios kitos logiškos priežasties neįžvelgiu.

Pagyvenęs kelias dienas Štutgarte ėmiau galvoti, ką toliau daryti. Tada po Štutgartą dar vaikštinėjo sovietų karininkai iš repatriacijų misijos. Ir herr Verneriui buvo šiek tiek keista žiūrėti į šią uniformą, kurią neseniai dėvėjo pats.

Kažkodėl prisiminiau Jungtinę kontrolės tarybą Berlyne, kurioje sutikdavau amerikiečių. Ten aiškiai jautėsi, kas yra tikrieji hitlerinės Vokietijos nugalėtojai. Sovietų pusė elgėsi be ceremonijų, o amerikiečiai aiškiai pataikavo. Ten jie čiupinėjo mano sagas, antpečius ir meilikaujamai šypsojosi. Tada už mano nugaros stovėjo sovietų tankų divizijos. Tada jie manė, kad aš sovietas, o aš maniau, kad jie džentelmenai. Dabar sovietas tapo rusu, o džentelmenai tapo sukčiais. Žinoma, ne visi, tačiau...

Tačiau iš manęs dar neišgaravo nugalėtojo iš Jungtinės tarybos psichologija. O ką, pamaniau, jeigu tiesiog nueisiu pas Amerikos konsulą Štutgarte ir paprašysiu patarimo, ką man daryti? Juk Kontrolės taryboje amerikiečiai degė noru su manimi kalbėtis. Tada negalėjau. Dabar galiu. Taigi imkime ir pasikalbėkime. Juk jūs čia šeimininkai. Neturiu nuo jūsų ko nors slėpti. Jeigu Amerikos žvalgyboje privisę sukčių, tai Amerikos diplomatai turi būti tikri džentelmenai.

Taigi einu pas konsulą. Iš išvaizdos – simpatiškas džentelmenas su pilvuku. Tačiau šį džentelmeną kažkodėl labiau sudomino, kur ir kaip gavau kenkortę.

– Vokiečių policijoje, – aiškinu. – Padedant Amerikos žvalgybai.

– Ar už tai ką nors mokėjote?

Klausimas gana subtilus ir net šiek tiek provokuojamas. Jeigu nutylėsiu, tai konsulas gali patikrinti, o tada manęs klaus: kodėl šitai slepiate? Galbūt dar ką nors slepiate?

– Ir taip – ir ne, – sakau.
– Tai yra? – spaudžia konsulas.
– Pats nemokėjau, bet iš manęs ėmė.
– Kiek?
– Dvidešimt tūkstančių markių.
– Kas?
– Amerikos žvalgyba.

Išsiaiškinęs šį finansinį klausimą, džentelmenas su pilvuku iš karto nustojo manimi domėtis. „Galbūt ir tiesa, kad amerikiečius domina tik pinigai?“ – pagalvojau. Atsisveikindamas konsulas žadėjo ką nors daryti.

Ir iš tikrųjų – jau kitą rytą mane pakėlė iš patalo Amerikos karinė policija. Įsodino į visureigį – su visais daiktais – ir nuvežė. Atvežė į tą patį lagerį Kamp Kinge prie Frankfurto. Atėmė mano naują kenkortę ir vėl uždarė vienutėje.

Šioje vienutėje išbuvau dar tris mėnesius. Be jokio tardymo. Per šį laiką į mano kamerą užėjo tik vieną kartą – lyg tarp kitko – trys džentelmenai: pulkininkas, majoras ir seržantas, vertęs iš anglų kalbos į vokiečių, o iš tikrųjų vėl į idiš, tad supratau tik pavienius žodžius.

Priekaištingu tonu pulkininkas pranešė, kad jie norėtų man padėti, bet todėl, kad vietoje dėkingumo teikiu tik nemalonumų – *trabl*, dabar tiesiog nežino, ką su manimi daryti: matyt jiems teks siųsti mane atgal. Tada, priekaištingai linguodami galvas, džentelmenai pasišalino.

Kadangi pulkininkas tikriausiai yra vienas iš lagerio viršininkų, maniau, vadinasi, tai ne pavienių karininkų išdaigos, o sistema: visa Vyriausioji Amerikos kontržvalgybos būstinė yra gangsterių rankose. Amerikos konsulas Štutgarte – ne geresnis. Visi jie iš tos pačios gaujos – vieškelių džentelmenai.

Mano nuomonė, žinoma, niekai. Tačiau taip maniau ne tik aš, bet ir šimtai sovietų, kurie rinkosi laisvę ir baigė ideologinio perauklėjimo mokyklą Kamp Kinge.

• • •

Vieną naktį pabudau nuo triukšmo, sklindančio iš gretimos kameros. Už sienų girdėjosi kovos garsai ir garsūs keiksmai... Trepsėjimas ir amerikiečių balsai... Tada koridoriumi kažką tempia.

Ak, pamaniau, vadinasi, ką nors iš mūsiškių nutempė... Išduoti...

Tuomet man pasidarė taip šlykštu, kad solidarizuodamasis nusprendžiau skelbti bado streiką ir iš ryto atsisakiau padėklo su pusryčiais. Tačiau seržantas padėjo padėklą ant viršutinės lovos ir užrakino duris. Ten pusryčiai buvo iki pietų. Per pietus

kitas seržantas padėjo dar vieną padėklą, ir šis ten išbuvo iki vakarienės. Vakarienė prabuvo ant viršutinės lovos iki pusryčių. Taip kasdien. Dvylika dienų.

Jeigu kas nors mano, kad tai Tantalo kančios, tai nieko panašaus. Nors maistas visą laiką buvo virš galvos, valgyti visai nesinorėjo. Vėliau nustoji net gerti. Apninka tik nuovargis ir mieguistumas. Ir nieko neskauda. Kas nori suliesėti – gali pabandyti. Tačiau pirma reikia pakliūti į mirtininkų kamerą.

Galiausiai po dvylikos bado dienų į kamerą atėjo Amerikos majoras su pypke dantyse ir klausia, kas yra. Sakau, kad pats noriu žinoti, kas yra? Ir kodėl mane čia laiko?

Žiūrėdamas į pypkę majoro dantyse prisiminiau, kad jau kelios dienos nerūkau, ir paprašiau užsirūkyti. Majoras pagrabaliojo po kišenes, tada dirstelėjo į savo pypkę, kurioje nieko nebuvo, net pelenų, ir tarė, kad jis neturi nei tabako, nei cigarečių. Jis žindo tuščią pypkę. Tik dėl įvaizdžio.

„Šerloką Holmsą mėgdžioja“, – pamaniau.

Be to, Froido psichoanalizės požiūriu, kuri taip populiari Amerikoje, tuščią pypkę mėgsta čiulpti impotentai – kad atrodytų galingi vyrai. O impotencija dažnai susijusi su sadizmu. O sadizmas savo ruožtu dažnai susijęs su patologiniu troškuliu valdyti kitus žmones. Ir šių tipų knibždėte knibžda visose derlingose vietose – ČK, gestape arba Amerikos konclageryje – kur žmogus nebaudžiamai gali tyčiotis iš kitų žmonių.

Čiulpsėdamas savo tuščią pypkę majoras pro dantis iškošė, jog rytoj mane išsiunčia, ir patarė nutraukti badavimą, kad turėčiau jėgų kelionėje.

– Kur mane siunčia? – klausiau.

– Šito nežinau, – sako majoras.

– Ar tikrai rytoj?

– Duodu jums Amerikos karininko garbės žodį, – tarė majoras, matyt, šiek tiek užgautas tuo, kad juo netikiu.

Na, ką gi, manau, jeigu rytoj mane siunčia nežinia kur, iš tikrųjų geriau kaupti jėgas kelionei – kad parduočiau savo gyvybę kuo brangiau.

Neištraukęs iš burnos pypkės, majoras palinkėjo gero apetito ir išėjo. Tačiau, kadangi streikas baigėsi gana miglotomis sąlygomis, nepaisant dvylikos dienų badavimo, apetito neturėjau. Ant viršutinės lovos stovėjo padėklas su ataušusiais pietumis. Tačiau palaukiau iki vakarienės, kai atnešė šiltą pamainą, ir tik tuomet pavalgiau. Vis tiek be apetito.

Kitą dieną nieko neįvyko. Ir antrą. Ir trečią. Taigi Amerikos karininko garbės žodis pasirodė toks pat melas, kaip jo tuščia pypkė!

Iki šiol mane kaip ypač pavojingą nusikaltėlį vesdavo pasivaikščioti vieną. Dabar vaikštinėju esesininko generolo ir gestapo pulkininko kompanijoje. Iš pradžių varžiausi jiems sakyti, kas esu. Buvo gėda dėl savęs ir amerikiečių. Kai galiausiai atveriau

savo paslaptį, mano kalėjimo kolegos iš juoko vos neplyšo. Jie laukė ko tik nori, bet ne šio absurdo.

Bet man buvo ne juokai. Ką gi vis dėlto daryti? Laukti, kol tave naktį suriš kaip aviną ir išduos atgal? Pagal sovietų įstatymus bėgimas į užsienį laikomas valstybės išdavyste, o už tai šaudoma. Šitokius nuosprendžius ne kartą skaičiau SKA štabo įsakymuose.

Iš bejėgiško protesto jausmo nusprendžiau imtis savižudybės. Žinoma, vargu ar iš tikrųjų rengiausi žudytis. Tačiau kai tave netrukus gali nužudyti kiti, tai kodėl neišbandžius šio malonumo pačiam. Yra nors privalumas, kad paskutinę akimirką galima persigalvoti. Šis privalumas kol kas ir buvo mano vienintelė laisvė.

Po vakarienės ėmiausi reikalo. Suplėšiau savo marškinius juostelėmis, susukau pynėmis ir ištepiau muilu. Tada iš šių pynių surišau virvę ir gale padariau kilpą. Vienintelė vieta, kur šią virvę buvo galima užkabinti – grotelės lubose, už kurių slypėjo elektros lemputė.

Kameroje jau prietema. Atsisėdau ant viršutinės lovos, pririšau virvę prie grotelių – ir pažvelgiau į lubas. Tada spustelėjau lubas ranka. Studijavusiam medžiagų atsparumą inžinieriui buvo aišku, kad dalykas nieko vertas: mano sprandas buvo kur kas tvirtesnis negu plonos faneros lubos.

Kad neužsiiminėčiau saviapgaule, iš pradžių nusprendžiau patikrinti lubas. O kad veltui nekaišiočiau galvos, paėmiau kilpą abiem rankom ir šokau žemyn.

Mano medžiagų atsparumo skaičiavimai buvo teisingi. Minkštai, kaip gimnastikos salėje, nutūpiau ant grindų. Iš viršaus ant galvos byrėjo įvairios statybinės medžiagos ir elektros lemputės šukės.

Kadangi miego nesinorėjo, nusprendžiau pabandyti kitokį savižudybės būdą. Tamsoje ant grindų užčiuopiau elektros lemputės patroną su aštriomis kaip pjūklas stiklo duženomis kraštuose. Įsitvėręs žemutinės lovos ėmiau šiuo instrumentu brūžinti kairės rankos venas. Ten, kur plaka pulsas.

Man buvo visai negaila pjauti venų, iš kurių teka kraujas. Kraujo turiu daug. Per karą dažnai duodavau kraujo perpilti – tiesiog todėl, kad daug turiu. Tačiau vis dėlto buvo gaila tamsoje persipjauti šalia esančias sausgysles. Juk tada, jeigu kas, ir kumščio nesuspausi.

Ranka, kaip rašo rašytojai, sroveno kažkas šilto ir lipnaus. Pjūkliukas su stiklo šukėmis buvo gana nepatogus ir plėšė mėsą. Galų gale ši nuobodi procedūra įgriso ir apėmė miegas. Atsiguliau į lovą, nuleidau ranką žemyn (pačiupinėjau – srūva) ir užsnūdau.

Paskui per miegą girdžiu, kaip atsivėrė durys, sutraškėjo ant grindų stiklo šukės ir statybinės medžiagos. Kameroje šmėstelėjo kišeninio žibintuvėlio spindulys, sustojo kraujo baloje ant grindų. Tada koridoriuje pasigirdo aliarmo signalas. Apskritai nei miegoti, nei mirti man neleido: iškvietė daktarą, perrišo ranką, atėmė

akinius ir nuvedė į kitą kamerą. Žinoma, vėl į vienutę. Kaip dera pavojingiems nusikaltėliams.

Kitą vakarą į mano kamerą atėjo lankytojas: su karine uniforma, didoku klestinčio rentininko pilvuku, su didžiuliu pistoletu ant tokio pat didžiulio užpakalio, ant rankovės – juodas raištis su baltu kryžiumi. Žiūrėjau ir stebėjausi: kas jis – piratas ar gydytojas? Tačiau pasirodė, kad jis yra protestantų kunigas.

Vienintelis dalykas, kurį supratau, kad jis taip pat kažkada ir dėl kažko žudėsi. Atrodo tada, kai buvo misionieriumi Afrikoje, o jo mokiniai nusprendė, kad jį verčiau išvirti ir suvalgyti.

Tai, kad žmogėdros rengėsi pastorių suėsti, buvo logiška. Nors ir kanibališka, bet vis dėlto logika. Pastorius buvo riebus, ir alkaniems kanibalams būtų buvusi šiokia tokia nauda. Bet kokios naudos savo elgesiu turėjo iš manęs amerikiečiai? Šito suprasti negalėjau.

Juk tada laikiau save tokiu pat nuoširdžiu Vakarų šalininku kaip, pavyzdžiui, priešingu atveju, amerikiečių komunistai, kurie bėga į sovietų pusę. Jeigu sovietų žvalgyba šiuos komunistus būtų sutikusi taip, kaip mane sutiko amerikiečiai, tai visus šiuos sukčius ir smulkius vagis būtų sušaudžiusi kaip šunis. Ne už vagystę, o už kenkimą valstybės interesams. O čia? Kas čia per demokratija?

Kartais į kamerą atnešdavo aplamdytų knygų anglų kalba. Tai buvo romanai apie nusikaltėlius arba žvalgybą. Skaičiau ir galvojau: matyt, iš šių knygpalaikių Amerikos žvalgai ir mokosi dirbti.

Tačiau kartais atnešdavo ir vokiškų laikraščių. Viename iš jų perskaičiau mažą žinutę apie sovietų kareivį, kuris bėgo į Vakarus ir vėliau gulėjo Amerikos ligoninėje laukdamas, kol jį išduos sovietų valdžiai.

Vargu ar šis kareivis pakliuvo į ligoninę dėl skrandžio sutrikimo, pamaniau. Tikriausiai taip pat mėgino nusižudyti, kai sužinojo, kad jį išduos.

Toliau žinutėje buvo rašoma, kad kai ligoninėje pasirodė grupė amerikiečių su sovietų karininkais, pasmerktas kareivis išplėšė iš kažkieno rankų automatą, nušovė aštuonis ar devynis žmones ir pats nusišovė.

Kruopščiai išplėšiau šią žinutę ir įsikišau į kišenę.

Po kelių dienų mane naktį pažadino, nuvedė į dušą ir liepė nusiskusti. Tada pasodino į visureigį su dviem karo policininkais. Vienas turėjo mano dokumentus.

Auštant mes įvažiavome į greitkelį ir aš perskaičiau kelio ženklą: „Iki Leipcigo tiek ir tiek kilometrų“. Vadinasi, mes važiuojame prie sovietų sienos. Liko dar keturios valandos.

Vienas kareivis sėdėjo prie vairo, kitas šalia jo, o mane pasodino gale. Tai buvo paprasti Amerikos vaikinai skustais pakaušiais. Kad pademonstruotų savo demokratiją, jie net siūlė kramtomosios gumos. Tada antrasis užsnūdo, o jo stambaus kalibro koltas maskatavo užpakaly ir gundomai stukseno į mano kelį.

Reikėtų čiupti šį koltą, pamaniau, peršauti šiuos tuščius rožinius pakaušius ir bėgti. Aplink miškas ir krūmai. Bet kur bėgti? Į Rytus kelias uždarytas. Jeigu nužudysiu šiuos kareivius, užsivers kelias ir į Vakarus.

Visureigis sparčiai riedėjo sovietų sienos link, o aš stengiausi numatyti visas perdavimo galimybes – ir kaip įgyti ginklą. Prisiminiau mano kišenėje gulinčią žinutę. Šiam kareiviui pasisekė, kad į rankas pakliuvo automatas. Automate 72 šoviniai, o šiame nususiame kolte tik 8, ir iš kolto šitokio fejerverko nesuruoši.

Svarbiausia – išplėšti ginklą. Gerai, kad nors nesurišo, kaip tą laisvės ieškotoją, kuris keikėsi, kai jį tempė naktį Kamp Kingo koridoriais.

Man ne ypač norėjosi šaudyti sovietų. Už ką? Juk jie gali būti tokie pat žmonės, kaip aš – sistemos vergai. O štai nušauti kuo daugiau amerikiečių – taip... Ką, ar jums – gyventi trukdžiau? Kodėl atiduodate paskersti?

Žinoma, šie amerikiečių kareiviai, kurie mane veža, nekalti. O kuo aš kaltas? Aš tik užpjudytas gyvulys. Ak, jeigu nušovus tuos leitenantus, majorus ir pulkininkus, kurie liko Kamp Kinge...

Paskui sviesti automatą, pakelti rankas ir eiti pas savus – kad sušaudytų. Prieš bausmę prašyčiau tik vienos malonės: išdrožti kalbą sovietų kareiviams ir karininkams. Juk kadaise, būdamas mokiniu, pasižymėjau kaip geriausias oratorius. Kai suaugau, tylėjau. Sąžinė neleido. Bet dabar drošiu tokią kalbelę, tokią kalbelę, iš širdies, iš visos širdies:

– Draugai, broliai, muškite amerikoniškuosius bjaurybes iki paskutinio šovinio! Aš pats pirmas eičiau, bet štai, matote, negaliu... Netikėkite nė vienu amerikiečių žodžiu. Visi jie vagys ir melagiai. Pats mačiau. O jų išgirtoji laisvė – štai ji, žvelkite į mane! Matote!?

Taip įsijaučiau, kad prieš sušaudymą buvau pasirengęs stoti į kompartiją. Taip ir sakysiu:

– Draugai, broleliai, dabar neturiu ko prarasti. Todėl visą teisybę išrėšiu. Taip, išsisukinėjau ir nestojau į kompartiją, nes laikiau komunistus idiotais ir šunsnukiais. Bet dabar įsitikinau, kad amerikiečiai didesni idiotai ir šunsnukiai. O jeigu nėra pasaulyje teisybės, tai rašykite mane į komunistų partiją. Noriu mirti komunistu!

Taip, išdrožčiau jiems šitokią propagandą, kokios nė vienas politinis vadovas nesugalvotų. Iš visos širdies. Ir kaip jie po to šaudytų žmogų, kurį amerikiečiai pavertė kovingu komunistu.

O apie save mąsčiau: bus vienu idiotu, kuris patikėjo laisve, mažiau... Ak, vergo sparnai...

Kažkas panašaus vyko su sovietų kareiviais, kurie karo pradžioje pasiduodavo vokiečiams į nelaisvę. Praėję vokiečių mirties lagerius, jeigu šie kareiviai vėl pakliūdavo į Raudonąją armiją, tai tada iš tikrųjų kovodavo iki paskutinio šovinio.

Tuo tarpu visureigis atriedėjo prie pasienio geležinkelio stoties Bebra West. Ta pati stotis, kurioje prieš pusmetį pasirinkau „laisvę“, kad šį laiką praleisčiau Amerikos kalėjime.

Vienas konvojininkas paėmė paką su mano dokumentais ir nuėjo pas Amerikos karinį komendantą. Sėdėjau ir laukiau, kad dabar prasidės šitai... Kartu su Amerikos komendantu tuoj išeis sovietų sargyba su automatais ir... Kad tik išplėščiau automatą... Patraukti sąvarą, nuleisti saugiklį ir, nekeliant piršto nuo gaiduko, šaudyti amerikiečius.

Po kurio laiko konvojininkas išėjo vienas ir pamojo ranka – lipk lauk. Vadinasi, jie nusprendė suimti mane ten. Išlipau iš automašinos ir ketinau eiti į komendantūrą.

Tačiau konvojininkas sėdo prie vairo ir užvedė variklį, lyg rengdamasis važiuoti. Neliko nieko kito, kaip paklausti:

– Kur man eiti?

– Kur norite, – kramtydamas gumą burbtelėjo kareivis. – Norite, eikite ten, – mostelėjo ranka sovietų pusės link. – Nenorite, eikite kur patinka...

Kareivis vikriai apsuko automobilį ir taip spustelėjo greitį, kad į mane iš po ratų pasipylė akmenukai. Lygiai taip, kaip gangsterių filmuose. Paskui likau vienas.

Apsižvalgiau – ar kas nors neseka? Ryškiai švietė saulė, aplink vaikščiojo vokiečiai – niekas į mane nekreipė dėmesio. Taigi, atrodo, aš vėl laisvas. Atsisėdau ant akmens prie tako į stotį, nusišluosčiau nuo kaktos prakaitą. Viduje buvau pasirengęs visokiems netikėtumams – išskyrus šį.

Taip atsisveikinau su gyvenimu, kad grįžimas į jį išmušė iš vėžių. Nejaučiau nei džiaugsmo, nei palengvėjimo, išskyrus šaltą įsiūtį. Vėl kažkokie niekšiški pokštai! Kas per katės ir pelės žaidimai?

Pasienio stotis. Aplink vaikšto vokiečių policininkai ir tikrina dokumentus. Čia pat šmižinėja ir Amerikos MP. Prieš pusmetį mane čia suėmė tikrindami dokumentus. O dabar, kad išmokytų mane dėkingumo ir gerų manierų, Kamp Kingo džentelmenai atėmė net tą kenkortę, už kurią nušvilpė 20 000 markių. Nebeturiu jokių dokumentų. Jeigu prie manęs prieitų policininkas ir paprašytų dokumentų, mane vėl siųstų į Kamp Kingą, iš kurio ką tik atvykau, nustatyti asmenybės.

Artimiausias traukinys į Štutgartą tik kitą rytą. Kadangi nakvoti stotyje buvo pavojinga, savo pirmą laisvės naktį praleidau kaip fronte: užėjau į bombų sugriautą namą toliau nuo stoties, atsiguliau ant plytų krūvos, po galva pasikišau kumštį ir, žvelgdamas į žvaigždėtą dangų, užmigau.

Atvažiavęs į Štutgartą nuėjau į policijos skyrių, kuriame prieš tai buvau gavęs kenkortę ir pasakiau, kad man ją pavogė. Žinoma, pamokytas liūdnos patirties su Amerikos konsulu, šį kartą nuovokiai nutylėjau, kad pavogę mano kenkortę vagys – Amerikos vyriausioji žvalgybos Europoje būstinė.

Tada, 1947 metais, pusiau sugriauta Vakarų Vokietija buvo perpildyta milijonų užsieniečių DP iš visų Rytų Europos šalių ir milijonų vokiečių pabėgėlių, išvarytų iš tų pačių Rytų Europos šalių. Dirbti pagal specialybę nebuvo jokių vilčių. Netyčia perskaičiau laikraštyje, kad amerikiečiams reikia elektriko prižiūrėti kukurūzus kepančias elektrines krosnis Pi Ekse. Padaviau prašymą, kuriame prisipažinau, kad prieš tai buvau vadovaujantysis inžinierius Sovietų karinėje administracijoje ir vadovavau šimtams elektros gamyklų, dirbusių reparacijoms, todėl tikiuosi, kad susitvarkysiu su keliomis elektrinėmis krosnimis, kepančiomis figūrinius kukurūzus. Bet man atsakė. Ir net atvirai paaiškino kodėl: kaip nepatikimam politiškai.

Velniai jus rautų, manau. Bėgau iš Sovietų Sąjungos, nes ten mane laikė politiškai nepatikimu. Čia irgi politiškai nepatikimas!

Kad kuo nors užsiimčiau, parašiau kelias apybraižas apie gyvenimą Berlyno Kremliuje, tai yra Vyriausioje SKA būstinėje, ir nusiunčiau į „Posevo" redakciją. Redakcijos darbuotojai, perskaitę mano apybraižas, nusprendė, kad esu laikraštininkas profesionalas ir ilgai vertė prisipažinti, į kuriuos laikraščius rašiau anksčiau – „Pravdą" ar „Izvestijas" – ir kokia pavarde.

Gyvenau tada palėpės kambaryje pigiame viešbutyje „Baltasis elnias" Štutgarto pakraštyje. Vienoje lovoje miegojau aš, kitoje vienaakis vokietis prekiautojas, kuris uždarbiaudamas duonai vaikščiojo su dėže ant kaklo po apylinkės kaimus ir prekiavo virvelėm, batų tepalu, siūlais ir segtukais. Kol jis vaikščiodavo, aš sėdėdavau prie mažyčio palėpės langelio ir rašydavau apie Berlyno Kremlių.

Rudenį persikėliau į mažutę kamarėlę pas vieną rusų našlę. Kai našlė įsitikino, kad man reikia ne senos rusės, o jaunų vokietaičių, prasidėjo patriotiniai nesutarimai. Sėdėjau ir rašiau savo apybraižas, o įsižeidusi senutė kurpė ir siuntė į visas instancijas skundus, kad esu sovietų šnipas. Tada šios senutės žentas iššoko iš penkto aukšto ir užsimušė. Įsivaizduokite, kokia tai buvo senė?

Žiemą mano kamarėlė buvo nešildoma, ir buvo taip šalta, kaip kieme. Vienintelis šilumos šaltinis buvo cigaretės iš juodo vietoje auginto valstietiško tabako, dar stipresnio ir labiau dvokiančio už machorką.

Papirosų popierius mano biudžetui buvo per didelė prabanga, tad sukau cigaretes iš „Posevo", kuris spausdino mano rašinius ir siuntė autorinius egzempliorius. Per savaitę surūkydavau visą „Posevą".

Visą dieną sėdėjau ir rašiau – su paltu, pirštinėmis ir kepure. Tiesa, kartais tekdavo daryti pertraukas – kai rašalinėje sušaldavo rašalas. Vienintelis pajamų šaltinis buvo „Posevo" honorarai. Tada Vokietijoje su produktais buvo striuka, ir kartais visą savaitę valgydavau vien silkę – su duona ir vandeniu. Kitą savaitę – vien dirbtinį medų – taip pat su duona ir vandeniu.

Bandžiau emigruoti į Prancūziją – neįsileido. Mėginau į Australiją – neįsileido. Kaip politiškai nepatikimo. Trečią kartą paslaptingai dingo visi mano dokumentai,

tarp jų bedalė kenkortė. Patyrę DP man teigė, kad visi Amerikos UNRRA ir IRO valdininkai, tvarkantys emigraciją – tai tarptautinės padugnės, komunistų pakeleiviai, sovietų agentai arba tikriausi vagys, kurie juodojoje rinkoje parduotų savo motiną ir kurie, be abejo, pardavė visus mano dokumentus ir anketas rusų žvalgybai.

Atėjo antroji žiema, o aš vis sėdėjau savo kamarėlėje ir rašiau. Užtat Kalėdų proga gavau jaudinančią dovaną. Vienas „Posevo“ skaitytojas, užsidirbdamas duonai vagystėmis (garbingai vogdamas), nukniaukė rašomąją mašinėlę ir atitempė man.

– Rašai taip, – aiškino jis, – kad ašarą spaudžia. Svarbiausia, kai už širdies ima. Mes visi šį kelią praėjome. Štai ir nusprendžiau padėti bendram reikalui...

– Išeidamas jis kareiviškai kaukštelėjo kulnimis ir kilstelėjo ranką prie kepurės snapelio.

– Drauge buvęs vade, tu čia, matau, šąli ir alksti. Net mes, vagys, taip negyvename. Taigi tu nesivaržyk... Jeigu ko reikia – tik sakyk... Mes padėsime...

Taigi, beje, kalbant apie vagišius. Man iš lagamino dingo vienos mano Berlyno pažįstamos Kiti nuotraukos. Jas neseniai buvau gavęs paštu. Pasimesti jos negalėjo. Tačiau kam jų reikia? Tik kokiai nors žvalgybai. Tačiau sovietų žvalgyba, jeigu reikėtų, imtų ne nuotraukas, o pačią Kiti. Taigi pagal tikimybių teoriją lieka viena – Amerikos žvalgyba, tie patys džentelmenai iš Kamp Kingo.

Įdomu. Kol rusų vagišiai siūlo savo paslaugas, Amerikos žvalgyba naršo po mano lagaminus. Ir tuo pačiu metu jau antri metai kiekvieną savaitę mano straipsnius spausdina „Posevas“, kuris Amerikos ekspertams apie sovietų reikalus yra vienas svarbiausių informacijos šaltinių.

Šį epizodą prisiminiau vėliau po eilinės Amerikos žvalgybos CŽV nesėkmės ir viešo plakimo, kai Vašingtone pardavinėjo ženklelius su užrašais: „Mūsų darbas toks slaptas, kad mes patys nežinome, ką darome“.

Sakoma, kad Amerika – stebuklų šalis. Todėl tikruosius rusų bestselerius Amerikoje rašo rašytojai vaiduokliai. Jeigu kas nors parašytų knygą pats, būtų nenormalu.

Normalios rusų knygos Amerikoje rašomos taip. Štai pasirodė buvusio sovietų žvalgybos pulkininko Piotro Deriabino knyga „Slaptas pasaulis“. Viršelyje sąžiningai nurodyta, kad ją pagal Deriabino pasakojimą rašė kažkas kitas. Tada pasirodė kitas bestseleris – „Penkovskio užrašai“. Penkovskį SSRS sušaudė už šnipinėjimą. Tačiau ant viršelio rašoma, kad šią knygą už Penkovskį rašė Deriabinas. Tas pats Deriabinas, kuris pats net savo knygos negebėjo parašyti, dabar šauniai rašo už Penkovskio lavoną. Stebuklai!

O aš kaip idiotas sėdėjau dvejus metus ir savo knygą rašiau pats. Ir tokiomis sąlygomis, kad baigęs darbą neabejojau, jog užsidirbau tuberkuliozę.

Būdamas gydytojo ginekologo sūnus, nuo jaunystės mėgau šniukštinėti po tėvo medicinines knygas. Galbūt todėl, kad šiose knygose buvo rašoma apie moterų ligas

su visokiais įdomiais paveikslėliais, tokiais tikroviškais, kad tokių Amerikoje net pornografiniuose leidiniuose nerasi. Prisižiūrėjęs šių paveikslėlių laikiau save specialistu ir kai man ką nors skaudėdavo, mėgdavau save diagnozuoti.

Taigi, eidamas į medicinos apžiūrą, autoritetingai pareiškiau, kad tikriausiai sergu tuberkulioze. Tačiau daktaras palingavo galvą ir tarė, kad esu sveikas kaip jautis. Iš pradžių labai nustebau. Paskui su dėkingumu prisiminiau savo tėvą: matyt, jis ne šiaip sau buvo daktaras ginekologas, nes sukūrė mane pagal visas mokslo ir technikos taisykles.

1950 metais Amerikos politikos švytuoklė pasviro į kitą pusę. Iš vieno kraštutinumo į kitą. Ruzvelto erą pakeitė Makarčio era. Amerikoje vienas po kito vyko atominių šnipų procesai. Iš valstybės departamento išvijo šimtus pederastų. Iš valstybinių įstaigų šalino komunistinius pakeleivius. Amerikos spauda šaukė apie raganų medžioklę. O vokiečių laikraščiai rašė, kad Amerikos konsului, mano bičiuliui, Štutgarte nuo viso šito susijaudinus plyšo širdis.

Kartu sovietų fronte amerikiečiai pradėjo tai, kas vadinama psichologiniu karu. Miunchene pasirodė Harvardo projektas, užsiimantis įvairiausiais psichologiniais tyrimais, vėliau „Amerikos balsas“, radijas „Svoboda“ ir kažkoks Amerikos komitetas, kuris taip dažnai keitė pavadinimą, kad net nežinau, kaip vadinasi dabar.

Visi žvirbliai ant Miuncheno stogų čirškė, kad už viso šito stovi Amerikos žvalgyba CŽV. Tad šitai patvirtino pati Amerikos spauda. Šio psichologinio karo komplekso amerikiečių personalas, nors ir keista, buvo vien iš valdininkų, kuriuos kažkodėl išvijo iš Valstybės departamento ir kuriuos kažkodėl po savo sparnu priglaudė CŽV.

Tada Miunchene buvo įsteigtas Centrinis pokario emigrantų iš SSRS susivienijimas (CPES), kuris vienijo visus „naujuosius“, ir aš tapau jo pirmininku. Tačiau dėl Kamp Kingo veiklos „naujausių“ srautas beveik visai sustojo. Kad būtų galima suprasti, kodėl taip atsitiko, aš ir rašiau taip detaliai savo nuotykius šiame Kamp Kinge.

Kartą mano bute pasirodė storas puošnus džentelmenas šviesiu tropikų kostiumu, margais kaip italų žigolo pusbačiais. Džentelmenas prisistatė, kad jis esąs tas pats protestantų pastorius, kurio kažkada vos nesuėdė žmogėdros ir kuris turėjo malonumo pažinti mane Kamp Kinge.

Žiūrėdamas į užsimaskavusį pastorių mąsčiau: „Kokioje žvalgyboje tu, dėde, dirbi dabar?“

Pastebėjęs mano rūgščią fizionomiją, pastorius skubiai pranešė, kad dėl Kamp Kingo veiklos buvo nuspręsta atlikti specialų vyriausybinį tyrimą, tačiau, kai atvyko tyrimo komisija, visi dokumentai apie šio lagerio veiklą nuovokiai jau buvo sudeginti. Dabar ši komisija aplinkiniais keliais mėgina nustatyti tai, kas ten vyko. Kadangi esu organizacijos, atstovaujančios visiems po karo bėgusiems į Vakarus sovietams, ir,

vadinasi, baigusiems demokratinį perauklėjimą Kamp Kinge, pirmininkas, tai todėl pastorius pas mane ir atėjo.

Štai, pavyzdžiui, mažutė iliustracija. Vienas sovietų pederastas garsiai skundėsi, kad, kai jis bėgo, paslėpė savo išeinamojoje angoje kelis briliantus, tačiau Kamp Kingo džentelmenai net ir ten juos aptiko ir pavogė. Vėliau šis Ostapas Benderis Nr. 2 dirbo radijo pulkininku „Svobodoje". Jis dirba ir šiandien – jau 20 metų.

Pridursiu dar kelias detales iš savo patirties. Be sovietų dokumentų ir vokiškų markių, apie kurias jau rašiau, Kamp Kingo džentelmenai pavogė šias smulkmenas:

1. Demobilizuojant iš armijos už tarnautus metus gavau 5 000 rublių. Iškeisti juos į markes neturėjau laiko. Amerikiečiai pasiglemžė ir šiuos 5 000 rublių. Naujus, šlamančius, gautus tiesiai iš valstybinio banko. Kam amerikiečių žvalgybininkams jų reikėjo? Kaip suvenyrų? Arba šnipinėjimo veiklai?

2. Būdamas vadovaujančiuoju inžinieriumi turėjau teisę vaikščioti su karine apranga arba su civiliu kostiumu. Tad nusipirkau auksinę su perlu kaklaraiščio segę. Amerikiečiai pavogė ir ją. Matyt, kad atpratintų nuo buržuazinių užmojų.

3. Juodojoje rinkoje iš vokiečių nusipirkau amerikietišką automatinį plunksnakotį „Parker". Amerikiečiai Kamp Kinge jį nukniaukė.

4. Na, turėjau dar geltono metalo portsigarą, puoštą juodu emaliu. Matyt, amerikiečiai palaikė jį auksiniu ir taip pat nugvelbė.

Į visas šias smulkmenas man nusispjauti. Bet jeigu pasakoja anekdotus, kaip rusai vogė iš vokiečių laikrodžius, tai kodėl nepapasakoti, kaip amerikiečiai vogė iš rusų? O kai kuriems, pavyzdžiui, Ostapui Benderiui Nr. 2, net į užpakalį lindo.

Visa tai vyko po vėjyje plazdančia Jungtinių Valstijų vėliava. Kad žmonės neapsiriktų, kur jie yra, garsiakalbiai grojo Amerikos nacionalinį himną.

Dabar „Amerikos balsas" ir „Svoboda" išmetė į orą milijonus dolerių mėgindami paakinti sovietų kareivius ir karininkus Rytų Vokietijoje rinktis Amerikos laisvę. Žvalgybai reikėjo liežuvių, tačiau bėglių nebuvo.

Sovietų propaganda puikiai panaudojo Kamp Kingo veiklą. Sovietų kariuomenėje nuolat skaitė įsakymus apie sovietų kareivių ir karininkų, kurie bėgo pas amerikiečius – ir buvo grąžinti atgal, sušaudymus. Taip buvo užgniaužiamas noras rinktis laisvę.

Tačiau amerikiečiai yra praktiški žmonės. Kad padidintų pabėgėlių srautą, Amerikos žvalgyba psichologinio karo tvarka įsteigė Berlyne ypatingą prostitučių batalioną, kad viliotų į Vakarus sovietų karininkus. Užsimota buvo plačiai ir prostitutėms mokėta pagal griežtą tvarką: už leitenantą 20 000 markių, už kapitoną – 25 000, o už majorą netgi 30 000 markių. Beje, ne okupacinių ir infliacinių, o naujų, tvirtų.

Sėdau ir greitai suvedžiau balansą. Kadaise narsūs Amerikos žvalgai pavogė iš manęs maždaug 100 dolerių. Dėl šitokio elgesio dabar už tokį pat žmogų moka

prostitutėms 7 500 dolerių!? Šitaip dabar Amerikos mokesčių mokėtojai atsiperka už smulkius Kam Kingo vagišius.

Tada pagal psichologinio karo dėsnius į talką moteriškosios lyties prostitutėms prijungė dar vyriškosios lyties prostitučių batalioną, sudarytą iš vokiečių pederastų, kurie šniukštinėjo tarp sovietų kareivių ir karininkų, ieškodami panašių į save, ir viliojo juos į Vakarus.

Žinoma, visos šios psichologinio karo specialiosios programos buvo taip įslaptintos, kad apie jas nežinojau net aš, CPES pirmininkas. Kadangi vėliau šie žmonės patekdavo pas mane, mačiau rezultatus. Visa tai galima suprasti tik atsigręžus atgal.

O rezultatai buvo šitokie. Pokštai su meile baigdavosi blogai. Žmonės, kuriuos viliojo į Vakarus prostitutės – vyrai arba moterys – netrukus suprasdavo, kad juos apgavo, jausdavosi kaip išmestos ant smėlio žuvys, nusigerdavo, grimzdavo į socialinį dugną ir galiausiai iš bejėgio protesto grįždavo į SSRS – į garantuotą mirtį.

Kai jie ateidavo, apie juos iki padangių šaukdavo „Amerikos balsas“ ir „Svoboda“, kad jie pasirinko laisvę. Kai jie grįždavo – kapų tyla. Kaip gerame laidotuvių biure. Arba, kad paslėptų pėdsakus, paleisdavo bjaurų gandą. Laisvė jiems virsdavo dirbtiniais kylančio ir krentančio vergo sparnais.

Taigi, jeigu anksčiau Amerikos žvalgyba sovietų bėglius apvogdavo ir siųsdavo atgal – sušaudyti, dabar jie grįždavo į sušaudymą patys. Išvykdami jie atvirai kalbėdavo:

– Amerikiečiai? – Juk jie visi prostitutės. Geriau tesušaudo savi!

• • •

Tuo metu mano „Berlyno Kremlius“ buvo išleistas vokiečių kalba. Kartą gavau vieno skaitytojo dvylikos puslapių laišką. Laiško autorius buvo vokiečių pulkininkas, Geležinio riterių kryžiaus, aukščiausio Vokietijos kariuomenės apdovanojimo, kavalierius. Pulkininkas rusų fronte neteko kojos ir septynerius metus buvo sovietų nelaisvėje. Grįžęs į Vokietiją ir perskaitęs mano „Kremlių“, už šią knygą norėjo man paspausti ranką – kaip karininkas karininkui.

Iš sovietų nelaisvės pulkininkas atsivežė išdrožtą medinį šaukštą, kurį padovanojo konclagerio draugai rusai, ir paprastą rusišką ikoną, kurią padovanojo sovietė kolchozninkė. Dabar šis žmogus suprato komunizmo problemas ir rusų tautą geriau, negu dauguma sovietų reikalų ekspertų Vakaruose.

Gavau ir šitokio turinio laišką:

„Brangusis herr Klimovai! Pergalėse ir pralaimėjimuose Jūs, nugalėtojas, savo „Berlyno Kremliuje“ radote užuojautos žodžių ir mums, nugalėtos Vokietijos moterims ir vaikams. Atsidėkodama siunčiu Jums šį medalioną, jis pašventintas ir tegul saugo Jus!

Edit Neigebauer“

Prie laiško buvo pridėtas katalikiškas Mergelės Marijos medalionas su grandinėle, kad galima būtų nešioti ant kaklo.

Po kelių mėnesių išvykau automašina į ilgą tarnybinę komandiruotę. Kelyje įvyko avarija. Vairuotojas žuvo iškart. Nors sėdėjau šalia vairuotojo, mirtininko vietoje, tačiau likau gyvas.

Kai atsipeikėjau ligoninėje, pamačiau, kad ant krūtinės kabo šis medalionas. Niekada nei iki, nei po šio įvykio medaliono nenešiojau. O tada kažkodėl užsisegiau. Nors aš neprietaringas, bet...

Apskritai su vokiečiais man viskas vyko sklandžiai. Be ypatingo vargo perėjau denacifikacijos procedūrą, kurią perėjo visi Vokietijos gyventojai, kad būtų išgaudyti visi buvę nacistai, gestapininkai, esesininkai ir taip toliau. Anketoje tiesiog parašiau, kad tuo metu tarnavau Raudonojoje armijoje – ir gavau oficialų pažymėjimą apie denacifikaciją. Su visais spaudais, parašais ir antspaudais.

Tačiau net turinčio denacifikacijos pažymėjimą, manęs vėl neleido emigruoti į Ameriką. Ir nepaisant to, jog buvau CPES viršininkas, apie kurį visi žvirbleliai ant Miuncheno stogų čirškė, jog tai speciali Amerikos žvalgybos programa.

Matyt, Kamp Kingo vagišiai davė man blogą rekomendaciją, maniau, o žvalgybininkų darbas toks slaptas, kad patys nežino, ką daro.

Po truputį psichologinis karas įžengė į trečią fazę. Ji buvo grindžiama vadinamuoju Harvardo projektu, kuris buvo rengiamas Miunchene 1949–1950 metais, ir prie kurio šiek tiek prisidėjau. Šis Harvardo projektas buvo paremtas paslaptinguoju „Lenino kompleksu“, tai yra, kaip vėliau aiškino specialistai, Lenino latentinio homoseksualumo kompleksu.

Kas tai yra? Gana sunku paaiškinti. Bet iš esmės, klinikiniu požiūriu, tai išsigimimas arba degeneracija, sudaryta iš psichinių ligų ir lytinių iškrypimų. Tai mirtinas žmogiškosios padermės nuodas, kuris pražudė senovės Graikiją, senovės Romą, ir kuris labai padėjo Rusijos revoliucijai. Taigi šis vaistas labai stipriai veikia. O religijos požiūriu, tai tas pats, kas Biblijoje vadinama velniu ir šio pasaulio kunigaikščiu.

Juk rusų emigrantai seniai sako: „Prieš bolševikus – nors su velniu!“ Taigi praktiški amerikiečiai susidėjo su pačiu velniu.

Žinoma, ši neįprasta sąjunga buvo taip kruopščiai įslaptinta, kad apie tai nežinojo pats SPES pirmininkas. Visa tai galima suprasti tik atsigręžus atgal.

Nors tada dar nežinojau visų Harvardo projekto slapukų, bet apie tai iš pat pradžių puikiausiai nutuokė sovietų žvalgyba. Ir taikė savo priemones. Taigi nėra jokio pagrindo tylėti. Kam reikia melagingos gėdos?

Visai natūralu, kad tokiam specifiniam uždaviniui kaip sąjunga su velniu reikia tam tikro personalo. Taigi buvo pas mane į SPES užėjęs labai mielas Amerikos žvalgybos komisaras, tikras kerėtojas. Tačiau vėliau išaiškėjo, kad šis komisaras teikia

pirmenybę ne žmonai, o sekretorei. O iš Harvardo projekto pozicijų – tai viena „Lenino komplekso“ atmainų.

Štai dar pavyzdys. Merginau vieną žavingą panelę iš „Amerikos balso“. Tačiau pasirodo, kad ši miela panelė mergina, atleiskite už atvirumą, lesbijietė. Be to, dar ir sadistė, kokios anksčiau dirbo ČK, ir kurias senais gerais laikais tiesiog degino laužuose, vadindami raganomis. O Harvardo profesorių nuomone, tai Lenino žmonos kompleksas.

Žinoma, negaliu pasakyti, kad visi Amerikos komiteto, radijo „Svoboda“, „Amerikos balso“ ir kitų psichologinio karo mišrių organų darbuotojai buvo apsiginklavę šiuo Lenino kompleksu. Bet galiu garantuoti, kad beveik visi, kuriuos pažinojau, turėjo šį Lenino ordiną. O pažinojau ten daugelį.

Harvardo projektas buvo Amerikos žvalgybos režisuota tam tikra Dostojevskio „Velnių“ inscenizacija. Taigi dirbau apsuptas išgamų ir išsigimėlių, kurių pusė psichiškai nesveiki. Todėl per didįjį ketvirto dešimtmečio valymą Stalinas šiuos leniniečius naikino, vadindamas pasiutusiais šunimis, Hitleris varė juos į dujų kameras ir konclagerius, o senais gerais laikais jie buvo deginami ant laužų ir vadinami raganomis ir burtininkais. Kad niekam nebūtų skriaudos, galiu pridurti, kad Hitleris ir Stalinas patys buvo tokie patys išsigimėliai.

Apskritai šioje aplinkoje mano darbas buvo linksmas ir nuobodžiauti neteko.

Kai kas Amerikos komitetą vadino „Rusijos gelbėjimo nuo bolševikų komitetu – padedant trockistams ir menševikams“. Kodėl? Labai paprastai. Juk pirmas marksizmo postulatas yra priešybių vienybė ir kova. Štai gudruoliai amerikiečiai ir nusprendė skiepyti bolševikus nuo pasiutimo skiepais, padarytais iš nuodingų trockistų, menševikų ir eserų seilių.

Tačiau šis dalykas labai painus. Pavyzdžiui, norint jį suprasti, reikia išmanyti filosofiją Berdiajevo, skleidusio apie šėtono ir antikristo sąjungą, iš kurios gimsta šio pasaulio kunigaikščio karalystė. Jeigu aš šitai išaiškinsiu, tai kils toks staugimas, lyg kas nors būtų užmynęs ant uodegos ir šėtonui, ir antikristui.

Kas yra šie Harvardo projekto velniai praktikoje? Sociologijos požiūriu, tai „Lenino ordinas“. Psichologijos – Froido „burninis erotizmas“. Rusų kalbos požiūriu, tai ne žmonės, o nespausdintini keiksmažodžiai.

Šie „ordininkai“ daro kaip tik tai, kas sakoma, atrodytų, beprasmiškuose nespausdintinuose keiksmažodžiuose. Ši paslaptis padaro iš jų tam tikrą slaptą partiją, kurios vardas legionas, o tai Biblijoje vadinama šio pasaulio kunigaikščiu. Už viso šito įsitaisė velniai, tai yra psichinės ligos.

Šių velnių uždavinys buvo per radiją arba spaudą kvailinti tokius pat velnius Sovietų Sąjungoje – arba vilioti juos į Vakarus. Iš pradžių tai darė padedami abiejų lyčių vokiečių prostitučių. Paskui į apyvartą paleido radijo prostitutes.

Kadangi šie „pasirinkę laisvę“ vėliau pakliūdavo pas mane į SPES, tai mačiau viso šito rezultatus. Anksčiau Amerikos žvalgyba sovietų perbėgėlius apvogdavo ir siųs-

davo atgal sušaudyti, o dabar jie grįždavo mirti patys. Kiti nusižudydavo. Treti pakliūdavo į psichiatrines ligonines arba alkoholikų izoliatorius. Dar keli žmonės, visai jauni sovietų kareiviai, viso šito sukrėsti, pasitraukė į vienuolyną.

Šiems žmonėms laisvė virto vergo, bandančio pakilti ir krentančio, dirbtiniais sparnais.

• • •

Po truputį psichologinis karas ėmė panėšėti į psichų karą. Ir SPES pirmininku turėtų būti psichiatras. Todėl, kad nebuvau nei psichas, nei psichiatras ir Lenino komplekso neturėjau, tai 1955 metais tiesiog nusiploviau rankas ir išvykau į Ameriką.

Kadangi buvau SPES pirmininkas, asmuo, taip sakant, išrinktas, tai pagal demokratijos taisykles man reikia atsiskaityti rinkėjams. Štai ir atsiskaitau.

Prisiminus pergalingos radijo stočių „Amerikos balsas" ir „Svoboda" pranešimus apie „pasirinkusius laisvę", dabar tai atrodo kaip laidotuvių biuro reklama. Atvirai kalbant, jeigu sovietų komitetą „Už grįžimą į tėvynę" vadino spąstais, tai ne menkesni spąstai yra ir Amerikos komitetas su savo radiju „Svoboda". Tai ne paprasta laisvė, o speciali, sukonstruota pagal velnio pasekėjo Berdiajevo receptus, kuriuose, kaip 69-iuose, susipynė geras blogis ir blogas gėris, ir kuriuose niekis naikina. Todėl kai kurie specialistai ir sako, kad tai 69 būdai būti nelaimingam.

Kai kuriems žmogaus sielų pirkliams tai gali nepatikti. Bet aš sakau: man sveika siela priimtinesnė negu nesveika. Ir gyva siela brangesnė negu mirusi siela. O jūs prekiaujate sergančiomis arba mirusiomis sielomis.

Šitokie yra Amerikos psichologinio karo rusų fronte rezultatai nuo 1945 iki 1955 metų. Šia proga verta priminti puikią Ariadnos Delianič knygą („Volsbergas – 373"*), kurioje rašoma, kaip po Vokietijos kapituliacijos Anglijos žvalgyba filtravo rusų antikomunistus. Čia ryškios kelios paralelės. Ir ten, ir ten rezultatai gana liūdni.

Beje, trečioji psichologinio karo fazė, apie kurią rašiau aukščiau, tęsiasi iki šiol. Amerikiečiai visais psichologinio karo būdais per radiją ir spaudą siundo sovietų „Lenino ordino" psichus maištauti. O sovietų KGB, puikiai žinodama visus Harvardo projekto paslaptis ir paslaptėles, ramučiai uždaro šiuos „leniniečius" į psichiatrines ligonines, kurias patys psichai gana sąmojingai pakrikštijo beprotnamiais.

Profesiniu KGB žargonu, visiškai atitinkančiame Harvardo projektą, šiuos psichus pagal Froidą klasifikuoja šitaip: BČ tipo, PL tipo, ĮBP tipo, ŠĖ tipo ir taip toliau.

* Šią knygą galima užsisakyti redakcijose „Russkaja žiznj" ir „Rossija" arba pas prekiautojus knygomis.

Šios naujos sovietinės santrumpos – nespausdintini žodžiai. Leidžia laiką Amerikos psichologinio karo aukos beprotnamiuose ir dainuoja armėniškus kupletus:

Ak, palytika mažytika...
Kur tu manas sapantis makaulas?!

O Vakarų išsigimėliai, taip pat BČ, PL arba ĮBP tipo, kurių vardas legionas, puikiausiai žino, kad į „beprotnamius" uždaro jų brolius – ir spiegia apie tai iki padangių. Štai jums psichologinio karo kvintesencija per pastaruosius dvidešimt metų.

Todėl filosofai ir tvirtina, kad velnias pavojingas tik tada, kai jo nematote. O kai pamatysite, jis taps juokingas ir menkas. Ir dar filosofai teigia, kad velnias – blogas sąjungininkas.

Maitina šiuos psichus Amerikos žvalgyba, o melžia – sovietų. O kai reikės, juos priplos kaip mėlynąsias Tarsio muses. Mėlynosios musės – maitos musės. Jos nešioja mirtinus nuodus.

Beje, kai Amerikos žvalgybos viršininkas Alenas Dalesas buvo valdžioje ir vadovavo psichologiniam karui, jo sūnus tuo metu leido dienas beprotnamyje.

Vyriausioje JAV Centrinės žvalgybos būstinėje prie Vašingtono ant fasado yra užrašas iš Biblijos: „Jūs pažinsite tiesą, ir tiesa padarys jus laisvus" (Jn 8, 32). Biblijoje kalbama visai ne apie Amerikos laisvę, o laisvę nuo nuodėmės. Gerai, tarsiu jums vieną tokią be nuodėmės tiesą.

Atvirai kalbant, jeigu imperatorius Nikolajus II kadaise būtų daręs tai, ką šiandien daro KGB, tai yra jeigu būtų uždaręs leninus, kerenskius, trockius ir į juos panašius į beprotnamius, tai nebuvę buvę Rusijoje nei revoliucijos, nei sovietų valdžios. Ir Amerikoje būtų buvę ramiau. Tačiau tada Amerika darė tą patį, ką ji daro dabar.

Kalbant apie sovietų beprotnamių pacientus, dažniausiai jūs matysite tą patį, ką filosofas velnio pasekėjas Berdiajevas pakrikštijo šėtono ir antikristo sąjunga, kuri pranašauja šio pasaulio kunigaikščio karalystę. Reikia pripažinti, kad senas velnio pasekėjas Berdiajevas taip pat buvo ne kvailas.

Ir Harvardo profesoriai su savo „Lenino kompleksu" ne kvailiai. Ir sovietų slaptoji policija su savo beprotnamiais ne kvaila. Kvailiai lieka tik tie žmonės, kurie viso šito nežino. Bet pabandykite jiems tai pasakyti...

Teigiama, kad tikra teisybė kartais būna bešališka. Kaip, pavyzdžiui, tikri pokario velniai. Ir dar sakoma, kad Dievas – ne jėga, o teisybė.

– P A B A I G A –

Niujorkas,
1971 metų gruodžio 21 diena

TARPTAUTINĖS SPAUDOS ATSILIEPIMAI
apie G. Klimovo „Berlyno Kremlius“ vertimus

„Jo knyga yra visos Europos bestseleris.“ *Readers Digest*, JAV, 1953.

„Rekomenduojama visoms Europos bibliotekoms.“ *Journal of Library*, JAV, 1953.

„Parašyta gerai ir įtikinamai... tiesiai ir gyvai.“ *New York Times Book Review*, JAV, 1953 08 30.

„Klimovas – įžvalgus stebėtojas... Jis puikus pasakotojas... Blaivus ir realistiškas... Mąstantis ir beaistris žmogus.“ *Saturday Review*, New York, 1953 09 26.

„Klimovas labai įžvalgus stebėtojas ir labai talentingas rašytojas.“ *Bulletin of Canadian Library*, Canada, October, 1953.

„Visi, kam brangi Vakarų ateitis, privalėtų studijuoti turtingą Klimovo stebėjimų patirtį... Nepaprasta valia ir tikra teisybės meilė.“ Iš įžangos vokiškajam „Berlyno Kremlius“ leidimui Vakarų Berlyno burmistras prof. Roiteris.

„Autorius... laikomas puikiausiu ir labiausiai informuotu iš rusų, kurie pabėgo į Vakarus. Be to, jis yra nuostabaus įžvalgumo stebėtojas ir puikus didžiulės kūrybinės ir vaizduojamosios galios rašytojas.“ Baigiamasis *Praguer* leidyklos Amerikoje žodis.

„Klimovas – didelė Vakarų literatūros sėkmė.“ *L'Europeo*, Italija, 1950 08 20.

„Klimovas... žmogiškasis ypatingos vertės dokumentas.“ *La Libr Belgic*, Belgija. 1952 02 03.

„Čia plaka slaptoji Rusijos širdis...Grigorijus Klimovas – tikras slaptosios Rusijos širdies simbolis... Beaistris ir sumanus iškelto uždavinio sprendimas.“ *Yorkshire Obsesver*, Anglija, 1953 07 28.

„Klimovo knyga... didžiulės vertės dokumentas.“ *Gaset de Losann*, Šveicarija, 1950 04 30.

„Parašyta nepaprastai puikiai.“ *Irish Press*, Airija, 1953 08 29.

„Retas gebėjimas rašyti objektyviai, be pykčio ir savimeilės.“ *Methodist Recorder*, London, 1953 09 04.

„Klimovas... turi sąžiningo ir patikimo žmogaus reputaciją.“ *Christian Register*, JAV, vasaris, 1954.

„Klimovo knyga unikali ir verta visų dėmesio... Mūsų diplomatai, mūsų psichologinio karo planuotojai, mūsų profesoriai ir mūsų spaudos žmonės (ir net mūsų komentatoriai) iš šio sovieto sagos gali daug išmokti... Ši knyga skaitytoją pagauna ir laiko užgniaužusi kvėpavimą iki paskutinio puslapio. Nors Klimovas inžinierius, tačiau yra puikus rašytojas, kurio proza perauga į poeziją.“ „America“, svarbiausias JAV katalikų žurnalas, 1953 10 31.

„Grigorijus Klimovas geba skaityti kitų žmonių mintis... Geriausias pokario emigrantų protas... „Berlyno Kremlius“ – šiandieninis Europos bestseleris.“ Saturday Evening Post, JAV, 1953 06 06.

Климов, Григорий Петрович
Klimov, Grigorij Petrovič
Kl-114 Vergo sparnai / Grigorijus Klimovas; iš rusų kalbos vertė Aleksandras Gražvydas Jasmontas. – Vilnius: Mintis, 2008. – 428 p.
ISBN 978-5-417-00962-4

Autobiografinėje knygoje G. Klimovas aptaria priežastis, paskatinusias bėgti į laisvąjį pasaulį, sumaniai ir paprastai pasakoja apie armijos gyvenimą, kareivius ir karininkus, apie liaudies nuotaikas, apie vadinamąją moralinę politinę jos būseną.

Ši knyga ir apie šių laikų sovietus, apie tuos, kurie ir šiandien nešioja auksinius antpečius, vairuoja tankus ir lėktuvus, gyvena ir dirba anapus lyg ir nebeegzistuojančios geležinės uždangos.

Knyga pirmiausia pasirodė vokiečių kalba ir pasklido Rytų Vokietijoje (sovietinėje okupacijos zonoje). Pagal šią knygą pastatytas filmas „Berlyno Kremlius“. Kuriant filmą dalyvavo pats autorius.

UDK 882(73)-94+[947+957](093)

Grigorijus Klimovas
VERGO SPARNAI

Iš rusų kalbos vertė
VGTU dr., doc. Aleksandras Gražvydas Jasmontas

Redaktorė *Ramutė Pinkevičienė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Leidykla „Mintis“, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius
Spaustuvė „Aušra“, Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas
Užsakymas 1042